

В. В. Паращич

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

11

ПЛАНІ-КОНСПЕКТИ

**Рівень стандарту
Академічний рівень**

- ◆◆ конспекти уроків
- ◆◆ додатковий матеріал
- ◆◆ завдання для контрольних робіт
- ◆◆ цікаві нетрадиційні уроки

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

НОВИЙ МАЙСТЕР-КЛАС

В. В. Паращич

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

11

ПЛАНІ-КОНСПЕКТИ

**Рівень стандарту
Академічний рівень**

- ◆ конспекти уроків
- ◆ додатковий матеріал
- ◆ завдання для контрольних робіт
- ◆ цікаві нетрадиційні уроки

НОВА 11-річна
ШКОЛА

Скачати «Календарно-тематичне планування»

1. Ввести адресу інтернет-сайту: www.ranok.com.ua
2. Ввести вебкод: Ф14427У

УДК 821.161.2:371.214
ББК 74.268.3Укр
П66

Серія «Новий майстер-клас»

Паращич В. В.

П66 Українська література. 11 клас. Рівень стандарту, академічний рівень. Плани-конспекти. — Х.: Вид-во «Ранок», 2011. — 368 с. — (Новий майстер-клас).

ISBN 978–617–540–332–7.

Видання містить розробки уроків для 11 класу за програмою «Українська література. 11 клас. Рівень стандарту, академічний рівень», 2010 р.

Система уроків відтворює розроблену й успішно апробовану автором систему розвитку читацьких здібностей школярів, їх літературно-творчих схильностей.

Призначено для вчителів української літератури загальноосвітніх шкіл.

УДК 821.161.2:371.214
ББК 74.268.3Укр

ISBN 978–617–540–332–7

© В. В. Паращич, 2011
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2011

ПЕРЕДМОВА

Одинадцятий клас — завершальний етап вивчення курсу української літератури в школі. Існує думка, що найкраще запам'ятовується останнє. Яке враження залишиться в учнів від уроків, як вони навчатися працювати з художньою літературою, якими досвідченими читачами стануть — такими й вийдуть зі школи.

Тому перед учителем нелегке завдання — дати загальне уявлення про історію становлення й розвитку української літератури від її початків і до сьогоднішніх днів, зробити читання художньої літератури щоденною потребою, життєвою необхідністю, навчити отримувати насолоду від гарного слова, розвинути вміння відрізнити хороший твір, що утверджує добро, справедливість, справжні загальнолюдські цінності, від низькопробного, що вульгарно догоджає моді на непристойність, зло, жорстокість та насилля.

Навчально-методичний посібник з української літератури для одинадцятого класу складений відповідно до чинної Програми 11-річної школи й містить різноманітні типи уроків — як стандартні, так і нестандартні, контрольні роботи, роботи з розвитку та вдосконалення зв'язного мовлення. Автор пропонує використання на уроках інтерактивних методик та прийомів, досягнень світової педагогічної науки — від проєктної діяльності до інтерактивних вправ та американських типів тестів на різних етапах уроку. Подано достатньо багато додаткових матеріалів, що допоможуть учителеві зробити уроки цікавими й незабутніми.

Урок у старших класах — це постійна активна співпраця вчителя та учня. Тому педагоги знайдуть у посібнику багато проблемних, дискусійних питань, завдань пошуково-дослідницького характеру. Подаються зразки виконання, можливі відповіді, які спрямовуватимуть думки учнів у потрібне русло, вдало доповнюватимуть їхні міркування, спонукатимуть і самого вчителя до творчих пошуків, адже програма пропонує багато нових, мало розроблених методистами-науковцями тем і питань.

Посібник стане в нагоді і молодим педагогам, і досвідченим фахівцям, бо вони зможуть заощадити час на пошуки потрібної інформації, вибір доцільних методичних прийомів, отримають стимул до власної творчості.

УРОК № 1

Тема. **Українська література 1920–1930-х років. Вступ. Складні суспільно-історичні умови, основні стильові напрями, їхнє розмаїття. «Розстріляне відродження»; домінування соцреалістичної естетики в 1930-ті роки**

Мета: допомогти учням усвідомити складність суспільно-історичних умов розвитку літератури, її стильове розмаїття, поняття «розстріляне відродження»; розвивати навички використання міжпредметних зв'язків, здобути раніше знань з літератури, вміння висловлювати власні думки щодо літературних явищ, логічне, асоціативне й образне мислення; виховувати повагу до культурних надбань нашого народу, мистецтва, прищеплювати любов до книги.

Очікувані результати: учні знають матеріал про складні суспільно-історичні умови 20–30-х років ХХ ст., основні стильові напрями в українській літературі того часу, називають їх представників, уміють характеризувати поняття «розстріляне відродження», висловлюють власні думки про це.

Обладнання: «портретна галерея» письменників 20–30-х років ХХ ст., книжкова виставка, висловлювання відомих людей про значення книги.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

20–30-ті роки ХХ ст. — час, про який піде розмова на уроці, міг би стати «золотою добою» українського мистецтва, а перетворився на одну з найтрагічніших сторінок. Саме тоді українське письменство досягло якісно нового, сказати б, європейського рівня, про що свідчить багато факторів. Головний серед них — те, що це вже була література вільна, упевнена в собі, позбавлена малоросійського комплексу меншовартості.

Дмитро Фальківський, який належав до письменників, покоління котрих відомий літературознавець Ю. Лавріненко назвав «розстріляним відродженням», писав:

Комусь дано діла творить великі,
Що ниткою простягнуться в віки,
А з мене досить,
Що не був дволикий,
Що серця не міняв на мідяки.

Не зрадити правді, своєму високому покликанню поета, своєму народові — у ту страшну епоху було подвигом. Далі ми поговоримо про це докладніше.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Евристична бесіда.

— Що ви знаєте про українську історію 20–30-х років ХХ ст.? Які значні історичні події їм передували?

— Назвіть імена українських письменників ХХ ст., твори котрих ви вивчали в попередніх класах?

— Перелічте стильові напрями, що розвивалися в українській літературі в той час.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Колективна робота. Складання узагальнювальної таблиці про розвиток української історії та літератури.

Див. с. 6.

Z Робота зі словником літературознавчих термінів*.

Згадаємо визначення основних літературних напрямів української літератури ХХ ст.

Модернізм (від фр. modernisme) — загальна назва різноманітних напрямків у літературі, мистецтві ХХ ст. (неокласицизм, неореалізм, футуризм, неоромантизм, символізм, імпресіонізм, експресіонізм та ін.). Загальна стильова ознака — тенденція до панестетизму, символізації, ідеалізації та романтизації зображуваного. Для українського модернізму характерний синтез різних стилів.

Соціалістичний реалізм (соцреалізм) — організований за чіткою програмою літературний метод, який передбачав опісування комуністичної партії і її провідної ролі в житті народу, у будь-яких сферах; піднесення борця, будівника нового суспільства; ідеалізацію людини як носія кращих моральних якостей, вихованих соціалістичною системою. Художня дійсність зображувалася «лакованою», прикрашеною, лише з позицій правлячого класу, партії; конфлікт полягав у боротьбі проти чужих ідей, за ідеологічну спільність та єдність.

Постмодернізм (від фр. post — після + modernisme) — загальна назва літературно-мистецьких течій кінця ХХ — початку ХХІ ст. (можливо, елементи постмодернізму з'явилися у творах українських письменників і раніше). Для цього напрямку характерні інтертекстуальність (приховане та явне використання чужих текстів), гра зі словом, багатозначність, зміщення часу і простору, «віртуальний історизм» тощо.

Z Слово вчителя.

Дуже влучно охарактеризував добу 20-х років академік О. Білецький: «Україна кипіла, як величезний казан на безперестанному шаленому вогні, і в цім казані виварювались думки й почуття, наново перетворювались світогляди, дивно змінювались люди. Тим-то літературні явища цієї доби становлять надзвичайно строкату картину».

І все ж у центрі уваги митців було становлення нової української людини, яка пройшла крізь буремні роки революції та активно стверджувала себе в нових умовах життя. Багато творів пронизувала ідея боротьби з комплексом «меншwartості», «малоросіянства», «провінційності».

* Тут і далі вчитель може скористатися виданням: Словник літературознавчих термінів / Автор-укладач М. Ф. Гетьманець. — Харків: Веста: Видавництво «Ранок».

Історичні події	Культурні, літературні події	Літературні стилі й напрями	Літературні угруповання, видання	Тематика й проблематика
<p>Перша світова війна.</p> <p>Лютнева революція 1917 року.</p> <p>Жовтнева революція 1917 року.</p> <p>Громадянська війна 1918–1920 років.</p> <p>Утворення УНР та ЗУНР і їхнє об'єднання (1919).</p> <p>Масове знищення українського селянства та інтелігенції 1929–1934 років.</p>	<p>Не стало М. Коцюбинського (1913), Лесі Українки (1913), І. Франка (1916), І. Неучя-Левцького (1918), Панаса Мирного (1920).</p> <p>З лютого 1917 року скасовано всі заборони та обмеження на українську мову, розпочався бурхливий розвиток української літератури та мови. Тріумф театру М. Садовського; новий експериментальний «Молодий театр» Леся Курбаса (потім «Березіль»). Заснована Українська академія наук під керівництвом В. Вернадського (1918).</p> <p>Відкрилися видавництва «Сяйво», «Шлях», «Дзвін», «Друкар», «Грунт», «Криниця» та ін.</p> <p>1934 рік — об'єднання всіх письменників у Спілку</p>	<p>Революційні романтики (В. Елпан-Блакитний, В. Чумак), неокласики (М. Рильський, М. Зеров, П. Філіпович та ін.), символісти (Д. Загул, В. Кобилянський), футуристи (М. Семенко) та ін.</p> <p>Ділилися на «пролетарських» письменників та «попутиків».</p> <p>Основні напрями: модернізм, соціалізм, постмодернізм</p>	<p>Угрупування: «Плуг» (Спілка селянських письменників), «Гарт» (Спілка пролетарських письменників), «Аспанфут» (Асоціація панфутуристів), «Авангард», «Нова генерація», «Неокласики», МарС «Майстеря революційного слова», ВАПЛіте «Вільна академія пролетарської літератури», «Поліфронт», ВЦСПП (Всеукраїнська спілка пролетарських письменників), «Молодняк» (Спілка комсомольських письменників) та ін.</p> <p>Журнали та альманахи: «Літературно-науковий вісник», «Універсальний журнал», «Наше минуле», «Літературно-критичний альманах», «Книгар», «Музагет», «Мистецтво», «Знаки боротьби» та ін.</p>	<p>«Пролетарськ» письменники: оспівування революції, вождів, соціалістичної дійсності, боротьба з «ворогами» (куркулями, шпигунами, шкідниками та ін.).</p> <p>«Попутички»: трагедія воєн, людські страждання, пошуки шляхів, боротьба за гуманістичні ідеали.</p> <p>Актуалізація проблем «митець і влада», «свобода творчості» та ін.</p>

Орієнтовні висновки: 20–30-ті роки ХХ ст. насичені багатьма доленосними історичними подіями; стали природною межею нової та новітньої літератури; українські митці активно шукали свої шляхи в літературі; розпочався поділ на «свій» і «чужий»; тоталітарний режим набирав оберти; влада все жорсткіше втручалася в мистецький процес і намагалася його контролювати.

Значною подією стала літературна дискусія 1925–1928 років, яку розпочав і продовжив М. Хвильовий памфлетами «Камо грядеш?», «Думки проти течії», «Апологети писаризму» та «Україна чи Малоросія?» Письменник виступив проти примітивізму та епігонства радянської літератури і закликав митців орієнтуватися на кращі зразки світової літератури. Від обговорення шляхів розвитку української літератури дискусія поступово перейшла з мистецької в політичну, особливо після проголошеного Хвильовим гасла «Геть від Москви!», котрий мав на увазі, що не можна брати за зразок популярні в той час російські «виробничі романи», частівки, агітки як «високу поезію».

Один із письменників, Віктор Соколов, пригадує, що в молодості захопився віршами, писав про почуття, про красу природи. Коли поніс свої твори в редакцію газети, їх забракували: не наша тематика, мовляв, напишіть про «ударный труд». І поет написав:

На заводе огромном и милом
Я увидел твой тонкий стан.
Приходи, дорогая, с точилом,
Приходи, перевыполним план.

І от це вже було «те, що треба», вірш надрукували.

У дискусію втрутилася партія. Сталін особисто надіслав листа Кагановичу з критикою поглядів комуніста М. Хвильового. Цим було дано старт репресіям. Під політичним та моральним тиском Хвильовий змушений визнати свої «помилки», розпустити очолювану ним ВАПЛіте і, врешті-решт, покінчити життя самогубством у 1933 році.

1934 року почалися масові арешти письменників за сфабрикованими звинуваченнями (Г. Косинка, О. Влизько, Д. Фальківський, Є. Плужник, В. Підмогильний, В. Поліщук, М. Йогансен, М. Вороний). Наступного року заарештували М. Зерова, Л. Филиповича, М. Драй-Хмару, Б. Антоненка-Давидовича та ін.

Тому цей період називають ще «розстріляним відродженням».

Z Виразне читання уривка поеми В. Сосюри «Розстріляне безсмертя».

...В вікно б'є вітер непривітний,
дощем, як снігом в час зими.
І дивляться Василь Блакитний,
і Хвильовий на мене з тьми...
Чого ви дивитесь із ночі?..
Ви прожили свій вік не зря...
В одного сині-сині очі,
в другого ж карі, як зоря,
коли прибій в граніт гуркоче
і кида бризки з янтаря...

Ви не боялись бога й чорта,—
ви віддали борні свій спів.
Один умер через аорту,
а другий сам себе убив...
Убив себе, але не спів,
був друг мені і друг Еллану,

і на житті своїм, о гнів! —
як Микитенко говорив,
«поставив крапку олов'яну».

А Микитенка хто убив?..
Все та ж змія проклята, чорна,
що в наші лави заповзла
і нас, синів ковадла й горна,
таємно жалила й пекла
тортур залізом... повна шалу,
вона вела у тьмі бої
і в Революцію стріляла
безсмертним іменем її!..
Душа Миколи Куліша
крилами б'є в вікно блакитне
крізь ніч, похмуру й непривітну,
в мою поему поспіша.

Він геній був... І от не стало
 орла духовних тих висот,
 куди послав його народ
 і партія куди послала.
 Пішов у небуття, як дим...
 І Курбас Лесь пішов за ним.
 Серця спинились їхні чулі
 од голоду, а чи від кулі...
 І ті, кого любить я звик,
 і Кириленко, і Кулик,
 що з нами йшли у даль щасливу,
 і Підмогильний, і Вразливий,
 що з смертю вийшли на двобій,
 Кривенко, Плужник, Лісовий
 стоять, мовчать у темі страшній...
 Стоїть в очах примарне військо...
 І дивляться Влизько й Фальківський,
 із глибини і тишини
 вітають Мисика вони...
 Не чуть за вікнами сирен...

А я дивлюсь у ніч патлату...
 Й заходить тихо у кімнату
 печальний Миша Йогансен...
 Він теж упав від кулі ката
 лицем униз чи горлиць,
 із ним упав Косинка Гриць.
 «Прощай, матусенько, єдина!»
 Я певен, що так Гриць сказав.
 І постріл тяжко заридав...
 І цілували губи сина
 криваву землю України...
 Про них співаю я сьогодні
 і про усіх, кого нема,
 кого ковгнула смерті тьма...
 Їх кров наповнила б безодні!..
 Досвітній, Епік... Любі, любі,
 хоч в пісні воскресить би вас
 і той страшний, безумний час!..
 Аж ось іде Гордій Коцюба,
 у кому лева міць жила,
 й сідає мовчки край стола...
 «Чи всі зібрались?» Ще нема
 Панаса Любченка і Лева,
 що звався Скрипником... (Крицева
 у нього вдаченька була).
 І ще Затонського нема.
 Смерть гордий дух їх переміг,—
 то тільки тіло сталь порвала...
 Нехай фізично вбили їх,

але їх дух не розстріляли!
 Хай лине спів, як гул пожеж,
 і про товаришку Левкович!..
 Зайшли Затонський, Скрипник теж
 і Любченко Панас Петрович.

А ось із зором, повним мук,
 іде Валерій Поліщук...
 «Ну що? Зібралися, вояки?
 Стіл круглий, тут усі однакі»,—
 лунає голос, мов з-за хмар.

 Сидять, хитають головами
 й на мене дивляться... Уперті,
 чужі хитанням і журбі,
 вони були у боротьбі
 за Україну і за Русь...
 Так тяжко плачу і дивлюсь
 я на розстріляне безсмертя,
 як на дитя убите мати...
 Страшний пройшли ми, друзі, час.
 Та як живі вони між нас
 і будуть жить на горі кату!..
 Безсмертя ж бо не розстріляти!

 І знов... Озерський... Пилипенко...
 Страждали ви од тих же рук,
 що і Федькович, і Шевченко,
 й Франко Іван... На ниві мук
 один серця довбав нам крук
 і дододобав-таки, проклятий,
 зальотний гість у нашій хаті,
 на золотій землі моїй...
 Та не програли ми двобій,
 хоч воробйови нас в ці роки,
 що в даль летять, немов потоки,
 рвучи майбутнього загать,
 духовно хочуть розстрілять...

 А в саду гнуться пишні віти,
 життя так радісно шумить
 багряним прапором в блакить...
 О ні! Безсмертя не убити!
 Ми будем, браття, вічно жить,
 як і українська наша мова.
 Я не боюся Воробйова,
 хоча ще точить з серця кров
 цей колективний воробйов
 під маршу радісного звуки...
 Але йому одсохнуть руки...

Z Слово вчителя.

Ситуація, що склалася навколо українських письменників у 1930-ті роки, нагадувала відомий сюжет народних казок, коли герой доходить до каменя з написом: «Направо підеш — живим будеш, але позбудешся коня, наліво підеш — багатим будеш, прямо підеш смерть знайдеш». Тих, хто йшов прямо, писав правду, чекала більшовицька куля або страждання в таборах ГУЛагу. Кому вдалося емігрувати — навіки позбувся батьківщини, слави українського письменника. І лише ті, хто «перебудувався», став на службу ідеології комуністичної партії, оспівував «світле майбутнє» й прекрасне нинішнє, отримували звання, нагороди, почесні й достаток. Але ми не можемо їх засуджувати, таким був той страшний час. Та й християнська мораль говорить: «Не суди, і не будеш осуджений сам».

Розуміючи могутню силу впливу художнього слова на людську свідомість, правляча партія постійно тримала в колі зору й численними постановами скеровувала літературний процес. Проголошені програмою «соціалістичного реалізму» народність, партійність, пролетарський інтернаціоналізм літератури перетворилися на карикатуру. Народність — подалі від реального життя народу, його дум і страждань, партійність — тільки комуністична, інтернаціоналізм — забудь своє й люби чуже (те, на що вкажуть).

Про художність, естетику вже не йдеться. Адже поняття прекрасного застосовувалося тільки для прославлення радянського ладу та його вождів, потворне — для «класових ворогів», трагічне — для революціонерів. Взагалі, вважалося, що «пролетарський письменник» не може «видумати щось глибше і краще», ніж «колективний розум партії» (із спогадів Г. Костюка, колишнього актора театру «Березіль»).

І все ж справжній літературний процес, підживлений талантами, не зник безслідно. Всупереч жорстким нормативам «соціалістичного реалізму» з'являються високохудожні твори, такі як драми І. Кочерги, кіноповість О. Довженка, романи Ю. Яновського, Л. Первомайського, А. Малишка, І. Муратова та ін.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Евристична бесіда.

— Якби треба було зобразити добу 20–30-х років ХХ ст. в кольорі, які б фарби ви вибрали? Чому?

— Що, на вашу думку, дало підставу М. Хвильовому назвати літературу 1920-х років «азійським ренесансом»? Чи згодні ви із цим твердженням?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Який факт із літератури 20–30-х років ХХ ст. вразив вас найбільше, чому саме?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Опрацювати тему; підготувати повідомлення про представників доби*.

УРОК № 2

Тема. **Провідна роль поезії у 20-ті роки ХХ ст.
П. Тичина — найбільший модерніст 20-х років.
Трагізм життєвої і творчої долі. Феномен
«кларнетизму»**

Мета: допомогти учням зрозуміти основні тенденції української поезії 1920-х років, її «вітаїстичність», усвідомити трагізм творчої долі письменника; розвивати навички аналізу ліричних творів, уміння висловлювати власні думки та враження, підтверджувати їх цитатами з тексту; виховувати любов до поезії, оптимістичне світобачення, естетичний смак.

Очікувані результати: учні знають основні етапи життєвого і творчого шляху письменника, вміють аналізувати його поезію, визначати риси модернізму в ній, пояснювати феномен «кларнетизму» та причини трагічного зламу світоглядних позицій поета.

Обладнання: портрет письменника, видання його творів, ілюстративні матеріали до біографії та творчості, словник літературознавчих термінів.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Молодий я, молодий,
Повний сили та одваги.
Гей, життя, виходь на бій,—
Пожартуєм для розваги!

Так писав неймовірно талановитий юний поет Павло Тичина, сповнений молодечого запалу й бажання створити нову, небачену в українській літературі поезію. І він таки створив її, але жарти із життям виявилися поганими. Тому розрізняють двох Тичин — найбільшого модерніста 20-х років та співця «соціалістичної доби».

Про трагізм творчої долі Тичини та письменників його доби й будемо говорити сьогодні на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Проблемне запитання.

— Чому в 20—30-ті роки ХХ ст. різко активізувалися проблеми «митець і влада», «свобода творчості»?

* Тут і далі теми повідомлень див. в наступному уроці.

- Що сприяло тому, що українська література ХХ ст. стала новим етапом в історії національної культури?
- Чим пояснити стильове розмаїття мистецтва 1920-х років?
- Чому «українське відродження» розстріляли?

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ; ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Слово вчителя.

У бурхливі 20-ті роки ХХ ст. провідним жанром літератури стала поезія як потужне ліричне самовираження й емоційне переживання революційної епохи, її духовних катаклізмів.

Серед найяскравіших творчих особистостей — О. Влизько, М. Йогансен, В. Сосюра, М. Семенко, М. Бажан, М. Зеров, М. Рильський, П. Филипович, М. Драй-Хмара, Ю. Клен, Є. Плужник, В. Свідзинський, М. Рильський і, звичайно ж, П. Тичина та багато інших.

Z Повідомлення учнів.

(Учні розповідають про поетів (твори яких не вивчаються за програмою), виразно читають їхні вірші.)

Z Робота зі словником літературознавчих термінів.

М. Хвильовим, письменником і теоретиком літератури була проголошена теза про «романтику вітаїзму». Саме вітаїстичність і стала провідною рисою української поезії тих років.

Звернімося до словника:

Вітаїзм, вітаїстичність, віталізм — це філософське вчення про життя як прояв внутрішньої «життєвої сили», що підкорює собі всі процеси в живих організмах. В українській літературі це вчення тлумачилося М. Хвильовим як нова філософія життя, антитеза «біологічному віталізму». Письменник навіть змінив термін «віталізм» на «вітаїзм», підкреслюючи його соціокультурне значення. Естетика вітаїзму стверджувала життєвість української нації, незнищенність її духу, віру в те, що українське мистецтво прилучиться до найвищих естетичних цінностей.

Z Міні-лекція вчителя.

Про П. Г. Тичину написано безліч статей, монографій, досліджень. Але трагізм його творчої долі не осягнений до кінця, і для нащадків залишається загадкою, хто ж він, геній чи пігмей. (За словами В. Стуса)

Народився майбутній поет 27 січня 1891 року в с. Піски на Чернігівщині в сім'ї дяка. Навчався, за традицією, у бурсі, потім — у Чернігівській семінарії. Він мав чудовий голос, абсолютний слух і грав на багатьох музичних інструментах, прекрасно володів пензлем, створював оригінальні малюнки. Співав в семінарському, а пізніше — у міському хорі.

Чернігів початку ХХ ст. був одним із важливих літературних осередків в Україні, бо тут жив і працював М. Коцюбинський. Тичина почав відвідувати «суботи», які влаштовував письменник для творчої інтелігенції міста. Саме Коцюбинський побачив у молодому семінаристі справжнього поета.

У 1913 році Тичина переїхав до Києва і вступив до Київського комерційного інституту, навчався і підробляв у редакціях журналу «Світло», газети «Рада», а також помічником хормейстера в театрі М. Садовського.

У 1918 році вийшла перша збірка поета «Сонячні кларнети», про яку В. Стус пізніше напише: «Сонячні кларнети» — це переважно книга передчуття сподіваного щастя... І це чи не єдина зі збірок на рівні Тичининого генія. Тому в доробку поета їй відведено перше місце не тільки хронологічно».

Ця книжка засвідчила появу українського варіанта символізму — «кларнетизму». Тичина на основі символістичних засобів, їх вдалого комбінування і трансформації створив власний авторський поетичний стиль, що й отримав назву «кларнетизм».

Особливостями кларнетизму є:

— незалежна від політики й ідеології «чиста поезія», що уславлює ідеал гуманізму та добра: «Приставайте до партії, де на людину дивляться як на скарб світовий і де всі як один проти кари на смерть»;

— музично-поліфонічні образи-символи: Мадонно моя.../Вже славлять, співають нове ім'я./ (Ave, Maria, Калино моя!) Іде і сміється: життя! квіток!/ Сонце на скрипку, хмарки у танок. (образ жінки);

— навіювання образу предмета замість його називання (сугестія): ...Університет, музеї і бібліотеки не/дадуть того, що можуть дати/карі,/сірі,/блакитні. (очі як дзеркало душі);

— «синестезія» або синхронність різних почуттів та відчуттів (кольору, звуку, запаху, дотику): Пробіг зайчик/Дивиться — світанок!/ Сидить, грається,/ Ромашкам очі розтулює./ А на сході небо пахне,/ Півні чорний плащ ночі/Вогняними нитками сточують/— сонце —/... (рух, світло, запах, колір);

— драматичні несподівані словосполучення: *чорний акорд, очі христовоскресні, ніжнотонні кораблі*;

— наслідування заповіту Верлена: «Насамперед — музики!»: Я брину, як струни/ Степу, хмар та вітру.

— ритм в основі музичності поезії;

— слово-барвозвук: *золотий гомін, чорнокрилля*;

— вживання змістових розділових знаків: Зоряного ранку припади вухом до землі —/... ідуть. («Золотий гомін»)

Z Виразне читання поезій П. Тичини «Арфами, арфами...», «О панно Інно...»*. Обмін враженнями щодо прочитаного.

Z Продовження міні-лекції вчителя.

У 1923 році П. Тичина переїхав до тодішньої столиці — Харкова — й став членом редколегії журналу «Червоний шлях». Брав участь у діяльності спочатку літературного угруповання «Гарт», потім — ВАПЛіте.

* Тут і далі вчитель може запропонувати учням скористатися посібником: Українська література. 11 клас. Рівень стандарту, академічний рівень: Хрестоматія-довідник / Упорядник О. І. Борзенко. — Х.: Вид-во «Ранок», 2011.

Його критикували за «націоналістичні ухили». Треба було вибирати. Щоб уникнути фізичного знищення, йому довелося пристосовуватися до вимог «соціалістичного реалізму», оспівувати правлячу партію та її вождів.

З 1934 року він — визнаний офіційний класик української радянської літератури, шанований партією та урядом, удостоєний всіх державних нагород та почесних звань.

Після оптимістичної, сповненої надій на національне відродження збірки «Сонячні кларнети» Тичина у віршах книжки «Замість сонетів і октав» (1920) засудив братовбивчу громадянську війну, більшовицький терор і висловив тривогу за майбутнє України. Потім видав книги «Плуг» (1920), «Вітер з України» (1924) та «Чернігів» (1931) і ... замовк.

У зв'язку із цим існує напівбувальщина-напівлегенда. У Москві мала відбутися Декада української культури. Центральна газета «Правда» готувала спеціальний випуск. Бригада журналістів виїхала до Києва. В її складі був давній приятель Тичини. Він прийшов до Павла Григоровича й сказав, що буде дуже підозрілим, якщо найвідоміший український поет не виступить у газеті з приводу такої важливої події, як Декада. Це рівнозначно смертному вирокові самому собі. Тичина посилався на творчу кризу, неможливість щось придумати. А друг наполягав, і на очі йому потрапив якийсь аркушик, що лежав на піаніно. Це була «речівка», яку піонери попросили скласти для них. Журналіст запропонував попрацювати над цим текстом, підставити слова про партію. Узятися разом. Так вийшов сумно знаменитий вірш «Партія веде!», який був уперше в історії надрукований у російській газеті українською мовою і дав назву збірці, що засвідчила упокорення поета перед нелюдською, непоборною силою «диктатури пролетаріату».

П. Тичина був і Міністром освіти УРСР, і Головою Президії Верховної Ради УРСР, академіком АН УРСР. Попри всі нагороди й звання, не втратив своїх суто людських якостей. Розповідають про його надзвичайну доброту й людяність, патріотизм — і як віддав свою зарплатню вчителів, що організовував навчання в селах після звільнення їх з окупації, як підміняв у міністерстві жінку-швейцара, матір трьох дітей, щоб та мала змогу отримати за карточками хліб, як звільнився з посади, щоб не підписувати зросійщений варіант українського правопису і т. ін.

Якось співробітники Харківського літературного музею помітили такий факт: у 30-ті роки перевидавалися лише дві збірки Тичини (почергово) — «Партія веде!» і «Ку-Ку!» (дитяча книжка). Чи не був у цьому іронічний підтекст, приховане ставлення поета до своєї «комуністичної творчості»? До речі, як і в збірці «Чернігів», у якій внаслідок взаємодії «високої» ідеологічної тематики та «низької» бурлескної форми текст набув іронічного забарвлення.

Можна згадати й про відверті перекручення змісту віршів П. Тичини в підручниках радянської доби. Люди старшого покоління добре пам'ятають рядки:

На майдані коло церкви
Революція іде!

Ідея цього вірша трактувалась як уславлення перемоги більшовицького ладу. То чи ж про це говорять наступні рядки вірша:

Хай чабан! — усі гукнули
За отамана буде.

Хіба в Червоній армії були отамани?

Переважає більшість віршів Тичини, написаних після 1934 року протягом життя, не мають високої мистецької вартості (у народі про це навіть частівки складали). Виняток становить, на думку літературознавців, поема «Похорон друга», написана під час Другої світової війни, коли поет перебував в евакуації в Уфі.

Не стало П. Тичини 1967 року, похований він у Києві.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Творча робота.

Складіть «психологічний портрет» письменника.

Z Проблемне завдання.

Прокоментуйте висловлювання М. Зерова: «Тичина уже в «Сонячних кларнетах» відкрив усі свої козири, а потім не раз був примушений до гри слабої і безкозирної».

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

- Не все в поезії так просто...
- П. Тичина для мене...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знайти матеріал про життя і творчість поета; вивчити напам'ять поезії «Арфами, арфами...» та «О панно Інно», вміти їх аналізувати. Підготувати повідомлення.

УРОК № 3

Тема. П. Тичина. Звернення в поезіях до «вічних» тем, поєднання тенденцій символізму, неоромантизму, експресіонізму, імпресіонізму. Художнє відтворення народу, уславлення борців за вільну Україну

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-естетичне багатство поезій П. Тичини, його модернізм, патріотичні та гуманістичні ідеали; розвивати навички виразного читання напам'ять, аналізу ліричних творів, визначення рис різних літературно-філософських напрямів, вміння висловлювати власні враження та думки з приводу прочитаного; виховувати почуття гуманізму, патріотизму, любов до поезії, естетичний смак.

Очікувані результати: учні вміють аналізувати вірші П. Тичини, визначати тематику й проблематику творів, їхні стильові тенденції, висловлювати власні враження від поезій.

Обладнання: портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

В поколіннях
я озвуся, —
не згорю
і не загасну, —
мов огні електробуду...
І в майбутню
пору ясну
в пісні знов явлюся.
Йй буду —
в людях жити буду.

Так писав Павло Тичина, вірячи «в майбутню пору ясну» і в те, що його поезія будитиме в людях найкраще — людяність, любов до життя, одне до одного, захоплення природою. І це його передбачення виправдилося. Разом із тим, трагічна творча доля поета — це уособлення трагедії всієї української інтелігенції, задавленої, знищеної морально і фізично тоталітарним режимом. На сьогоднішньому уроці ми розглянемо вершинне з творчих надбань письменника, що є окрасою світового письменства.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Розповідь напам'ять поезій П. Тичини «Арфами, арфами...», «О панно Інно...», висловлення власних вражень про них.

Z Завдання учням.

— На прикладі вивчених поезій поясніть поняття «кларнетизм» (за його ознаками).

— Визначте, які «вічні» теми порушує поет у своїх творах (можна провести «Мозковий штурм»). (Кохання, любов до життя, єднання з природою, гармонія в стосунках тощо.)

— Хто є головним героєм поезій П. Тичини? Схарактеризуйте його. («Я», ліричний герой як символ нової людини — діяльної, оптимістичної, естета, залюбленого в красу, у щирість людських почуттів та їхню передбачуваність.)

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ; ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Виразне читання поезій П. Тичини «Ви знаєте, як липа шелестить...». Обмін враженнями щодо прочитаного.

— Які асоціації, звукові, зорові, запахові образи у вас виникли?

Z Слово вчителя.

Така невеличка і, на перший погляд, проста поезія. Літературознавець Григорій Ключек присвятив її аналізу 8 сторінок тексту і в кінці зазначив, що це ще далеко не все. Багато писали й пишуть про вірш також інші науковці.

У чому ж суть цього літературознавчого аналізу?

«На органи чуттів людини,— зазначає Г. Ключек,— впливає безліч подразників. Наше око щомиті ковзає по всьому предметному розмаїтті довкілля. І ця частка відображеного у свідомості порівняно з обширом і різноманітністю навколишнього світу — дуже невелика, обмежена. ... Її перенесення уваги з одного об'єкта на інший скидається на блукання світлового променя прожектора, що вихоплює з темряви тільки якусь частинку реального світу, а решта залишаються неосвітленими.

Цю особливість нашої свідомості психологи порівнювали з лійкою, у широкий отвір якої входить багато вражень, а “виливається” крізь вузький отвір лише частина з них».

У 1970-х роках було запроваджено поняття «ефекту оберненої лійки». Полягає воно в тому, що одна деталь, яка з'явилася у свідомості, здатна викликати таку ланцюгову реакцію асоціацій, що перед нашим внутрішнім зором постає цілісний світ з багатьма конкретними подробицями.

Про таке універсальне правило літератури як мистецтва слова говорив ще А. П. Чехов, пояснивши на прикладі картини місячної ночі: її можна створити, назвавши лише дві деталі — скалку розбитої пляшки, що блищить у траві під місячним саявом, і густу тінь від млинового колеса.

При аналізі художнього твору треба не лише врахувати цей принцип, а й зрозуміти першопричини активності «ефекту оберненої лійки». Адже відомо, що далеко не в усіх письменників деталі, навіть яскраві, здатні викликати «ланцюгову реакцію» асоціацій.

Прочитаємо ще раз перші два рядки поезії.

Ви знаєте, як липа шелестить...
У місячні весняні ночі?

За Г. Ключеком, активності «ефекту оберненої лійки» сприяють:

- а) висока міра знаковості, впізнаваності української місячної ночі як головного об'єкта художнього зображення;
- б) місяць, тиха ніч, є «героями» багатьох народних пісень, творів Т. Шевченка, О. Пушкіна («Тиха украинская ночь»), М. Гоголя («Знаете ли вы украинскую ночь? О, вы не знаете украинской ночи!..»), знаменитих картин А. Куїнджі, тому утворюють знаковість особливої енергетичної потужності;
- в) питальне речення змушує читача вдатися до власної пам'яті, аби знайти в ній пережиті місячні ночі, вслухатися в тишу весняної ночі, щоб вирізнити в ній шелест листя, уявити саму ту липу — це психофізіологи називають процесом конкретизації, а літературознавці — агестією, непрямим впливом;

- г) у наступних рядках теж присутні знакові деталі, які є ще й «сезонними» (згадайте японську поезію!) — весна, солов'ї;
- д) перші два рядки лише почали вибудовувати естетичний об'єкт; художній світ твору — світ української місячної ночі — утворився у вигляді загальної картини. Наступні рядки посилюють естетичний потенціал твору, бо місячна веснянолітня українська ніч сповнюється любовною пристрасстю:

Кохана спить, кохана спить,
 Піди збуди, цілуй їй очі.
 Кохана спить.

Дівчина спить — це знакова, інтертекстуальна ситуація (згадайте мистецькі сюжети зі сплячими красунями).

Ні закоханого юнака, ні хати, під вікнами якої блукає той юнак, ні білої постелі, де спить дівчина й не знає про юнацькі страждання — усіх цих образів в тексті немає, але вони заповнюють читацьку уяву;

- е) енергія тексту генерується не тільки наявними в ньому знаковими моментами, а й виразною інтонацією спонукальності, якою пройняті слова «Піди збуди, цілуй їй очі». Це заклик до вчинку, за ним — пристрассть закоханості;
- ж) довершені у творі композиційні та ритмомелодійні засоби. Графічно й мелодійно дві строфи дзеркально відображають одна одну. Захоплення картиною місячної весняної ночі поет висловив ще й інтонаційно (переривом):

Ось місяць, зорі, солов'ї...

 А солов'ї..

Увесь твір — «це оригінальна естетично самоцінна мелодія, яка звучить у тобі і яку ти залюбки повторюєш, насолоджуючись нею щоразу».

Z Завдання учням.

Прочитайте ще раз поезію П. Тичини «Ви знаєте, як липа шелестить...», поділіться враженнями (чи змінилося, стало глибшим сприйняття поезії після такого її аналізу).

Z Повідомлення учня.

(Учень розповідає про громадянську війну, бій і трагедію під Крутами.)

Z Виразне читання вірша П. Тичини «Пам'яті тридцяти», «Одчиняйте двері...».

Обмін враженнями щодо прочитаного.

Z Самостійний аналіз учнями поезії П. Тичини «Пам'яті тридцяти» або «Одчиняйте двері».

(Учні висловлюють міркування щодо наявності в поезії тенденцій символізму, неоромантизму, експресіонізму, імпресіонізму, «кларнетизму».)

Z Робота зі словником літературознавчих термінів.

Символізм (від гр. *symbolon* — символ, знак) — філософсько-мистецький напрям кінця XIX — початку XX ст. Символісти намагалися за допомогою символів проникнути у світ «речей у собі», що перебувають за межами чуттєвого сприйняття. Символ вони визнали за художнє знаряддя, дівіше від образу. Саме він, на їхню думку, дозволяє подолати повсякденність і дістатися надчасової ідеальної краси. Розглядаючи мистецтво як інтуїтивне пізнання світу через розкриття аналогій, символісти вважали, що в змісті твору має бути таємний підтекст, а в образі — низка значень. Незважаючи на ідеалістичну сутність естетичних позицій, творчість визначних письменників-символістів утверджувала загальнолюдські ідеї добра, краси і свободи, виховувала повагу до відвічних культурних та християнських цінностей.

Неоромантизм (від гр. *neos* — молодий + фр. *romantisme*) — умовна назва естетичних тенденцій в європейській літературі кінця XIX — початку XX ст. Характеризується культом героїки, ушляхенням мужності, утвердженням нового героя — мужньої людини, життя якої пов'язане з ризиком і незвичайними пригодами.

В українській літературі прихильником неоромантизму була Леся Українка, яка вважала, що реалістичне «фотографування» дійсності не відповідає завданням літератури. Її герой — безкомпромісний борець, готовий долати будь-які перешкоди для досягнення благородної мети.

Експресіонізм (від фр. *expression* — вираження, виразність) — напрям в європейському мистецтві та літературі 10–20-х років XX ст., одна з течій авангардизму. Теоретична основа — філософія інтуїтивізму А. Бергсона, згідно з якою мета мистецтва — не відображення дійсності, а «вираження» неповторного авторського бачення її. Для письменників-експресіоністів характерним є лірико-суб'єктивне осмислення дійсності.

Імпресіонізм (від фр. *impression* — враження) — напрям в образотворчому мистецтві, літературі та музиці кінця XIX — початку XX ст. Представники напрямку не заперечували об'єктивну реальність світу, але вважали, що вона може бути відтворена митцем у багатьох аспектах. Новим було їхнє прагнення не тільки зафіксувати миттєве враження від життєвого явища, а й наголосити на його мінливості, текучості, швидкоплинності. У літературі імпресіонізм виявився в посиленому психологізмі, відтворенні миттєвих вражень і зміни настроїв, підкресленій увазі до кольорів та звуків.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Творче завдання.

Запишіть асоціативні ряди, що виникають у зв'язку з рядками вірша П. Тичини «Одчиняйте двері...».

Цитати	Асоціації
Одчиняйте двері	гості, непрохані гості, йти у світ, прийшла біда — відчиняй ворота, відкритість, щирість
Наречена йде!	радість, чистота, надія
Голуба блакить	радість, мир, злагода, безжурність
Очі, серце і хорали Стали, Ждуть...	душа наповнена очікуванням щастя, благоді; благоговійна тиша!
Одчинились двері	різка зміна подій

Цитати	Асоціації
Горобина ніч!	жах, неочікуваність сум'яття, безлад, катаклізми, людина безсила проти стихії
Всі шляхи в крові	вбивство, насилля, жорстокість, звірство, дикість, трагедії, страждання
Незриданими сльозами Тьмами Дощ...	сльози, жахіття, безпросвітність. Де розум, здоровий глузд, совість?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Займи позицію й обґрунтуй її»*.

— Чи потрібен детальний аналіз ліричного твору, його «препарування», що, можливо, шкодить естетичному сприйняттю поезії?

Так	Певною мірою	Ні
-----	--------------	----

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вміти аналізувати твори П. Тичини, давати їм власну оцінку, характеризувати тогочасні літературні течії й напрями.

УРОК № 4

Тема. Літературний авангард. М. Семенко

Мета: ознайомити учнів з авангардними тенденціями в українській поезії 1920-х років, життям і творчістю поета-футуриста М. Семенка; розвивати навички визначення ознак літературних течій і напрямів, аналізу авангардної поезії, висловлення власної думки про їхню естетичну значимість; виховувати любов до поезії, прагнення до пізнання світу, художньої дійсності, естетичний смак.

Очікувані результати: учні знають про життя і творчість поета, вміють визначати основні риси авангарду, аналізувати поезії М. Семенка, висловлювати про них власні міркування.

Обладнання: портрет письменника, видання його творів, ілюстративні матеріали до мистецьких творів авангардизму, словник літературознавчих термінів.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

20–30-ті роки ХХ ст. — це час не лише масштабних змін у соціальной сфері, світогляді людей, а й у мистецтві. Розпочався активний

* Тут і далі у подібних вправах використовувати наведену таблицю.

пошук нових, виразніших форм для відображення нової дійсності. Одні намагалися знайти в минулому відповідне своєму духові й оновити його, надати нового змісту, інші, як авангардисти-футуристи, рішуче відкидали художні надбання попередніх епох, зазіхнули навіть на саме слово, прагнучи створити нову мову зі слів, яких ще «ніхто не чув», які «язик утворив уперше». «Хуторянство», селянська атрибутика, сентиментальність, патріотичний пафос відкидалися, натомість підносилися на щит урбанізація, технічний прогрес, рух, динаміка. Найвідоміші поети-футуристи, сміливі експериментатори — Михайль Семенко, Гео Шкрупій, Юліан Шпол. Про них та результати їхніх авангардних пошуків і йтиметься сьогодні на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Бесіда.

— Схарактеризуйте П. Тичину як поета, людину, громадянина. У чому, на ваш погляд, суперечливість його натури?

— Назвіть літературні течії та напрями, риси яких поєднав у своїй творчості П. Тичина.

Z Завдання учням.

Виразно прочитайте вірші П. Тичини «Ви знаєте, як липа шелестить...», «Одчиняйте двері...», «Пам'яті тридцяти», висловіть власну думку про них, зробіть короткий аналіз.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Робота зі словником літературознавчих термінів.

Авангард, авангардизм (від фр. *avant-gard* — той, що йде попереду) — течія в літературі та мистецтві ХХ ст. Головна його ознака — відмова від реалістичного сприйняття дійсності, заперечення традиційних форм художнього зображення. Найактивніше виявив себе в поезії, драматургії та образотворчому мистецтві.

Авангардизм не мав єдиної філософської основи, поділявся на такі напрями: експресіонізм (звертав увагу на емоційність, безпосередність сприйняття), футуризм (зосереджувався на мовотворенні), дадаїзм (головна особливість — відмова від пріоритету змісту, сенсу мистецтва), сюрреалізм (спирявся на підсвідомість). У ранні періоди творчості до авангардизму в поезії належали: В. Маяковський, Л. Арагон, В. Незвал та ін.; у драматургії — Б. Брехт, В. Мейєрхольд; у живопису — М. Шагал, К. Малевич, В. Кандинський. Експериментаторство мало здебільшого формалістичний характер, але деякі прийоми збагатили художню практику. Різні форми авангардизму розвиваються й у сучасному мистецтві.

Футуризм (від лат. *futurum* — майбутнє) — одна з течій у літературі. Основоположник — італійський письменник Марінетті, що в 1909 році опублікував «Перший маніфест футуризму», де закликав звільнитися від літератури минулого і створити «динамічну літературу майбутнього», що буде оспівувати замість людини техніку та машини.

У принципах поетики футуризму були: руйнування норм морфології і синтаксису, звуконаслідування, використання образів-символів. Футуризм культивував анархізм, нехтування існуючими нормами моралі, егоцентризм. Російські футуристи об'єднувалися навколо альманаху «Садок судей» (1910) — В. Хлебніков, В. Каменський, брати Бурлюки, пізніше — В. Маяковський. У маніфесті

«Пощечина общественному вкусу» (1913) футуристи закликали «додушити» буржуазну культуру, «скинути з пароплава сучасності» класиків, творити нову мову й нову літературу. Особливого значення вони надавали словотвору. Попри всі недоліки, кращі твори футуристів захоплювали новизною, незвичністю, несподіваним поєднанням слів та звуків.

Деструкція — знищення нормальної, звичної структури чого-небудь. У поезії футуристів деструкції піддавалися словотвір, віршові розміри і все звичне у вірші, що можна було змінити, зруйнувати.

Z Міні-лекція вчителя з елементами бесіди.

Ще за життя Михайля Семенка (1892–1937) один із критиків назвав його «трагічною та виразною постаттю» в українському письменстві. Сам він себе досить дивно означив — «І футурист, і антиквар», а ще багатозначно звертався до сучасників: «Не обминайте Семенка».

Ким же він є?

Михайло Васильович Семенко народився в с. Жибинці на Полтавщині. Мати поета, Марія Проскурівна, була письменницею-самоучкою. Хлопець навчався в Хорольській гімназії, потім — у місцевому та Курському реальних училищах. У 1911 році поїхав до Петербурга, щоб вступити до медичного інституту. Скінчивши дворічні загальноосвітні курси відомого педагога А. С. Черняєва, він став студентом природознавчо-історичного відділення педагогічного факультету. 1914 року, помандрувавши за своїми кумирами — російськими футуристами, М. Семенко опинився в Києві. 1916 року його мобілізували до армії. Служив військовим телеграфістом у далекому Владивостоці. В Україну повернувся наприкінці 1917-го року.

Перші вірші Семенка опубліковані в часописі «Українська хата». Перша збірка «Prelude» (1913) складалася з милозвучних, але неглибоких за визначенням критиків, творів. Це була романсова лірика з її елегантністю, безпосередністю почувань, і Д. Загул влучно про це сказав: «Співав таким же соловейком, як і інші». «Хатяни» доброзичливо відзначили у М. Семенка «інтелігентність та ніжність почуття», «безумовний літературний дар молодого автора». М. Вороний, помітивши явне наслідування, все ж сказав про «щирі нотки» на фоні в цілому «сірого вигляду».

Сам поет вважав свою першу збірку лише «пробою пера» й оцінював не дуже високо: «вірші були солодкі, трагічні й погані», тому активно зайнявся пошуками власного стилю. У цьому йому сприяло знайомство зі строкатими школами й напрямками літературно-мистецького Петербурга.

Перші футуристичні вірші М. Семенка з'являються після виступу В. Маяковського в медичному інституті. Поет залишає традиції романсу, у його творах з'являється чимала доля іронії та самоіронії, він переходить до акцентного вірша та верлібру. Замість ліричного героя — вразливого, сентиментального інтелігента, з'являється збірний образ колективних учасників нового руху: рішучих, непримирених щодо своїх літературних опонентів. «Зумисний деїлюзіонізм та еротичні мотиви («осточортіли зорі-очі, й очі вже давно пора кинути озорювати»),

оспівування банальностей замість розробки “одвічних” тем, грубий прозаїзм, дошкульний і не завжди виправданий епатаж, демонстративна «агресивність», драматичний патетизм декларативно-програмних віршів — такі особливості його поезії, апробовані західноєвропейським авангардом...», — це характеристика стилю Семенка в «Історії української літератури ХХ ст.» за редакцією В. Дончика.

Ті, хто прихильно поставився до творчості молодого поета, тепер завзято почали його лаяти, бойкотувати. «З водою виплеснули й дитину»: не помітили безпечні знахідки М. Семенка, як-от звукописання, вибудоване за семантичним, музикальним, динамічним принципом тощо.

Свою теорію М. Семенко визначив як пошуковий футуризм. Вкладена вона в передмовою до збірок «Дерзання» та «Кверо-футуризм» і спрямована, перш за все, проти канонізації та будь-якого культу в мистецтві, а особливо проти болісного й драматичного для української літератури культу Т. Г. Шевченка, а також проти хуторянського, провінційного мистецтва.

— Як ви думаєте, що вкладалося в ці поняття — культ Шевченка, провінційність та ін.?

Проголошувались «краса пошуку», «динамічний лет». Експерименти М. Семенка, «неетичність» стосовно Шевченка, нехтування національним у мистецтві спричинили нечуваний в українській літературі скандал. Поет зачепив «больові точки».

З 1915 року у творчості М. Семенка починається другий період, більшість віршів він пише в імпресіоністичній манері. І тут можна знайти справжні перлини інтимної та медитативної лірики, ліричні мініатюри в дусі східної поезії. Щоб «свої» не дуже насміхалися над ним, «сентиментальною квашею», поет придумав вигідний іронічний прийом маскуванню автора — карнавальні маски П'єро та Дон-Кіхота.

Повернувшись на батьківщину, М. Семенко дуже активно працює: лише протягом 1918 року він створює дев'ять поетичних циклів, серед них два символістських. Болісна реакція поета-гуманіста на драматичні післяреволюційні події в Україні вилилася в песимістичну, сповнену трагічними мотивами, експресіоністську «Поезію згуби». Ліричний герой М. Семенка роздвоюється: один — «футуристичний», плакатний, сповнений бравади — нахваляється виставити «свої закривавлені груди» і «має міць синтетичну й могутню»; інший — маленька, беззахисна людина зі всіма її болями й слабкостями, «душа якої просить ласки» і «прагне друга як колись».

Образна стихія міста завжди цікавила Семенка-футуриста. Він іде далі за своїх попередників і звертається до авангардних прийомів: «телеграфного» стилю, синтаксичного максималізму, введення розмовно-побутової лексики та науково-технічної термінології. Від узагальненого образу міста поет майстерно переходить до конкретизації («Ліхтар», «Бульвар», «Кафе», «Трогуар», «Вулиця»), і ці вірші сприймаються як живописні етюди.

М. Семенко-імпресіоніст відтворює звук і колір, динаміку міста, змальовує його в різні пори року. Це дало підставу критикові В. Коряку

сказати про нього, що він «всією творчістю споруджує в українській поезії культ урбанізму».

Поет підійшов до створення «узагальненого образу міста як певного символу» (Е. Адельгейм); близько десяти його віршів мають назву «Місто».

Z Виразне читання поезії М. Семенка «Місто». Обмін враженнями щодо прочитаного.

Z Бесіда.

— Які риси футуризму й інших авангардистських течій ви помітили у творі? (Деструкція слова, відсутність розділових знаків, звукопис, нове словотворення та ін.)

— Які почуття, враження передаються у творі, що відображається? (Звуки відображають поспіх, шум, гамір, суєту великого міста. Гримкотить транспорт, шумлять заводи, а люди живуть своїм життям — кохають, хворіють, радіють, сумують, поспішають, працюють, включені в особливий колооберт, що зветься життям мегаполісу.)

Z Продовження міні-лекції вчителя.

З послідовністю, невисипуючою енергією і навіть одержимістю, яка викликає подив, М. Семенко розробляє футуристичну теорію. Він організовує групи «Кверо» (1914), «Фламінго» (1919), «Ударну групу поетів-футуристів» (1921), «Аспанфут» (1921). Після загибелі Г. Михайличенка Семенко взявся редагувати літературно-мистецький тижневик «Мистецтво», а далі — серію футуристичних одноденок: «Катафалк мистецтва», «Семафор у майбутнє», «Бумеранг», «Гонг Комун-культ». Коли більшовики запропонували поетові відповідальну посаду, він вийшов із партії, щоб цілком віддатися творчій роботі. Цей вчинок, як і зв'язок із боротьбистами, йому ще пригадають.

М. Семенко став «фігурою доби» — першим почав згуртовувати літературні сили, багатьох підтримав у скрутну хвилину і морально, і матеріально. Разом із тим йому довелося виконувати «соцзамовлення», що означало схематичне переказування газетної інформації, віршування гасел дня, закликів партії, що ніяк не суміщалось із власне поезією. У 1924 році поет видав збірку з епатажною назвою «Кобзар», пояснюючи, що «То був “Кобзар” однієї епохи; а це — іншої».

Наприкінці 20-х років М. Семенко змушений відійти від власної поетичної системи під тиском уніфікації «радянської літератури», в якій треба було писати «як усі», дотримуючись канонів «єдино правильного» напряму «соцреалізму». Критикований усіма й за все як «попутник», він, однак, не складав пісень про «вождя всіх народів», а з «Михаля балакучого зробивсь Михайлом мовчазним». З роками намагався пристосуватися, підробляв випадковими заробітками, то пишучи лібрето до опер, то звертаючись до іронії і сатири в памфлетах.

23 квітня 1937 року в Києві відбувся творчий вечір М. Семенка, а через три дні його заарештували, звинувативши в участі «троцькістсько-авербахівського блоку». Через півроку тюремного ув'язнення поета розстріляли.

Ще в 1925 році критики визнавали, що творчість М. Семенка, митця неординарного та глибокого, є «високим зразком конструктивно-поетичної в'ялості».

Z Виразне читання поезії М. Семенка «Бажання».

Обмін враженнями щодо прочитаного, виконання завдань.

— Що вам здалося несподіваним, свіжим, оригінальним у цій поезії?

— Схарактеризуйте ліричного героя твору. (Ліричний герой поезії горить бажанням перетворити світ і уявляє собі, як добре було б, щоб усе робилося раціонально, з користю: зорі — дітям, барви — гарній дівчині, щоб її покохав хлопець. Герой сповнений радості життя, бажання перетворювати світ. Напівіронічно, напівжартівливо він скаржиться, що немає в природі ладу, якого б йому хотілося.)

Z Виразне читання вірша М. Семенка «Запрошення».

Обмін враженнями щодо прочитаного.

Z Робота над характеристикою ліричного героя твору.

(Ліричний герой поезії уявляє себе духом із потойбіччя. Він говорить про те, наскільки життя таємниче і загадкове, скільки в ньому доріг, котрі треба подолати, який різноманітний у людини вибір. Пізнати сенс буття і небуття — це дійти «до останнього пункту», відчинити «двері замкнуті». Не кожен на це зважиться, адже чекають на мандрівника «всі стихії і дощі». Прогулятися в ньому, спробувати осягнути таємниці життя й запрошує читачів поет разом зі своїм ліричним героєм.)

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Творче завдання.

Схарактеризуйте автора за його поезією.

Або:

Визначте основні художні засоби поезії. До якої поетики ви б їх віднесли? Проведіть поетичні паралелі зі світовою літературою: М. Семенко — Г. Аполлінер.

Простяглися тіні тіні вечірні
Тіні сонця весняного
Тіні захвату світла тонкі і невірні
Тіні смутку безвиглядного
Линуть гуки вечірні гуки незнані
Щастя співаного щастя незмінного
Простяглися тіні тіні сонця весняні
Пасма смутку вечірнього.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Мене вразило...

— Поезію авангарду (футуризму) я вважаю такою, що...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати матеріал про український авангард 20–30-х років ХХ ст., М. Семенка та його творчість; уміти виразно читати й аналізувати поезії автора.

УРОК № 5

Тема. **Київські «неокласики». М. Зеров**

Мета: ознайомити учнів із творчим кредо «неокласиків», життям і творчістю письменника, його внеском у розвиток української літератури; розвивати навички визначення основних ознак індивідуального почерку, провідних мотивів і настроїв поезії; поглиблювати вміння висловлювати власні думки з приводу поетичної майстерності, філософічності самовираження письменника; виховувати любов до поетичного слова, естетичний смак.

Очікувані результати: учні знають матеріал про київських «неокласиків», уміють характеризувати їхню стильову манеру, розповідати про життєвий і творчий шлях митця, аналізувати його поезію, висловлювати власне враження від неї.

Обладнання: портрети «неокласиків», видання їхніх творів, ілюстративні матеріали до біографії М. Зерова та його творів.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Творчий, літературознавчий доробок поетів-«неокласиків», талановитих дослідників літератури, яким судилося поповнити трагічний список жертв сталінського геноциду, — яскрава сторінка історії української літератури, в якій знайдуть моральні та естетичні уроки не лише сучасні, а й прийдешні покоління.

У світ високої поезії кличе нас один із найяскравіших представників «неокласиків» — М. Зеров:

Тепера інший час. Виходь з нори,
Шукай стежок — од Лисої гори
На верховини і шпилі Парнасу.

Про поетів-«неокласиків» та М. Зерова ми й будемо говорити на сьогоднішньому уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Розповідь про М. Семенка та його творчі пошуки.

Z Виразне читання поезій М. Семенка, висловлення власних вражень про них.

Z Завдання учням.

1. Порівняйте поетичну естетику авангардистів з естетикою «неокласиків». Див. с. 26.

ПОЗИЦІЇ АВАНГАРДИСТІВ (ФУТУРИСТІВ) ТА «НЕОКЛАСИКІВ»

Спільне	
новаторські пошуки; визнання слова як важливої суспільної, естетичної категорії; майстерність у звукописі	
Відмінне	
футуристи	«неокласики»
урбаністичні мотиви; «погляд у майбутнє»; деструкція класичної форми; експерименти зі словом, словотвором	«погляд у минуле»; дотримання класичної форми; вишуканість; теми, далекі від суспільних проблем

2. З'ясуйте за словником літературознавчих термінів поняття «неокласицизм».

Неокласицизм (від гр. *neos* — молодий та лат. *classicus* — зразковий) — течія в літературі й мистецтві, що з'явилася значно пізніше занепаду класицизму як літературного напрямку і знайшла свій вияв у використанні античних тем та сюжетів, міфологічних образів і мотивів, проголошенні гасел «чистого» мистецтва та культу позбавленої суспільного змісту художньої форми, в оспівуванні земних насолод. Неокласицизм виник у західноєвропейській літературі в середині XIX ст. До групи українських неокласиків у 20-х роках XX ст. належали М. Зеров, М. Драй-Хмара, М. Рильський, П. Филипович, Ю. Клен (Бургарт). Вони відмежовувалися від «пролетарської культури», прагнули наслідувати мистецтво минулих епох, віддавали перевагу історико-культурній та морально-психологічній проблематиці.

Те, що «неокласики» брали за взірця античне мистецтво, представникам влади здалося невіданням радянської дійсності, тому майже всі вони були репресовані, покарані тією чи іншою мірою.

«Неокласики» не були організаційно оформлені й не виступали зі своїми ідейно-естетичними маніфестами.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Міні-лекція вчителя з елементами бесіди (або повідомлення учня).

Щедра полтавська земля, така щедра, що могла зродити по двоє великих людей навіть в одному класі маленької школи.

Микола Костьович (Костянтинович) Зеров народився 26 квітня 1890 року в містечку Зінькові на Полтавщині в сім'ї вчителя. Закінчивши Зіньківську школу, в якій разом із ним навчався Павло Губенко, майбутній Остап Вишня, М. Зеров вступив до Охтирської гімназії, а потім, у зв'язку з переїздом батьків, до Першої Київської гімназії, де перебував до 1908 року. Саме тут заклалися його літературні та перекладацькі інтереси.

Майбутній поет і літературознавець уже тут виступає ініціатором створення культурницького кралевецького земляцтва, що згодом перенесеться і в університет, до якого вступив М. Зеров. Талановитий студент серйозно займається дослідницькою роботою, вивчає літописи, починає друкуватися в українському педагогічному журналі «Світло», газеті «Рада». Зеров стає активним членом студентської гро-

мади, виступає з доповідями, дискутує з літературних та політичних проблем.

Саме через це його й не залишили в університеті, а послали вчителювати у глуху провінцію, до Златопільської гімназії. Тільки в 1917 році М. Зерова вдається звідти вирватися. Він очолює секретаріат педагогічної ради Київської 2-ї української гімназії ім. Кирило-Мефодіївського братства, викладає латину. Стає постійним автором журналу «Книгар», пише вірші, дарує друзям саморобні збірки. У 1919–1920 роках працює редактором журналу, одночасно викладаючи в гімназії, у Київському архітектурному інституті та інших навчальних закладах, пишучи літературно-критичні статті та вірші, у яких виявляються його високі патріотичні почуття, сподівання на відродження свого народу:

Зникнуть, зникнуть агаряни...
 Вся потуга їх розтане,
 Як весною тане сніг.
 А над нашим краєм рідним
 Задзвенить ключем побідним
 Вернигорин дивний ріг.

У 1920 році М. Зеров одружується із Софією Лободою. Виходять друком підготовлені ним книжки «Антологія римської поезії» та «Нова українська поезія», що стали помітним явищем у тогочасному літературному житті.

Прийнявши запрошення, Зеров їде з голодного Києва працювати в Баришівську соціально-економічну школу. Та провінція пригнічувала вченого. Нарешті в 1923 році він отримує посаду професора української літератури в Київському інституті народної освіти. Лекції Зерова мали величезний успіх. Саме цього року «неокласики» й познайомилися, активно включилися в літературний процес — проводили вечори, дискусії, зібрання. У 1924 році виходить омріяна Зеровим збірка поезій «Камена» (за античною міфологією, камена — покровителька поезії, муза). Сам автор досить скептично ставився до своїх творів, називав їх «сухарями» на розкішному бенкеті поетичної фантазії.

Але сучасники вже тоді відчули могутню силу карбованого поетичного слова М. Зерова, дух класичної простоти, по-парнаськи піднесене почуття, глибоке проникнення у філософську сутність буття, вишуканість мови й високу версифікаторську майстерність (він писав переважно сонети й олександрійські вірші — це данина захоплення давньоримською поезією і творами французьких «парнасців»).

Z Виразне читання поезії М. Зерова «Київ — традиція».

Обмін враженнями щодо прочитаного, евристична бесіда.

- Визначте історичні віхи в становленні Києва як центру, столиці України, що їх автор називає у вірші.
- На які реалії тогочасної дійсності вказує поет?
- На вашу думку, чому вірш має таку назву?
- У якій формі написано вірш? Визначте його змістові та формальні ознаки.
- Чим незвичний твір, як він характеризує автора?

Z Словникова робота.

Данпарштадт — остготська столиця III–IV ст.

Ляссота — австрійський дипломат і мемуарист XVI ст., посол до запорожців.

Z Продовження міні-лекції вчителя.

М. Зеров, утомившись від дискусій, береться до праці з історії літератури, готує разом з іншими антологію французької поезії, друкується в журналах.

Але з 1 вересня 1934 року його усувають від викладання в Київському університеті, звільняють без пояснення причин. Удари долі сипляться один за одним — захворів і помер син. У 1935 році Зеров виїздить до Москви, сподіваючись хоча б на тимчасову роботу. «Всевидяще око» знаходить його під Москвою. Поета заарештовують і «вибивають» зізнання в теоретичній діяльності в складі банди літераторів. Як доказ — вилучені дві книжки — Г. Косинки та П. Куліша («Чорна рада»).

Суд відбувся 1936 року. Зерову нічого не залишалося, як погодитися зі звинуваченням у контрреволюційній діяльності та підготовці замаху на партійних діячів й отримати десять років ув'язнення на Соловках. У 1937 році М. Зерова, П. Филиповича, М. Вороного та Б. Пилипенка розстріляли. Вони розділили трагічну долю всього «розстріляного відродження», і тільки тепер їхні чесні імена, їхні твори повернено народові.

У 20–30-ті роки ХХ ст. в українській поезії нерідко з'являлися твори-агітки, твори-одноденки, плакати, далекі від художності. А М. Зеров захоплювався взірцями високими, був «прихильником мистецтва рівноваги». Шукаючи теми й мотиви в античності, він іронічно зауважував: «Я знаю: ми тугі бібліофаги, і мудрість наша — шафа книжкова». Але саме ота мудрість, перевірена століттями, часто підказувала поетові паралелі, аналогії з тією страшною і складною епохою, в яку він жив.

Z Виразне читання й коментування віршів М. Зерова «Саломея», «Київ з лівого берега», «Сон Святослава», «Incognito».

САЛОМЕЯ

П. Филиповичу

Там левантійський місяць діє чари
І колихає в серці теплу кров,
Там диким цвітом процвіла любов,
І все в крові — шоломи і тіари.

А з водозбору віщуванням кари
Гримлять громи нестриманих промов...
Йоканаан! Неясний шум дібров, —
В його словах пустиня і пожари.

І Саломея!.. Ще дитя (дитя!),
А п'є страшне, отруєне пиття
І тільки меч і помсту накликає.

Душе моя! Тікай на корабель,
Пливи туди, де серед білих скель
Струнка, мов промінь, чиста Навсікая.

СОН СВЯТОСЛАВА

Я бачив сон. Важенних перел град
 На груди сипали мені, старому,
 Вдягали в довгу чорну паполому,
 Давали пити не вино, а чад.

Я зір будив — обводив кругогляд
 І відчував крізь димку нерухому,
 Як обсипався дах княжого дому,
 Як крякав крук і як клубочивсь гад.

О, що за туга розум мій опала!
 Яка крізь серце потекла Каяла,
 Що за чуття на серце налягло!

Ніч місячна кругом, така студена,
 Антена гнеться, як струнке стебло,
 І чорний день десь дзвонить у стремена.

КИЇВ З ЛІВОГО БЕРЕГА

Вітай, замріяний, золотоголавий,
 На синіх горах... Загадався, спить,
 І не тобі, молодшому, горить
 Червлених наших днів ясна заграва.

Давно в минулім дні твоєї слави,
 І плаче дзвонів стоголоса мідь,
 Що вже не вернеться щаслива мить
 Твого буяння, цвіту і держави.

Але, мандрівче, тут на пісках стань,
 Глянь на химери барокових бань,
 На Шеделя білоколонне диво:

Живе життя, і силу ще таїть
 Оця гора зелена і дрімлива,
 Ця золотом цвехована блакить.

INCOGNITO

Його стріваю я — і мало не щодня! —
 В студентській постаті на темних коридорах
 В повазі лекторській і в круглих окулярах,
 Де тиша темних книг, де збори й метушня.

Він народивсь давно, і то не маячня!
 Живе в усіх часах, в усіх суспільних шарах,
 Та нині розплодивсь у безліч екземплярів,
 Мов літоросль повзка від в'язового пня.

Ще вчора він слова точив мені медові
 І стільки приязні було в облесній мові!
 Та утиральничок скрашав поважну статть.

Він бачить наперед годину злої страти,
 А руки прийдеться від крові обмивать,
 Тож ліпше рушника напхвати держати.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Завдання учням.

Визначте «творче кредо» поетів-«неокласиків» за уривком із поезії М. Зерова.

Класична пластина і контур строгий
І логіки залізна течія —
Оце твоя, поезіє, дорога.
Леконт де Ліль, Жозе Ередія,
Парнаських зір незахідне сузір'я
Зведуть тебе на справжні верхогір'я.

Орієнтовна відповідь. Орієнтація на класичні зразки античної поезії та поезії «парнасців»; «строгі» форми приведуть українську поезію до світових вершин.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Поезія М. Зерова справила на мене...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати матеріал про життєвий і творчий шлях письменника, вміти аналізувати його поезії, розповідати про «неокласиків».

УРОК № 6

Тема. **М. Рильський. Філософічність, афористичність його лірики, пошук душевної рівноваги, краси в житті та в душі**

Мета: ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом письменника, допомогти усвідомити майстерність поетичних творів, смислову і настроєву значущість образів та деталей; розвивати вміння виразно й усвідомлено читати, аналізувати поезії, визначати риси індивідуального стилю; виховувати любов до поезії, естетичний смак, повагу до загальнолюдських цінностей.

Очікувані результати: учні знають матеріал про життєвий і творчий шлях поета, вміють визначати риси його індивідуального стилю, аналізувати прочитану поезію, висловлювати власну думку про неї.

Обладнання: портрет письменника, видання його творів, ілюстративні матеріали до біографії, творів.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

На питання, хто такі «неокласики», Максим Рильський відповів: «А хто такі класики, знаєте?.. Це ті, що створили невмирущі твори.

“Нео” — новий. Неокласици — нові класици. ...Самі поети, що їх названо неокласиками, ніколи себе так не називали. Але вони вважають себе учнями, послідовниками тих, що становлять славу і гордість людства,— учнями класиків. Вони намагаються кращі надбання світової культури перенести на український ґрунт, прищепити їй пагони класичної спадщини».

Знову про «неокласиків» та одного з найяскравіших представників «група п'ятірного нездоланих співців» (М. Драй-Хмара) — М. Рильського — піде наша розмова на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Завдання учням.

— Розкажіть про «неокласиків» та їхню творчу платформу.

— Виразно прочитайте одну з поезій М. Зерова, зробіть її короткий аналіз.

— Визначте риси індивідуального стилю М. Зерова. (Інтелектуальність, ілюзії, філософічність, тонка іронія, струнка, чітка побудова вірша та ін.)

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Міні-лекція вчителя (або повідомлення учня).

В тобі, мистецтво, у тобі одному
Є захист: у красі незнаних слів,
у музиці, що вроду, всім знайому,
втіляє у небесний перелив;
В тобі, мистецтво,— у малій картині,
Що більша над увесь безмежний світ!
.....
Твої діла — вони одні нетлінні,
І ти між квітів найясніший квіт.

Так сформулював своє естетичне кредо Максим Рильський (вірш «Коли усе в тумані життєвому» збірки «Під останніми зорями» (1918). Він був митцем від народження: батько його Тадей Рильський — етнограф, фольклорист, просвітитель, громадський і культурний діяч, мати, Меланія Федорівна, хоч і проста селянка, — хранителька народної мудрості, пісенного фольклору. У 15 років М. Рильський, названий на честь українського героя Максима Залізняка, уже мав власну поетичну збірку «На білих островах».

Народився М. Рильський 1895 року в Києві. У 7 років не стало батька, тому сім'я переїхала в родовий маєток — село Романівку (нині Житомирська область). Зростав серед розкішної природи, у колі сільських однолітків, яких не цурався, незважаючи на своє панське походження.

Далі була приватна гімназія В. П. Науменка, проживання в родині композитора М. Лисенка, етнографа і фольклориста О. Русова, знайомство і спілкування з відомими мистецькими особистостями того часу — Д. Ревуцьким, П. Саксаганським та багатьма іншими.

З 1915 року М. Рильський — студент медичного факультету Київського університету, через два роки продовжив навчання на історико-філологічному, але революція, громадянська війна змусили його перервати освіту й переїхати в село, де він учителював у початковій школі. Займався самоосвітою, вивченням мов, музикою.

У 1918 році вийшла збірка М. Рильського «Під осінніми зорями». Цікаво, що молодий поет надавав перевагу елегійному, осінньо-мінорному звучанню творів, а не, скажімо, весняно-мажорному, притаманному юності, як це було у П. Тичини. Не знайшли відображення в поезіях Рильського ні буремні події революції, ні роки громадянської війни. Очевидно, кров, розстріли, братовбивство не вписувалися у вимріяний світ, де оживали герої Еллади, з'являлися Афродіта й Беатріче, буали краса природи, життя.

Саме це й привело М. Рильського до «неокласиків». Протягом десятиріччя вийшло 10 книжок поезій та кілька книг перекладів творів О. Пушкіна, А. Міцкевича, М. Лермонтова, Данте, французьких поетів.

1931 року, у день народження Рильського заарештували, і він більше ніж півроку просидів у Києві в Лук'янівській в'язниці.

Безкінечні допити з моральним і фізичним тиском не пройшли безслідно. Поет був звільнений «за відсутністю достатніх даних для обвинувачення й суду», але вийшов із тюрми іншою людиною. Не в змозі протистояти режимові, він був змушений поставити поезію на службу владі. Це засвідчили наступна збірка «Знак терезів», віршувана повість «Марина» та ін. Відтоді в його творчості — два напрями, «два крила». Одне — офіційне, офіціозне, друге — особисте, ліричне, суто мистецьке, незалежне від політики, часу.

У радянську добу М. Рильський видав 35 книжок поезій, кращі серед яких — «Слово про рідну матір», «Троянди й виноград», «Голосі-ївська осінь», «Зимові записи», зробив багато перекладів зі слов'янських та західноєвропейських літератур, написав чимало наукових праць з мовознавства та літературознавства.

Визнання наукових та літературних досягнень поета відбилося в обранні його академіком АН УРСР та АН СРСР, головою правління Спілки письменників України, депутатом Верховної Ради СРСР; він очолив Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, мав численні державні відзнаки та нагороди. Та найбільшою нагородою для поета є захоплення читачів від чудових поетичних рядків, сповнених життєвого оптимізму, краси буття, мудрої філософічності.

Z Виразне читання віршів М. Рильського.

* * *

Як Одисей, натомлений блуканням
По морю синьому, я — стомлений життям —
Приліг під тінню осокара старого.
Зарився в листя і забув про все.

Якісь думки — чи тіні їх — снуються
В дрімоті тихій. Листя мигожить,

Упав на стовбур білий відблиск сонця,
І комашинка лізе по йому.

І я засну під безтурботний шелест
З надією, що, граючись м'ячем,
Мене розбудить ніжна Навсікая,
Струнка дочка феацького царя.

* * *

Спинилось літо на порозі
І дише полум'ям на все,
І грому гордого погрози
Повітря стомлене несе.

Умиється зелене літо
І засміється, як дитя,—
Весни ж і весняного цвіту
Чи я побачу вороття?

Чи весняні здійсняться мрії?
Чи літо не обманить їх?
Чи по степу їх не розвіє,
Мов пух на вербах золотих?

* * *

Поле чорніє. Проходять хмари,
Гаптують небо химерного грою,—
Пролісків перших блакитні отари...
Земле! Як тепло нам із тобою!

Глибшає далеч. Річка синіє,
Річка синіє, зітхає, сміється...
Де вас подіти, зелені надії?
Вас так багато — серце порветься!

* * *

Яблука доспіли, яблука червоні!
Ми з тобою йдемо стежкою в саду.
Ти мене, кохана, проведеш до поля,
Я піду — і, може, більше не прийду.

Вже й любов доспіла під промінням теплим
І її зірвали радісні уста,—
А тепер у серці щось тремтить і грає,
Як тремтить на сонці гілка золота.

Гей, поля жовтіють, і синіє небо,
Плугатар у полі ледве маячить...
Поцілуй востаннє, обніми востаннє;
Вміє розставатись той, хто вмів любити.

* * *

Пером огненным вічність пише
Свій нескінчимий фоліант
І вітер з ніжністю колише
Листки замислених троянд.

Краса іде, гаптує злотом
Ясні, глибокі небеса,—
А ми затоптуєм болотом
Все те, що в нас самих — краса.

ШОПЕН

Шопена вальс... Ну хто не грав його
І хто не слухав? На чиїх устах
Не виникала усмішка примхлива,
В чиїх очах не заблищала іскра
Напівкоханя чи напівжурби
Від звуків тих кокетно-своєвільних,
Сумних, як вечір золотого дня,
Жагучих, як нескінчений цілунок?
Шопена вальс, пробреньканий невміло
На піаніно, що, мовляв поет,
У неладі «достигло идеала»,
О! даль яку він срібну відслонив
Мені в цей час вечірньої утоми.
Коли шукає злагідніше серце
Ласкавих ліній і негострих фарб,
А десь ховає і жагу, і пристрасть,
І мрію, й силу, як земля ховає
Непереборні парості трави...

В сніги, у сиву сніжну невідомість
Мережані, оздобні линуть сани,
І в них, як сонце, блиснув із-під вій
Лукавий чи журливий — хто вгадає? —
Гарячий чи холодний — хто збагне? —
Останній, може, може, перший усміх.

Це щастя! Щастя! Руки простягаю —
Б'є сніг із-під холодних копитів,
Метнулось гайвороння край дороги —
І простяглась пустиня навкруги.
Сідлать коня! Гей, у погоню швидше!
Це щастя! Щастя! Я приліг до гриви,
Я втис у теплі боки остроги —
І знову бачу те лице, що ледве
Із хутра виглядає... Що мені?
Невже то сльози на її очах?
То сльози радості — хто тее скаже?
То сльози смутку — хто не розгада?

А вечір палить вікна незнайомі,
А синя хмара жаром пройнялася,
А синій ліс просвічує огнем,
А вітер віти клонить і співає
Мені в ушах... Це щастя! Це любов!
Це безнадія! Пане Фредеріку,
Я знаю, що ні вітру, ні саней,
Ані коня немає в вашім вальсі,
Що все це — тільки вигадка моя,
Проте... Нехай вам Польща чи Жорж Занд —
Коханки дві, однаково жорстокі! —
Навіяли той ніжний вихор звуків, —
Ну й що ж по тому? А сьогодні я
Люблю свій сон і вас люблю за нього,
Примхливий худорлявий музиканте...

СЛОВО ПРО РІДНУ МАТІР

(Уривки)

Благословен той день і час,
Коли прослалась килимами
Земля, яку сходив Тарас
Малими босими ногами,
Земля, яку скропив Тарас
Дрібними росами-сльозами.

Благословенна в болях ран
Степів широчина бездонна,
Що, як зелений океан,
Тече круг білого Херсона,
Що свій дівочий гнучий стан
До Дніпрового тулить лона.

Благословенна ти в віках,
Як сонце наше благовісне,
Як віщий білокрилий птах,

Печаль і радість наша, пісне,
Що мужність будиш у серцях,
Коли над краєм хмара висне.

Благословенні ви, сліди,
Не змиті вічності дощами,
Мандрівника Сквороди
З припорошілими саквами,
Що до цілющої води
Простує, занедбавши храми.

Благословен мечів ясных
Огонь, отчизни охорона,
Іржання коней бойових,
Морських походів даль солона
І «Енеїди» владний сміх,
Полтави тихої корона,

Гаряча дума Кобзаря,
Що і в огні не спопеліє,
І молоток Каменяра,
І струни Лисенка живії,
І слави золота зоря
Круг Заньковецької Марії!

.....
Хто може випити Дніпро,
Хто властен виплескати море,
Хто наше злото-серебро
Плугами кривди переоре,
Хто серця чистого добро
Злобою чорною поборе?

Настане день, настане час —
І розіллється знов медами
Земля, що освятив Тарас
Своїми муками-ділами,
Земля, що окрилив Тарас
Громовозвуками словами.

.....
Хіба їй можна одцвісти,
Коли зоря горить рожева,
Коли шумлять-дзвенять світи

Від рику раненого лева,
Лисиці брешуть на щити
І кличе див поверху древа!

Хто золоту порве струну,
Коли у гусях — дух Боянів,
Хто димний запах полину
Роздавить мороком туманів,
Хто чорну витесе труну
На красний Київ наш і Канів?

.....
Гримить Дніпро, шумить Сула,
Озвались голосом Карпати,
І клич подільського села
В Путивлі сивому чувати.
Чи совам зборкати орла?
Чи правду кривді подолати?

О земле рідна! Знаєш ти
Свій шлях у бурі, у негоді!
Встає народ, гудуть мости,
Рокочуть ріки ясноводі!..
Лисиці брешуть на щити,
Та сонце устає — на Сході!

* * *

Ми працю любимо, що в творчість перейшла,
і музику палку, що ніжно серце тисне.
І щастя людського два рівних є крила:
Троянди й виноград, красиве і корисне.

* * *

Отак подивися — і серце аж замре,
А надто як воно уже, на жаль, старе —
Чи то підтоптале... Держімо у секреті,
Чому ми, друже мій, цвітіння любим третє!

МОВА

Треба доглядати наш сад.
Вольтер

Як парость виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Політь бур'ян. Чистіша від сльози
Вона хай буде. Вірно і слухняно
Нехай вона щоразу служить вам,
Хоч і живе своїм живим життям.

Прислухайтесь, як океан співає —
Народ говорить. І любов, і гнів
У тому гомоні морським. Немає
Мудріших, ніж народ, учителів;

У нього кожне слово — це перлина,
Це праця, це натхнення, це людина.

Не бійтесь заглядати у словник:
Це пишний яр, а не сумне провалля;
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч у Грінченка й Даля,
Не майте гніву до моїх порад
І не лінуйтеся доглядати свій сад.

Z Виразне читання поезії М. Рильського «Молюсь і вірю...».

Обмін враженнями щодо прочитаного, евристична бесіда.

— Який настрій створює вірш?

— Які образи й деталі поезії є найвиразнішими, запам'ятовуються?

— Які мотиви відчутні у творі? (Мотиви краси в житті та в душі, вітаїзм, сповідальність.)

Z Виразне читання поезії «Солодкий світ!..» Обмін враженнями щодо прочитаного.

Z Коментар учителя.

Обидва вірші М. Рильського сповнені радості життя, розуміння його привабливості й неповторності. Особливо цінні вияви справжніх, чистих почуттів («І ти смієшся...», «поглядь, ніби пролісок несмілий», «ніби спогад нерозумно-милий»). Мабуть, треба пройти довший шлях душевних мук і нерозуміння, щоб поцінувати те, що є, відкрити для себе «солодкий світ». Епіграф до останнього вірша, лексика старослов'янського походження (пречистої, благословляє, прозріли) вказують на вплив біблійних джерел.

Примітна ознака творчості М. Рильського — багатство строфічних форм, захоплення сонетом. Поет найчастіше вдається до класичних французьких або італійських рим (сонети «Хто храми для богів...», «Епоху, де б душею відпочить...», «Коли усе в тумані життєвому...»), інколи трансформує їх, не порушуючи композиційної стрункості цієї усталеної форми. Усе це сприяло розкриттю настроїв його ліричного героя, роздумів самого автора про людину і час. Уже на схилі віку Рильський зізнавався читачам:

Лише дійшовши схилу віку,
Поезію я зрозумів,
Як простоту таку велику,
Таке єднання точних слів,
Коли ні марній позолоті,
Ні всяким викрутам тонким
Немає місця, як підлоті
У серці чистім і палкім.
.....

Слова повинні бути покірні
Чуттям і помислам твоїм,
І рими мусять бути вірні,
Як друзі в подвигу святім.

*

Читачу! Вглибся у те,
Чим я свою пісню зогрів,
І може, почувеш ти щось,
Що більше од звуків і слів.
.....
Побачиш ти в пісні моїй
.....
Луну своїх власних надій...
.....
Читачу! Поглянь, усміхнись:
.....
Я твій, я не вмєр, я живий!

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Проблемне завдання.

Прокоментуйте висловлювання відомих людей про М. Рильського. Яке з них найбільше співпадає з вашим уявленням про поета?

«Все для людини і завжди з людиною — цей заповіт Рильський проніс крізь бурю і сніг, крізь усе своє життя». (М. Стельмах)

Була у нього усмішка дитяти —
 Блакиті української тепло.
 Любов'ю серце зроджене було,
 Як пісня — чесне, як бджола — завзяте.
 (Д. Павличко)

«Зміст поезії Рильського вкладається в два слова: солодкий світ». (М. Доленго, літературознавець)

«...Рильський досить витончений і складний поет... І живе він зі своїм часом, напружено і уважно в навколишнє життя вдвляється, уміє помічати в його глибині струю вічно людського, близького всім часам і народам». (М. Зеров)

«Рильський — великий майстер форми у широкому розумінні цього слова... Його поезії дохідливі, легко запам'ятовуються, але не своєю пісенністю або простотою, а синтаксичною прозорістю і ритмомелодичною організованістю часто складних масивів, величезною європейського масштабу культурою вірша...» (Л. Булаховський, літературознавець)

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

- Я думаю, що справжня поезія...
- Поезія М. Рильського для мене...
- Найбільше мені запам'яталася (сподобалася) поезія (думка)

М. Рильського..., тому що...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати матеріал про життєвий і творчий шлях М. Рильського, вміти виразно читати й аналізувати його поезії, вивчити одну напам'ять (на вибір, також із поезій М. Зерова); повторити визначення сонета.

УРОК № 7

Тема. **Поезія київських «неокласиків».**
Виразне читання напам'ять

Мета: допомогти учням глибше засвоїти особливості, естетичні засади поезії київських «неокласиків» шляхом виразного, вдумливого читання напам'ять; розвинути навички виразного читання, пам'ять учнів, вміння аналізувати ліричні твори, висловлювати про них власну думку; виховувати оптимістичне світобачення, любов до поезії, естетичний смак.

Очікувані результати: учні знають напам'ять вірші «неокласиків», уміють виразно та вдумливо читати напам'ять, аналізувати поезії, пояснювати свій вибір.

Обладнання: портрети письменників, видання їхніх творів, аудіозаписи зі зразками художнього читання.

Тип уроку: виразне читання напам'ять.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Уявляєте, у західноєвропейських гімназіях XIX ст. учні за рік вчили напам'ять більше 400 віршів! І знали! Тому були цікавими співрозмовниками, могли добре висловити власну думку й підтвердити її цитатами з поезії у письмовому творі, усному виступі, мали розвинені естетичні смаки. Це сприяло також загальній освіті школярів. Сьогодні ж ми маємо продемонструвати знання одного твору, але так, щоб вразити слухачів, переконати їх в ідейно-естетичній вартісності творів київських «неокласиків».

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАЬ УЧНІВ

Z Колективна робота.

Повторення відомостей з теорії виразного читання (темп, інтонація, пауза, логічний наголос, міміка, жести).

Z Робота в парах.

(Повторення, корекція виразного читання поезій напам'ять.)

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Z Виразне читання напам'ять поезій М. Зерова, М. Рильського.

(Можна провести у вигляді конкурсу із журі та визначенням переможців.)

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Робота над аналізом поезії.

Зробіть аналіз сонета М. Зерова «Саломея» або «Сон Святослава», визначивши класичну формальну структуру (14 рядків, схема рим абба-абба-ввг-дгд; система віршування — п'ятистопний ямб) та внутрішню логіку розвитку змісту: перший чотиривірш — теза, другий — антитеза, заключні два тривірші — синтез, узагальнення думки).

Z Проблемне завдання.

Знайдіть у віршах М. Зерова ознаки «неокласичної» поезії.

Орієнтовна відповідь. Використання античних тем, сюжетів, міфологічних образів і мотивів, прикладів із національної історії; підкорення змісту суворій логіці думки, досконалії формі.

Z Колективна робота.

Поєднайте приклади художніх засобів, використаних у творах «неокласиків», з їх визначенням.

вітер грає
б'ється, як в огні
ясної вроди
веселий світе
нерозумно-милий
простір блакитно-білий
ходім! Солодкий світ!

епітет
поетичне звертання
метафора
неологізм
інверсія
окличне риторичне речення
порівняння

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Найкращим читцем, на мою думку, був (була)...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Виписати афористичні вислови із творів поетів-«неокласиків».

УРОК № 8

Тема. **Є. Плужник — один із провідних поетів «розстріляного відродження». Життєвий і творчий шлях, тематика, проблематика, основні мотиви творчості**

Мета: допомогти учням глибше зрозуміти трагедію творчої і життєвої долі митців 20–30-х років ХХ ст., ідейний зміст та естетичну привабливість поезій Є. Плужника; розвивати навички сприйняття інформації на слух, виділення головного, вміння аналізувати ліричні твори, висловлювати власні враження та думки про них; виховувати прагнення до душевної гармонії, любов до поезії, естетичний смак.

Очікувані результати: учні вміють розповідати про життєвий та творчий шлях письменника, причини його трагічної долі; вміють аналізувати поезії, висловлювати власні міркування про явища життя та літератури.

Обладнання: портрет письменника, видання його творів, ілюстративні матеріали до біографії.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

«Неголосного» за життя, приреченого сталінщиною на посмертне забуття, не відомого широкій публіці і в наступні часи, Є. Плужника

сьогодні визнано одним з найвизначніших українських поетів ХХ ст. Плужник — поет щирого гуманістичного болю і суму над долею безневинних жертв, поет чесною й глибокою рефлексією, незрівняний майстер лаконічного, сповненого тонкої і гострої думки, нескінченно багатого в інтонаційному розумінні ліричного вірша — таким увійшов у духовний світ естетично чутливого читача», — так високо оцінено творчий доробок та особистість поета в «Історії української літератури ХХ століття». Сьогодні у нас є нагода зверити свої читацькі відчуття.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Перевірка домашнього завдання.

1. Зачитування і коментування вписаних учнями афористичних висловлювань із творів М. Зерова, М. Рильського (або/та інших поетів «неокласиків»).

Орієнтовні відповіді

- X Пісня і праця — великі дві сили. (М. Рильський)
- X Як парость виноградної лози, / Плекайте мову... (М. Рильський)
- X У слові рідному велика сила є, / Що розбиває граніт і золото кує. (М. Рильський)
- X Знай, що в світі найтяжче — це / Серце носити студене. (М. Рильський)
- X Вміє розставатись той, хто вміє любити. (М. Рильський)
- X Не бійтесь заглядати у словник: / Це пишний яр, а не сумне провалля. (М. Рильський)
- X Тож не страшні нам вороги одверті, / А ті, що з рідним словом на вустах, / Ідуть до нас, щоб душу нам роздерти, / І сіють терни розбрату в серцях. (Ю. Клен)
- X Ламай традиції віковічну скелю, / Отрушуй прах невольного життя. / Хто випив келих чарівного хмелю, / Тому назад немає вороття. (М. Драй-Хмара)
- X Я — робітник в майстерні власних слів, / Та всі слова я віддаю усім, / Буду душі, викликаю гнів, / Любов і волю вводжу в кожний дім. (П. Филипович)
- X Врятує вроду і себе людина, / Життя зросте над попелом руїн, — / Велика мрія, мудра і єдина, / Не даром дзвонить у всесвітній дзвін. (П. Филипович)

2. Розповідь про естетику, творче кредо поетів «неокласиків».

Z Завдання учням.

Пригадайте, що вам відомо про українські літературні угруповання 20–30-х років ХХ ст.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Міні-лекція вчителя (або повідомлення учня).

1921 рік. Київ. У музично-драматичному інституті ім. Лисенка йде якесь зібрання. Молоді люди, серед них й імениті, намагаються триматися поближче до юної красуні Галини Коваленко, котрій усі пророчать блискучу театральну кар'єру. Юнаки сподіваються заволодіти її увагою, а та — байдужа. Вступилася у свого Женічку...

Він-бо молодий, красивий, талановитий, недавно перейшов з ветеринарно-зоотехнічного інституту до них, але ж хворий, туберкульозник! Галина й слухати нічого не хоче, а закоханих юнаків не по-

кидає надія — можливо, отямиться? Вона ж заявляє своєму Женічці: «Я їх гнать не буду і любити їх не буду». Тоді той Женічка встав, при всіх обняв і поцілував Галину. Публіка, та й сама дівчина були вражені: оце відчубувчи!

А потім зник із Києва на півроку. Чому? Виявляється, перевіряв почуття. Коли він повернувся, Галина сказала комусь зі своїх: «Як приїхав, так хай іде куди завгодно. Він півроку мені і слова не написав». А Плужник розпитує: «Вона плакала?» Мама Галині казала: «Господи, ну ти ж собі голову звернеш, не можна так жити, як ти, хоч би ти заміж вийшла». А та відповідає: «Мамочко, ти знаєш, за кого б я заміж вийшла? Як я закрию очі і на всьому світі буде тільки одна людина, то та, що мені суджена».

Євген Плужник і Галина Коваленко одружилися. Їх не вінчали, бо тоді вже не можна було, хоч батько Галини був священником. Жінка згадує: «Приїхали ми, там вже, коло станції Сагайдак, я постукала, вийшла мама...

— О, моє Галенятко приїхало! А це хто?

— Кажу: “Мамочко, ти вже мене поцілувала, а тепер його поцілуй”.

— А чого я його буду цілувати?

— Бо то,— кажу,— тепер мій чоловік.

— А це той, що на всьому світі один?»

Жили скромно, бідно, в однокімнатній квартирі на шостому поверсі в будинку на вулиці Прорізній. Євген писав вірші і ховав їх то під матрац, то в піч. Галина вирішила взяти їх таємно й показати фахівцеві Юрію Меженку. Незабаром той зателефонував і сказав: «Знаєте, що ви принесли? Ви принесли вірші такого поета, якого ми в житті будем довго чекати і дай нам Бог, щоб ми дочекалися». Максим Рильський допоміг видати твори. Він сказав Євгенові: «Ви справжній поет! Україна була б багата, якби мала десять таких поетів!» Захоплений Микола Бажан підписав Плужникові свою книжку так: «Плужнику, тому, чие одне слово варте тисячі моїх слів».

Коли тяжкохворого Є. Плужника арештували й засудили на 10 років ув'язнення на Соловках, дружина Галина хотіла поїхати з ним, але прокурор не дозволив, сказав, що часи декабристів і їхніх дружин минули. Незабаром поет помер у в'язничній лікарні. Від Галини, як і сотень інших родичів «ворогів народу», відвернулися друзі та знайомі, вони опинилися без засобів до існування. Залишалася втеча, еміграція. Свого віку Галина доживала в Нью-Йорку, доглянута чужою державою (для неї спеціально виділили медсестру, яка піклувалася про неї вдень). Доля дала їй довгий вік (91 рік), мабуть, для того, щоб поділитися спогадами про свого любого чоловіка, Є. Плужника, який присвятив Галині чимало зворушливих віршів.

Z Виразне читання поезії Є. Плужника «Річний пісок...».

Обмін враженнями щодо прочитаного, евристична бесіда.

— Що ви можете сказати про загальний настрій поезії? Які думки й почуття він викликає?

— Коли б вірш був написаний на закланні, чи можна було б його розглядати як автобіографічний, поезію-передбачення. Але твір написаний значно раніше. То як його можна розуміти?

— Які вічні істини утверджує поет? Проілюструйте відповідь рядками з тексту.

— Знайдіть у вірші метафори й поясніть їх.

Z Виразне читання поезії Є. Плужника «Ніч... а човен — як срібний птах!..»
Обмін враженнями щодо прочитаного, евристична бесіда.

- Які почуття передає автор у поезії?
- Яким постає перед нами його ліричний герой?
- Назвіть образи-символи, поясніть їхнє значення.
- Із чікими віршами перегукується поезія, якими саме мотивами, образами, думками? (М. Рильський «Солодкий світ!..», П. Тичина «Арфами, арфами...» та ін.)

Z Практична робота.

Визначте віршові розміри поезій, що читалися, способи римування.

Орієнтовна відповідь

Річ ¹ ний піс ² ок, слідо ³ к но ⁴ гі твоєї	1 — 1 — 1 — 1 — 1 — 1 —
і до ⁵ сі ще — для ме ⁶ не! — не за ⁷ ніс.	1 — 1 — 1 — 1 — 1 — 1 —

П'ятистопний ямб, перехресна рима — жіноча чергується із чоловічою.

Ніч... а чо ¹ вен — як срі ² бний пта ³ х!..	— 1 — — 1 — — 1 — — 1 —
(Що сло ⁴ ва, коли сер ⁵ це пов ⁶ не!)	— 1 — — 1 — — 1 — — 1 —

Хоріямб, перехресне римування — чоловіча й жіноча рими чергуються.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Слово вчителя.

Відомо, що Є. Плужник входив до Київського літературного угруповання «Ланка», яке у 1924 році об'єднало письменників різних напрямів, котрі намагалися протистояти ідеологічному тискові, зберегти творчу незалежність. До угруповання входили ще В. Підмогильний, Б. Антоненко-Давидович, Т. Осьмачка, Б. Тенета, В. Івченко, Г. Косинка, Я. Качура, Я. Савченко та ін. У 1926 році «Ланка» реорганізувалася в МАРС — «Майстерню революційного слова».

Z Творче завдання.

На основі всіх отриманих відомостей складіть психологічний портрет письменника й людини Є. Плужника.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Займи позицію».

— Чи може поет бути вільним від свого часу?

— Чи зобов'язаний поет відгукуватися на злободенні проблеми свого часу?

— Чи може поет вплинути на суспільство, владу?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати біографію поета, вміти характеризувати його творчість, аналізувати вірші; вивчити напам'ять один із віршів, передбачених програмою для текстуального вивчення.

УРОК № 9

Тема. **Є. Плужник «Громадянський інтим», сповідальність, ліричність, філософічність лірики. Урівноваженість душевного стану ліричного героя, мотив туги за минущию краси, гармонією світу і людини, мить і вічність у чуттєвому вираженні**

Мета: допомогти учням усвідомити глибину й красу лірики Плужника, особливості образу ліричного героя його творів; розвивати навички аналізу поезій, їх виразного читання, висловлення власних думок і вражень з приводу прочитаного; виховувати гуманістичні почуття, любов до поезії, естетичний смак.

Очікувані результати: учні знають тематику, провідні ідеї, стильові особливості творів, вміють аналізувати вірші, висловлювати власні враження та міркування.

Обладнання: портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них, репродукція картини С. Ботічеллі «Народження Венери».

Тип уроку: формування вмінь та навичок.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

М. Бажан означив поезію Є. Плужника, про яку йтиметься на уроці, як «одночасово і сильну, і філігранну, і печальну, і оптимістичну, і глибоко індивідуальну, і соціально значущу» та відніс її до найдорожчих цінностей української літератури, повернутих народіві.

У чому ж ця цінність Плужникової поезії, її неповторність, значущість для нас, ви дізнаєтесь сьогодні.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Перевірка домашнього завдання.

1. Розповідь про Є. Плужника за лекцією вчителя та самостійно опрацьованим матеріалом підручника.
2. Виразне читання напам'ять віршів Є. Плужника (за вибором), висловлення власних вражень та думок з обґрунтуванням.

III. ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Робота з документом.

В українську поезію середини 20-х років Є. Плужник увійшов, передусім, як співець того сповненого трагічних звучань гуманізму, який проповіді класової ненависті й братовбивчої безжальності протиставляв ідею абсолютної цінності людського життя, несхитний протест проти жорстокості й безглузлого розливу людської крові. (У критиці такий гуманізм безпідставно був означений як «абстрактний», хоч здебільшого стояв на сторожі невід'ємних прав саме конкретної людини).
(З історії української літератури ХХ століття)

Проблемне завдання до документа.

Підтвердіть чи спростуйте цю тезу, прочитавши вірші «Був це хлопчик лагідний і тихий...», «Ще в полон не брали тоді...», «Притулив до стінки людину...», «А він молодий-молодий...», «Сідало сонце...» та ін.

* * *

Був це хлопчик лагідний і тихий,
Як сосновий у безвітря ліс...
(Для якоїсь радості і втіхи
Кожний з нас у дні прийшов і піс).

А сімнадцятий минув, зустрінув
Наречену — кулю за Дніпром.
Обертайся, земле, без упину!
Припасайте, припасайте бром!

Ах, цей хлопчик лагідний і тихий,
Що над степом ранній біль простер!
Для якої радості і втіхи
Кожний з нас приходять і росте?

* * *

Ще в полон не брали тоді,—
Приліпили його до стовпа...
На землі, від крові рудій,—
Кривава ропа...

А він був молодий такий!
Цілував, мабуть, гаряче...
Довго, довго йому круки
Випивали світло з очей!

А тепер там зійшов полин.
Телеграфні стовпи...
Загубився селянський син,—
Відробив!

* * *

Сідало сонце. Коливалися трави.
Перерахував кулі,— якраз для всіх!
А хто з них винний, а хто з них правий! —
З-під однакових стріх.

Не схибить куля — не стогнатимуть довго.
Подивилися,— поле! Ромен з трави...

* * *

Притулив до стінки людину,
Витяг нагана...
Придивляйся, дітлоха, з-за тину:
Гра бездоганна!

Потім їли яечню з салом,
До синців тисли Мотрі груди...
О минуле! Твоім васалам
І в майбутньому тісно буде!

* * *

А він молодий-молодий...
Неголений пух на обличчі.
Ще вчора до школи ходив...
Ще, мабуть, кохати не вивчив...

Так очі ж навколо лихі...
Крізь зуби один — розстріляти!
...А там десь солома дахів.
...А там десь Шевченко і мати...

Долоню на чоло поклав;
Крізь пальці майбутньому в вічі...
Хвилина текла, не текла...
Наган дав осічку аж двічі...

А втретє... І сонячний сміх
На драні упав черевики...
І правда, і радість, і гріх,
І біль не навіки!

Передній, мабуть, ходив, — так човгав:
Черевики скривив.

Сховалось сонце. Сутеніло помалу.
Час би й росі!
А хтось далеко десь генералу:
— Усі.

Z Слово вчителя з елементами бесіди.

Є. Плужнику належать поетичні збірки «Дні» (1926), «Рання осінь» (1927), п'єси «Професор Сухорат» (1928), «У дворі на передмісті» (1929), роман «Недуга» (1929), переклади російських класиків; разом із прозаїком В. Підмогильним він уклав словник «Фразеологія ділової мови».

У 1933 році поет підготував збірку «Рівновага», однак друком вона не вийшла через арешт митця. Минуло аж тридцять років, коли з'явилася його книжка «Вибраних поезій», а 1988-го — «Поезії». Збірка «Рівновага» була опублікована на Заході (Аугсбург, 1948).

— Про що свідчить цей перелік? (Написав Є. Плужник небагато; твори різножанрові; влада їх не оцінила; свободу думки й поетичну майстерність поцінували в Європі і т. ін.)

Z Виразне читання поезії «Для вас, історики майбутні...».

Обмін враженнями щодо прочитаного, евристична бесіда, виконання завдань.

— Про що свідчить ця поезія? (Про сприйняття трагедій свого часу — громадянської війни тощо як особистого болю, котрий не вщухає. А для майбутніх поколінь він може здатися просто «холодними словами», хоч за ними — страждання мільйонів. З іншого боку, десь бринить надія — у майбутньому цього страхіття, жорстокості вже не буде.)

— Який настрій поезії? Що надає їй відчуття «громадянського інтиму»? (Поетичні звертання, просторічні слова — вигуки, риторичні окличні речення в поєднанні з урочистою художньою лексикою.)

— Випишіть усі художні засоби твору, з'ясуйте їхню роль.

Z Коментар учителя.

Людське життя для історії — тільки мить. А для людини — це піт праці й кров боротьби, це радощі й страждання. Про них навряд чи напишуть майбутні історики. Можливо, узагальнять словами «війна», «робітничий рух». Для ліричного ж героя поезії — це живий біль, жива рана, і не треба її ятрити порожніми фразами. Мабуть, тільки письменникові під силу передати людські почування, історію «підтятої» людської душі.

Z Виразне читання поезії «Вчись у природи творчого спокою...».

Обмін враженнями щодо прочитаного, евристична бесіда.

— До чого закликає автор у поезії?

— Чому саме природа є взірцем для наслідування?

— Які філософські роздуми викликає поезія?

— Що надає творові змалюваний пейзаж?

Z Коментар учителя.

Серед цінностей, взірців, до яких варто звертатися, поет називає природу, у котрій усе гармонійно поєднане, включене в життєвий коло-оберт, врешті-решт, красиве.

Людині притаманно сумніватися, помилятися. Тому потрібно вчитися у природи мудрої виваженості; прислухатися до свого серця, власної натури як частки цієї природи. І вірити, мати ідеали, співзвучні загальнолюдським цінностям, щоб не схибити, не піти манівцями.

Z Слово вчителя.

Для першої книги Є. Плужника «Дні» найбільш характерним був двоєдиний акорд журби і віри, тверезого критицизму і мрійницького по-риву до далекого майбутнього. Яскраво підтверджують цю думку поеми «Гамлет» і «Канів», що увійшли до збірки.

«Гамлет» — твір про драматичні суперечності пореволюційної дійсності й боротьбу сумнівів та надій, які роздирають серце поета-гуманіста, котрий не вірить, що «сотворить добро недобрий», і знає, що «сльоза одинока каліки важить більш, ніж промови, баланси і тисячі віршів і драм!» («Гамлет»).

Кульмінацією твору є опис вищого останнього суду, який здійснюють «дуже, щасливі» люди майбутнього над сучасниками поета і ним самим. Будуть вигнані геть «похмурі» — «сильні світу цього», егоїсти; будуть увінчані славою герої, «хто вірні меті, йшли безупинно до неї»; помилувані, але не виправдані, обивателі, які «не відали, що творили»; а таким, як ліричний герой поеми («не герої, не жертви... ми так собі...»), скажуть: відпочиньте — «Нині відпускаєши рабів твоїх, часе! Бо ми бачили муку твою — і вірили в радість!» («Гамлет»).

Z Завдання учням.

Прочитайте закінчення поеми «Гамлет» і висловіть власні міркування про твір та його ліричного героя.

А там, вище, в безодні туманній,
В тишині, як на лоні мети,
В злotosяйнім блискучім убранні
Плинуть інші далекі світи...

І такий я маленький без краю...
І про біль свій кому розповім,
Що я з нього безглуздо конаю
У кутку на матраці твердим!

О далекі! Майбутнє безкрає!
Це для вас, о, я знаю, для вас
Свій терновий вінок посипає
Конфетті мій скривавлений час!

Й раптом ніч розриває на клоччя —
Сміх не сміх і гроза не гроза —
Дика пісня, голодна і вовча:
Прокидається в місті базар.

І чийсь закривавлені лапи,
Тіні творчої вічно руки,
Сіють рясно на дрантя й едваби
копійки,
копійки,
копійки...

На посади... В церкві...
В ресторани...

Жруть... Кохають...

Крізь зуби плюють
В непромиті неславлені рани...
Живуть!

Поруч злиднів — карати, парфуми...
Гаманці...
Гаманці...
Гаманці...

Як до речі вигукують думи
Десь на розі старці!

Упаду на холодну підлогу, —
Сіро нидіє ранок в вікні, —
І молюся — не чорту! не богу! —
А очам моїх змучених днів!

О смутні і прекрасні довіку...
Через муку, утому і кров
Хай побачите справді велику,
Невмирущу, як вічність, любов!
А мені вже — нічого й нікого...
Як трава, я тихенький такий...
І до мене довірливо й строго
Посміхнуться далекі віки...
А вгорі, в далині, наді мною —

Неприступний для зору людей,
Оповитий віків тишиною —
Г а л і л е й.

Гей!
Герої!
Каліки!
Службовці!
Торговці!
Поетики!
А живіть собі, як вам бажається!
Через те, що —
ви чуєте? —
все-таки
обертається!

Z Робота зі словником літературознавчих термінів.

Ліричний герой — в літературознавстві умовне поняття, що визначає носія прагнень, думок та почуттів, виражених у ліричному творі. Ліричний герой не завжди тотожний авторові, бо втілює в собі естетичні ідеали не тільки поета, а й певної доби, людської спільноти. Термін вживається стосовно поезії та ліричної прози.

«Великий поет, кажучи про самого себе, про своє я, говорить про загальне — про людство, бо в його натурі лежить усе, чим живе людство. І тому в його смутку кожен пізнає свій смуток. У його душі кожен пізнає свою і бачить у ньому не тільки поета, а й людину, брата свого по людству».
(В. Белінський)

Іноді ліричне «Я» у вірші виражає душевну сутність оповідача, а не самого автора.

Z Завдання учням.

Змалюйте ліричного героя поезії Є. Плужника.

Орієнтовна відповідь. Активний, свідомий громадянин, гуманіст, оптиміст, філософ, лірик, сумує з приводу несправедливості, жорстокості світу, минулості краси; любить природу, бере її за взірець; прагне до гармонії світу й людини.

Z Слово вчителя.

Ліричний герой Є. Плужника — це ще й людина, залюблена в красу. Справжнім шедевром збірки «Рівновага» є поезія «Вона зійшла до моря...», яка за красою та довершеністю образів може зрівнятися хіба що з картиною С. Ботічеллі «Народження Венери», античною скульптурою Афродіти.

Z Виразне читання поезії «Вона зійшла до моря...».

(Учні виразно читають поезію, висловлюють власні враження, читацькі відчуття. Порівнюють поетичний твір з творами живопису, скульптурою.)

Лінивий рух — і ось під ноги ліг
Прозорий вінчик — кинута намітка,
І на стрункім стеблі високих ніг
Цвіте жарка, важка і повна квітка —
Спокійний торс, незаймано-нагий!

Спадає вал... Німують береги...
І знову плеск... І затихає знову...
То пальцями рожевої ноги
Вона вгамовує безодню бірюзову.
І відкрива обійми їй свої
Ця велич вод, усім вітрам відкрита,—
Здається, повертає Афродіта
У білий шум, що породив її!

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Завдання учням.

Є. Плужника називають володарем царства афористичних парадоксів та напівпарадоксів. Прокоментуйте деякі з них.

«Я мов радий — крізь квітень запізнілий побачити дочасний листопад»; «Як у друзів не заробиш згадки — може, не забудуть вороги»; «Може й твоя з тих багатючих душ, що вміють весь світ слухати з кімнати» та ін.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

- Поезія Є. Плужника відкрилася мені...
- Найбільше мені запам'яталося...
- Я розділяю з автором думку про те, що...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вміти характеризувати поезію Є. Плужника, його ліричного героя; підготуватися до контрольної роботи.

УРОК № 10

Тема. **Контрольна робота* № 1. «Вступ. Творчість П. Тичини, М. Зерова, М. Рильського, Є. Плужника». Тестування**

Мета: виявити рівень знань, умінь та навичок учнів з метою контролю й корекції; розвивати зв'язне мовлення, пам'ять, уміння аналізувати ліричні твори, висловлювати власні думки й обгрунтовувати їх цитатами з тексту; виховувати кращі людські якості.

Очікувані результати: учні знають вивчений навчальний матеріал, уміють аналізувати поетичні твори, висловлювати в письмовій формі свої думки та почуття, що виникли при читанні творів, пов'язувати їх із власним життєвим досвідом.

Обладнання: тестові завдання у двох варіантах.

Тип уроку: контроль і корекція знань, умінь та навичок.

* Тут і далі вчитель може використати видання: В. В. Парацич. Українська література. 11 клас. Рівень стандарту, академічний рівень: Комплексний зошит для контролю знань.— Х.: Вид-во «Ранок», 2011.

**I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ.
ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Z Інструктаж щодо виконання тестових завдань.

Z Виконання учнями контрольної роботи.

Варіант I

Початковий та середній рівні

(Кожна правильна відповідь — 1 бал.)

1. Установіть відповідність між прізвищами авторів та їхніми творами.

1 П. Тичина

А «Київ — традиція»

2 М. Зеров

Б «Молюсь і вірю...»

3 М. Рильський

В «Річний пісок...»

4 Є. Плужник

Г «Розстріляне безсмертя»

Д «Одчиняйте двері...»

Х 1Д 2А 3Б 4В

2. Є. Плужнику не належить поезія:

А «Для вас, історики майбутні...»;

Х Б «Запрошення»;

В «Вчись у природи творчого спокою...»;

Г «Річний пісок...».

3. В українській літературі 1920–1930-х років активізувалися проблеми:

А природи і людини, екології;

Б землі і волі, прав селянства;

Х В митця і влади, свободи творчості;

Г сім'ї та шлюбу, кохання.

4. Продовжіть речення: *Кларнетизм — це...*

Достатній рівень

(Кожна правильна відповідь — 2 бали.)

5. Зробіть короткий аналіз вивченої напам'ять поезії М. Зерова або М. Рильського.

6. Поясніть поняття «деструкції класичної форми» на прикладі поезії М. Семенка.

Високий рівень

(Правильна, змістовна, цікава відповідь — 4 бали.)

7. Виконайте одне із завдань.

А Висловіть судження про «вітаїстичність» української поезії 1920-х років.

Б Напишіть твір на тему «Зовнішній спокій, урівноваженість як ознака душевного стоїцизму, опірності несприятливим життєвим обставинам у творчості Є. Плужника».

Варіант II

Початковий та середній рівні

(Кожна правильна відповідь — 1 бал.)

1. Установіть відповідність між прізвищами авторів та їхніми творами.

1 П. Тичина	А «Київ — традиція»
2 М. Семенко	Б «Бажання»
3 М. Рильський	В «Солодкий світ!..»
4 Є. Плужник	Г «Ви знаєте, як липа шелестить...»
	Д «Вчись у природи творчого спокою...»

X 1Г 2Б 3В 4Д

2. Вірш, що не належить П. Тичині, — це:
 - А «Арфами, арфами...»;
 - X Б «Місто»;
 - В «Одчиняйте двері...»;
 - Г «Пам'яті тридцяти».
3. Починаючи з 1930-х років, в українській літературі домінував літературний напрям:
 - А модернізм;
 - X Б соцреалізм;
 - В постмодернізм;
 - Г символізм.
4. Продовжіть речення: *Експресіонізм — це...*

Достатній рівень

(Кожна правильна відповідь — 2 бали.)

5. Зробіть короткий аналіз вивченої напам'ять поезії Є. Плужника.
6. Розкажіть про змістову новизну урбаністичної лірики М. Семенка.

Високий рівень

(Правильна, змістовна, цікава відповідь — 4 бали.)

7. Виконайте одне із завдань.
 - А Висловіть судження про майстерність, філософічність етичного самовираження «неокласиків» М. Зерова, М. Рильського.
 - Б Напишіть твір на тему «Безсмертя “розстріляного відродження” української поезії 1920–1930-х років».

III. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Сьогодні на уроці найскладнішим для мене було...

УРОК № 11

Тема. **Українська проза 20–30-х років ХХ ст.
Жанрово-стильове розмаїття, часткова ідеологічна
заангажованість, експериментаторські модерніс-
тичні пошуки. М. Хвильовий. Життєвий і творчий
шлях**

Мета: допомогти учням з'ясувати особливості української прози першої третини ХХ ст.; ознайомити із життєвим і творчим шляхом М. Хвильового, допомогти розкрити трагедію особистості, зацікавити творчістю; розвивати навички сприйняття інформації на слух, виділення головного, вміння визначати основні тенденції розвитку літератури; виховувати прагнення до пізнання, любов до літератури, естетичний смак.

Очікувані результати: учні вміють характеризувати українську прозу зазначеного періоду, її жанрово-стилістичне розмаїття; знають про основні віхи життєвого і творчого шляху письменника, трагізм його долі, експериментаторські модерністичні пошуки.

Обладнання: «портретна галерея» українських письменників-прозаїків 20–30-х років ХХ ст., виставка їхніх книг, ілюстративні матеріали до біографії М. Хвильового.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Академік О. Білецький назвав М. Хвильового, з творчістю якого ми розпочинаємо знайомство, «основоположником *справжньої* української прози». А була у 20–30-ті роки та пізніше ще й інша проза — ідеологічно заангажована, спрямована на обслуговування пануючої влади, втиснута в жорсткі рамки «соціалістичного реалізму».

Про розквіт і трагедію української прози, її жанрово-стильове розмаїття, експериментаторські пошуки, орієнтацію на національну та європейську традиції ви й дізнаєтесь сьогодні на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Аналіз контрольної роботи.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Слово вчителя.

Прагнучи модернізувати життя української нації, творити нову «пролетарську» літературу, прозаїки, як і поети, проголосили розрив із традицією. Тому стали популярними модерністські стильові течії: футуризм, неоромантизм, імпресіонізм, експресіонізм та ін. У великій прозі з'явилися такі жанрові різновиди, як роман у новеллах («Чотири шаблі», «Вершники» Ю. Яновського), науково-фантастичний роман («Останній

Ейджевуд», «Прекрасні катастрофи» Ю. Смолича, «Сонячна машина» В. Винниченка), соціально-психологічний роман («Місто» В. Підмогильного, «Дівчинка з ведмедиком», «Доктор Серафікус» В. Домонтовича (В. Петрова)), кіноповість («Арсенал», «Земля» О. Довженка); набули розвитку вже традиційний для української літератури історичний роман («Людолови» З. Тулуб, «Чорна брама» І. Сенченка), історична повість («Шоломи на сонці», «Шестикрилець» Катрі Гриневичевої), трилогія («Мазепа» Б. Лепкого), твори У. Самчука, Наталени Королевої (останні чотири автори — представники західноукраїнської та еміграційної прози).

Це було відродження, розквіт української літератури 1920-х років. А на початку 30-х почалося переслідування всякої вільної думки — від морального до фізичного знищення. І це переросло у величезну трагедію не лише української літератури, а й усієї української нації.

Z Опрацювання таблиці.

На основі почутого та вивченого раніше складіть таблицю.

УКРАЇНСЬКІ ПОЕТИ ТА ПРОЗАЙКИ 1920–1930-Х РОКІВ, РОЗВИТОК ЖАНРІВ

Поети	Прозайки	Жанри
П. Тичина...	Ю. Яновський...	Роман у новелах...

Z Міні-лекція вчителя з елементами бесіди (або повідомлення учня).

«Широке коло невикористаних можливостей, і притому відсутність справжнього учеництва, знань, авторської вибагливості, мистецького заглиблення — ота атмосфера, в якій виростає наше молоде повістарство. Из усіх можливих стилів прози — скрізь і завжди один Хвильовий, до того — Хвильовий, сприйнятий як канон, як літературна норма. Дотягніться до цієї норми — і будете “яко боги”!.. Рідко хто з молодих авторів уміє боронити свою самостійність проти “Синіх етюдів” та “Осені”», — писав М. Зеров. Цю ж думку підтверджує В. Сосюра: «Хвильовий завдяки своїй чарівній індивідуальності і величезному знанню російської та української літератур... зібрав навколо себе цілу плеяду молодих прозаїків... Його соратниками були, трохи пізніше, Панч, Вразливий, Копиленко, Яновський, Підмогильний і інші... І на всіх їх була печать його геніальності».

І вже ніяк не обійтися без відомого висловлювання сучасника Хвильового, літературознавця В. Коряка: «Істинно: Хвильовий. Сам хвилюється і нас усіх хвилює, п’янить і непокоїть, дратує, знесилює і полонить. Аскет і фанатик, жорстокий до себе і до інших, хворобливо вразливий і гордий, недоторканий і суворий, а часом — ніжний і сором’язливий, химерник і характерник, залюблений у слово, у форму, мрійник».

Такі відгуки можна було б продовжувати ще і ще.

Хто ж він, цей Хвильовий?

Народився Микола Григорович Фітільов (Хвильовий — псевдонім) 13 грудня 1893 року в с. Тростянець Охтирського повіту, що на Харківщині (тепер це Сумська область) у родині вчителів. Закінчив початкову школу в с. Калантаєв; навчався в Богодучівській гімназії. З п’ятого чи

шостого класу його було виключено за участь у революційному гуртку. Пізніше складає іспит екстерном і одержує атестат.

Про цей час письменник згадує в листі до М. Зерова: «Мій рік народження — 1893, 13 грудня — село Тростянець.

Я — син простого вчителя. Батько ніколи не говорив по-українськи, зате бабуся не тільки говорила, але й розказувала мені багато казок про домовиків, лісовиків і т. ін. Од бабусі — українська мова, від батька — народницький «душок», од якого й досі ніяк не одкараскаюся. Батько був поклонником Михайловського, і в такому ж дусі і мене хотів виховати. Але з цього майже нічого не вийшло. Я зробився “шалопаем”, суб’єктом бездомним. Скінчив я тільки початкову школу, але готувався на “атестат зрілості”. Дякуючи батькові, я перечитав російських класиків, добре ознайомився з Діккенсом, Гюго, Флобером, Гофманом...»

Коли Миколі було 11 років, мати з батьком розлучаються. Хлопець залишається з матір’ю, узявши від батька невсипущий потяг до мандрів, полювання і неприкаяності, любов до літератури. Він працює писарем у волосній управі, у поміщика в економії, мандрує по селах, підробляє на заводах, цегельнях, шахтах Донбасу. Начитавшись творів М. Горького, захоплюється «філософією босяків» і мандрує на південь. У 1914–1915 роках працює вантажником, підвозчиком, різноробочим, слюсарем.

1916 року Хвильовий мобілізований до армії (за іншими відомостями — пішов добровільно). Перебував на фронті у складі 14-ї дивізії в Білорусії, де його обрали до дивізійної Ради солдатських депутатів. Служить на Волині, в Галичині, проходить землями Польщі, Буковини, Румунії. Сам характеризує цей період як час повного духовного занепаду. Тільки потрапивши в «газову команду» (бо знав хімію), зустрічає нових людей, включається в активну політичну боротьбу, веде агітацію проти війни.

У кінці 1917 року Хвильовий повертається додому, бере участь у боротьбі з денікінцями; стає членом комуністичної партії, свято вірить в її ідеали. У 1919 році розпочинає літературну діяльність, пишучи «агітки» для плакатів і газет. Виходить його перший друкований твір-поезія «Я тепер покохав город». З 1921 року він працює на заводах Харкова, веде політичну пропаганду, постійно стежить за розвитком нової літератури, багато читає, стає членом редколегії журналу «Червоний шлях». Того ж року з’являються друком поема «В електричний вік», збірки віршів «Молодість», «Досвітні симфонії», які поки що художньо недовершені.

Наступні три роки — злет літературної та громадської роботи М. Хвильового. Побачила світ його книжка новел та оповідань «Сині етюди», збірка «Осінь», «Повість про санаторійну зону», збірник літературних памфлетів «Камо грядеш». Розпочинається гостра літературна дискусія, що переростає в політичну.

М. Хвильовий разом із М. Яловим та О. Досвітнім 1925 року створюють літературну організацію ВАПЛіте «Вільна академія

пролетарської літератури», яка видає спочатку альманах, потім одно-
именний журнал.

У 1926 році виходить збірка літературних памфлетів «Думки про течії», «Апологети писаризму», роман «Вальдшнепи», трактат «Україна чи Малоросія?». Сталін, ознайомившись із матеріалами літературної дискусії, пише листа Кагановичу й іншим членам політбюро КП(б)У, в якому піддає критиці погляди Хвильового. Це був сигнал до критики письменника у пресі, вилучення його журналу, розформування організації. Хвильового змушували «розкаятися», і він це зробив.

У 1927–1930 роках виходять його «Твори у трьох томах». 1932 року усіх письменників було «загнано» до однієї офіційної спілки письменників. Поїздка в голодуючі села Полтавщини 1933 року, арешт друга М. Ялового, передбачення репресій привели М. Хвильового до думки, що в нього залишилася єдина форма протесту — піти із життя.

13 травня 1933 року він це й зробив, залишивши записку, що залишається вірним комуністичним ідеалам.

— Як ви думаєте, чому письменник вчинив саме так?

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Творча робота.

На основі почутого змалюйте «психологічний портрет» М. Хвильового.

Z Тестове завдання.

Доповніть висловлювання відомого літературознавця М. Жулинського, обравши відповідні за змістом слова; прокоментуйте його вислів.

«Наділений чутливою інтуїцією, письменник гарячково ... виходу з катастрофічної ситуації, породженої наростаючою хвилею репресій, вимиранням мільйонів українських селян, поширенням недовіри і підозри в суспільстві. ... і не знаходить. Бо не бачить виходу з цієї ідеологічної пастки, в яку він, комуніст, ..., натхненно довірившись гуманістичним ідеалам революції».

А робить ... Робить ... ввійшов;

Б розмірковує ... Розмірковує ... ускочив;

Х В шукає ... Шукає ... потрапив;

Г визначає ... Визначає ... занепав.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— М. Хвильовий мені уявляється як...

— Мене вразило (здивувало)...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вміти характеризувати процес розвитку української прози 1920–1930-х років; знати матеріал про біографію, творчий шлях М. Хвильового, прочитати новелу «Я (Романтика)».

Тема. **М. Хвильовий. «Я (Романтика)» — новела про добро і зло в житті та в душі. Проблема внутрішнього роздвоєння людини між гуманізмом і обов'язком**

Мета: допомогти учням з'ясувати проблеми, порушені автором: трагічну роздвоєність особистості під впливом обставин часу, складність морального вибору між гуманістичними, вселюдськими ідеалами та фантастичною вірою в «загірну комуну», невідповідність між метою та засобами її досягнення; розвивати навички визначення рис творчої манери письменника, аналізування прозових творів малих форм, самостійність мислення, вміння відстоювати власні переконання; виховувати гуманізм і милосердя.

Очікувані результати: учні знають зміст новели, вміють аналізувати твір, висловлювати про нього власну думку, визначати риси індивідуального стилю письменника.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього; словники.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

19 лютого 1925 року газета «Культура і побут» опублікувала результати анкетування тридцяти харківських літераторів. На запитання «Хто ваш улюблений письменник?» 28 митців відповіли: «Микола Хвильовий».

Твори М. Хвильового не прості, не однозначні, над ними міркують і донині не лише звичайні читачі, а й фахівці. Чи не вперше в українській літературі душа людини постає такою нещадно оголеною, такою роздвоєною, роздертою протиріччями, засліпленою фактичною вірою в щастя «загірної комуні». Що відгукнулося в нашій душі при читанні новели «Я (Романтика)», й чому це сталося — поміркуємо на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Перевірка домашнього завдання.

Розповідь про життєвий і творчий шлях М. Хвильового.

Z Опрацювання таблиці.

ТЕМАТИЧНЕ Й СТИЛЬОВЕ РОЗМАЙТТЯ ПРОЗИ М. ХВИЛЬОВОГО

Твори	Теми	Стилі
«Солонський Яр», «Кіт у чоботях», «Свиня», «Заулок», «Іван Іванович», «Я (Романтика)», «Мати» та ін.	Героїка революції, психологія міщанина-обивателя, переродження комуністів, невідповідності життя мріям та ін.	Неоромантизм, імпресіонізм та ін.

Z Завдання учням.

Прокоментуйте таке висловлювання М. Хвильового про себе:

«Я, знаєте, належу до того художнього напрямку, який сьогодні не в моді. Я... — романтик! Саме відси й іде розхристаність і зворушливе шукання самого себе... Я до безумства люблю небо, трави, зорі, задумливі вечори, ніжні осінні ранки... — все те, чим так пахне сумно-веселий край нашого строкатого життя. Я до безумства люблю ніжних жєнщин з добрими, розумними очима, і я страшенно шкодую, що мені не судилося народитися таким шикарним, як леопард. Іще люблю до безумства наші українські степи, де промчалась синя буря громадянської баталії... Я вірю в «загірну комуни» і вірю так божевільно, що можна вмерти! Я — мрійник... Хай живе життя! Хай живе безсмертне слово!»

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ; ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Слово вчителя з елементами бесіди.

Грудень 1923 року. Київський театр ім. Т. Г. Шевченка. У холодному нетопленому залі зібралася кількатисячна аудиторія. Сьогодні читатиме свої твори Микола Хвильовий. Він вийшов на сцену й глухо прочитав: «Я (Романтика)». «Квітові яблуні». У залі ніби запахло весною, обличчя посвітлішали, полагіднішали. Та коли автор дочитав останні рядки, запала свинцева тиша. А потім — грім оплесків, які довго не вщухали. Тогочасна преса писала про «Глибоке враження на кількатисячну аудиторію» твору М. Хвильового.

— А яке враження цей твір справив на вас?

Z Евристична бесіда.

— Як можна пояснити таку досить дивну назву твору М. Хвильового «Я (Романтика)»?

— Який твір, який письменник згадується при читанні присвяти твору? (М. Коцюбинський, новела «Цвіт яблуні».)

— Чому, на вашу думку, розповідь у новелі ведеться від першої особи? (Так краще можна розкрити «alter ego», порухи й стан душі героя.)

— Як починається новела, які враження та почуття виникають при цьому? Як вони змінюються далі? (Новела має ліричний зачин, з якого постає образ далекої «загірної комуни» та образ Марії (Божої Матері), потім реальної матері. Виникає мінорний настрій, «тиха жура», «добрість безмежна»; «за вікном ішли росяні ранки і падали перламутри». Та поступово наростає тривога, насувається гроза: «Там, за дорогами сизого бору, спалахують блискавиці і накипають, і піняться гори». Цей тривожний ліричний початок допомагає відчутти всю повноту трагедії, коли зіткнуться в одній душі гуманізм і фанатизм, людяність і сліпа відданість абстрактній ідеї.)

— Хто є героями новели «Я (Романтика)»? (Головний герой «Я», мати, доктор Тагабат, Андрюша, дегенерат; є символічні образи «загірної комуни», біблійної Марії та ін.)

Z Коментар учителя.

Існує багато пояснень цієї дивної назви. Наприклад, літературознавець А. Колісниченко говорить: «...У творчому набутку М. Хвильового найбільш разючий приклад кентавризму (кентавристика — поєднання непоєднуваного, або “конфронтація” в одному суб’єкті чи об’єкті двох і більше антиномічних суб’єктів), ...бо як би свідомо не двоїв-троїв душу свою головний герой цього твору, він — суть і сіль, “мертве, страшне поєднання вершника-революціонера і коня — кривавої стихії революції. ...Назва новели “Я (Романтика)” є своєрідним структурно-семантичним кентавром, де сплавлено в “одне” конкретне “я” і “загірне”, невизначено-абстрактне поняття “романтика”».

Літературознавець Ф. Кислий пише: «М. Хвильовий — письменник-новатор, письменник самобутній і своєрідний. Це не значить, що він зійшов до нас із небуття, звалився невідь звідки. Коріння його творчості — в нашій класичній літературі, в нашому багатющому фольклорі, в живій дійсності. Пригадаймо слова М. Рильського: “Шукання Хвильового почалися там, де урвалися шукання Коцюбинського”. А. Колісниченко говорить: “Вельми зримо, що структура новели М. Хвильового “Я (Романтика)” функціонує як творчий розвиток модерністичних принципів Михайла Коцюбинського в “Цвіті яблуні” та “Intermezzo”, і тому цілком справедливо зазначав Микола Зеров, що Хвильовий “...шукає психологічної манери, спираючись у своїх шуканнях на трохи мелодраматичний психологізм Коцюбинського (“Цвіт яблуні” — “Я”))».

Z Слово вчителя.

У душі головного героя, революціонера, чекіста боряться добро і зло, гуманізм і фанатизм. Що візьме гору й чому, помірковано, схарактеризувавши його за ключовими словами та цитатами: «бандит»; «інсургент» (повстанець); «чекіст, але... і людина»; «м’ятежний син»; «Я справжній комунар. Будуть сотні розстрілів»; «Я смакував: всіх їх через 2 години не буде!»; «Схопили нарешті і другий кінець моєї душі»; «Нікому, ніколи й нічого не говорити, як розкололося мое власне Я»; «Так, це були неможливі хвилини. Це була мука. Але я вже знав, як я зроблю... Я мушу бути послідовним!»; «Воістину: це була дійсність, як зграя голодних вовків. Але це була й єдина дорога до загірних озер невідомої прекрасної комуни» та ін.

Z Групова робота.

Рухатися до заповітної мети голові НК допомагають троє: доктор Тагабат, Андрюша, дегенерат. Це теж різні кінці душі головного героя. Схарактеризуємо їх, об’єднавшись у групи.

I група

Доктор Тагабат. Використати цитати: «сторож моєї душі», «вірний пес революції», «зла воля», «хазяїн», «перед ним погляд скрадається», «Так якого ви чорта не робите месію з ЧК?», «Зумій розправитись і з “мамою”, як зумів розправитись з іншими», «Цей доктор із широким

лобом і білою лисиною, з холодним розумом і з каменем замість серця, це ж він і мій безвихідний хазяїн, мій звірячий інстинкт. І я, главоверх чорного трибуналу комуни — нікчема в його руках, яка віддалася на волю хижої стихії» та ін.

II група

Дегенерат. Використати цитати: «трохи безумні очі», «низенький лоб, чорна копа розкуйовдженого волосся й приплюснутий ніс», «нагадує каторжника», «незмінимий вартовий», «Ми часто ухилилися доглядати розстріли. Але він дегенерат, завше був солдатом революції і тільки тоді йшов із поля, коли танули димки й закопували розстріляних» та ін.

III група

Андрюша. Використати цитати: «Андрюшу, мого бідного Андрюшу, призначив цей неможливий ревком сюди, в чека, проти його кволої волі. І Андрюша, цей невеселий комунар, коли треба енергійно розписатися під темною постановою — “розстрілять”, завше мнется», «ставить... незрозумілий, зовсім химерний, як хетейський ієрогліф, хвостик», «нервово переходить з місця на місце і все поривається щось сказати. ...Хоче сказати, що так не чесно, що так комунари не роблять, що це — вакханалія...», «наївно-печально каже: ...Опусти мене!.. на фронт. Я більше не можу!», «Він мені віддає “своє право” купатися в калюжах крові?» та ін.

IV група

Мати (Це ще «один кінець душі» головного героя, його «я», якого він немилосердно позбувається.) Використати цитати: «Воїстину моя мати — втілений прообраз тієї надзвичайної Марії, що стоїть на гранях невідомих віків. Моя мати — наївність, тиха зажура і добрість безмежна...»; «її м'ятежний син у безкінечних походах-битвах», «зовсім замучив себе», «в її очах стоять дві хрустальні росинки», «її милу голову з нальотом сріблястої сивини», «прекрасним печальним образом» та ін.

Z Повідомлення про результати роботи в групах.

Z Завдання учням.

З'ясуйте роль пейзажу та інтер'єру у творі.

Орієнтовна відповідь. Пейзаж і співзвучний стану душі героя — гроза, темна ніч, «місяць ллє зелений світ» — і контрастує з ним, із жадливою дійсністю («перламутрові ранки»), хоча й пере-гукується з недосяжною мрією «загірної комуни»; інтер'єр «фантастичного» палацу — будинку розстріляного шляхтича, де засідає «чорний трибунал комуни» є ніби ще однією дійовою особою: «Я дивлюсь на портрети: князь хмуриє брови, княжна надменна, княжата в темряві столітніх дубів»; «з кожного закутка дивиться справжня й воїстину жахна смерть», а «обиватель» стверджує, що «тут засідає садизм»; «Тоді лакей приносить на підносі старі вина» тощо.)

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Інтерактивна вправа «Мозковий штурм».

— Які моральні уроки новели М. Хвильового «Я (Романтика)»?

Орієнтовні відповіді

- Жажливі й нічого не варті ті ідеї та ідеали, заради яких проливається кров, втрачається совість, здійснюється вбивство матері.
- Людина повинна бути чесною не лише з іншими, а й сама із собою.
- Треба вміти протистояти грубій силі, вміти відстоювати свою життєву позицію.
- Фанатизм — не гідне людини явище.
- Жодна благородна мета не може виправдати антигуманних засобів її здійснення.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ**Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».**

- Мене вразило...
- Я думаю, що цей твір у наш час...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати зміст новели «Я (Романтика)», вміти аналізувати твір, висловлювати власну думку про нього; підготувати повідомлення.

УРОК № 13

Тема. **Г. Косинка. Трагічна доля митця. Змалювання строкатої картини життя крізь призму долі й душі людини. Перевага імпресіонізму в стильовій палітрі**

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю письменника, особливостями його поетичного стилю, зацікавити ними; розвивати навички сприйняття інформації на слух, виділення головного, вміння самостійно готувати тематичні повідомлення; виховувати повагу до культурних, духовних надбань народу, прагнення до розширення кругозору, оптимістичне світобачення.

Очікувані результати: учні знають про життєвий і творчий шлях митця, його трагедію; вміють характеризувати імпресіонізм як стильовий напрям.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстративні матеріали до біографії.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку**I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ****Z Вступне слово вчителя.**

Григорій Косинка... Середній на зріст. Обличчя натхненне, привітна усмішка, лагідні й пильні блакитні очі, глибокі й променисті, — вони передусім привертали до себе увагу. Ходив бадьоро, швидко, з піднятою, ніби закинутою головою й здавався вищим, ніж був. А був кременний, присадкуватий. Волосся світло-русаве, хвилясте.

За характером — доброзичливий, прямодушний, м'який. У вчинках і діях відчувалася впевненість, і тоді проступали риси вольової вдачі.

Таким пам'ятають письменника його сучасники. Читаючи про це, мимоволі замислюєшся: чи здатна така людина на терор, насильство, розбій? А саме за участь у терористичній організації був заарештований і розстріляний Г. Косинка. Щоправда, через кілька десятків років реабілітований — посмертно, як і багато його товаришів по перу. Про цей складний час і відображення його у творах та душі новеліста — ви дізнаєтесь на сьогоднішньому уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Евристична бесіда.

— У чому складність доби 20–30-х років ХХ ст.? Покажіть це на прикладах життя і творчості М. Хвильового, його героїв тощо.

— Як розвивалося літературне життя цих років? З ким із уже знайомих вам письменників Г. Косинка був в одному літературному угрупованні? (З Є. Плужником — у «Ланці», потім у складі МаРСу.)

— Якими думками новела М. Хвильового «Я (Романтика)» близька нашому часові? (Засудженням антигуманності, жорстокості, фанатизму, відкиданням тези, що мета виправдовує засоби.)

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Міні-лекція вчителя з елементами бесіди.

«Велика наших часів боротьба знайшла в Косинці вдумливого спостережника, саме оця боротьба, а не дрібний щоденний побут...», — зазначав відомий літературознавець С. Єфремов в «Історії українського письменства». До загибелі Г. Косинку призвело глибоке, правдиве розуміння й високоталановите відтворення проблем та трагічних протиріч українського пореволюційного села, за що вульгарно-соціологічна критика оголосила його оспівувачем куркульства. Не випадково Є. Кирилюк згадує, як Г. Косинка в одній розмові сказав: «...Критики — це не тільки небезпечні, а страшні люди! Ось з мене хочать зробити “куркульського” письменника. А чи знають мої критики, що я походжу з неможливіцької родини, що в дитинстві я наймитував у поміщицькій економії, а згодом — на цукроварні, що ніякої гімназії чи університету я не кінчав, був солдатом на війні?»

І навіть в оточенні «недоброзичливого критичного оркестру», коли письменника починали цькувати, Косинка залишався людиною оптимістичного характеру, високої гідності, непохитної переконаності. І друзям інколи казав: «То не важно, що мене цькують. Українська література однаково буде одною з кращих в світі».

— Хто такі «куркулі», чому їх романтизації боялися влада, критики?

Г. Косинка (Григорій Михайлович Стрілець) народився 29 листопада 1899 року в с. Щербанівці Обухівського району, що на Київщині,

в селянській сім'ї. Нужденне життя змушувало селянських дітей рано дорослішати, ставати до праці. Пішов на заробітки й малий Григорій. Спочатку в панську економію, потім на цукроварню. Батько щоліта мандрував на заробітки аж у херсонські степи, мати теж наймитувала. У 1908 році постійні нестатки погналі сім'ю шукати кращої долі аж до Амуру та Байкалу. Не знайшовши щастя, родина повертається додому й продовжує працювати в наймах. Але це не заважало її членам пізніми зимовими вечорами збиратися разом і співати чарівних українських пісень, слухати «Кобзаря», вірші з якого майстерно декламував дід Роман.

Григорій рано навчився читати. Батьки підтримували потяг хлопця до науки, вірячи, що тільки освіта може вивести його в люди. Як не важко було, але батько віддав сина до школи в сусіднє с. Красне. Велике бажання вчитися привело п'ятнадцятирічного підлітка до Києва. Працював він на різних роботах. Потім його взяли писарчуком до земської управи, влаштували на вечірні курси до гімназії. Згодом хлопець екстерном здав екзамени за шість класів.

Ще в гімназії учитель словесності помітив у Григорія літературний таланти і порадив серйозно зайнятися художньою творчістю. Незабаром у газетах і журналах з'являються невеличкі нариси, ескізи, фейлетони, вірш «Крик боротьби». А навесні 1919 року виходить перше оповідання «На буряки», підписане ім'ям Григорій Косинка.

Дружина і мати письменника згадують, що він дуже любив квіти, особливо польові, а серед них — білі ромашки й червоні косинці. Від квітки «червоні косинці» й походить його літературний псевдонім. Сам Григорій Михайлович пояснював: «Квітка ця мало відома, а вона така ніжна й красива, скромна й разом з тим велична. Квіти приносять радість і збуджують у душі людській тільки хороше. Псевдонім залишається, от і все...»

Того ж року в газеті «Більшовик» було надруковано ще кілька оповідань: «В хаті Штурми», «Сходка», «Перед світом», «На золотих богів», а в альманасі «Гроно» з'явилися оповідання «Під брамою Собору», «Мент», «За земельку».

З 1921 року Г. Косинка навчається в Інституті народної освіти (тепершній Київський університет). Та після третього курсу через матеріальні нестатки він змушений залишити навчання і йти працювати. Помер батько, мати залишилася сама з п'ятьма дітьми на руках. Григорій, як найстарший, мусив допомагати.

Г. Косинка працює в редакціях газет і журналів, диктором на радіо. У 1922 році виходить його перша збірка «На золотих богів». На творчих вечорах письменник любить як справжній артист читати зі сцени власні новели, «гарячі й трепетні, як те життя, по свіжих слідах якого вони писалися». (М. Рильський)

Та правда життя подобається не всім. Дехто з критиків ототожнює Г. Косинку з його героями. З'являються навіть карикатури на письменника. У провину митцеві ставлять і те, що він мало пише про місто, все більше про село.

У 1924 році Косинка одружується з Тамарою Михайлівною Мороз. Десять років вона була щасливою дружиною, а потім розділила долю вдови репресованого, по-злодійськи розстріляного чоловіка (після арешту Г. Косинки конфіскували майно, відібрали паспорт і викинули жінку на вулицю).

Твори Г. Косинки повернулися до читача лише 1969 року завдяки настирливості, наполегливій праці Тамари Михайлівни.

— Чому, на ваш погляд, тільки в ці роки до українських читачів зміг повернутися незаслужено забутий письменник?

Він прийшов у літературу безпосередньо із села. Від нього віяло подихом степів, сонця, вітрів і нічних заграв громадянської війни, яка обпекла його молодість. Михайло Панасович Стельмах, відкриваючи в 1969 році вечір, присвячений 70-літтю від дня народження Г. Косинки, сказав: «Золотими хвилями петрівчанської ниви, і оберемками сонця, і зоряним чаром віє таке земне і таке поетичне слово Григорія Косинки. Бідняцьке поле і червона селянська воля породила його. Так, він вийшов із глибин революції, щоб оспівати життя селянського роду, щоб віддати людям усю любов великого, щедрого й доброго серця...»

А Ю. Лавріненко зазначав: «...Косинка зовсім не був таким елементарним, як його селянські герої, і старанно плекав свою літературну культуру; улюбленою лектурою його були Бодлер, Екклезіаст, Байрон, Гейне, перша частина “Фауста” Гете тощо. Косинка досконало знав догочасну українську літературу, в якій його учителями (крім Шевченка і Франка) були Коцюбинський, Васильченко, ранній Стефаник; їхню високу школу імпресіоністичної новели він блискуче засвоїв, щоб зробити свій власний внесок у цю лінію стилю та намітити перехід до нового щабля української прози».

Оскільки в стильовій манері Г. Косинки переважає імпресіонізм, послухаємо повідомлення про цей стиль.

Z Повідомлення учня, перегляд ілюстративних матеріалів.

(Учень розповідає про імпресіонізм з використанням ілюстрацій.)

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Творча робота.

Змалюйте «психологічний портрет» Г. Косинки.

Z Завдання учням.

Послухайте «настрійний» уривочок із творів Г. Косинки. Назвіть художні засоби, використані автором.

«Хай простять мені смугляві берези!.. Вони в селі Чорному стоять над ставом, мов соромливі дівчата, що вийшли купатись, роздяглися і опустили до колін свої білі сорочки; їх ноги мие зелена вода ставу, стан обіймають сосни, а кучеряве гілля цілують вечорами зорі, ранками — сонце; тоді берези ще більше соромляться, закривають засмаженими руками — гіллям краєчки своїх очей і от-от пирснуть зо сміху,— але

на їх суворо дивиться дуб, гладить вітрами лисину осоко́р, сумно хитає головою стара верба, і поговір шумить борами...

Соромом горять тоді берези: немає де сховатись, присісти; стоять розперезані, а сонце січе над ними червоний оксамит...»

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Мене вразило (мені запам'яталось)...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати біографію письменника, вивчити поняття «імпресіонізм»; прочитати новелу Г. Косинки «В житах».

УРОК № 14

Тема. **Г. Косинка. Новела «В житах» — зупинена мить, пошуки порушеної гармонії. Вітаїстичний пафос, імпресіоністична настроєвість**

Мета: допомогти учням глибше усвідомити ідейно-художній зміст новели письменника, її пафос та стильові особливості; розвивати навички аналізу прозових творів малих форм, виділення стильових особливостей, вміння висловлювати враження від прочитаного та власні думки; виховувати прагнення до гармонії, оптимістичне світобачення, естетичний смак.

Очікувані результати: учні знають зміст твору, вміють аналізувати новелу, визначати риси індивідуального стилю письменника, висловлювати власну думку про твір.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: формування вмінь та навичок.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Час довів, що головним «злочином» Г. Косинки, із творчістю якого ми продовжуємо знайомитися, став його талант, який не дозволив йому бути слухняним ілюстратором вигаданих владою й критикою перемог революційних ідей у пожовтневій Україні, а змушував об'єктивно писати про їх дуже суперечливе, насильницьке втілення в життя. «Йдучи у своїх художніх узагальненнях від “малого” до “великого”, від психології факту до його філософії, він відкривав у пожовтневій дійсності драми й трагедії, а не перемоги й тріумфи; йому вдається подати складність душевних зламів у людині з позицій не якогось одного класу, а загалом людського буття. І розкрити мовою

динамічного лаконізму, за допомогою такого об'ємного афористичного слова, яке ніби вихоплене з уст народу», — читаємо в «Історії української літератури ХХ століття» про Г. Косинку. Чи це так — поміркуємо на уроці.

II. ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Слово вчителя.

Г. Косинка у своїх творах уникає якоїсь політичної тенденції. Як художник «від Бога», виступає водночас «за всіх» і «проти всіх»; йому болять і рани бідності найбільш окраденого селянина («На буряки»), і месницькі дії заблуканого «бандита» та кров переконаного партійця («Десять», «Темна ніч»), безпросвітність декласованих спекулянтів та «вічних» міщан («Місячний сміх», «Троєкутний бій»). Над усім цим час від часу зринає світлий промінь надії на те, що «далі цього не буде». Один із тогочасних критиків зізнався, що об'єктивність письма Г. Косинки не дає йому зрозуміти, «за кого є власне автор — з революцією чи проти неї, чи спостерігає як стороння людина».

У другій книжці новел Г. Косинки «В житах» (1926) можна виділити три драми. Перша — драма найбіднішого селянства, яке стало свідком революції та братовбивчої війни, а волі так і не одержало.

Друга — гостро драматичний конфлікт героя з дійсністю. Це «заблукані» герої, які не визнавали жодної офіційної влади, ставали дезертирами, втікачами й відстоювали право на власну позицію різними, навіть кривавими, шляхами.

Третя драма українського народу — це драма тих, хто віддав себе на службу комуністичній ідеї, зрозумівши згодом (або й не зрозумівши!) їхню ілюзорність.

Z Евристична бесіда.

— До якого виду драми ви б віднесли новелу Г. Косинки «В житах»?

— Яке враження залишилося у вас після прочитання твору? Що найбільше вразило, запам'яталося?

— Що можете сказати про стильову манеру письменника? Чим вона особлива, відрізняється від інших?

Z Переказ сюжету новели «В житах».

Z Інтерактивна вправа «Мозковий штурм».

Визначте основні мотиви новели Г. Косинки «В житах».

Орієнтовна відповідь

- Мотив захоплення природою, життям;
- несприйняття жорстокої дійсності;
- туга за мирною хліборобською працею;
- сум за жертвами класової боротьби;
- мотив кохання, що не забувається.

Z Завдання пошуково-дослідницького характеру.

1. Відшукайте й прокоментуйте зорові, слухові та інші образи й художні деталі, використані в новелі.

Зорові образи	Слухові образи	Художні деталі
Сивий степ; важкий колос схилився до землі; старий чорногуз; сірі, гарні очі, розпатланий чуб, ще дитяче обличчя; крайкована синіми льонами плахта з вівса, ячменю...; копит горить під сонцем; степова дичка — запалена, засмажена (дівчина Уляна); гарно вишита мережка	Сонце... сміється з мене крильцями бджіл: «дзік, дзік...»; у мене почали дзвонити коси, серпи; солдат... вигукує, стріляючи з ляку; степ... дзвонить хвилями; десь над ухом б'ється крильцями джміль, гуде; нерви уже не співають, а тільки дзвонять тихо: «Дзінь, дінь!...»; впало на дорогу її слово: — змінилася; шептали колоски; дзвонить у такт степу моє серце	волосинки на носі, волоссям обросли ноги — то сила; забрьохана колоша на штанях; японський одрізан; червона хустка Уляни; дрәне коліно; чуб... розчісували уже другий рік дощі, сніги... Нюхові, запахові образи, смакові, дотикові Городи пахнуть полином, м'ятаю п'яні гречки; вітер... теплий, ніжний гарячий вітер

2. Поєднайте приклади художніх засобів з їх визначеннями.

ранок, заплаканий у росах, молодий і трохи засоромлений сонцем	діалог
міцні, рівні, сильні (ноги)	поетичне звертання
народ бойовий	метафора
вирішив не снідати: хіба можна до служби Божої хоч рісочку до рота брати?!	пісні
льогкі хліба, проноситься іскрою	іронія
китиці, мов пучки калини	епітети
очі сині-сині, мов льон	інверсія
Ой що ж бо то за ворон...	фразеологізми
«Хочеш на коліна, до сонця?»	риторичні питання
Дзвони, степе! П'яні жита, розступіться!	порівняння
— Здрастуй! — і стала.	
— Здорова будь, Уляно! — хотів посміхнутись і не міг.	

3. Визначте риси імпресіонізму в новелі Г. Косинки «В житах».

Орієнтовна відповідь

- X Психологізм у змалюванні персонажів. («... Хотів посміхнутись і не міг: вона довго дивилась на мене, видно, думала, а коли її око впало на моє дрәне коліно, ... соромливо засміялась, тільки губи якось по-дитячому затремтіли, на колосок покотилася непомітно слюза... Сині очі питали мене: "Хіба ти, Корнію, забув ясла коло чорного вола Зоряна?..". Автор передає душевний стан героя, коли той раптом зустрів своє перше кохання, тепер уже далеко й недосяжну жінку, жінку, яка ще й досі його кохає, живучи з нелюбом.)
- X Прагнення охопити найтонші зміни в настроях, миттєві враження. («Лягаю... "Японка" косо дивиться на дорогу, мої нерви приймають пісні поля і, здається, починають підспівувати самі; десь

над ухом б'ється крильцями джміль, гуде, розсотує нерви, і мені до болю хочеться піймати його і задавить...» Герой у великому напруженні, адже дорогою хтось наближається; хоч він і звик до небезпеки, сприймає «пісні поля», одноманітний звук джмеля його дратує так, що хочеться скочити, знайти і задавити його..., щоб хоч якось розрядити напруження.)

- X Особливий лаконізм прози. («— В жита! — Треба рушати!» «...Оглянув свою "японочку" — засунув її за пасок штанів, картуз — на очі, а стежкою чорногозуа — в жита».)
- X Ритмічність. («...Одкрасувались — наливаються, через тиждень-другий — копи, а зараз догоряють; у мене почали дзвонити коси, серпи, а важкий колос схилявся до землі».)
- X Багатство відтінків у змалюванні дійсності. (Стосунки Корнія й Уляни: «покотилась непомітно сльоза», «які вороги ми... Ні, Корнію, нам не так треба!», «Хай хоч один день буде наш!», «То, Корнію, зуби чортові, а не Дзюби!», «...а то ж нікуди не пускає...», «боязко, з тихою журбою, нагадувала», «перекривила», «тихо поцілувала», «повела бровою і засміялась».)
- X Збільшена увага до кольорів і звуків, яскравих деталей. (Очі сині-сині, мов льон; божа коровка; шептали колоски; «я співають хочу...».)
- X Уникнення соціальних проблем. (Ми не знаємо нічого конкретного про героя: ні його переконань, ні причини дезертирства; є лише окремі натяки. Герой просто хоче жити, радіти сонцю, любити, і за це платить злигоднями й небезпекою дезертирського життя.)

III. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Підсумкове слово вчителя.

Новела Г. Косинки «В житах» — це як зупинена мить, пошуки героєм порушеної гармонії. Він любить природу, тонко розуміє її красу. Любить жінку, життя в його різноманітних виявах, але змушений переховуватися від усіх, вовком бродити в степу. Бо він дезертир, якому незрозуміла, чужа й ворожа війна, від котрої він хоче втекти, котру хоче забути. Інколи йому доводиться й грабувати селян, бо життя в нього таке безвихідне. Сумною тінню лягає на душу згадка про людину, у розстрілі якої йому випало брати участь під час громадянської війни. Зустріч із дівчиною, яка стала чужою дружиною, але не забула його, ще більше розпалює в юнакові жагу до життя, бажання вистояти, вижити, адже світ — такий прекрасний.

І читачам передається вітаїстичний пафос твору, прагнення до гармонії у світі й у душі.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

- Прекрасним у творі Г. Косинки є..., а потворним...
- Мене вразило...
- Найяскравіша деталь (образ) твору для мене — ...

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вміти характеризувати творчість Г. Косинки, аналізувати його новелу; знати ознаки імпресіонізму; підготувати повідомлення.

Тема. **Ю. Яновський. Творча біографія митця. Романтичність світовідчуття і стилю в ранній творчості. Роман у новелах «Вершники» як «реабілітаційний двійник» «Чотирьох шабель»**

Мета: ознайомити учнів із творчою біографією письменника, проблематикою та стилем його творів, зацікавити ними; розвивати навички виділення головних рис особистості та художнього твору, вміння висловлювати власні думки, доводити твердження; виховувати повагу до літератури, естетичний смак.

Очікувані результати: учні знають основні етапи життя і творчості письменника, вміють характеризувати його світогляд і стильову манеру, розповідати про основні твори митця.

Обладнання: портрет письменника, видання його творів, ілюстративні матеріали до біографії.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

«Йому властивий піднесений романтичний тон вічної молодості, любові, доцільної праці і мудрості людської. Ці мотиви є основними і визначальними в усій його творчості», — пише літературознавець Гр. Костюк про Ю. Яновського, письменника, із творчістю якого ми розпочинаємо знайомство. Він — один із тих, чий «романтичні крила» були підрізані тоталітарним режимом, але справжні художні здобутки, які митець устиг створити, стали окрасою української літератури.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Бесіда.

— Пригадайте мистецьку ситуацію в Україні 1920-х років. Які літературні угруповання ви знаєте, які напрями вони підтримували?

— Що ви знаєте про Аспанфут, хто до неї входив, яких поглядів дотримувалися митці?

Z Словникова робота.

Аспанфут — асоціація панфутуристів — літературна організація, що утворилась у 1921 році в Києві на базі літературної групи «Фламінго», «Ударної групи поетів-футуристів» та науково-мистецької групи «Ком-Космос» з ініціативи М. Семенка. До неї, окрім нього, входили Гео Шкурупій, Ю. Шпол, О. Слісаренко, Ю. Яновський та ін.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Проблемне питання.

— Перш ніж розпочати розмову про письменника, хотілося, щоб ми всі замислилися над питанням: яке місце в житті суспільства

1920-х років посідала романтика, а відповідно, і романтизм у літературі? Яке місце романтики в наш час? Відповідь дамо в кінці лекції.

Z Міні-лекція вчителя з елементами бесіди.

Юрій Іванович Яновський писав: «Я входив у життя, міцно затиснувши олівець у руці, широко розплющивши очі на всі чуда світу». І це відбулося в його романтичній манері письма, неперевершеним майстром якого він став. Нерідко це завдавало йому неприємностей, він карався й мучився, часом ламався, але казав О. Довженку: «Годі думати, що я буду іншим. Навіть якби мене доля позбавила не половини шлунка, а руки, я й тоді писав би, як пишу, — співав би».

Народився майбутній письменник 17 серпня 1902 року на хуторі Майєрово, що на Кіровоградщині (тепер с. Нечаївка Компаніївського району Кіровоградської області), у заможній селянській сім'ї, яка вела свій родовід від козацької старшини. У родині було восьмеро дітей, Юрієві, як найстаршому, довелося бути нянькою для всіх молодших.

Батько брався за всяку роботу, щоб забезпечити сім'ю. Мати Яновського мала чудовий голос, багато читала й сама вчила грамоти сина.

У шість років хлопця віддали до Нечаївської церковно-парафіяльної школи. Тут і далі, в Єлисаветградському реальному училищі, куди він вступив 1911 року, навчався на відмінно. Любив читати книги, збирав власну бібліотеку, почав сам писати вірші.

Училище закінчено із золотою медаллю. Яновського беруть на роботу в статистичне бюро. Потім він дістає посаду інспектора робітничо-селянської інспекції, а в 1922 році переїжджає до Києва і вступає на електротехнічний факультет політехнічного інституту. Серед його одногрупників — майбутній конструктор космічних кораблів С. Корольов. Живучи в підвальній кімнаті, Юрій застудився й захворів на туберкульоз. Це для нього могло б закінчитися погано, якби не студентські друзі, котрі забрали його в гуртожиток.

Яновський не міг зрадити своєї любові до літератури, тому записався в літературний гурток, організував на факультеті випуск стіннівки й став її редактором.

Аж ось і нова неприємність. Поблизу Майєрово вбили фінагента. Слідчі звинуватили в цьому дядька Юрія, Петра. Звістка про те, що на електрофакультеті вчиться племінник «убивці», докотилася до начальства. Яновського виключили з комсомолу, його покинула кохана дівчина. Хоча пізніше слідство знайшло справжнього вбивцю, юнак уже ніколи, незважаючи на всі свої зусилля, не зміг закінчити інститут. Завадили навчанню й матеріальні нестатки.

Основними заняттями юнака стають література й кіномистецтво. У Київському журналі «Глобус», у газеті «Більшовик», Харківському часописі «Червоний шлях» з'являються його перші вірші та оповідання. У 1925 році виходить збірка романтичних оповідань «Мамутові бивні».

Z Переказ оповідань*.

Учні переказують 1–2 оповідання зі збірки «Мамутові бивні» («Історія попільниці» чи ін.).

Z Продовження міні-лекції вчителя.

У 1926 році було створено Всеукраїнське фотоуправління, завідувачим якого став М. Семенко. Він і запросив до Харкова на роботу М. Бажана та Ю. Яновського. Разом із О. Довженком молоді митці «почали жити одною комунією». Ю. Яновський стає членом ВАПЛіте, котру очолював М. Хвильовий. Незабаром його запрошують на посаду головного редактора Одеської кінофабрики, і Юрій Іванович з головою поринає в роботу, серед інших творів пише й кіносценарії.

На дні народження знайомих зустрічає свою долю — актрису Тамару Шевченко, яка стала його дружиною й подругою на все життя. Пізніше жінка згадувала: «Важко сказати, що мене найбільше вразило в Юрі. Мабуть, краса, якою світився, чи, може, те, що в його зовнішності було багато протиріч. Для аристократа він був трохи незграбним і якийсь сором'язливий. Аристократ, не звиклий до костюма, — це звучить дивно. Але селянським парубком, яким насправді був, його не назвеш, скоріше за все чимось нагадував молодого вченого».

Протягом 1926–1929 років письменник працює над романом «Чотири шаблі». Провідна тема твору — романтико-героїчне зображення подій громадянської війни. Після виходу книги у світ на Яновського посипалися звинувачення в оспівуванні «націоналістичної романтики».

Довелося авторові «реабілітуватися». У 1935 році виходить його роман у новелах «Вершники». 1939 року Ю. Яновського нагороджують орденом Трудового Червоного Прапора, дають квартиру у Києві. 1940 року виходить збірка оповідань «Короткі історії». Коли почалася війна, письменника разом із сім'єю евакуювали в Уфу, де він редагував журнал «Українська література» (пізніше — «Вітчизна»).

Після виходу у світ 1947 року роману «Жива вода» на Яновського знову посипалися звинувачення в контрреволюційності, націоналізмі та інших, на думку влади, гріхах. Почалися страшні часи для родини Яновського: письменникові зменшили вдвічі зарплатню, а потім і зовсім скасували її. Видавництво знищило 200 тисяч примірників його книги, а збитки списало на автора. Яновським довелося продавати свої речі, книги, позичати у друзів, щоб погасити борг. Перероблений роман під назвою «Мир» побачив світ тільки після смерті митця.

У 1948 році Ю. Яновський пише цикл «Київські оповідання». Його друкують у Москві, й того ж року письменник одержує Державну премію СРСР. Ось такі перипетії долі. За кожне своє піднесення

* Тут і далі вчитель може запропонувати учням скористатися посібником: Українська література. Стислий виклад змісту всіх творів за новою шкільною програмою. 10–11 класи.— Х.: Вид-во «Ранок», 2011.

доводилося платити велику ціну, і найбільша — компроміс із власною совістю й правдою.

У 1954 році письменника через лікарську помилку (неправильно поставлений діагноз) не стало.

Перша збірка поезій Ю. Яновського «Прекрасна УТ» (УТ — Україна трудова) побачила світ у 1928 році.

Z Виразне читання учнями уривків поезій.

Z Продовження міні-лекції вчителя.

Ю. Яновський виступав у літературі під псевдонімом Георгій Ней, Юрко Юрченко. Писав нариси, фейлетони, театральні рецензії. У 1927 році він видав збірку оповідань «Кров землі» й узявся до «великої» прози — роману «Майстер корабля» (вийшов 1928 року). У цьому творі на повну силу пролунав гімн людській праці, людським невтомним рукам: «Я люблю людські руки. Вони мені здаються живими додатками до людського розуму. Руки мені розповідають про труд і людське горе. Бачу творчі пальці — трепетні і нервові. Найбільше до вподоби руки творців...

Я люблю її — вічну людську руку, незвичайний символ, і розумію велич тої хвилини, коли друг дає руку другові і цим він передає самого себе, своє серце і розум, дихання дітей. Дві людські руки — це кільце, за яке ухопившись, можна зрушити землю».

«Майстер корабля» написано у формі мемуарів видатного діяча кіномистецтва То-Ма-Кі (Товариш Майстер Кіно).

Z Повідомлення учнів.

РОМАН Ю. ЯНОВСЬКОГО «МАЙСТЕР КОРАБЛЯ»

«Майстер корабля», перший роман Ю. Яновського, увібрав частку того безпосереднього життєвого досвіду, що його молодий письменник набув за час роботи на Одеській кінофабриці. У цьому творі він намагається сягнути найглибших надр психіки, блакитних веж романтики. Епізоди з персонажами твору (більшість із них мала реальних прототипів — працівників Одеської кінофабрики) подано крізь осмислення їх у мемуарах сімдесятирічним кіномайстром То-Ма-Кі, прототипом якого вважають самого Яновського. Сюжет твору — новий для тогочасної української літератури: режисер Сев (прототипом якого вважають О. Довженка) знімає фільм про матроса Богдана. Для зйомок будеться справжній вітрильник, на якому потім плаватимуть учні мореходної школи. Дуже органічно вплетено в роман нотатки синів героя, листи його коханої — балерини Тайях, розповіді матроса Богдана й роздуми самого мемуариста. Перед читачем вимальовуються не просто будні із життя й творчості українських кіномайстрів 20-х років, не лише їхні турботи у зв'язку зі створенням сценарію фільму та будівництвом для цього спеціального корабля, а широкі картини творчого життя людини, за яким стоїть великий узагальнювальний смисл, що все життя на планеті має будуватися з творчим натхненням, з турботою про культуру кожної нації, про завтрашній день людства, і тоді майбутнє перетвориться на казковий край мирної праці й гармонійно розвинених особистостей.

Критика неоднозначно сприйняла твір, адже, з одного боку, роман був, безперечно, цікавий, а з іншого — порушувався основний підхід до «ідейності

радянського твору», бо тут був відсутній герой-пролетарій, не оспівувалась краса «щасливої радянської дійсності».

РОМАН Ю. ЯНОВСЬКОГО «ЧОТИРИ ШАБЛІ»

Дику силу вульгаризації Ю. Яновський боляче відчував після опублікування роману «Чотири шаблі», який став однією з найдраматичніших сторінок в історії української літератури, адже ще півстоліття він залишався об'єктом найбезглуздішої критики і був, по суті, вилучений з літературного процесу. За Ю. Яновським тягнувся шлейф звинувачень, ніби його роман творився на хвилі «націоналістичної романтики».

Роман «Чотири шаблі» розповідає про післяреволюційні події в Україні, коли країна перетворилася на один із найзапекліших плацдармів громадянської війни. Повсюди формувались бойові загони, щоб захистити революцію. Такі ж загони чи навіть цілу армію взялися створити й четверо друзів — герої роману «Чотири шаблі»: Шахай, Остюк, Галат і Марченко. Твір розпочинається змалюванням весілля Шахая. Під час вінчання молодих у церкві, оздобленої живописом на сюжети з козацького життя, друзі пройнялися духом національної історії, і це надихнуло їх піти шляхом своїх героїчних предків, розпочавши історичну битву за свою землю і волю. Структура «Чотирьох шабель» — пісенна. Таку форму письменник обрав тому, що пісня — один із найлаконічніших художніх жанрів. Все те, що було «поза піснями», тобто являло собою «будні революції» («довгі ночі дебатів, божевільні дні підготовок, штабних розробок...») у романі свідомо опущено, завдяки чому досягнуто стислості й поетичності в художньому осмисленні теми. Роман складається із семи окремих розділів — новел, що також стало новаторством в українській літературі (пізніше традицію роману в новелах продовжить О. Гончар — твором «Тронка»). Герої твору: Шахай, Остюк, Галат, Марченко — абсолютно різні, але об'єднані спільною метою у своєму бажанні врятувати країну. Автор навмисно ставить їх у такі ситуації, в яких максимально виявилась би їхня глибинна суть, козацька відвага, героїство, сила.

Z Колективна робота.

Відповіді учнів на поставлене перед початком лекції проблемне питання.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Робота в парах.

Розшифруйте назви найвідоміших драматичних творів Ю. Яновського.

«Дм пр Бртнк» («Дума про Британку»)

«Дчк пркрр» (Дочка прокурора)

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Життя Ю. Яновського я б назвав (назвала)...

— Мене вразило...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати біографію письменника, прочитати новелу «Подвійне коло» з роману Ю. Яновського «Вершники».

Тема. **Ю. Яновський. Новела «Подвійне коло» з роману «Вершники». Умовність зображення, ідея протиставлення загальнолюдських вартостей класовим. Проблема розпаду роду, родини як трагедія народу**

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художні особливості твору, зацікавити порушеними проблемами в проекції на сучасність; розвивати навички аналізу прозових творів малих форм, висловлення власної думки щодо прочитаного; виховувати пошану до загальнолюдських цінностей, роду, гуманізм.

Очікувані результати: учні знають зміст новели, вміють аналізувати її, характеризувати героїв, визначати проблематику твору, висловлювати власні думки з приводу прочитаного.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: формування вмінь та навичок.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Пригнічений хвилею репресій, несправедливою критикою та цькуванням, Ю. Яновський змушений був підкоритися радянській владі, визнати свої попередні «помилки» й піднести соціалістичну ідею як єдино правильну. Але талант і є талантом, бо може прорватись крізь пелену zaangażованості й заідеологізованості. Тому сучасні читачі, знайомлячись із романом у новелах «Вершники», звертають увагу на загальнолюдські цінності, уславлені автором, — вірність родові, повагу до батьків, щире кохання, мирний труд, і сповнюється огиди до змальованої письменником кривавої братовбивчої війни, нетерпимості, жорстокості, ненависті.

Чи так це — поміркуємо на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Бесіда.

— Яке творче кредо Ю. Яновського? (Показати у творах «чисте золото правди».)

— Які твори письменника піддавалися критиці, а які отримали схвалення з боку влади й нагороди?

— Яка стильова манера була найбільш близькою Ю. Яновському?

Z Обмін враженнями щодо новели «Подвійне коло».

III. ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Складання «сюжетного ланцюжка» новели «Подвійне коло», переказ її ключових епізодів.

Брати Половці зійшлися у серпні 1919 року в бою під Компаніївкою. — Купа кінного козацтва головного отамана Петлюри перемогла загін добровольчої армії генерала Денікіна. Поранений денікінський офіцер Андрій Половець

опинився в полоні у брата, петлюривця Оверка. — На повторені Андрієм батькові слова «тому роду не буде переводу, в котрому браття милують згоду» Оверко відповідає, що «рід — це основа, а найперше — держава, а коли ти на державу важиш, тоді хай рід плаче, тоді брат брата зарубає», і вбиває брата. — У смертельному двобої сходяться Оверко й махновець Панас із молодшим братом Сашком. — Оверко нагадує братам батьківські слова про рід і згоду, але Панас відповідає, що «рід у державу вростає, в закон та обмеження, а ми анархію несем на плечах, нащо нам рід, коли не треба держави, не треба родини, а вільне співжиття». — Панас убиває брата, але не кидає на полі бою, а намагається поховати його разом з іншим братом по-людськи. — З лісу вискакує загін інтернаціонального полку на чолі з червоногвардійцем Іваном і бере у полон Панаса й Сашка. — Панас згадує дитячі роки, батьків і вистрелює собі в голову. — Іван говорить, що «рід розпадається, а клас стоїть», і весь світ за них, і Карл Маркс. — Комісар Герт підсумовує, що брати, хоч і одного роду, та не одного класу.

Z Завдання та запитання до учнів.

— Новела сповнена трагічних сцен. Яка з них здалася вам найсильнішою? Чому? Зачитайте.

Z Бесіда.

— У чому умовність зображення подій у новелі «Подвійне коло»? (Бій, майже одночасне зіткнення загонів різного політичного спрямування; відображає тогочасну ситуацію в Україні, громадянська війна — братовбивча, рід — клас.)

— Розкрийте символіку назви новели. (Бій іде «по колу», перемагають червоні; кожен із братів згадує заповіт батька тільки перед смертю, забувши, що тільки-но заперечував його у попередній розмові.)

— Яке експресивне значення навантаження мають прізвиська героїв? (Можливо, натяк на дикі кочові войовничі племена.)

Z Завдання пошуково-дослідницького характеру.

1. Знайдіть описи природи, зачитайте їх, визначте їхню роль у творі та символіку (якщо вона є).

Орієнтовна відповідь. «З неба палило сонце, ... а пил уставав, як за чередою»; «небо округ здіймалося вгору блакитними вежами»; «спека й задуха упали на степ, і на обрії стояли блакитні вежі південного неба»; «блискавка розколола хмару, слідом ударив грім», «дощем запахло, хлопці по конях!»; «За кілометр постала сіра висока пелена, там йшов дощ, до сонця підсувалися хмари, степ потемнів, земля ніби здригалася, чекаючи дощу, грего рівно дмухав у височини»; «дощ напинав свої вітрила, над степом зрідка пробігав вітер, добрячий дощ пронизував землю...»

Природа — ніби дійова особа. Спека, вітри, блискавка, дощ змінюють одне одного, передаючи напружену бою, трагедію людей, роду Половців. Про це свідчить підтекст: «По обличчю Панаса Половця бігли дощові краплі, збоку видавалося, що він слізно плаче коло готової могили, у всього загону текли дощові сльози, це була страшна річ, щоб отак плавав гірко цілий військовий загін, а дощ не вгавав». Насправді люди після такої бойни не плакали, і дощеві було ніби соромно за них.

2. Схарактеризуйте кожного з братів Половців. Чи всі перемагають у чесному бою?
3. У чому причина трагедії родини Половців?

Орієнтовна відповідь. У різних політичних переконаннях, нетерпимості, сваволі й жорстокості, а також в обставинах часу, що цьому сприяли.

4. Визначте риси романтичного стилю в новелі «Подвійне коло».

Орієнтовна відповідь. Зв'язок із фольклором — народними думами й піснями, ритмізована проза, пісенність; незвичайні герої в незвичайних обставинах; романтичний пейзаж та ін.

Z Коментар учителя.

Ю. Яновський, окрім усього іншого, використовує багатоплановість розповіді, кінематографічні прийоми «напливу» — чергування кадрів. («Загони зіткнулися на рівному степу під Компаніївкою» — «а над берегом моря походжає старий Половець» і т. д. Оверко нагадує Андрієві, як той привіз батькові гарний бінокль — батько згадує, що Андрій привіз йому добрий бінокль. Автор експериментує з художнім часом і з простором, переміщуючи їх відповідно до ідейного задуму.)

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Інтерактивна вправа «Мозковий штурм».

Визначте основні думки новели «Подвійне коло».

Орієнтовна відповідь

- Засудження братовбивчої війни, жорстокості, насилля;
- заклик до єдності роду;
- заклик до терпимості, толерантності, надання переваги загальнолюдським цінностям.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

- Від новели «Подвійне коло» в мене залишилося враження...
- «Блакитні вежі», на мій погляд, — це...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вміти аналізувати новелу «Подвійне коло»; прочитати новели «Дитинство», «Шаланда в морі».

УРОК № 17

Тема. **Ю. Яновський. Новели «Дитинство», «Шаланда в морі» з роману «Вершники». Ідея нетлінної вартості національних основ буття, спадковості поколінь, духовної пам'яті. Утвердження високих загальнолюдських ідеалів вірності й кохання, відданості громадянському обов'язку**

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художні особливості новел Ю. Яновського, їх новаторський характер та естетичну цінність; розвивати навички аналізу новел, визначення та пояснення художніх засобів і прийомів, вміння висловлювати власні думки з приводу прочитаного; виховувати повагу до національних традицій, старшого покоління, духовної пам'яті, загальнолюдських цінностей.

Очікувані результати: учні знають зміст новел, уміють виділяти ключові епізоди, переказувати їх, аналізувати твори, висловлювати власне ставлення до проблем, порушених автором.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього, краєвиди українського степу, моря, календар народно-релігійних свят.

Тип уроку: формування вмінь та навичок.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Рід, родина. Батько й син. Дід та онук. Одвічне коло життя. Старше покоління намагається залишити наступному щось у спадок. У кого немає маєтків, земель, грошей — можна природну допитливість і життєвий досвід, веселу вдачу, працьовитість, витривалість, силу почуттів. Погодьтеся, що це теж немало. Про зворушливі новели Ю. Яновського «Дитинство» й «Шаланда в морі», які підносять ідею неглітної вартості національних основ буття, ми й будемо говорити сьогодні на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Проблемне завдання.

Прочитайте рядки з новели Ю. Яновського «Подвійне коло» і скажіть, яка ідея за принципом «від зворотного» впливає з них.

«Лютували шаблі, і коні бігали без вершників. ...Дехто простягав руки — і йому рубали руки, підіймав до неба вкрите пилом і потом обличчя — і йому рубали шаблею обличчя, падав до землі і їв землю, захлинаючись передсмертною тугою, — і його рубали по чім попало і топтали конем. ...Висвистували шаблі, хряскотіли кістки...»

Орієнтовна відповідь. Відворотність, огидність, нелюдськість і жорстокість війни.

Z Бесіда.

— У чому полягає умовність зображення в новелі «Подвійне коло»? (Брати зійшлися в одному бою — насправді це протистояння політичних сил у тогочасній Україні взагалі.)

— Поясніть символіку назви твору.

— У чому особливості художнього часу й простору в новелі?

III. ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Складання «сюжетного ланцюжка» новели Ю. Яновського «Дитинство».

Данилка (Данила Чабана, майбутнього комісара, а потім письменника) виховував степ, красу якого він розумів усім своїм малим серцем. — Хлопчик знав усе істівне зілля, яке можна знайти в степу, і те отруйне, що не можна було їсти. — Його прадід Данило знав усі степові таємниці, безліч прикмет, шанував старовинні народні звичаї (коли свистів бабак — починалася весна, на Сорок Святих мати пекла жайворонків, і діти бігали з ними по селу, закликаючи весну). —

Одного дня Данило пішов із прадідом у степ далеко, аж до моря. — Раптом прадід упав і більше не підвівся, передавши естафету життя малому правнукові.

Z Евристична бесіда.

— Що вам найбільше сподобалося в новелі, здалося зворушливим, а що — смішним?

— Що викликало смуток, співчуття, що здивувало?

— Про які народні звичаї та прикмети ви дізналися? Котрі з них підтримуються та відроджуються тепер?

— Якими талантами володіли батько й мати Данилка? (Мати добре розмалювала печі, батько — співав.)

Z Завдання пошуково-дослідницького та творчого характеру.

1. Схарактеризуйте за новелою узагальнений образ степовиків.
2. Прочитайте уривок із новели «Дитинство» й визначте, за допомогою яких художніх засобів замальовується в ньому пейзаж.

«І ось Данило з прадідом Данилом вийшли з села, попростували в степ, просто на південь, перед ними розступилася голуба далина, вирости на південному обрії над далеким морем прекучеряві хмарки, мов край світній вишневий розквітлий сад».

Z Переказ новели Ю. Яновського «Шаланда в морі», складання «сюжетного ланцюжка».

Був січень чи лютий місяць, вітер дмухав із берега, море замерзло на сотню метрів, а далі піднімалися хвилі, насувався шторм. — На березі стояла стара Половчиха, очікуючи чоловіка. — Жінка подумки благала вітер, щоб той відігнав негоду. — У морі з'явилася шаланда. — З усіх сил ті, що були в човні, добирались до берега. — Збіглися люди, але нічим не могли допомогти. — Раптом зламалося весло і човен перекинуло. — На поверхні моря з'явилася лише одна голова. — Рибалки кинулися на допомогу. — На берег вибрався тільки чужий чоловік. — Чубенко сказав, що Мусій визволив його із французької плавучої тюрми, а сам не вплив, загинув. — Усі розійшлися, тільки Половчиха залишилася стояти на березі. — Її душа скам'яніла. — Почала пригадувати щасливі молоді роки, коли вони з чоловіком побралися, коли народилися сини (тільки тепер вона не знає про їхню долю). — Раптом старій здалося, що шаланда наблизилася до берега. — Половчиха вирішила врятувати громадянське добро. — Спустившись до моря й зайшовши у воду, побачила чоловіка. — Мусій розповів, що хотів урятувати човна, тому й сховався, щоб Чубенко плив сам. — Витягли шаланду й упевнено та дружно пішли додому, як ходили все життя.

Z Обмін враженнями щодо прочитаного.

— Наскільки правдивою вам здалася ця історія?

— Де в новелі ідеологія, а де — піднесення загальнолюдських цінностей?

— Поясніть феномен: Половчиха «була доброго рибальського роду, доброї степової крові, її взяв за себе Мусій Половець — дофінівський рибалка, непоказний хлопець, нижчий од неї на цілу голову», незважаючи на те, що в Очакові, де проходило її дівування, до неї сваталося багато заможних хазяїв, що мали власні шаланди, яхти, баркаси, моторки.

— Як характеризують Половчиху такі рядки: «Половчиха тримала хату в залізному кулаці, мати стояла на чолі родини, стояла, наче скеля в штормі».

Z Проблемні завдання.

1. Визначте риси романтизму в новелах роману Ю. Яновського «Вершники».

Орієнтовна відповідь. Незвичайні характери в незвичайних обставинах; використання фольклору, перебування героїв у гармонії з природою; поєднання національного із соціальним, історичні мотиви — повстання у селі Турбаях; характери сильні, яскраві, піднесені; умовні форми, поєднання буденного і незвичайного — важка праця рибалок і піднесене, вірне почуття кохання; новий жанр — роман у новелах та ін.

2. Знайдіть у романі епізоди й художні деталі, що втілюють національні атрибути.

Орієнтовна відповідь. «Малий чабанець (що може вивчитись на чабанчука й вийти на чабаненка, і, нарешті, заступити батька-чабана)»; народні звичаї та прикмети з новели «Дитинство»; тужіння-закликання Половчихи з новели «Шаланда в морі», що нагадує народну пісню: «Ой пішов ти в море, Мусієчку, — голосила вона мовчки, — та й слід твій солона вода змила. Та коли б я знала та добачала, я б той слідок долями пригортала та до берега тебе покликкала. Ой подми, вітре трамонтане, оджени в море негоду та оджени й тумани, а я стоятиму тут самотня до краю, і хоч би з мене дерево стало, то я б усіма вітами над морем махала й листям би шуміла».

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Міні-диспут.

— Чим небезпечна втрата людьми, народом своїх коренів, родинних зв'язків?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Твір Ю. Яновського «Вершники», його новели змусили мене задуматися над тим, що...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати зміст новел, вміти їх аналізувати, характеризувати героїв, індивідуальний стиль письменника.

УРОК № 18

Тема. **В. Підмогильний — автор інтелектуально-психологічної прози, перекладач. Роман «Місто»**

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю письменника, його трагічною долею; зацікавити творчістю; розвивати навички виділення головного з почутого та прочитаного, складання та висловлення власної думки; виховувати повагу до митця, духовних надбань народу.

Очікувані результати: учні знають матеріал про життєвий і творчий шлях письменника, вміють характеризувати риси інтелектуально-психологічної прози, тематику й проблематику роману.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстративні матеріали до біографії.
Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Відомий український письменник Ю. Смолич писав: «Коли б хтось із читачів оцих моїх спогадів та запитав мене, кого з молодих українських письменників двадцятих—тридцятих років я вважаю найбільш інтелектуально заглибленим, душевно тонким або, по-простому кажучи, найбільш інтелігентним, то я б ні на хвилину не задумався і відказав: — Валер'яна Підмогильного». Ці його слова — не традиційна данина пошанування митця «розстріляного відродження». В. Підмогильний справді користувався високим авторитетом письменника-інтелектуала, вихованого у дусі національної та європейської класики, схильного до філософського осягнення світу й людини. Йому та його часові і буде присвячено сьогоднішній урок.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАЬ УЧНІВ

Z Евристична бесіда.

— Якою була літературно-мистецька ситуація в Україні 1920–1930-х років? Чому цей період називають «розстріляним відродженням»?

— В. Підмогильний входив до літературного угруповання «Ланка» (пізніше — МАРС). Хто ще з письменників входив до цієї організації? (Є. Плужник, Г. Косинка.)

— Хто з митців розробляв тему міста? (М. Семенко «Місто», Ю. Яновський «Майстер корабля».)

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Міні-лекція вчителя з елементами бесіди (або повідомлення учня).

У невеличкій автобіографічній замітці В. Підмогильний писав: «Очевидно, є люди, що своє життя можуть згадувати як суцільну смугу радості. Є люди, життя яких насичене і радостями, і печалами. Можливо, ці люди найщасливіші, бо справжнє щастя може відчути той, хто зазнав горя. Я оглядаюсь на пережите. Де мої радощі? Життя перейдене, мов шлях заболочений. Шлях, що ним не йдуть, а бредуть, повільно пересуваючи ноги, не в силі скинути важкий налип багна. Стомлений у першому кроці, знеможений у подальших, я шукаю світлої плями на пройденому шляху і не знаходжу...»

Ці рядки окреслюють і навіть передбачають трагічну долю і самого письменника, і його творчого доробку, що його довгий час оцінювали з вульгарно-соціологічних позицій, піддавали критиці та шельмуванню.

Народився Валер'ян Петрович Підмогильний 2 лютого 1901 року в с. Чаплі на Катеринославщині (тепер Дніпропетровська область). Рано не стало батька, управителя маєтку місцевого поміщика. Мати, хоч і була неосвіченою селянкою, передала синові добірну та розмаїту мову, органічну й глибоку любов до історії рідного краю.

Після церковно-приходської школи юнак із відзнакою закінчив Катеринославське реальне училище, а в 1918 році вступив на математичний факультет Катеринославського університету, потім перейшов на юридичний факультет.

Через матеріальну скруту, голодні 1921–1922 роки мусив покинути науку. Вчителював, працював у видавництвах Києва, слухав лекції в Інституті народного господарства.

Особливо цікавився історією, познайомився з Д. Яворницьким, часто розмовляв із ним, допомагав ученому в музеї.

В. Підмогильний захоплювався також вивченням іноземних мов, і друзі називали його «університетом на дому».

Двадцятилітній селянський син у час ще не стихлої громадянської війни перекладає роман — філософську притчу А. Франса «Таїс», пише передмову до твору й пропонує київському видавництву — це незвичайно навіть у наш час. 1919 року в катеринославському журналі «Січ» з'являються оповідання В. Підмогильного «Гайдамака», «Ваня». А наступного року виходить перша збірка його оповідань, зухвало названа «Твори, том I». «Ота тоненька книжечка в сірій обкладинці й друкована на поганому папері, — пише В. Шевчук, — може по праву вважатися однією з найцікавіших книжок... Тут наявна свіжість письма, небуденність ситуацій, а слово дихає енергією і своєрідним “ароматом” — дебют, скажемо, був багатообіцяючий». Через тяжкі матеріальні обставини В. Підмогильному так і не вдається закінчити ВНЗ. «Проблема хліба» постійно переслідує його, так він навіть назве свою найкращу збірку оповідань.

Письменник бачить дійсність саме такою, яка вона є насправді, він не хоче її прикрашати, але й не залишається байдужим спостерігачем, обирає нетипову позицію — бути «на варті страждання», а не радості людської.

Літературознавець Р. Мовчан роздумує над загадкою формування творчої особистості, таланту письменника: «Чому, скажімо, теж селянин, учень реального училища Ю. Яновський, ровесник Валер'яна Підмогильного, зустрів жовтневу революцію “широко відкритими”, захопленими очима... І чому юного Валер'яна в пору революційних бур цікавить душа людини одинокої, малої, беспорядної, яка в собі, а не в розтривоженому, переплутаному світі шукає розгадок на вічні, “важкі питання” буття?»

Нові твори В. Підмогильного з'являються на сторінках часописів, а в 1922 році в Харкові виходить його повість «Остап Шаптала». Друга збірка оповідань «Військовий літун» з'являється в Києві 1924 року. Потім письменник доповнить її новими творами й назве «Проблема хліба». У 1926 році окремим виданням вийшла повість В. Підмогильного «Третя революція» — про селянські повстання через політику правлячої партії,

спрямовану на суцільну колективізацію, «розкуркулення» і т. ін. Тогочасна критика сприйняла твір як оспівування Махновщини, автора звинуватили у «фатальній ізольованості від сучасності», «реакційному протиставленні села й міста». Насправді (і це підтверджують твори інших письменників) повсталі селяни вихлюпують назовні сліпу ненависть до міста за віковічні кривди: з міста йдуть усі накази, саме воно, місто, «де жили дідичі», стягувало податки, там лунала чужа мова і там «зникав викоханий у степах хліб». Митець пропонує мудре вирішення проблеми взаємин села й міста: «Людськість хитається між дикунством і культурою. А їх треба поєднати, не протиставити!»

— На вашу думку, у якому стані тепер взаємини села й міста?

Письменник напружено працює, вчиться у класиків світової та української літератури. Можливо, саме під їхнім впливом на першій план ставить для себе не «людськість», «людство», а конкретну людину.

1927 року В. Підмогильний завершує найбільш відомий свій твір «Місто». Навколо роману починають вирувати пристрасті, аж до звинувачення в «антирадянщині».

Автор не змінює свого кредо й продовжує писати в такому ж ключі, створює роман «Невеличка драма» (1930), «Повість без назви», яку не встигає завершити. З великою, як на ті часи, сміливістю, В. Підмогильний показує напружену, тривожну атмосферу періоду «культу особи», коли в суспільстві панує загальна підозрілість, словоблудство, демагогія, жорстокість і беззаконня.

І хмари над головою письменника починають збиратися. У 1934 році В. Підмогильного було заарештовано «як учасника терористичної організації». Виснажливі жорстокі допити закінчуються самообмовою й визнанням усіх гріхів — існуючих та неіснуючих. Митця разом з М. Кулішем, Є. Плужником, Г. Епіком, В. Поліщук, О. Ковінською та ін. засуджують до десятирічного ув'язнення й відправляють на Соловки. Через два роки особлива трійка НКВС переглянула справи «політично неблагонадійних», серед них і В. Підмогильного, і присудила до розстрілу, що тоді ж і було виконано.

— На вашу думку, чи можна знайти якісь виправдання репресіям тоталітарного режиму? З якою метою вони проводилися?

Навіть у в'язниці, до останнього, В. Підмогильний працював, писав твори. Про це свідчать листи до дружини Катерини Іванівни, актриси Театру юного глядача, до його матері та сестри. Коли письменника ув'язнили, його синові було шість років. Він так і не дочекався реабілітації батька, хоча б і посмертної.

В. Підмогильний відомий не лише як письменник, а і як блискучий перекладач, особливо з французької мови (у дитинстві батько навіть наймав їм із сестрою приватного вчителя). З допомогою митця український читач зміг прилучитися до скарбниці світової літератури — творів Оноре де Бальзака, А. Франса, Гі де Мопассана, Вольтера, Дідро, Доде, Меріме, Г. Флобера, Жуля Верна, В. Гюго та ін.

Мабуть, саме французька класика навчила юного письменника дивитися на людину як на складний світ, у котрому тісно переплелися

фізіологічне, емоційне, соціальне. І чи не від них у творах В. Підмогильного розважливність та поміркованість щодо поглядів на дійсність, делікатний скептицизм, іронія, неспішливість у висновках.

В. Підмогильний — найяскравіший представник інтелектуально-психологічної прози 20–30-х років ХХ ст. Його твори гармонійно вписуються в український модерн завдяки винятковій увазі до людської особистості, осягненню природи людини крізь призму різних життєвих обставин і ситуацій, зануренню в найпотаємніші порухи її свідомості й підсвідомості. Саме це підтверджує повнокровність української літератури, її спроможність стати поряд зі світовими зразками.

Героїв оповідань, повістей, романів В. Підмогильного, як і самого автора, хвилюють екзистенційні питання — що є існування людини, у чому його сенс, це сукупність випадковостей, абсурд чи упорядкована довершеність.

Z **Робота зі словником літературознавчих термінів.**

Екзистенціалізм (від лат. *existentia* — існування) — модерністська течія в європейській літературі, що оформилась на початку 40-х років ХХ ст. і найвиразніше виявила себе у творчості Ж.-П. Сартра, А. Камю. Характерні риси екзистенціалізму — песимізм, заперечення раціонального пізнання і твердження інтуїтивного розуміння реальності. Людське існування (екзистенція) виявляється через турботу, страх, рішучість, совість. Людина осягає екзистенцію в граничних ситуаціях (боротьба, страждання, смерть). Осягаючи своє існування, особистість знаходить свободу, яка є вибором самої себе.

Z **Коментар учителя.**

Отже, звернення В. Підмогильного на початку 30-х років ХХ ст. до екзистенційних питань було новаторським не лише для української літератури, а й для світової.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z **Творче завдання.**

За лекцією та поданим далі фактом змалюйте психологічний портрет В. Підмогильного.

24 травня 1925 року В. Підмогильний у великій залі Всенародної бібліотеки виступив перед представниками літературно-громадських організацій, вузівською молоддю, міською інтелігенцією на диспуті «Шляхи розвитку сучасної літератури»: «Коли б який-небудь товариш “спробував” написати сонату і сказав би, що це гарна соната, бо в неї гарна ідеологія, то ніхто не завагався б йому відповісти, що це музична нісенітниця, і ніхто б тієї сонати не слухав... У нас всякий твір, коли він абсолютно і категорично не відповідає вимогам офіційної ідеології, за-суджують незалежно від того, чи гарний він, чи дійсний і чи потрібний».

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z **Інтерактивна вправа «Мікрофон».**

— Мене зацікавило...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати біографію письменника, прочитати роман «Місто».

УРОК № 19

Тема. **В. Підмогильний. Роман «Місто». Світовий мотив підкорення людиною міста, самоутвердження, інтерпретовані на національному матеріалі**

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художні особливості твору; розвивати навички виділення ключових епізодів і деталей, вміння творчо й глибоко підходити до аналізу художнього тексту; виховувати культуру читання, обміну думками, естетичний смак.

Очікувані результати: учні знають зміст роману, вміють виділяти й переказувати ключові епізоди, коментувати їх, визначати мотиви, стильові особливості твору.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього, міські краєвиди.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Талановитий академік О. Білецький, що не зрадив високим естетичним ідеалам, з подивом писав у статті «Проза взагалі й наша проза 1925 року»: «Поруч шукання зовнішньої динаміки йшло відкидання “психологізму”, що його так любила література ХХ віку. Колись, щоб похвалити письменника, ...говорили: “Він великий психолог”. Тепер настали часи, коли психологія аналізу стала річчю, гідною осуду. Мимоволі знаходить сумнів: чи не тому психологізм засуджено, що це скидає з письменників багато труднощів, для них неподоланих?»

У масовій радянській літературі оспівувалося людство, майбутнє суспільство, ідея, а індивідуальність приносилася в жертву «потреbam народу», реальне життя конкретної людини нехтувалося заради «світлої будучності», любов до ближнього викорінювалася в ім'я любові прийдешніх поколінь. В. Підмогильний так писати не міг і не хотів. Тонкий психолог, він чудово розумів, що людина, яка не вміє по-справжньому любити ближнього свого, не може любити й людство в цілому, майбутні покоління.

Над цими проблемами ми й працюватимемо на сьогоднішньому уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Евристична бесіда.

— Назвіть риси характеру й творчості В. Підмогильного, які вирізняли його серед інших письменників 20–30-х років ХХ ст.

— Яких поглядів дотримувався В. Підмогильний у літературній дискусії 1925–1928 років?

— У чому В. Підмогильний був новатором, випереджав свій час?

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ; ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Обмін враженнями щодо роману «Місто».

Z Слово вчителя.

Роман «Місто» В. Підмогильного видавався у 1928, 1929 та 1930 (російською мовою) роках. Офіційна критика оцінила його як твір «ідеологічно хибний», «ворожий пролетаріату», в якому село проти-ставляється місту.

У тодішній прозі маргінальні проблеми розглядалися найчастіше одностанно, без психологічного заглиблення у взаємини міста й села.

Z Робота з тлумачним словником.

Маргінальність, маргінальний (від лат. *marginales* — той, що знаходиться на краю, межі) — знаходження в межовій ситуації, пограничному стані (уже не селянин, але ще й не справжній житель міста).

Z Продовження слова вчителя.

У часи В. Підмогильного маргіналами називали вихідців із села, що ставали міськими жителями. Дехто з письменників на догоду партій-ній політиці пафосно уславлював «змичку міста й села», як наприклад, І. Микитенко в оповіданні «Брати». Усе повинно підкорятися колекти-вові, робітничому класу як «гегемону пролетаріату», а почуття, пережи-вання, страждання окремої людини зовсім не важливі. Герой-маргінал, волею різних обставин опинившись між містом і селом, потягнувшись до міського, на його думку, кращого життя, найчастіше не знаходив себе в ньому, губив, калічив свою душу. Щось подібне сталося і з головним героєм роману «Місто».

Сам В. Підмогильний так пояснював свій задум: «Написав “Міс-то”, бо люблю місто і не мислю поза ним ні себе, ні своєї роботи. Написав ще й тому, щоб наблизити в міру змоги, місто до української психіки, щоб сконцентрувати його в ній, і коли мені частина критики закидає “хуторянську ворожість до міста”, то я собі можу закинути тільки не-вдячність проти села. Але занадто вже довго жили ми під стріхами, щоб лишатись романтиками їх».

Z Переказ основних епізодів роману, складання «сюжетного ланцюжка».

І частина. Степан Радченко вирішив поїхати до міста, щоб вивчитися й повернутися в село. — Оселився в дядькового знайомого крамаря. — Юнак но-чував у столярній майстерні поруч із коровами, їв черствий хліб із салом, ходив умиватися до Дніпра. — Почав оформляти документи в інститут, шукав роботу, але не знайшов. — Зайшов до друзів-односельців Левка та Надійки, яка йому по-добалася. — Склав екзамени, отримав стипендію. — Шукав житло, але господар запропонував спати в них на кухні, мати обід за допомогу по господарству. —

Юнак з радістю погодився, бо тепер міг придбати пристойний одяг. — Степан блукав вулицями, думав, що, ставши культурною, освіченою людиною, повезе на село нове життя. — Разом із Надійкою та її друзями Радченко потрапив на літературний вечір і позаздрив славі письменників. — Вирішив написати оповідання про бритву. — Критик, якого юнак бачив на вечорі й звернувся щодо свого твору, не захотів із ним розмовляти. — Розлючений Степан зайшов до Надійки, пішли разом у парк. — Грубо скористався дівчиною. — Коли та розплакалася, сказав, що йде від неї назавсім, бо кохання виявилось несправжнім, фальшивкою. — Степан знайомиться з Максимом, сином господарів, культурною, освіченою та розчарованою у коханні людиною. — В інституті герой учиться із запалом, багато в чому перевершує однокурсників. — Пише оповідання. — Земляк Борис радить йому надіслати свої твори до журналу. — Уночі до Степана стала приходити господиня дому Тамара, розповідати про своє нещасливе подружнє життя. — Син Тамари дізнався, хлопці побилися й Максим зовсім пішов із дому. — У Радченка добре виходило з математикою, а з українською мовою — важкувато. — Засів за книжки. — Професор, якому Степан складав екзамен, порадив йому йти викладати на курси української мови для держслужбовців. — Придбав одяг і переїхав у кімнату, яку запропонував Борис. — На курсах познайомився з поетом Вигорським і потоваришував із ним.

II частина. Позбувшись злиднів, Радченко продовжував жити скромно, вести здоровий спосіб життя. — Зайнявся вивченням літератури, іноземних мов. — Вигорський послав оповідання Степана в журнал і їх надрукували. — Степан дуже радий, відчуває себе письменником. — У кафе познайомився із дивною та невгамовною дівчиною Зоською. — Із харківського журналу прийшов гонорар і запрошення писати ще. — Домігся прихильності Зоськи. — Зустрів сина колишньої господині Максима, який зі скромного хлопця став пияком і розпусником. — Прилучився до літературних дискусій. — Покинув інститут. — Ухвалена до друку його збірка з великим гонораром. — Прийшов Борис і сказав, що одружився з гарною дівчиною. — За описом Степан зрозумів, що то була Надійка. — Йому стало прикро, що гарна дівчина стане куховаркою й прибиральницею в самоволоного міщанина. — Радченка беруть на посаду секретаря в журналі. — Кинувся в роботу, став наводити лад, зробився незамінною людиною. — Обрали до культкомісії місцевкому. — Став рідше зустрічатися із Зоською. — Необдумано запропонував одружитися, вона погодилася. — Уявив, як романтика перетвориться в будні й передумав, вирішив порвати з дівчиною. — На вечірці в присутності Зосі став залицятися до інших жінок, познайомився з актрисою з Харкова Ритою. — Задумав написати великий твір, уже продумав структуру, але не писалося. — Степан у розпачі: захотів побачити Зоську, помиритися з нею, але виявилось, що дівчина отруїлася через нього. — Переїхав до нової квартири, обставив меблями, улаштував усе, як хотів, але помешкання все одно здавалося йому чужим. — Зустрів Левка, який їхав працювати на Херсонщину, сам згадав село та свої мрії, подумав, що і йому треба було б поїхати. — Згадав про Надійку, захотів побачити, розшукав. — Ця зустріч його розчарувала. — Зустрів Риту, це здалося йому щастям. — Побіг додому, сів за стіл і почав писати свою повість про людей.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Інтерактивна вправа «Мозковий штурм».

Визначте тему твору.

Орієнтовні відповіді

X Зображення людини в новому для неї середовищі, змалювання її почуттів, переживань.

X Еволюція світогляду під впливом зовнішніх факторів (міста і його мешканців).

X Зображення «цілісної» людини в єдності біологічного, духовного, соціального.

Z Завдання учням.

Назвіть яскраві риси, художні деталі, використані в романі, які запам'яталися вам найбільше (наприклад, описи побуту Степана, його ставлення до речей; використання для кар'єри будь-яких можливостей, економність і т. ін.).

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Протиставлення села і міста у В. Підмогильного, на мій погляд, є...

— Найбільше мене вразило...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати зміст роману «Місто», вміти його аналізувати, характеризувати героїв.

УРОК № 20

Тема. **В. Підмогильний. Роман «Місто». Зображення «цілісної» людини в єдності біологічного, духовного, соціального**

Мета: допомогти учням усвідомити глибину проблем і характерів твору письменника, його індивідуальний стиль; розвивати навички аналізу прозового твору великої форми, характеристики героїв; поглиблювати вміння висловлювати власні враження та думки, виділяти провідні риси й деталі, робити висновки; виховувати повагу до літератури, загальнолюдських цінностей, естетичний смак.

Очікувані результати: учні вміють характеризувати образи твору, літературні та життєві явища, висловлювати власне ставлення до них, враження від художнього твору в цілому.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: формування вмінь та навичок.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Роман В. Підмогильного «Місто» — психологічний твір, історія людської душі. Письменник пильно вдивляється в головного героя, аналізує його «Я», переходить від конкретного образу до філософського узагальнення, таким чином у виразній метафоричній формі створюючи образи Людини, Міста, Світу. Літературознавці говорять і про

«україномовне втілення філософії екзистенціалізму, що полягає у відчутті щастя від буття як такого: “почував у собі дивну повільність існування”, що дає радість саме з себе». (Л. Ставицька)

Які відчуття, думки та враження залишилися у нас від героїв роману «Місто», дізнаємося на уроці.

II. ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Робота в групах над характеристикою героя.

Схарактеризуйте маргінальний образ українського інтелігента — головного героя роману В. Підмогильного «Місто».

(Кожна група заповнює одну колонку таблиці.)

«ЦІЛІСНА» ЛЮДИНА В ЄДНОСТІ

Біологічне	Духовне	Соціальне
Приятельські стосунки, закоханість у Надійку, Зоську, потім брутальна поведінка; елементарне задоволення матеріальних потреб, потім прагнення до комфорту; здоровий спосіб життя як засіб самозбереження; інстинкт завойовника (жінок, міста)	Мрія принести на село «нове життя»; чітко поставлена мета й прямування до неї; прагнення слави, визнання; наполегливість, працелюбність, прагнення до знань; емоційність, схильність до філософських роздумів, самоаналізу	Висока громадянська активність у молодості; ділові якості, що дозволили зробити кар'єру; вибір пріоритетів

Z Колективна робота.

Складіть «ланцюжок» світоглядної та психологічної еволюції характеру головного героя.

СВІТОГЛЯД

На початку твору. Він — «нова сила, покликана із сіл до творчої праці.

Він, як йому здається, один із тих, що повинні стати на зміну гнилизні минулого й сміливо будувати майбутнє», вважає, що «не ненавидіти треба місто, а здобути... таких, як він, тисячі приходять до міста, туляться десь по льохах, хлівах та бурсах, голодують, але працюють і вчать, непомітно підточують його гнилі підвалини, щоб покласти нові й непохитні. Тисячі Левків, Степанів і Василів облягають ці непманські оселі, стискають їх і завалять. В місто вливається свіжа кров села, що змінить його вигляд і істоту. І він — один з цієї зміни, що їй від долі призначено перемогти».

Далі. На молодіжній вечірці Степан спостерігає за «собі подібними» і в його душі піднімається хвиля протесту: «Невже і він такий? Невже вічна доля села бути тупим, обмеженим рабом, що продається за посади й харчі, втрачаючи не тільки мету, а й людську гідність?»

Разом із тим «він заздрив їм, і не ховав від себе цього, бо теж хотів висунутись і бути обраним. Сміх і оплески, що були нагородою тим щасливцям, мало його не ображали, і кожен новий з них, з'являючись коло кафедри, ставив йому боляче питання, чому це не він, бо він хотів бути кожним із них, однаково — прозаїком чи поетом».

У кінці. «Що більше Степан свою кімнату встатковував, то чужішою вона йому була»; «вечори обнімали його лячним неспокоєм, почуття страшноної самотності гнітило його. І він терпів божевільний біль людини, що втратила особисте...»

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН

Тверда впевненість → переконання у власній правоті → сумніви → заздрість → неспокій → розгубленість → відчуття самотності → «осіяння», відчуття переможця.

Z Робота над характеристикою героїнь.

Схарактеризуйте жіночі образи та їхню роль у долі головного героя.

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ У ТВОРІ

Надійка	Тамара Іванівна	Зоська	Рита
Проста дівчина із села; чиста, світла, довірлива; потім змінюється — «погордлива», справжня міщанка-обивателька	Вдвічі старша за героя, нещасна в подружньому житті, відчайдушна, нерозважлива	Мила, жвава, оригінальна, корінна городянка з нестійкою психікою; через зраду закінчує життя самогубством	Актриса, загадкова, «завмерла маска»

Z Коментар вчителя.

Степан не знає справжнього почуття любові, кожна з жінок використовує для свого сходження на вершину слави, достатку. Разом із тим, він хапається за кожну нову жінку, як за свій порятунок від самотності, дисгармонії, душевної роздвоєності.

III. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Інтерактивна вправа «Мозковий штурм».

Визначте ідею твору.

Орієнтовна відповідь

- X Людина може досягнути висот у суспільстві, але душевно деградувати, стати черстою та егоїстичною.
- X Людина не має права з будь-яких особистих причин нівечити чуже життя.
- X Людина має ставити перед собою таку мету, яка б принесла щастя їй і ближнім (або, принаймні, не зашкодила їм).

Z Міні-диспут.

— Хто автор твору — іронічний спостерігач чи дійова особа роману?

Z Дослідницька робота.

Ознайомтесь із тезами статті В. Шевчука. Доберіть до них докази.

1. В. Підмогильний продовжував традиції нашої класичної літератури, яка свою поетику будувала на увазі й співчутті до людини, а виявлення й боротьба в ній добра і зла ставали одним із основних проблемних важелів. Свій родовід як письменник В. Підмогильний, безперечно, веде від М. Коцюбинського — недаремно він умістив у романі «Місто» цілий пасаж про враження від читання творів свого попередника.
2. В. Підмогильний не наслідує свого вчителя, а йде стежкою власною, він віртуозно володіє оповіддю, він — майстер чіткої фрази, точного образу — вміє тонко відтворити найглибші порухи

людської душі. Немале значення для нього має імпресія, любить він фразу — афоризм...

3. З великою експресивністю й точністю описує письменник господарчу розруху тих часів, голод, трагедію морального занепаду людини, передусім інтелігентної, яка опиняється у вирі подій і стає ніби сміттям, що його зносить у збуреній воді стихія, — саме цю тему умів В. Підмогильний з-поміж своїх сучасників розробляти найліпше.
4. Деякі колізії життя героя роману «Місто» Степана Радченка й справді накладаються на колізії життя самого В. Підмогильного... але роман цей не автобіографічний.
5. Дещо впізнаємо в герої В. Підмогильного й від Любого Друга з відомого роману Гі де Мопассана, але він складніший, неординарніший, а б сказав, небезпечніший за Любого Друга, бо й темінь його душі неоглядна для нього самого. Більше того, оту темінь душі герой легко здобуває й легковажить нею, адже мета в нього одна — завойовництво, і саме на це він витрачає себе, свої здібності й талант.
6. Письменник ставить проблему велику — чистоти й нечистоти творчого «я». Вульгарно-соціологічна критика, яка вимагала, як ми казали, плакатної однозначності героя, підняла навколо роману В. Підмогильного галас: роман не тільки не зрозуміли, але й не хотіли розуміти; героя, а заодно й автора, судили за неопозитивність.

Z Слово вчителя з елементами бесіди.

Літературознавці високо оцінювали й оцінюють талановите зображення письменником внутрішнього світу героя, психологічну глибину його розробки, тонкий стиль письма, барвисту й точну мову, інтелектуальне засвоєння і творче продовження автором традицій і надбань французького філософського роману на національному ґрунті, екзистенційне бачення сучасних йому проблем і людини в цілому.

— А якої ви думки про індивідуальний стиль письменника, манеру оповіді, мову, способи розкриття характерів героїв?

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Займи позицію».

— Які риси переважають у характері Степана Радченка, героя роману «Місто»?

Позитивні	І ті й ті	Негативні
-----------	-----------	-----------

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти усний твір-роздум про способи самоствердження людини (за вивченим романом та власними спостереженнями). Підготувати повідомлення для «усного журналу».

УРОК № 21

Тема. **Остап Вишня. Трагічна творча доля українського гумориста, велика популярність і значення його усмішок у 1920-ті роки**

Мета: ознайомити учнів із життєвим творчим шляхом письменника, зацікавити його творами; розвивати навички роботи з додатковими джерелами, вміння виділяти головне, висловлювати власну думку з приводу порушених проблем; розширювати кругозір; виховувати оптимістичне світобачення, почуття гумору, естетичний смак.

Очікувані результати: учні знають біографію письменника, вміють визначати риси й засоби комічного, жанр усмішок, характеризувати творчість митця.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстративні матеріали до біографії.

Тип уроку: нетрадиційний — «усний журнал».

Хід уроку

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Перевірка домашнього завдання.

Заслуховування усних творів школярів про способи самоствердження людини (за романом В. Підмогильного «Місто» та власними спостереженнями).

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

О. Вишня, із життям і творчістю якого ми розпочинаємо знайомство, писав: «Я вважаю за українця не того, хто вміє добре співати “Реветя стогне” та садити гопака, і не того, в кого прізвище на “ко”, — а того, хто бажає добра українському народові, хто сприяє його матеріальному і духовному розвитку, бо ото і є справжні українці». Як актуально звучать ці слова і в наш час! Письменник обрав своєю зброєю в боротьбі за людину сміх — то дошкульний, то доброзичливий, то гіркий крізь сльози, який завжди супроводжував наш народ у його багатостраждальній історії. На поневолення й зневагу українці часто відповідали в'їдливім висміюванням (згадаймо хоча б знаменитий лист запорожців турецькому султану). Сам Остап Вишня замислювався: «Оце я собі думаю: що треба, щоб мати право з людини посміятися, покепкувати?...» І сам відповідав: «Треба — любити людину. Більше ніж самого себе...» Чи відчуємо й ми цю любов — подивимося на уроці.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Колективна робота.

(За сторінками усного журналу, підготовленого учнями за випереджальним завданням.)

Сторінка перша, біографічна

1. Виразне читання уривків із гуморески «Моя автобіографія» (про родину, батьків, навчання, роботу, погляди).
2. Перегляд ілюстративних матеріалів.
3. Зачитування спогадів сучасників Остапа Вишні про нього.

Сестра гумориста, заслужена вчителька УРСР Катерина Михайлівна Даценко, згадувала: «Мрійником був Павлуша, рано навчився читати, любив книжку, не розлучався з нею. Дома на піддашку сидить і читає, в поле, в ліс побіжить — читає, а коли грати захочеться з хлопцями, бережно ховає книжку в кашкет. Природу любив Павлуша, усе живе любив. Голубів любив і вони його. Сяде голуб на плече і ходить з ним Павлуша. А старі люди казали: коли голуб любить — добра людина буде».

(Можна подати й інші уривки із книги спогадів «Про Остапа Вишню».)

Сторінка друга, письменницька

1. Зачитування уривків з автобіографічної гуморески Остапа Вишні «Отак і пишу».

Павло Губенко працював у редакції газети «Селянська правда», виконуючи технічну роботу. Якось написав «для внутрішнього вжитку» усмішку про комічні епізоди та курйози в редакційному житті. Колеги твір схвалили щирим сміхом і запропонували написати фейлетон.

«Я їм кажу:

— Та не вийде в мене!

— А вони мені:

— А ви спробуйте! Про редакційні ж справи вийшло! Напишіть!

Почав писати. Іноді виходило, іноді не виходило. Згодом почало частіше «виходити», ніж «не виходити». Почало частіше братися за Гоголя, за Щедрина і за Чехова...

Читав, думав: «Чому смішно? Звідки сміх? Дістав словники, збірники приказок... І прислухався. Прислухався і в трамваях, і в базарах, і по ярмарках, і по поїздах,— чому сміються, чого так весело?.. І записував».

2. Остап Вишня став родоначальником нового жанру — усмішки. Від звичайної гуморески усмішка відрізняється тонким ліризмом і чудовими описами природи, що не є притаманним для сатиричних творів.

Особливість жанру усмішки — це поєднання побутових зарисовок, жанрових сценок з авторськими відступами. Усмішки завжди лаконічні й дотепні.

3. Складання таблиці.

(По ходу розповіді записати приклади, вдома продовжити роботу.)

ЖАНРОВІ РІЗНОВИДИ ГУМОРИСТИЧНИХ ТВОРІВ ОСТАПА ВИШНІ

Жанри	Приклади
Автобіографічні оповідання	«Моя автобіографія», «Отак і пишу», «Перший диктант»
Мистецький силует	«Олександр Довженко», «Мар'ян Крушельницький»

Жанри	Приклади
Гуморески	«Федько Зошит», «Геометрія»
Фейлетони	«Музична історія», «Драстуйте!» та ін.
«Реп'яшки»	«Богодухівська голова», «Ізюмська свиня», «На себе глядя...»
Усмішка-нарис	«Ленінград і ленінградці»
Усмішка-оповідання	«Зенітка»
Усмішка-фейлетон	«Каченята плачуть»
Усмішка-жарт	«Ведмідь», «Бенгальський тигр», «Дикий кабан, або вепр» (за змістом), «Не сваріться!» (за визначенням автора)

Сторінка третя, репресивна

На початку 1930-х років Остап Вишня був одним із найулюбленіших і найпопулярніших письменників в Україні. Видано величезними тиражами кілька його збірок, він пише для сатирично-гумористичного журналу «Червоний перець», якийсь час навіть редагує його.

Але настає страшний час наклепів, доносів, навішування ярликів і репресій. Під прицілом — українська інтелігенція, особливо письменники, надто ж сатирики (обов'язково когось із владних зачепили!).

1931 року Остап Вишня подає заяву до ВУСППу, але його не приймають, бо в нього, виявляється, «підозріле» оточення — «попутники» й «націоналісти» Хвильовий, Довженко, Курбас, Куліш, Гірняк та ін.

Письменник довго не може отямитися після звістки про самогубство М. Хвильового у травні 1933 року. У грудні цього ж сумнозвісного 33-го був заарештований і сам Остап Вишня. Він сидів у харківській тюрмі НКВС, з нього «вибили» зізнання про участь у контрреволюційному закладі. Його засудили до розстрілу, а через рік вирок замінили десятьма роками ув'язнення. Покарання відбував у сталінських таборах Ухти, Комі АРСР, на руднику Еджит-Кирта. Зміг вижити тільки завдяки стійкості характеру, життєвому оптимізму й почуттю гумору. А ще — завдяки підтримці дружини Варвари Олексіївни, яка зі своєю дочкою поїхала за ним, оселилася неподалік (разом жити не дозволили), слала посилки й листи.

Звільнили децю раптово (зазвичай, строк постійно додавали), на початку 1944 року, а реабілітували — тільки через одинадцять років, за рік до смерті.

Про письменника клопоталися М. Хрущов і О. Довженко.

На засланні Остап Вишня практично нічого не писав, крім щоденника.

Сторінка четверта, цікава

З особистістю Остапа Вишні пов'язано багато «цікавинок», анекдотів і навіть легенд.

Х Рідний брат Остапа Вишні — В. Чечвянський — теж став письменником-гумористом, був репресований.

- X Популярність і дієвість творів Остапа Вишні була такою великою, що в народі склали прислів'я: «Де Остап Вишня, там міліція лишня».
- X До письменника приходили зі скаргою жіночки, навіщо він їх так змалював у своїх фейлетонах, що тепер над ними сміється все село.
- X Завдяки творам Остапа Вишні тираж газети «Вісті ВУЦВКУ» зріс майже до мільйона.
- X Перебуваючи на засланні, Остап Вишня деякий час завідував медпунктом як людина, що мала медичну освіту. У цьому закладі не було ніяких ліків, крім «Зеленки». А люди зверталися з виразкою шлунку, головним боєм, О. Вишня лікував їх сміхом: розкаже анекдот, смішну бувальщину, дивись, посміється чоловік — і вже легше йому стане.
- X Кажуть, що матір Остапа Вишні, як родичку репресованих, теж вивозили в товарному вагоні на висилку. Вдома залишилися малолітні діти, яких могли забрати в дитячий будинок. Не маючи паперу, мати написала на ганчірці прохання до людей, щоб повідомили у Київ сестрі — хай та забере дітей. Записала адресу й викинула шматину на колію. Як не дивно, люди знайшли й виконали прохання. Діти були порятовані (у ті часи і до дітей репресованих ставилися так само жорстоко — розкидали по всіх усядах, міняли прізвища, примушували відмовлятися від батьків, тримали як злочинців).

————— Сторінка п'ята, літературознавча —————

Про твори Остапа Вишні захоплено відгукувались письменники — його сучасники М. Хвильовий, В. Сосюра, П. Тичина та ін.

Але були й такі, що цькували та шельмували його твори, здебільшого не за власним переконанням, а «за вказівками партії».

Так, якийсь письменник Б. Вірний запевняв, що «гумор О. Вишні спирається, насамперед, на комізм вислову..., комізм... вульгарщини, досить прозорого натяку на елементи звичайнісінької порнографії...»

Ще інший зазначав: «Постать реакційна, гальмо на потягові культурної революції на Україні». Навіть ім'я гумориста писав з малої літери: «Остап вишня є чималою мірою апологет дрібновласницької, а може, й куркульської частини радянського села»; «треба сказати одверто, що творчість Остапа вишні не є багатство, не є досягнення української літератури. Остап вишня є наша бідність, бо в його творчості знайшли найповніше виявлення хуторянство, некультурність і провінціалізм».

І це при всьому тому, що Остап Вишня підтримував радянську владу, відгукувався на всі злободенні проблеми свого часу.

Над робочим столом у нього висів аркуш паперу з надрукованим списком: «Мої “друзі”, будь вони трижди прокляті, про що я, нещасний, мушу думати й писати».

МОЇ «ДРУЗІ», БУДЬ ВОНИ ТРИЖДІ ПРОКЛЯТІ	
Бюрократи	Спекулянти
Вельможі	Круглодобові патякали
Перестраховщики	Дрімучі дурні
Окозамілювачі	Чваньки
Хапуги	Замасковані паразити
Зажимщики критики	Одверті мерзотники
Підлабuzники	Сутяги й склочники
Хабарники	Халтурчики

Пошляки	Браконьєри
Хами	Груб'яни
Здирщики	Задаваки
Ханжі	Аліментщики-літуни

та інші сукини сини й прохвости

Про що я, нещасний, мушу думати й писати:

Про хуліганство, грубість і невихованість
Про виховання лоботрясів і шалопаїв
Про легковажне ставлення до кохання, до шлюбу, до сім'ї
Про широкі натури за державний кошт
Про начотчиків і талмудистів у науці
Про консерваторів у сільському
господарстві й промисловості
Про винищувачів природи
Про всяке, одне слово, дермо!
Господи, Боже мій! Поможі мені!

Звичайно, не всі твори Остапа Вишні були високохудожніми, пройшли випробування часом (особливо це стосується політичних фейлетонів, газетних матеріалів), але кращі з них заслуговують на те, щоб про них сказали видатні люди.

ВІДГУКИ ПРО ТВОРЧІСТЬ ОСТАПА ВИШНІ ТА ЙОГО ОСОБИСТІСТЬ

Я — не критик, не теоретик і навіть не публіцист. Я — звичайнісінький собі читач. Читав я, звичайно, й твори Остапа Вишні (хто не читав творів Остапа Вишні?). «Усмійки» Остапа Вишні я полюбив. Полюбив їх за те, що вони запашні, за те, що вони ніжні, за те, що вони жорстокі, за те, що вони смійні, за те, що вони часто глибоко трагічні, за те, що вони злободенні... за те, що вони близькі робітничо-селянським масам, за те, що на них виховувалась і виховується наша письменницька молодь... (М. Хвильовий)

З малої літери писалосся там навіть ім'я людини: «постать реакційна, гальмо на потягові культурної революції на Україні». Оце культура: «остап вишня є чималою мірою апологет дрібновласницької, а може, й куркульської частини радянського села»; «треба сказати одверто, що творчість остапа вишні не є багатство, не є досягнення української літератури. Остап вишня є наша бідність, бо в його творчості знайшли найповніше виявлення хуторянство, некультурність і провінціалізм»; «час вже зрозуміти й час мужньо піднести голос проти фальстафа вишні, як його влучно в “авангард-альманасі” назвав Гео Шкурупій...»

Зупинися. Не треба. Не треба піднімати цю гидоту, її в нашому житті досить. Але, може, нашої, сьогоднішньої — коріння там? Там, там: «усмішки остапа вишні є вже замкнене коло, що з їх виходу немає, що вже вмерла літературна машкара їх продуцента, але загробні закликання все нових і нових десятитисячних тиражів “усмішок” — є ще живий літературний факт, що розплодив уже цілий садок вишневий усмішок — і по ньому пройти повинні трактори нашої сучасності...»

Ми — моголи, моголи, згодні були, мовчали, не заперечували, не заступалися, не кидалися на амбразуру гидоти й бруду. Я перегорнув пресу усіх тих років — і ніде нічого не знайшов. Як води в рот понабирали... (В. Коваль, літературознавець)

Сталінський редакторський апарат одержав настанову не просто на, скажати б, ідеологічне «виправлення» літературних творів, а на пряме знищення

тих, які не вписувалися у задану схему природно, що правовірний український журнал «Нова генерація» тут же заходився виконувати сталінську вказівку, повідомивши, що починає друкувати детальний аналіз творчості низки сучасних українських письменників. Природно також, що розпочався цей «аналіз» нищівним ударом по жанру, найбільш небезпечному для режиму — по сатирі. Почався безовісною і провокаційною статтею Олексія Полторацького «Що таке Остап Вишня?». Автор бездоганно виконав високе замовлення. І от уже українська мова «науково» поділяється на «куркульську», якою писав Вишня, та «мову колгоспника і пролетаря». А пише Вишня такою мовою виключно з метою «зробити наклеп на ленінську національну політику». Сам же письменник «без сумніву є постать реакційна, гальмо на потягові культурної революції на Україні», «контрреволюціонер, націоналіст», а разом з письменниками Михайлом Яловим та Олесем Досвітнім вони — «бездарності, шпигуни, для яких література є маскування основного їхнього заняття — шпигунства та шкідництва». Це вже не науково і, тим паче, бездоказово, але... завдання виконано. (*Г. Хоменко, журналіст*)

Розум він мав вольтерівської гостроти, викривач він був незрівнянний, та все ж визначальним, мені здається, в його вдачі було саме це: ніжність, душевність, поетичність. Ніякі найстуденіші вітри тяжких часів не могли остудити в його душі жар любові — негасимої любові до народу, до Вітчизни, до краси життя й мистецтва. (*О. Гончар*)

Сміливо кажемо: Остап Вишня — найвизначніша зоря, що так барвисто засвітилася на обрії українського... гумористичного неба.

Найвизначніша і найясніша. (*О. Ковінька, письменник-гуморист*)

...Його люблять і заокеанські українці — в Канаді, в Сполучених Штатах Америки. Його чудові гуморески й фейлетони читали й читають десятки тисяч українців, яких... доля закинула за океан... (*П. Кравчук (Канада)*)

Творчість Остапа Вишні, здається мені, дуже близька до творчості Гоголя. Так само, як і Гоголь, Остап Вишня поєднує в своїй творчості ліричність з гумором, так само любить свій народ і українську природу. (*Д. Чавдаров-Челкаш (Болгарія)*)

Остап Вишня — серцем промовляю і бачу усміхнене, добре, розумне, випромінююче світло обличчя людини, умудреної життям, але молоде, як сама поезія... Чую інтонацію його мови, в якій сонце, гумор, влучність, народна звучність і глибина! Чудова людина! Спасибі тобі, Україно, за такого ангела сатири і гумору. (*С. Смирнов, поет (Росія)*)

Нікого з нас так не любив і не любить український народ, як Вишню. (*В. Сосюра*)

Ви — сміху й гумору до пари, / Ви — укрсатири Головишню! (*Ю. Яновський*)

Люблю Остапа Вишню. Твори його заражають нас любов'ю до життя. (*П. Тичина*)

Сторінка шоста, мистецька

Постановка інсценівок за гуморесками Остапа Вишні.

СЦЕНАРІЙ І

(*Сидить бабуся, дере пір'я, хлопець напівлежить, співає «Очеретом качки гнала», бабуся підхоплює, співає.*)

Б а б у с я. Ідеш уже, синку, скоро?

Х л о п е ц ь. Їду, бабусю!

Б а б у с я. Знову до Києва?

Х л о п е ц ь. До Києва, бабусю!

Б а б у с я (*зітхає*). А я ж у Києві і не була. І святої Лаври не бачила. Все своє життя збиралася, збиралася, та так і не збиралася. Спочатку — діти, а потім — онуки.

Х л о п е ц ь. Та чого ж, бабусю: давайте поїдемо вдвох. Поїздом швиденько. За півтора дні й там. А я там собі й знайомих познав: буде де й переднювати й переночувати. Поїдемо, бабусю! Я тата й маму впрошу — вони пустять. От добре! І мені буде веселіше. Та й те — Київ побачите, і Дніпро, і Лавру. Все, все я вам, бабусю, покажу, і все розкажу.

Б а б у с я. А назад як же без тебе?

Х л о п е ц ь. Та й назад так. Посаджу вас на поїзд, попрохаю кондуктора, щоб попередив, на якій станції вам висідати. А перед тим вдаримо додому телеграму, тато виїдуть на станцію і заберуть вас. І вже, поїдемо!

Б а б у с я. Та боязко якось.

Х л о п е ц ь. Ну, бабусю, бабусечку!

Б а б у с я. Ну добре вже, добре!

(Виходять. Вдалині видно паровоз, чути гудок. Входять хлопець у картузі, з чемоданчиком, бабуся з кошиком. При свистові бабуся присідає, затуляє очі, плаче.)

Б а б у с я. Не поїду!

Х л о п е ц ь. Та чого ж не поїдете! Та нічого страшного нема, то він свистить, щоб на путі не стояли, щоб ні на кого не наїхати.

Б а б у с я. Та щоб ото я лізла на оте чорне та їхала! Та ніколи в світі! За що ж я там держатимусь? Біжи, хай батько вертається та забере мене додому!

Х л о п е ц ь. Та де ж я наздожену тата, вже вони за цей час верст десять од'їхали.

Б а б у с я. Не полізу я на те чорне, що ото шипить і свистить!

Х л о п е ц ь. Та ні, бабусю, не треба вам туди лізти, не там люди їздять, а у вагонах. От зараз подадуть вагони, сядемо й поїдемо.

Б а б у с я. Не сяду, бо впаду.

Х л о п е ц ь. От побачите, сидітимете, як у хаті на лаві. Ну, ходімте, сидати вже пора.

Б а б у с я. Не полізу. *(Плаче.)* Пусти мене, хай уже я вмру вдома.

Х л о п е ц ь. Та не сраміться, бабуся. Он на нас усі дивляться.

Б а б у с я. *(Глянула докірливо, з плачем.)* Зав'яжи ж мені хоч очі, щоб не бачила я, куди лізу.

(Виходять, бабуся примовляє, затулившись рукавом: «Ой лишенько! Спаси Царице небесна!»)

Х л о п е ц ь. Тепер, коли я бачу, як жінка-машиніст упевнено й рішуче веде величезні залізничні состави, мені хочеться підійти до неї і спитати:

«— Тьотю, чи вам не страшно, як ото паровик так здорово закричить? А чи не зав'яжете ви собі хусткою очі, як на свого паровика вилазите?»

А моя бабуся зав'язували.

А десь у піднебесі, далеко-далеко, аж десь-десь, аж он там, поза хмарами, реве на яструбкові мотор. А в яструбкові сидить — може, білява, може, русява, може, чорнява — дівчинка й мертво-петляє, усміхаючись, і була вона грозою для розбишак, фашистських загарбників, ота білявенька, чи, може, чорнява, а то й русява дівчинка. І хочеться в неї спитати:

— Дівчинко! Чи не паморочиться в тебе голова, коли з отакенної вишини на землю поглянеш? У моєї бабусі паморочилася, як вони колись на другий ярус театру потрапили.

Та й думається мені:

— А може б, і моя покійна бабуся тепер «мертві петлі» робили, якби вони за нашого чудесного часу жили. Онуки чи правнуки, бачите ж, як роблять».

ОЧЕРЕТОМ КАЧКИ ГНАЛА

Очеретом качки гнала
Спіткнулася та й упала.
За те мене мати була,
Щоб я хлопців не любила.
Якби ж мати та не була,
Я б Степаночка любила.

Тільки Грицька та Степана,
Бо личенько, як у пана.
Ой Степане, Степане,
В тебе личко рум'яне!

Очеретом качки гнала
Заплуталася та й упала,
За те мене мати була,
Щоб я хлопців не любила,
А я хлопців не любила,
Тільки Грицька та Кирила,
І Микиту і Данила,
А іншим лік загубила.
Опанаса і Уласа,
Бо танцюють у два баса.
За Трохима під кінець
Побив мене панотець.

ПАРАЛЕЛЕПЕД

(Зустрілися два приятелі, Олег Трійченко та Ігор П'ятьорський, і почалася розмова.)

Ігор. Ну, як діла з іспитами? Ось-ось уже!

Олег. «На большой».

Ігор. Готовий?

Олег. Як з пушки! Ти знаєш — уже два тижні я ворожу, попадеться мені з геометрії перший білет, кручу палець круг пальця і щоразу пальцем у палець попадаю. Перший номер — і п'ять. А в тебе як?

Ігор. Працюю. Хоч у мене з геометрії п'ять, проте все повторюю, щоб як слід бути готовим.

Олег. Пхе! Повторюю... А я та мало не щодня в Пуці-Водиці. Ох, і красота!

Ігор. Та я знаю, що красота, та хай уже після іспитів.

Олег. Чудно! Іспити в нас «на п'ять» будуть.

(Іспит з геометрії. Олег Трійченко покрутив пальцем круг пальця, розвів широко руками, знову звів руки і вдарив палець об палець.)

Олег. Есть! Складу!

(Упевнено підійшов до столу, хоробро взяв білет, глянув і зблід.)

Олег. Парателепед. Що воно таке?

Учителька. Ну, Трійченко, який у тебе білет?

Олег. Двадцять третій, Олена Василівно.

Учителька. Що там у двадцять третім?

Олег. Ралелопопід.

Учителька. Як-як? Що ти сказав?

Олег. Паралелеопі-пі...

Учителька. Ну-ну?...

Олег. Пі... пі... пі... Пі... пі... пі...

(Учителька розгнівано похитала головою.)

Учителька. Не «пікай» ти краще, мов те курча! Іди собі, не страмись і не страми мене. Восени складатимеш, а літо попрацюй як слід. *(Хтось збоку: «Пі... пі... пі... Агов, паралелепед!»)*

Ігор. Привіт, Олегу! Уявляєш, я все літо у Пуці-Водиці в ставу купався та рибу вудив, а що ти робив улітку?

Олег. А я *(зітхає)* — геометрію вчив.

ВІДКРИТТЯ ОХОТИ

(Зустрічаються два мисливці, вітаються, розповідають один одному, як справи на полюванні.)

1 - й мисливець. Одного разу мій знаменитий гордон став на стойку в густій ліщині на вальдшнепа, та так став, що ніякими свистками, ніякими гудками його не можна було зрушити з тої стойки, довелося його залишити в лісі, бо настала вже ніч, а обставини змусили мене на другий день ранком виїхати з того міста. Повернувся, Петре Івановичу, аж через рік, згадав про пса, пішов у ліс, розшукав ті куці. Дивлюся, стоїть кістяк мого гордона, і стоїть з піднятою правою лапою! От був собака! Мертва стойка! Такого собаки я не бачив! Даси, бувало, в зуби йому записку й гроші: «Джек! Миттю пляшку вина!». За півгодини вже летить з вином. Тільки не можна було більше грошей давати: решту обов'язково проп'є!

2 - й мисливець. А я більше люблю полювати на звіра, а птиця це так тільки, за традицією! Я ж гончатник. І є в мене собака Флейта, як вона ганяє! По два місяці вовка ганяла. А спочатку боялась, перший раз як наткнулась на вовка, вискочила на просіку бліда-бліда, як стінка. Чотирнадцять вовків колись за нами з Флейтою гнались!

1 - й мисливець. Ну, Петре Івановичу! Невже такі чотирнадцять?

2 - й мисливець. Факт! Спитайте Флейту! І обидва сірі!

1 - й мисливець. А ще хочу розповісти вам про короткозорого старенького бухгалтера — пристрасного мисливця, жертву фантастичних вигадок усієї компанії, з якою він завжди полював. Я скажу про зайця, який після бухгалтерового пострілу з страшним криком «н-н-няв» вискочив аж на вершечок телеграфного стовпа, а переляканий бухгалтер кинув рушницю і, приказуючи «да воскреснет Бог», біг три кілометри додому...

2 - й мисливець. А то, бачте, я сам натягнув на kota заячу шкуру й посадив біля телеграфного стовпа, на дорозі, де мав іти той бідолаха-бухгалтер.

1 - й мисливець. Та й це ще не все! Одного разу ми прикололи шпилькою до вбитого зайця папірця з написом: «За що ви мене вбили?» та того зайця й посадили під кущем і спрямували на нього короткозорого бухгалтера. — Він — бах! Заець — беркиць! Підбігає, а там такий на записці заячий докір! Що сміху було!

2 - й мисливець. А чули ви цю історію про старенького дідуся, як він колись, бувши молодим, не мав рушниці, а завжди додому з качками приходив. Отам на плесі завжди качки є! Він на острівці перепливе та в очереті й заховається. Знає-бо, що обов'язково хтось із мисливців туди прийде сидячих бити. Баче — підкрадається, підкрадається мисливець... Бах! А він в очереті як закричить «Рятуйте!». Ну, мисливець зразу драла, бо, думає, убив когось чи поранив! А дід тоді роздягається, качечки позбирає — і додому.

1 - й мисливець. Фіть-фіть-фіть!

2 - й мисливець. Бах! Бах! Бах!

Р а з о м. Полювання відкрито!

ВЕДМІДЬ

(Відпочивають на узліссі два приятелі-мисливця, один запитує другого про успіхи на полюванні.)

1 - й мисливець. Нещодавно мій знайомий розповів мені — дуже інтересний спосіб вполювати ведмедя. На мою думу, вартий всілякої уваги, тим паче, що він зовсім безпечний, і мисливець тут своїм життям не ризикує.

2 - й мисливець. Це як?

1 - й мисливець. А ось так. Виявляється, що дорослі ведмеді — дуже пристрасні математики. Давай знайдемо місце, де ведмідь полює чи просто годується, бери аркуш і пиши великими літерами таку формулу: $2 \times 2 = 5$ (бере аркуш і пензль, пише).

2 - й мисливець. Що потім?

1-й мисливець. Прибиваєте цю формулу до ясенька чи дуба, де ведмідь подорожує. Прибивати треба не дуже високо та й не дуже низенько, щоб ведмідь ту математичну формулу побачив (прибивають аркуш).

2-й мисливець. Зараз я побіжу додому, запряжу коня в гарбу й приїду до цього математичного місця.

(Мисливиці ховаються й спостерігають. Ось повільно йде ведмідь. Йде й бачить аркуш із формулою. Він то ступне назад, вдивляючись у числа, то підходить ближче, протирає лапою очі, то знову дивиться. Хапається лапами за голову й починає нею крутити, крутить, крутить, а потім падає і вже не підводиться. Із засідки виходять мисливиці, хапають за лапи ведмедя і кладуть його на віз.)

1-й мисливець. Отаке воно, полювання на ведмедя!

2-й мисливець. Спробуйте, товариші охотники!

Сторінка сьома, мисливсько-природнича

У розмові зі своїм другом, відомим актором «Березоля» Й. Гірняком, влітку 1934 року в Чиб'ю, концтаборі «Ухтпечлаг» Остап Вишня скаже: «Як дасть Бог вижити каторгу — то нехай мені рука всохне, як візьму перо в руки. Тільки — Сибір, глушина! Сільця розставляю і рибу ловлю».

Але він лише частково дотримав своєї обіцянки: полюбляв природу, полювання, однак не втримався й від письменства. Так виник чудовий цикл «Мисливських усмішок», у яких він із неперевершеним гумором розповідав про реальні та вигадані мисливські пригоди, і з неперевершеною теплотою та захватом — про красу рідної природи.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— О. Вишня уявляється мені людиною...

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати біографію письменника, прочитати гуморески «Моя автобіографія», «Як варити і їсти суп із дикої качки», «Сом».

УРОК № 22

Тема. **Остап Вишня. Усмішки. Оптимізм, любов до природи, людини, м'який гумор як риси індивідуального почерку Остапа Вишні**

Мета: допомогти учням усвідомити своєрідність, оригінальність творів письменника-гумориста, їх ідейно-художні особливості; розвивати навички аналізу усмішок, виділення художніх засобів, прийомів комічного та визначення їх ролі у творі, вміння порівнювати пейзажні описи різних авторів; виховувати оптимістичне світобачення, любов до природи, почуття гумору, самокритичність.

Очікувані результати: учні знають зміст усмішок письменника, вміють їх переказувати, виділяти риси комічного та індивідуального стилю творів гумориста.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстрації до них, краєвиди мисливських угідь Слобожанщини.

Тип уроку: формування вмінь та навичок.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

У 1949 році Остап Вишня, не приховуючи іронії, написав своїм недоброзичливим критикам: «Спасибі вам усім, мої дорогі рецензенти, за вашу думку про мою роботу! Пишіть, що хочете, говоріть, як знаєте!

Мою роботу рецензував народ!

...Чи зрозумієте ви; рецензенти мої, що взявшись за літературну роботу, я ніколи не думав про гонорар, про свою славу і всяке таке. Я почав робити те, що, на мою думку, могло дати користь народові.

...Найвищого “гонорару”, як веселий блиск в очах народу, — нема».

Хоч деякі твори Остапа Вишні, як кажуть, віджили своє, його мисливські усмішки і донині чарують нас сміхом, дотепністю, легкою іронією та ліризмом, українознавчі гуморески примушують замислитися «про себе й про нас». Сьогодні на уроці ми розширимо своє уявлення про ідейно-художнє багатство кращих творів Остапа Вишні.

II. ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Слово вчителя.

Гумор! Це щит душі людини від розпачу і меч до всього ворожого. Не навчившись правильно сприймати й розуміти гумор, не станеш справжньою людиною — життєрадісною і самокритичною.

Почуття гумору — одна з провідних рис характеру українців. Гумористична, сатиристично-викривальна традиція дуже потужні і в українському фольклорі, і в українській літературі (твори С. Руданського, Л. Глібова, І. Нечуя-Левицького, І. Карпенка-Карого, В. Самійленка та ін.).

«Елемент гумористично-сатиричний дуже багатий у нашого народу, — підкреслював, наприклад, Іван Франко. — Його гострий дотеп, його слъозами поблискуючий сміх послужив за основу безсмертним твором Миколи Гоголя, сплотив знамениті Квітчині повісті “Салдацький патрет”, “Конотопська відьма” та ін.».

Гумор має велику силу. В одному з листів до Віктора Гюґо Оноре де Бальзак зауважив, що сміхом виправляють вдачу.

А М. Гоголь твердив: людського сміху боїться кожний, навіть той, хто вже нічого не боїться. Сміх, на його думку, потрібен для життя не менше, ніж дощ квітам, повітря — людині.

Z Робота зі словником літературознавчих термінів.

Повторення понять: «комічне», «гумор», «сатира», «іронія», «сарказм», «гротеск», «засоби творення комічного».

Z Слово вчителя.

Остап Вишня майстерно володів усіма засобами комічного. Універсальним принципом своєї творчості вважав гумористичне або ж сатиричне змалювання контрастів. «Спостерігайте контрасти, і буде сміх», — говорив він.

Зі змістом гуморески Остапа Вишні «Моя автобіографія» ми вже познайомилися. Подивимось, якими засобами творення комічного користується в ній автор.

Z Спостереження над текстом, виділення засобів комічного.

1. Використання військових, наукових, політичних термінів для зображення побутових подій чи щоденної роботи.

«Правда, неясна якась ще тоді була в мене класова свідомість. З одного боку — цілував барині ручку, а з другого — клумби квіткові їй толочив.

Чистий тобі лейборист».

2. Змішування стилів — поєднання художнього й ділового.

«У мене нема жодного сумніву в тому, що я народився, хоч і під час мого появилення на світ білий, і потім — років, мабуть, із десять підряд — мати казали, що мене витягли з колодязя, коли напували корову Оришку.

Трапилася ця подія 1 листопада (ст. стилю) 1889 року, в містечку Груні, Зіньківського повіту на Полтавщині».

3. Використання або розуміння фразеологізмів у прямому значенні.

«Пориви чергувались. То вглиб тебе потягне — тоді ото ямки колупаєш, то погирить тебе в височінь, на простір, вгору кудись. Тоді лізеш у клуні на бантину горобці драти або на верби по галенята».

4. Уживання іронії, прихованої насмішки, коли про якесь явище чи особу говориться в позитивному чи навіть захопленому тоні, а на увазі мається зовсім протилежне.

«Школа була не проста, а “Міністерства народного просвещенія”. «Книга, що найсильніше на мене враження справила в моім житті, — це “Катехізіс” Філарета. ...Ще якби так — прочитав та й кинув, воно б і нічого, а то — напам'ять». «Взагалі, любив я книжки з м'якими палітурками. Їх і рвати легше, і не так боляче вони б'ються, як мати, було, побачить».

5. Використання парадоксів — сполучення несумісних понять, що виключають чи протирічають одне одному.

«Із подій мого раннього дитинства, що вплинули (події) на моє літературне майбутнє, твердо врзалась в пам'ять одна? Упав я дуже з коня. ...Тижнів зо три після того хворів. І тоді я зрозумів, що я на щось потрібний, коли в такий слухний момент не вбився. Неясна ворухнулася в мене тоді думка: Мабуть, я для літератури потрібний».

6. Використання народної етимології, лайливих висловів.

«— Отаке стерво було, як і ти оце!..»

«— Яка то лиха година картоплю підриває?»

7. Уживання жартівливих народних прислів'їв та приказок, порівнянь.

«Куди дірка дівається, як бублик їдять», «як мокра миша», «душа аж у п'ятах».

8. Зображення комічних ситуацій, подій, деталей.

«Писатиме,— сказав якось батько, коли я, сидючи на підлозі, розводив рукою калюжу.

Справдилося, як бачите, батькове пророкування».

Z Слово вчителя.

Остап Вишня був великим шанувальником полювання, завзятим мисливцем, але займався цим з однією метою — побути на природі, зустріти світанок, послухати мисливських оповідей та побрехеньок чи анекдотів. Результатом переосмислення почутого й побаченого стали його знамениті «Мисливські усмішки», в яких поєдналися «секрети» полювання, зворушливі ліричні картини природи та сатира на губителів природи. І все це, звичайно, приправлене іскристим гумором.

Z Обмін враженнями щодо прочитаного.

(Гуморески «Сом», «Як варити і їсти суп із дикої качки» та ін.)

Z Слово вчителя.

«Мисливські усмішки» є найбільш поетичними творами Остапа Вишні, нагадують «поезію в прозі» й можуть розглядатися поряд із «Записками мисливця» І. Тургенева, мисливськими етюдами та оповіданнями М. Лєскова, М. Пришвіна та ін.

Після війни Остап Вишня найчастіше вирушав на полювання з М. Рильським, якого називав Максимом Черешнею. Переважно вони поверталися без здобичі, бо не за нею ходили, але задоволені й щасливі.

Герої «Мисливських усмішок» — благородні, розумні, кмітливі й дотепні люди. Вони веселі оповідачі, знавці безліч мисливських вигадок і побрехеньок. Разом із тим — щирі любителі й охоронці природи.

Саме такими є й персонажі гуморесок, що їх ми аналізуватимемо.

Z Робота над характеристикою героя.

Схарактеризуйте оповідача гуморески «Сом».

Орієнтовна відповідь. Проста людина, дотепний оповідач, уміє посміятися і над собою, і над іншими, наприклад, паном; любить природу, захоплюється її красою; милується качаточками-чиряточками; не позбавлений фантазії.

Z Евристична бесіда.

(Гумореска «Як варити і їсти суп із дикої качки».)

— Яка роль експозиції твору? (Інтригує, зацікавлює читача, налаштовує на гумористичне сприйняття.)

— У чому виявляється невідповідність між твердженням і суттю явища? (Автор-оповідач серйозно говорить про мисливське приладдя,

серед якого обов'язково має бути стопка. Для чого? («...Щоб було чим вихлюпувати воду з човна, коли човен тече».)

— У чому комізм розв'язки гуморески? (Домашні виявляють, що замість дикої качки мисливець приніс домашню курку.)

— Яка роль авторських відступів у творі? (Вони підсилюють емоційну насагу.)

— Яка тональність пейзажів у гуморесці? (Посилено-лірична: «...сонце вже сквознулося з вечірнього круга, минуло криваво-багрянний горизонт, послало вам останній золотий привіт і пішло спати...»)

III. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z **Заключне слово вчителя.**

Про індивідуальний стиль Остапа Вишні та його особливості добре сказав літературознавець І. Дузь: «Остап Вишня — майстер динамічного діалогу та ліричної оповіді, барвистого пейзажу і точної портретної деталі, тонкого психологічного аналізу і скульптурного образу». У своїх творах письменник широко використовував гіперболу й гротеск, контраст між вигаданим та справжнім, поєднання реального та фантастичного, ліричного й сатиричного. Крім усього іншого, «Мисливські усмішки» мають ще й пізнавальний, анімалістичний характер.

Пісні, прислів'я, приказки, казкові зачини надають усім творам Остапа Вишні чарівної задушевності та ліричності.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z **Інтерактивна вправа «Мікрофон».**

— Гуморески Остапа Вишні сподобалися мені тим, що...

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до уроку розвитку зв'язного мовлення. Прочитати українознавчі гуморески Остапа Вишні «Чукрен», «Чухраїнці», «Дещо з українознавства», підготуватися до диспуту (див. наступний урок).

УРОК № 23

Тема. **Остап Вишня. Секрети творчої майстерності**

Мета: допомогти учням глибше осягти секрети творчої майстерності письменника-гумориста; розвивати здібності школярів, усне й писемне зв'язне мовлення, вміння давати власну оцінку прочитаному, порівнювати та зіставляти літературні явища; виховувати любов до природи, оптимізм, активну громадянську позицію.

Очікувані результати: учні вміють аналізувати гумористичні й сатиричні твори, дискутувати, висловлювати в усній та письмовій формі свої враження і міркування з приводу прочитаного.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстрації до них, пейзажні картини.

Тип уроку: розвиток зв'язного мовлення.

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

«Остап Вишня, хто він для нас? Країна веселої мудрості. Слава України, її невмируща краса», — писав О. Гончар. І дійсно, у світовій літературі не так багато письменників, котрі б усю свою творчість присвятили гумору, і не просто викликали сміх заради самого сміху, а щоб «народ... у своїм титанічним труді, у своїх печалях, горестях, роздумах, ваганнях, — щоб народ... усміхнувся! Щоб хоч не на повні груди, а щоб хоч одна зморшка ота розгладилася! Щоб очі... народу, коли вони часом печальні та сумом оповиті, — щоб вони отакеньким шматочком радості засвітилися!»

На сьогоднішньому уроці ми поміркуємо над секретами художньої майстерності Остапа Вишні та перевіримо власні творчі можливості.

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Z Дослідницька робота з текстами.

Прочитайте пейзажні уривки з різних творів (класиків XIX ст. та сучасників Остапа Вишні), спробуйте визначити авторів. Порівняйте стильові манери, заповнивши таблицю, зробіть висновки.

СПІЛЬНЕ І ВІДМІННЕ У ПЕЙЗАЖАХ ПИСЬМЕННИКІВ

Спільне					
Захоплення красою природи, відчуття єдності людини з нею, багатство виразально-зображальних засобів					
Відмінне, особливе					
І. Нечуй-Левицький	Панас Мирний	О. Кобилянська	Г. Косинка	М. Хвильовий	Остап Вишня
Детальність, розлогість опису, нагромадження епітетів, порівнянь, безсторонність	Одухотвореність, оціночні епітети, проєкція на сприйняття людиною, героєм	Психологізм, єдність із почуттям людини	Метафоричність, радість буття, персоніфікація, ліризм	Романтичність	Філософське осмислення, комічні мотиви

(Можна також запропонувати учням порівняти й пейзажі відомих майстрів російської літератури.)

Матеріали для дослідницької роботи

I. НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ. «КАЙДАШЕВА СІМ'Я»

Недалеко од Богуслава, коло Росі, в довгому покрученому яру розкинулось село Семигори. Яр в'ється гадюкою між крутими горами, між зеленими терасами; од яру на всі боки розбіглись, неначе гілки дерева, глибокі рукави й поховались десь далеко в густих лісах. На дні довгого яру блищать рядками

ставочки в очеретах, в осоці, зеленіють левади. Греблі обсажені столітніми вербами. В глибокому яру ніби в'ється оксамитовий зелений пояс, на котрому блищать ніби вправлені в зелену оправу прикраси з срібла. Два рядки білих хат попід горами біліють, неначе два рядки перлів на зеленому поясі. Коло хат зеленіють густі старі садки.

На високих гривах гір кругом зеленіє старий ліс, як зелене море, вкрите хвилями. Глянеш з високої гори на той ліс, і здається, ніби на гори впала оксамитова зелена тканка, гарно побгалась складками, позападала в вузькі долини тисячами оборок та жмутів. В гарячий ясний літній день ліс на горах сяє, а в долинах чорніє. Над долинами стоїть сизий легкий туман. Ті долини здалека ніби дишуть тобі в лице холодком, лісовою вогкістю, манять до себе в тінь густого старого лісу.

ПАНАС МИРНИЙ. «ХІБА РЕВУТЬ ВОЛИ, ЯК ЯСЛА ПОВНІ?»

Надворі весна вповні. Куди не глянь — скрізь розвернулося, розпустилося, зацвіло пишним цвітом. Ясне сонце, тепле й приязне, ще не встигло наложити палючих слідів на землю: як на Великдень дівчина, красується вона в своїм розкішнім убранні... Поле — що безкрає море — скільки зглянеш — розіслало зелений килим, аж сміється у очах. Над ним синім шатром розіп'ялось небо — ні плямочки, ні хмарочки, чисте, прозоре — погляд так і тоне... З неба, як розтоплене золото, летіть на землю блискучий світ сонця; на ланах грає сонячна хвиля; під хвилею спіє хліборобська доля... Легенький вітрець подихає з теплого краю, перебігає з нивки на нивку, живить, освіжає кожну билинку... І ведуть вони між собою тиху-таємну розмову: чутно тільки шелест жита, травиці... А згори лине жайворонкова пісня: доноситься голос, як срібний дзвіночок, — тремтить, переливається, застигає в повітрі. Перериває його перепелячий крик, зірвавшись угору; заглушає докучне сюрчання трав'яних коників, що як не розірвуться, — і все те зливається до купи у якийсь чудний гомін, вривається в душу, розбуркує в ній добрість, щирість, любов до всього...

О. КОБИЛЯНСЬКА. «ЗЕМЛЯ»

В деяких днях, коли небо прибиралося у синявий шовк, а сонце розкошилося самим блискучим золотом, коли тепло все переймало і розпирало, добувалося неначе силоміць із землі наверх, — жилося прегарно!.. Переживав сам стан землі й був із нею одним. Знав все, що було любо і збіжжю, і всьому, що піднімалося з неї, особливо ж по дощі. Неначе чув і бачив, як земля з задоволенням розходилась, розкошувала, як її соки відсвіжувались і як вона, насичена, віддихала важкими пахощами. В тім її віддиху так і купалося все над нею! Те знали і бджоли його — вони були розумні і проворні, і ані одна не лишилася в такій порі в улю, хіба котра мусила. Вилітали поспішно, літали сквапливо, лукувато від одної квітки до другої всуміш, схилялись чимраз нижче над землею і бриніли всі враз так вдоволено й важко, що їх бренькіт, зіллявшись в одну струю, становив одностайну, одначе несказанно гармонійну, сонливу музику, що в тиші заносилася далеко-далеко... Ниви з конюшиною простіралися ген-ген, приманювали кожного до себе, а їхні білі й рожеві цвіти, всуміш зі свіжою зеленню, дрібним барвним усміхом своїм до ясного сонця клонилися до легкого півсну, уколисувані одностайним, ніжним бренькотом бджіл.

Гарна була земля.

У своїх барвах жива й свіжа, шкода лиш, що не говорила.

Г. КОСИНКА. «В ЖИТАХ»

Все було просто до дрібниць: і я, і заспаний ранок, і сивий степ. Я пам'ятаю хороше тільки ранок: заплаканий у росах, молодий і трохи засоромлений сонцем, що смутне купалося у стрижні.

Степ зустрічає низькими поклонами пашні вітер, а він проходить полями — теплий, ніжний, смикає за вуса горду пшеницю, моргає до вівса і довго, довго цілує кучеряві голови гречок — п'є меду степові.

М. ХВИЛЬОВИЙ. «НА ОЗЕРА»

Коли на дальню ріку спадали липкі тумани і води тихо парували на захід, тоді вогняна куля прекрасного сонця пливла за ліси — туди, за Атлантику, за океан. Надходив вечір. Переді мною стояло все озеро, і було воно в багрянцях вечорової зорі. Над озером пливла м'яка й тендітна тиша. І тоді в селі дзвонили до Вечірні. На небі вже бурульками зорі, і із степу йшов легкий димок пожарища. Починався переліт. Таємними кажанами носились над водою чирята.

Сонце вже лежить на горизонті грандіозною червоною трояндою і збирається на ночівлю. По степу метушаться маленькі вітерці. З далекого села зрідка долітають парубочі й дівочі вигуки.

— Бац! Бац! — чую навкруги.

Потім сонце ховається, і тільки ледве помітний слід його залишається на заході.

ОСТАП ВИШНЯ. ІЗ ГУМОРЕСКИ «ВАЛЬДШНЕП»

Ось падає кленовий лист, — умер він, одірвався з рідної галузки і падає. Він не падає сторч на землю — ні.

Йому так не хочеться йти на вічний спокій, лежати і тліти серед завмерлих собратів своїх...

Він кружляє на галявині, то вгору підноситься, то хилиться до землі. Ой, як не хочеться йому тліти!

Останнім конвульсивним рухом він поривається вгору, до світла, до сонця, що так пестило його, так голубило...

Але нема вже сили в кленового листу, нема вже життя в нього, падає кленовий лист на землю і затихає...

Навесні на його місці молодший буде лист, зелений, він з вітром розмовлятиме, хапатиме жилками своїми сонячний промінь, під дощем купатиметься й росою умиватиметься...

Щоб потім умерти...

Старе одживає, нове — народжується.

ОСТАП ВИШНЯ. ІЗ ГУМОРЕСКИ «ЯК ВАРТИТИ І ЇСТИ СУП ІЗ ДИКОЇ КАЧКИ?»

...Швиргається вгорі якийсь космічний хлопчик зорями, залишаючи в чорно-синій безодні золоті смуги, рипить Віз, дишель свій униз спускаючи, блідне поволі Чумацький Шлях...

М. ПРИШВІН. «ГЛУБОКИЙ ФОКУС»

Снимал скворцов, поющих везде и всеми голосами.

Снимал чудесные лужи на дороге с оторочками из белых кружев.

Снимал опушки березовые и самые березы — до того белые в лучах утреннего солнца, что эта белизна принималась, как свойство жизни, как цвет лица, как девичий стыд.

Осиновые же опушки не были так ярки, как березовые, зато были они теплее и глубже, на них было множество птиц, бегающих по земле и распевających на деревьях, певчих и всяких дроздов и скворцов. Треск льдинок под моими ногами был далеко слышен птицам, и они не улетали, а только издали вытягивали шеи навстречу мне.

Снимал серезжки ольхи над водой, истлевающий лед на дорогах.

К. ПАУСТОВСКИЙ. «ЛУГА»

Между лесами и Окой тянутся широким поясом заливные луга.

В сумерки луга похожи на море. Как в море, садится солнце в травы, и маяками горят сигнальные огни на берегу Оки. Так же как в море, над лугами дуют свежие ветры и высокое небо опрокинулось бледной зеленеющей чашей.

В лугах тянется на много километров старое русло Оки. Его зовут Прорвой.

Это заглохшая, глубокая и неподвижная река с крутыми берегами. Берега заросли высокими, старыми, в три обхвата, осокорями, столетними ивами, шиповником, зонтичными травами и ежевикой.

Один плес на этой реке мы назвали «фантастической Прорвой», потому что нигде и никто из нас не видел таких огромных, в два человеческих роста, репейников, голубых колючек, такой высокой медуницы и конского щавеля и таких исполинских грибов-дождевиков, как на этом плесе.

Густота трав в иных местах на Прорве такая, что с лодки нельзя высадиться на берег — травы стоят непроходимой упругой стеной. Они отталкивают человека. Травы перевиты предательскими петлями ежевики, сотнями опасных и колких силков.

Над Прорвой часто стоит легкая дымка. Цвет ее меняется от времени дня. Утром — это голубой туман, днем — белесая мгла, и лишь в сумерки воздух над Прорвой делается прозрачным, как ключевая вода. Листва осокорей едва трепещет, розовая от заката, и в омутах гулко бьют прорвинские щуки.

А. КУПРИН. «НА ГЛУХАРЕЙ»

Ночь побледнела еще больше. От земли поднялся густой туман. Я слышу его влажное прикосновение на своем лице, слышу его сырой запах. На его седом фоне ближайšie сосны одиночно, плоско и неясно вырисовываются своими прямыми, голыми стволами. В их неподвижности среди этой глубокой тишины, среди этого холодного, мокрого тумана чувствуется что-то суровое, сознательно печальное и покорное.

Когда мы возвращались обратно, лес совсем проснулся и ожил и весь наполнился птичьим радостным гоном. Пахло весной, талой землей и прошлогодним прелым листом. Голубое небо было так прохладно, чисто и весело, а верхушки сосен, точно осыпанные золотой пылью, уже грелись в первых лучах весеннего солнца.

И. ТУРГЕНЕВ. «РУДИН»

Было тихое летнее утро. Солнце уже довольно высоко стояло на чистом небе; но поля еще блестели росой, из недавно проснувшихся долин веяло душистой свежестью, и в лесу, еще сыром и не шумном, весело распевали ранние птички. На вершине пологого холма, сверху донизу открытого только что зацветшею рожью, виднелась небольшая деревенька. К этой деревеньке, по узкой проселочной дорожке, шла молодая женщина, в белом кисейном платье, круглой соломенной шляпе и с зонтиком в руке. Казачок издала следовал за ней.

Она шла не торопясь и как бы наслаждаясь прогулкой. Кругом, по высокой, зыбкой ржи, переливаясь то серебристо-зеленой, то красноватой рябью, с мягким шестом бежали длинные волны; в вышине звенели жаворонки.

Z Слово учителя.

«Гумор,— як писав літературознавець Ю. Лавріненко,— можна вважати за синонім свободи — принаймні внутрішньої свободи людини. Очевидно, Вишня володів секретом внутрішньої свободи за важких ситуацій, свободи від «нечистої сили» і своєї, і чужої». Виявом такої свободи можна вважати українознавчі гуморески Остапа Вишні «Чу-

крен», «Чухраїнці», «Децо з українознавства», написані в цікавій манері нібито «наукового трактату». Давайте подискутуємо щодо проблем, порушених письменником.

З Диспут.

Ведучий. Сьогодні ми зібралися, щоб обговорити питання: чи можна висміювати свій народ, виставляти на посміх хиби національного характеру, як це зробив у відомих українознавчих усмішках Остап Вишня, чи робити цього не треба.

У нас є два опоненти та дві групи прихильників однієї та іншої думки. Отже, слово надається опонентові, який думає, що можна й потрібно вказувати народові на його недоліки.

1-й опонент. Що таке народ? Це сукупність мільйонів людських індивідуальностей, уподобань і нахилів. Але вони об'єднані спільними історичними, географічними, економічними та суспільними умовами. Тому, безперечно, мають якісь спільні риси, вироблені тими умовами, причому як позитивні, так і негативні.

Як же формувався український характер?

На Україну постійно нападали загарбники. Необхідність боронитися формувала героїчні риси народу: мужність, хоробрість, стійкість. Переважно сільськогосподарська праця виробляла в характері спокійність, терплячість, розважливість. Краса природи — романтизм, мрійливість, пісенність.

Надмірна ж довірливість, природна доброта привели до вікової покори гнобителям. Ось тоді й з'явилося, згодом перетворившись на постійне, мріяння «стати паном». Це яскраво змальовує Остап Вишня в гуморесці «Чухраїнці»: «А найбільше чухраїнці любили на вгородах соняшники.

— Хороша, — казали вони, — рослина. Як зацвіте-зацвіте-зацвіте! А потім, як ісхилить голову і стоїть перед тобою, як навколюшках... Так, ніби він — ти, а ти ніби — пан. Уперто покірлива рослина. Хороша рослина».

Постійне, протягом віків, гноблення, приниження, примус до покірливості, незмога самостійно приймати рішення спричинили формування в українців лінощів, байдужості, пасивності, схильності до марних сподівань, безвідповідальності. Тому Остап Вишня виділяє п'ять головних рис-вад вдачі чухраїнців, тобто українців:

- «1. Якби ж знаття?
2. Забув.
3. Спізнивсь.
4. Якось то воно буде.
5. Я так і знав!»

Колоніальна політика російського царату була спрямована на те, щоб завойовані народи, зокрема українці, не знали своєї, часто славної історії, відчували себе другосортною нацією, були «безбатченками»: «Чухраїнців було чимало: щось понад тридцять мільйонів — хоч здебільша вони й самі не знали, хто вони такі суть...

Як запитають було їх:

— Якої ви, люди, нації?

Вони, почухавшись, відповідають:

— Та хто й зна... Живемо в Шенгеріївці. Православні».

Отже, Остап Вишня дійсно назвав найхарактерніші негативні риси своїх земляків, які, на жаль, збереглися й до нинішніх часів.

Хочу звернути увагу на цікаву деталь у гуморесці «Чухраїнці». Остап Вишня пише: «Одну з книжок, писану віршем, викопано разом із глечиком.

...Книжка дуже попсована, вся в сметані. Сметана та взялася струпом. Хімічний дослід того струпа виявив, що то крейда.

Як догадуються вчені, сметану ту було накрито біля якогось великого міста».

Просто смішний епізод? Але що за цим стоїть? Держава мало турбувалася про окремих своїх громадян. Заробітна плата, особливо в сільському господарстві, була невисокою, тому кожна людина виживала, як могла, мусила вдаватися до обману, крадіжки, навіть злодійства. Сметану кмітливі селяночки розмішували з крейдою, щоб густіша була, і продавали в місті дорожче.

Чи ж мав право письменник так гостро говорити про свій народ, виставляти його в такому непривабливому, «зачуханому» вигляді? Думаю, що мав. Адже Вишня любив народ всією душею, вболівав за нього, хотів допомогти позбавитись негативних рис, відкрити очі на недоліки, з'ясувати причини вікових невдач. Ось у третьому розділі «Чухраїнців» «один чухраїнський поет», чекаючи смерті від неблаганної стихії, журно декламував:

«Ой, поля, ви поля,
Мати рідна земля,
Скільки крові і сліз
По вас вітер розніс.

А в цей момент пропливав повз вербу атлантідянин і, захлинаючись уже, промовив:

— І все по-дурному».

Остап Вишня мав право говорити різко й висміювати свою націю, бо й себе від неї не відділяв жодним чином. Про це свідчать заключні рядки гуморески «Чухраїнці»: «Читав я оці матеріали, дуже сумно хитаючи головою. Прочитавши, замислився і зітхнув важко, а з зітханням тим само по собі вилетіло:

— Нічого! Яюсь то воно буде. Тъху!»

2 - й о п о н е н т. Письменники — виразники дум народу, його краці представники. Народ вірить своїм митцям, довіряє їм репрезентувати свою націю перед усім світом.

Кожен народ, звичайно, має як позитивні якості, так і негативні. Але, мабуть, лише українці люблять виставляти свої недоліки напоказ, займатися «самоїдством». Українознавчі усмішки Остапа Вишні викликають скоріше не сміх, а слези, сум. Письменник не знаходить доброго слова ні для жодного явища українського, ні для жодної риси вдачі своїх краян.

Сміх Вишні найчастіше іронічний, уїдлиий, навіть саркастичний. Ось послухаймо уривки з гуморески «Чухрен»: «Дитинча маленьке, як тільки починало було спинатися на ноги і коли його чи запитують про що-небудь, чи загадають що зробити, зразу воно лізе до потилиці й починає чухатись. І так ото чухається все своє життя, аж поки дуба вріже...» Або: «Жили там люди — чухраїнці. Усе було вони чухаються та співають». Згадаймо й прізвище чухраїнського царя... Звичайно, за законами гумористичного жанру таке допустиме, але ж то йдеться не про щось чи когось там, а про наших предків, про нас самих, врешті. Невже ж ми такі недолугі й так виділяємося цим серед інших народів, щоб, хай і в гумористичній формі, у творі «Чухраїнці», сказати: «Мали чухраїнці цілих аж п'ять глибоко національних рис. Ці риси настільки були для них характерні, що коли б когрийсь із них загубився в мільйонній юрбі собі подібних істот, кожний, хто хоч недовго жив серед чухраїнців, вгадає:

— Це — чухраїнець.

І ніколи не помилиться...»

Добре «пройшовся» Остап Вишня своїм сатиричним пером у гуморесці «Дещо з українознавства» і по Богові, й по Біблії, і по назвах українських міст («Вінниця самогон гнала...»), і по гетьманах та регаліях запорозького війська, ставлячи в один синонімічний ряд «горщик для борщу, кишку для ковбаси, булаву, клейноди й ноти до “Гиля, гиля, сірі гуси...”». Така фраза, як «А далі вже йде Європа, що чекає на українську культуру», звучить у загальному контексті твору дуже іронічно, навіть просто вбивчо. Але ж хіба не в ту Європу Анна, донька князя Ярослава Мудрого, везла Євангеліє і чи не вона була єдиною на той час письменною жінкою (чи й взагалі людиною!) при дворі французького короля? І хіба не французький інженер Боплан ще в XVII ст. дивувався грамотності українського населення?

Звернімося до твору Остапа Вишні «Українізація», який має підзаголовок «Інтермедія до п'єси “Вій”». Треба віддати належне авторові, який зберіг у творі всі традиції й ознаки «гопачно-горілчаних» інтермедій давніх часів. І слово «українізація», і сама ідея набувають тут такого відворотного значення, що можуть сприйматися лише негативно. А йдеться ж про повернення українцям їх рідної мови, про знання громадянами України мови державної.

Не можна відмовити авторові українознавчих усмішок у геніальності, адже він побачив і висвітлив явища, які, на жаль, існують і нині. Так само на папері «запроваджується» державна мова. Тому й називати подібні твори слід не усмішками, а, скоріше, памфлетами...

Отже, я вважаю, що виставляти в такому вигляді свій народ на посміх усім не можна. Це і не патріотично, і не етично. Адже нашу літературу читають за кордоном і найчастіше уявлення про українців складають саме з писемних джерел. Погане, та ще в такій цікавій формі, завжди запам'ятовується швидше. Звичайно, не можна лише розхвалювати свій народ, вивищувати його, але й весь час «посипати голову попелом» теж не слід. Мабуть, потрібно було знайти золоту середину, яка б достатньою

мірою відобразила й хороше, й погане в українському національному характері. Урешті-решт, є речі, над якими просто гріх сміятися.

(Після цих виступів ведучий дає змогу висловитися по черзі прихильникам різних думок, задати питання опонентам. Учасники дискусії можуть також дати відповіді на питання, заздалегідь записані на дошці (або на аркуші паперу). Ці питання може задавати і сам ведучий.)

Z Питання до дискусії

— Чи поділяєте ви думку М. Гоголя, який говорив, що «кому вже немає духу посміятися з власних хиб своїх, краще тому вік не сміятися»?

— Якими почуттями, на вашу думку, керувався Остап Вишня, пишучи українознавчі гуморески: любов'ю чи зневагою, — і з чого це видно?

— Чи тільки менталітет українців, на ваш погляд, — причина їх історичних трагедій та сучасних негараздів?

— Чи змінилося щось у характері українців від часів написання Вишнею українознавчих гуморесок?

— Наскільки, на ваш погляд, залишаються актуальними проблеми, порушені Остапом Вишнею, сьогодні?

Z Підсумок «експерта» (вчителя)

Існує просто критика і критика конструктивна. Можна знаходити й знаходити вади людей та народів, гостро висміювати їх, але чи стануть ті нації мудрішими, гіднішими, вправнішими, впевненішими у своїх силах — от у чому питання.

Українознавчі усмішки Остапа Вишні були новим і незвичайним явищем в українській літературі тих часів. Треба було мати велику мужність і велику любов, щоб так сказати про себе. Тому не будемо надто суворими до письменника, віддамо належне його гумористичному таланту й сподіватимемося, що великий гуморист робив це з бажання бачити свій народ кращим.

Сьогодні ми вже не можемо безоглядно висміювати всіх і все. У нас прокидається гідність і національна самосвідомість, ми багато чого переоцінюємо і справедливо повертаємося лицем до того, що завжди було в народі святим — Бога, віри, історичної пам'яті, національних героїв. Разом із тим ми повинні намагатися долати в собі вади, про які писав Остап Вишня: інертність, безвідповідальність, слабкість інстинкту громадської та національної єдності.

III. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Найбільше мене вразила думка... (вразив виступ...)

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до контрольної роботи за вивченими темами.

Тема. **Контрольна робота № 2. «Творчість М. Хвильового, Г. Косинки, Ю. Яновського, В. Підмогильного, Остапа Вишні». Твір**

Мета: повторити, систематизувати знання учнів з вивчених тем, виявити рівень знань, умінь та навичок з метою контролю та корекції; розвивати писемне зв'язне мовлення, вміння аналізувати прозові твори, висловлювати про них власну думку; виховувати кращі людські якості, естетичний смак.

Очікувані результати: учні знають вивчений матеріал про творчість українських прозаїків, вміють аналізувати твори, характеризувати героїв, висловлювати в письмовій формі власні спостереження щодо явищ літератури й життя.

Обладнання: художні тексти, теми творів.

Тип уроку: контроль і корекція знань, умінь та навичок.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Z Повторення вимог до написання учнівського твору.

(Жанр, обсяг, цитування, аргументація, висновки. Робота виконується у будь-якому жанрі (твір-роздум, есе, літературознавче або психологічне дослідження, художній твір — за вибором) та стилі мовлення.)

Z Ознайомлення з темами та їх вибір.

Орієнтовні теми для твору

1. Трагізм життєвої долі М. Хвильового та його героїв
2. Проблематика новели М. Хвильового «Я (Романтика)» і наш час
3. Особливості індивідуального стилю творів М. Хвильового
4. Добро і зло в житті та в душі (за новелою «Я (Романтика)» М. Хвильового)
5. Зушинена мить, вітаїстичність, пошуки порушеної гармонії в новелі Г. Косинки «В житах»
6. Імпресіонізм творів Г. Косинки
7. Ідея протиставлення загальнолюдських вартостей класовим у романі Ю. Яновського «Вершники» (новела «Подвійне коло»)
8. Нетлінна вартість національних основ буття, спадковості поколінь, духовної пам'яті в романі Ю. Яновського «Вершники» (новела «Дитинство»)
9. Утвердження високих загальнолюдських ідеалів вірності й кохання, відданості громадянському обов'язку в романі Ю. Яновського «Вершники» (новела «Шаланда в морі»)
10. Зображення «цілісної» людини в єдності біологічного, духовного, соціального в романі В. Підмогильного «Місто»

11. Маргінальний образ українського інтелігента в романі В. Підмогильного «Місто»
12. Способи самоствердження людини (за романом В. Підмогильного «Місто» та власними спостереженнями)
13. Моя улюблена усмішка Остапа Вишні
14. Риси індивідуального почерку Остапа Вишні
15. Мій погляд на гумористичні українознавчі студії Остапа Вишні
16. Власна гумореска в стилі Остапа Вишні на шкільну тематику

Z Написання учнями твору.

III. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Найскладнішим для мене сьогодні було...

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготувати повідомлення.

УРОК № 25

Тема: **Драматургія 1920–1930-х років. М. Куліш.
Життєвий і творчий шлях митця**

Мета: ознайомити учнів з розвитком національного театру й драматургії 1920–1930-х років, життям і творчістю письменника, зацікавити ними; розвивати навички виділення головного в інформації, осмислення його та критичного оцінювання; виховувати повагу до культурних надбань народу, мистецтва й митців.

Очікувані результати: учні вміють характеризувати драматургію 20–30-х років ХХ ст.; знають матеріал про життєвий і творчий шлях митця, пояснюють причини його трагічної долі.

Обладнання: портрет драматурга, видання творів, ілюстрації до біографії; ілюстративні матеріали про театр 20–30-х років ХХ ст., «портретна галерея» відомих театральних акторів того часу.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Аналіз контрольної роботи.

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

На театральному диспуті 1929 року М. Хвильовий говорив, що «тільки епохальні п'єси можуть викликати таку велику дискусію "і що" тільки обмежені люди не розуміють, що саме такі п'єси і роблять в теа-

трі епоху». Йшлося про твори одного з найталановитіших драматургів 1920–1930-х років Миколи Гуровича Куліша, і саме про нього й тогочасний театр ви дізнаєтесь сьогодні на уроці.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Міні-лекція вчителя з елементами бесіди (або повідомлення учня).

— Що таке драматургія? Які її жанри ви знаєте?

— Назвіть найвідоміших драматургів світової, української літератури.

— Кого з видатних режисерів ви можете назвати?

Професійний театр 20–30-х років ХХ ст. розвивався у двох напрямках — «психологічному» та «експериментальному». «Психологічним» був театр імені І. Франка, очолюваний Г. Юрою; «експериментальним» — «Березіль» Л. Курбаса.

Курбас намагався створити «театр дії», який спирався б на активну позицію глядача, театр, здатний втілювати найскладніші твори західноєвропейського репертуару. За Курбасом, мистецтво, щоб досягти діалектики дійсності, повинне вдаватися до образного перетворення, яке засноване на законах асоціативного мислення.

У 1926 році «Березіль» переїздить у тодішню столицю Харків, стає центральним українським театром. Вистави «Народного Малахія» та «Мини Мазайла» за творами М. Куліша дали привід для політичного цькування і Л. Курбаса, і М. Куліша, бо вони руйнували приписи диктатури, які зобов'язували показувати лише історичний оптимізм у світогляді нової людини, позбавленої будь-яких національних ознак. «Березіль» був філософським, тобто охоплював трагізм нового життя, і по-європейському національним. А значить, підлягав знищенню.

Таким чином, український театр 20–30-х років розвивався на перетині традицій «корифеїв», зарубіжної класики та модерної драматургії, пройшовши шлях від ідеологічних агіток до психологічної драми.

Z Повідомлення учнів.

(Учні розповідають про п'єси В. Винниченка, М. Куліша (крім «Мина Мазайло»), І. Дніпровського, І. Кочерги, Я. Мамонтова та ін.)

Z Продовження міні-лекції вчителя.

— Пригадайте малого Данилка (потім він стане чабаном, комісаром загону й письменником) з новели Ю. Яновського «Дитинство».

Прототипом цього героя і був М. Куліш. Отже, ви знаєте про дитинство і юність цього видатного драматурга.

Народився майбутній письменник 1892 року в с. Чаплинці Дніпровського повіту Таврійської губернії (тепер — Херсонщина) у бідній сім'ї.

Спочатку Миколка навчався в Чаплинській народній школі й виявив неабиякі здібності. Для того, щоб йому продовжити освіту, вчителі зібрали кошти — близько 100 карбованців, і підлітка зарахували до Олешківського міського училища. Микола захопився театром, музикою та літературою, почав сам писати фейлетони, епіграми, сатиричні

вірші, сценки для постановки. З 1909 по 1913 роки навчався в приватній гімназії м. Олешки (до її закриття), хоч часто йому доводилося голодувати й бути без даху над головою (рано не стало матері, не було кому підтримати).

У першій половині 1914 року Куліш без засобів до існування мандрує аж на Кавказ і екстерном складає іспити на атестат зрілості. Вступає на історико-філологічний факультет Одеського університету. Але замість навчання на нього чекає призов до армії, направлення в Одеську школу прапорщиків. До 1917 року юнак — на Віленському та Волинському фронтах, кілька разів поранений. Навіть за таких важких умов він продовжує писати, ставить для бійців одноактні п'єси.

1918 року повертається в Олешки, його призначають головою міськради. Переживає п'ятимісячне ув'язнення германськими військами, з якого Куліша звільняють народні повстанці. Працює на різних посадах — члена повітового виконкому, завідувача відділу народної освіти.

Із 1500 олешківських втікачів від антанто-денікінських десантів організовує 1919 року «Перший Український Дніпровський Полк», який мужньо бореться проти напасників. Саме цей полк і його комісара описав Ю. Яновський у романі «Вершники» як «олешківський батальйон Шведа».

Якими лише справами не займався М. Куліш! І адміністративно-організаційними, і педагогічними, і редакторсько-журналістськими. Але не покидав і літературу.

На той час Куліш був уже одружений, мав дітей Олю та Володю. Дружина Антоніна, в яку він закохався ще в гімназичні часи, згадує: «Він був душею і розумом зовсім не подібний до всіх, кого я тоді знала. Такий простий, щирий, вибачливий і зрозумілий до всього, що є недосконалого в людині. Саме це полонило моє дівоче серце». Перевантажений службовими адміністративними обов'язками, Микола Гурович усім серцем тягнувся до письменницької праці, до мистецько-літературного життя, яке вирувало в тодішній столиці Харкові. Але він — член партії, а партія доручила йому «підняти» газету «Червоний шлях» в Єлисаветграді. Життя провінційного міста давало багатий матеріал для комедійних творів, і Куліш вечорами схилився над сторінками своїх комедій «Отак загинув Гуска», «Хулій Хурина» та ін.

Нарешті М. Г. Куліш із родиною в Харкові. Його знають завдяки поставленій Г. Юрою драмі «97» (1924).

У 1925 році драматург закінчує драму «Комуна в степах». Нею розпочали сезон п'ять українських театрів.

Куліш опинився в центрі літературно-мистецьких і політичних дискусій, підтримує М. Хвильового, очолює в 1927 році ВАПЛіте.

Для письменника настають важкі часи сум'яття. Адже він був комуністом, розумів побудову соціалізму «як здійснення мрій» про справедливе суспільство. Тогочасна дійсність свідчила про інше і в політичному, і в економічному, і в національному питаннях. Згортається політика українізації, починається наступ на все мисляче, прогресивне, що не вкладається в рамки політики партії. Про ці та багато інших про-

блем М. Куліш пише у своїх п'єсах «Зона» (1926), «Народний Малахій» (1927), «Мина Мазайло» (1928), «Патетична соната» (1929–1931), «Прощай, село!» (1933), «Маклена Граса» (1933) та ін.

Ю. Смолич писав: «Тогочасна критика обрушила на нього зливу найважчих — політичних — обвинувачень, піддала нищівному переглядові і всю творчість Куліша, всі його п'єси (навіть “97” та “Комуна в степах”, написані ген раніше)».

Протягом 1933–1934 років атмосфера навколо Куліша й далі погіршувалася. У грудні 1934 року він пішов на похорон свого друга І. Дніпровського, де й був заарештований та звинувачений (за традицією) в тероризмі.

Далі — суд і вирок: десять років ув'язнення на Соловках. У 1937 році «Особлива трійка» УНКВС Ленінградської області виносить постанову про смертну кару. Як і коли вона була здійснена, ніхто не знає (є версія, що разом з іншими Куліша потопили на баржі в Білому морі). Реабілітований письменно посмертно «за відсутністю складу злочину».

— Яке враження справила на вас розповідь про М. Куліша? Які думки викликала?

«Творчість Миколи Куліша — це складна панорама різних і різноманітних художніх засад, естетичних доктрин, формотворчих концепцій, що, на перший погляд, інколи заперечують одна одну, але насправді є свідченням глибинного, багатогранного та внутрішньо розкутого розвитку художньої свідомості митця», — пише літературознавець Я. Голобородько.

І дійсно, у перших драмах («97», «Комуна в степах») переважають реалістично-побутові картини; в основі конфлікту — протистояння двох соціальних груп; структура творів відносно проста й традиційна. У наступних, наприклад, «Народному Малахієві» та ін. переважають сцени підкреслено-умовного характеру — гротескні та фантазмагорійні; задум зорієнтований на полемічність, неоднозначність, суперечливість у сприйнятті ідей, образів, навіть сюжету.

Але є те, що об'єднує всі різномірні п'єси М. Куліша. Це — пафос тривоги, болю за людину, пафос трагізму людського буття, що відчувається навіть у комедіях.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Тестове завдання.

Доповніть висловлювання М. Куліша, обравши відповідні за змістом слова, прокоментуйте вислів.

«Торкаю тихенько головну струну п'єси і..., чи не ... вона, як її натягну до фіналу? Чи ... після цього фальші?»

- A думаю ... сфальшивить ... не знайдеться;
- X прислухаюсь ... перерветься ... не буде;
- B знаходжу ... буде ... не з'явиться;
- Г розумію ... завадить ... не звинуватять.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— У життєписі письменника, його особистості мене вразило...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вміти розповідати про розвиток українського театру 1920–1930-х років, знати біографію М. Куліша, характеризувати його творчість. Прочитати п'єсу «Мина Мазайло».

УРОК № 26

Тема. **М. Куліш. Сатирична комедія «Мина Мазайло». Особливості сюжету**

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художні особливості твору, зацікавити порушеними проблемами та їх художнім втіленням; розвивати навички читання аналізу драматичних творів, висловлення власної оцінки прочитаного; виховувати повагу до свого роду й народу, прагнення до духовного розвитку.

Очікувані результати: учні знають зміст комедії, вміють виділяти ключові епізоди, коментувати їх, називати елементи сюжету та визначати його особливості, висловлювати власне ставлення до прочитаного, манери письма митця.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Z Вступне слово вчителя.

Не було, мабуть, в українській літературі 1920–1930-х років твору, який викликав би більше суперечок і абсолютно протилежних відгуків, як «Мина Мазайло».

«Слова виблискують, поєднуються у несподівано сміливих комбінаціях, сміються, метафорами, сплітаються і розсипаються бризками парадоксів — тут є щось і від яскравого народного примітиву, і від викінченої і скупой техніки сучасного індустріалізму», — пише Й. Шевченко.

«М. Куліш прив'язав до нього [Мазайла] психопатичну ідейку, і ця ідейка не тільки нікого не настрашує, але вражає несучасністю і цілковитою анемічністю», — відгукується М. Корляков.

Остап Вишня знаходив у п'єсі М. Куліша стільки гумору й асоціацій, стільки відповідей на болючі питання того часу, що захоплено писав у передмові до «Мини Мазайла»: «Отже, читайте “Мину Мазайла”, товариші!»

Як ми, сучасні читачі, сприймаємо «Мину Мазайла» М. Куліша, поговоримо сьогодні на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

Z Завдання учням.

- Змалюйте «психологічний портрет» М. Куліша.
- Розкажіть про творчий зв'язок М. Куліша і Л. Курбаса.
- Визначте тогочасні та «вічні» проблеми, порушені у творах

М. Куліша.

Z Літературний диктант.

1. Через що посварилися й образили одна одну мати і Рина? (Через телеграму тьоті Моті в Курськ.)
2. Яке завдання дала Рина подрузі Улі? (Закохати в себе Мокія.)
3. Що хотів додати до свого прізвища Мокій? (Загублену половинку — Квач.)
4. Кого запросив Мазайло для вивчення правильної російської вимови? (Баронову-Козино.)
5. Як Мокій намагався довести, що Уля — українка? (Через антропологію.)
6. Яку московську виставу згадувала тьотя Мотя у суперечці? («Дні Турбіних».)
7. Який пристрій вигадав Мазайло і що ставила йому в заслугу тьотя Мотя? (Електричну мухобійку.)
8. Що говорив Мина Мазайло про українізацію? (Це спосіб зробити його другосортним.)
9. Якої думки про українізацію дядько Тарас? (Виявлять українців і знищать.)
10. Що говорив про прізвища в майбутньому комсомолец Губа? (Буде всесвітня нумерація.)
11. Хто відвідав у маренні Мину Мазайла? (Діди Запорожець, Чумак, Селянин.)
12. Чим закінчується комедія? (Мазайла звільняють з посади.)

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ; ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Обмін враженнями щодо прочитаного.

Z Бесіда.

- Чому, на ваш погляд, конфлікт у п'єсі названий «філологічним»? Чи справді він таким є?
- Хто з героїв найбільше вам запам'ятався, вразив? Чому саме?

Z Інтерактивна вправа «Мозковий штурм».

Визначте тему твору.

Орієнтовна відповідь

- X Показ денационалізованого міщанина, який вважає зміну свого українського прізвища вирішенням усіх проблем.
- X Згубне захоплення як націоналізмом, так і шовінізмом.
- X «Українізація» 1920-х років.

Z Робота з літературознавчим словником.

— За жанром «Мина Мазайло» — сатирична комедія.
(Запишіть визначення цього поняття.)

Z Загальний літературознавчий аналіз комедії М. Куліша «Мина Мазайло».

Творець «модерної драми» М. Куліш змушує і нас, сучасних читачів, читати та перечитувати цей твір, сміятися й замислюватися над проблемами сьогодення, які корінням своїм сягають у далеке минуле.

Сюжет п'єси відомий ще із часів Мольєра, І. Карпенка-Карого. Та у М. Куліша він знайшов нове, яскраве наповнення.

Харківський службовець Мина Мазайло, українець за походженням, вирішив змінити своє «плебейське» прізвище на щось милозвучніше. Змалку дражнили його цим прізвищем, і в тому він вбачає причину своїх життєвих і службових поразок. «Мазайло» для нього як камінь на шії, тавро його соціального рабства. Щасливе життя, сподівається Мина, почнеться лише тоді, як здобуде він право і змогу відмовитися від свого українства, від коренів свого «мужицтва», як він зречеться предківщини і стане одного чудового дня Сиренєвим, Розовим, Тюльпановим, на крайній випадок — Мазеніним...

Як пише Л. Танюк, «зміна прізвища для нього — це новий спосіб життя, нове народження, розрив ланцюга, яким він, неоміщанський Прометей з харківської Холодної Гори, прикутий до свого минулого, до свого «третього стану». Мину Мазайла пече той же попіл непам'яті, той же шал неповноцінності, той же проклять родового безталання, яким позначені його літературні предки — мольєрівський міщанин-шляхтич і Мартин Боруля («...чи Беруля?») Карпенка-Карого. А тут ще й клятий син Мокій, «вдарений мовою», без п'яти хвилин комсомолец, наполягає на зворотному — додати до «Мазайла» загублену половину «Квач» — Мазайло-Квач! Так з простенького ніби, модного на той час анекдота про зміну «недоброзвучного» прізвища український комедіограф видобуває чисто свіфтівську сатиру, памфлет про жуків-короїдів, які нищать древо людськості».

Мина переконаний, що сьогоднішня його дискомфортність залежить від невміння пробитись туди, до «владсть імущих», але для цього треба зректись власного «я». Оскільки ж Минулому роду теж «нема переводу», до дискусії залучаються всі його родичі і навіть «тіні забутих предків»: в уяві виникають перед ним дід Чумак, дід Запорожець, дід Селянин і навіть химерний нащадок з химерного майбутнього, в якому «прізвищ не буде, а буде одна всесвітня нумерна система».

«Суттєве у психологічному фарсі Миколи Куліша те, — наголошував Л. Танюк, — що, всупереч багатьом твердженням, мовна проблема, хоч і яка важлива, не головна в ньому, — вона лише зовнішній сюжет “дискусії з національного питання”, лише символ, знак проблеми глибшої, суспільно-громадської, зумовленої відчуттям (чи запереченням) як свого “національного я”, так і своєї загальнолюдської сутності».

Для Миколи Куліша людина була невід'ємною часткою природи, всесвіту, вкорінена в історію, вона мусила її відчувати усім своїм еством і продовжувати нитку життя як індивідуального, так і суспільного. Все

це неможливо поза національним, і мова — один з найперших показників фізичного здоров'я нації. Але мова не знімає інших проблем, що постають перед сучасником... Саме це й забезпечило комедії шалений успіх — попри всі її філологічні здобутки, на яких так багато наголошувала критика, глядач прочитував Кулішевий гротеск як політичну сатиру на міщанство в цілому, на філістерство як на духовне явище, як уїдливу критику будь-якої національної упередженості і зверхності — від “хатнього” українського націоналізму до великоросійського шовінізму».

У цих словах, на наш погляд, і виражена головна думка п'єси М. Куліша «Мина Мазайло».

«Березільська» вистава тріумфально пройшла на гастролях в Одесі й Києві, а влітку 1930 року — у Грузії, під час єдиного виїзду «Березоля» за межі республіки.

«Так само тріумфально було її знято наприкінці 1930 року, коли процес українізації пішов на спад, — знято після бурхливих дискусій у пресі та низки суворих засідань. Знято після того, як з мистецького твору комедія стала явищем життя, як її герої стали живими персонажами київської Бесарабки чи Подолу, реальними людьми одеського Привозу чи Молдаванки, після того, як репліками з п'єси Миколи Куліша заговорив народ».

Дослідниця творчості М. Куліша Н. Кузякіна, яка в 60-ті роки висловлювалася негативно про доробок письменника, із часом змінила свою думку і написала досить ґрунтовну працю про літературну та сценічну історію Кулішевих п'єс.

Вона прослідковує вплив Ж.-Б. Мольєра на творення характерів героїв «Мини Мазайла»: «Ущільненість дії в хронології та часі є типовою рисою Куліша і визначалась, мабуть, тим, що в центрі його уваги були соціально сформовані характери, типи. Драматурга цікавило їх місце в суспільному бутті народу, а зміни у цій сфері не належать до різких». І ще: «Змістом “Мини Мазайла” були картини міщанського існування, непорушного і застиглого у своїх основах. У цьому зібранні недоумкуватих людей (хоч у побутовому глузді їм не відмовиш) кожна подія навколишнього або особистого життя набуває грандіозних, невідповідних її суті розмірів, збурює до краю їх духовне злиденне існування — і залишає його незмінним.

...Однолінійність мольєрівських типів визначена напруженістю тієї ідеї-фікс, що керує ними: жадобою багатства, шляхетного життя тощо. Життя людини підкоряється гонитві за фантомами, привидами щастя. І чим більшу наполегливість виявляють герої в осягненні безумної мети, тим нікчемнішими виявляються результати, тим смішніше виглядають вони самі. Куліш сприймає цей принцип зображення людини у своїх сатиричних п'єсах з міщанського життя і особливо виразно у «Мини Мазайлі».

На думку Н. Кузякіної, «розташування ідеологічних сил, що беруть участь у родинній дискусії з приводу зміни прізвища, відбивало наявність і розташування їх у суспільному житті України. Відповідно до

свого задуму — “міщанство і українізація” — драматург не ввів у текст п’єси розвинених позитивних образів».

«...Художній такт вимагав відмовитися од цього, бо на фоні у співдії з однобоко окресленими образами інших героїв носії позитивних думок мусили б стати також однобокими або залишитися цілком схематично-плакатними. Почасти воно так і сталося, — образи позитивних комсомольців (Губа, Тертика, Арєнський) сприймаються у п’єсі як ідеологічний додаток, а не як живі особи».

«Незвична для української сцени легкість “Мини Мазайла”, особливо його перших двох дій, викликала у сучасників бажання назвати його водевілем, — та це було помилково, — відзначала Н. Кузякіна. — “Мина Мазайло” не водевіль, а сатирична комедія, з притаманним цьому жанрові прийомом концентрації побуту та використанням гіперболи, символіки, гротеску. Грайлива ж легкість його кращих сцен, на яку в тогочасній українській драматургії був здатний тільки І. Кочерга (“Фея гіркого мигдалю”), виявилась щасливим дарунком короля комедії — Мольєра».

Отже, Куліш-драматург належав до митців, здатних бачити політичні джерела та суспільний ґрунт найбанальніших побутових явищ, — громадянська вага побуту найбільше цікавила його. Ось чому в комедії «Мина Мазайло» драматург прагнув зрозуміти, як діють, як відбиваються у побуті сучасного йому міщанства важливі тенденції суспільного життя країни. У зв’язку із цим знаходиться і сюжетна основа твору, і типологія образів, кожен з яких є конкретною особою і водночас широким, майже символічним узагальненням.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Займи позицію».

— Твір М. Куліша цікавий і сучасний.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати зміст п’єси, вміти характеризувати героїв; підготувати інсценівки, повідомлення.

УРОК № 27

Тема. **М. Куліш «Мина Мазайло». Розвінчання національного нігілізму, духовної обмеженості на матеріалі українізації. Драматургічна майстерність автора. Актуальність п’єси в наш час**

Мета: допомогти учням усвідомити значення проблем, порушених у творі, поцінувати драматургічну майстерність автора; розвивати навички характеристики героїв драматичного твору, творчі здібності учнів, уміння давати оцінку прочитаного, доводити власні твердження; виховувати усвідомлення приналежності до рідного народу, родоводу.

Очікувані результати: учні знають про історію «українізації», вміють аналізувати сатиричну комедію, визначати риси драматургічної майстерності автора, з'ясувати причини актуальності п'єси в наш час, висловлювати власні міркування щодо порушених у творі проблем.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього, елементи костюмів та декорацій для інсценівок.

Тип уроку: формування вмінь та навичок.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Через тридцять років після написання М. Кулішем «Мини Мазайла» літературознавець Ю. Лавріненко висловить думку: «“Мина Мазайло” — класичний зразок політичної комедії “дискусійного” жанру. Діалоги, репліки діють (як каже одна Кулішева ремарка в п'єсі), “мов шаблі”. Багатство специфікованої за персонажами мови надзвичайне. Багатогранне Кулішеве слово раз у раз розривається, мов бомба, зрушуючи дію на сцені і режіт в залі. Персонажі схоплені в таких найсуттєвіших і оголених їх рисах, що цілий ряд типів остався в пам'яті глядача, немов маски старого вертепного українського театру... Як завше, Куліш виявив тут себе також майстром гротеску і пародії (напр., пародія на радянський тип дискусії в третій дії п'єси)».

На сьогоднішньому уроці ми теж поміркуємо, посміємося над невмирущими типами комедії М. Куліша, подивуємося майстерності автора в їх творенні.

II. ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Робота над характеристикою героя.

Заповніть анкету головного героя п'єси Мини Мазайла.

Орієнтовний зразок

1. Прізвище, ім'я та по батькові. (Мазайло Мина Маркович.)
2. Де проживає. (Н-ська вулиця Холодної Гори м. Харкова.)
3. Національність. (Українець, але таким себе не вважає, називає малоросом.)
4. Освіта. (Школа, міське училище.)
5. Місце роботи. (Службовець апарату тресту «Донвугілля».)
6. Сімейний стан, склад сім'ї. (Одружений, дружина — Килина Трохимівна Мазайло, дочка — Мокрина Минівна Мазайло, син — Мокій Минович Мазайло.)
7. Винаходи. (Електрична мухобійка.)
8. Партиїність. (Безпартійний.)
9. Ставлення до українізації. (Негативне. Вважав, що це спосіб зробити його другосортним і не пустити на вищі посади.)
10. Риса характеру. (Нервовий, чутливий, грубий, наполегливий у досягненні мети тощо.)

Z Робота в групах.

Схарактеризуйте героїв, драматургічну майстерність автора.

I група — Мина Мазайло

II група — Мокій

III група — Лина і Рина

IV група — дядько Тарас

V група — тьотя Мотя

VI група — Уля

VII група — друзі Мокія

VIII група — драматургічна майстерність М. Куліша.

Матеріал для роботи в групах

ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕРОЇВ КОМЕДІЇ

Головний персонаж — «українець за походженням Мина Мазайло» — рішуче повстає проти української мови та культури. Людина цілком денаціоналізована роками чиновницького запобігливого плазування, Мазайло зненавидів свою приналежність до колись уярмленого «другосортного» народу, через яку він не міг дістатися на «вищій щабель службової ієрархії...»

Із сцени, коли Мина Мазайло вперше з'являється у п'єсі, ми бачимо не-смівливу, навіть затуркану людину, що роками звикла принижуватися перед чиновницько-бюрократичною братією вищого рангу і прислухатися до свого емоційно-полохливого серця. Йому «заціпило» у загсі, і він довго не наважувався задати питання про зміну прізвища. Хоча все виявилось на диво простим (не те, що у царські часи!): пиши заяву і чекай оголошення в газеті. У сім'ї ж під впливом перемоги-удачі Мина виступає грубим, войовничим деспотом. Він загрожує синові, який не хоче міняти прізвище і прихильно ставиться до українізації: «Заставлю! Виб'ю з голови дур український! А як ні — то через труп переступлю. Через труп!..» або «Уб'ю!.. Вижену з дому!» Під час родинної дискусії Мазайло виявляє повну некомпетентність і нерозуміння української історії. Слово «українець» для нього страшне і ненависне, він воліє бути, у крайньому разі, малоросом, — усе ж ближче до «великої нації»: «Українцями зветься ті, хто вчить нещасних службовців так званої української мови». І за царських, і за радянських часів політика уряду щодо української мови була однаковою — обмежити, заборонити, усунути з активного обігу як «другосортну». Тимчасова «відлига» — «українізація» — нічого не вирішувала, бо в підсвідомості пересічних українців вже зафіксовано їхню меншовартісність. Недаремно Мазайло говорить: «Серцем передчуваю, що українізація — це спосіб робити з мене провінціала, другосортного службовця і не давати мені ходу на вищі посади». Та, здається, ще не все втрачено. Генетична пам'ять українця навіяла Мині страх перед зрадою предківщини, приславши дідів Запорожця, Чумака та Селянина: «Ой-о! Залишаю! Залишаю корінь, тільки не чіпайте мене, діду, не чіпайте мене, Боже мій, Боже мій...»

Неперевершена комічна (і трагічна!) сцена тріумфу Мазайлів (тепер уже Мазєніхів) перед дзеркалом, коли навіть слова «помер Мазєнів, Мина Маркович... Засмучені тяжко, про це жалібно оповідають всіх родичів і друзів дружина...» або «Тут спочиває прах Мина Марковича» здаються їм солодкими. До такого ступеня виявилася безглуздою їхня мрія.

Закінчується історія Мазайла чисто по-гоголівському — «німою» сценою і повним крахом героя — його звільняють з посади «за систематичний опір українізації».

Ідейним противником Мазайла є його син Мокій. Ось як його характеризує літературознавець Н. Кузякіна: «Свою любов до рідного слова у “Міні Мазайлі” драматург віддав Мокієві — самотньому юнакові, чужому і русотяпству, і націоналізмові та далекому і од інтернаціонального пафосу комсомольців. Мока захоплений багатством української мови». І далі: «А ось той же Мока говорить про титри кінокартин: “От, наприклад, написи в “Звенигорі” — краса! Стильні, поетичні, справжньою українською мовою писані. А подивіться ви на написи по других кінокартинах. Олива з мухами! Немов нарочито псують таку прекрасну, таку милозвучну мову...”

За подібними поясненнями чується голос самого драматурга, схвильованого проблемами чистоти і розвитку української мови. І водночас мовні симпатії Куліша до Моки пішли на шкоду п’єсі, бо зробили постать юнака ніби позитивною і такою, що виражає авторські ідеї, а позитивний герой з Моки — ніякий...»

Тут ми можемо і погоджуватися, і не погоджуватися з літературознавцем. У Моки дійсно багато хороших рис: глибокі знання української історії, літератури, фольклору, тонке відчуття мови. Він романтик і мрійник. Його філологічні коментарі захоплюють, чарують. Уля каже: «...Він на тебе словами отими тощо... аж пахне». Але коли він говорить дівчині замість слів кохання: «Ах, Улю! Мені вже давно хотілось вам сказати. Хотілось сказати, а тепер ще охотніше скажу: Улю! Давайте я вас українізую!» — то виглядає смішним і недолугим, дійсно «вдареним мовою», тобто теж ідеєю-фікс. У суперечці з батьком Мокій грубий, жорсткий, нестриманий. У нестямі кричить: «З новим прізвищем! У крилиці!» І на завершення характеристики — рядки з однієї театральної рецензії: «Більшість схилилася до того, що О. Сердюк у зображенні свого героя обрав єдино вірний шлях — шлях комедійного викриття наївного запаморочення Моки од пахоців рідної мови. О. Сердюк не ганьбив Мокієвих почуттів до рідної мови — над цим не можна сміятись. Глузував О. Сердюк над вузькою обмеженістю думок Моки, над тим, що любов до свого викликала у нього нехіль до іншого, “чужого”».

Що стосується анекдотичних (і серйозних!) типів — тьоті Моті та дядька Тараса, то М. Корняків висловив у театральній рецензії на виставу Леся Курбаса цікаву думку: «Дрібничкова Мазайлина ідейка виросла у Курбаса в цілу програму. Курбас вивів Мазайла перед очі всіх, розмалював його страшними фарбами й усією обстановкою промовив до глядачів: от вам страсті-мордасті, лякайтеся і борітеся з ним, з Миною Мазайлом, русотяпом злісним. Не вартий цього Мазайло. От тьотя Мотя з дядьком Тарасом — ці вже серйозніші. Самі собою вони — шкідники нового суспільного будівництва».

«Саме дурноверхій і нахабній тьоті Моті, серед інших глибокодумних істин, належало висловити щире захоплення ідеологією “Днів Турбіних”. Це висловлювання потребує окремого пояснення.

А. Луначарський називав “Дні Турбіних” [вистава МХАТу 1926 року на матеріалі роману М. Булгакова “Біла гвардія”] “політичною п’єсою”, вбачаючи її політичний зміст у вимогах широкої амністії до тих, що опинилися по той бік барикад. Водночас він писав про “двозначність сатири, що її кинуте в обличчя петлюрівщині” і відзначив ту “розлученість, з якою Булгаков малював петлюрівців”. Термін “двозначність сатири”, мабуть, найточніше підкреслював широчінь сатиричного леза, що різало вже не історичну петлюрівщину, а живе тіло сучасного культурного процесу...»

Українці в «Днях Турбіних» — це бандити, що розуміються тільки на самогоні й мріють про розстріли, а розмовляють дивацькою сумішню скалічених російських та українських слів.

Образливу двозначність булгаківської сатири відчув В. Кіршон, який побачив у цьому глузуванні «російського шовініста над українцями».

А. Хвиля сказав про драму Булгакова на сцені МХАТу: «Московський художній театр чудово поставив німецьку мову, щоб показати розмову командувача німецького корпусу в Києві з гетьманом. Німецьку мову артисти вивчили. А українською мовою вони розмовляють так, як розмовляють про Україну та українську мову в брудних чорносотенних анекдотах».

Так ганебна спадщина століть — національна зверхність та упередженість — продовжували жити в мистецтві і побуті сучасників Куліша.

...Цілком вірогідно, що саме однокітність Булгакова розв'язувала руки і Кулішеві. Сцена безнадійних спроб Шервінського заговорити українською мовою («Дні Турбіних») пародіюється подібною ж сценою безрезультатного вивчення Мазайлом правильної російської вимови... Логіка мислення Николки з «Білої гвардії» в розмові про слова «кот» і «кит» в українській мові, — «слова “кит” у них не может быть, потому что на Украине не водятся киты, а в России всего много», — є природною нормою мислення для героїв Куліша.

Один із тогочасних критиків писав: «“Мина Мазайло” є відповідь і кара за русотяпство. Якщо русотяп в анекдоті глузує з “малоросейської мови”, так тут автор глузує з “гаварил”. Одне одного варті».

Отже, тітка Мотя. Заскоружлості поглядів і ворожості до української мови, історії, культури можна лише подивуватися. Її репліки смішні, але ж і страшні. Побачивши на вокзалі напис українською мовою «Харків», вона цілком серйозно питає: «Нащо, питаюся, навіщо ви нам іспортілі город?» Те, що в українській опері «Тарас Бульба» артисти співають по-українському — «ето ж просто безобразіє!» Її докази мають «залізну логіку» чехівського героя: «Да етого не может быть, потому што етого не может быть нікада!» Українська мова для неї — просто «австріяцька вигадка».

Вбивчим за силою сарказму є висловлювання тьоті Моті: «По-моему, прилічнее бить изнасилованной, нежели украинизированной». Але і її зачепило за живе, коли Уля сказала, що у неї ноги відповідають «українському стандарту», бо відразу кинулася крадькома вимірювати свої. Ім'я «тьотя Мотя» перейшло в народі до розряду прізвиськ.

Дядько Тарас — теж гротескна фігура. Він виступає за збереження старого, патріархального без змін, без урахування нових умов життя. Проте в суперечці, хто в кого «вкрав» слова, змінювати чи не змінювати прізвище Мазайлові, дядько виявляється слабшим за тітку Мотю і здається на її милість. Є у нього висловлювання, не позбавлені здорового глузду, продиктовані любов'ю до рідного краю і народу, глибоким знанням історії: «Наші селяни не українці? Га?.. Та тому вже тисяча літ, як вони українці, а їх все не визнають за українців». Саме дядькові Тарасу належить гірке і страшне передбачення: «їхня українізація — це спосіб виявити всіх нас, українців, а тоді знищити разом, щоб і духу не було...»

Але «історично і суспільно правдива картина численних мовних дискусій п'єси залишає, проте, відчуття обмеженості через відсутність виходу їх у ширший світ і надмірну прямолінійність зіткнень тьоті Моті і дядька Тараса. Як усякі надмірності, вони дратують, а грубість їх поєдинків викликає нехіль до самих проблем».

Що стосується Лини і Рини Мазайлів, то це такі собі войовничі міщаночки, які повністю поділяють зневагу свого чоловіка і татуса до всього українського. Вони постійно милуються собою перед дзеркалом, кокетують і охають та ахають, беручись за серце, як шляхетні дівичі. Між собою ж мати й дочка розмовляють грубо, з лайками та образами, кожна вважає себе розумнішою за іншу. Їхні повсякденні заняття — пліткування, підглядання, обговорення нарядів та задрість до тих, хто «добре влаштувався» у житті. Коли щось виходить за рамки їхнього розуміння й уявлення, воно піддається беззастережному осуду і навіть

прокльону. Мати, дізнавшись про категоричну відмову сина міняти прізвище, пропонує: «Може, проклясти?» І дивується: «І в кого він такий удався? У кого? Здається ж, і батько, і я всякого малоросійського слова уникали...»

Отже, ці два сатирично-комедійні персонажі — уособлення тупого і зарозумілого міщанського середовища часів М. Куліша.

Трохи окремо стоїть у п'єсі постать Улі. Автор постійно підсміюється, іронізує в ремарках: «Уля — як Уля». Тобто така, як усі дівчата її кола. Самозакохано видивляється у люстерко, емоційно-сентиментальна, мрійлива. Але мрії її поки що не простягаються далі «вигідної партії». «Вигідна партія» на той час — комуніст із пристойним стажем, тоді можна щоліта відпочивати в Криму, як Оля Семихаткова.

Уля, як і її подруги, насторожено ставиться до українізації, теж прагне хоч трохи змінити прізвище — Розсохина, щоб звучало не так по-українськи — Розсоха. Але коли вона познайомилася з Мокієм і закохалася в нього, то серцем сприйняла його погляди. Тепер її слова звучать музикою: «І знаєш, “дружина” — це краще, як “жінка” або “супруга”, бо “жінка” — то означає, “рождающая”, “супруга” ж по-українському — “пара волів”, а “дружина”... Ось послухай: рекомендую — моя дружина, або: моя ти дружинонько. ...Або по-українському — одружитися з нею... Це ж не те, що “жениться на ней”, розумієш, Ринусько! Одружитися з нею, чуєш? З нею... Тут чується зразу, що жінка рівноправно стоїть поруч з чоловіком, це краще, як “жениться на ней”, — ти чуєш?»

Під впливом Мокія Уля стала ходити до бібліотеки, читати, цікавитися мовою, порівнювати і до деяких «філологічних» висновків дійшла вже сама. І хоч Рина їй говорить: «Яка ти українка, Ульо! Ти вже й мови не знаєш. Сама ж казала, що тільки покійна твоя баба по-малоросійському говорила», Уля відповідає: «Мама ще й тепер по-українському як коли закидають». Віднині вона вже й себе вважає україною, говорячи, що у неї все українське — навіть губи, очі і ноги (за антропологією). У фінальній сцені Уля повністю висупає на боці Мокія.

Z Повідомлення про результати роботи в групах.

(«Аналітик» (або вчитель) робить висновок про систему образів у сатиричній комедії.)

Z Проблемні запитання.

— Чи справді Міні Мазайлові через його українське прізвище не поталанило в житті?

Орієнтовна відповідь

— Ні, він мав гарну посаду, квартиру, дружину та дітей, був забезпечений матеріально.

— Так, бо відчував себе нещасним, «другосортною людиною».

— Яку серйозну загрозу для суспільства передбачив М. Куліш? (Номерну систему прізвищ і всього іншого.)

Z Інценівки-діалоги*.

(Можна провести у вигляді конкурса.)

Z Інтерактивна вправа «Коло ідей» або «Прес».

Визначте ідеї твору.

* Інценівки можна підготувати, скориставшись матеріалом у журналі «Вивчаємо українську мову та літературу», 2006. — № 33 (109). — С. 12–16.

Орієнтовна відповідь

- X Розвінчання національного нігілізму, духовної обмеженості на матеріалі українізації (втілене в образах Мина, Мокія, дядька Тараса, тьоті Моті).
- X Сатиричне викриття бездуховності обивателів, що зрікаються своєї мови, культури, родового коріння.

Z Повідомлення учня.

СЦЕНІЧНА ІСТОРІЯ КОМЕДІЇ «МИНА МАЗАЙЛО»

Комедія була закінчена наприкінці 1928 року й викликала зацікавлення та здобула підтримку з боку широких верств українського суспільства. Л. Танюк із цього приводу слушно підкреслював: «П'єсу відразу ж — винятковий для М. Куліша випадок! — було оцінено реперткомом дуже високо й рекомендовано до показу в усіх театрах України...»

Уже навесні, в березні й квітні, 1929 року комедія була поставлена в багатьох театрах. Н. Кузякіна, докладно аналізуючи сценічну історію п'єси, зазначала: «Грала комедію Куліша досить широко — в Дніпропетровську, Житомирі, Херсоні, Одесі, Вінниці, Маріуполі. У Києві, поруч із виставою франківців, “Мина Мазайло” жив на сцені обласного пересувного театру (ОРПС)... Гастролю Київського театру ОРПС по Україні засвідчили значну популярність “Мина Мазайла”».

III. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Вважаю, що актуальність сатиричної комедії М. Куліша «Мина Мазайло» в тому...

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти усний (або письмовий) твір про те, чи може вплинути і як прізвище, ім'я людини на її долю; підготувати повідомлення.

УРОК № 28

Тема. **Українська література за межами України. Література в Західній Україні (до 1939 року). (Огляд.)
Б.-І. Антонич. Життя і творчість**

Мета: допомогти учням усвідомити основні тенденції розвитку української літератури поза її межами; ознайомити із життям і творчістю поета, зацікавити ними; розвивати навички вирізнення провідних тенденцій і рис у розвитку літератури, світогляді письменника; поглиблювати вміння висловлювати власну думку; виховувати прагнення до самоосвіти, духовного збагачення засобами мистецтва.

Очікувані результати: учні вміють розповідати про розвиток української літератури за межами України, в Західній Україні (до 1939 року); знають матеріал про життєвий і творчий шлях Б.-І. Антонича, вміють характеризувати його поезію.

Обладнання: «портретна галерея» письменників, виставка творів, карта Європи першої третини ХХ ст.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Перевірка домашнього завдання.

Заслуховування усних творів про вплив прізвища на долю людини.

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Так історично склалося, що частина людей, які відчували себе українцями, мислили й говорили українською мовою, опинилися за межами своєї держави. Йдеться про західноукраїнські землі, що були й австро-угорськими, й польськими й іншими через переділ територій «сильними світу цього». Але, як не дивно, вони зберегли своє українство, ще й збагатили літературу та мистецтво завдяки відкритості зарубіжним традиціям і новітнім модерновим процесам. Саме тому можна відзначити, що автономність сприяла високому розвитку літератури в Західній Україні до 1939 року.

Про ці літературні процеси, а також одного з найяскравіших поетів цієї доби Б.-І. Антонича ми будемо говорити сьогодні на уроці.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Міні-лекція вчителя з елементами бесіди.

Західноукраїнська література першої третини ХХ ст. представлена багатьма яскравими талантами в усіх літературних жанрах. Серед поетів це Б.-І. Антонич, С. Городинський, Ю. Липа та ін. У прозі продовжують плідно працювати О. Кобилянська, В. Стефаник, долучають свої твори І. Вільде, О. Турянський тощо. Історична проза збагачується художніми полотнами Б. Лепкого, Ю. Опільського, Катрі Гриневичевої та ін. Кожен із них торував свій шлях у літературі, обираючи стиль відповідно до власних світоглядних естетичних відчуттів.

Z Короткі повідомлення учнів про письменників.

(Учні розповідають про західноукраїнських митців, крім Б.-І. Антонича, а також О. Кобилянської та В. Стефаника, творчість яких уже вивчалася.)

Z Продовження міні-лекції вчителя.

«То в чому ж безсмертя? — в творіннях духу. Мої пісні — над рікою часу калиновий міст». — Так пише про себе у вірші «Автобіографія» Б.-І. Антонич.

Б.-І. Антонич належав до тих діячів культури, які в основу творчої праці покладали освіту та культуру. І всім своїм життям поет утверджував цей принцип. Завдяки лише одній мистецтвознавчій статті «Національне мистецтво» він став членом АНУМ (Асоціація

Незалежних Українських Митців), яка діяла у Львові й була осередком культурного життя. У статті поет робить висновок, що «мистецтво само по собі є суспільною вартістю, а нація, очевидно, — суспільство; отже, мистецтво само по собі є також і національною вартістю. Митець тоді є національним, коли визнає свою приналежність до даної нації та відчуває співзвучність своєї психіки зі збірною психікою свого народу».

— Погодьтеся, дуже серйозно й ґрунтовно для людини, якій ледь за двадцять.

Поетрія ввійшла в його душу, мабуть, із народженням — світ йому відкрився 5 жовтня 1909 року в с. Новиці Горлицького повіту (тепер Польща) в родині сільського священика Василя Кота, який перед народженням сина прибрив прізвище Антонич. Доглядала, пестила, оповідала казки, вірші, легенди, співала народні пісні сільська дівчина-няня. Хлопець уважно слухав, якщо подобалося, просив повторити. Завчав напам'ять, іноді віршував щось своє, вимислене, спонукане оповідями і підсилене враженнями від великого, неосяжного світу темного лісу і світлої місячної ночі. Грамоти навчався приватно, згодом батьки віддали Богдана до польської гімназії в Сяноці. Вчився він добре, відзначався постійно, ще з першого класу, за успіхи, бо рано припав до книжки. Любив збирати книги — витрачав на них усі гроші, надіслані батьками. Цікавився не лише літературою, мистецтвом, а й технікою, медициною, спортом. Особливо його вабила музика. Навчився грати на скрипці, навіть виступав на концертах. Хоча любив більше слухати, ніж говорити — часто загортав себе в задуму, проте товариство любив, радо спілкувався на різні теми, віддаючи перевагу студентству українського походження. Зі своїм лемківським діалектом Б.-І. Антоничу — студенту Львівського університету відділення слов'янської філології з 1928 року — було нелегко зблизитися з радикальними студентами-українцями, бо декотрі, особливо дівчата, за спогадом І. Вільде, «бокували зразу від нього, вважаючи його за поляка, що робиться “приємним” для нас, українок». Та він уперто й послідовно, з особливою жадобою пізнання вивчав українську літературну мову, українську і світову літератури, слов'янські мови, мову англійську, німецьку, іспанську... Випишує незнайомі слова, синоніми, метафори, конспектує праці з історії, літератури, філософії, мистецтва, перекладає і пише вірші...

Праця над словом захоплює юного Антонича. На картки він записує фрази із творів українських письменників, розставляє наголоси, складає словнички болгарської, білоруської, чеської, словацької, російської та давньоруської мов, старанно поглиблює знання польської.

Антонич відвідує гурток студентів-україністів при науковій секції товариства «Прихильники освіти», вступає до товариства «Любителі польської мови».

Заглиблений у себе, нерідко замкнутий, наїжачений, гордовитий, самовпевнений і водночас — зніяковіло усміхнений, сором'язливий. Ті, хто із захопленням і подивом читали його перші поезії, що з'явилися

в журналах «Вогонь», «Вісник», «Студентський шлях», «Дажбог», «Дзвони», з деяким розчаруванням дивилися на білявого, невисокого на зріст юнака, тисли мляву руку молодого поета, розглядаючи його обважнілу, схильну до товстіння постать, а отже, з драматичним «натяком» на слабосиле серце, велику, з полисінням голову, яку обважнювали масивні рогові окуляри. Невже це той «хлопчина з сонцем на плечах», «п'яний дівчак із сонцем у кишені»? Невже це той, що казав про себе: «Я є рушниця, радістю набита, якою вистрілю на честь життя», «Я не людина, я рослина, а часом я мале лися», «звір'я сумне і кучеряве»? Невже це він написав такі гарячі, гострі, мов промені сонця, рядки:

Я, сонцеві життя продавши
 За сто червінців божевілля,
 Захоплений поганин завжди,
 Поет весняного похмілля?

Що ж, важко «накладався» образ чарівника слів і звуків на живу постать Б.-І. Антонича, бо ж Божий дар поета він носив у собі, у своїй душі, у своєму серці, яке немилосердно вистукувало невблаганний час. Він прислухався до себе, отого внутрішнього, жадібного до пізнання тайни природи і космосу, неспокійного у своєму бажанні виповідання незбагненої музики, якою звучать поріднені уявою слова-метафори, і чекав, які метафори, які несподіванки вигулькнуть із його неспокійного духовного «задзеркалля».

Цей стан народження ще в напівсонній уяві — на межі сну, ще не пробудженої свідомості та навалної з'яви реальних елементів дійсності, нових образів, ритмів, звуків — Антонич переживав чи не щодня. «...Мушу признатись, що значна частина моїх, і то бодай найкращих поезій повстала... напів у сні, — розповідав Б.-І. Антонич в редакції журналу “Назустріч” у 1935 році. — Найкраща пора писати для мене, це ранній ранок. Напівпробуджений, ще в ліжку складаю вірші. Тоді уява викликає образи небагато ріжні від сонних мрій, тоді маю дослівно враження, мовби мені хтось у сні нашіптував якісь дивні слова. Буджуся вже цілком, одягаюсь і записую якнайскоріше зложені в цей спосіб поезії. Так повсталі вірші здебільше не потребують згодом майже ніяких поправок і змін. Все на своєму місці, нічого не можна переставити».

У Б.-І. Антонича мистецький акт спричинений, інспірований і стимульований чуттєвою інтуїцією, тим, що Паскаль називав «тонким розумом», який здатний вловлювати невловиме, мозаїчне, розкрилене, мерехтливе, те, для словесного вираження якого не вистачає слів. Не випадково Антонич так багато, послідовно і систематично працював над поглибленням української мови, так багато часу приділяв перекладам, так переймався творчістю П. Тичини — прислухався уважним музичним подивом до звучання його ронделів, тріолей, октав «у космічному оркестрі».

Благословенні:
 матерія і просторінь, число і міра!
 Благословенні кольори, і тембри, і огонь,

огонь, тональність всього світу,
огонь і рух, оґонь і рух!

«Співаючи хвалу надлюдським і рослинним бурям», поет прагне не стільки пізнати, скільки відтворити, образно виразити язичницький шал народження-вмирання, відродження-згасання всього суцього в природі, яка живе за непізнаними законами («...за законами нам невідомих формул вирують дні й міста, й вирують бормашини»).

Збіркою «Привітання життя» (1931) розпочалися міфопоетичні «прояснення» сутності життя.

Проте марно шукати таємну пружину механізму життя, бо ж «його основа є невпійманна». Життя тому таке гарне, зваблिवе, химерне, дивне, примхливе, що володіє магією вічної таїни. Для молодого Антонича життя гарне «у тій своїй безпанській вередливості, у тій ніким не кермованій химерній грі, у тій необлічальності пригоди, у тій загадочній змінливості, у тій бунчужній зачіпливості, у тій солодкій розкоші небезпеки».

Антонич-прозаїк начебто умліває від розкошування образними порівняннями, які мовби набігають одне на одне, нарощуючи темп оповіді і водночас демонструючи марність вираження повноти настрою, відчуття митця, невтомної спраги нового слова, нового образу.

(За М. Жулинським)

— Як ви думаєте, чи завжди співпадає зовнішній вигляд людини з її духовним наповненням, душевними якостями?

Життя відміряло Б.-І. Антоничу всього 28 років (помер 1937 року від запалення легенів). Але яскрава зоря його творчості не втомлюється вабити нові й нові покоління, відкривати красу поетичного слова й самого буття у всіх його виявах.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Творча робота.

Змалюйте «психологічний» портрет письменника.

Z Проблемне завдання.

Прокоментуйте рядок із поезії Б.-І. Антонича «Запрошення»: «Із всіх явищ найдивніше явище — існування».

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— В особистості поета Б.-І. Антонича мене вразило...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вміти розповідати про літературний процес в Західній Україні (до 1939 року), знати біографію Б.-І. Антонича; підготувати повідомлення.

Тема. **Б.-І. Антонич. Аполітичність, наскрізна життє-
ствердність, метафоричність і міфологізм поезії.
Екзотика лемківського краю в контексті вселюд-
ських мотивів**

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художнє багатство та естетичну красу поезій Анто-
нича; поглиблювати вміння визначати головні мотиви, ідеї, художні засоби, коментувати
їх, давати власну оцінку; виховувати життєлюбство, любов до поезії, естетичний смак.

Очікувані результати: учні знають поезію митця, вміють характеризувати в цілому, аналізувати окремі
твори, визначати риси індивідуального стилю митця, висловлювати власні враження
від віршів поета.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстрації до них, словники.

Тип уроку: формування вмінь та навичок.

Хід уроку

**I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ.
ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**

Z Вступне слово вчителя.

«В сонцехвальній поезії Антонича ми відчуваємо й українську лі-
тературну традицію, і рівняння поета на світові досягнення в мистецтві,
яке люди, що не можуть жити без ярликів, назвали мистецтвом біоло-
гізму. Антонич, одначе, настільки оригінальний, що порівнювання його
з іншими поетами при допущенні найменшої необережності може обер-
нутися глуфом. Дозволимо собі лиш на одну заувагу, підказану самим
поетом: одним з його літературних учителів був родоначальник нової
американської поезії. “Тобі хвала, сивобородий міністре республіки по-
етів, Уолте Уйтмене, що навчив ти мене молитися стеблинам трави, —
говорив Антонич. — В корчмі “під романтичним місяцем”, п’ючи палю-
чу і похмільну горілку мистецтва, разом з тобою звеличую найтайніше
і найдивніше явище: факт життя, факт існування”.

Сума вражень життя, що лежить в основі будь-якої творчості, по-
водиться з Антоничем так, що ми в ідеалі його природи пізнаєм його
психічний феномен. Ми пізнаєм велетенську здатність людської душі
входити в таємниці природи, відчувати інтелектуальну впокореність
перед її величністю і разом з тим світло і височизну розуму перед нищою
байдужістю й темрявою природи. Антонич увесь час ніби шукає в собі
поєднання цих протилежних властивостей інтелекту.

Антоничева поезія — це негаснучий перстень життя, який пере-
даватимуть із покоління в покоління здивовані читачі, щоб зачудування
сонцем і людиною не пропало ніколи».

(Дмитро Павличко)

— Чи згодні ви з такою оцінкою поезій Б.-І. Антонича — помір-
куємо на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Опрацювання таблиці.

РОЗВИТОК ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (до 1939 року)

Види літератури	Стили	Тематика, мотиви	Проблематика
Поезія			
Проза			
Історична проза			

Z Завдання учням.

Складіть «паспортну анкету» Б.-І. Антонича (роки, місце народження, батьки, освіта, фактори формування як поета та громадянина, назви збірок, жанри, в яких писав, захоплення, громадська робота і т. ін.).

III. ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Повідомлення учня.

(Учень розповідає про лемків та їхню долю.)

Z Виразне читання поезії Б.-І. Антонича «Автопортрет».

Обмін враженнями щодо прочитаного.

— Який загальний настрій, тональність поезії?

— Як епіграф перегукується з основною думкою твору? (Ключові слова — «захоплений у життя».)

— Які вірування відбиваються у творі? (Язичницькі.)

— У чому знаходить відгук у вірші Антонича антична традиція? (У Діонісійському світобаченні.)

Z Виразне читання поезії Антонича «Вишні». Обмін враженнями щодо прочитаного.

Z Коментар учителя.

Вишня — символічне для українців дерево. Про нього складено багато пісень, балад, на його гілочках ворожили: ставили гілочку взимку в хаті й чекали, щоб зацвіла, пророкуючи дівчині швидке щасливе заміжжя, а родині — врожай та добробут. Вишневий сад — це й окраса сільського подвір'я, й ознака заможності, потягу господарів до краси.

Образ вишні — архетип рідної оселі, краю, України — до вершин національної символіки підніс у поезії «Садок вишневий коло хати» Т. Г. Шевченко.

У тогочасній ліриці, особливо авангардистській, традиційні символи вважалися застарілими, такими, що не відповідають урбаністичному світові. Але в митця була інша думка, і він звичним образом надав нового звучання, свіжості.

Z Словникова робота.

Архетип — прообраз, закорінений у глибинах колективної свідомості.

Символ — художній образ, який умовно відбиває певну думку, ідею, почуття, поняття.

Z Опрацювання таблиці.

Заповніть таблицю, вписавши образи поезії, пояснивши їхнє значення та визначивши художні засоби їх творення.

ОБРАЗИ ПОЕЗІЇ «ВИШНІ»

Образ	Значення	Художній засіб
Антонич — хрущ	Ліричний герой відчуває себе скромним малим створінням, невіддільним від природи, яку оспівав Шевченко. Підкреслюється спадкоємність поколінь	Метаморфози
Україна	Пряме значення, рідний край, у який разом з автором залюблений ліричний герой	Епітети, інверсія, поетичне звертання
Вишні	Символічне значення рідного дому, краю, батьківщини, природи; образ має життєрадісний, життєстверджуючий пафос	Символ, епітети, інверсія, метафора

Z Виразне читання поезії «Зелена євангелія». Обмін враженнями щодо прочитаного, словникова робота.

Морелі — абрикоси.

Дзбан — глечик.

Z Творча робота.

Складіть «логічно-асоціативний кущ» поезії.

Z Коментар учителя.

Як ми знаємо, у віруваннях лемків, предком яких вважав себе Антонич, перепліталися язичництво та християнство. Тому поет, вживаючи християнську лексику (*євангеліє* — грец. добра, радісна звістка), по-язичницькому славить сонце, землю, і всім на ній поклоняється, захоплюється красою й передає її нам за допомогою порівнянь, епітетів, асоціативно-логічних рядів, гри слів (омофони *сонце* — *сон цей*), окличних риторичних речень.

Z Виразне читання поезії Антонича «Дороги». Обмін враженнями щодо прочитаного.

Z Опрацювання таблиці.

Заповніть таблицю, визначивши типи поетичних образів вірша.

Див. с. 134.

ТИПИ ПОЕТИЧНИХ ОБРАЗІВ ВІРША

Слухові образи	Нюхові (одоративні) образи	Зорові образи
Зашуміла трава, розспівалися цвіркуни дній-дзелень	Пахуча конюшина	Розгорнулася земля, простелилася трава, небо, пшениця над нами, безкрай, далеч іскриться, голубінь, золотавість і зеленя, вода і криниця, місяць мідянорогої

Z Евристична бесіда.

— У чому незвичайність стилістики поезії? (Повтори, перелічення, вигуки, подані в дужках як вставні конструкції.)

— Визначте центральний образ вірша? (Дорога, метафорично-життєва дорога.)

— Яким розміром написаний вірш?

Розгорнулася земля, на чужій книжці (дороги, дороги, дороги). Зашуміла трава і принішкла, простелилася нам юним під ноги.	0 0 — 0 0 — 0 0 — 0 0 0 — 0 0 — 0 0 — 0 0 0 — 0 0 — 0 0 — 0
--	---

(Трьохстопний анапест зі зміною ритму в другому рядку; рима перехресна, жіноча.)

— Яка ідея твору? (Дорога життя простеляється «юним під ноги, вона сповнена привабливості й таємниць, треба лише пройти її, не схитити, побачити її красу й досконалість.)

Z Виразне читання поезії «Різдво». Обмін враженнями щодо прочитаного.

Z Завдання пошуково-дослідницького характеру.

Знайдіть у поезії «Різдво» риси двовір'я.

РИСИ ДВОВІР'Я В ПОЕЗІЇ «РІЗДВО»

Християнство	Язичництво
— Біблійна легенда про народження Христа в печері.	— Бог народився на саях в лемківському містечку.
— Народження Сина Божого привітали волхви, пастухи, принесли подарунки	— Лемки в крисанях принесли місяць круглий. — У долоні Матері Божої — місяць — золотий горіх (язичницький місячний знак)

Z Коментар учителя.

Біблійні міфи письменник переосмислює в пантеїстичному ключі; екзотичні образи рідного йому лемківського краю ніби зближують небесне й земне, наповнюючи буття радістю, вірою у вселюдську мудрість. Ця поезія, як і всі інші, викликає багато асоціацій, у кожного читача — свої, але підпорядковані загальнолюдським ідеалам.

Z Робота зі словником літературознавчих термінів.

Міфологізм — певна пов'язаність із міфами.

Асоціативність — наявність наведеного чи використаного за подібністю до чогось.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Мені сподобалася поезія Антонича..., тому що...

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вміти виразно читати й аналізувати поезії Б.-І. Антонича, два вірші (на вибір) вивчити напам'ять; уміти наводити приклади міфологізму та асоціативності у творах письменників; підготувати повідомлення.

УРОК № 30

Тема. **О. Турянський. Поема в прозі «Поza межами болю». Історичний матеріал Першої світової війни як предмет художнього узагальнення**

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю письменника, його стильовою манерою, джерелами творчості; викликати інтерес до них; розвивати навички виразного читання напам'ять, сприйняття матеріалу на слух, виділення головного; поглиблювати вміння аналізувати суспільні та літературні події, поняття; виховувати волю до життя, несприйняття антигуманних явищ.

Очікувані результати: учні знають матеріал про життєвий і творчий шлях поета, історичні обставини періоду Першої світової війни; вміють визначати жанр «поезії в прозі», тематику та проблематику твору, його особливості.

Обладнання: карта Європи часів Першої світової війни, портрет письменника, видання твору, словники, ілюстративні матеріали до біографії.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Перевірка домашнього завдання.

Розповідь напам'ять віршів Б.-І. Антонича, їх аналіз, наведення прикладів міфологічності та асоціативності в них.

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Z Вступне слово вчителя.

Ім'я О. Турянського, із творчістю якого ми розпочинаємо знайомство, до недавнього часу було мало відомим широкому колу читачів. Між тим, європейська критика зіставляла його «Поza межами болю» з такими творами, як «Вогонь» А. Барбюса, «Червоний сміх» Л. Андреева, Е.-М. Ремарка та ін., віддаючи перевагу українському письменникові.

Згадаймо ще такі твори, як «Любов до життя» Дж. Лондона, «Старий і море» Е. Хемінгуея, «Воля до життя» О. Довженка. Твір

О. Турянського — із цього ряду, бо в ньому йдеться про те, як людина потрапляє в критичну, екстремальну ситуацію і рятує її лише жага життя, сильна воля.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ; ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Міні-лекція вчителя (або повідомлення учня).

Осип Васильович Турянський народився 22 лютого 1880 року в с. Оглядів Радехівського району, що на Львівщині, в селянській сім'ї. Був найстаршим із восьми дітей. При підтримці сільського вчителя вступив до Львівської української гімназії, згодом закінчив філософський факультет Віденського університету, де й захистив докторську дисертацію.

Перші оповідання письменника побачили світ 1908 року. З 1910-го Турянський викладає українську мову та літературу в Перемишлянській гімназії. Восени 1914-го був мобілізований в австрійську армію і відправлений на сербсько-австрійський фронт, потрапив до полону. Все пережите в таборі для інтернованих на італійському острові Ельбі О. Турянський відтворив у повісті «Поза межами болю» (1917).

Українська література не багата на твори, що осмислюють Першу світову війну (назвемо ще «Записки полоненого» Олекси Кюбця, твори В. Стефаніка). Повість-поема Турянського, написана в стильовому ключі експресіонізму, є видатним явищем у літературі українського модернізму.

Після повернення з Італії до Відня О. Турянський викладає порівняльне право у Віденському університеті. Останнє десятиліття (1923–1933) працює в Галичині, займається видавничою та педагогічною діяльністю.

Підірване сербським полоном здоров'я швидко тануло, і 28 березня 1933 року письменника не стало. Через п'ятдесят років стараннями ентузіастів була розшукана могила на Личаківському цвинтарі у Львові, а в Києві видано твори «Поза межами болю. *Повість-поема*. Син землі. *Роман*. Оповідання» із передмовою С. Пінчука та вступним словом Р. Федоріва.

Z Робота зі словником літературознавчих термінів.

Експресіонізм (від фр. expression — вираження, виразність), як й імпресіонізм, постав у творчості західноєвропейських художників (Ван Гог, Едвард Мунк, Поль Сезанн, Поль Гоген, Анрі Матісс та ін.). Згодом експресіоністичний стиль засвоює німецька література (С. Георг, Г. Тракль, Ф. Кафка, Б. Брехт тощо), а далі й інші європейські літератури. Для цього стилю характерна зацікавленість глибинними психічними процесами, заперечення як позитивізму, так і раціоналізму, оновлення формально-стилістичних засобів, художньої образності й виразності, часом непослудваних між собою, як-от глибокий ліризм і всеохопний пафос, суб'єктивізм і зацікавленість громадянською темою.

Український експресіонізм започаткував В. Стефанік, який від декадентських поезій у прозі перейшов на засади експресіонізму. Класичний експресіонізм утвердив О. Турянський повістю «Поза межами болю».

У стильову течію експресіонізму частково вписується творчість М. Куліша («97»), експресіоністичні риси помічаємо у збірці М. Бажана «17-й патруль», а особливо в прозі М. Хвильового, І. Дніпровського, Ю. Липи та Т. Осьмачки.

Поема в прозі — ліро-епічний твір, у якому наявний розгорнутий динамічний, напружений сюжет, використовуються ліричні та епічні засоби у відображенні дійсності, розкривається внутрішній стан героїв, паралельно з образами, що входять у розвиток сюжету, є образ ліричного героя; написаний у прозі.

О. Турянський писав у стилі експресіонізму.

Риси експресіонізму у світовому літературному процесі:

— метою мистецтва проголошувалось спонтанне, вибухоподібне вираження «Я» художника, внутрішній світ якого вважався єдиною реальністю;

— творець не має бути пов'язаний з матеріальним світом, що уособлює хаос, зло;

— свідоме перекручування форм дійсності.

Естетичні принципи експресіонізму:

— тяжіння до абстракцій;

— заміна конкретних персонажів символами (Жінка, Шалений Воїн, Розпач);

— кричущі художні засоби;

— гротеск;

— гіпертрофована емоційність;

— різноманітні ефекти;

— естетизація потворного.

Жанр твору О. Турянського визначається як поема в прозі.

Z Слово вчителя.

У творі О. Турянського історичний матеріал Першої світової війни використано як предмет художнього узагальнення.

Z Коротке повідомлення учня.

(Учень розповідає про Першу світову війну.)

Z Слово вчителя.

Хоча твір і стосується певного історичного періоду, автор вдається до прийому умовності зображення. Події відбуваються поза конкретним часом і простором, тому що порушуються проблеми вічні й загальнолюдські.

Z Повідомлення учнів.

(Учні розповідають про оповідання Дж. Лондона «Любов до життя» та О. Довженка «Воля до життя».)

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Бесіда.

— Чи зацікавила вас така тема?

— Яка з проблем вам здалася найактуальнішою?

— Якої ви думки про експресіонізм у літературі?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Мене зацікавило...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати поему в прозі О. Турянського «Поza межами болю», вміти висловлювати власну думку щодо прочитаного.

УРОК № 31

Тема. **О. Турянський. Поема в прозі «Поza межами болю». Ідея перемоги духа над матерією. Гуманістичний, життєтвердний пафос твору, його вселюдська значимість і всеохопність**

Мета: допомогти учням усвідомити загальнолюдські мотиви й гуманістичні цінності твору письменника, роль біологічних інстинктів і духовної волі для збереження життя й людської гідності; розвивати навички аналізу складних за змістом і формою ліро-епічних творів, уміння висловлювати власні думки та обґрунтовувати їх; виховувати почуття гуманізму, прагнення до гідного життя.

Очікувані результати: учні знають зміст твору, вміють виділяти ключові епізоди, переказувати, коментувати їх, аналізувати основні ідеї та засоби їх художнього втілення.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

«Людина на війні — це воля. Є воля — є людина! Нема волі — нема людини! Скільки волі, стільки й людини», — зробить висновок один із героїв Другої світової війни, персонаж твору О. Довженка. А довів це із вражаючою художньою переконливістю кількома десятиліттями раніше О. Турянський у своїй поемі в прозі «Поza межами болю». Про це ми поговоримо сьогодні на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

Z Евристична бесіда.

— Чому ім'я письменника О. Турянського стало відомим українському читачеві лише недавно?

— Яким постає перед нами О. Турянський як письменник і людина, громадянин?

— Якими естетичними принципами керувався митець?

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ; ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Обмін враженнями щодо прочитаного.

Z Складання «сюжетного ланцюжка», переказування ключових епізодів твору.

«Я й мої товариші впали жертвою жахливого злочину. Це був злочин, якого люди і природа допустилися на нас і який і нас приневолив стати злочинцями супроти духа людства. І судилося нам пройти за життя пекло, яке кинуло нас поза межі людського болю — у країну божевілля і смерті».

Автор вирішив написати про своїх загиблих товаришів, тіні яких йому з'являються у сні і наяву. Це буде їм жалобним вінком, а спільні муки хай «падуть прокльonom на старий світ, який ще досі тоне в морі крові й нікчемності». «Хай ясна ідея... веде... все вище й вище на сонячний шлях волі і щастя великого українського народу й до вселюдського братства й любові».

І коли наша боротьба за волю така важка і кривава, то не падаймо ні на хвилю в темряву розпуки, бо

Через сльози і терпіння
Шлях веде до просвітління:
Хто боровся, скутий тьмою,
Тому сонце — мрія мрій».

Штранцінгер, який просувався зі своїми шістьма товаришами, раптом зупинився. Він був сліпий, і скрипка — те єдине, що лишила йому воєнна доля. Йти більше не міг, сказав, що залишиться тут. Товариші сказали, що залишаться з ним. Підійшов старий серб-охоронець, націлився на Сабо. Той ударив його палицею по голові. У сумці в стражника були патрони, але ні крихітки істинного. Навколо були засніжені гори, урвища й безодні, скрізь чигала смерть. Ніде й сліду людей. Якщо й зустрінуть хату албанця, то й там їх чигає куля. Втома тягне всіх додолу, але сідати не можна — замерзнеш одразу.

Тільки наче з-поза сумерків, з безкраїх засвітів, із-за океану ніжно ти-хенько щось гомонить: «Тату, тату!» Син.

Треба вогню, без нього загинуть. Знайшли якийсь корч, відірвали від нього, що могли, але мокрі гілочки не загорілися. Книжки Шекспіра, Гете, Канта спалили ще три дні тому. Кожен відірвав від себе шмат сухого одягу, але й це не допомогло. Потрібний був цілий одяг. Значить, хтось заради загального добра мусив померти. Але всі хотіли жити. Тоді вирішили, що помре найслабший. Вони будуть скакати, танцювати навколо того корча, поки хтось не впаде. «Без найменшої тіні спротиву почали скакати людські скелети, замерзлі з морозу, смертельно вичерпані голодом, бігати і скакати довкола корча. Лиш одна думка вводила в рух їх закостенілі ноги: «Скачи, скачи і витримай... а то, може, твої власні товариші тебе доб'ють!» Почався дикий танець. Героєві-оповідачеві хотілося впасти, скочити в безодню, але слабенькі ручки сина, які він ніби відчував на шиї, тримали його».

Добровський сміявся й показував елегантні фігури танцю, бо був колись балетмейстером. Сказав, щоб товариші уявили собі, що танцюють на балу з прекрасними дамами, котрим говорять компліменти, яких цілкують.

Один упав знесилений, але зараз же підхопився, як м'ячик, боячись виявитися найслабшим. Бояні заплакав і став кликати маму. Добровський розмовляв з коханою жінкою, говорячи, щоб не лякалася його теперішнього вигляду. «Адже ви знаєте, звідкіля у мене мертвецькі руки і щоки? З грому гармат, із тяжких ран душі і тіла, з голоду й розпуки вони. З героєвської боротьби за ваші товстенські щоки й руки, за ваші золоті намиста й жемчуги».

Та коли я гинув серед куль у ямі, вам не стало терпцю ждати на мене». Тепер він уже не плаче, як тоді, лише сміється. Бояні не міг більше скакати, хотів кинути в прірву, але йому не дали. Він подивився на кожного з товаришів і закликав маму на порятунок. Сабо глянув на нього й сказав співчутливо, що й він людина, хай той не думає погано про нього. Бояні всміхнувся, попросив передати якісь гарні слова його мамі й заспокоїти її, що помер він у теплій хаті на м'якій постелі.

Товариші стягли з трупа вбрання і розпалили вогонь. «Важке мовчання перебив Добровський: “Оце має бути людська доля! Вродилася людина, плакала, сміялася, співала, навчилася ходити і причимчикувала, сердешна, аж сюди, щоби після найстрашніших мук покластися тут, у тій проклятій льодовій пустині на спочинок”».

— Прокляте те життя, в котрому слабший мусить згинуть, щоб дужчий міг жити».

Z Інтерактивна справа «Мозковий штурм».

Визначте тему твору та порушені в ньому проблеми.

Орієнтовна відповідь

X Теми:

- показ антигуманності війни;
- розкриття ролі чинників, що підтримують волю людини до життя;
- зображення психологічного стану душі людини, що потрапила в межу, екстремальну ситуацію;
- аналіз ціннісних орієнтирів людини.

X Проблеми:

- війни і миру;
- волі людини та біологічних інстинктів;
- життя і смерті;
- гуманізму та жорстокості;
- загальнолюдських цінностей та ідеалів.

Z Проблемні завдання.

1. Прокоментуйте присвяту й передмову до поеми в прозі «Поza межами болю», визначте їхню роль у композиції та розкритті ідеї твору.

Орієнтовна відповідь. Присвята вказує на те, що для ліричного героя та й для самого автора є найвищою цінністю; у «Передньому слові» автор не вказує ні часу, ні обставин подій, тільки називає загарбницьку війну імперії «Жахливим злочинцем» проти людини і людства. Це — данина шани товаришам, з якими разом гинув, лише дивом залишився в живих. Це гімн волі людини і прокльон старому світові, «який ще досі тоне в морі крові й нікчемності». Отже, передмова — ключ до розуміння твору, заклик до молодого покоління українців прямувати «до вселюдського братерства й любові», переборовши «темряву розпуки».

2. Дайте коментарі до уривків із твору, визначте художні засоби, які розкривають їхні головні думки.

А ви знаєте, звідкіля у мене мертвецькі руки і щоки? З грому гармат вони, із тяжких ран душі і тіла, з голоду й розпуки вони. З героїської боротьби за ваші товстенські щоки й руки, за ваші золоті намиста й жемчуги.

Та коли я гинув серед куль у ямі, вам не стало терпцю ждати на мене.

І ви кинулись на шию гладенькому галапасові, котрий ніколи навіть пороку не нюхав.

Тямите, як я, загартований жовнір, плакав перед вами?

А ви відповіли на мої сльози:

— Іди собі до чорта!

Від цієї хвилини я ніколи не плачу, тільки сміюся, сміюся й кепкую собі з життя й зі смерті.

Однак моя душа все плаче за втраченою вірою в жінчину і в людину.

Під маскою у мене тільки душа. Тіла у мене немає...

Але ви не побачите моєї душі й не вчуєте її плачу, бо тільки душа може побачити й розуміти душу.

Ви тікаєте від мене?

Тут Добровський обернувся до товаришів і кричав:

— Дивіться, з яким презирством вона відвертається від нас. Не плач, Бояні, не плач перед салоновою дамою, бо її ніжні уста скривляться з відразою самички на вид твоєї слабодушності. Не сльози, не душу, покажіть дамам тіло, м'ясо, обвинуте наймоднішим платтям, обвішане блискучими світельцями й підшите все рухливим, солоденько-змісловим, безмізким пустомельством! Тоді жінки будуть вічно ваші — на короткий час...

Орієнтовна відповідь. Подається уявний діалог між вояком та жінкою, що його зрадила, бо не стала чекати чоловіка, який пішов по-геройськи воювати за її «товстенкі щоки й руки», «золоті намиста й жемчуги». Засуджується бездушність «самичок», «салонних дам»; використовуються риторичні питальні й окличні речення, згрубілі вирази, фразеологізми (*кинулась на шию, пороку не нюхав, тепло серця, далека дорога* та ін.); діалог побудований на контрастах, для підсилення враження вживається прийом перелічення.

Добровський скакав, як навіжений.

Пристанув на хвилину і глянув на чорне небо та в недру. На його обличчі боролися біль і гордість чоловіка, що, кинений у прірву буття, почуває всю грозу своєї безсильності.

Засміявся глумно й закликав:

— Хотів би я розбити скам'яніле небо і скинути всіх богів у цю безодню.

Хай би боги, царі і всі можновладці, що кинули людство у прірву світової війни, перейшли оце пекло мук, у якому люди караються! Хай би вони самі відчували й пізнали бездонну глибину людського страждання!

Тоді боги стали б людьми, а люди братами.

Орієнтовна відповідь. Гнівна інвектива проти «царів та можновладців», які «кинули людство у прірву світової війни», у пекло, в страждання.

Станули й оглянулися кругом.

Куди око не гляне, з усіх-усюдів заглядає смерть.

Із-за гори на крайнебі виповзли із таємних глибин землі дивовижні облаки-страхіття і ще більше місця сонця заступили. Виглядали, мов казочні упирі. Отворили великанські, червоні, наче в крові скупані пащі, щоб кинутись на гори й пожерти їх разом із сімома живими ествами.

Орієнтовна відповідь. Пейзаж співзвучний подіям та настроям героїв — страхітливий, байдужий до людських страждань, нагадує велетенську могилу.

Показував товаришам елеганцію і граціозність танцю.

Дивна суперечність між його добірними салоновими рухами й між його обшарпаними, брудними лахами, покритими снігом і засохлою кров'ю!

І якби вони були у світі життя й сонця, то, може, було б і дивно глянути, як його уста, все складені до іронії і глуму, ціле його запале, бліде й зелене лице з довгою, розчіхраною, рижою бородою і з вусами, наче дві розмикані мітли, силкувалися виразити приємну, солодку й готову до компліментів міну салового льва.

Орієнтовна відповідь. Портрет героя побудований на контрастах між дійсним і тим, що він хоче вдати із себе; передається глибина страждань, доведення людини до крайніх меж.

«Як перекотиполе, гнане бурею, як соломки на хвилях розшалілого моря, так кидалися людські тіні в дикім танці життя і смерті».

Орієнтовна відповідь. Це розгорнута метафора з кількома порівняннями, що передають шалену боротьбу героїв за життя у двобой з невблаганною смертю.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Проблемні запитання.

— Чому Сабо не кинув смілого Штранцінгера, хоч той просив його залишити, а вбив серба, що замірився на товариша? (Бо серб замірився на вбивство товариша по нещастю, а Сабо хотів, щоб це вирішила доля.)

— Яка роль мистецтва в житті героїв? (Велика, бо рятувала і в прямому, і в переносному значенні. Воїни брали із собою в похід книги Шекспіра, Гете, Канта; Штранцінгер — скрипку, і ніс її до останнього, товариші не посміли забрати, хоча вона б дуже знадобилася для розпалу вогнища, яке могло б урятувати.)

— Наскільки гуманним був спосіб вибору того, чий одяг врятує інших? (Найприйнятніший, можливо, серед усіх, бо вказував на силу волі, можливості людини, які дали б їй змогу все-таки вижити.)

— Чому Бояні помер з усмішкою на устах? (Бо почув з уст Сабо «теплі слова» й побачив «іскру людяності в його очах», а не дикого, безжального звіра.)

— Як розуміти закінчення твору? (Як одну з основних його думок.)

Z Міні-диспут.

— Чи можна щодо ідей твору О. Турянського провести певні аналогії із сучасним життям?

Орієнтовна відповідь. У будь-якій ситуації людина повинна намагатися залишатися людиною; війни неприпустимі, як і жорстокість, тероризм; воля людини до життя може зробити більше, ніж усе інше; цінності, за які варто боротися, — це любов і повага близьких, рідних тощо.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Найбільше мене вразила думка про те, що...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати зміст твору О. Турянського, вміти його аналізувати, висловлювати власні міркування; підготувати повідомлення.

УРОК № 32

Тема. **Еміграційна література (огляд).
«Празька поетична школа» української поезії
та її представники. Є. Маланюк**

Мета: ознайомити учнів з еміграційною літературою, найвідомішою «празькою поетичною школою» та її представниками; зацікавити творами, спонукати до глибшого ознайомлення; розвивати навички самостійної роботи з додатковою літературою, виділення головного; виховувати повагу до митців-патріотів, любов до поетичного слова.

Очікувані результати: учні вміють розповідати про розвиток української еміграційної літератури, «Празьку поетичну школу» та їх представників, знають матеріал про життєвий і творчий шлях Є. Маланюка.

Обладнання: «портретна галерея» письменників-емігрантів, виставка їхніх творів, ілюстрації до них, карта світу.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Творче завдання.

— Складіть усне есе «Мої думки та почуття при прочитанні поеми в прозі О. Туряньського “Поza межами болю”».

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

«Нашого цвіту — по всьому світу», — говорить народне прислів'я. І це справді так. З різних причин і різними способами доля закидала українців далеко за межі рідного краю. Та закладена в генах любов до батьківщини не зникала, будила почуття патріотизму, прагнення прислужитися народові своїм талановитим художнім словом.

Українській літературі за кордоном та її найвидатнішим представникам і буде присвячено сьогоднішній урок.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Міні-лекція учителя з елементами бесіди.

Потужна енергія «розстріляного відродження» виявилася незнищеною. Водночас існувало ще одне відгалуження української літератури на теренах еміграції — «Празька школа». До неї входили Ю. Дараган, Є. Маланюк, О. Ольжич, Л. Мосендз, О. Теліга, Н. Ливицька-Холодна, О. Лятуринська, О. Стефанович та ін. Вона не мала ні статуту, ні членства, ні структури, як, скажімо, «Гарт» чи ВАПЛіте. Чимало її представників жило не тільки в Празі, а й у Варшаві, Львові, Мюнстері та інших містах Європи. Основу «Празької школи» склали вчорашні учасники

визвольних, нещасливих для України, змагань 1917–1921 років, інтерновані в табори, зокрема на землях Польщі. Тут, поблизу м. Каліш, було зроблено спробу об'єднати творчу енергію погромленого українства на основі художньої літератури. У травні 1922 року гурток таборових письменників (Ю. Дараган, М. Селегій та ін.) провів організаційні збори і разом із літературно-мистецьким товариством «Вінок» прийняв програму журналу «Веселка» (1922–1923). На цій базі виникло й однойменне літературне угруповання, де виразно окреслювалися постаті Ю. Дарагана та Є. Маланюка.

Після того як Польща почала надто неприязно ставитися до українців, більша їх частина подалася до Чехословаччини. Адже тут, у Празі, діяв Український вільний університет при Карловім університеті, Український педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, у Подєбрадах — Українська господарська академія та ін. У цих закладах навчалися Є. Маланюк, Н. Лівичька-Холодна, Ю. Дараган, О. Теліга, О. Ольжич, О. Лятуринська та ін. То було покоління, що складало досить сильний інтелектуальний пласт української еміграції, впливало на перебіг та кристалізацію національного руху. То були свідомі сили, які сприйняли поразку національної революції 1917 року як національну ганьбу, але не впали в розпач на противагу старшому поколінню (О. Олесь, М. Вороний, В. Самійленко та ін.). З'явилися «нові характери, виповнені напруженою волею імперативів. Вони формувалися на межі українського та європейського світів, пронизуваною потужними вітрами західної культури та стимульованою ними історичною пам'яттю рідного народу. На підставі цього й виникла їхня історіософічна (тобто, позначена мудрістю історії) лірика. І хоча для Європи вона лишилася непоміченою, в контексті української літератури окреслилась як яскраве художнє явище. Це явище дещо відмінне від галицького письменства, яке переживало тоді кризу символістського світобачення, начебто долало вплив стрілецьких мотивів (мова йде про пісні українських січових стрільців). Протистояла «Празька школа» і творчості об'єднання «пролетарських» письменників «Горно» (В. Бобинський, А. Іванчук, С. Тудор, Антоніна Матулівна та ін.).

«Празька школа», збагачена здобутками наддніпрянської лірики, за спостереженнями Б.-І. Антонича, «вразала своєю цілісністю». Вона переймалася не лише «тугою за втраченою батьківщиною», а й «розлитим широкою рікою історизмом». Її творчі пошуки позначались і на західноукраїнській ліриці, зокрема Б.-І. Антонича, Б. Кравціва, С. Гординського та ін. Від сучасників не приховалося й те, що «пражани» зазнавали впливу Д. Донцова, ідеолога українського націоналізму, який надавав їм змогу друкуватися на сторінках свого журналу «Літературно-науковий вісник» (1922–1933), а з 1933 року — «Вісник».

Д. Донцов закликав, на противагу естетиці «жалібників», тобто традиційній українській літературі, зосередженій на оплакуванні безталанної сирітської долі, до романтичного пориву в «моря безкраї», де панують «риск, боротьба, упоєння нею». Водночас він трактував митця невідповідно до природи його таланту.

Є. Маланюк ще під час періоду «Веселки» намагався послідовно відмежовувати художню літературу від некоректних спроб підпорядкування її позахудожніми ідеологічними силами. Він виступав проти приниження ролі митця, мислення якого відбувається «на його власній, єдиному йому відомій мові», до рівня виконавця службової повинності.

«Пражани» витворили довкола себе потужні силові поля «аристократизму духу», стали осередком формування нового типу українця, який зумів інтелектуалізувати чуттєву стихію української ментальності, дисциплінував її, ввів у тверді береги перспективної форми, надав українському рухові чіткого спрямування. Митці працювали в різних стилях. Так, О. Теліга тяжіла до чітко вираженого неоромантизму, О. Стефанович та Ю. Клен — до необароко. Ю. Клен поєднував у своїй поезії риси «неокласики», неоромантизму та експресіонізму. У «празькій школі» спостерігається органічний синтез переосмисленої традиції та критично поцінованого новаторства, зокрема модернізму. Не виключалися, навіть певні здобутки авангардизму, хоч його нігілістичні настанови засуджувалися.

Першими ластівками на небосхилі «Празької школи» були збірки Галі Мазуренко «Акварелі» та Ю. Дарагана «Сагайдак», що з'явилися 1925 року. Якщо книжечка Галі Мазуренко, позначена безпосередністю переживань, не вплинула на творчість «пражан», то дебют Ю. Дарагана сприймався їхнім заспівом. Його збірка під символічною назвою «Сагайдак» містила, як зауважив Б.-І. Антонич, «всі елементи, які згодом розвиває решта поетів еміграції: яскравий історизм, варяги, дикий степ, сонячний Дажбог, настрої вигнанця». Дараганівська лірика відновлювала героїчний епос (билини, думи, історичні пісні тощо) киево-руських та козацьких часів.

Найяскравіші історіософічні осяяння — у творчості О. Стефановича, автора самобутніх збірок «Поезії» (1927), «Stethanos I» (1938) та ін. У своєму доробку він заглиблювався в осмислення історичної долі України, де перехрещувалися язичницьке та християнське світобачення. Це справді дивно, адже поет постійно мешкав у містах, не помічаючи їх. Намагання вийти за межі видимої буденності, зосередитись у надреальному світі осучасненої минувшини та природи зумовлювали естетичну ненормативність його лірики, інтерес до винахідливого віршованого звукопису та ритмомелодики, несподіваного словотворення на основі архаїчного словника. Недарма в його доробку трапляються вірші з органічним відтворенням колориту киево-руського мовлення, приміром, «З літопису».

Вміння поєднувати суворість історичного мислення з «амазонською» ніжністю жінки-войовниці притаманне О. Лятуринській (збірки «Гусла», 1938; «Княжа емаль», 1941). Її занурення в праукраїнську добу сталося невимушено. Поетесі пощастило уникнути стилізації. Вона писала вірші так, немовби княгиня Ольга чи Ярославна. Для О. Лятуринської неначе не існувало часових меж, оскільки історична протяжність «стискалася» в одній точці ліричного сюжету. Це ж стосується і Наталі Лівіцької-Холодної, яка вразила своїх сучасників «міццю

почувань» (Є. Пеленський), що виповнювали її першу збірку «Вогонь і попіл» (1933). У ній постав образ волелюбної степовички, «сотниківни» в червоному намисті, здатної боротися за своє щастя.

Історіософічні мотиви є центральними і для О. Ольжича, сина ушлявленого українського лірика О. Олесья. Археолог за фахом, він заглиблювався в праісторичну добу (збірка «Рінь», 1935). Одночасно О. Ольжич звертався до виру буремної сучасності, яку називав так: «доба жорстока, як вовчиця». Знаходив героїчні риси у поколінні міжвоєнного двадцятиліття (збірка «Вежі», 1940). Тут, зокрема в циклі «Незаному Воякові», формулювалися вольові вимоги національно свідомого українства: «Державу не твориться в будучині, Державу будується нині»; «Захочеш і будеш. В людині, зятям, Лежить невідгадана сила» та ін.

В єдиній поетичній збірці Ю. Клена «Каравели» (1944) постала Україна в широкій історичній протяжності — від Київської Русі до періоду більшовицьких експериментів над нею. У своїй ліриці поет поєднував мотиви західноєвропейської лицарської романтики, античної героїки, української барокової та «неокласичної» культури. Він сприймався ніби живим мостом між київською «неокласикою» та «празькою школою», між якими виявилось чимало спільних рис. Найвагомішою у доробку Ю. Клена вважається незакінчена епопея «Попіл імперій» (1943–1947) — художній документ високого гуманізму, в якому з переконливою силою розкрито природу однаково антилюдських тоталітарних систем — більшовицької та нацистської, вказано на їхню спільну, небезпечну для світу суть, завбачено неминучість краху імперій зла, на уламках яких має виникнути, відродитися, як фенікс із попелу, нова Україна. Поет затаврував тоталітаризм надзвичайно виразно:

Страшні, нечувані ще гасла
шпурляє він, мов кості псам,
і за майбутній сир у маслі
купує душ дешевий крам.

(*О. Теліга*)

Поезія «Празької школи» характерна тим, що в її текстах віднайшов своє випробування вольовий тип українця, котрий невдовзі утверджувався в житті, яке потребувало «трагічних оптимістів». Гаряче дихання драматичної дійсності і міжвоєнного двадцятиліття (1921–1939) відчувається в невеликій за обсягом, але місткій за змістом поетичній спадщині О. Теліги (поки що віднайдено 38 її віршів), здатної по-спартанськи переживати найтяжчі хвилини спраглої невичерпної повноти життя.

Дороги представників «Празької школи» часто перетиналися, а надто О. Теліги та О. Ольжича. Обоє свідомо офірували свій талант, свою долю справі визволення України. Обоє стали найдіяльнішими активістами ОУН (Організації українських націоналістів) — єдино можливої на той час структури, спроможної об'єднати розпорошене українство, сконцентрувати його волю для відновлення історичної справедливості. Вони боролися проти німецьких окупантів і загинули: гестапівці розстріляли О. Телігу в Бабиному яру в Києві 21 лютого 1942 року, а 20 червня

1944-го замордували О. Ольжича в концтаборі Зоксенгаузен. Його збірка «Підзамча», де втілилися роздуми поета, який виріс до одного з керівників українських визвольних змагань і витримав гестапівські тортури, з'явилася посмертно (1946), як і ліричні книжки О. Теліги — «Душа на сторожі» (1946) та «Прапори духу» (1947).

(За Р. Мовчан)

— Якими були історичні умови функціонування української літератури за кордоном у першій третині ХХ ст.?

Z Повідомлення учнів.

Ю. ДАРАГАН

Ю. Дараган (1894–1926) — перший поет, в якого виразно окреслився комплекс ідей і почувань, характерний для «пражан»; прожив мало, лише тридцять два роки. У таборах інтернованих, куди він потрапив після поразки військ УНР, захворів на туберкульоз, який 1926 року звів його в могилу. Петеса О. Лятуринська, яка надзвичайно високо оцінювала поезію Ю. Дарагана, написала зворушливий спогад: одна з її приятельок мала збілочку його віршів «Сагайдак» (єдину, яку поет встиг видати за рік до смерті) з дарчим написом «Милій панночці з фіалками». Потім ця «панночка» в роковини смерті ходила на його могилу в Ольшанах, щоб на неї покласти букетик свіжих квітів. Її наступниця — вже сама О. Лятуринська — одного разу не знайшла могили: рів зрівняли, бо минув десятирічний термін її «оренди». «Навіть кущ, буйний і здичавілий, посаджений невідомо чиєю рукою, викорчували і насадили інші квіти... Не лишилось ані сліду».

Ю. Дараган не розгортає перед читачем конкретних сюжетів з минулого (крім хіба поеми «Мазепа»), він оспівує стихію природи, пройняту духом язичницьких уявлень давніх русичів («Дажбог лякає білі коні...»). Гострота переживання посилюється літописною ремінісценцією:

Бисть тишина — в Шипюрні у шпиталі,
 Бисть тишина та тіні-козаки,
 Що від сухот мовчазними вмирали...
 Бисть тишина безмежної тоски...
 — Хто не зробив? — пригадуєш, не знаєш.
 — Чи Гуня, чи Павлик, чи Гордієнко Кость? —
 Стояв олуплений трагічний «Каліш»,
 Ридав і — нічогоже бисть!

(«З літопису днів біжучих»)

Так в усіх цих асоціаціях, видобутих з глибин історичної чи доісторичної пам'яті, домінує боротьба: явища природи набувають ознак лицарів у бойових обладунках, вони сповнені «радощами нової борні»; місяць «в летах легких і ясних, як жар», а вечір, мов переможений воїн, «одкинув свій червоний щит». Характерним є вірш «У Празі». Поет стоїть на старому Карловому мосту, але снить «забутим краєм», і в уяві його картина, де

Мечі гриміли у танку,
 І шал борні червоно-білих
 Гукав і плакав, як дикун,

і вже важко сказати, чи та борня «червоно-білих» почалася колись тут, біля старого мосту в Празі, а чи десь у херсонських степах, де червоно-білі кольори мали не історичне, а зовсім інше, конкретне забарвлення, і сприймалися як натяк на події, у котрих він брав безпосередню участь.

Щось подібне бачимо навіть і в поемі «Мазепа», фрагменти якої увійшли до збірки «Сагайдак», де нема відкритої проекції на власні настрої, а є прагнення передати своє розуміння постаті гетьмана на тлі його епохи, показати картини боїв, руйнування Петром I Батурина і невгасне бажання свободи. Але фінал твору:

І тільки спрага, спрага волі
Так стисне горло, здавить так,
Що знов би, знов у дике поле!
Знов коні стріли, бранні голі,
Шаблі та повний сагайдак —

уже від самого поета. Риси як людського, так і творчого обличчя Ю. Дарагана досить проникливо передав його приятель і колега по перу Є. Маланюк:

Смаглявість від того вогню,
Грузинські очі, сухість вилиць,
Слова, що цокались і бились,
Продзьобуючи вихід дню.
Раз — оргій клекіт, раз — стріла,
Раз — вірна куля. І ніколи
Не змусив хам короткочолый
Схилити гордого чола.

Гірська душа зійшла в степи,
Де вітер і козацькі чоти,
І щось, либонь, від Дон-Кіхота,
Бувало, в постаті тремтить.
Щось старовинне, щось п'янке,
Як пісня, як лицарство й слава,
Щось разом ніжне і тужаве.
Мов криця — тверде і крихке.

О. ЛЯТУРИНСЬКА

О. Лятуринська народилася в 1902 році на Волині, померла в 1970-му у м. Міннеаполісі (США). Особиста доля поетеси склалася драматично. Дитинство її минуло серед щедрої волинської природи поблизу хутора Вишневеця недалеко від м. Кременця. В її батьків (далеким предком батька є француз Лятур) було восьмеро дітей, Оксана серед них наймолодша. Видана у сімнадцятирічному віці силоміць заміж, вона втекла від нелюбого чоловіка й з пригодами дісталася до Чехословаччини. Завершивши середню освіту в Українській гімназії, вчилася в Карловому університеті, Українській мистецькій студії та Чеській вищій промисловій школі в Празі. Була талановитим скульптором, брала участь у художніх виставках, та 1945 року під час воєнних подій твори її пропали, а саму авторку спіткало лихо — вона майже зовсім втратила слух. По війні переселилася до США, де жила самотньо до смерті. Поетична творчість О. Лятуринської міжвоєнного періоду обмежується двома збірками: «Гусла» (1938) та «Княжа емаль» (1941), які, проте, поставили її ім'я серед найталановитіших представників «Празької школи».

О. Лятуринська назвала свою першу збірку «Княжа емаль», і ця назва найкраще, найточніше передає характер її світосприймання. Авторка добре обізнана з княжою епохою, де пущі й нетрі, де «зуб, ратище, копито, пазур» постійно чатують на людину, де «муж ішов на силу вражу», де і «гучні, меткі на гони, Перуна стріли, коні», але — «упали вежі, впали стіни, і зрівняно вали». Ця язичницько-ранньохристиянська атмосфера — не архаїка, а спосіб оживити історію. Спресованість зображення обумовлює лаконічність вислову, у якому

немає ні розлогої метафори, ні навіть емоційно забарвленого епітета, а сам вірш стиснений, мов пружина. Смысловий простір поезії О. Лятуринської створює те, що за кожною деталлю проступають ниті зв'язку особистості зі світом пущ, з оживленою природою, великим світом, що простягся перед очима і відбився у душі, закарбувався в пам'яті. За спостереженням Ю. Шевельова, поезію О. Лятуринської пронизує традиційна обрядовість, завдяки котрій здійснюється живий зв'язок, особистості не тільки з людським гуртом, а зі всесвітом; «обряд робить людину частиною світу», і так стає можливою перспектива —

Сім зірок, одне весельце,
а між ними місяць...

Історична реалія в її віршах — ключ до розшифрування смыслових кодів, ланка зв'язку споріднених явищ, що об'єднують віддалені між собою епохи:

Підводилися руки вгору,
сухі уста переривали:
«За тих, що згнули від мору...
За тих, які в боях упали».

(«Підводилися руки вгору...»)

День догоряв так світозарно!
Душа просила корабля.
Десь біля голосила Карна,
тужила Жля.

(«Жилились стязі, пнулись вгору...»)

Це не історія, це щось більше: гіркі уроки минулого не раз повторювалися, додаючи роботи Карні і Жлі (символи плачу й скорботи за полеглими на полях битв за свої, а частіше чужі інтереси, померлими від стихійного, а частіше штучно створеного голодомору). Можливо, що викликав з історичної пам'яті цих Карну і Жлю організований великим вождем і страшний голодомор 1933 року, від трагічних наслідків якого здригалось не тільки серце, а й сама земля.

«Гусла» О. Лятуринської мовби продовжують пісні тих гусярів, що співали і про «золочені щити», і про «червоне поле бою», і про Карну та Жлю... А далі язичницькі символи зрощуються з християнськими («Василечки і чорнобривці за Миколою святим», «Щитом Господнім заслони, мечем Архистратига!»), а також кольорами національної історичної символіки («синьо-сині сподом, верхом, золоті, все йдуть хресним ходом, мов корогви ті»).

Поезія О. Лятуринської вражає органічним поєднанням мужності й ніжності, за словами відомого літературознавця того часу П. Зайцева, що рецензував збірку «Гусла», в ній є «щось від якоїсь особливої “амазонської” ніжності — ніжності жінки-войовниці, коли вона відкладає стріли й лук і віддається пестощам мрій, ще не стративши напруження м'язів».

Такий образ, таке враження — єдність мужності й ніжності — склалися й в уявленні інших авторів, обізнаних з її творчістю. Так, літературознавець Ю. Лавріненко назвав есе про поетесу: «Князівна, що обходить шатра», а поет Є. Маланюк їй присвятив такі рядки:

Аж пуща зашумить волинська
й на оксамит і златоглав
в сап'янцях легких Лятуринська
Виходить годувати пав.

Художня палітра поетеси збагачується, про це свідчать назви розділів, її поетичних збірок, а саме: «Печерні рисунки», «Княжа емаль», «Волинська майоліка», а відтак, уже в пізніші часи, — «Веселка»... Повне видання творів поетеси вийшло в Торонто 1983 року.

Н. ЛІВИЦЬКА-ХОЛОДНА

Поетія Н. Лівницької-Холодної постає в еротичному вияві, через витончену, внутрішньо складну, але зовні прозору образну структуру. В її віршах не знайдемо ні традиційних персонажів слов'янської міфології, як у О. Лятуринської, ні героїки походів княжої дружини, ні насичення пейзажу язичницькою символікою. Лірична героїня Н. Лівницької-Холодної відчуває в собі темний голос крові й уявляє себе то «поганкою з монгольських степів», то бранкою татарина, яка наділена відьомським хистом любовного привороту, що несе з собою смерть, вона мовби посестра гоголівської сотниківни. Однак грань між реальним людським переживанням і художньою містифікацією настільки тонка, що відкривається не кожному навіть досвідченому оку. Тим-то збірка поетеси «Вогонь і попіл», де ці мотиви яскраво втілені, викликала дуже неоднозначну оцінку. Наприклад, поет і критик Л. Мосендз не сприйняв поетичної умовності, «маски» героїні, і його вирок був не те що суворий, а нещадний: «...з цього безрадісного ясира плоскості і виходить душа такою маленькою, з обтяженими крилами.

В серці порожньо, тьмяно, глухо
по пожежі нічних екстаз,
і душа моя, мов старчиха,
і думки мої не крилаті.

Жорстокий самосуд, але справедливий... Однак чи треба в тридцятих роках двадцятого віку цю збірку видавати? Кликати на той пропавший шлях! Не «старчихи», але «крилаті» по ній простуватимуть». Які знайомі інтонації! Хто тільки не кликав поезію на поміч і хто тільки не відбирав у неї право залишатися собою! Не дивно, що така поезія в 30-х роках ХХ ст. не могла бути сприйнятою ні по той, ні по цей бік Збруча. Та й чи тільки в 30-х.

Н. Лівницька-Холодна і своєю біографією, і поглядами була подібна до інших своїх ровесників із «Празької школи». Дочка визначного політичного діяча Української Народної Республіки Андрія Лівницького (деякий час був міністром УНР), вона виїхала на Захід, не встигнувши навіть закінчити гімназії, і середню освіту здобула вже в Подєбрадах, відтак вивчала романістику в Карловому університеті в Празі, а після переїзду до Варшави там закінчувала університетські студії. Після Другої світової війни переїхала до США.

Як митець вона не піддавалася спокусі прямолінійної політичної риторики, прагнула зберегти право на творчу й людську індивідуальність, повноту емоцій з погляду жінки. Це не завжди знаходило прихильність і розуміння у той складний, до краю заідеологізований час.

Тож не дивно, що тільки значно пізніше збірка «Вогонь і попіл» була оцінена як неординарне художнє явище, що виникло на перехресті літературних впливів і взаємозв'язків. Б. Рубчак у статті «Серце надвоє роздзерте», передмові до книжки вибраного поетеси «Поезії старі й нові», тлумачив еротизм лірики Н. Лівницької-Холодної як явище, породжене літературною традицією, явище, в якому перехрещуються національне джерело і впливи європейської поезії.

(З *«Історії української літератури ХХ ст.»*)

Є. МАЛАНЮК

Євген Филімонович Маланюк народився 20 січня 1897 року в Ново-Архангельську на Херсонщині в сім'ї українських інтелігентів. Спочатку він навчався в реальній школі в Єлисаветграді, а потім — у Петербурзькому політехнічному інституті. У 1914 році юнак подав документи до Київської військової школи, яку закінчив, отримавши звання офіцера, і став начальником кулеметної команди 2-го Туркестанського стрілецького полку на Південно-Західному фронті.

1917 року він перейшов у розпорядження полковника Мішковського, котрий під час встановлення гетьманської влади в Україні став керівником оперативного відділу Генерального штабу (побачене в цей час потім відбивалось і на творчості Є. Маланюка).

У 1920 році разом з Армією УНР (Української Народної Республіки) Є. Маланюк емігрував, спочатку жив у Каліші в таборі для інтернованих українських частин. 1922 року він разом з Ю. Дараганом заснував журнал «Веселка». Наступного року закінчив Подебрадську академію в Чехословаччині, отримав диплом інженера, працював за фахом у Польщі. 1925 року в Подебрадах вийшла поетична збірка Є. Маланюка «Стилет і стилос», 1926-го в Гамбурзі — книжка «Гербарій». 1929 року Є. Маланюк очолив у Варшаві літературне угруповання «Танк».

Протягом 1930–1939 років у Парижі та Львові виходили збірки «Земля й залізо», «Земна мадонна», «Перстень Полікрата».

1945 року Є. Маланюк опинився в Західній Німеччині, увійшов до складу МУРу (Мистецький Український Рух), 1949-го — переїхав до США.

У 1951–1966 роках вийшли такі його твори: збірки «Влада» (Філадельфія, 1951); «Поезії в одному томі» (Нью-Йорк, 1954); «Остання весна» (Нью-Йорк, 1959); «Серпень» (Нью-Йорк, 1964); поема «П'ята симфонія» (Нью-Йорк, 1953), два томи есеїстики «Книги спостережень» (Торонто, 1962. Т. 1; Торонто, 1966. Т. 2).

1958 року Є. Маланюк став почесним головою об'єднання українських письменників «Слово».

16 лютого 1968-го помер у передмісті Нью-Йорка.

Z Продовження міні-лекції вчителя.

У лютому 1993 року відзначалося 25-річчя від дня смерті Є. Маланюка. Тоді думалося, що мине ще зовсім небагато часу — і вже не треба буде коло цього імені давати ніяких означень: видатний, великий, геніальний — просто вимовлятимемо два слова: Євген Маланюк. Як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка. Це його високе товариство, це його кривні.

Українська земля, як не раз було в нашій історії, зродила собі сина — на свою оборону й славу. Щедро обдарувала його талантами, та не дала талану-долі. Але він сам збудував свою долю — всупереч усім перешкодам. Саме такі й стають великими.

Із відпущеного Богом 71 року Є. Маланюк прожив на чужині 50. Там і вмер. Але невтолима любов до батьківщини сотворила чудо: його душа ніколи не розлучалася з отчою землею й вилітала в таке жагуче, могутнє мистецьке слово, рівного якому годі знайти в нашій літературі XX ст.

Він був із тих, хто поєднав чин і слово. Як воїн армії УНР боровся з більшовицькими ордами, що напали на Українську Народну Республіку, як митець продовжив боротьбу за незалежність України в період еміграції. Мабуть, ніхто з українських поетів після Т. Шевченка так гостро не виповів пекучий біль і тугу за втраченою державністю, так суворо не «вчиняв бичем» свій народ за малоросійську кволість і брак твердої волі в національно-визвольних змаганнях, як Є. Маланюк.

Невже ж калюжою Росії
Завмре твоя широчина? —

з розпачем запитував він свою Батьківщину. І він же непохитно вірив:

Ти не загинеш, мій народе,
Пісняр, мудрець і гречкосій.

Ще в молоді роки Є. Маланюк вичерпно точно визначив свою політичну й людську позицію: «Я волю полюбив державну». Вона й стала йому провідною зіркою, що осявала життєву й творчу путь поета до кінця його днів.

Нам, хто дожив до омріяного і вистражданого поетом дня незалежності України, треба затамувати просту й геніальну формулу патріотизму, яку вивів Є. Маланюк, — зрозуміти:

Що ця хата, цей шлях і цей обрій — це Мати-Земля,
Що її образати ніхто не сміє —
Ні каган, ні король, ні мешканець Кремля.
Що не треба заплутано метикувати
В залежності від нагод і годин, —
Тільки знати:
Вона — Мати,
Ти — син.

Поет це завжди знав. У 1920 році він пішов з України переможеним, повернувся — переможцем. Бо був вірним сином своєї Матері-Землі.

...Так, Є. Маланюк повернувся. Його творчість вивчається в школі, в гуманітарних вузах. Ім'я поета надано вулицям наших міст і сіл. Але, хоч як прикро, він і досі не став тим, ким мав і має стати: нашим прапором і нашим духовним поводитирем у побудові незалежної Української держави.

Ми так і не перейняли його полум'яним пафосом: «Я волю полюбив державну...»

Якось так вийшло, що це ім'я, це вулканне серце ніби тихенько «приватизували»: у шкільній програмі поставили поруч з тими, хто в радянські часи ганьбив його й вимагав кари на поетову голову, заробляючи на цьому гидотному колінкуванні перед владою політичний капітал, вулиця, що носить ім'я Є. Маланюка, може з доброго дива сусідити з вулицею якогось більшовицького душогуба, — одне слово, «приватизатори» були недуже перебірливі, вони так і Україну ладні прибрати до рук і з молотка пустити...

Отож Є. Маланюк повернувся додому, але ще не посів належного йому місця в наших неприкаяних душах, особливо в душах тих, хто забув, якого вони роду-племені.

(За А. Шевченком)

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Творче завдання.

Змалюйте «психологічний портрет» Є. Маланюка, виділивши, на ваш погляд, головні його риси.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Значення української еміграційної літератури, на мій погляд, полягає в тому...

— Найбільше мене вразила постать...

— Переваги творення літератури за кордоном в тому..., а недоліки... (Могли вільно висловлювати критичні думки, але не завжди володіли реальною ситуацією на Батьківщині.)

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вміти розповідати про українську літературу за кордоном, «Празьку школу» поезії та її представників, Є. Маланюка.

УРОК № 33

Тема. **Є. Маланюк. Художнє осмислення трагічної історії України, ностальгічні мотиви, філософічність поезій. Вірші про призначення поета і поезії. Символічні образи**

Мета: допомогти учням усвідомити глибину, ідейно-художнє багатство творів поета, їхню естетичну цінність; розвивати навички аналізу ліричних творів, удосконалювати вміння висловлювати власні міркування; виховувати почуття патріотизму, активну громадянську позицію.

Очікувані результати: учні знають поезії Є. Маланюка, вміють виразно читати їх, аналізувати, визначати художні засоби, висловлювати власні враження та думки щодо прочитаного.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстрації до них.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Літературознавець Е. Циховська пише, що для Є. Маланюка характерна «поетика крайнощів, породжена суперечностями дійсності», яка «постає як вияв болісної любові до України і водночас недовіри до неї, що межує з прокляттям». Чи можна погодитися з такою думкою — помірковано на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Робота в парах.

(Учні ставлять одне одному питання, уточнюють, доповнюють власні знання з теми.)

Z **Перевірка домашнього завдання.**

1. Розповідь про «Празьку школу» українських поетів.
2. Складання «паспортної анкети» Є. Маланюка.

Z **Диспут.**

— Чи можуть бути поєднаними любов і ненависть у ставленні до когось, чогось?

**III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ;
ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК**

Z **Виразне читання поезії Є. Маланюка «Під чужим небом».**
Обмін враженнями щодо прочитаного.

Z **Евристична бесіда.**

— Зі скількох частин складається твір? Чим вони відрізняються? (З п'яти частин; мають різну ритмомелодику й тональність, настрої — від теплих спогадів до відчаю; об'єднує мотив ностальгії.)

— Які рядки звучать найбільш щиро, задушевно, чим особливі? (Спогади про річку дитинства Синюху, рідний дім, матір; запам'ятовуються конкретні деталі — «мати, сидючи на призьбі, Вже не очікує мене», «Давно Євгена поминає За упокій старенький піп», «мати слухають ночами Бронхітне гавкання Бровка» та ін.)

— До яких протиставлень вдається поет, у чому їх парадоксальність? (Там — «свист херсонського простору», стара хата під стріхою (але добре!); тут — затишна квартира — «в вікні опустиш штору» (але погано, самотньо).)

Z **Поетичний практикум.**

Визначте віршові розміри різних строф поезії «Під чужим небом».

Усе да|лі| ви|си|ха| Си|ню|ха|
Й ли|ня| ї|ї| ве|се|ла| синь|,
А| ві|тер| за|го|ло|сить| глу|хо|
І| про|лі|та|є| в да|ле|чі|нь|.

| 0 — | 0 — | 0 — | 0 — | 0
| 0 — | 0 — | 0 — | 0 —
| 0 — | 0 — | 0 — | 0 — | 0
| 0 — | 0 — | 0 — | 0 — |

Відповідь: Чотиристопний ямб.

По|я|кі|х| ще| до|ро|гах| шу|ка|ти| при|чин|но|ї| до|лі|?
Пе|ре|ко|ти|по|лем| блу|ка|ти| в я|кі|х| сте|пá|х|?
Ві|тер| гра|є| ве|се|лий|, хви|лю|ю|чись| по| роз|дó|л|лю|,
Від| зруч|но|ва|них| мі|ст| роз|ві|ва|є| го|рі|лий| па|х|.

| 0 0 — | 0 0 — | 0 0 — | 0 0 — | 0 0 — | 0
| 0 0 | 0 0 — | 0 0 — | 0 0 — | 0 —
| 0 0 — | 0 0 — | 0 0 — | 0 0 | 0 0 — | 0
| 0 0 — | 0 0 — | 0 0 — | 0 0 — | 0 —

Відповідь: Чотиристопний та п'ятистопний анапест.

Сни́ть|ся| го́|мін| ду|бі́в| пра|ді|ді́в|ськи́х| та| рі́ч|ка|,
 Бі|ла| ха́|та| та| те́|пла| до|ло́|ня| сест|рі|...
 Ті́ль|ки| б| рід|но|го| по́|ля| зво|ру́|ш|ли|ва| стрі|чка|!
 Ті́ль|ки| б| сі́|ра| со|ло́|ма| пра|ба́ть|ків|ськи́х| стрі|х|!

	U	U	—		U	U	—		U	U	—		U	U	—		U
	U	U	—		U	U	—		U	U	—		U	U	—		U
	U	U	—		U	U	—		U	U	—		U	U	—		U
	U	U	—		U	U	—		U	U	—		U	U	—		U

Відповідь: Чотиристопний анапест.

Z Слово вчителя.

Збірка Є. Маланюка «Земля й залізо» починається коротким словом автора: «Книга, висушена гарячим вітром історії. У ній розкривається сучасна і темна історія України: 1918, 1919, 1920 роки». Маланюк шукає причини слабкодухості українців, прагне збудити їхню національну гідність, волю до боротьби за свободу і незалежність. Україна в нього постає то степовою Елладою, подібною до давньогрецької, то іншою — Чорною Елладою — через рабську покору завойовникам, небажання стати державною нацією. Гнівні інтонації звучать у багатьох віршах цієї збірки. Тут письменник висловлює знамениту формулу: «Як в нації вождів нема, тоді вожді її — поети».

«У ...Євгена Маланюка один адресат і один герой — Україна», — зауважує Л. Куценко в статті-передмові до видання його творів. А Т. Шептицька наголошує: «Митцю часто дорікали за войовничу політизованість, ідеологічну заангажованість його творів, але саме в цьому виявляється одна з ознак української літератури загалом, яка протягом двох останніх століть мусила бути і політикою, і філософією, й ідеологією, й освітою для народу».

Z Повідомлення-дослідження учня.

НЕОДНОЗНАЧНІСТЬ ОБРАЗУ УКРАЇНИ У ТВОРЧОСТІ Є. МАЛАНЮКА

У чому виявляється неоднозначність образу України у творчості Є. Маланюка?

Головна тема поезій митця, визнаного українського «імператора» залізних строгф, співця «абстрактів і контрастів», — Батьківщина, Україна, проблема її державності в минулому, сучасному й майбутньому:

Внук кремезного чумака,
 Січовика блідий праправнук,
 Я закохавсь в гучних віках,
 Я волю полюбив державну.

Для поета, який народився і виріс серед безмежжя херсонських степів, образ рідної Вітчизни постає як символ степової Еллади. Змальовуючи його, Є. Маланюк висловлює широку гаму почуттів: від захвату й болю за втраченим раєм рідної домівки, рідної землі («О моя степова Елладо, ти й тепер антично-ясна... А мені ти — фата-моргана на пісках емігрантських Сахар...») до обурення («Куди ж поділа, степова Елладо, варязьку сталь і візантійську мідь?») і навіть гіркої зневіри («...Коли ж, коли ж знайдеш державну бронзу, проклятий край,

Еллада степова?!»). У цих рядках — синівські почуття справжнього патріота, який вболіває за Вітчизну, за шлях її розвитку, за народ. На думку поета, ставлення до Батьківщини кожного має виражатися в найприродніших стосунках:

...не треба заплутано метикувати
В залежності від нагод і годин,—
Тільки знати:

Вона — Мати,
Ти — син.

Є. Маланюк віддає перевагу слову «Еллада», а не «Україна». Це пояснюється його поглядами на процеси розбудови держави, її роль і місце в цивілізованому світі. Поет вважає, що Україна географічно й політично знаходиться на перехресті доріг із «варяг у греки», а її історія сягає скіфських часів. І коли він називає Україну Елладою, то має на увазі «соняшну» Елладу, в якій торжествують сили цвітіння, тобто панують гармонія, краса, порядок, добро. Проте лагідному, умиротвореному образу Вітчизни протистоїть інший — образ державницького Риму. І, як слушно зазначає Д. Павличко, «поетове серце тягнулось до України-Еллади, але його розум був на боці України-Риму», тобто сильної і міцної держави: «І виросте залізним дубом Рим з міцного лона скитської Еллади».

Є. Маланюк вірить у свій народ, його творчі сили, здатність збудувати омріяну віками незалежну державу. Водночас він бачить його негативні риси: байдужість, пасивність, вічні нарікання на нещасливу долю, риси малороса, «тухтія-ходла», виплекані роками довгої неволі.

Так почуття любові змінюється почуттям ненависті, віра в державницьку ідею («Та вдарить день і загаде Дніпро й хрестом своїм ми ідола розколом») — передчуттям апокаліпсису («Літаки закрутяться, мов листя, башти захитаються й падуть. Десь зі сходу, з-поза передмістя білим сонцем стане Страшний Суд»). На протиставленнях поет створює й образ України: вона — кохана й розпусниця, свята й відьма. За допомогою таких різних характеристик яскравіше окреслюється образ, він набуває великої експресивної сили. Недаремно Д. Донцов називав Є. Маланюка «трагічним оптимістом». Справді, поет і вболіває за рідну землю, за зневажений неволею народ, і вірить у його силу, міцність духу, розум, так необхідні для побудови незалежної держави:

...вороги не згинуть, як роса,
Раби не можуть взріти сонця волі,
Хай зникне ж скитсько-еллінська краса
На припонтійським тучнім суходолі,
Щоб власний Рим кордоном вперезав
І поруч Лаври — станув Капітолій.

І, нарешті, варто навести ще одне висловлювання відомого літературознавця І. Дзюби, який схарактеризував стиль Є. Маланюка: «Він свідомо протистоює сентиментальності й мелодраматизмові, “українській” розляпаності й солодкавості, культивував стиль строгий і лапідарний, дисципліну вислову; він не потопає у емоціях, а формував їх напруженою думкою; з цієї ж напруги народжувалася і його чітка різюча метафорика... Недарма ж поета називають “імператором залізних строф”».

Z Проблемне завдання.

Доведіть або спростуйте основні думки почутого на основі поезій Є. Маланюка «Псалми степу», «Молитва», «Біографія», «Ми за життя горіли в пеклі», «І гніву дозрівають важкі грона» та ін.

Z Слово вчителя.

У Польщі, в Каліському таборі для інтернованих українських воїнів (1922–1923) воїн-поет Є. Маланюк перетворився на поета-воїна, змінивши зброю-стилет — на перо (стилос).

(Стилет — символ боротьби за волю, за ідеали, стилос — інструмент фіксування думки та краси, символ мистецтва.)

Z Виразне читання поезії Є. Маланюка «Стилет чи стилос?..».

Обмін враженнями щодо прочитаного.

— Чому ліричний герой надає, на вашу думку, перевагу — стилету чи стилосу? Своє твердження доведіть.

Z Коментар учителя.

Тема митця і мистецтва є однією з визначальних у творчості Є. Маланюка. Він добре розумів трагізм долі митця в українському суспільстві, тому писав: «Геній поневоленої нації завжди є скаліченим Прометеем», вважаючи, що поет зносить, з одного боку, муки творчості, котрі нагадують самоспалення, а з іншого — самотній і несприйнятний суспільством, якому служить:

Все протикає зір. Гірка і марна втіха —
 Все бачити і чути і в людях, і в речах,
 Іти крізь галас дня, крізь хаос сліз і сміху,
 І слухать самоту в безрадісних ночах.

І все ж, попри песимізм становища митця, крах сподівань щодо своєї держави, Маланюк знаходить джерело натхнення й життя. Ними стає боротьба зі злом у сподіванні майбутнього:

Не задля зла, не задля слави,—
 Той дар гіркий віддай юрбі,—
 Ні. Ось смолоскип поета
 (В нім м'язи й мозок мій горить)
 Несу туди, де мріють мети,
 Де з крові родиться зоря.

У ліриці останніх років (збірки «Серпень», 1964; «Перстень і посох», 1972) ліричного героя Є. Маланюка — бунтаря й борця — перемагає філософ, що обирає конструктивну, а не руйнівну силу:

І зло бушує, як повінь,
 І зло поглинає світ...
 Поможі мені лезом любові
 Виконати заповіт.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Заключне слово вчителя.

Завершуючи сьогоднішню розмову про поезію Є. Маланюка, хочу відзначити, що він буває не тільки воїном у літературі, а й ніжним ліриком, тонким знавцем найтонших порухів душі, особливо юнацької.

Послухайте ось цю ліричну мініатюру.

І завше сниться: липень, сад, кущі
 І стрічі під сусідським перелазом.

Було, либонь, нам стільки років разом,
Скільки давно я маю сам. Мерщій,
Хай лиш батьки спочинуть по обіді,
Сліпий, без тху, біжу через город
Почути контральтовий спів «добридень»
Побачить і вдихнути очі й рот.
Шаліло серце. Зупинявся час.
Пекла солодка спрага. Напівдіти,
Тремтіли ми й не знали, що робити,
І було страшно й солодко зараз.

(«Інтермецо»)

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вміти характеризувати творчість Є. Маланюка, виразно читати та аналізувати його поезії (аналіз одного вірша зробити письмово, бажано «Сучасники» або «Шевченко»); підготувати повідомлення; готуватися до презентації проекту (див. Урок № 35).

УРОК № 34

Тема. **Огляд прози українських літераторів в еміграції.
І. Багряний. Основні віхи життя і творчості митця**

Мета: ознайомити учнів із розвитком української прози першої половини ХХ ст. за кордоном, визначити основні тенденції, найвідоміших представників; зацікавити особистістю та творчістю І. Багряного; розвивати навички роботи з додатковою літературою, виділення головного, представлення інформації в цікавій формі, із власним оцінюванням; виховувати патріотизм, несприйняття зла та насильства, любов до літератури, естетичний смак.

Очікувані результати: учні розповідають про розвиток української еміграційної прози, життєвий і творчий шлях І. Багряного, дають власну оцінку згадуваним літературним та життєвим явищам.

Обладнання: портрети письменників-прозаїків, І. Багряного, видання творів, ілюстрації до них, карта світу.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Перевірка домашнього завдання.

Виразне читання одного з віршів Є. Маланюка та його літературознавчий аналіз із вираженням власної думки (або есе).

Z Завдання учням.

Прокоментуйте звернення Є. Маланюка в передмові першого тому «Книги спостережень».

«...Навчіть їх любити, а не ненавидіти один другого. Скажіть їм, що Україна — це не рай земний, — бо раю на землі не може бути, —

а найкраще виконаний обов'язок супроти Бога і людей. І скажіть їм, що Україна не створиться хитрими спекуляціями, а тільки великим і організованим ідейним поривом... Тільки великим хрестовим походом Духа на українське пекло тілесних пристрастей і хаосу матерії можна створити Україну».

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

«Сміливі завжди мають щастя», — переконана одна з героїнь твору І. Багряного «Тигролови». Мабуть, це правда. Письменники, про яких ми сьогодні говоритимемо, дійсно сміливі, адже пройшли через неймовірно складні випробування й зробили все, щоб змінити свою долю, не пропасти безвісти. Правда й те, що щастя їхнє дуже важке — любити батьківщину, хоч віддалі, творити для свого народу, його майбутнього.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Робота з документом.

Українська література збагатилася талановитими прозовими творами, що з'явилися з-під пера західноукраїнських письменників та митців-емігрантів. Серед потоків модерних стильових течій У. Самчук обрав собі шлях класичного реалізму. Відомий прозаїк, духовно близький до представників «Празької школи», він своєю повістю «Марія» (1933) довів невичерпні можливості цього стилю, в річищі якого працювали І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, І. Франко та ін. Письменник одним із перших звернувся до художнього осмислення найбільшого лиха українського народу — голодомору 1932–1933 років, розкривши його на прикладі гіркої долі української родини. Події розгортаються довкола центрального персонажа — Марії (від її сирітського дитинства до сумної старості), котра постає символом української жінки, втілюючи в собі національний культ матері та євангельський образ Божої Матері. Повість «Марія» — звинувачувальний літературний документ проти широкомасштабного нищення українського села, свідомо реалізованого більшовиками. Прагнення прозаїка бути «літописцем українського простору» з усією повнотою здійснилося в романі-трилогії «Волинь» (1928–1937), що детально розкриває життєвий шлях Володька Довбенка на драматичних зламах національної історії першої половини ХХ ст.

Поглиблений інтерес до минувшини рідного краю, що його переживала творча інтелігенція міжвоєнного двадцятиліття, зумовив появу низки повістей і романів, в основу яких покладалася героїчна тематика киево-руського чи козацького періодів. Увагу тогочасного читача привернули повісті Катрі Гриневичевої («Шоломи на сонці», 1928; «Шестикирилець», 1935), спрямовані на художнє осмислення подій у Галицько-Волинській землі на межі ХІІ—ХІІІ ст., зокрема непересічна постать князя Романа Мстиславича та боротьба за утвердження запроваджуваних ним державотворчих ідей, коли його справу довелося продовжувати вже простим галичанам — полонинським пастухам на холі з Дужем.

Помітною в прозі тих літ виявилася трилогія Б. Лепкого «Мазепа», яку він почав писати ще у 20-х роках. Монументальний твір про героїчну спробу українства визволитися з-під московського ярма характеризувався перевагою романтичної манери зображення над аналітичним осягненням подій початку ХVІІІ ст., спричиняючи ліризацію оповіді, посилення в ній ефекту авторської присутності. Унікальним явищем в українській історичній прозі 30-х років був доробок Наталени Королевої, в жилах якої текла іспанська та українська (сіверська) кров. Захопившись археологічними студіями,

письменниці цілком свідомо обирала коло своїх літературних мотивів, переосмислювала або євангельські сюжети про Ісуса Христа («Во дні они», 1935; «Quid est veritas?», тобто «Що є істина?», 1939), або гостродраматичні події пізнього Середньовіччя, коли було винайдено порох — «диявольський вогонь» (повість «1313», 1935), або ж фатальні сторінки з періоду панування римського імператора Публія Енія Адріана з II ст. н. е. («Сон тіні», 1938), або ж родова хроніка іспанського пращура письменниці з XVI ст. — Карлоса Лачерди, який завдяки Адамові Дуніну-Борковському оселився на благодатній Волині («Предок», 1937).

(За Р. Мовчан)

«Я читав Багряного тільки “Тигролови” і вважаю, що Багрянний може виробитись на серйозного і дуже цінного письменника», — писав В. Винниченко.

Творчість І. Багряного — від «Тигроловів» до «Саду Гетсиманського», від роману «Людина біжить над прірвою» до памфлета «Чому я не хочу вертатись до СРСР» — це й автобіографія письменника, і «великий, вопіючий, страшний документ», за висловом того ж В. Винниченка.

Хто ж він, І. Багрянний? У чому його сміливість і в чому щастя?

Z Повідомлення учня.

І. БАГРЯНИЙ (1906–1963)

Інші псевдоніми — Полярний, Дон Кочерга та ін.

Справжнє ім'я — Іван Павлович Лозов'яга (Лозов'ягін).

Іван Багрянний народився 2 жовтня 1906 року в с. Куземин на Полтавщині (тепер Сумська область) у родині робітника-муляра.

У 1912–1916 роках хлопець навчався в церковно-парафіяльній школі в Охтирці, згодом у вищій початковій школі та у Краснопільській художньо-керамічній школі.

У 1920 році він став свідком жорстокої розправи чекістів із його дядьком і 92-річним дідом на пасіці (кололи багнетами, стріляли з револьверів), їх смерть страшенно вразила хлопця. До того ж іншого дядька вислали на Соловки, звідки він не повернувся. Усе це народжувало протест у душі Івана.

У 1922–1926 роки він викладав малювання, працював на шахтах Донбасу, а 1924 року вступив до Охтирської філії організації селянських письменників «Плуг». Учителював, заробляючи на прожиток. Писав вірші. Побував у Криму, на Кубані, в Кам'янці-Подільському, де редагував місцеву газету.

Протягом 1926–1930 років Багрянний навчався в Київському художньо-му інституті, але диплома не отримав, бо виявив себе «політично неблагонадійним». По-перше, «сумнівна» ідеологічна позиція прочитувалася між рядками його віршів, опублікованих у журналах «Глобус», «Життя й революція», «Червоний шлях», «Плужанин». По-друге, він входив до попутицької організації МаРС, до якої належали Г. Косинка, Є. Плужник, В. Підмогильний, Б. Тенета, Б. Антоненко-Давидович, Т. Осьмачка, Д. Фальківський. А також товаришував із М. Хвильовим, М. Кулішем, Остапом Вишнею, М. Яловим.

У 1928 році І. Багрянний написав роман у віршах «Скелька», де використав почуту в дитинстві легенду про те, як у XVIII ст. селяни села Скелька (що на Полтавщині), протестуючи проти засилля московських ченців, спалили чоловічий монастир. Наступного року з'явилася друком збірка поезій І. Багряного «До меж заказаних», яка вже в самій назві містила активний протест, не кажучи про зміст творів, що був своєрідною прискіпливою оцінкою пореволюційної дійсності. Наступні книжки «В поті чола» і «Комета» потрапляють тільки до портфеля НКВС. Того ж року він написав поему «Аве Марія», де в присвяті розмістив таке

звернення: «Вічним бунтарям і протестантам, всім, хто родився рабом і не хоче бути ним, всім скривдженим, зборканим і своїй бідній матері крик свого серця присвячує автор». Цікаво, що книжка вийшла у світ без усякого цензурного дозволу, до того ж зі вказівкою неіснуючого видавництва «САМ». Поки справжні наглядачі зорієнтувалися й наказали зняти книжку з продажу, кількасот примірників встигли розкупити. Зрозуміло, що подібний твір не міг залишитись непоміченим владою.

У 1930 році харківське видавництво «Книгоспілка» видало роман у віршах «Скелька». Волелюбний пафос твору привернув увагу офіційної критики — «Скельку» було конфісковано. Наступного року з'явилась стаття О. Правдюка «Куркульським шляхом», яка свідчила про наміри влади щодо бунтівливого, ідеологічно невпокоєного І. Багряного. Після цієї статті твори письменника було вилучено з бібліотек і книжкових крамниць.

У 1932 році І. Багряний був заарештований у Харкові в присутності колег В. Поліщука і О. Слісаренка «за політичний самостійницький український ухил в літературі й політиці...», засуджений на п'ять років концтаборів БАМЛагу (Байкало-Амурский лагерь).

У 1936 році І. Багряний утік, переховувався між українцями Зеленого Клину на Далекому Сході (враження від цього періоду життя відбито в романі «Тигролови»). Через два роки письменник повернувся додому, був повторно заарештований, сидів у Харківській в'язниці 2 роки й 7 місяців (пережите в ув'язненні він пізніше описав у романі «Сад Гетсиманський»).

1940 року з відбитими легенями й нирками був звільнений під нагляд. Знову оселився в Охтирці, працював декоратором у місцевому театрі, редагував газету «Голос Охтирчини», після початку війни потрапив до народного ополчення, працював в ОУН: малював листівки, плакати, складав пісні, виступав перед воїнами УПА.

Згідно з німецьким курсом щодо української національної інтелігенції 1942 року мав бути розстріляний, але випадково врятувався.

У 1944-му І. Багряний розійшовся в поглядах з керівництвом УПА і сам, без родини, емігрував до Словаччини, а згодом — до Німеччини. Новий Ульм стає місцем його постійного перебування в еміграції. Завдяки І. Багряному це місто перетворюється на центр українського культурного відродження, демократично-визвольного руху. Він у 1945 році заснував газету «Українські вісті». При ній почали діяти кілька видавництв, зокрема «Україна», «Прометей», у яких з'являються заборонені в СРСР книжки українських письменників, переклади зарубіжної літератури українською мовою. Багряний бере участь у створенні МУРу (Мистецький Український Рух), який згодом у США перетворився на об'єднання українських письменників «Слово» із центром у Нью-Йорку.

1946 року письменник перейшов на легальне становище.

У памфлеті «Чому я не хочу вертати до СРСР?» (1946) І. Багряний виклав вражаючу правду про істинне становище людини в СРСР. Цим самим він привернув увагу світової громадськості, урятувавши від репатріації не одного нещасного. 1948 року Багряний заснував Українську Револьюційну Демократичну партію (УРДП), очолив Українську національну раду, заснував ОДУМ (Об'єднання демократичної української молоді).

За кордоном побачили світ романи «Тигролови» (1944, «Звіролови» — 1946), «Сад Гетсиманський» (1950), «Огненне коло» (1953), «Буйний вітер» (1957), «Людина біжить над прірвою» (1965), п'єси («Генерал», «Морітурі», «Розгром»), поема «Антон Біда — герой труда», збірка «Золотий бумеранг», твори для дітей.

Помер письменник 25 серпня 1963 року у санаторії Блазієн у Шварцвальді (Західна Німеччина).

1991 року Івана Багряного посмертно реабілітовано, відтоді почала перевидаватися його творча спадщина.

(З довідника)

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Проблемне завдання.

Прослухайте текст. Прокоментуйте ці відомості й зробіть висновки.

Роман «Тигролови» написано в 1943 році, надруковано в 1944-му, у Львові відзначено премією на літературному конкурсі. 1946 року твір побачив світ у розширеному, вдосконаленому варіанті. Він витримав багато видань українською та німецькою мовами; перекладався англійською (у США, Канаді, Англії), голландською, французькою мовами.

В Україні про роман не знали майже 30 років. Він вийшов друком на батьківщині письменника лише 1991 року.

Орієнтовна відповідь. Дуже довгим був шлях твору до батьківщини автора, тому що розкривав страшну правду, яку дехто заперечує і в наш час, не вірячи в страхіття тоталітарного режиму. Роман завоював серця читачів у багатьох розвинених країнах світу. Патріотизм автора полягає в тому, що він думав про майбутні покоління й застерігав нащадків від помилок, а також демонстрував дивовижні приклади волі, сміливості, відданості Батьківщині.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Займи позицію».

— Чи може художній твір вплинути на свідомість нації, людей?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати роман «Тигролови». Об'єднаним за інтересами групам підготувати матеріали досліджень, творчі роботи для презентації проекту.

УРОК № 35

Тема. **I. Багрянний. «Тигролови» як український пригодницький роман. Проблема свободи й боротьби за визволення**

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художні й жанрові особливості твору, його естетичну й пізнавальну цінність; розвивати навички колективної та самостійної роботи з літературними джерелами, творчі здібності, вміння аналізувати, досліджувати, представляти в цікавій формі результати своєї роботи, висловлювати власні думки; виховувати прагнення до самореалізації, розвитку здібностей, активної життєвої позиції.

Очікувані результати: учні знають зміст роману, вміють переказувати й коментувати ключові епізоди, характеризувати героїв, виділяти основні думки, визначати засоби їх розкриття, висловлювати власні міркування щодо прочитаного та враження від художнього твору.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього, відеоматеріали, творчі роботи, елементи одягу та декорацій для інсценівок.

Тип уроку: нетрадиційний (презентація творчо-дослідницького проекту).

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Сподіваюся, що роман «Тигролови» І. Багряного, яким захоплюються мільйони читачів, знайшов відгук і у ваших серцях. Ви його прочитали й провели велику пошуково-дослідницьку роботу, з'ясувавши різні проблеми твору та особливості їх мистецького втілення, джерела натхнення автора. Кожен із вас мав можливість виявити творчі здібності відповідно до своїх зацікавлень та можливостей, попрацювати в групі однодумців та самостійно.

Маємо надію, що результати вашої праці знайдуть гідне відображення на цій презентації проекту.

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Z Повідомлення учня-«історика».

ПОЯВА УКРАЇНЦІВ НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ ТА ЇХНЕ СЬОГОДЕННЯ

Як свідчать історики, наші співвітчизники з'явилися на Далекому Сході ще в другій половині XVII ст., коли українські козаки разом з російськими землепрохідниками проникли на простори Сибіру, Далекого Сходу. Український переселенець Никифор Чернігівський розбудував оборонний пункт Албазін. У Нижньому Селігінську перебував висланий разом з родиною гетьман лівобережної України Дем'ян Многогрішний. Кількість переселенців збільшилась після зруйнування Запорозької Січі. Однак такі поселення — це передісторія того краю, який пізніше називатимуть Зеленим Клином.

Як це не дивно, але поява Зеленого Клину певною мірою пов'язана з особою Тараса Шевченка. Перебуваючи на засланні, він в Оренбурзі познайомився з генералом Унтербергером, бував у нього дома. У розмовах із Шевченком генерал високо відгукнувся про хліборобський таланти українців. Ті розмови добре запам'ятав син генерала. Пізніше, коли він став губернатором Приморського краю і перед ним постала проблема організації заселення неродючого Примор'я, він подбав про безкоштовне перевезення сюди переселенців з України, сподіваючись, що саме вони зуміють освоїти незорі землі краю. У себе на батьківщині українські селяни страждали від малоземелля, і тому їх вабила перспектива отримати безкоштовні земельні наділи на Далекому Сході.

Переселення почалося у 1882 році. З кількох українських губерній селяни збиралися в Одесі, де вантажилися зі своїм нехитрим скарбом на пароплав. Їм судилася довга і важка морська дорога. Про таку подорож розповідає в романі старий Сірко — один із персонажів «Тигроловів»: «Рідну землю покидали, уклін їй склали, береги сльозами поливали і довго-довго руками та шапками з моря Чорного махали, у край чужі, далекі, за тридцять земель — морів, на край світу мандрували, щастя-долі шукали... Коло Індії їх дощі обмивали — мочили, біля Цейлону вітри пекли-сушили. У Бомбеї вони воду пили, в Сінгапурі сльози лили... Китай обминали — на голому чердаку купую лежали, пальці гризли і сльози запивали. Та віри в щастя своє щербате, і в силу свою двожилну не втрачали. Ні, ні! Отак і пливли. Здорово мандрували. А в край дикий, аж під Японію, як прибули, та на землю стали, та все його кляли-проклинали. Чи їли,

чи спали — все свій край далекий, ясний споминали. Для початку з половини померли. А далі позвикали. А позвикали й зажили. Ще й як зажили!»

Тільки-но українці з'явилися на Далекому Сході, там піднялися села з біленьких хат, заврожаїлися поля, завелось багато худоби. Щороку прибували нові поселення, засновувалися й розросталися нові села. І ось настав час, коли поселенці з України почали складати більшість населення краю. Наприклад, у 1907 році серед жителів Приморського краю вони становили 75–80 %, Амурської — 60–65 %. Таку величезну територію на Далекому Сході, що була заселена переважно українцями, почали називати Зеленим Клином.

Царська влада хоч і давала поселенцям певні пільги економічного характеру, все ж чинила серйозні перешкоди національному й культурному розвитку майже півмільйонної української громади. Проте у 20-ті роки відбулося бурхливе піднесення українського суспільно-політичного та культурного життя. Почали виходити часописи, у школах викладання здійснювалось українською мовою, відкрився навіть педагогічний інститут. У кількох районах державною мовою була українська.

У 1932 році протягом лічених днів шляхом суворих заборон було фактично припинено національний розвиток українського населення Зеленого Клину.

Почалась інтенсивна русифікація цього краю. Одночасно розгорнулась боротьба з «кулаком» як із «класовим ворогом». А «кулак» — це добрий господар, який за довгі роки важкої і впертої праці набув елементарного достатку. В романі «Тигролови» бачимо, як родина Сірків змушена була залишити село і перебраться в лісові нетрі Сіхоте-Аліня — таким способом Сірки намагались уникнути розкуркулення та колективізації. Протягом багатьох десятиліть українці Зеленого Клину були позбавлені можливості зберігати свою культуру, мову, традиції, оскільки не існувало національних шкіл, преси, радіо.

Відомо, що і до цього часу по багатьох селах Далекого Сходу ще можна чути українську мову, а з отриманням незалежності України національне життя українців Зеленого Клину почало оживати. У багатьох містах утворились культурні товариства, люди збираються, відзначають визначні дати національної історії, по-українському святкують Різдво, Великдень, насолоджуються спілкуванням рідною мовою.

Z Повідомлення «географів» та «біологів».

(Учні розповідають про природу Уссурійського краю.)

Z Повідомлення «літературознавців».

АВТОБІОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА НАПИСАННЯ, ЖАНР, ХУДОЖНЯ МАЙСТЕРНІСТЬ ТВОРУ І. БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ»

І. Багрянний перебував на Далекому Сході трохи більше п'яти років. Початку — як висланець, якому заборонили протягом трьох років проживати в Україні, а потім — як каторжанин БАМЛагу. Задум твору виношувався ним саме під час перебування в концтаборі, коли, втікаючи, він блукав тайгою та переховувався в оселях мужніх далекосхідних мисливців — звіроловів, нащадків вихідців з України.

«Тигролови» мають усі прикмети пригодницького роману:

- персонажі розділені на позитивних і негативних;
- захоплюючий сюжет;
- мисливські пригоди;
- кохання до дівчини, яка зросла в умовах дикої природи;
- і, звичайно, happy end — щасливий кінець.

Але твір І. Багряного посідає окреме місце серед багатьох пригодницьких романів того часу, тому що він збагатив жанр глибокими аналітичними розроб-

ками і справді мистецькими відкриттями. На думку Ю. Шереха, новаторство Багряного в тому, що він «стверджує жанр українського пригодницького роману», українець всім своїм духом, усім спрямуванням, усіма ідеями, почуттями, характеристиками.

На мою думку, основною особливістю твору є те, що попри карколомні втечі, захоплюючі полювання на ізюбрів і оленів, попри сміливі й спритні лови живцем хижих тигрів, головною темою його є ніщо інше, як історична конкретика сталінської доби.

І тайга, і люди, і події — все в цьому романі позначене твором епохи, і саме ця історична реальність виражається через своєрідність пригод, зміни в житті професійних мисливців. Саме це лежить в основі поділу героїв на позитивних і негативних (що є обов'язковою умовою пригодницького жанру). Не гонитва за скарбом, не поділ успадкованих маєтностей, не пошук золота і діамантів, а саме ідеологічна позиція жене слідчого НКВС Медвина й інших представників системи по слідах ідейного супротивника.

Історична конкретика позначилась на розв'язанні обов'язкового для цього жанру щасливого кінця. Колишній в'язень Григорій Многогрішний виходить переможцем у двобої із силами тоталітарного зла. Він не тільки зберіг своє життя, не став ще однією жертвою системи, а й укріпився духовно й тілесно, зустрів своє кохання.

Про художню майстерність письменника говорити завжди важко. У справді талановитого письменника, на наш погляд, ці художні засоби мають бути непомітними, але, з іншого боку, повинні сприяти запам'ятовуванню відтворених за їх допомогою словесних образів. Що стосується роману, то в ньому можна знайти прикмети і традиційного, і новаторського. Із традиційних автор часто вживає епітети, колоритні порівняння тощо.

У творі трапляються й метафори різних видів, часті антитези. Мова роману багата на фразеологізми, прислів'я афористичні вислови та пісні. У творі наявні елементи драми — діалоги, монологи, риторичні окличні та питальні речення.

До творчих знахідок Багряного належить оригінальний початок у формі казки — настільки фантастично страшно, наскільки й правдивої. Антитеза не лише словесна, а й образна. Два світи — один в арештантському драконівському поїзді, інший — у комфортабельному експресі. Дві України — справжня сплюндрована та ідилічна, патріархальна держава давніх українських поселенців на Далекому Сході. Чимало його образів виростають до символів. Поїзд — «дракон», шлях Григорія — шлях України, тигри в клітках — доля головного героя. Навіть прізвища автор вживає старовинні, козацькі: Многогрішний, Сірко, Мороз.

(За А. Сухоруковою)

ЖАНР ПРИГОДНИЦЬКОГО РОМАНУ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ І. БАГРЯНОГО (ЗА РОМАНОМ «ТИГРОЛОВИ»)

Пригодницький роман. Уже сама назва жанру викликає зацікавлення читача, особливо молодого. Пригоди — це завжди романтика, мрія. Недаремно сам автор, потрапивши в досить скрутне становище (арешт, слідство, висилка на Далекий Схід), писав: «Охотське море. Тайга. Тундра. Звіроловство. Були там поселення давно осілих наших людей з України. Все це, сказати щиро, було мені навіть цікаво».

Взагалі пригодницький жанр в українській літературі представлений не дуже широко і майже незнайомий учням, бо шкільна програма практично не передбачає його вивчення. Мабуть, це данина традиції радянських часів — знайомити молодь лише із «серйозними», «ідеологічно вивіреними» творами, а не з пригодницькою літературою чи фантастикою.

Особливістю ж роману І. Багряного «Тигролови» є те, що він поєднав у собі дуже серйозні, глибокі проблеми з романтикою пригод. Пригоди, у свою чергу, зображені різні за своєю вагою та значущістю: від таких, як втеча головного героя з ешелону смерті і боротьба за виживання в диких тайгових нетрях, до смішних (спостереження над лісовими мешканцями — козою з козеням, гадюкою, колонком) і до пригод «почуттєвих» (Григорій випадково підгледів, як купається Наталка, і мучиться, чи вона не помітила його й не образилась).

Відповідно до законів жанру в романі повинна бути велика кількість дійових осіб, кілька сюжетних ліній, життя героїв зображене протягом значного відрізка часу. В І. Багряного цього немає, тому «Тигролови» скоріше мали б бути повістю. Але масштаби проблем, їх широта й глибина (Україна колишня — Дем'ян Многогрішний, перші поселенці — Україна 30-х років ХХ ст.; Україна, задавлена сталінським терором, і Україна лісова, ідилічна «Сіркова держава», БАМЛаб, заробітчани) дають підставу вважати твір романом.

Характер головного героя Григорія Многогрішного вже на початку подається цілісним, сформованим. Але й він розвивається, як і належить характерові позитивного героя пригодницького твору, по лінії благородства. Юнак тікає з ешелону смерті — і в сотень інших арештантів піднімається дух, з'являється надія хоч не на порятунок, так на помсту своїм мучителям. Блукає в нетрях у пошуках порятунку й безпечного місця — і рятує дівчину-мисливця від розлюченої ведмедиці, хоча сам був на межі смерті від фізичного виснаження. Користується гостинністю Сірків — і стає їм за сина та брата, партнера у полюванні. Закохується в Наталку, страждає, але приховує свої почуття, щоб не наражати дівчину на небезпеку, — і дає їй врешті-решт омріяне щастя взаємної любові.

Роман закінчується щасливо, бо навіщо ж тоді всі ті пригоди? Але читач із завмиранням серця не тільки слідкує за перипетіями сюжету, пригодами героя, а й дізнається багато чого з історії, географії, ботаніки, зоології, українознавства й політики тоталітарного режиму. Тому твір виходить за межі пригодницького роману й містить у собі великий пізнавальний та виховний потенціал.

Отже, незважаючи на те, що роман «Тигролови» був фактично першою пробою пера І. Багряного як прозаїка і мав певні недоліки (розтягнутість описів, захоплення деталями мисливської справи, декларативність, багатослівність), він мав і має великий успіх у читачів, що свідчить про неабияку художню майстерність автора.

ХУДОЖНЯ МАЙСТЕРНІСТЬ І. БАГРЯНОГО В РОМАНІ «ТИГРОЛОВИ»

Про художню майстерність письменника завжди говорити важко. Адже існує певний набір художньо-виразальних засобів, що ними послуговується будь-який автор. Справа лише в тому, в яких пропорціях це подається і чому митець надає перевагу, які його улюблені засоби, наскільки вони оригінальні чи традиційні. У справді талановитого письменника, на наш погляд, ці художні засоби мають бути непомітними, але відтворювати такі художні словесні образи, які запам'ятовуються, вражають, роблять неповторно словесну тканину, творять індивідуальний стиль.

Що стосується роману І. Багряного «Тигролови», то тут можна знайти прикмети і традиційного, і новаторського.

Із традиційних засобів автор часто вживає епітети, інколи навіть дуже нагромаджує їх. Наприклад, тайга у І. Багряного *височенна, чотириярусна, буйна, непролазна, зачарована*. І це тільки в одному реченні! Любить письменник і колоритні порівняння (*тайга, як африканський праліс; ліщина, мов щітка; повалені дерева, мов велетні на полі бою; тиша, як у дивному храмі дивного бога* тощо). Трапляються й метафори різних видів (*сонце... ткало золоті прошиви на білій скатертині; тютюбетки грубо перепрошували, виправдовуючись перед*

френчем), часті антитези (*ударники і літуни, прокурори, розтратники, відповідалні відряженці і безвідповідалні рвачі*). Мова роману багата на фразеологізми, прислів'я, афористичні вислови та пісні (*ні пари з уст; геройське діло не кожен зробить; козача кров; Бог не без милості, козак не без щастя; у сміливих завжди щастя є*). Вжито також елементи драми — діалоги, монологи, риторичні окличні та питальні речення. Синтаксис різноманітний — від серії коротких однокладних речень до складних конструкцій на кільканадцять рядків. Постійно трапляються детально виписані пейзажі, інтер'єри. Скрізь присутній майже іронічний підтекст. Але є й те, що належить до творчих знахідок Багряного. Оригінальний початок у формі казки — настільки фантастично страшною, наскільки й правдивою. Письменник використовує антитезу не лише на словесному рівні, а й на образному. Два світи — один в арештантському драконівському поїзді, інший — у комфортабельному експресі. І все це під загальною назвою «соціалістическое отечество». Дві України — справжня, стероризована й сплюндрована, та ідилічна, патріархальна держава давніх українських поселенців на Далекому Сході. Хоч інколи письменник буває багатослівним і декларативним, чимало його образів виростають до символів. Наприклад, поїзд — «дракон», шлях Григорія — шлях України, тигри в клітках — доля головного героя. Навіть прізвища тут не прості, а старовинні козацькі: Многогрішний, Сірко, Мороз.

І. Багрянний — не безсторонній оповідач. Скрізь у романі відчувається біль автора за свій нещасний народ і гнів на тих, хто занепастив його долю. Це помітно і в патетиці висловів, і в іронічній транскрипції російських слів (*дело слави, дело чести, доблести і героїства; експрес, которий возит дрова і лес; соціалістическое отечество; ви умерлі, но дело ваше живьот!*). Поряд із «золотими арабесками» автор вживає просторічні, навіть лайливі слова.

Отже, завдяки художній майстерності письменника ми маємо й енциклопедію життя українців Далекого Сходу, і багатопроблемний політичний роман, і чудову пригодницьку книжку зі щасливим, майже фантастичним кінцем, і твір, що дає читачеві естетичну насолоду.

Z Дослідження учнів.

ГНІВНИЙ ОСУД ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В РОМАНІ І. БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ»

Тоталітарний режим, сталінщина, радянська імперія. Для молодого покоління ці слова вже належать до архаїзмів, історичного минулого. Декому ж не дають спокою страхітливі спогади, а ще інші жалкують за тією системою, бо вона будувала комунізм «для окремо взятих осіб», серед яких були й вони, а для мільйонів — те, що закінчувалося на «лаг». Бамлаг, Севлаг, Дальлаг і в цілому — ГУЛаг. Пригадаймо майстерно зображений у романі І. Багряного «Тигролови» «Світ на колесах» та пасажирів комфортабельного експресу, який котився, «м'яко погойдуючись, як у мрійному вальсі, пишачоючись шовком фіранок на вікнах, мерехтячи люстрами... ніби разок блискучих коралів».

У салон-вагоні «на сніжно-білих столиках у такт поїздові видзвонювали малиновим дзвоном пляшки: червоне «Бордо», і пиво, коньяк, і лікери, і золоті верхові портвейни... Обабіч пляшок стоять скляні вази з помаранчами, цукерками, плитками шоколаду, пастилою, тістечками — мерехтять, випромінюючи з боків веселку і снопи проміння». Запададливі кельнери вгадують наперед кожне бажання клієнта... «Далебі це єдине місце у цілій тій фантастичній «шостій частині світу», де можна зустріти щось подібне. Скільки фасону, скільки шляхетності і багатств і скільки піклування про людину», — іронізує автор.

І це тоді, коли переважна більшість громадян цієї ж країни голодує, надривається від непосильної праці на «ударних будовах» — каторгах, як от місто Комсомольськ чи Байкало-Амурська магістраль. І тоді, коли тими ж

коліями мчать поїзди-дракони зі своїми жертвами-в'язнями в череві, а «крізь загратовані діри» дивляться «тоскно грона мерехтливих очей» людей, відірваних від рідного краю, замучених і зневажених. Можливо, це злочинці, вбивці, грабжники? Ні! Це чесні трударі — полтавські, катеринославські й херсонські «куркулі», «державні злодії», суджені «за колоски» та й всякі «вороги» — вчені, вчителі, селяни і робітники... Григорій Многогрішний, один з таких арештантів, утікач, розповідає Наталці про причину свого жорстокого вчинку щодо майора ОГПУ — НКВС: «Цей пес відбивав мені печінки, ламав кості, розчавлював мою молодість і намагався подряпати серце, якби дістав. Так довгих-довгих два роки він мене мучив. А потім спровадив до божевільні. І все за те, що я любив свою батьківщину.

І я ще тоді поклявся іменем матері моєї, що відірву йому голову. Я втік з божевільні... Потім мене знову піймали і знову мучили такі, як він, — його поплічники... А потім присудили до двадцяти п'яти років каторги. І все тільки за те, що я любив свій нещасний край і народ...»

Усі, хто відчував себе людиною мислячою, а тим більше свідомим українцем, безжально винищувалися тоталітарною системою, якій потрібні були лише безвільні, безголосі раби, що, не пам'ятаючи свого роду й племені, повністю були б віддані «вождю».

Найогиднішим втіленням сталінізму є образ майора ОГПУ — НКВС Медвина. Цей слідчий зробив собі кар'єру на кістках, крові та стражданнях людей. І пишається цим: «Диво — це він! І легенда — це він! Тут — під блискою уніформою — сховані такі речі, що перед ними поблідли б сам Арсенєв... і навіть всі тигри». «Він дисциплінований, і точний, і не схильний вдаватися у дрібниці». Такі, як честь і саме життя в'язнів. Медвин не марнує часу: у поїзді, їдучи на нову високу посаду, п'є вино і студіює промову вождя. Цитатами з неї про «бдітелність» можна прикрити будь-який свій злочин, тортури й знущання беззахисних арештованих. Добитися повної влади над тілом і душею в'язня, змусити його падати на коліна, просити й благати — ось кредо цього служачки. Та очі цих замучених все життя переслідували його, не давали спати. Гине Медвин як боюгз від справедливої помсти Многогрішного.

Разом з вождем згинула і система тоталітаризму. Наш народ невпинно рухається шляхом до демократії. Але ні-ні, та й чується зітхання за «твердою рукою». Ці люди забувають, що народові ота «тверда рука» обійшлася мільйонами життів і невимовними стражданнями.

Своїм гнівним осудом тоталітарної системи І. Багрянний застерігає від помилок прийдешні покоління. Разом з тим письменник виражає глибоку віру в краще майбутнє свого народу, адже в нього завжди були і є такі лицарі духу, як Григорій Многогрішний.

ЯКІ ГРІХИ СПОКУТУВАВ ГРИГОРІЙ МНОГОГРІШНИЙ?

Наші далекі предки, без сумніву, мали підстави давати один одному промовисті прізвиська. Так чинить і більшість письменників, називаючи своїх героїв. Тож які гріхи у Григорія Многогрішного і за що йому випав такий тернистий шлях? А гріхів, як на тоталітарну систему, що душила все живе й мисляче, доволі багато: розум, гідність, національна самосвідомість, сміливість. І найбільший гріх — любов до батьківщини, до Матері-України та її замученого, обдуреного народу.

Автор робить свого героя нащадком славного гетьмана Дем'яна Многогрішного, першого політичного засланця Сибіру. І це глибокий символ невимовно тяжкої долі українського народу, який споконвіку страждав від нападів ворогів зовнішніх, а потім був стероризований, напівзнищений ворогами внутрішніми, новітніми варварами.

Образ молодого інтелігента 30-х років, та ще й змалюваного в героїко-романтичному плані, для української літератури новий. Ми захоплюємось юнаком, що став легендою, гордим соколом для в'язнів ешелону смерті, підпилявши неймовірними зусиллями дошки вагону і вистрибнувши на ходу зі скаженого поїзда. Він став «дияволом» і страшною легендою для свого мучителя — слідчого Медвина, бо під страшними тортурами не зламався, не просив, а тільки проклинав або мовчав.

Григорій Многогрішний ішов безмежними тайговими нетрями, без їжі, одягу, без будь-яких засобів для оборони чи полювання, без напряму, і все-таки не втрачав віри: «Проте відчай не брав його. Дуже-бо багато він перетерпів, щоб ще впадати в відчай. ...Його гнала вперед надзвичайна впертість, сто раз випробувана і загартована мужність. Вперед, наперекір всьому!» Виснажений, зголоднілий втікач знайшов у собі сили, щоб врятувати не лише себе, а й дівчину від лютого звіра.

Згодом Григорій виявляє себе чудовим мисливцем, навіть бере участь у полюванні на тигрів. Його девіз: «Бог не без милості, козак не без щастя».

І щастя його знаходить — він завойовує серце гордої й прекрасної дівчини — Наталки. Вони разом, сміливо кинувши виклик долі, з дивовижними пригодами переходять кордон і опиняються в безпечному місці. Дівчина згодна йти з коханим навіть в його Україну, наражатися на небезпеку. Адже він поклявся собі повернутися на батьківщину, однак уже не як вигнанець, а «як месник».

Історія ця може здатися неймовірною, фантастичною, коли б не була частиною життя самого автора. Звичайно, у даному випадку перед нами не автобіографія, а художнє узагальнення, хоч основні факти дійсно збігаються (втеча, переховування в українських переселенців і навіть одруження та повернення на батьківщину).

Отже, Григорій Многогрішний стає живою ланкою, що поєднує дві України — омріяну, сонячну, ясну і нещасливу, стероризовану, скривджену. Тому його образ набирає символічного звучання. Він втілює в собі непокірну й горду молодість та молодість сплюндровану, страчену, яка спокутує, мабуть, гріхи батьків і дідів — покірність, політичну байдужість, непослідовність, довірливість та брак національної самосвідомості.

ДОЛЯ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНЦІВ ЗА РОМАНОМ І. БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ»

У романі І. Багряного «Тигролови» ми бачимо дві України. Одна — у спогадах Григорія Многогрішного — справжня, прекрасна, з лісами, степами широкими, як море, весною із жайворонками, солов'ями, зозулями, з веселими хлоп'ячими забавками на Трійцю та інші свята, з піснями матері й сестри, різдвяними колядками та щедрівками. Щоправда, тепер уже «садки вишневі повирубвані, ріки збаламучені, степи сльозами обпоєні, і небо ясне людям потемніло...» Тож Григорій і не хотів розповідати старій Сірчисі про таке лихо, яке звалилося на його рідний край, щоб вона любила предківську землю такою, якою пам'ятає.

Друга Україна — поселенська — постає з розповіді Наталчиної матері: «Це була наша друга Україна, нова Україна, синку, але щасливіша. І назви наші люди подавали тут свої, сумуючи іноді за рідним краєм: Київ, Чернігівка, Полтавка, Україна, Катеринослав, Переяславка...» Григорій слухав матір, і йому було дивно приємно: «Така вона, як і там, на Україні, і не така. Розборкана — он яка. Скільки тієї мужності простої, скільки тієї певності, може, неусвідомленої, а звичайної, стихійної. І скільки гордості волелюбної, природної, як оті могутні кряжі гір!» От що робить з людьми воля!

Таке саме враження справила на Григорія і зустріч з іншими вихідцями з України — сім'єю Морозів: «А люди — ті самі. ...Всім такі, лише одним не

такі — поглядом, життєвим тембром, іншою якістю. Ці — суворі і загартовані. Безжалісні стрільці, веселі і безпощадні звіролови, мускулісти диктатори в цій зеленій, первісній державі, хижі і горді завойовники цієї, ще не загнужданої стихії. Життя геть випекло з них сентиментальні риси й вайлувату ліниву млявість, насталявши їх, вигартувавши в безперервним змаганні за своє існування...»

І тут же, поряд, розповідь старого Мороза «про місто каторги, про пекло новітніх канальських робіт, вигачуване костями українськими», — про Комсомольськ. Він говорив «...про колони виснажених арештантів на лютім морозі... Про безліч зтероризованого, на повільну смерть приреченого люду; а надто про силу-силенну «своїх людей» — земляків з далекої тієї України нещасливої... Про голод і цингу. Про надлюдські терпіння і труд каторжний, а надто взимку, при 50-ступневому морозі напівголих, напівбосих людей, чесних трударів — полтавських та катеринославських, та херсонських «куркулів», «державних злодіїв», суджених «за колоски», та й всяких «ворогів» — вчених, вчителів, селян і робітників, бородатих дідів і таких же бородатих юнаків, що й не розбереш, скільки людині віку... Про жорстоку смерть без похоронів, як худоби, — смерть від знуцання, голоду, пошестей і журби...»

Повертаючись додому на Різдво, мисливці натрапили на нові бараки для лісозаготівельників. Один з бараків — для репресованих. Григорій чує, як дівчата під брутальну лайку начальників пиляють дрова і співають ніжними й журливими, як чайчине ячіння, голосами українську пісню:

...Ой, куди ж, куди ж, куди
Я тепер попала, —
Замело й малі сліди
Там, де я ступала...
...Там, де я ступала,
Там, де я страждала...
Мати ж моя, мати ж моя, —
Я ж тепер пропала!

Серце головного героя наповнюється невимовною тугою і гнівом. Він не витримує й подумки звертається до неба: «Боже! Куди ж ти дивишся?!» Ще гіркіші роздуми опановують Многогрішного, коли його разом із побратимом везе до Хабаровська поїзд — «експрес, которий возіт дрова і лес»: «Григорієві здавалось, що він потрапив додому. Вагон говорив усіма діалектами його — Григорієвої — мови: полтавським, херсонським, чернігівським, одеським, кубанським, харківським... Ба, тими діалектами говорив весь цей «експрес», і то не тільки тепер, а, либонь, протягом цілої своєї історії. Основний контингент його пасажирів — Україна, ота зірвана з місця і розкидана по всіх світах — поза гетто. І хоч цей «експрес» ходив за маршрутом «Владивосток—Москва», але то була своїм мовним і пісенним фольклором та й всім іншим — Україна. Екстериторіальна Україна. Україна «без стерня і без вітрил».

А ще «Бамлаги», «Сєвлаги», «Дальяги»... Уся країна — суцільний ГУЛаг (головне управління таборів). Одні ешелони мчать на схід з арештантами, інші з ними ж — на захід. Як при великому переселенні народів. Недаремно якась жінка у вагоні зітхала: «Боже-Боже!.. І що воно в світі робиться?! І де те людське пристановище наше? Га?!»

Кожен намагався врятуватися, як міг. У ресторані Григорій зустрів двох дівчат — втомлених, бідно одягнених. Говорили вони між собою українською мовою. Йому «ніби хто вривав батою по серці, ніби обухом по карку: «Та це ж вони!!! — дочки розкуркулених батьків, розкиданих по сибірах! Це ж вони, втікаючи, рятуються! Рятуються від голоду й холоду, від безправ'я і смерті, — рятують життя ціною краси і молодості, ціною честі і материнського щастя...»

Отже, І. Багрянний устами свого героя висловлює глибокий жаль і обурення з приводу геноциду української нації. Очевидно, завданням системи було зробити так, щоб ніколи і ніяк не поставало «українське питання». «Малою Україною» на Далекому Сході письменник переконливо показує, чого можуть досягти вільні люди своєю працею. Але всю Україну не переселиш у глухий закуток, не обгородиш високим парканом і не закриєш на замок від ворогів і «друзів», за них гірших. Тому недаремно найбільшою мрією патріотів, таких, як Григорій Многогрішний, було повернутися в рідний край месником і визволителем.

Хай же виплеканий палким серцем письменника роман допоможе нам піднятися над негараздами сучасного життя й належно поцінувати нашу державність та незалежність. Бо хіба не для цього повернувся в Україну сьогодні І. Багрянний — виразник українського оптимізму?

ПРО ЛИЦАРСЬКУ ЛЮБОВ І ДІВОЧЕ СЕРЦЕ (ТЕМА КОХАННЯ В РОМАНІ І. БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ»)

Про кохання написано тисячі книг. Здавалося б, уже нічого нового про нього не скажеш. Але через неповторність людських характерів та особистостей воно кожного разу дає новий сюжет, нову небачену картину життя.

Так і в книзі І. Багряного «Тигролови». Випадково на життєвій дорозі зустрічаються юнак і дівчина. Він — її рятівник від лютого звіра, герой. Потім вона та її сім'я рятують хлопця. Обое молоді, красиві, розумні, сміливі. І ніякого третього між ними, як це часто буває. Але дуже непросто складаються стосунки молодих людей. Григорій — освічений (інженер, авіаконструктор), досвідчений не лише в житті взагалі, а, мабуть, і в коханні. Ось його роздуми, як вчинити зі своєю любов'ю до Наталки: «Борюкався сам з собою, не знав, як бути. Піти уторованим шляхом і добиватися приятні, залицятися, зваблювати, задурювати він не смів і не міг. Та й ба, всі засоби з випробуваного запасу всесвітніх залицяльників тут були б безсилі. Це не та людина, це щось інше».

Вона ж — лісовичка. Суворе тайгове життя загартувало її характер, зробило гордою. Мати про неї говорить: «...і в кого тільки вдалась? Їй би на коні, та на полозках, та з гвинтівкою, та з собаками... І пре туди, куди й чоловік не насмілиться».

Григорієві здавалось, що Наталка «навіть у голову собі не клала того, що з ним діялось. Вона — дитя ще не займаного спокою. Вона, здавалось, навіть не розуміла, що воно таке, те кохання». Постійно кепкувала з хлопця, гостро й нетерпляче реагувала на вияви Григорієвих почуттів. Ніби боялася розслабитися, поступитися в чомусь чоловікові (бо в усьому іншому, особливо на полюванні, — не поступалася).

Проте дівчина таємно піклувалася про Григорія. То послала свого собаку, коли той ледь не заблукав, полюючи на рябців. То приїхала сама аж на схили Сіхоте-Аліня: «Кінь під нею був мокрий і аж тремтів — тож гнала без сталого відпочинку, без зупинок, либонь. А сама... сама була спокійна. Побачила ще здалеку, що хлопці живісінькі, і була спокійна, весела. А до Григорія навіть байдужа. Не наближалася до нього, уникала зустрічатися поглядами». Іншим разом врятувала від снігової заметілі й диких звірів, ледь не заблукавши з ним і сама. Але образилася за мимовільний Григорієв поцілунок, коли вона спала. Григорій дуже переживав тоді, не йшов до табору, аж поки не почув веселий сміх цієї «химерної» дівчини.

Григорій, закохавшись у Наталку, милувався нею («Спостерігав годинами. Гнучка, як вуж, граційна, як мавка, вона таїла в собі дивну силу, ця дівчина. Поєднання дівочої краси та чар з дикістю майже первісною, неприступною»). Як мідь хлопець борювся зі своїм почуттям. Тікав у ліс, занурювався в річку, стояв

під водоспадом. Бо «з його становищем він просто не мав права. Хто він? Вепр, що сховався в хащах від мисливців. Без права на життя, без паспорта. Вепр! Завтра його вислідять, і треба буде кидатись напропад, ламаючи кущі головою. Або йти грудьми на видиму смерть. І якби дівчина відповіла на його почуття, то це було б велике нещастя для обох».

Але кохання не покидало його. І розум підкорився серцю. Один з розділів роману так і називається — «Заколот і капітуляція». Григорій терпів, але коли б йому запропонував хто покинути все і піти, навряд чи зміг би й чи схотів би, бо «він був щасливий біля неї. Він відчував, як у нім кипіла і вирувала кров від самого звучання її голосу. Голос той відгукувався у нім дивним, багатим відгуком, з болем, з мукою. І це було щастя. Болюче, але велике, майже не досяжне для розуму щастя. І розум капітулював».

Це щастя і спокій зникли в одну мить, коли сталося несподіване. Вперше, мабуть, у житті Сірковий мисливський намет пограбували. За деякими прикметами Григорій Многогрішний дізнався, що в тайзі перебуває його запеклий ворог, слідчий Медвин, якому він поклявся помститися й за себе, й за тисячі замучених ним людей. Акт справедливої помсти відбувся. А цей вчинок поклав край всьому: «Все відтяв за одним разом — і ворогів, і друзів, і спокій, все...»

Першим, що побачив юнак після цього, були... очі закоханої Наталки. Мусив пояснювати свій вчинок, розказувати свою страшну таємницю арештанта й втікача. Дівчина серцем повірила, що Григорій вчинив справедливо, що інакше не можна було, але не могла змиритися з розлукою. Вона переборла свою дівочу сором'язливість і виказала разом усе, що так довго приховувала: «...враз нагло раптом припала до нього і вибухнула буйним плачем. Безпорадно, по-дитячому. Ясно — це розставання. Це навіки. Боже мій! І поцілувала... Ой, як шалено! Все вклала в цей поцілунок, всю душу».

Бачачи неминучість розлуки, Наталка збрала всю свою мужність і гордість, віддала Григорієві власний вінчестер, порадила, куди йти, і пішла зі слізьми геть.

Григорій рушив до кордону, змагаючись із самим собою: зайти чи не зайти попрощатися із сім'єю, яка замінила йому рідну? Зайти — наразити на небезпеку себе і їх, травмувати ще раз серце коханої; не зайти — навіки образити близьких людей. Благородне серце Григорія обирає небезпечніше, але людяніше. Він цілу ніч шов і, нарешті, став на порозі Сіркової хати, де панувала гнітюча мовчанка, як після якоїсь непоправної втрати. Мати аж заплакала, а батько й Грицько зраділи, що не розчарувалися у своєму другові.

Наталка ж вийшла до хатини, потім ввійшла одягнена як на полювання. Стала проти Григорія і мить дивилася йому у вічі з мукою, із запитанням. І, знайшовши там відповідь — любов, взяла коханого за руку й опустила перед враженими батьками навколішки для благословіння.

Батько суворо подивовився на юнака, але дівчина не дала йому сказати: «Григорій не має права говорити! Я знаю, що він скаже! Але він збреше! Він зрадить сам себе ради вас. ...Я мовчала довгі місяці, як камінь. Я змагалась із собою... Я не знала, а сьогодні — я бачу, тепер я бачу, що загину. То ж ваша кров у мені. Ви ж знаєте, що я ваша дочка... Не губіть же мене!»

Старий Сірко бачив, що тут уже нічого не вдієш — його кров заговорила. А Григорій, розуміючи, до чого може дійти, «мовчки опустився на коліна поруч, тяжко похиливши голову, як під сокиру; бачив, що дівчина може переступити батьківське слово заради нього».

Чому ж юнак тяжко голову похилив, «як під сокиру»? Мабуть, розумів, на яку жертву йде кохана, нехтуючи власною безпекою та благополуччям.

Закінчується ця історія щасливо. Молодята, благословенні батьками, завдяки своїй сміливості й винахідливості успішно переходять кордон й опиня-

ються в безпечному місці. Тут вони дають волю почуттям, так довго стримувані: «І дуріли обоє, опиваючись тим щастям до нестями». Наталочка аж шаліла «в нападі безумної радості, невисловленої любові, безоглядної вірності. — Ми підем... Ми підем тепер... На твою... на твою Україну!» Дівчина готова йти за своїм коханим на будь-яку небезпеку, на будь-які випробування, навіть на смерть. Наталку та її обранця зв'язало справжнє щире кохання, основане не тільки на палких почуттях, а й на спорідненості двох сміливих душ.

Ми не знаємо, як складеться доля героїв у подальшому житті, але віримо, що такі люди, як вони, зуміють зберегти свою любов.

ПРИРОДА І ЛЮДИНА В РОМАНІ І. БАГРЯНОГО «ТИГРОЛОВИ»

Природа — то колиска людської цивілізації. Завжди вона давала людині матеріальний достаток та насолоду від спілкування з нею. І при дбайливому до себе ставленні віддячувала стократ. Ще Г. Сковорода закликав жити в гармонії з природою. Але природа для слабких духом, невмілих та недосвідчених може бути жорстокою, навіть згубною.

У романі І. Багряного «Тигролови» пейзажам приділено багато уваги. В основному це опис далекосхідної тайги, і починається він з напівгумористичної легенди про те, як Господь створив цей дивовижний край: «Отже, як творив наш Бог мир, то йшов він із заходу на схід і розселяв по землі, де що треба за планом. Як той сівач, ніс він у мішку всякої тварі і всякого насіння до лиха і розтикав по землі, де що приходилось...»

І прийшов він аж у той край, що грець його й зна, де. І зупинився він на хребті Сіхоте-Аліня — гори такі є. Аж бачить — земля вже скінчилась, а в нього у мішку ще до лиха всього е!

Дивився, дивився Бог. Вертатись далеко... Так він узяв та й висипав геть з мішка усе тут. — Живи тут!..

Ну, відтоді і почалося. І поперло. І погнало!»

Детально, зі знанням справи описує І. Багрянний чотирьох'ярусну тайгу, хребти й становики, що міняють свій колір, річки, паді й водоспади, наводить легенди про походження їх назв.

З любов'ю й неабиякою художньою майстерністю описує автор лісових мешканців, інколи ледве не від їх імені. Ось «на поваленій кедрині тремтіли сонячні зайчики. Смугастий звірок-бурундук почав бавитися з ними, задривши хвостика, як той драгун султана, перестрибував через них». Там козеня знайомиться з жабою, а ще далі — зустріч з дивною гадукою, що рятувала своїх дитинчат у власній пащі. Найзахопливіші розповіді — про володаря уссурійських нетрів — тигра, про бій ізюбрів, полювання та риболовлю.

Природа у письменника завжди жива, одухотворена: «Перед хатою цвітуть гвоздики: насаджені дбайливою дівочою рукою, вони змагаються з пишними тубільними саранками — червоними, жовтими, фіалковими, що розбіглися ген скрізь по схилу річки і аж у ліс і перегукуються пишними кольорами серед безлічі інших квітів в морі аскравої зелені, буйної і соковитої. Великими судільними масивами рожевіє плакун. А з-за хати повиходили черемхи — повтікали з тайги і стоять, як дівчата, запишалися, заквітчані».

І. Багрянний зображує природу в різні пори року, в різний час. Дика вона, могутня і часто страшна. Можна згадати чимало епізодів, коли герої роману опинялися на грані смерті чи у великій небезпеці. Детально описує письменник паутів — страшне лихо для людей і всіх лісових мешканців. Або змальовує таку картину: «Тиша зімкнулася знову. Напружена і зрадлива тиша нетрів. Десь нагло розітнувся дикий рев. Лютий і страшний. І покотивсь, покотивсь. Урвавсь... Гавкнуло десь із другого боку, так само хижо і тужно... Закричав спросоння глухар... Зрадливі звуки, притаєні шелести... Через самий місяць шугнула нечутно

сова. Тайга лише починала жити. Місяць поблід і квапився вгору». Читачеві стає ясно, що виживатиме тут сильніший.

І все ж воля людини, її працьовитість перемагають. Недаремно цей край називали «золотим Ельдорадо». Дійсно, багата земля, ліс і вода давали людині все, коли вона докладала своїх зусиль. Біда лише в тому, що одні люди не дали спокійно жити іншим, нав'язали нову суспільну систему й загубили всі здобутки. Так розпалася «Сіркова держава», і тільки її залишки ховалися в густих негрях від заздрісного й хижого ока можновладців.

Таким чином, природа в романі «Тигролови» також є одним з головних узагальнених образів і служить прекрасним фоном для розгортання сюжету та образотворення, підкреслення рис характеру героїв.

Z Колективна робота.

Огляд ілюстрацій, відеоматеріалів, інсценівок, підготовлених художниками, сценаристами та акторами.

Z Висновки учня-аналітика.

(Учень говорить про цікавість, пізнавальність виступів, глибину досліджень, самостійність, форму презентації і т. ін.)

III. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Рефлексія».

- Що вдалося в реалізації проекту, а що ні чи не зовсім?
- Що здалося найцікавішим? Який вид роботи був найпродуктивнішим?
- Що ви «здобули» для себе в пізнавальному, моральному, естетичному плані, для розвитку власних умінь та навичок?

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до контрольної роботи (тестування).

УРОК № 36

Тема. **Контрольна робота № 3. «Творчість М. Куліша, Б.-І. Антонича, О. Турянського, Є. Маланюка, І. Багряного». Тестування**

Мета: актуалізувати, систематизувати й закріпити знання учнів із вивчених тем; виявити рівень знань, умінь та навичок з метою контролю й корекції; розвивати пам'ять, навички аналізу літературних творів, зв'язне писемне мовлення, вміння висловлювати власні думки та доводити їх, посилаючись на текст; виховувати кращі людські якості, любов до літератури, естетичний смак.

Очікувані результати: учні знають вивчений матеріал, уміють аналізувати твори, характеризувати героїв, висловлювати в письмовій формі власні думки щодо прочитаного, доводити їх за допомогою цитат із творів, складати свої висловлювання.

Обладнання: тестові завдання у двох варіантах.

Тип уроку: контроль і корекція знань, умінь та навичок.

**I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ.
ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

- Z Інструктаж щодо виконання тестів.**
Z Виконання учнями контрольної роботи.

Варіант I

Початковий та середній рівні

(Кожна правильна відповідь — 1 бал.)

- Вірш, що належить Б.-І. Антоничу, — це:
А «Під чужим небом»;
Х Б «Вишні»;
В «Київ — традиція»;
Г «Пам'яті тридцяти».
- У. Самчук, Т. Осьмачка, Д. Гуменна, Наталена Королева — це:
Х А прозаїки української літератури за кордоном;
Б поети «Празької школи»;
В письменники «великої» України;
Г письменники західноукраїнських земель.
- Хто з героїв не є персонажем роману І. Багряного «Тигролови»?
А Наталка;
Б Григорій;
Х В Уля;
Г Медвин.
- Доповніть речення.
Сатирична комедія — це..., наприклад... .

Достатній рівень

(Кожна правильна відповідь — 2 бали.)

- Схарактеризуйте образ ліричного героя творів Є. Маланюка (чи образ України в його творах).
- Напишіть тези (3–4 пункти) на тему «Розвиток літератури ХХ ст. на західноукраїнських землях (до 1939 р.)».

Високий рівень

(Правильна, змістовна, цікава відповідь — 4 бали.)

- Виконайте одне із завдань.
А Напишіть твір на тему «Розвінчання національного нігілізму, духовної обмеженості у творі М. Куліша «Мина Мазайло», висловивши власне ставлення до проблеми.
Б Виходячи з логіки характерів, фактів біографії письменника, продовжіть історію Григорія Многогрішного та Наталки Сірківни з роману І. Багряного «Тигролови».

 Варіант II

Початковий та середній рівні

(Кожна правильна відповідь — 1 бал.)

1. Вірш, що належить Є. Маланюку, — це:
 - А «Арфами, арфами...»;
 - Б «Солодкий світ!...»;
 - X В «Під чужим небом»;
 - Г «Для вас, історики майбутні...».
2. С. Гординський, Ю. Липа, О. Теліга, Ю. Клен, О. Лятуринська, Ю. Дараган, О. Ольжич — це:
 - А поети Західної України (до 1939 р.);
 - X Б поети «Празької школи»;
 - В представники еміграційної прози;
 - Г представники української історичної прози за кордоном.
3. Хто з героїв є персонажем роману І. Багряного «Тигролови»?
 - X А Многогрішний;
 - Б Сабо;
 - В Аренський (або Мазайло, Розсоха);
 - Г Пшилуський.
4. Доповніть речення.
Поема у прозі — це..., наприклад... .

Достатній рівень

(Кожна правильна відповідь — 2 бали.)

5. Схарактеризуйте образ ліричного героя поезій Б.-І. Антонича.
6. Складіть тези (3–4 пункти) на тему «Особливості поезії представників «Празької школи».

Високий рівень

(Правильна, змістовна, цікава відповідь — 4 бали.)

7. Виконайте одне із завдань.
 - А Напишіть твір на тему «Сатиричне викриття бездуховності обивателів, що зрікаються своєї мови, культури, родового коріння, у комедії М. Куліша «Мина Мазайло».
 - Б Виходячи з логіки подій та біографії письменника, допишіть історію, зображену в поемі в прозі «Поza межами болю» О. Туряньського, дайте власну оцінку проблемі.

 III. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Найскладніше для мене сьогодні було...

 IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготувати повідомлення.

УРОК № 37

Тема. **Українська література 1940–1950-х рр. Участь українських письменників у Другій світовій війні. Активізація патріотичної тематики, героїчного пафосу, посилення філософічності літератури. Засилля соцреалізму в мистецтві повоєнного періоду. О. Довженко — видатний кінорежисер, письменник**

Мета: ознайомити учнів із літературним процесом періоду Другої світової війни та в повоєнний час, його особливостями, зацікавити особистістю видатного митця О. Довженка, спонукати до читання його творів; розвинути аналітичне мислення, вміння систематизувати й узагальнювати, виділяти головне, висловлювати власну думку; активізувати міжпредметні зв'язки; виховувати почуття патріотизму, відповідальності за майбутнє.

Очікувані результати: учні вміють розповідати про літературу воєнного та повоєнного періоду, її тематику, особливості, тенденції; знають матеріал про життєвий і творчий шлях О. Довженка, вміють коментувати літературні явища.

Обладнання: «портретна галерея» письменників, видання їхніх творів, ілюстративні матеріали до біографії О. Довженка, фрагменти кінофільмів, аудіозаписи.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z **Аналіз контрольної роботи.**

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z **Вступне слово вчителя.**

«Не було в історії світу, щоб на одну державу падав такий тягар», — писав О. Довженко про цей час. Навіть фахівцям тепер важко сказати, хто більше винен у розв'язанні такого жахливого кровопролиття. Проте кожній свідомій людині точно зрозуміло, завдяки кому і якою ціною здобуто Перемогу. Самовідданість і мужність народу, його мільйонні жертви — ось ціна Перемоги. Не стояли осторонь загальнонародної біди й українські письменники.

Про це ви дізнаєтесь на сьогоднішньому уроці.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z **Міні-лекція вчителя, опрацювання таблиці.**

Початок війни, необхідність боротися із загарбниками згуртувала національні сили, піднесла патріотичний дух. Частина письменників добровільно пішла на фронт; мужньо воювали на фронтах та в партизанських загонах, отримували важкі поранення, мали бойові нагороди,

деякі пройшли шлях від рядового до офіцера — О. Гончар, М. Стельмах, Г. Тютюнник, Ю. Збанацький та ін. О. Довженко, А. Малишко, М. Бажан, Л. Первомайський, С. Олійник, К. Гордієнко працювали співробітниками фронтових газет і на радіо, виборюючи перемогу полум'яним словом.

Багатох митців разом із сім'ями було евакуйовано до Уфи та Саратова, де вони продовжували свою працю, намагаючись внести частку в перемогу над фашизмом. І. Кочерга, наприклад, написав п'єсу «Ярослав Мудрий» (1944), в основу якої було покладено ідею згуртованості національних сил. Синівські почуття, сповнені любові до свого народу, віри в його безсмертя й ненависті до ворогів, відтворили у віршах М. Бажан («Клятва»), П. Тичина («Я утверджуюсь»), А. Малишко («Україно моя»), В. Сосюра («Лист до земляків»). Ці твори друкувалися в листівках, які розкидали з літаків на окупованих територіях.

Звичайно, тоталітаризм і соцреалізм нікуди в цей період не зникли, тому більшість творів були ура-патріотичними, що продовжували славити вождів, без яких наш народ самостійно «і кроку не міг ступити». Але жива правда все ж пробивала собі дорогу в мистецтво.

Письменники, які з різних причин і в різний час опинилися за кордоном, мали змогу говорити відкрито, на повний голос. Помітну роль у літературному житті українців відіграло об'єднання МУР (Мистецький Український Рух), членами якого були І. Багрянний, Є. Маланюк, У. Самчук, В. Барка, О. Лятуринська та ін. Головні теми їхніх творів — викриття сталінського тоталітарного режиму. Як приклад можна навести твори І. Багряного «Тигролови», «Сад Гетсиманський», В. Барки «Жовтий князь», У. Самчука «Марія». Відчутно вразив читача реалістично-психологічними картинами роман В. Винниченка «Слово за тобою, Сталіне!». Письменник зумів тонко і правдиво відтворити атмосферу страху, безправ'я, духовної задухи в СРСР.

Тільки після смерті Сталіна й викриття культу особи настає певна лібералізація в житті письменників. 1954 року М. Рильський, О. Довженко, А. Малишко виступили із закликами перенести центр уваги митців на людину, її переживання, радості та страждання, активніше звертатися до національних традицій.

Перемога в Другій світовій війні, до якої український народ (що б там не говорили тепер політики сусідньої держави!) доклав величезних зусиль, сприяла зміцненню його морального духу, піднесенню гордості та національної самосвідомості. Наші люди в складі радянської армії, рухів опору зарубіжних європейських країн познайомилися з іншим способом життя — цивілізованих, відкритих для демократії країн. І це привело до переконання, що після величезних жертв і перемоги український народ, як і інші народи СРСР, заслуговує на поліпшення свого матеріального становища, справедливе демократичне суспільство.

Сталінський режим відреагував на такі настрої посиленням ідеологічного тиску, репресіями. Ситуація ускладнювалася ще й післявоєнною розрухою та голодом 1947 року. Саме через «цензуру» жорстокі реалії війни, труднощі повоєнного лихоліття не були описані на сторінках

літературно-художніх видань. «Соцреалізм» зобов'язував лише славити партію та її вождя, під мудрим керівництвом якого (і тільки завдяки йому!) відбувалися значні успіхи й перемоги.

Однак і за таких несприятливих умов українським письменникам вдалося створити чимало яскравих та колоритних полотен на зразок трилогії О. Гончара «Прапорonoсці», першої частини роману М. Стельмаха «Велика рідня» — «На нашій землі», «Київських оповідань» Ю. Яновського, гуморесок Остапа Вишні та ін.

ПИСЬМЕННИКИ НА ВІЙНІ

Письменники-фронтовики	Письменники-партизани, підпільники	Загиблі	Найвідоміші твори
Кореспонденти військових газет, радіо і т. ін.: О. Довженко, М. Бажан, А. Малишко, Л. Первомайський, С. Олійник, Я. Галан, П. Паня, О. Копиленко, К. Гордієнко та ін. Воїнами Червоної армії були О. Гончар, М. Стельмах, Г. Тютюнник, І. Багмут, П. Воронько, П. Глазовий, А. Дімаров, П. Загребельний та ін.	М. Вороний, В. Земляк, Ю. Збанацький	М. Трублаїні, О. Десняк, К. Герасименко — на фронтах. С. Тудар, О. Гаврилюк — під бомбардуванням. Л. Старицька-Черняхівська розстріляна за наказом НКВС. О. Теліга — розстріляна у Бабиному яру. О. Ольжич — у фашистському концтаборі	Вірші «Я утверджуюсь!» П. Тичини; «Любїть Україну» В. Сосюри; кіноповість «Україна в огні» О. Довженка; цикл поезій «Україна» А. Малишка; драма «Ярослав Мудрий» І. Кочерги; поеми «Похорон друга» П. Тичини, «Данило Галицький» М. Бажана, «Мандрівка в молодість» М. Рильського та ін.

Z Коментування учнями ключових думок лекції.

Піднесення патріотизму — ідеологічний тиск — паростки правди в українській художній літературі.

Z Продовження міні-лекції вчителя.

Однією з найяскравіших постатей у мистецтві ХХ ст. був Олександр Довженко. Не так багато українських фільмів називають кращими серед 12 кінобестселерів світу; далеко не кожен із видатних митців удостоюється того, щоб ЮНЕСКО назвало рік його ім'ям (а саме 1994 рік був роком О. Довженка); не до кожного прислухаються навіть вожді.

Американці назвали Довженка кращим поетом кіно, греки — Гомером ХХ ст., японці вважали, що найкращі їхні фільми створено під впливом українського кінорежисера. Чарлі Чаплін говорив, що слов'янство дало світові в кінематографії одного митця — О. Довженка.

Ким же він є — Олександр Петрович Довженко? Ось короткі віхи його біографії.

КОРОТКИЙ ЛІТОПИС ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ О. П. ДОВЖЕНКА

1894 Народився 10 вересня в містечку Сосниця на Чернігівщині.

1903 Малого Сашка віддають до Сосницької чотирикласної парафіяльної школи. Захоплюється читанням.

1907 Зарахований до Сосницького міського чотирикласного училища. Вчиться відмінно, найбільше полюбає креслення та малювання.

1911 Вступає до Глухівського вчительського інституту.

1914–1917 Учителює в м. Житомирі, одружується з учителькою Варварою Семенівною Криловою.

1917–1919 Вчителює і навчається у ВНЗ Києва — комерційному інституті та в Академії мистецтв.

1920 Завідує партійною школою в Житомирі, потім працює секретарем Київського губернського відділу міської освіти, згодом — комісаром театру ім. Т. Г. Шевченка.

1921–1923 На дипломатичній роботі у Варшаві та Берліні в консульствах УРСР. Вступає до приватного художнього училища професора Еккеля в Берліні.

1923–1926 Працює в Харкові в редакції газети «Вісті ВУЦВК» як художник-ілюстратор та карикатурист. Зближується з діячами літературно-мистецьких угруповань «Гарт» і «Плуг».

1926 Доля «посилає» О. Довженка до Одеси, яка в ті роки була колискою українського кіномистецтва. Ю. Яновський був тоді головним редактором й одразу відчув та зрозумів, що саме кіно — природна стихія цього романтичного шукача мистецьких скарбів.

У новелі «Історія майстра» Ю. Яновський так скаже про це: «О. Довженко знайшов те, чого він шукав і чого йому не дала ані берлінська наука, ані перо журналіста. Він знайшов полотно, на якому постаті та образи, покладені пензлем, рухаються, живуть, ненавидять і кохають. Його прямування довело його до правдивих шляхів і до живих обривів».

1926–1927 Працює режисером на Одеській кінофабриці. Ставить комедії за власними сценаріями — «Ягідка кохання», «Вася-реформатор» (1926), пригодницький фільм «Сумка дипкур'єра» (1927).

1928 Одружується вдруге з відомою актрисою Юлією Іполітівною Солнцевою.

1928–1930 Творча робота на Київській кіностудії. З'являються кінофільми «Арсенал» (1928), «Звенигора» (1929), «Земля» (1930).

1930–1931 Туристська подорож за кордон (Франція, Німеччина, Англія, Чехословаччина).

1932 Великий успіх «Землі» на фестивалі у Венеції.

1933–1935 Працює на кіностудії «Мосфільм». Виїздить у творчу подорож на Далекий Схід. Пише кіноповість і ставить фільм «Аероград» (1935).

1936–1938 Голова Всесоюзної творчої секції працівників кіно. Організовує в Москві Будинок кіно.

1939 Ставить фільм «Щорс».

1939–1940 Працює в Галичині політпрацівником.

1941 Пише кіноповість «Тарас Бульба».

1942–1945 Живе в Москві. Виїздить на фронт. Працює спецкором газети «Красная звезда» та співпрацює в газетах Південно-Західного фронту. Пише нариси й оповідання — «Ніч перед боем», «На колючому дроті», «Відступник», «Стий, смерть, зупинись», «Народні рицарі» та ін. Створює документальні кінострічки «Битва за нашу Радянську Україну» (1943), «Перемога на Правобережній Україні» (1944). Пише кіноповісті «Україна в огні» та «Повість полум'яних літ» (1944–1945), веде щоденник.

1943 О. Довженко завершує кіноповість «Україна в огні», яку Сталін заборонив друкувати і ставити за нею фільм тому, що автор у ній не прославляв «вождя народів», а намагався з'ясувати причини ганебного відступу і колосальних утрат радянського народу у війні. Це був страшений удар для митця.

1946–1948 Працює на студії «Мосфільм». Пише кіноповість «Мічурін» (1946), потім переробляє її на п'єсу «Життя в цвіту». Ставить документальний фільм «Країна рідна». Готує нотатки епопеї «Золоті ворота».

1949–1952 Читає лекції у Всесоюзному державному інституті кінематографії. Написав кіносценарій «Прощай, Америко» (1949), низку статей з кіномистецтва. Закінчує кіноповість «Антарктида» (1952).

1952–1956 Виїзди на будівництво Каховської ГЕС. Пише кіноповісті «Зачарована Десна» (1954–1955) та «Поема про море» (1955–1956), за останню помертно (1959) удостоєний найвищої державної премії. Розпочинає писати низку інших кіносценаріїв.

1956 Помер 25 листопада в Москві. Похований на Новодев'ичому кладовищі.

1958–1964 Ю. Солнцева здійснює постановку широкоформатних фільмів за кіноповідями О. Довженка — «Повість полум'яних літ», «Поема про море», «Зачарована Десна» і «Незабутнє».

ВІДГУКИ КРИТИКІВ ПРО ЛІТЕРАТУРНУ СПАДЩИНУ О. ДОВЖЕНКА

«Олександр Довженко був напрочуд широко обдарованою людиною, нагадуючи цим художників доби Ренесансу. З художниками Відродження, з митцями романтичної школи чи романтичного характеру, із усіма співцями живого, повнокровного життя його споріднювала і любов до яскравих тонів, до виразних контрастів, любов до видимого світу з його безмежною грою кольорів і світлотіней, з його трепетною й теплою красою. ...Був він письменником високої сили й високої своєрідності, з глибоким почуттям драматургічного.

Він був цілним художником, новатором з голови до ніг...

...Його «Зачарована Десна» — це задушевна лірична сповідь, по вінця напоєна любов'ю до рідного краю, до трудового народу, до України з її великим, але скорбним минулим...» (*М. Рильський*)

«Сьогоднішня світова культура небагато може назвати митців такого широкого дихання, такої дерзновенної мислі й сміливості шукань, які були притаманні Довженкові. Самою своєю природою він відкривач, експериментатор, утверджувач нового, митець, чий твори, будучи гостро сучасними, водночас були мовби призначені для майбутніх поколінь — до них, до найдальших прагнув він донести пристрасті людей свого часу, шквали епохи, її грози, інтелектуально-філософську напругу.

...З тих він митців, які, осягаючи поглядом життя народів і людство в цілому, не гублять у ньому окрему особистість, понад усе ставлять самоцінність і вершинну красу людини.

Мистецьку самотність його творів не зрозуміти у відірваності від того національного народного ґрунту, соками якого вони жились, з якого так буйно виростали.

...Світ дитячої чистоти і святості, що з такою силою вибухнув у «Зачарованій Десні», він носив його, виявляється, в собі ціле життя, від батьківської Соєниці починалась його дорога до планети, до людства, про яке він так напружено думав, для якого так самовіддано й натхненно творив». (*О. Гончар*)

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Творча робота.

Змалюйте психологічний портрет письменника, спираючись, окрім іншого, на його власні малюнки, автопортрети.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Найглибше враження на мене справив той факт, що...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Розповідати про розвиток літератури у воєнний та повоєнний час; знати біографію О. Довженка, прочитати кіноповість «Україна в огні»; підготувати повідомлення.

УРОК № 38

Тема. **О. Довженко. «Україна в огні». Соцреалістичний канон і новаторський естетичний пошук. Національні та загальнолюдські проблеми. Поєднання лірико-романтичного, виражального начала з публіцистикою; доля народу крізь призму авторського бачення й оцінки**

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художні особливості твору, специфіку його жанру та естетичну вартісність; розвивати навички аналізу літературного твору, визначення рис жанру та індивідуального авторського стилю, вміння висловлювати власні думки з приводу прочитаного, аргументувати їх, наводячи приклади з тексту; виховувати почуття патріотизму, гуманізму, справедливості.

Очікувані результати: учні знають зміст кіноповісті, вміють виділяти ключові епізоди, коментувати їх, характеризувати героїв, висловлюватися щодо проблем, порушених у творі, проводити паралелі із сучасністю.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

«Україна в огні» — чесна, неприхована правда про перший період війни. Через шевченківську перейнятність автора всенародною трагедією, я, не вагаючись, ставлю її на перше місце з-поміж творів, написаних на цю тему в той час. За широтою охоплення матеріалу, глибиною і правдивістю зображення, за справді-таки шекспірівськими колізіями цей твір не має собі рівного. Чого варта лише доля однієї з героїнь Христі Хуторної, в образі якої проглядається значно більше, ніж доля однієї людини.

«Уважний читач творів “Україна в огні” та “Щоденник” не зможе не помітити, що значна частина щоденникових записів мають державне

значення». Так оцінював один із найвизначніших творів О. Довженка «Україна в огні» та його щоденник літературознавець і письменник О. Підсуха.

Свої враження та міркування про кіноповість «Україна в огні» обговоримо на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Бесіда.

- Які риси О. Довженка ви вважаєте визначальними?
- Чому, на ваш погляд, Сталін не наказав фізично знищити митця, як було скоєно з іншими? Яким чином він покарав письменника?
- У чому виявилася данина О. Довженка соцреалізму? (У написанні кіносценаріїв «Мічурін», «Аероград», «Щорс», «Поєми про море» про підкорення людиною природи, часто бездумне її перетворення.)

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ; ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Обмін враженнями щодо прочитаної кіноповісті «Україна в огні».

Z Повідомлення учня.

ІСТОРІЯ НАПИСАННЯ КІНОПОВІСТІ «УКРАЇНА В ОГНІ» ТА ЇЇ ПОДАЛЬША ДОЛЯ

Кіноповість «Україна в огні» була написана О. П. Довженком швидко, так само швидко знято й фільм. Замість визнання і вдячності кінофільм і повість були осуджені й заборонені. Фільм взагалі не вийшов на екрани (досі єдиний примірник його зберігається в архівах московського держфільмофонду), а повість уперше опублікована вже після смерті письменника.

Майже за всі фільми кінорежисера критикували. Але такого терору, такої тотальної наруги, як за «Україну з огні», він ще не зазнавав. Досить сказати, що для розгляду кіноповісті 31 січня 1944 року було скликано спеціальне засідання політбюро ВКП(б), на якому і розпинали Довженка. Його звинувачували у всіх смертних гріхах, а передусім — в ревізії ленінізму та критиці політики компартії. «Україну в огні» назвали ревізійністським, націоналістичним, антирадянським твором, виявом вузької національної обмеженості автора, який насправді сказав гірку правду і про колгоспну систему, і про Червону Армію, і про партноменклатуру, командний склад органів прокуратури, КДБ, УВС.

У своєму творі Довженко таврував колгоспний лад передусім не за те, що через нього багатого колись українського хлібороба доведено до крайньої межі зубожіння і безправ'я, а за те, що збив у людях гідність і почуття національної гордості. У доповіді Сталіна це названо «нахабним глумлінням з правди», а самого Довженка — «куркульським підголоском і відвертим націоналістом». На завершення генсек зажадав, аби від автора цього твору «залишилося тільки мокре місце».

Довженко не став на коліна, не благав прощення в Сталіна ні на тому засіданні-судилищі, ні пізніше. У своєму зверненні до нього письменник говорив: «Товаришу Сталін, коли б ви були навіть богом, я й тоді не повірив би вам, що я націоналіст, якого треба плямувати і треба тримати в чорному тілі. Невже любов до свого народу є націоналізм? Чи націоналізм... у невмінні художника стримати сльози, коли народу боляче?»

У своєму «Щоденнику» О. Довженко пише: «Моя повість “Україна в огні” не вподобалася Сталіну, і він її заборонив для друку і для постанови... Прикрита і замкнена моя правда про народ і його лихо. Значить, нікому, отже, вона не потрібна і ніщо не потрібно, крім панегірика... Блюстителі партійних чеснот, чистоплюї і перевиконавці завдань бояться, щоб не збаламутив я народ своїми критичними висловлюваннями...»

Один із найправдивіших творів про Другу світову війну — Довженкова кіноповість «Україна в огні» — не втрачає свого значення і нині. Насамперед — через вражаючу правду життя і віру в безсмертя народу, в його світле майбутнє.

Здається, вже розібралися з поняттям «націоналізм», що дослівно означає любов до свого народу, і в нашому парламенті спокійно співпрацює з іншими партіями з такою назвою. Але час від часу все ж можна почути від опонента це слово, як і раніше, в лайливому, образливому значенні. Або почуєш ностальгійні спогади про героїчне, але прекрасне минуле, в якому все було добре і справедливе, а під час війни — лише героїчно-піднесене. Тож таким людям слід би почитати ще раз Довженкову «Україну в огні».

Z Робота зі словником літературознавчих термінів.

Кіноповість — повість, написана з урахуванням специфіки кіно як сценарій кінофільму. Діалоги й монологи в ній поєднуються з поетичною розповіддю (ліричними відступами); відбувається вільне переміщення в просторі й часі. Від кіносценарію в ній — фрагментарність, монтажна композиція (нагадує окремі кадри), лаконізм дієслів, динамізм сюжету. Від повісті — епічний принцип зображення життя, метафоричність, авторські відступи, яскраві пейзажні картини.

Важливу роль відіграє оповідач, у вуста якого автор вкладає своє бачення життя, проблем, а також ліричні, філософські чи публіцистичні відступи, що є тим листком, котрий поєднує окремі епізоди-кадри.

Публіцистичність — риса, притаманна публіцистиці — особливому роду літератури та журналістики, що звернений до найактуальніших проблем, вирішення яких має велике значення для суспільства.

Z Переказ ключових епізодів кіноповісті «Україна в огні», складання «сюжетних ланцюжків».

(Учні складають «сюжетні ланцюжки», пов'язані з різними героями (лінія Лавріна Запорожця, Олесі, Христі, Василя Кравчини, Ернста фон Крауза та ін.).)

Z Загальний аналіз кіноповісті «Україна в огні» за планом.

1. Страждання українського народу під час війни, причини зрадництва.

Кіноповість «Україна в огні» — один із найсильніших, найбільш вражаючих творів української літератури про трагедію народу в роки Другої світової війни та й упродовж усєї історії.

Саме Україна прийняла на себе перші удари загарбників, найстрашніші й найбільші битви відбувалися на її полях, і вся вона палала у вогні та стражданнях.

Ці картини із жалем і болем, а ще більше із жагучою ненавистю до ворогів змальовує автор: «Горять жита на многі кілометри, палають, топчуться людьми, підводами... Ревуть аероплани. Мечуть бомби. Розсипаються вершники по полю, мов птиці... Крик, і плач, і височенний

зонок поранених коней». Повна розгубленість серед населення, розгубленість у військах перед раптовою залізною навалою... Сини Купріяна Хуторного, одного з героїв кіноповісті, стали дезертирами, повернулися додому і виправдовуються перед батьком: «У нас, тату, генерал пропав. Застрелився, бодай його сира земля не прийняла. Розгубилися ми... Мости, тату, зірвані. Плавати не вміємо».

Письменник дошукується причин зрадництва і говорить про них у прямих авторських зверненнях до читача. Ці слова звучать гнівним обвинуваченням державній політиці за виховання молоді: «У грізну велику годину життя свого народу не вистачило у них ні розуму, ні великості душі. Під тиском найтяжчих обставин не одійшли вони на схід зі своїм великим товариством, що йому потім судила доля здивувати світ своїми подвигами. Звиклі до типової безвідповідальності, позбавлені знання урочистої заборони і святості заклик, мляві їх натури не піднялися до висот розуміння ходу історії, що кликала їх до велетенського бою, до надзвичайного. І ніхто не став їм у притоці з славних прадідів історії, великих воїнів, бо не вчили їх історії. Не допомогли їй близькі рідні герої революції, бо не шанували їх пам'ять у селі. Серед перших ударів долі загубили вони присягу свою, бо слово “священна” не дзвеніло в їх серцях урочистим дзвоном. Вони були духовно беззбройні, наївні й короткозорі».

Про таку ахіллесову п'яту українського народу знають навіть вороги. Німецький офіцер Ернст фон Крауз говорить своєму синові: «Ці люди абсолютно позбавлені вміння прощати один одному незгоди навіть в ім'я інтересів загальних, високих. У них немає державного інстинкту... Ти знаєш, вони не вивчають історії. Дивовижно. Вони вже двадцять п'ять літ живуть негативними лозунгами одкидання бога, власності, сім'ї, дружби! У них від слова “нація” остався тільки прикметник. У них немає вічних істин. Тому серед них так багато зрадників...»

Війна підняла на ноги всю Україну. Тисячі біженців, переважно жителів міст, їхали на схід. А селяни, прив'язані «тисячолітніми узами до землі», не могли всі виїхати, тому дивилися услід від'їжджаючим і говорили: «А куди ж вони ото їдуть, бодай їм добра не було! Щоб вони бігли й не переставали! Та нащо ж їх везуть машинами? Може б, машини та на щось інше пригодилися!»

Ті, що їхали в тил, питали один одного: «Слухайте, чому вони не тікають? Ви бачите? Вони не тікають? — Ну, ясно. Чого ж їм тікати? Вони ждуть німців».

Так розколювалася нація зсередини, і це ще один із трагічних наслідків війни, який переживатиме народ ще довгі роки по війні. А з наближенням фронту іще більше поглибилася прірва між тими, хто їхав у тил, і тими, хто йшов чи залишався: «Пролітали вантажні машини різних снабів, воєнторгів, управлінь, постачань. Холодні, злі шофери, здавалось, не бачили нічого на дорозі. Не бачили й пасажирів. Чимало серед них було нікчемних людей, позбавлених глибокого розуміння народної трагедії. Недорозвиненість звичайних людських відносин, скука формалізму, відомствена байдужість чи просто відсутність людської

уяви і тупий егоїзм котили їх на державних гумових колесах мимо поранених».

Але найстрашніше було те, що «державні діячі середньої руки», втікаючи самі, звинувачували інших у паніці, приховували правду. Василь Кравчина, почувши розмову голови виконкому одного містечка Н. Лиманчука з двома дівчатами про відступ, з гіркотою вигукнув їм: «Тікайте, сестри мої, тікайте. Бо прийдуть німці, понівечать вас, заразять хворобами, поженуть у неволю, а цей незгораємий шкаф, — показав Василь на голову, — що збирається тікати, повернеться потім та й судитиме вас за розпусту».

Так і сталося потім з героїнею твору — Христею й сотнями інших дівчат, яким довелося пройти всі кола фашистського пекла, а потім ще й постати перед судом холодних та бездушних «незгораємих шкафів», які вирішили, що саме вони — провідники державної політики, лінії партії.

Довгою, дуже довгою була війна. І крові пролилося багато, як значає письменник, «більше ніж би могло пролитись. І страждань».

Автор показує всю глибину народного горя в окупації — довелося й орати замість коней та волів, і віддавати цвіт нації — найкращих юнаків та дівчат — у Німеччину на каторжні роботи, зазнавати принижень, гинути у вогні пожеж, під дулами фашистських автоматів, на шибеницях. Ось лише один з таких страшних епізодів, змальованих у кіноповісті. Ернст фон Крауз, переслідуваний партизанами, погано спав. А розплата за це була страшна: «Сотні нещасних людей, розстріляних, покалечених, з вирізаними на грудях і на лобі зірками, згоріли тієї ночі в селі, замкнуті в палаючих клунях і церквах. Розплатилися за німецький хворобливий сон тяжкими муками у вогні українські діти».

Невблаганна війна не раз і не двічі прокочувалася українською землею, збільшуючи число жертв і розруху. Автор подає зловісний пейзаж, від якого стає моторошно: «Димом сходили обрії. Вогняні вали з громом і гуркотом не один раз перекочувалися із сходу на захід і з заходу на схід. Мертві танки чорніли на полях грізними своїми тушами, неначе вимерлі страховища в пустелі. І куди не поїхати, куди не піти, — всюди несло духом непохованого людського трупу. Міновані нескошені поля були сповнені зловісних таємниць».

А якою стала улюблена Довженкова ріка! «Вона була збещена, згвалтована і спотворена ворогами. Вода текла в ній каламутна й кривава, з дохлою рибою, трупами й іншими останками страждань... І грязь, і каламуть, і кров у річці, і смерть! Це була вже не річка, а стік нечистот».

Безмірною була трагедія простих, рядових наших воїнів, які прийняли на свої плечі увесь тягар битви за рідну землю. Цих боїв не витримували ні звірі, ні птахи, ні плазуни: «Такий страшний був світ у бою. Одна лише людина могла витерпіти бій...»

Опис бойових дій займає у Довженка кілька сторінок. Але це більш зраненого серця, це крик душі: «Люди, схаменіться!» Побачене, відчуте й пережите письменник пропускає крізь призму мистецького сприйняття і з великим талантом подає читачам: «Повітряні хвилі й буйні зави-

хрення од пролітаючих великих снарядів і вибухів мін зривали людей з землі, крутили їх угорі, як осінній лист, і кидали на землю.

Все повітря прийшло в шалений рух, все воно, вся атмосфера звучала, ревла, вибухала, кричала і гриміла тисячами громів. Повітря горіло. На бійцях загоралися сорочки.

...Сім раз сходилися бійці з противником. Сім найтяжчих німецьких атак одбили вони вщент, в порох, в дим. Тридцять шість ворожих танків палало вже перед ними і возносило до неба грізну їхню славу. Труп ворожого лежало між танками множество».

І таких смертельних боїв було безліч, а закінчувалися вони найчастіше одним: «Все віддали. Все до останньої нитки. Поквиталися з життям, з війною, з ворогами на всю силу. Не мудрували, не ховались по резервах і тилах, не обростали родичами на простих своїх артилерійських постах. Не видушували з малих своїх талантів великої користі, ... не любили виставлятися напоказ ні в цілому вигляді, ні в пораненому, ні в яких доблестях...»

Автор називає цих героїв поіменно, а за ними постає весь героїчний народ, який грудьми захистив землю від фашистської орди.

У цьому списку, відповідно до історичної правди, ми бачимо не лише прізвища українців, а й росіян, грузинів, представників різних національностей, усіх, хто плечем до плеча воював проти німецько-фашистських окупантів. Тому безпідставним видається звинувачення О. П. Довженка в націоналізмі (в гіршому розумінні цього слова).

Письменник захоплюється мужністю своїх героїв, прославляє їх подвиг у віках, хоч серце його при цьому обливалося кров'ю за марно втрачені сили і життя: «Як билися люди! Немов цілі століття незламної упертості і бойових щедрот розкрилися раптом в Вернигорах, Труханових, Вовгах а Якимахах. Рідна батьківська земля умножила їх гнів і силу бойового запалу. Вони немов уросли в землю, і коли німці були вже зовсім близько, вони встали як один і пішли в атаку якраз проти середини грізного німецького валу».

Отже, письменник у кіноповісті «Україна в огні» з переконливою прямоотою і великою художньою майстерністю розкрив трагедію українського народу в найбільшій світовій війні. Висновок у читачів може бути лише один — таке не повинно повторитися!

2. Засудження більшовицької концепції класової боротьби (прокурор Лиманчук).

Але не тільки війна в полі зору художнього дослідження письменника. Він з усім жаром серця, чутливого до несправедливості, засуджує більшовицьку концепцію класової боротьби. Саме ця теорія, впроваджувана в практику, породила репресії, страх людей, недовіру один до одного, моральне спустошення душі, догматизм і бездуховність. Прикладів цього ми знайдемо в кіноповісті чимало.

Ось прокурор партизанського загону Лиманчук дізнався, що партизани захопили в полон жінку італійського офіцера Пальми Христю. Він дуже зрадів (!) і відразу заочно присудив їй до розстрілу як підлу

зрадницю вітчизни. Лиманчук «недавно прибув до загону з Великої землі з високою місією чинити в самому пеклі боротьби справедливий суд над підлими відступниками, запроданцями, націоналістами-душогубами та іншим пропащим людом. Він був людиною великої кришталевої чесності і такого ж душевного холоду, який помагав йому не втрачати, як він казав, лінії ні за яких обставин...» Хоч перед цим ми бачимо цього «незгораемого шкафа» втікаючим. І при цьому він звинувачує дівчат у паніці, обманює й заспокоює, що місто ніколи не здадуть. Тепер він «чистий», а ті, хто побував в окупації, — ні.

Жертви війни, мучениці, як Христина Хуторна, правомірно задають питання своїм суддям: чому ж вони виростили не горді, не достойні і не свідомі? І самі ж дають відповідь, що до війни «міряли дівочі... чесноти головним чином на трудодень і на центнери бурякові...», не дбаючи про виховання гідності та духовний розвиток.

Цікавим і напруженим є діалог Лавріна Запорожця і Максима Заброди на колючому дроті концтабору. Обидва вони українці, але між ними прірва: розкуркулення, страждання на чужині, голод і холод Сибіру з одного боку та віра в справедливість ідей «вождів пролетаріату» з другого.

Україна — єдина у світі держава, де не вивчають як слід історію власного народу, де люди не знають і не шанують своїх героїв. Тож звідки взятися патріотизму, відданості й мужності в людині-безбатченкові? Ось на цьому наголошує письменник. Він вірить, що такі жорстокі уроки історії не пройнуть даремно.

3. Безсмертя українського народу — в традиціях роду, його міцності (родина Запорожців).

Незважаючи на жахливі картини боїв і страждань, змальовані автором, кіноповість «Україна в огні» залишає якесь світле враження. Може, завдяки тому зворушливому сімейному мотивові, що нагадує Шевченкове «Садок вишневий коло хати...». О. Довженко показує багату на дітей і щасливу родину Запорожців передвоєнного періоду, яка дружно співає улюблену матірину пісню «Ой, піду я до роду гуляти. А у мене увесь рід багатий...».

На чолі роду — голова колгоспу Лаврін Запорожець. Мати Тетяна Запорожчиха — центр родини, її душа. Сини: Роман — лейтенант прикордонних військ, Іван — артилерист, Савка — чорноморець, Григорій — «майстер урожаю», Трохим — рільник, щасливий батько п'ятьох дітей. А ще «дочка Олеся — всьому роду втіха. Тиха, без єдиної хмаринки на чолі, майстриця квітів, чарівних вишивок і пісень». І пасічник дід Демид, колишній чорноморець, з «божественною білою бородою», якому «хочеться їхати в чисте поле літа доганяти».

Дружну, роботящу родину розсіяла війна. У перші ж дні вона забрала життя в сміливого, але нерозважливого Савки, поранила матір, кинула у вир боїв синів. Батька Лавріна Запорожця чекало гірше за смерть — звинувачення в зрадництві, бо він на прохання громади став старостою. Примушував людей орати землю, тягнучи ярмо замість коней, — щоб зліші були, не корилися ворогові та йшли в партизани.

Склав список найкращих сільських парубків та дівчат для відправки в Німеччину, подавши при цьому знак партизанам, які могли визволити молодь. Селяни вирощували хліб, худобу, але все це десь зникало. Лаврін хоч таким чином виконував священний обов'язок боротьби із фашистськими зайдами. Але знайшовся зрадник — і ось уже Запорожець за колючим дротом концтабору. Сила любові до життя і ненависті до ворогів допомогла йому разом із товаришами звільнитися. Але що ж далі? А далі — страшно. І у своїх, у партизанів, які знали лише зовнішній бік справи, що цей чоловік — староста, він — зрадник. Свідків немає — уся Тополівка згоріла. За всі його страждання, за патріотизм і добрі справи Лавріна чекає лише ганебна смерть за-проданця. Така неприкрита правда життя. Тільки випадок рятує цю мужню людину від смерті — приїжджає з-за Дніпра його син Роман, командир партизанського загону.

Не оминула лиха година й дочки Олесі, поносила по німецьких полонах. І хай ніхто не питає, якою ціною добралася вона додому. «Вона була вже не красива, не молода, не чорнява. У неї було сиве волосся і брудні, вимучені руки, з усіма слідами холоду, голоду, лісу, байраків, земляних ям і нужди». Її врятувала «мудра невмируща воля до життя роду, оте велике й найглибше, що складає в народі його вічність».

Закінчується кіноповість так, як і починається — щасливою зустріччю хоч і поріділого, але багатого на красивих та сильних людей роду Запорожців. Знову лунає улюблена материна пісня, хоч і без неї (мати загинула разом зі своїм селом). Тепер уже Олесі, як хранительниці роду, доводиться проважати на війну рідних: «А рано-вранці Олеся знов проважала на війну весь свій рід, аби ніколи не подумали лихі люди, що не був він щедрим на кров і вогонь, послані йому ганебною історією Європи».

Отже, рід залишився жити, і це глибокий довженківський символ безсмертя українського народу.

4. Жіночі персонажі кіноповісті як втілення загального образу багатраждальної та прекрасної України.

Про жіночі образи твору дуже проникливо написав відомий літературознавець Б. Степанішин.

Усе краще, що є в українському етносі, Довженко втілює у величких, прекрасних образах жінок. Зауважимо: всі вони трагічні і всі уособлюють та конкретизують загальний образ України. Це і берегиня роду — Тетяна Запорожчиха, і її дочка Олеся, Христя Хуторна, Мотря Левчиха й інші.

Усі жінки змальовані автором з великою симпатією, та Олеся найближча його серцю: мабуть, це його ідеал української дівчини. Красива і чепурна, невсипуща в роботі і скромна, цнотлива й співуча. Олеся «співала так голосно і так прекрасно, як не снилось ні одній припудреній артистці». Взагалі була «вона тонкою, обдарованою натурою, тактовною, доброю, роботящою і бездоганно вихованою чесним родом». Велика патріотка своєї нації, Олеся глибоко переживає всенародну біду — окупацію. Вражена нападом фашистів, притуливши руки до грудей, вона

чисто по-жіночому вигукує: «Ой Боже мій! Що ж воно буде з нами?» З «нами» — це з родом, рідним селом, усією Україною. Вважаймо, що цей вигук болю вустами Олесі вирвався з грудей всього українського народу.

Є в повісті незвичайно смілива сцена, не властива українській літературній і моральній традиції, коли Олеся, не бажаючи бути погвалтованою кимось з окупантів, свідомо пропонує себе першому з наших воїнів, що відступають (ним виявився Василь Кравчина). Треба бути великим майстром художнього слова та ще й неабияким психологом, щоб не збитись у цій сцені на голу еротику чи фальшиву сентиментальність. Опис ночі-зустрічі Олесі і Василя займає понад чотири сторінки, і це чи не найкращі, найпоетичніші сторінки повісті. Перша ніч незайманих дівчини і парубка, в яку вони перед Богом і собою стали чоловіком та жінкою, описана в народному, пісенному дусі.

Багато освідчень у кохання і у вірності шлюбу дала нам класична і сучасна українська література, але таке ми почули вперше.

Не випадкове ім'я головної героїні. Незвичайно сильні українські жіночі характери під таким же іменням Олеся були в П. Куліша, Б. Грінченка, А. Чайковського та інших прозаїків і поетів України.

Усі жіночі образи повісті трагедійні, а образ Христі Хуторної серед них — найтрагічніший, бо її привселюдно в партизанському загоні суджено за щирість і правду, за добре слово про свого чоловіка, італійського офіцера.

Коли Христю вели на жахливе незаконне судилище, «вона ледве йшла. Все її молоде тіло утратило свою силу й ніби розтало. Вона немов падала з великої висоти на землю в страшній свідомості, що парашут за спиною не розчинився і вже тепер їй ні спинитися, ні крикнути, ні покликати. Земля невблаганно тягла її до себе».

Відвертість Христини збивала прокурора з пантелику. На запитання: «Де твоя національна гордість, де твоя людська гідність? Де твоя дівоча честь?» — Христя з гідністю каже: «— Я знаю, що не вийти мені звідси живою... Так скажіть мені хоч перед смертю, чому ж оцього в мене нема? А де ж воно, людоньки? Рід же наш чесний... Яка я повія? Мучениця я. Сльозами проводжала вас, сльозами і стрічаю. Чому я виросла не горда, не достойна і не гідна? Чому в нашому районі ви міряли наші чесноти на труподень і на центнери бурякові? Націоналістка я? Яка там?»

Я не признала вас за свого суддю: я пам'ятаю вас. Ви прошмигнули через наше село. Я наливала вам воду в радіатор, а ви лаялись так голосно й гидко. Я плакала тоді і, плачучи, запитала вас, чи будуть фашисти в нашому селі: може б, я втекла? Пам'ятаєте, що ви мені сказали? Ви назвали моє питання провокаційним. От я й осталась під німцем, повія і стерво. От ви чисті, а я ні. От ви презираєте мене, загрожуєте смертю. А я хочу вмерти, хочу! Чим ви можете покарати мене?»

Так з підсудної Христя стала обвинувачем свого судді й силою народної правди засудила його до вічної ганьби як людину несправедливу, брутальну й глибоко аморальну, як прокурора окупаційного режиму.

Олеся і Христа — два основні компоненти образу України: перша — її поетична душа, а друга — її трагічна доля.

Виразність та емоційність образів дівчат посилює материнське слово-плач.

«Донечко моя, до останнього подиху свого молитимусь я зорями вечірніми і ранішніми, щоб обминуло тебе горе лихе і лихая наруга. Щоб вистачило тобі силоньки у неволі, щоб не покинула тебе надія, голубонько моя...» — тужила Тетяна Запорожчиха, пригортаючи до себе дочку востаннє перед від'їздом на примусові роботи в Німеччину.

Читаючи це хвилююче материнське напучування, що так зворушує серце, ми вчуваємо з сивої, тисячолітньої давнини прадавні наші українські плачі: від плачу Ярослави до сучасних «плачів» Оксани Лятуринської і Тодося Осьмачки.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Проблемні запитання.

— У чому, на ваш погляд, символічність образів Лавріна, Тетяни, Олесі Запорожців?

— Які почуття викликав у вас образ Христа? Чи вважаєте ви її вчинок за злочин, який треба покарати?

— Як ви ставитеся до вчинку Олесі?

— Які міркування викликали у вас висловлювання німецьких офіцерів-окупантів про український народ?

— «Перед їх духовним зором виникла раптом вся Україна в огні, у множестві страждань і тяжких протирічливих стиків», — пише О. Довженко. Про які «стики», на ваш погляд, ідеться?

— У чому оригінальність жанрової форми «Україна в огні»?

— Про які дві перемоги говорив бійцям Василь Кравчина, і як ви до цього ставитеся?

— У кіноповісті відчувається, що Олеся — улюблена героїня автора. Чому ж він, на ваш погляд, не показує її в активній боротьбі з ворогом, у якихось героїчних вчинках?

— Як письменник реалізує ідею безсмертя народу, показує дружбу народів у спільній боротьбі?

— Кіноповість «Україна в огні» — трагедійний твір. Чи є в ньому мотиви надії, оптимізму, і в чому вони?

Z Проблемне завдання.

Прокоментуйте цитату з твору: «В цій війні не буде переможців і переможених, а будуть загинулі і вцілілі».

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Актуальність проблем кіноповісті О. Довженка «Україна в огні» в наш час, на мій погляд, полягає в тому...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати зміст кіноповісті «Україна в огні», вміти її аналізувати, характеризувати образи. Прочитати кіноповість «Зачарована Десна»; підготувати повідомлення.

УРОК № 39

Тема. **О. Довженко. Кіноповість «Зачарована Десна». Автобіографічна основа, сповідальність оповіді. Морально-етичні проблеми в кіноповісті; поєднання минулого й сучасного, два ліричні герої**

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художні особливості кіноповісті, її естетичне багатство; розвивати навички філософського осмислення морально-етичних проблем, аналізу прозового твору; поглиблювати вміння коментувати й оцінювати прочитане; виховувати повагу до родини, морально-етичних цінностей народу, почуття відповідальності за них, за майбутнє.

Очікувані результати: учні знають зміст кіноповісті, коментують її основні епізоди, дають власну оцінку явищам літератури й життя, аргументують свої думки.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього, фрагменти кінофільму, краєвиди Десни.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

«...Кіноповість “Зачарована Десна” сповнена глибоких роздумів про життя... українського села. Вся кіноповість ніби сплетена з вінка задушевних ліричних новел-спогадів, пройнята м’яким народним гумором. За своїм художнім і філософським звучанням твір стоїть на рівні кращих світових зразків художньої прози автобіографічного змісту. ...Але на відміну від усіх інших “Зачарована Десна” своєрідна за жанром і манерою викладу. Це кіноповість, написана дуже стисло, оповідь у ній пройнята тонким ліризмом, у ній відчутно велику любов письменника-патріота до своїх героїв-земляків і всього трудящого люду, до рідної землі».

Цим висловлюванням літературознавець С. Пультер окреслює значення твору та його особливості, оригінальність. Ю. Лавріненко ставить твір на ще вищий щабель: «...Через “Зачаровану Десну” українська література в УРСР пережила своєрідне чудо воскресіння духу і розмаху 20-х років». Яке враження від кіноповісті О. Довженка залишилося у нас — з’ясуємо на сьогоднішньому уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

Z Евристична бесіда.

- Хто, на вашу думку, є головним героєм кіноповісті «Україна в огні»? Міркування обґрунтуйте, звернувши увагу на назву твору.
- Хто з епізодичних героїв запам'ятовується, чому?
- Чому спадкоємці колишнього СРСР до цього часу не хочуть повернути зі спецархівів відзнятий фільм О. Довженка «Україна в огні»?

Z Творча робота.

Складіть усний твір «Герой кіноповісті «Україна в огні», який справив на мене найглибше враження» (або «Вчинок героя...»).

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ; ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Обмін враженнями щодо прочитаного.

Z Постановка проблемного запитання.

(Запитання розв'язуватиметься в кінці уроку.)

- Яку мету ставив перед собою О. Довженко, геніальна людина, котра прожила яскраве, сповнене масштабних, цікавих подій життя, вирішивши описати своє дитинство і враження від нього?

Z Творча робота.

Поясніть символіку назви твору, складіть «асоціативний кущ».

Зачарована	казкова
	з країни мрій
	застигла в пам'яті; та, яка сниться, згадується
	закодована в пам'яті, як найдорожчий спогад дитинства
	дивовижна, дивна
Десна	ріка, витoki, джерело
	плин життя
	ріка, у яку не можна ввійти двічі
	час

Отже, назву кіноповісті можна розуміти і як «дивне життя», і як «витoki, джерела життя, натхнення», і як «життя, що не повернеться» (учні можуть запропонувати й інші варіанти).

Z Колективна робота.

Зачитування висловлювань літературознавців, письменників про «Зачаровану Десну», перегляд фрагментів кінофільму, ілюстрацій краєвидів.

Z Повідомлення-дослідження учнів.

ІСТОРІЯ ЗАДУМУ, ПРОБЛЕМАТИКА, АВТОБІОГРАФІЧНІСТЬ ТВОРУ «ЗАЧАРОВАНА ДЕСНА»

За словами критика Л. Новиченка, «Зачарована Десна» — «найвидатніша в сучасній літературі розповідь про те, від яких духовно-поетичних “берегів” відчальюють народи — і разом із ними їхні художники — на переломі нової епохи, що вони беруть від свого історичного “дитинства” у майбутнє і що залишають у минулому».

Задум написати такий твір виник у Довженка ще в роки Другої світової війни. Автор обдумує твір досить довго, говорить про це в листах до рідних, у щоденнику, маючи намір видати таку книжку, яка б «принесла людям утіху, відпочинок, добру пораду і розуміння життя». 30 березня 1948 року письменник уже чітко заявляє про свій намір «написати докладно і абсолютно відверто, як труд цілого фактичного життя, з великими екскурсами в біографію, в дитинство, в родину, природу, пригадати всі чинники, які створювали й визначали смак, тонкість сприймання».

Проте «Зачарована Десна» з'явилася лише в 1955 році, за рік до його смерті.

Кіноповість «Зачарована Десна» — твір новаторський за художньою формою, за розв'язанням проблем: які основні фактори формування людської особистості, в чому духовне джерело справжнього таланту, яка роль праці в житті людини. Новаторським цей твір можна назвати ще й тому, що він висвітлює глибокі філософські категорії про шляхи народу й людини до щастя, прекрасне й потворне в житті, покликання, сутність людини, її можливості, добро і зло, життя і смерть.

«Зачарована Десна» — твір автобіографічний. Але не тільки «свою природу на ранній досвітній зорі коло самих її первісних джерел» показав автор, а й переконливо довів, що дитинство — найщасливіша і водночас найвирішальніша пора в житті кожного. Те, якою зросте людина, залежить від багатьох факторів, які впливають на неї в перші роки життя, коли формуються її смаки, принципи та переконання. Отже, в «Зачарованій Десні» ми можемо прочитати не лише про дитячі роки Довженка, а й про дитинство тисяч селянських дітей, що зростали в радості навпіл із горем та печаллю.

Справедливості ради слід зазначити, що О. Довженко уникає виграшного композиційного прийому — показу свого малого героя в стосунках з однолітками, і зосереджується на внутрішньому світі хлопчика.

Оповідач у творі — сам письменник, який виступає у двох образах: як автор і як герой кіноповісті — маленький Сашко. Відповідно і розповідь має двоплановий характер. Перший план — це своєрідне поетичне відтворення світу в дитячій свідомості; другий — філософські роздуми зрілої людини-митця про смисл людського буття, роль дитинства у формуванні особистості. Саме в роздумах найбільше розкривається літературна особистість автора. Письменник прагне показати межу між добром і злом, красивим і потворним, велич духовних можливостей простої людини і тягар трагічних випробувань, що чомусь завжди випадає на її долю.

СЮЖЕТ, КОМПОЗИЦІЯ, ЖАНР ТВОРУ

Деякі дослідники зазначають, що в кіноповісті «Зачарована Десна» «чіткий сюжет відсутній», однак це не перешкоджає читати книжку з неослабною увагою.

У пошуках необхідної для форми втілення художнього задуму, кращої організації матеріалу О. Довженко звертався до випробуваних часом джерел — фольклору і класичної літератури. Саме від фольклору значною мірою йде звернення автора до так званого «нанизування мотивів, використання ліричних і публіцистичних відступів, традиційних зачинів і закінчень, обрамлення, поетичної антитези і зіставлення, ретардацій» (*ретардація* — штучне уповільнення дії для звернення уваги читача на дану подію, епізод, думку).

Композиція кіноповісті «Зачарована Десна» складана. Весь твір — це органічне поєднання ліричних і філософських роздумів літнього Довженка з романтичним, відкритим світу поглядом малого Сашка. Умовно твір можна поділити на окремі новели («Город», «Хата», «Смерть братів», «Смерть баби», «Повінь», «Сінокіс», «Кони», «До школи» плюс ліричні та публіцистичні відступи), але це зруйнує цілісність твору. «Зачарована Десна» — немов суцільний плін думок, спогадів, що напливають одні на інші, це зображення умов, в яких формувалася світогляд майбутнього митця. Особливості композиції «Зачарованої Десни» зумовлені ще й жанром твору — кіноповість. Звідси й фрагментарність, швидка зміна «кадрів», планів. Однак знову ж таки зазначимо, що це не впливає на цілісне сприйняття ліричної, сповненої тонкого гумору авторської сповіді. Сам О. Довженко як кіносценарист вважав, що «сценарій [а кіноповість «Зачарована Десна» є одночасно сценарієм до однойменного фільму] треба писати двома руками: в одній маленький тонкий пензель для виписування очей і вій, а в другій — великий пензель для широкого, розмашистого письма стокілометрових просторів, пристрастей, масових рухів».

ОБРАЗ ОПОВІДАЧА. ДЖЕРЕЛА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПИСЬМЕННИКА, ЙОГО ТАЛАНТУ

Як ми знаємо, оповідач у кіноповісті — то малий Сашко, то літній митець Довженко. І їхні розповіді органічно переплітаються навіть у характеристиках героїв. Так, хлопчик любить батька за працьовитість і красу, а зрілий письменник відзначає, що батько зневажав начальство і царя, любив гостре, влучне слово, розумів такт і шанобливість. На образі Сашка простежуються шляхи формування особистості письменника і його таланту. Одне з таких духовних джерел — це, безумовно, краса природи. Але найсильніший, на наш погляд, фактор — краса людської праці.

З дитинства Сашко був оточений людьми, що не мислили свого життя без праці. Батько, мати, дід, односельці — хлібороби та косарі — багато справ переробили за своє життя. І робота для них була не тільки необхідністю, а й потребою душі. Хлопчик спостерігав також, як трудяться бджоли, співчував коням, яким доводилося тяжко працювати, трудився й сам. Перші мозолі з'явилися на дитячих руках ще тоді, коли малий ходив у тютюні, мов у лісі. А взірцем працьовитості завжди були найближчі люди. Батько Сашка «скільки... землі впорав, скільки хліба накосив! Як вправно робив, який був дужий і чистий!»

Невтомною трудівницею була й мати, яка любила «саджати що-небудь у землю, щоб проізросло». Дід Семен «пахнув... теплою землею і трохи млином», мав сухі натружені руки, якими вмів ловити лінів без всяких рибальських приладь. Особливо захоплювався Сашко роботою дядька Самійла — косаря. Він «орудував косою, як добрий маляр пензлем, — легко і вправно. Коли б його пустили з косою просто, він обкосив би всю земну кулю...» Тож недаремно в ранньому дитинстві для О. Довженка найкращою музикою була музика праці:

«Коли тихого вечора, десь перед Петром і Павлом, починав наш батько клепати косу під хатою в саду, ото й була для мене найчарівніша музика».

На все життя зберігає письменник почуття сорому за тих, хто в гарячу косовицю обирає собі поблизу місце відпочинку, вважає це нетактовним: «...мені й досі так соромно відпочивати там, де працюють люди».

Маленький Сашко дитячим чутливим серцем розумів, що батькам жилося нелегко, та не міг пояснити причин. А ставши дорослим, із сумом згадував: «Було в минулому житті моїх батьків занадто багато неладу, плачу, темряви й жалю... Всі прожили свій вік нещасливо, кожен по-своєму — і прадід, і дід, і батько з матір'ю». Він завжди помічав, що в очах у батька повно смутку через «тяжкі кайдани неписьменності і несвободи». Та не дивлячись ні на що, уроки людяності й доброти хлопчик одержував саме від своїх рідних.

Від батька Сашко перейняв шанобливість до старших, працюючих і чесних людей. Тому не хоче знімати шапки перед хитрим крамарем Масієм, не співчуває старцю Холоду, якого й батько не любив «за марно погублену силу чи за пропащий богатирський голос». І навпаки, любив, як і батько, старця Кулика за талант до пісень.

Петро Довженко безкорисливо рятував людей від повені, і його син допомагав гребти так, що було «жарко од труда і весело».

Ніжності вчився Сашко у матері. Проводжаючи його з батьком та дідом на косовицю, вона зозулює «кувала розлуку».

А скільки мудрості й доброти було в дідові Семенові! Хлопцеві подобалося, як, показавши дорогу незнайомому подорожньому, дід хвилинку мовчав, а потім зітхав і казав: «Добра людина поїхала, дай їй Бог здоров'я». Дід був прекрасним оповідачем. Своїми казками він просто заворожував онуків: «...ми переставали дихати і бити комарів на жижках і на шиї, і тоді вже комарі нас поїдом їли, пили нашу кров, насолоджуючись, і вже давно вечір надходив, і великі соми вже скидалися у Десні між зірками, а ми все слухали, розкривши широко очі, поки не повергались у сон у запашному сіні...» Видно, талант майстерно розповідати у О. Довженка спадковий. У прадіда Тараса «голос... був такий добрий, і погляд очей, і величезні, мов коріння, волохаті руки були такі ніжні, що, напевно, нікому й ніколи не заподіяли зла на землі, не вкрали, не вбили, не одняли, не пролили крові. Знали труд і мир, щедроти і добро».

Малого Сашка від перших літ оточував неповторний світ народних вірувань, традицій і звичаїв. Особливо поетично змальовує Довженко обряд колядування.

«— Пустіть колядувати! — чую голос дівочий знадвору.

Я — зирк у вікно: то не повний місяць з зоряного неба засвітив у хату перед Новим роком. В маленькім віконці, якраз проти печі, рожевіє на морозі дівоче лице». Мати дозволяє і просить заколядувати Сашкові, бо колядки й щедрівки суворо персональні — кожному членові сім'ї, кожному станові (чи дівчині, чи молодиці, чи вдовиці, чи сиротині). І ось уже Сашко — не Сашко, а молодець, який ходить по торгу та продає свого старого коня, а кінь просить не продавати і згадати, як разом билися з ордою, виручали один одного. Тоді хлопець вирішує ніколи не продавати свого товариша — коня. А сивий митець зазначає: «Так і не продав я його по сей день. Ой коню, коню, не продам я тебе. Як би часом не було мені трудно, як турки й татарове не обступали на торгу мене, не розлучуся з тобою ні за яку ціну». Йдеться ж тут, звичайно, про вірність своєму народові і про все те, що дороге письменникові, як і оцей звичай колядувати людям на Новий рік.

Отже, філософськи осмислюючи дитячі роки, О. Довженко доходить висновку, що саме тут криються джерела становлення його як особистості, тут криниця його таланту митця. Наддеснянські хлібороби навчили його, ще малого,

трудитися, поважати старших, розуміти і цінувати прекрасне, любити людей і свою землю, творити добро. Завдяки чарівній Десні і рідним людям він упродовж усього життя «не втрачав щастя бачити... зорі навіть у буденних калюжах на життєвих дорогах».

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ ФОРМИ ТВОРУ

Кіноповість «Зачарована Десна» складається з об'єднаних між собою місцем дії і героями маленьких оповідань про дитинство хлопчика Сашка і публіцистичних та ліричних письменницьких відступів.

Значне місце тут відведене описам природи. Усі вони динамічні. Немає у творі жодного статичного і не оживленого присутністю людини пейзажу. У них завжди діє або сам Сашко — мрійник і фантазер, або хтось із його рідних чи знайомих. Птахи, тварини, зорі, трави — все говорить чи принаймні розуміє мову людей. «Справді, два деркачі, що почали перегукуватися в траві над Десною, раптом притихли, немов почувуючи, що мова йде про їхню деркацьку долю». Або: «О! Вже кульгає... — кричало було стара качка своїм каченяткам. — Киш у ситняк!»

Сашко живе разом з усім, що оточує його: «Я пливу за водою, і світ пливе наді мною, плывуть хмари весняні — весело змагаються в небі, попід хмарами лине перелітне птаство — качки, чайки, журавлі. Летять черногузи, як чоловіки у сні. І плав пливе. Пропливають лози, верби, в'язи, тополі у воді, зелені острови».

Твір пройнятий народним гумором. Згадаймо, як хлопчик іде «шанувати великих людей», епізод з освяченням пасок або опис «собачого артиста» Пірата. Підсміюється, але дуже тактовно, автор і над релігійними переконаннями своїх односельців: «Самого ж бога не те щоб не визнавали, а просто з делікатності не наважувались утруждати безпосередньо. Повсякденні свої інтереси прості люди хорошо вихованія, до яких належала і наша сім'я, вважали по скромності недостойними божественного втручання».

Тому з молитвами звертались до дрібніших інстанцій, до того ж Миколая, Петра та інших».

Кіноповість «Зачарована Десна» відзначається всепроникаючим ліризмом. Це досягається широким вживанням народнопоесених зворотів, фольклорних образів-символів: «Коло хати мати-зозуля кує мені розлуку. Довго-довго, не один десяток років буде проводити мене мати, дивлячись крізь сльози на дорогу, довго хреститиме мені слід і стоятиме з молитвами на зорях вечірніх і ранішніх, щоб не взяла мене ні куля, ні шабля, ні наклеп лихий», «Із стріх вода капле, із стріх вода капле...»

Форма звернення оповідача створює враження причетності до описуваного читача: «Але сідаймо ще раз у вербові човни, прошу вас. Візьмемо весла ясеніві і вернімось на Десну...»

Твір багатий різноманітними художніми засобами.

Так, тютюн для Сашка цвів поповими ризами, кукурудза нагадувала струнки тополі. Отця Кирила батько втяг, «як сома в свій ковчег до корів і овець», кашель у дідових грудях клекотів, мов лава у вулкані. Як бачимо, порівняння увиразнюють зображені предмети і картини, роблять їх зримими і водночас розкривають оригінальність бачення героєм навколишнього світу. Вже в ранньому віці майбутній митець виявив у себе здатність порівнювати: «Все жило в моїх очах двоїстим життям. Все кликало на порівняння, все було до чогось подібне, давно десь бачене, уявлене й пережите».

Не можна обійти увагою й специфічні довженківські гіперболи. Ось Сашко слухає колядки, в яких дівчата «...довго й повільно, ніби линучи в безмежну далечінь часу, на сімсот, може, літ виспівують мені талан». Або бійка на сінокосі.

До реальних подій уява хлопчика домальовує фантастичне: «Вже замахнувся дід на Самійла сокирою... Тоді я не витримував і загуляв очі, а вони рубали один одного сокирами, як дрова. Кров лилася з них казанами...»

Це очевидне перебільшення виправдане всім змістом твору, в центрі якого знаходиться Сашко з його фантастичним сприйняттям навколишнього світу.

Притаманний письменникові і такий прийом, як контрастне зображення подій і явищ. Пригадаємо, як одного дня в хаті Довженків народжується дитина і помирає прабабуся Марусина. Або монолог-міркування Сашка про приємне та неприємне, де так достовірно передано дитяче сприйняття світу. Зображені контрасти спонукають читача до філософських роздумів про сенс людського буття.

Слід відзначити реалізм автора в зображенні побутових деталей. Наприклад, описуючи буяння городини й саду, письменник зауважує, що в завжди напівголодних дітей, які поласують фруктами, «цілий день живіт як бубон». Реалістично описує він свою хату, схожу на «стареньку білу печерицю», тісну для великої сім'ї, картини монастирів у ній і особливо картину «страшного Божого суду», не забувши сказати, що «її мати купила за курку на ярмарку на страх лютим своїм ворогам — бабі, дідові і батькові». Реалістичні і разом з тим трагічні описи смерті чотирьох Сашкових братів від епідемії, затоплення повинні села та багато інших сцен та епізодів.

У публіцистичному відступі письменник, розповідаючи про нелюдські злочини фашистів, ніби кидає світові глибоко хвилюючі й пристрасні слова: «Горів і я тоді у тім вогні, загинув усіма смертями людськими, звірячими, рослинними: палав, як дерево чи церква, гойдався на шибеницях, розлітався прахом і димом од вибухів катастрофічних». Це метафоричне висловлювання виростає до глибокого символу. За словами критика Ю. Барабаша, саме тут видно «злиття художника зі своїм народом, яке визначає глибоку народність його [О. Довженка] творчості».

ОБРАЗ ПРИРОДИ

На все життя О. Довженко зберіг у своєму серці образ ріки дитинства, яку він називає зачарованою. «А на Десні краса! Лози, висип, кручі, ліс — все блищить і сяє на сонці. Стрибаю я з кручі в пісок до Десни, миюся, п'ю воду. Вода ласкава, солодка. П'ю ще раз, убрівши по коліна і витягнувши ший, як лошак, потім стрибаю на кручу і гайда до сінокошу. І вже я не ходжу, тільки літаю, ледве торкаючись луку. Вбігаю в ліс — гриби. У лози — ожина. В кущі — горіхи. В озері воду скаламучу — риба».

Така поліфонічна картина незайманих багатств природи дивує і чарує читача, особливо сучасного. Письменник же не лише відтворює красу улюбленої річки та її берегів, а й утверджує взаємозв'язок людини і природи як необхідну умову духовності, показує благотворний вплив природи на людські розум і почуття, особливо дитячі.

Спостережливий, наділений почуттям прекрасного, Сашко з літа в літо бачив, якими барвами вигравав город, і вбирав ті кольори й запахи у свою чутливу душу: «...огірки цвітуть, гарбузи цвітуть, картопля цвіте. Цвіте малина, смородина, тютюн, квасоля. А соняшника, а маку, буяків, лободи, укропу, моркви!» Знав, яка рослина як пахне і який смак має квітка. Хлопчик любив усе в природі: «пташиний щебет у саду і в полі. Ластівка любив у клуні, деркачів — у лузі. Любив плескіт води весняної. І жаб'яче ніжно-журливе кумкання в болоті, як спадала вода весняна».

Картинами неповторної природи наповнена вся кіноповість «Зачарована Десна». Це і описи повені, сіножаті з «фамільною вороною», і змалювання собак, коней, і полювання дядька Тихона, і ще безліч перлинок — міні-пейзажів

на зразок: «Дивлюся у воду — місяць у воді сміється», «чумацький віз тихо рипить піді мною, а в синім небі Чумацький Шлях показує дорогу» чи «хмари по небу плывуть вибагливо й вільно і, плывучи в просторах голубих, вчиняють битви і змагання...»

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Інтерактивна вправа «Мозковий штурм».

Визначте тему та ідею твору.

Орієнтовна відповідь

X Тема:

- щира сповідь письменника про дитинство, сповнене радощів і смутку, як джерело його духовності й мистецького таланту;
- кривий зв'язок з народом і рідною землею; минулого із сучасним та майбутнім.

X Ідея:

- заклик любити життя, цінувати й берегти все те прекрасне, що робить людину духовно багатою і щасливою;
- не забувати, якого ти кореня і що тобі дав народ, батьки, щоб ти став їх гідним сином;
- ушляхетнення працелюбства, людської гідності, кращих звичаїв та традицій народу, морально-етичних норм;
- необхідність усвідомлення кожним своєї особистої відповідальності за сьогодення та майбутнє.

Z Міні-диспут.

Обговорення поставленого на початку уроку проблемного запитання.

Орієнтовна відповідь

- X Сам письменник відповідає: «Непереможне бажання усвідомити свою природу на ранній досвітній зорі коло самих її первісних джерел».
- X Як пише літературознавець С. Жила, О. Довженко творив «у заблокованій культурі, де митець став жертвою варварських умов праці», тому робота над «Зачарованою Десною» упродовж 14 років давала йому змогу спочити душею від важкого ідеологічного пресингу, в якому він опинився після написання «України в огні».
- X Робота над «Зачарованою Десною» давала Довженкові відчуття того, що він «народився на березі своєї Десни і ніколи не зійшов з її берегів» (М. Жулинський), як і ніколи «не продав свого коня».

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

- Для себе із «Зачарованої Десни» я взяв (взяла)...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати зміст кіноповісті «Зачарована Десна», вміти її аналізувати, висловлювати власні думки; підготуватися до уроку-семінару.

Тема. **Українська література другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Вступ**

Мета: допомогти учням усвідомити основні тенденції розвитку української літератури другої половини ХХ — початку ХХІ ст., познайомити їх із найвидатнішими представниками, тематикою та проблематикою творів; розвивати навички виділення головного з отриманої інформації, систематизації та узагальнення, виведення висновків; виховувати прагнення до літературно-мистецької освіти, любов до літератури, пошану до митців.

Очікувані результати: учні вміють характеризувати основні тенденції розвитку української літератури другої половини ХХ ст., називають представників, визначають особливості стилів та напрямів цього періоду.

Обладнання: «портретна галерея» митців другої половини ХХ — початку ХХІ ст., виставка їхніх творів, ілюстрації до них.

Тип уроку: нестандартний (урок-семінар).

Хід уроку

**I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ.
ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**

Z Вступне слово вчителя.

Українська література другої половини ХХ ст. здійснює спробу подолати канони соцреалізму. Відбувається «закулісний» розвиток модернізму, опозиційні прояви різних стильових тенденцій. Яскравий сплеск літературних талантів цієї пори отримав назву «шістдесятництво», що виникло на хвилі засудження культу особи, «хрущовської відлиги». Наступна хвиля, відповідно до історичних обставин — «постшістдесятники, вісімдесятники». За кордоном активно працює Нью-Йоркська група українських письменників. Митці активно звертаються до історії, експериментують із жанрами. З'являється так звана «химерна проза». У літературі 90-х років ХХ — початку ХХІ ст. відповідно до світових тенденцій потужно виявляє себе постмодернізм.

Саме цим питанням і присвячений наш семінар.

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Z Ознайомлення з планом семінарського заняття.

ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Українське «шістдесятництво».
2. Нью-Йоркська група.
3. Провідна історична тематика в прозі 70–80-х років ХХ ст.
4. Українська література 90-х років ХХ ст.
5. Пошукове стильове і жанрове розмаїття літератури другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Тенденції постмодернізму.

Z Виступи учнів.

УКРАЇНСЬКЕ «ШІСТДЕСЯТНИЦТВО»

Є. Сверстюк, один із найяскравіших представників покоління «хрущовської відлиги», так характеризував світоглядно-психологічний переворот, що настав: «...люди раптом прокинулись від падіння страшного ідола і кинулись до пробоїни в стіні, де він упав. Цілі ідеологічні зағони було кинудо на заліплення пробоїни. Однак одиниці кинулись її розширювати. З цього почалися шістдесятники... — ті, яким засвітилась істина і які вже не захотіли зректисся чи відступитисся від украденого світла». З'явилася надія на громадянську свободу, захищеність від беззаконня, від свавілля влади, на торжество справжньої демократії і права. Люди позбувалися страху, починали сміливіше й вільніше думати й говорити.

Першими відчули й усвідомили цю свободу — інтелігенти. Ще в 1953 році вийшла дебютна книга Д. Павличка «Любов і ненависть», а в 1957-му — Ліни Костенко «Проміння землі» — митців, які стали немовби «предтечами» шістдесятництва, а згодом на рівних влилися в цей широкий соціокультурний рух. У 1961-му з'являється низка «кардинально» нових творів: М. Вінграновського «3 книги першої, ще не виданої», вірші лікаря В. Коротича «Бетховен», І. Драча «Ніж у сонці. Феєрична трагедія в двох частинах», «Зелена радість конвалій» Є. Гуцала, публікації В. Симоненка, В. Стуса, Г. Тютюнника, Б. Олійника, Р. Іванчука... Молоді таланти збиралися, зокрема, на київській квартирі І. Світличного, яка на початку 60-х років стала своєрідним центром національної культури.

Наступного, 1962-го, гарматним залпом «вистрелили» у світ перші поетичні збірки М. Вінграновського («Атомні прелюдії»), В. Симоненка («Тиша і грім»), І. Драча («Соняшник»), Б. Олійника («Б'ють у крицю ковалі»), книги малої прози В. Дрозда («Люблю сині зорі») та Є. Гуцала («Люди серед людей»). Саме цих авторів стали називати шістдесятниками.

Здивоване й мало не шоковане суспільство, відвикле від зухвалих новацій як вияву природної зміни поколінь, одначе, відразу збагнуло: з'явилася нова генерація творців, які прагнуть сказати власне, оригінальне слово. Та реакція на свідоме новаторство двадцятип'ятилітніх «порушників супокою» була різною. На М. Вінграновського, В. Коротича та особливо І. Драча посипався град звинувачень у навмисній незрозумілості, затуманеності поетичного мислення, силуваній оригінальності... Та в цій запальній полеміці пролунали й інші голоси — на захист новаторів 60-х стали посивілі новатори 20-х: П. Тичина та М. Рильський, трохи молодший від них А. Малишко...

Започатковане насамперед поетами, шістдесятництво невдовзі набуло масштабу універсального соціокультурного феномену: літературно-мистецького, філософсько-ідеологічного, наукового, суспільно-політичного. В осерді цього руху були такі митці: поети Д. Павличко, Ліна Костенко, В. Симоненко, І. Драч, М. Вінграновський, В. Коротич, Б. Олійник, В. Стус, І. Калинець; прозаїки Г. Тютюнник, Є. Гуцало, В. Дрозд, В. Шевчук, Р. Іванчук, Н. Бічужа; майстри художнього перекладу (зі старших — М. Лукаш, Г. Кочур, з молодших — А. Перепала й А. Содомора); літературні критики І. Світличний, І. Дзюба, Є. Сверстюк, М. Коцюбинська; маляри та графіки О. Заливаха, А. Горська, В. Зарецький, Г. Севрук, Л. Семкіна, В. Кушнір, Г. Якутович, І. Остафійчук, І. Марчук; кіномитці й театральні діячі (режисери С. Параджанов, Ю. Ілленко, Л. Осика, Л. Танюк, актор І. Миколайчук); композитори В. Сильвестров, Л. Грабовський, Л. Дичко, М. Скорик, В. Івасюк; публіцисти та правозахисники В. Чорновіл, Л. Лук'яненко, В. Марченко, В. Мороз, О. Тихий, Ю. Литвин, М. Осадчий, Михайло та Богдан Горині, М. Зваричевська та багато інших.

Спочатку, як свідчить літературознавець О. Зарецький, шістдесятники «здебільшого... були лояльні радянські громадяни, які мали, як на порівняно молодих, досить високий соціальний статус — члени творчих спілок, аспіранти, науковці, їхні твори виставлялися та друкувалися. У цей час письменників надихали новітні здобутки НТР: розщеплення атома, з'ясування молекулярної структури ДНК й особливо — польоти в міжпланетний простір. Проте з орбіти планета видалася такою крихітною й безборонною, що невдовзі на зміну романтиці нестримного освоєння космосу прийшло тверезе усвідомлення крихкої беззахисності загальної гармонії. Віра в людину й любов до людини втілювалися насамперед у щирій любові до України, впевненості в непоборній силі її народу, його провідній місії. Популярність Симоненка та Драча виходила за межі усталеного і викликала роздратування в офіційних колах». Зіткнення «шістдесятників» із системою було неминучим. Назрівав відкритий конфлікт із режимом. Тим паче, що на той час шістдесятництво вже гуртувалося не тільки довкола приватних «кухонних» осередків, але і в офіційно зареєстрованих громадсько-культурних організаціях — зі статутом, «керівними органами», плановими заходами. У Києві це був Клуб творчої молоді «Сучасник», у Львові — «Пролісок», імпульсом до створення якого став творчий візит 1962 року до галицької столиці І. Дзюби, М. Вінграновського та І. Драча. Тут збиралися, щоб обговорити мистецькі й громадські питання, послухати гарну поезію й музику; клуб організував творчі вечори, вистави, виставки. Лунали гострі думки й «заборонені» слова — «Україна», «нація» (замість «УРСР», «радянський народ»), поширювалася «нерекомендована» чи й просто «крамольна» література, зароджувався «самвидав». Але період загальної ейфорії був досить коротким.

Тоталітарний режим зовні лібералізувався, але не розпрощався з тоталітарними методами. Уже в жовтні 1964 року зняли Хрущова; на його місце прийшов Л. Брежнєв. А в серпні-вересні 1965-го Україною прокотилася хвиля політичних арештів. Серед тих, хто потрапив за ґрати, переважно були шістдесятники: критик І. Світличний, маляр О. Заливаха, правозахисники В. Мороз, брати Горині... Почалася ера лицемірства й брехні, доносів і наклепів, закритих судів і публічних покаєнь, тюрем і спецбожевільень, а то й фізичних розправ, замаскованих під кримінальні. А 4 вересня 1965 року під час прем'єри фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» у київському кінотеатрі «Україна» І. Дзюба виступив із заявою-протестом проти арештів української інтелігенції. Його підтримали В. Чорновіл, В. Стус, який, незважаючи на крики в залі, голосно вигукнув: «Хто проти тиранії, встаньте!». Відважні піднялися. Решта залишилися сидіти. Усі відчували: настав час вибору. Або відстоювати свої позиції «до кінця», або «присотуватись» до нових умов життя, або «демонстративно» замовчати. Саме перед таким вибором постали шістдесятники. Їхня юність закінчилася разом з першими арештами. Друга хвиля арештів прокотилася 1972 року (тоді забрали В. Стуса, В. Чорновола, Є. Сверстюка, І. Світличного, І. Дзюбу, І. Калинця та ін.) — багатьох із них змусили передчасно посивіти. 80-ті роки — третя хвиля. Розпочалася жорстока боротьба комуністичного режиму з інтелігентами-гуманістами, яких зазвичай проголошували «буржуазними націоналістами». Головних варіантів виходу із цієї кризової, «межової» ситуації було всього три: дисидентство — активне інакодумство, відкрите протистояння тоталітарному режимові, цілковите неприйняття його псевдоідеалів і псевдоцінностей (В. Стус, І. Світличний, А. Горська та ін.); «внутрішня еміграція» — самоізоляція у власному внутрішньому світі, втеча в мовчання (Ліна Костенко, В. Шевчук, М. Коцюбинська та ін.); конформізм — намагання ціною моральних та ідейних поступок врятувати власне життя й кар'єру; пасивне сприйняття нав'язуваної ідеології, підпорядкування «правилам гри» тоталітаризму заради фізичного виживання (Д. Павличко, І. Драч, В. Коротич та ін.).

Проте навряд чи ми маємо моральне право засуджувати других чи третіх, тому що ніхто з нас не може бути впевненим, що на їх місці неодмінно залишився би героєм. Однак це не заважає нам схилити голову перед тими, хто навіть у жахливих умовах «виправно-трудовах», а насправді — концентраційних таборів і поселень продовжував писати твори неперевершеної художньої вартості: наприклад, «Гратовані сонети» І. Світличного, його поема «Курбас», що була присвячена пам'яті українського режисера Леся Курбаса, знищеного на сумнозвісних Соловках, рукописні збірки І. Калинця, що з'явилися друком на початку 90-х у Варшаві, Балтиморі — Торонто і Києві із символічними назвами: «Пробуджена муза» та «Невольнича муза». У них неначе відбилася свідомість ровесника поета, котрі відчували подих «відлиги», перейнялися нею і за це були жорстоко покарані.

Досить розмаїто постає жанрова система «шістдесятників» (лірична поезія, балади, притчі, етюди, поеми, сонети, рубаї, ліричні новели, історичні романи, роман у віршах, химерна проза) і проблемно-тематичні обшири: традиційні (природа, Вітчизна, народ, історична пам'ять, людина у всьому багатстві її проявів — суспільне життя, моральність, кохання, творчість) та нові теми (підкорення космосу, етична правомірність НТР, стандартизація особистості за умов новітнього міщанства).

Отже, явище «шістдесятництва» було неоднозначним як за творчими постанями, так і за стильовими течіями та ідейно-естетичними вподобаннями. Тут є і модерністи (І. Драч, В. Голобородько, М. Воробйов), і неомодерністи (М. Вінграновський, Р. Лубківський), і неонародники (В. Симоненко, Б. Олійник), і постмодерністи (В. Стус). Таке розмаїття свідчило про багатство відновлюваної української літератури. Воно не вкладалось у жорсткі рамки «соціалістичного реалізму», загрозувало його існуванню, і тому радянська влада та слухняна критика (М. Шамота та ін.) намагалися його дискредитувати, звинувачуючи в «естетизмі», «абстракціонізмі», відірваності від життя тощо.

З літературного обігу було вилучено роман О. Гончара «Собор» на тій підставі, що в ньому йшлося про потребу відновлення національної пам'яті, про право людини на свободу, засуджувалися прояви пристосуванства та національного нігілізму. Суттєві зміни сталися і в поезії Д. Павличка. Лірика дедалі глибше виповнювалася розмаїттям барв і форм, пізнавала принади яскравої метафори, проймалася насолодою творчого експерименту. Свідчення цього — збірка «Гранослов» (1967).

Діаметрально протилежної позиції послідовно дотримувалася Ліна Костенко. Не подаючи своїх рукописів до видавництва і журналів, вона кинула виклик тогочасному суспільному ладові. В її доробку відсутні поетичні акорди про «щасливе життя» під «мудрим керівництвом» компартії. Після збірки «Мандрівки серця» (1961) лише 1977 року з'явилася її книжка під символічною назвою «Над берегами вічної ріки». Невдовзі в українській літературі сталась особлива подія, пов'язана з публікацією її історичного роману у віршах «Маруся Чурай» (1979). Читача вразила нова, свіжа інтерпретація відомого сюжету про легендарну співачку часів Хмельниччини. Ця перейнятість пам'яттю роду і народу перетворилася на провідну тему в поемах «Скіфська одиссея», «Дума про трьох братів неазовських» та у віршах, позначених історіософічною пристрасстю («Лютиж», «Чигиринський колодязь», «Князь Василько», «Чадра Марусі» тощо). Поегеса змогла сфокусувати історичну перспективу в одну точку. Але, на відміну від представників «Празької школи», вона не так заглиблювалася в минуле, як переводила його в сучасне. В одну неподільну сув'язь поєднував долю давнього і нинішнього Києва П. Загребельний у романі «Диво», намагався поетично висвітлити перебіг національного минулого («Первоміст», «Смерть у Києві», «Євпаксія», «Роксолана», «Я, Богдан» тощо). Письменники розширяли вікові

рамки, зважувалися полемізувати з офіційною історіографією, яка відмовляла українству в знанні свого справжнього родоводу. Тому брутальній критиці було піддано романи «Мальви» Р. Іваничука та «Меч Арея» І. Білика. Давню традицію культурної опозиції продовжував В. Шевчук. У його творах часто зображені персонажі-книжники, наприклад, Семен-затворник («На полі смиренному»), Ілля Турчиновський («Три листки за вікном»). Подібна манера спостерігається і в його романах, присвячених сучасності («Дім на горі»).

(За Ю. Хізovou, В. Щоголевою)

НЬЮ-ЙОРКСЬКА ГРУПА

Перші спроби формування Нью-Йоркської групи з'явилися 1954 року (Б. Бойчук, Ю. Тарнавський, Патриція Килима, Жєня Васильківська, гурт малярів: Б. Певний, Ю. Соловій, Л. Гуцалюк). За згадкою Ю. Тарнавського, вона набула конкретних обрисів 21 грудня 1958 року. Мета цієї групи полягала у створенні власного видавництва, виданні щорічника «Нові поезії» (у 90-х роках перейменовано на піврічник «Світовид») за зразком американського часопису «Poetry». У неї не було організаційної структури, статутів, з'їздів, членства та інших адміністративних чинників, несумісних із творчістю. Натомість панувала «творча й інтелектуальна співзвучність» (Б. Бойчук), що спиралась у світоглядних засадах на філософію екзистенціалізму, а в естетичних — переважно на концепцію сюрреалізму. Художня діяльність зосереджувалася на проблемах буття, на його осягненні за допомогою невичерпних можливостей несвідомого. Нью-Йоркська група зробила рішучий поворот до естетичних критеріїв мистецтва, визнання його як самоцінного духовного явища. Вона не лише продовжила справу модерністів, почату у ХХ ст., а й довела її до повного розв'язання: письменник мусить відповідати своєму природному покликанню. Нью-Йоркська група декларувала свій «антитрадиціоналізм», навіть намагалася відмежуватися від «Молодої музи» та «Празької школи», з якими в неї було багато спільного. Основним предметом посиленої критичної уваги заокеанських емігрантів постав національний характер, схильний до надмірних емоцій, ліризму, романтизму тощо. Вважалося, що краса — основний шлях спілкування нашого народу з до-вкіллям, хоч би куди його закинула доля.

Обстоюючи свої переконання, представники Нью-Йоркської групи не називали себе «школою», скептично ставилися до поширених у колах літературної громадськості понять «учень» та «вчитель», твердили, що вони творять національне мистецтво на цілком новій основі.

Щоправда, такі «антитрадиціоналістські» декларації не завжди відповідали художній практиці. Проголошувалися, наприклад, маложиттєвими канонічні літературні форми на користь верлібру, який був поширений у ліриці Заходу, а насправді ж вони рясніли в доробку представників Нью-Йоркської групи. Так, Б. Рубчак заперечував давнє «бандурення» та не бажав «тягнути знову на дебелий притчі назад, у вічність, мов дебелий витязь» («Лист додому»), але згодом змінив свій погляд на здобутки вітчизняної та світової класики. Його неопредмечена, «пливка» поезія, насичена умовними формами, поступово конкретизувалася, підлягала дисципліні канонічного вірша, переймалася інтимними переживаннями:

То не пташині непритомні трелі
 І не кларнет лісів чи бур сурма —
 То музики душа собі сама
 Проводить кришталеві паралелі.

Принципового розриву Нью-Йоркської групи з минулим, одначе, не сталося. Про це свідчить гостра полеміка Віри Вовк (Селянської) з Б. Бойчуком та Ю. Тарнавським. Поегеса боронила національну традицію, вбачала в ній «хребет

нашого життя», збереження духу нації, а її опоненти, переповнені прагненням розвінчувати «національні фантоми», дотримувалися протилежних поглядів. Міркування Віри Вовк знайшли відображення і в її ліриці, оповитій серпанком чаклунської таємничості, заглибленої у фольклорну та міфологічну символіку. Своєрідність такого світосприйняття виявилася настільки яскравою, так невимушено накладалася на бразилєвські реалії, що мимоволі українізувала їх. Причому, образ «Пальмо, ти сонячне колесо!» викликає враження трагічної рослини в поєднанні з образом крокового колеса в Україні. У збірці «Мандрі» (1979) грецький орнамент, побачений українськими очима, асоціюється з кривим танцем (фольклорний хоровод на Великдень, що символізує сонце).

Подібна ситуація спостерігається і в урбаністичній ліриці та віршованих натюрмортах Емми Андіївської. Її творчість також живиться джерелами релігійної національної лірики. Тому не випадково вона переосмислює традиційні символи ріки, човна: «А я — ріка, де Бога й чорта — позов, — І човен». Йдеться про розчахнену суперечностями душу сучасника, зокрема українця, що змушений був долати протистояння рідної землі та імперії (Росії), Бога та диявола, буття та небуття. Відсторонене зображення подій, усунення особистісного «Я» з літературного тексту були характерними не лише для письменниці, а й для інших представників Нью-Йоркської групи, наприклад, Патриції Килини, ірландки за походженням.

Найпоследовнішим у цьому напрямку виявився Ю. Тарнавський. Він намагався «очистити» українську мову від традиційних поетизмів, пристосувати дійсність до себе: «Я шукаю дверей, що ведуть до моїх слів». Його спроби відмежувати мистецтво від невластивих йому функцій виявилися суголосними О. Зуєвському. Для Ю. Тарнавського найсприйнятнішим був верлібр. Але обминути національні реалії національної дійсності було неможливо. Це й засвідчила його поема «Урана» (тобто спотворене слово «Україна»). Особливо непокоїла Ю. Тарнавського ілюзорність доквілля, оманливого світобачення еміграційного українства. Погляд поета на життя уподібнювався оберненому рухові, немов на кіноплівці, прокручуваній назад. Кожна хвилина присутності «заперечувалась» її цілком очевидною відсутністю:

Птах не сидів на гілці,
Не прилетів птах
До гілки, видно
На ній тільки місце
Для його ніг, довкруги
Неї порожнечу, подібну
До саду, купи білого
Повітря, ширші вгору, балансуються
на її кожній бруньці.

Небезпідставно збірки Ю. Тарнавського дивують парадоксальними назвами: «Без Еспанії» (1969), «Поезії про ніщо й інші події на цю тему» (1970), «Ось як я вуджую» (1978). Реалії в його поезії оголюються до першооснови, до абсурду буття, що потребує відповідного подолання. Така ж екзистенціальна проблематика бентежить Б. Бойчука. Він, за свого пізнавального скепсису, висвітлював гірку правду, здатну приголомшити будь-якого українця, котрий опинився поза рідною землею та світовою історією:

...так:
десь дім стояв,
а може, й не стояв:
була десь ціль,
а може, й не була.

Я йшов кудись
і знав:
мій шлях — в нікуди;
я йшов і знав:
мій шлях життя.

(За Р. Мовчан)

ПРОВІДНА ІСТОРИЧНА ТЕМАТИКА В ПРОЗІ 70–80-Х РОКІВ ХХ СТ.

У різні часи зацікавлення історією зумовлювалося різними соціально-ідеологічними й естетично-психологічними чинниками. В 70–80-х роках ХХ ст. історія, пам'ять заволоділи художньою свідомістю, передусім, в силу того, що це була одна із форм супротиву бездуховності й безпам'ятству застійних років. Було це нелегко, бо в часи «злиття націй» і формування «єдиного радянського народу» будь-які відгомони національної пам'яті, минулого українського народу трактувалися як крамольні, буржуазно-націоналістичні, а отже, антинаукові. А тому чесні художники слова писали або ж до шухляди (скажімо, В. Шевчук), або мусили вдаватися до іносказання, своєрідного кодування тексту, асоціативно-метафоричної манери письма. У передмові до книжки історичних повістей та есе «Скрипка, що грає тисячу літ» (1991) її автор, відомий прозаїк Р. Федорів писав: «Ні, не сиділи ми склавши руки, спостерігаючи, як гасла ватра нашого національного буття... як обстріхували, переписували історію... День за днем ми виходили на своє кам'яне поле й запрягалися у плуги: хто писав історичні романи й, захистившись щитом минувшини, волав до читачів: не забувайте свого прадідівського кореня, пам'ятайте чиї ви діти...» Однак той захисний маневр був не цілком надійний, бо паралелі між минулим і сьогоденням проступали досить виразно, тож деякі твори піддавалися нищівній критиці. Саме так було з романами М. Стельмаха «Чотири броди» та Р. Іваничука «Журавлиний крик», багатьма творами В. Шевчука, окремими книгами Б. Харчука, Р. Іванченко та ін. письменників.

У 70–80-ті роки з'являється найбільше (порівняно з іншими жанрами) історичних романів і повістей. Були це, зрозуміло, книги нерівнозначні: й ілюстративно-описові, й певною мірою спекулятивні, писані до відповідних історичних дат, зокрема 1500-ліття Києва чи 1000-ліття хрещення Русі. А були й художньо повноцінні, такі, що не збивалися на голу ілюстрацію до відомих історичних фактів, давали духовну поживу читачу. Це, передусім, твори П. Загребельного («Первоміста», «Євпраксія», «Роксолана», «Я, Богдан»), Ю. Мушкетика («Яса»), Р. Федоріва («Отчий світильник», «Кам'яне поле», «Жорна», «Ворожба людська»), Р. Іваничука («Черлене вино», «Манускрипт з вулиці Руської», «Вода з каменю» «Четвертий вимір», «Шрами на скелі», «Журавлиний крик»), В. Шевчука («На полі смиренному», «Три листки за вікном», «Мислене дерево»).

Історичний роман 70–80-х років продемонстрував цікаві форми «зв'язку часів», своєрідне переплетіння різних часових пластів, змалювання епохи через долю видатної особистості, патріотичний і моральний аспект її діяльності, аналітично-психологічний коментар історичних фактів і постатей. Відповідей на численні проблеми й питання сучасності письменники шукали в минулому, а тому реальність часто втілювалася в метафорі, бо оголена правда в ті часи, як ми вже зазначали, постати у слові не могла.

Наявність добре розвиненої традиції історичної прози стимулювала й художні процеси 90-х, розквіт цього жанру.

В активний читацький обіг вводяться також заборонені досі твори українських письменників — і класиків, і сучасних. Ось деякі твори: «Чернігівка» М. Костомарова, «Бояриня» Лесі Українки, роман-трилогія «Богдан Хмельницький» М. Старицького, п'ять книг Б. Лепкого під загальною назвою «Мазепа»,

«Чотири шаблі» Ю. Яновського, «Холодний Яр» Ю. Горліса-Горського та ін. Все це спричинило читацький бум, що відповідно наснажує й животворить і нині історичну художню прозу.

(За С. Задорожною, Н. Бернадською)

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА 90-Х РОКІВ ХХ СТ.

У кінці 80-х — на початку 90-х років ХХ ст. процес оновлення української літератури набув значної сили. Зміни в суспільному житті країни, зокрема розпад СРСР, відбилися і в розвитку літератури. Нове покоління письменників і поетів прагнуло подивитись на навколишню дійсність по-новому, а не під кутом методу «соцреалізму». У літературі почали з'являтися нові теми, змінився й підхід до творчості. Отже, говорячи про українську літературу кінця ХХ ст., традиційно наголошують на світоглядно-мистецькому напрямі, що в останні десятиліття прийшов на зміну модернізму, — постмодернізму як основному художньому напрямку літератури 90-х років ХХ ст. І хоча стосовно постмодернізму і досі не припиняються дискусії, більшість дослідників вважає, що український постмодернізм зародився у 1980-х і пов'язаний з іменами Ю. Андруховича, О. Ірванця, В. Неборака (літературне угруповання Бу-Ба-Бу), а пізніше і з представниками таких груп, як «Пропаля грамота»: Ю. Позаяк, В. Недоступ; «ЛуГоСад»: І. Лучук, Н. Гончар; «Нова дегенерація»: І. Андрусак, І. Ципердюк та ін.

До визначальних рис постмодернізму можна віднести поєднання різних стильових тенденцій, часткову опозиційність до традиції, універсальність проблематики, позачасовість і позапросторовість зображення, епатажність, зміну функцій автора та героя, культ незалежної особистості, потяг до архаїки, міфу, колективного позасвідомого, прагнення поєднати істини різних націй, культур, релігій, філософій, іронічність, пародійність тощо.

Асоціація українських письменників

Утворена 6–8 березня 1997 року на установчих зборах АУП (118 учасників). Організація АУП має за мету подолання структурно-ідеологічного змертвіння в письменницькому середовищі України, що виникло через неспроможність керівництва Спілки письменників України (СПУ) реформувати структуру та концептуальні засади Спілки письменників до рівня відповідності вимогам сучасної ситуації (як соціальної, так і світоглядної). Ставши в опозицію до СПУ, АУП проголосила своїми критеріями фаховість, подолання колоніального синдрому в українській літературі, відкритість світовим світоглядним та стильовим надбанням ХХ ст. Вступ до АУП відбувається на підставі запрошення від Координаційної ради АУП (23 особи). Президентом АУП було обрано Ю. Покальчука, віце-президентами В. Моренця, Ю. Андруховича, І. Римарука і Т. Федюка. 4–5 лютого 2000 року відбувся II конгрес АУП (68 учасників), на якому Президентом АУП було обрано Т. Федюка, віце-президентами І. Римарука, В. Моренця, С. Жадана і О. Кривенка. З'їзд констатував наявність в Асоціації організаційної кризи, викликаної відсутністю працівників офісного апарату і професійних менеджерів.

Бу-Ба-Бу

«Бурлеск-Балаган-Буфонада». Літературне угруповання, що складається з Ю. Андруховича (Патріарх), В. Неборака (Прокуратор) та О. Ірванця (Підскарбій). Літургування засноване 17 квітня 1985 року у Львові. Період найактивнішої діяльності *Бу-Ба-Бу* (23 концертні поетичні вечори) припав на 1987–1991 роки. Апофеозом *Бу-Ба-Бу* став фестиваль «Вивих-92», коли головну фестивальну акцію склали чотири постановки (1–4 жовтня 1992) поезоопери *Бу-Ба-Бу* «Крайслер Імперіал» (режисер С. Проскурня). У 1996-му друкований проєкт «Крайслер Імперіал» («Четвер-6») практично завершив «динамічний період» існування *Бу-Ба-Бу*. В 1995-му у львівському видавництві «Каменярь» вийшла книга «Бу-Ба-Бу».

Літгурпування стало втіленням карнавального необарокового мислення, притаманного метаісторичній карнавальній культурі людства. Соціальним фундаментом метаісторичного карнавалу в Україні став підсвідомий масовий синдром зламу, що супроводжував розпад імперії і викликав дві метапсихічні складові: суспільну депресію і масову карнавальну сміхову рефлексію на катаклізі системи. Творчість учасників *Бу-Ба-Бу* в межах самого літгурпування стала ситуативно-концептуальним мистецьким відгуком на суспільну рефлексію. *Бу-Ба-Бу* заснувало свою Академію.

«Музейний провулок, 8»

Літературний «неокласичний гурт». Виник 1990 року за ініціативою В. Бригінця, О. Бригінця та В. Жовнорука. 1992-го видано колективну збірку «Гуманітарна допомога/Humanitare Hilfe» (українською та німецькою мовами).

«Нова дегенерація»

Поетичне літгурпування, що існувало у 1991–1994 роках та складалось із трьох літераторів, вихідців з Івано-Франківської області — І. Андрусика, С. Прощюка та І. Ципердюка. У 1992 році літгурпування видало три перші збірки названих поетів під однією обкладинкою. Загальна назва цього проекту була також «Нова дегенерація». Передмову написав Ю. Андрухович. Тексти членів «Нової дегенерації» перебувають у дискурсивній сфері неомодерних літературних практик.

Орден чину ідіотів (ОЧІ)

Товариство літераторів, художників, культурологів, філософів. Входять зокрема: Н. Гончар, Р. Козицький, В. Костирко, А. Крамаренко, І. Лучук, І. Драк. Декларація ОЧІ прийнята 31 липня 1995 року у Львові. Слово «ідіот» трактується товариством у первісному грецькому значенні цього слова: власник себе. Керівний орган — рада Двох (І. Лучук, Р. Козицький). «Гімн Ідіотів» складено приблизно на мотив сучасного австрійського гімну (автори: І. Лучук, І. Драк). Кожен із членів Ордену має світське і дійове звання, титул.

«ЛуГоСад»

Поетичний гурт, заснований у 1984 році львівськими поетами І. Лучуком, Н. Гончаром, Р. Садловським. У 1986-му вони видали (все в одному примірнику) альманах «ЛуГоСад I» і «ЛуГоСад II», а також збірки Н. Гончара «Усміхнений Елегій» та Р. Садловського «Антологія». «Методологічна основа» творчості «ЛуГоСаду» — теорія поетичного ар'єргарду (ідея і аргументування лугосадівсько-ар'єргардної теорії — Т. Лучук). У лютому 1994 року відбулася академічна наукова конференція «Літературний ар'єргард», присвячена 10-літтю «ЛуГоСаду» (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ). Окремі вірші лугосадівців перекладено німецькою, польською, білоруською, словацькою, болгарською, англійською, італійською мовами. До 15-річчя гурту було підготовлено тритомник «ЛуГоСаду».

«Пропала грамота»

Літературне угрупування трьох київських поетів: Юрка Позаяка, Віктора Недоступа та Семена Либоня. Існувала в кінці 80-х — на початку 90-х. «Пропала грамота» була заявлена як авангардний проект. У 1991-му «Пропала грамота» випустила книгу з однойменною назвою.

«Пси Святого Юра»

Літературна майстерня, неофіційне творче об'єднання із семи українських письменників, які таким чином вирішили шукати не стільки естетичної (із цієї точки зору всі вони були й залишаються досить різними), скільки професійно-цехової єдності (спільне обговорення рукописів, формування альманахів, взаємне редагування та коригування). Ідея такої спільноти виникла серед групи авторів (Ю. Покальчук, Ю. Андрухович, І. Римарук) під час міжнародного круїзу «Хвилі Чорного моря» на борту корабля «World Renaissance» й остаточно сформувалась

у вигляді маніфесту в стінах афінського готелю «Св. Юрій Ликаветський» (листопад 1994). До літмайстерні увійшли, крім згаданих, В. Герасим'юк, В. Медвідь, В. Неборак, О. Ірванець. Останній приблизно через рік із міркувань цілковитої творчої незалежності вийшов з майстерні, натомість до Півд приєднався Т. Федюк. Єдиний альманах «пси Святого Юра» (Львів, 1997) зафіксував первинний склад майстерні, оскільки формувався ще 1995-го. Альманах являє собою досить симптоматичний зразок «поєднання непоєднуваного» і до сьогодні є одною з найжвавіше обговорюваних новинок сучасного літературного процесу. Концепційну добірку «псячих» творів також опубліковано «Сучасністю» (1997, № 3).

Творча асоціація «500»

Об'єднання авторів та літдіячів за віком приналежних до постмодернізму 90-х років. Утворилась 1993 року в Києві. Разом з Державним музеєм літератури України Творча асоціація «500» організувала ряд поетичних вечорів під гаслом «Молоде вино». Активними учасниками ТА в 1993–1994 роках були М. Розумний, С. Руденко, Р. Кухарук, В. Квітка, А. Кокотюха та ін. У 1993-му ТА упорядкувала і в 1994-му видала антологію поезії 90-х років «Молоде вино». 1995 року була видана антологія прози 90-х «Тексти». 1997-го під егідою ТА «500» проведено Всеукраїнський фестиваль поезії «Молоде вино». Співробітництво з видавництвом «Смолооскип» та численні літературні вечори, проведені активістами ТА у великих містах України у 1994–1996 роках, сприяли популяризації творчого доробку учасників ТА.

«Червона Фіра»

Літературна корпорація харківських поетів С. Жадана, Р. Мельникова та І. Пилипчука, створена у 1991 році. Як вважає І. Бондар-Терещенко, літургування постало на хвилі «антисистемного» харківського андеграунду початку 90-х років (ArtLine 3'97). Літературною концепцією «Червоної Фіри» згідно із заявами її членів став неофутуризм. Провокативно-епатажні твори червонофірівців стали своєрідним східноукраїнським аналогом літературного карнавалу «Бу-Ба-Бу». Поєднання пародій на публіцистичні штампи створило своєрідний стиль «Червоної Фіри», у котрому гротеск здебільшого перемагає професійну роботу з текстом.

(З довідника)

Z Бесіда.

— Яка основна причина появи «шістдесятництва» в літературі, чим закінчилася «відлига»?

— Як українські письменники потрапили до Нью-Йорка, якими почуттями вони керувалися, творячи літературу для своєї далекої батьківщини?

— Якою була політична обстановка в СРСР і, зокрема в Україні, у 70–80-ті роки? Як це відбилося на літературі?

— Назвіть характерні риси літератури 90-х. Як вплинуло на неї здобуття Україною незалежності?

— Про що свідчить наявність в українській літературі багатьох стильових і жанрових манер, розвиток постмодернізму?

— Яке місце, на ваш погляд, українська література посідає у світовому літературному процесі ХХІ ст.?

III. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Сьогоднішній урок був для мене корисним, тому що...

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти тези до теми; підготувати повідомлення.

УРОК № 41

Тема. «Шістдесятництво» як явище культурологічне й соціальне; його зв'язок із дисидентським рухом. **В. Симоненко. Творча біографія поета. Традиційність лірики. Образ України. Мотив самоствердження людини в складному сучасному світі**

Мета: допомогти учням глибше усвідомити «шістдесятництво» як явище культурологічне та соціальне; ознайомити із життям і творчістю поета В. Симоненка — одного з найяскравіших представників цієї доби, зацікавити його особистістю та творчістю; розвивати аналітичне, критичне мислення, навички самостійного підбору інформації, її опрацювання; поглиблювати вміння виділяти головне, робити узагальнення та висновки, аналізувати ліричний твір; виховувати активну громадянську позицію, патріотизм, любов до літератури, повагу до митців.

Очікувані результати: учні вміють розповідати про «шістдесятництво» в українській літературі, називають його представників; знають матеріал про життєвий і творчий шлях В. Симоненка, вміють виразно читати, аналізувати його вірші, висловлювати власні враження та думки.

Обладнання: портрети «шістдесятників», виставка їхніх творів, ілюстративні матеріали до теми про митців-дисидентів (живопис, музика, кіно), ілюстрації до біографії В. Симоненка.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

«Шістдесяті роки — це час, коли злетів у космос Ю. Гагарін, коли люди починають засвоювати не лише висоти всесвіту, а й глибини людської душі, це час, коли було надруковане 26-томне видання «Історія міст і сіл України», це час, коли у літературі почнуть відкривати імена письменників, які були штучно вилучені з літературного процесу (М. Хвильовий, Г. Косинка, Б.-І. Антонич, М. Куліш, В. Підмогильний), це час, коли на літературному схилі засяють імена: М. Вінграновський, В. Симоненко, І. Драч, Ю. Щербак, І. Світличний, Є. Сверстюк, В. Шевчук, В. Стус, М. Сом... Шістдесяті роки — це час, коли з'являться друком романи «Людина і зброя», «Собор» О. Гончара, «Правда і кривда» М. Стельмаха, це час, коли С. Параджанов і Ю. Іллєнко розпочнуть знімати фільм «Тіні забутих предків».

Епоха «шістдесятництва» виходить за межі 60-х років, коли саме в літературу увійшло нове покоління письменників. В її рядах стоять Д. Павличко і Ліна Костенко, які почали писати в 50-ті роки, а деякі

митці (В. Кордун, М. Воробйов, В. Голобородько, В. Рубан) увійшли в літературу по-справжньому лише у 80-ті, хоча й починали на два десятиліття раніше. “Шістдесятниками” стали й М. Рильський у своїх “Голосіївській осені” (1959), “Зимових записках” (1964), у знаменитих “Вечірніх розмовах”, які друкувалися у “Вечірньому Києві”, і П. Тичина у збірці “Срібної ночі” (1964), і А. Малишко у “Дорозі під яворами” (1963), “Синьому літописі” (1968), і Л. Первомайський у “Уроках поезії” (1968), й Ігор Муратов у “Розчахнутій брамі” (1967)».

Про це та одного із найяскравіших представників «шістдесятництва» В. Симоненка ви дізнаєтесь ґрунтовніше сьогодні на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Перевірка домашнього завдання.

(Учитель перевіряє написані учнями тези до теми (можна провести як роботу в парах).)

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ; ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Слово вчителя.

60-ті роки ХХ ст. традиційно пов’язують із приходом до влади М. С. Хрущова та позитивними змінами в суспільстві: офіційним засудженням культу особи Сталіна, ліквідацією концтаборів, сприянням розвитку сільського господарства та промисловості. Хоча й тут не обійшлося без великих «перекосів» — зовнішня агресивна політика, криваве придушення повстань у Будапешті та Новочеркаську, ліквідація «не перспективних» сіл та укрупнення колгоспів, переслідування інакомислячих, теза про побудову комунізму за двадцять років.

Коли до влади прийшов Л. І. Брежнев, ситуація значно погіршилася. Почалися переслідування національної інтелігенції, арешти, покарання психіатричною лікарнею, що було не краще за найжорстокіший концтабір.

Внаслідок цього, а також економічної та ідеологічної криз почав наростати опозиційний рух, що виражалося в написанні протестних листів, масових акціях, діяльності «самвидаву», дисидентстві.

«Щасливе майбутнє» так і не було побудоване, а український національний менталітет ніяк не узгоджувався з комуністичною ідеєю «безнаціональної радянської людини», головну думку якої закладено в пісні «Наш адрес — не дом, и не улица, наш адрес — Советский Союз».

Z Словникова робота.

■ **Дисидент** — відступник, інакомисляча людина.

Z Повідомлення учнів, огляд ілюстративних матеріалів, прослуховування аудіозаписів пісень.

(Учні розповідають про дисидентів художницю А. Горську, кінорежисера С. Параджанова, поета і композитора В. Івасюка.)

А. ГОРСЬКА

А. Горська. Напрочуд обдарована людина, художник широких творчих обріїв, живописець, монументаліст, театральний художник, графік. Написала гарні портрети О. Довженка, В. Симоненка, Є. Сверстюка, І. Драча, В. Стуса. (Демонструються репродукції портретів.) Як театральний художник плідно співпрацювала з видатним режисером Лесем Танюком.

У своїй творчості А. Горська не визнавала ідеологічного замовлення, офіційозу. Її завжди цікавила тільки людина. Вона була душею «шістдесятництва», одухотвореною рушійною силою всіх його зачинань, у ті задушливі часи надихала на боротьбу проти сваволі й тотального залякування. У грудні 1970 року художниця загинула за нез'ясованих обставин. Це вбивство так і не було розкрито. «Її постать яскравіша від легенди, — пишуть про А. Горську товариші, — сяйво її зірки не погасне на нашому небосхилі».

В. Стус відгукнувся на смерть А. Горської поезією, сповненою болю та відчайдушної рішучості не звертати з обраного шляху.

Ярій, душе! Ярій, а не ридай.
У білій стужі серце України.
А ти шукай — червону тіль калини,
На чорних водах — тіль її шукай.
Бо — горстка нас. Малесенька шопта.
Лише для молитов і сподівання.
Застерігає доля нас зарання,
Що калинова кров — така густа,
Така крута, як кров у наших жилах,
У білій стужі білих голосінь
Це гроно болю, що паде в глибинь,
На нас своїм безсмертям окошилось.

С. ПАРАДЖАНОВ

С. Параджанов — «божевільний геній» в українській пустелі. 1965 року в кінотеатрі «Україна» відбулася прем'єра фільму «Тіні забутих предків» за повістю М. Коцюбинського. Фільм-легенда, якому в нашому кіно судилося стати сміливим новаторським експериментом кінорежисера. Саме на цій прем'єрі І. Дзюба виголосив промову на захист безневинно засуджених, а В. Стус запропонував вставанням продемонструвати свій протест проти сваволі влади.

Керівництво кінематографа намагалося «спрямувати» творчі зусилля Параджанова «в русло соцреалізму». Але це виявилось неможливим, і всесвітньо відомий майстер, талант якого був на злеті і прагнув реалізації, залишився без роботи. Натомість — судові процеси і принизливі звинувачення. У 1991 році С. Параджанов помер.

В. ІВАСЮК

Хто сьогодні не знає пісні «Червона рута»? Людям різного віку близька її мелодія, так само як ім'я автора — В. Івасюка. Життя композитора — мов натягнута струна, мажорна мелодія якої змушувала митця робити її ще тугішою.

«Івасюківський вибух» — яскравий, могутній, підхоплений його друзями — С. Ротару, Н. Яремчуком, В. Зінкевичем, так зворушив задрімані душі, що українці, які, здавалось, уже назавжди перекували свої голоси на чужу мову, заспівали рідною. Пісні Івасюка захоплювали нові й нові позиції на естраді, нагадували нам, чийх батьків ми діти, долали національну байдужість. І це в той час, коли офіційна влада зустрічала в штики будь-який свіжий струмись у нашій культурі.

В. Івасюк зник 24 квітня 1979 року, а 18 травня знайшли його тіло.

Роки тамують біль втрати, але пам'ять береже світле ім'я композитора-самородка, відкривача новітнього пласту української музичної культури.

М. Івасюк, поет, батько Володі, писав:

Благословляю, сину, ті роки,
Що розчинили тобі навстіж двері
У царство творчості, і на папері
Лягли слова і ноти на рядки.

З Розповідь учителя або повідомлення учня.

Василь Андрійович Симоненко народився 8 січня 1935 року на Полтавщині в невеличкому селі Біївці. Дитинство його припало на воєнні й повоєнні роки. Хлопець ріс без батька, мати день і ніч працювала, аби заробити шматок хліба, а Василя доглядали дідусь і бабуся, яких він дуже любив. З дідом ранками ходив косити траву, довгими вечорами слухав казки, яких той знав безліч. Вони були справжніми друзями. Та все ж таки Василькові дуже хотілося мати батька, і він усе своє дитинство його виглядав. Як згадка про цю його найзаповітнішу мрію з'явився вірш.

У Івася немає тата.
Не питайте тільки чому.
Лиш від матері ласку знати
Довелося хлопчині цьому.

Він росте, як і інші діти,
І вистрибує, як усі.
Любить босим прогоготіти
По ранковій колочій росі.

Любить квіти на луках рвати,
Майструвати лука в лозі,
По городу галопом промчати
На обуреній, гнівній козі.

Але в грудях жаринка стука,
Є завітне в Івася одно —
Хоче він, щоб узяв за руку
І повів його тато в кіно.

Ну нехай би смикнув за вухо,
Хай нагримав би раз чи два, —
Все одно він би тата слухав
І ловив би його слова...

Раз Івась на толоці грався,
Раптом глянув — сусіда йде.
— Ти пустуєш тута, — озвався, —
А тебе дома батько жде...

Біг Івасик, немов на свято,
І вибрикував, як лоша,
І, напевне, була у п'ятах
Пелюсткова його душа.

На порозі заляк винувато,
Але в хаті — мама сама.
— Дядько кажуть, приїхав тато,
Тільки чому ж його нема?

Раптом стало Івасю стидно,
Раптом хлопець увесь поблід —
Догадався, чому ехидно
Захихикав сусіда вслід.

Він допізна сидів у коноплях,
Мов уперше вступав у гидь,
З оченят, від плачу промокших,
Рукавом витирив блакить.

А вночі шугнув через грядку,
Де сусідів паркан стирчав,
Вибив шибку одну з рогатки
І додому спати помчав...

Бо ж немає тим іншої кари,
Хто дотепи свої в іржі
Заганяє бездушно в рани,
У болючі рани чужі...

Багато прикростей випало на долю Василя. В школу йому довелося ходити за дев'ять кілометрів, зодягнений він був найгірше в класі, але не зважав на це: багато читав, учився краще за всіх, а потім поступив до Київського університету.

І в університеті, і пізніше, коли він працював журналістом у газетах на Черкащині, Василь писав вірші. Та друкувати їх не поспішав,

бо були ці твори правдивими, говорилося в них про любов не до партії і вождя, а до простих людей: діда, який працював усе своє життя, бабу Онисю, яка мала трьох синів — і всі полягли на фронті, дядька, який з голоду взяв щось на колгоспному полі і якого тепер судять.

Коли твори Василя стали друкувати, усі зачитувалися ними. Але разом зі славою почастишали погрози й наклепи. Багато людей, котрі називали себе друзями, відвернулися від поета. Поряд лишилися кохана дружина і маленький син Олень, якого Василь Андрійович дуже любив. Тільки вони та ще мама, Ганна Федорівна, підтримували його, коли він тяжко захворів. Але поет не зачерствів душею, не озлобився.

Разом зі славою і визнанням починається цькування митця, йому погрожують розпратою, були навіть напади й побої. І багато колишніх друзів відвернулися від Симоненка, боялися не те що допомогти й підтримати, а й просто сказати добре слово, подати руку. Не всі, звичайно, були й справжні товариші — не дуже багато, але були. Серед них Ілля Бердник, поет і журналіст, редактор газети у Вінниці. Він запропонував Василеві кинути Черкащину і переїхати до них, у місто на Південному Бузі, обіцяв роботу і квартиру. Але невдовзі сам був звільнений зі своєї посади за низку проблемних критичних публікацій.

В. Симоненко належав до когорти «шістдесятників» — митців, які не боялися говорити правду, не хилили голови, не корилися владі. Їх називали відступниками і запродавцями, твори не друкували, забороняли, а самих поетів відправляли до психлікарень і концтаборів. Але справжню поезію не можна вбити. Нині вона повертається до нас у збірках і піснях. В. Симоненко постає перед сьогоднішнім читачем визначником народної совісті, правди, надії й віри. Силою свого поетичного таланту, даром образного узагальнення поет підніс життя звичайних людей до рівня загальнолюдських ідеалів і проблем, долучив до духовних здобутків світової культури.

В. Симоненко помер зовсім молодим, йому було тільки 28 років, але він залишив помітний слід у нашій літературі. За повернення творів поета із забуття боролися визначні майстри слова. Серед них був і О. Гончар. Його стаття мала назву «Витязь молоді української поезії».

(За В. Кривкою)

Ось як писали про поета його сучасники.

«Не якимись формальними новаціями вразив Симоненко нас, не умільським мереживом слів, а тією внутрішньою красою, істинністю почуття, інтелектуальною наповненістю, щирим юнацьким поривом, що властиві його найкращим поезіям». *(О. Гончар)*

«Несправедливо замовчувати не лише творчість цього поета, який був і є народною совістю в українській літературі, але також і його трагічну долю.

Він був образом свого часу. А час вимагав не виховної, дидактичної літератури, а перетворюючої, діяльної, такої, яка б переробляла свідомість, творила нові, ціннісні орієнтації». *(М. Жулинський, літературознавець)*

«Симоненко вразив читача не запаморочливими, формалістичними новаціями, не вишуканим мереживом слів, а осяянням краси власної душі, справжністю почуттів, інтелектуальною високістю і молодечим завзяттям». (*О. Мусієнко, літературознавець*)

«І все-таки, мабуть, новаторство — це саме та якість, котрою позначена поезія В. Симоненка. Виявляється воно не в пошуках нових поетичних форм, жанрів, засобів образотворення, тропіки, а в самому змісті творів, у широкому, непідробному інтересі до внутрішнього світу так званої простої людини, в проникненні в її багатий внутрішній світ, у розумінні і художньому відтворенні її людської гідності, самоповаги, в розумінні неповторності кожної особистості, праві її на пошану, любов, на звичайне людське щастя за життя — та на добру пам'ять, коли вона піде з нього». (*В. Неділько, літературознавець*)

«Василь Симоненко писав афористично. Він ніби готував свої рядки для бронзових або гранітних літер. Він, здається, вимагав од поезії не лише нових відкриттів світу, а й створення моральних, політичних, загальнолюдських обов'язків і прав, які мають у майбутньому суспільстві заступити юридичні закони». (*Д. Павличко*)

«Центральною в його творчості слушно вважається патріотична тема — любові до України, її безталанного народу, висловленої з недвозначною відвертістю». (*П. Хропко, літературознавець*)

У творчому доробку В. Симоненка і громадянська лірика, й інтимна, багато творів сатиричного спрямування. Є вірші для дітей (пригадайте «Цар Плаксії і Лоскотон»).

Z Виразне читання поезії В. Симоненка «Задивляюсь у твої зіниці...».

Обмін враженнями щодо прочитаного, евристична бесіда.

— У якій стилевій манері написаний вірш? (Традиційній реалістичній.)

— Які два види лексики вживає автор у поезії, з якою метою? (Пафосну, патетичну та просторічну, аж до лайливої; очевидно, для більшого емоційного впливу, контрасту та протиставлення; лексику абстрактну — «революції, бунти, повстання» та конкретну — «без лобів їх, без очей і рук».)

— Яким постає ліричний герой цієї поезії? (Людиною з активною громадянською позицією, гарячим патріотом своєї батьківщини, якою пишається до самозабуття.)

Z Коментар учителя.

Починається вірш В. Симоненка рядком, який налаштовує на зустріч із коханою ліричного героя. Але ця кохана — Україна, мати, з якої герой не полишає дивуватися, котрою пишається, заради якої творить. Гордо і відверто заявляє поет, що батьківщина для нього — найважливіша, хоч і говорить він про це рідко через напружений сучасний темп життя, через те, що йому треба боротися з ворогами, бо «ще не всі чорти живуть на небі, Ходить їх до біса на землі». Але

йому потрібні й друзі, бо без них він не уявляє свого життя. У цій поезії громадянські мотиви поєдналися з особистими, що свідчить про глибокий патріотизм автора, злиття в його душі найсвятішого образу матері з образом батьківщини.

Z Виразне читання поезії В. Симоненка «Я...».

Обмін враженнями щодо прочитаного, евристична бесіда.

— З яким твором поета перегукується цей вірш? («Ти знаєш, що ти — людина?».)

— Які рядки ви б назвали «крилатими», афористичними, близькими до основної думки, твору? (Ми — не безліч стандартних «я» / А безліч всесвітів різних; І тільки тих поважають мільйони, / Хто поважає мільйони «я».)

— Виділіть фразеологізми, вжиті в поезії, визначте їхню роль у творі. (*Уявляти пупом, ладен розіпнути, не стати навколішки* — автор досягає образності, емоційності вислову, навіть різкості, щоб передати почуття гніву, осуду, презирства.)

Z Коментар учителя.

Вірш В. Симоненка — лірична сповідь поета про своє «я» — горде, безкомпромісне, гідне звання людини. Бездушне чиновництво намагалося зробити з народу «сіру слухняну масу», бездумного «гвинтика» великої машини, що їде в якийсь міфічне «світле майбутнє». Кращі представники нації протестували проти цього, боролися, бо кожна людина — неповторна, і «Ми — не безліч стандартних «я», а безліч всесвітів різних». Тож треба навчитися поважати себе, тому що «тільки тих поважають мільйони, хто поважає мільйони “я”».

Z Поетичний практикум.

Визначте віршові розміри поезій В. Симоненка.

За див ля юсь, у твої зі ні ці	UU —U —U —U —U
Го лу бі , три во ж ні , ні би рань .	UU —U —U —U —
Кре шуть з ніх чер во ні бли ска ві ці	—U —U —U UU —U
Ре во лю цій , бун тів і пов стань .	—U —U —U UU —

Відповідь: П'ятистопний хорей із жіночою та чоловічою перехресною римою.

Ми — це на ро ду од ві че ло но ,	—UU —UU —U —U U
Ми — о ке ан на все лю д ська сім'я .	—UU —UU —UU U—
І тільки тих по ва жа ють міль йо ни ,	—UU —UU —UU —U
Хто по ва жа є міль о ни «я» .	—UU —UU —U —

Відповідь: За основним чергуванням — дактиль; у залежності від логічного наголосу та виконавського завдання, у першому й останньому рядках можливий інший поділ на строфи — дактиль з хореем або дактиль з усученою стопою. Рима перехресна.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Найбільше мені запам'яталася думка (сподобалися рядки з поезії)...

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вміти характеризувати літературу «шістдесятників», знати про життя і творчість В. Симоненка, аналізувати його вірші, вивчити одну з поезій напам'ять; підготувати повідомлення-дослідження.

УРОК № 42

Тема. **Д. Павличко — відомий український поет сучасності, перекладач. Громадянські мотиви лірики; образно-притчевий зріз часу, історії народу, проблеми нації, окремої людини. Пісня «Два кольори», яка стала народною**

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художнє багатство, естетичну привабливість, громадянську наснагу творів поета, зацікавити ними; розвинути й удосколювати навички аналізу ліричного твору, вміння висловлюватися щодо форми та змістової глибини творів; виховувати національну самосвідомість, естетичний смак.

Очікувані результати: учні знають біографію письменника, вміють характеризувати його творчість, виразно і вдумливо читати його вірші, аналізувати їх, визначати причини популярності, висловлювати власні враження та думки.

Обладнання: портрет письменника, видання його творів, перекладів, ілюстрації до них, аудіозапис пісень.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Вставай, Україно, вставай,
Виходь на дорогу свободи,
Де грає широкий Дунай,
Де ждуть європейські народи.

*

Ти зрікся мови рідної. Нема
Тепер у тебе роду, ні народу.
Чужинця шани ждатимеш дарма —
В твій слід він кине сміх — погорду!
Ти зрікся мови рідної...

Давно написав ці слова український поет Д. Павличко, але як актуально вони звучать і донині!

Одному з краєвих митців сучасності й буде присвячено сьогоднішній урок.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Перевірка домашнього завдання.

Заслуховування повідомлень-досліджень учнів на тему «Образ України у творчості В. Симоненка» та «Інтимна лірика В. Симоненка» із художнім читанням віршів («Україні», «Україно, п'ю твої зіниці...», «О земле з переораним чолом...», «Земле рідна! Мозок мій світліє...», «Скільки в тебе очей...», «Де ви зараз, кати мого народу?», «В букварях ти наряджена й заспідничена», «Лебеді материнства» та ін. — до першої теми; «Буду тебе ждати, там де вишня біла...», «Коли б тобі бажав я сліз і муки...», «Ікс плюс ігрек», «Всі образи й кривди до одної...», «Я чекав тебе з хмари рожево-ніжної...» та ін. — до другої теми.)

Z Творча робота.

Прокоментуйте афористичні висловлювання В. Симоненка (можливо, доповнивши їх своїми), схарактеризуйте за ними поета.

«Немає нічого страшнішого за необмежену владу в руках обмеженої людини...»

«Треба написати поему про Герострата. Це зараз дуже актуально. Земля кишить геростратами».

«Щасливий той, хто хоче мало від життя — він ніколи не розчарується в ньому».

«Найпростіший і найкоротший шлях до так званого щастя — стати обивателем».

Z Читання напам'ять віршів В. Симоненка.

(За вибором учнів.)

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Слово вчителя або повідомлення учня.

Шлях сучасного письменника літературознавця й перекладача Д. Павличка і в житті, і в літературі, і в громадській діяльності був надзвичайно складним. Таким він залишається, мабуть, і досі, зважаючи на наш непростий час. Були в його житті злети й падіння, гоніння, покарання та нагороди, переоцінка цінностей.

Дмитро Васильович Павличко народився 28 вересня 1929 року в с. Стопчатові на Івано-Франківщині в багатодітній селянській сім'ї. Початкову освіту майбутній поет здобув у польській школі села Яблунів. Вчився в Коломийській гімназії та радянській десятирічці, а 1948 року вступив до Львівського університету. Студентом він очолював літературну частину Львівського театру юного глядача. 1953 року Д. Павличко вступив до аспірантури, досліджував сонети І. Франка, але невдовзі

залишив наукову роботу. Того ж року вийшла його перша збірка поезій «Любов і ненависть». З 1954-го Д. Павличко — член Спілки письменників СРСР. У 1957–1959 роках завідував відділом поезії журналу «Жовтень». Тоді ж вийшли друком поетичні збірки «Моя земля» (1955) і «Чорна нитка» (1958). Збірка «Правда кличе» (1958) була визнана «ідеологічно ворожою», а весь її тираж повністю знищений. 1964 року Д. Павличко переїхав до Києва і очолив сценарну майстерню кіностудії ім. О. Довженка. Ним були написані сценарії кінофільмів «Сон» (1965) і «Захар Беркут» (1970). З 1966 по 1968 роки Д. Павличко працював у секретаріаті Спілки письменників України. Етапною для поета стала збірка «Гранослов» (1968), у якій він осмислював ідеї, багато в чому спільні для покоління шістдесятників: проблема людини, її взаємин з природою і навколишнім світом, проблема історичної пам'яті народу тощо. Протягом 1971–1978 років Д. Павличко редагував журнал «Все-світ». Серед багатьох поетичних книжок, що виходили у 1970–1980-ті роки, можна виділити збірки «Сонети подільської осені» (1973) і «Таємниця твого обличчя» (1979). Поезіям Д. Павличка властиві філософізм, глибина роздумів над сутністю людського буття, звернення до канонічних строф (сонет, терцина, рубаї) та творче використання фольклорних образів і мотивів.

Д. Павличко — лауреат Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка 1977 року, автор багатьох літературно-критичних статей, один із засновників Народного руху України, Демократичної партії України, у 1990–1994 роках — депутат Верховної Ради, певний час був послом України в Канаді. У збірці «Покаянні псалми» (1994) поет прагне переосмислити власне життя, розмірковує над історією та майбутнім України.

Д. Павличка цікавлять усі теми й проблеми, що йому сучасні. Так, образно-притчевий зріз часу ми бачимо у вірші «Коли помер кривавий Торквемада». До речі, через цей вірш було знищено всю збірку, видану 18-тисячним тиражем, і автор мав великі неприємності. Томас Торквемада — кривавий тиран минулого — асоціюється з особою Сталіна. Тирана не стало, але залишилися прибічники тоталітарного режиму й засоби застрашення народу, тому ніхто не поспішав радіти. І небезпідставно.

Поет завжди переймався проблемами збереження національної свідомості рідної мови. Тому бодем душі пройняті його вірші про це.

Z Виразне читання поезій Д. Павличка.

(Учні виразно читають вірші «Між горами в долинах — білі юрти...», «Полечу я до Монголії» та ін.)

Z Обмін враженнями щодо прочитаного, бесіда.

— Кого й чому ставить поет за приклад українцям? (Монголів, які бережуть свою культуру, мову, на відміну від деяких українців розуміючи, що це основа народу, нації, держави.)

Z Слово вчителя.

Не можна не захоплюватися інтимною лірикою поета — задушевною, неповторною, часто несподіваною:

Найдовша з усіх доріг —
Дорога твого приходу.
Набільша з усіх таємниць —
Таємниця твого обличчя.

*

Я тебе обгорну руками,
Поцілунками обів'ю.
А в серці, на самім денці,
Сховаю печаль твою.

*

Ти — дощ. А я — мов явір,
Хочу листям тебе зловить.
Але в кроні, як сні в уяві,
Краплини твої лиш мить.

Z Виразне читання поезій.

(Учні декламують інші вірші інтимної лірики Д. Павличка, зокрема зі збірки «Таємниця твого обличчя».)

Z Слово вчителя.

Д. Павличко досконало володіє поетичною майстерністю. Йому до снаги і класичні вірші, і сонети, і верлібр, і рубаї. Поезії його часто задушевні, мелодійні, тому багато з них покладені на музику.

Найвідоміші — «Два кольори» та «Лелеченьки». Перша — на музику О. Білаша, друга написана до фільму «Сон», присвяченого Т. Г. Шевченку.

Z Прослуховування аудіозаписів пісень, виразне читання.

Z Заключне слово вчителя.

«...Бувають хвилини, — зізнається Дмитро Васильович, — коли я відчуваю, як пісня повертає мені духовну силу, як оновлюється, очищається моє ество... без того таємного зв'язку, який існує між піснею і моєю душею, я не міг би писати». Можливо, саме цим пояснюється та особлива задушевність, теплота слів поезії «Два кольори», у якій вгадується і філософська мудрість життя, і нелегкий шлях ліричного героя, і кривий зв'язок його зі своєю землею, родом, традиціями народу. Недаремно ж багато шанувальників цієї пісні вважають її народною.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Мені запам'яталися такі поетичні рядки Д. Павличка: ...

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати про життя і діяльність митця, вміти характеризувати його творчість; вивчити напам'ять вірш «Два кольори», аналізувати його.

УРОК № 43

Тема. **I. Драч — невтомний шукач нового змісту і нової форми в поезії. «Балада про соняшник» — поетичний роздум про суть мистецтва, процес творчості. Символіка образів**

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю письменника-новатора, зацікавити ними; допомогти осмислити ідейно-художню глибину поетичних творів митця; розвивати, вдосконалювати вміння аналізувати поетичні твори, висловлювати власне розуміння їхніх образів-символів, порівнювати класичні зразки з новаторськими; виховувати прагнення до доброти, широти світогляду та світосприймання, усвідомлення моральних переваг творчої, душевно щедрої людини.

Очікувані результати: учні знають матеріал про життєвий і творчий шлях письменника, його новаторські пошуки; вміють виразно і вдумливо читати вірші поета, аналізувати їх, визначати символіку, висловлювати власні думки щодо прочитаного, описувати свої враження.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстративні матеріали до біографії й творчості.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Перевірка домашнього завдання.

1. Робота в парах. Повторення поезії Д. Павличка «Два кольори» напам'ять.
2. Читання вірша напам'ять (або співання, у кого є хист для цього).
3. Визначення рис індивідуального стилю поета Д. Павличка.

Z Поетичний практикум.

Визначте віршовий розмір пісні «Два кольори».

Як_я ма_лім зби_рав_ся на_вес_ні	_У_— _У_— _У_— _У_— _У_—
Пі_ти_ у сві_т не_зна_ни_ми шля_ха_ми ,	_У_— _У_— _У_— _У_— _У_— _У_—
Со_р_о_ч_ку ма_ти ви_ши_ла ме_ні	_У_— _У_— _У_— _У_— _У_— _У_—
Чер_во_ни_ми і чо_р_ни_ми нит_ка_ми .	_У_— _У_— _У_— _У_— _У_— _У_—

Відповідь: П'ятистопний ямб із чоловічою та жіночою перехресними римами.

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

«Його поезія — органічна, природна, вона не з самопримусу писана в риму, а з необхідності душі та серця існування саме в такому вигляді, саме в такій формі», — писав про свого побратима по перу І. Драча Є. Гуцало. Про поета, чий невтомний шукання відкривають нам світ поезії по-новому, ви дізнаєтесь сьогодні на уроці.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ; ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Слово вчителя.

Іван Федорович Драч народився 17 жовтня 1936 року в с. Теліжинці, що на Київщині, в сім'ї робітника. Закінчив середню школу в Тетіїві. Працював учителем, перебував на громадській роботі. Навчався на філологічному факультеті Київського університету (1957–1962), згодом працював у «Літературній Україні». Через два роки закінчив сценарні курси в Москві.

Перша збірка поезій «Соняшник» побачила світ 1962 року й одразу принесла авторові визнання. Після неї — з певними інтервалами — вийшли «Протуберанці серця» (1965), «Поезії», «Балади буднів» (1967), «До джерел» (1972), що виявили оригінальність художнього мислення поета, його постійні шукання нового. Згодом з'явилися збірки віршів і поем «Київське небо» (1976), «Дума Вчителя» (1977), «Соловейко-Сольвейг», «Сонце і слово» (1979), «Теліженці» (1985).

І. Драч відомий і як кінодраматург: за його сценаріями поставлено фільми «Криниця для спраглих», «Камінний хрест» (на основі новел В. Стефаніка), «Іду до тебе» (про Лесю Українку), «Пропаля грамота», «Вечори на хуторі поблизу Диканьки» (за оповіданнями М. Гоголя), «І в звуках пам'ять відгукнеться», «Зона» (у співавторстві з М. Мащенко; за однойменною п'єсою М. Куліша).

І. Драч перекладає твори вірменських, грузинських, башкирських, литовських, латиських, російських та західноєвропейських поетів. У той же час його твори перекладені багатьма європейськими мовами. Критичні статті І. Драча зібрані у книжці «Духовний меч».

Драч очолював Київську організацію СПУ, був організатором і першим головою Народного Руху України. Нині продовжує працювати на літературній ниві.

Як і для кожного митця, для І. Драча завжди була актуальною тема митця та мистецтва. До неї він підійшов творчо, по-новому переосмисливши жанр балади. Перша збірка, перші вірші — і читач вражений, так само, як і ліричний герой «Балади про соняшник».

Z Виразне читання балади І. Драча «Балада про соняшник».

Обмін враженнями щодо прочитаного, бесіда.

- Чому — «соняшник»?
- Чому — «балада»?
- Де рима, віршовий ритм?
- То це, можливо, й не вірш?

Z Коментар учителя.

На початку 60-х творчість поета сприймалася неоднозначно, багато кого дратувала асоціативність, метафоричність, символізм його творів, незвичні словосполучення, сміливе введення в мову вірша наукової лексики. Цікавою видається вже перша збірка поета «Соняшник», в якій оспівувалась доля звичайної людини, невечірність людського генія

на теренах науки й техніки, бажання розгадати таємниці буття. І до сьогодні «візитковими» для І. Драча є твори, які ще на початку 60-х захоплювали читачів неординарністю поетичного мислення: «Балада про соняшник» (котра дала назву й дебютній збірці) та «Етюд про хліб».

І. Драч назвав свій твір про соняшник баладою, але балада, зокрема фольклорна, — вид ліро-епічної поезії фантастичного, історико-героїчного або соціально-побутового змісту з драматичним сюжетом. Тобто «Балада про соняшник» не вкладалася в загальноприйнятому розумінні в рамки цього жанру, маючи ознаки то притчі, то медитації, то невеликої поеми. «Балада про соняшник» — твір незвичний. Йому притаманні баладні елементи фантастики (зокрема, олюднення образів соняшника і сонця, їх «одивнення» за рахунок навмисного заземлення, спрощення), особливий драматизм (адже справжнє потрясіння переживає химерний персонаж із зеленими руками й ногами від дивовижного видава — сонця на велосипеді). Сюжет твору доволі кумедний: живе соняшник, своєю поведінкою він нагадує звичайного хлопчика, який бігає наввипередки, рве на груші гнилиці, купається біля млина, стріляє горобців з рогатки тощо. Єдину відмінність відзначає автор: у соняшника було шортстке зелене тіло. І от якось після купання, стрибаючи на одній ніжці, щоб вилити з вуха воду, він побачив сонце «у червоній сорочці навипуск, що їхало на велосипеді, обминаючи хмари у небі». І соняшник, застигнувши в німому захопленні, просить, щоб сонце або дало покататись на велосипеді, або посадило його на раму. На перший погляд, цей вірш — просто весела забавка. Але своєрідний висновок твору примушує визнати, що перед нами — не потішна оповідка про дивні події, а притча про красу й силу поезії:

Поезіє, сонце моє оранжеве!
Що миті якийсь хлопчисько
Відкриває тебе для себе,
Щоб стати навіки соняшником.

П. Тичині в «Баладі про соняшник» сподобалось, що добре відомо в літературі тема — обдарованості й таланту — була подана цілком по-новому: тільки той творець зможе відкрити сонце поезії, хто, поглянувши на це сонце, навіки ним захопиться. Досить цікавим є вибір образів на роль поезії та поета. Якщо сонце — символ світла, тепла, чистоти, життя — цілком підходить на роль поезії, то на соняшник як образ поета вибір випав через його національну символіку. Можна говорити, що заглиблений корінням в землю соняшник, який тягнеться голівкою до сонця і нагадує його (сонце) формою і кольором, досить точно передає думку автора: поет має прагнути високості в поезії, але при цьому «закорінюючись» у рідний ґрунт, національну творчість. Також новим у цьому творі було ще й те, що І. Драч звернувся не до класичного римованого вірша, а до верлібру — тобто вірша без рими і розмірів з довільним чергуванням рядків різної довжини. Отже, тільки в одному поетичному творі збірки «Соняшник» спостерігається новаторство І. Драча в жанрі балади, ритмічно-інтонаційних особливостях твору й неординарному розкритті теми.

Z Слово вчителя.

«Іван Драч — поет, який мислить філософськими категоріями, що відбивають складну реальність, болючі драми нашої доби, що проходять крізь людське серце і людський розум», — пише про митця літературознавець М. Ільницький. Чи не найбільшим бодем стала для поета Чорнобильська катастрофа, якій він присвячує поему «Чорнобильська мадонна», пройняту бодем за скоєне та тривогою за майбутнє людства.

Z Виразне читання уривків з поеми. Обмін враженнями щодо прочитаного.

Z Слово вчителя.

«Поезія Івана Драча по-материнському прихилає до людини, до всього білого світу, земне слово його, якщо переадресувати поетові його ж рядки, “сповнене небом”.

...Поезія Івана Драча — це поезія осягнення», — зазначає письменник Л. Мкртчян. Від себе додамо: часто іронічного осягнення.

Z Виразне читання вірша «Крила» (Новорічна казка). Обмін враженнями щодо прочитаного.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Завдання учням.

Складіть тези: «Риси індивідуального поетичного стилю І. Драча».

(Слід відзначити новаторство змісту та форми, переосмислення жанру балади, етюду, введення наукової лексики, відгук на злободенні теми, самоіронію, метафоричність, алегоричність та символічність образів.)

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Мене зацікавило (вразило)...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вміти розповісти про письменника, характеризувати його творчість, аналізувати поезії.

УРОК № 44

Тема. **М. Вінграновський — поет, прозаїк, кіномитець. Вселюдські, національні мотиви крізь призму «інтимного самозосередження». Збірка інтимної лірики «Цю жінку я люблю»**

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю митця, зацікавити ними; допомогти усвідомити ідейно-художнє багатство, естетичну привабливість поезій письменника; розвивати асоціативне мислення, вміння аналізувати ліричні твори, висловлювати власні враження та думки; виховувати розуміння великого значення почуття любові в житті людини.

- Очікувані результати:** учні знають матеріал про життєвий і творчий шлях письменника, вміють виразно і вдумливо читати його поезії, характеризувати їх, визначати риси індивідуального стилю письменника, висловлювати власні думки та враження.
- Обладнання:** портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них; ілюстративні матеріали до біографії (фрагменти кінофільму з його участю та ін.).
- Тип уроку:** нетрадиційний (урок-спостереження).

Хід уроку

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Міні-диспут.

— Яка роль поезії в суспільному житті народу, в житті інтелектуала, пересічного громадянина, поета (митця)?

Z Бесіда.

— Чим запам'ятався вам І. Драч як особистість, поет, громадянин?

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

У передмові до «Вибраних творів» М. Вінграновського видатний літературознавець І. Дзюба написав проникливі ключові слова про те, «що є тремким ядром поезії Вінграновського, осередням, навколо якого розгортається увесь зміст душевного життя і до якого все так чи інакше знову і знову повертається, все невтримно тяжіє. Це — народ, нація, Україна... Це просто те, чим живе його душа».

Перефразовуючи відоме висловлювання, не знаєш, кому надати перевагу — поетові-громадянину й патріотові, мудрому філософові, тонкому цінителеві пригоди чи ніжному лірикові-романтику. Про це ми й будемо говорити сьогодні на уроці.

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Z Робота з документом.

ЯСКРАВА ОСОБИСТІСТЬ ПОЕТА М. ВІНГРАНОВСЬКОГО, УЧНЯ О. ДОВЖЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО ТАЛАНТУ
Микола був другою дитиною в родині Степана й Зінаїди Вінграновських. А всього дітей у них було четверо.

Народився 7 листопада 1936 року в м. Первомайську на Миколаївщині, куди батьки в час розкуркулення переїхали із с. Кумарі.

Коли розпочалася війна з фашистами, Степан і Зінаїда вирішили повернутися в рідне село.

Поруч з Вінграновськими жив шанований у селі дід Рятушняк. Це був чоловік розумний, компанійський, дотепний. Дуже любив його юний Миколка. У діда хлопчик завжди знаходив добру раду, захист і підтримку. Тому згодом в оповіданнях і повістях М. Вінграновського так часто зустрічається колоритний образ діда Рятушняка.

У Кумарях Миколка пережив роки німецько-румунської окупації. Нелегкі то були часи. Кумарівська початкова школа тоді працювала нерегулярно. Тут і розпочав хлопець своє навчання.

Ще з дитинства Микола відзначався допитливістю та веселою вдачею. До війни батько купив йому велосипед. У селі це була дивина. Одноліткі заздрили Миколі. Але він залюбки давав хлопцям покататися. А коли їхав сам, голосно проказував: «Повертаю праворуч — їду на Одесу», «Повертаю ліворуч — їду в Первомайськ», «Їду на північ — там Київ». «І як то він усе знає?», — дивувалися хлопчачки.

І ще мав Микола надзвичайний хист помічати те, що інші не завжди помічають, відчувати неповторну красу природи, доброту людську. Ровесники Вінграновського згадують, що Микола, пасучи череду, завжди був душею компанії юних пастухів: таку історію цікаву розкаже, що аж роти пороззявляють. І до хитрощів був удатний. «Ви, — каже до хлопців, — за мене корови попасіть, а я вам за це увечері ще цікавішу історію розкажу. . . » Та й ходить замріяний по степу, щось бурмочучи собі під ніс. Либонь, оту обіцяну історію вигадує. . .

Закінчилася війна. Повернувся батько з фронту. Справи сімейні пішли на краще. Микола вчився добре, дуже любив читати.

Згодом сім'я Вінграновських знову переїхала до Первомайська. Жили на околиці міста, на Богополі. Тут Микола успішно закінчив середню школу № 17.

М. Вінграновському йшов 19-й. Дуже хотілося стати артистом. Хлопець твердо вирішив вступити до театрального інституту. А був той інститут у Києві.

Згодом письменник згадуватиме:

«Дорога від нашої хати до Київського театрального інституту пролягає між скіфськими могилами по старому Чумацькому шляху з Криму на Чернігів. З новим коричневим магазинним чемоданом я вийшов на ту дорогу, на її сухий світанковий асфальт. . .

У Києві стало страшнувато: на вулицях людей було більше, ніж недільними днями на базарі в Умані і навіть у Саврані. . .

Під кінець складання екзаменів моє економічне становище впало нижче рівня слаборозвинутих країн. Гроші на дорогу додому недоторкано лежали в кишені й обпалювали мою душу.

. . . У дворі чорніла колонка з водою. Вранці я напивався води на цілий день — і бігом до інституту. Від щоденного пиття з колонки хлорованої води мої кістки і тіло пропахли хлоркою так, що на мене боялися сідати мухи.

Та перед останнім екзаменом я був порятований: у прибиральниці нарвав на руці палець і мити підлогу в гуртожитку взявся я. За це одержав «гонорар»: кавун, оселедець, а хліба — скільки з'їси. Одне слово, на останній екзамен я прийшов у бойовій готовності.

Складали ми етюди. . . Мені треба було зіграти глядача, який дивиться в кінотеатрі фільм Чарлі Чапліна. . . Чаплін смішний, то мені, глядачеві, належало сміятися. Та по очах членів приймальної комісії я побачив, що цей етюд давали вже не одному абітурієнтові. Роздумувати було ніколи, я сів на стілець, покліпав очима перед уявним кіноекраном і заснув. З кожною хвилиною сон мого персонажа міцнів, в уявному залі знімалася буря, на неї я, не розплющуючи очей, намагався відповідно реагувати і разом з тим дивився і далі свій сон натомленої людини. Отже, поставили мені п'ятірку. . . »

Так у 1955 році М. Вінграновський став студентом акторського факультету Київського театрального інституту. Десь із середини вересня йому запропонували, крім занять з акторської майстерності, відвідувати заняття ще й з режисури. Надалі він став навчатися і там, і там. Почалися усілякі режисерські розробки, аналізи п'єс, креслення мізансцен — хлопець накинувся на цю роботу, як вогонь на суху соломку. . .

А невдовзі в кабінеті ректора відбулася перша зустріч молодого Вінграновського з великим Довженком. Олександр Петрович м'яким, уважним поглядом розглядав юного студента. Щоб зняти напруження у зніяковілого хлопця, Довженко розпитував, звідки він, хто його батьки, скільки в сім'ї дітей, як називається їхня річка. . . Вінграновський згадує:

«Довженко запитав, що я читав на екзаменах. Я читав “Гонта в Умані” — трагічний розділ з поеми Шевченка “Тайдамаки”. Він попросив прочитати. Я прочитав. І коли закінчив читати, Довженко раптом рвучко встав . . . беззаперечним, владним голосом сказав, що забирає мене з собою в Москву, в кіноінститут».

Спостережливий митець одразу ж помітив, що бідний студент відклеєні підметки своїх черевиків пришив мідною дротиною. Наступного дня, під час другої зустрічі з Миколою, він дав юнакові гроші на нове взуття. Згодом, уже в Москві, Довженко не випускав з поля зору свого студента-улюбленця. Передусім примушував наполегливо працювати над собою, багато й системно читати, цікавився його першими поетичними спробами, підтримував матеріально. Не випадково ж геніальний митець обрав Миколу на роль Івана Орлюка в «Повісті полум’яних літ», а про Орлюка Олександр Петрович говорив, що це він сам, Довженко.

(За спогадами Д. Кота)

У поезію М. Вінграновський ввійшов першою публікацією в журналі «Дніпро» (1957, № 2) та наступними — у журналі «Жовтень» (1958, № 8) та «Літературній газеті» (1961, 7 квітня). 1962 року побачила світ перша збірка поезій «Атомні прелюди», яка викликала захоплення у читачів і неприхильну критику навкололітературних чиновників. У творчості тридцятирічного поета ідеологічна критика побачила (о, жах!) абстракціонізм та сюрреалізм. І тут «помітив» молодого поета вже інший метр — М. Рильський, який і захистив його, вказав на «виняткову національну виразність його лірики» і відзначив окремі невдалі образи.

Художній світ М. Вінграновського — у його ліриці. Вона по-своєму кінематографічна: коли на першому плані ліричне осягнення, інтимне переживання, то на другому — глибоке філософічне осягнення сутності, чи навпаки. Вінграновський — шістдесятник за суттю цього поняття, за ємкістю ідей та образів у його творчості. У цьому переконують нас його книги: «Сто поезій», «Поезії», «На срібнім березі», «Київ», «Губами теплими і оком золотим», «Цю жінку я люблю», «З обійнятих тобою днів», низки книжок для дітей та роман «Северин Наливайко».

Z Виразне читання поезії «Сеньйорито акаціє, добрий вечір...».

Z Робота в групах.

I група — традиційний аналіз поезії.

II група — пообразний аналіз поезії.

III група — проблемно-тематичний аналіз поезії (або есе).

IV група — аналіз за автором (послідовний).

Орієнтовні відповіді

I група

Поезія М. Вінграновського «Сеньйорито акаціє, добрий вечір...» належить до жанру інтимної лірики. Її тема — зустріч закоханих через багато років, відчуття й переживання ліричного героя через цю зустріч, спогади про щасливий час і неможливість його повернути. Образи в поезії є як реальними — ліричний герой та його колишня кохана, так і символічними — акація, котра асоціюється з духмяним білим цвітом та колючками; осінь — зрілі літа людини; пожежа, вогонь — пристрасті,

кохання; мости, дороги — життєвий шлях. Головну думку (справжнє кохання — солодке почуття, яке не забувається з роками) поет утверджує через метафору — метаморфозу. Його кохана — «сеньйорита акація» — поєднання вишуканого, гордого з трохи насмішкуватим, ущипливим. Минули роки, настала осіння пора в природі і в житті героїв, а вона — все така ж «пожежа», «вогонь по плечі». Любов із часом «відболіла», але несподівана зустріч відродила почуття — «і солодше любити знов...» Щирі, свіжі почуття ліричного героя автор передає через метафори різних видів, оксюморон «колюче щастя», звертання «пожежо моя», гру слів «забув був вас», повтори, риторичні питання та інші художні засоби.

Вірш викликає гаму відчуттів, почуттів та роздумів — від філософського усвідомлення плинності часу й вічності кохання до естетичного задоволення, замилювання красою поетичних рядків.

II група

Центральним образом поезії М. Вінграновського «Сеньйорито акаціє, добрий вечір...» є ліричний герой. Це людина зрілого віку, у котрої «У годину суху та вологу відходились усі мости».

З юності закоханий у «сеньйориту акацію» — очевидно, горду, примхливу дівчину, «колюче щастя». Але шляхи їхні розійшлися. Довго «боліло» й «горіло» серце юнака, тільки з роками притупився цей біль, ці почуття, і він, змучений, «перехрестивсь». А випадкова зустріч (чи не випадкова?) — і «Я забув, що забув був вас». Важче любити далеке, але «солодше любити знов». Шкода лише, що «Осінь... і останній я...»

Лірична героїня — «сеньйорита акація» — свіжий і неповторний образ. Він асоціюється зі звичайністю, витривалістю, запашними квітами та гострими колючками — не кожен наважиться мати з нею справу.

Метафори — називання «пожежо моя», «вогонь по плечі» вказують, очевидно, не лише на колір волосся, а й на запальний, пристрасний характер. Екзотичне звертання «сеньйорито» теж «промовляюче» — тут і шляхетність, і ніжність, і та ж пристрасність. Їхні з ліричним героєм дороги розійшлися (а може, взаємності й не було?), та щось усе ж таки примушує її повернутися, згадати, і, можливо, пожалкувати (але це — «за кадром!»). Поряд із реалістичними образами, овіяними романтикою почуття, у поезії багато символічних.

Осінь — у перекладі на людське життя — глибока зрілість; вогонь, пожежа — пристрасті, почуття; мости, дороги — життєвий шлях; година суха та волога — час життєвих радощів, перемог, удач та невдач.

І реальні, й символічні образи подані в емоційному ключі, через сприйняття головного героя й розкривають головну думку: почуття любові, кохання надзвичайно важливі в житті людини, відправні точки на шляху до щастя.

III група

Тема кохання в літературі — вічна. І розкрита вона давно, повно та різнобічно. Тисячі віршів написано про взаємне кохання, яке дає крила людині, підносить її, робить щасливою. Ще більше творів про нерозділене кохання, трагедії, з ним пов'язані. А є кохання — світлий

спогад юності, весни, яким треба «переболіти». Ніхто не знає, яким залишилося б це перше почуття, коли б дійшло до логічної фази — шлюбу. Чи не стерлося б, не зміліло під впливом буденності, побутових труднощів, як це часто трапляється в житті?

Тому проблема кохання теж вічна: чи справжнє воно, чи витримає випробування часом, життєвими негараздами, різними спокусами.

Як бачимо, у вірші М. Вінграновського ліричний герой проніс через усе життя світле й сильне почуття кохання до свого «колючого щастя», «сеньйорито акації». Можна було б уже й забути, але ні. Побачив — і пожежа в душі спалахнула знову. Як солодко «любити знов», хоч лягла вже на плечі осінь — тягар прожитих літ («осінній я»).

Проблему кохання автор розглядає як проблему щастя, дару Божого, що осяває життя, робить його багатим, духовно наповненим.

IV група

«Сеньйорито акаціє, добрий вечір. Я забув, що забув був вас», — такими розмовними, трохи іронічними інтонаціями починається поезія М. Вінграновського. І неясно, про кого, про що йдеться — чи про кохану жінку, яку випадково зустрів після багатьох років розлуки, чи це дерево, біля якого в юності зустрічалися з коханою. У словах-звертаннях «сеньйорито», звучить стільки захоплення, поваги («ви») й навіть обережності, бо ж «колюча»! Минули роки («осінній час»), любити світлу мрію все важче, але ж і «солодше»! Хоча, хто може сказати напевно, що «воно за таке любов?» , адже кожен відкриває її для себе заново і по-своєму. Багато в житті пережито ліричним героєм, «відболіло, прогоріло», почали загоюватися душевні рани. Зітхнув із полегшенням. І раптом — зустріч! Пожежа! Але вогонь горить рівно, тепло, зігріваючи «осінню» душу закоханих (чи закоханого?). Читаючи цю поезію, отримуєш естетичне задоволення від краси почуттів, краси художніх слів, так майстерно дібраних автором.

Z Виступи представників груп.

Z Висновки вчителя або учня-аналітика.

Ми побачили різні шляхи літературознавчого аналізу поетичного твору, але всі вони мають одну мету: розкрити ідейно-художні особливості, естетичну цінність поезії, наші відчуття й думки, що виникли при її читанні.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

- Найбільше мені сподобався метод дослідження...
- Мене вразила поезія М. Вінграновського...

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вміти розповідати про життєвий і творчий шлях М. Вінграновського, аналізувати його поезії; вивчити напам'ять вірш «Сеньйорито акаціє, добрий вечір...»; підготувати повідомлення.

Тема. **Ліна Костенко. Життєвий і творчий шлях.
Риси індивідуального стилю**

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю сучасної письменниці, зацікавити ними, спонукати до читання; розвивати навички виразного читання напам'ять, сприйняття інформації на слух, виділення головного, оцінювання його; виховувати активну громадянську позицію, любов до літератури, пошану до митців.

Очікувані результати: учні знають матеріал про життєвий і творчий шлях письменниці, її творчі пошуки та знахідки, вміють визначати риси індивідуального стилю.

Обладнання: портрет письменниці, видання творів, ілюстративні матеріали до біографії, аудіозаписи пісень на слова Ліни Костенко.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАЬ УЧНІВ

Z Перевірка домашнього завдання.

Розповідь напам'ять поезії М. Вінграновського «Сеньйорито акаціє, добрий вечір...».

**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ.
ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**

Z Вступне слово вчителя.

7 лютого 2011 року. Харків. Величезний палац Театру опери та балету в центрі міста. На сьому годину вечора призначена зустріч із живим класиком, легендою української літератури, поетесою Ліною Костенко. Четверта дня. Зал переповнений, хвилюється, очікує. А на вулиці — не черга, потік людей. Так і хочеться сказати словами Т. Шевченка: «Наша дума, наша пісня не вмре, не загине... От де, люде, наша слава, Слава України!»

Книгу Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» купують навіть ті, хто ніколи не купував українських книжок. У чому ж феномен цього явища? Про це поговоримо сьогодні на уроці.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Прослуховування аудіозаписів.

(Прослуховуються пісні на слова Ліни Костенко у виконанні О. Богомолець та ін.; художнє читання віршів поетеси.)

Z Обмін враженнями.

Z Розповідь учителя (або повідомлення учня).

Ліна Василівна Костенко народилася 19 березня 1930 року на Кі-івщині, у Ржищеві.

1936 року родина Костенків перебирається до Києва, де Ліна закінчує школу й вступає до педагогічного інституту ім. М. Горького (нині — Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова). Тут, у Києві, вона вдається до одного зі своїх вирішальних кроків: 1951 року залишає педінститут та їде до Москви у Літературний інститут ім. О. М. Горького, який 1956 року закінчує із відзнакою. Період навчання в Літінституті залишився у віршорядках і поезіях пам'ятними асоціаціями, що «прописані» молодістю духу, безпосередністю вражень, письменницькими іменами, колористичністю природи:

Там Пастернак, а там живе Чуковський,
а там живе Довженко, там Хікмет.
Все так реально, а мороз — чукотський,
а ми на лижах — і вперед, вперед!
Ще всі живі. Цитуємо поетів.
Ми ще студенти, нам по двадцять літ.
Незрячі сфінкси снігових заметів
перелягли нам стежку до воріт.

(«Підмосковний етюд»)

Лі. Костенко дуже рано відчула потяг до поезії. Вірші вона писала з дитинства. Як свідчать історики літератури, перша її публікація припала на юнацький вік і сталася 1946 року. В повоєнний час Ліна Костенко друкувалася в часописі «Дніпро», молодіжних літературних альманахах. У другій половині 1950–1960-х років її вірші публікувалися в часописах «Вітчизна», «Дніпро», «Прапор» (нині «Березіль»), «Жовтень» (нині «Дзвін»), «Літературна газета» (нині «Літературна Україна»).

Перша збірка її поезій — «Проміння землі» (1957) — вийшла друком тоді, коли в митцеві поєднуються свіжість думки й початки світоглядної зрілості. Услід за цим побачила світ збірка «Вітрила» (1958). Невдовзі було опубліковано й збірку «Мандрівки серця» (1961).

1963 року підготовлено до друку нову збірку Ліни Костенко — «Зоряний інтеграл», проте тоді вона не побачила світ, бо її було розсипано. 1972 року та ж своєчасно «невтілена» доля випала й збірці «Княжа гора», що стало свідченням складності стосунків поетеси із чинною системою.

Недрукування поетичних книжок Ліни Костенко тривало шістнадцять років. У цей час Українським видавництвом «Смолоскип» ім. В. Симоненка було випущено збірку Ліни Костенко «Поезії» (1969, Балтімор — Париж — Торонто), до якої увійшли твори з усіх написаних на той час книжок, у тому числі й «Зоряного інтегралу».

«Відлига» у ставленні влади до постаті й творів Ліни Костенко позначилась виходом збірки віршів «Над берегами вічної ріки» (1977). Після цього було випущено історичний роман у віршах «Маруся Чурай» (1979), що став однією з найвищих і найвражаючих «пірамід» у творчості Ліни Костенко, та збірку «Неповторність» (1980).

Книжка «Сад нетанучих скульптур» (1987) вкотре засвідчила тяжіння поетеси до жанрової поліфонії, явивши у своїй структурі як ліричні вірші (розділ «Невидимі причали»), так і нові для письменниці

форми — драматичні поеми «Сніг у Флоренції», «Дума про братів неазовських», поему-баладу «Скіфська одиссея».

До «Вибраного» (1989) увійшли як твори з опублікованих раніше книжок, так і вірші із «Зоряного інтегралу» та «Княжої гори», а також найновіший цикл під назвою «Інкустації». Історичний роман «Берестечко» (1999) також став духотворною культурною подією.

До цього переліку варто додати літературознавчу розвідку Ліни Костенко «Поет, що ішов сходами гігантів», у якій розглядаються драматичні поеми Лесі Українки й видрукувану як передмову до книжки «Леся Українка. Драматичні твори» (1989). Окремим виданням вийшла лекція, що була прочитана поетесою 1 вересня 1999 року в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» і мала назву «Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала» (1999).

Виявом повномасштабного визнання творчості Ліни Костенко варто вважати відзначення її 1987 року Державною премією Української РСР ім. Т. Г. Шевченка за історичний роман у віршах «Маруся Чурай» і збірку «Неповторність».

1994 року Ліна Костенко стала лауреатом престижної премії Франческо Петрарки (Італія), якою її відзначили за поетичну збірку «Інкустації».

Може скластися уявлення, що Ліна Костенко є художником, який сповідує канони мистецького традиціоналізму. Проте ситуація тут є значно складнішою. В її художньому естві живе, нуртує динамічний потяг до нового, експериментального, неочікуваного. У цьому сенсі прикметною вже стала дебютна збірка — «Проміння землі», третій вірш якої становить собою цілком експериментальну форму, ненав'язливо й водночас концептуально стираючи межі поміж поезією та прозою:

На одному з малих полустанків я чекаю
поїзда зранку. Влаштувалася в кутку на лаві,
щоб мене не знайшли цікаві. Протяг має
в'їдливий присмак паровозного сизого диму,
і стоїть неумитий присмерк за розхитаними дверима.
Деся там брязкіт і скреготіння, залізничний
постійний шум...

Я поклала папір на коліно, я стривожені
вірші пишу. Наче прозу пишу — без розбивки на рядків
розмаїті пласти, щоб здавалось на перший погляд,
що пишу я звичайні листи.

Власне, це недалеко від правди.
Інша форма — той самий зміст. Адресовані
людям вірші — найщиріший у світі лист.

(«Лист»)

Циклом «Летючі катрени» Ліна Костенко зробила наголос на синтезі оригінальної форми й смислової навантаженості вірша. У збірці «Сад нетанучих скульптур» п'ятий з дванадцяти «летючих катренів» звучить так:

Побільше музики
поменше міркувань

І взагалі — не говорити всує
Усе життя на рівні витривань
А час — він мудрий
фікції скасує.

(«Побільше музики...»)

Академік НАН України М. Жулинський, визначаючи специфіку поетаті й творчості поетеси, висловлює влучну й характерологічну думку: «Ліна Костенко нагадує нею ж витворений образ «плігрима віків», який подорожує дорогами історії, прямуючи до свого Слова. А це чи не єдиний спосіб переживання свободи. І її набуття».

(За Я. Голобородьком)

Z **Ознайомлення з афористичними висловлюваннями Ліни Костенко.**

- X Цінує розум вигуки прогресу, / душа скарби прадавні стереже.
- X Душа належить людству і епохам.
- X Душа тисячоліть шукає себе в слові.
- X Блаженний сон душі мистецтву не сприяє.
- X Душа шукає слів, як молитов.
- X Поет природний, як природа, / од фальші в нього слово заболить.
- X Хто труїв, собою ж затруївся, / музики Сальєрі не бува.
- X Великий або дволикий. Середини тут нема.
- X Блажен той муж, воістину блажен, / котрий не був ні блазнем, ні вужем.
- X Глибина, вона що ж? — потойбічна сестра висоти.
- X В безсмертя також повні очі сліз.
- X Неповторність кожної хвилини / шукає шлях від болю до перлини.
- X Любов відкрити важче, ніж Америку.
- X Усміхається правда очима легенд / і свобода — очима неволі.
- X Моя свобода завжди при мені.
- X Оця реальна мить вже завтра буде спомином.
- X З суми безконечно малих / виникає безконечно велике.
- X Немає кращого гримера, / ніж добросовісна брехня.
- X Марудна справа — жити без баталій.
- X Люди, будьте взаємно красивими!
- X Поети — це біографи народу, / а в нього біографія тяжка.
- X В Червону книгу запишіть поетів, / Поети теж зникають на землі!
- X Життя іде і все без коректур.
- X Життя людського строки стислі. / Не має часу на поразку.

Z **Завдання учням.**

Прокоментуйте висловлювання письменників, літературознавців про письменницю.

«Українській літературі поталанило, що є в ній постать, яка життям і творчістю утверджує благородство вищих мистецьких принципів». (В. Базилевський, *літературознавець*)

«...Критерії поетеси високі — вона вимагає від митця, а отже і від себе, не лише щирості і викінченості, а й гаряче обстоює думку: право на існування має лише те, що потрібно сучасності». (В. Симоненко)

«Ліна Костенко — це мужність і зрілість сучасної української поезії, її безкомпромісність, непоступливість у принципових, доленосних питаннях, небуденний талант у поєднанні з почуттям відповідальності перед минулим, сучасним і майбутнім — то могутня опора потужного дару». (В. Неділько, літературознавець)

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Проблемне завдання.

Визначне мистецьке кредо Л. Костенко за її віршами, риси індивідуального стилю.

Митцю не треба нагород,
його судьба нагородила.
Коли в людини є народ,
тоді вона уже людина.
«Не треба думати мізерно»
Поезія — це свято, як любов.
О, то не є розмова побутова!
І то не є дзвінкий асортимент
метафор, слів, — на користь чи в угоду.
А що, не знаю. Я лиш інструмент,
в якому плачуть сни мого народу.
(«Яка різниця — хто куди пішов?»)

Ви думали — поет
ні за холодну воду.
Сидить собі поет
пописує «стишка»?
Поети — це біографи народу,
а в нього біографія тяжка.
(«Летючі катрени»)

Я вибрала Долю собі сама.
І що зі мною не станеться —
у мене жодних претензій нема
до Долі — моєї обранці.
(«Доля»)

Орієнтовна відповідь. Ліна Костенко усвідомлює високу роль митця в суспільстві, його відповідальність перед своїм народом, від якого себе не відділяє. Вона готова розділити всі труднощі, не нарікає на свою важку долю, адже це її власний вибір. Риса індивідуального стилю — філософічність, інтелектуалізм, традиційність, активна громадянська позиція митця.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Мені хотілося б спитати у Ліни Костенко...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати біографію поетеси, вміти характеризувати її творчість; підготувати виразне читання вірша, що найбільше вразив, запам'ятовся.

Тема. **Поетія Ліни Костенко**

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художнє багатство, естетичність, філософічність поезії Л. Костенко; розвивати усне зв'язне мовлення, образне, асоціативне мислення, уміння аналізувати ліричні твори, висловлювати власні враження та думки; виховувати кращі людські якості, любов до поезії, естетичний смак.

Очікувані результати: учні знають поетичні твори Ліни Костенко, вміють їх виразно читати й аналізувати, давати власну читацьку оцінку, визначати засоби творення поетичних образів.

Обладнання: портрет письменниці, видання творів, ілюстрації до них, аудіозаписи пісень та зразків художнього читання.

Тип уроку: розвиток зв'язного мовлення.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

«Поетія — це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі», — пише Л. Костенко. І це дійсно так. Сьогодні ми спробуємо насолодитися справжньою поезією та поділитися своїми враженнями від неї й думками та асоціаціями, що виникли у нас під час читання.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Творча робота.

Складіть усний твір на тему «Ліна Костенко — наша сучасниця, Митець і Людина з великої літери».

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Z Виразне читання віршів та творча робота.

1. Виразне читання поезії Ліни Костенко «Страшні слова, коли вони мовчать...» вголос.
2. Повторне читання учнями поезії мовчки; робота з чернеткою, складання есе (відгуку, аналізу, твору-роздуму, обміну враженнями — на вибір).
3. Заслуховування відповідей учнів із взаєморецензуванням.

Велика відповідальність митця перед людьми за свої слова, творіння, адже до нього прислухаються, йому вірять. Як важливо казати щось своє, неповторне, вагоме, яке б зачепило душу людини, підтримало її, розраділо. Ліна Костенко переконана: якщо ти справжній поет, то твоя поезія має бути «завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі». Хай буде велика праця душі, муки творчості, аби знайти оте єдине, неповторне слово, яке залишиться в пам'яті й у серцях людей.

4. Виразне читання поезії «Українське альфреско» вголос, потім мовчки.

5. Словникова робота.

Альфреско — настінний живопис водяними фарбами по сирій штукатурці.

6. Складання есе й заслуховування його.

(Слід звернути увагу на античні мотиви, творчо домислити кінцівку.)

Старі нагадують Філемона і Бавкіду — старе гостинне подружжя з давньогрецької міфології, які жили довго та дружно й захотіли померти в один день. Боги перетворили їх на дуба й липу.

Поетеса в цій поезії виводить «вічні» українські фольклорні типи, по-новому переосмислює традиційну ситуацію. Її образи — архетипи (праобрази) самотніх діда з бабою, що сумують без дітей, мисляться як атрибути української свідомості (без дітей і світ немилій).

Елегійну і разом із тим зворушливу картину малює Ліна Костенко у своїй поезії «Українське альфреско», навіяну, очевидно, казкою, а також роздумами про людську долю. Одних вона щедро обдарувала дітьми та онуками, іншим — не дала їх. Тільки сусідським дітям можуть дід та баба подарувати свою ласку, дати гостинця. А потім — бути один для одного як «остання в світі казка», що на неї, ставши навшпиньки, задивляються жоржини.

7. Виразне читання поезії «Хай буде легко. Дотиком пера...».

8. Осмислення твору, складання есе, зачитування.

Вірш Ліни Костенко «Хай буде легко...» — філософський етюд про пам'ять, почуття, відчуття існування, в якому перемішалися чорне й біле, добро й зло. Людині потрібне інколи не лише солодке, а й гірке, не лише світле, а й темне, щоб більше поцінувати те добре, світле, що є.

9. Виразне читання поезії «Я вранці голос горлиці люблю...» вголос, повторно мовчки.

10. Складання есе.

Лірична героїня — жителька міста, яка звикла до бахкання й дзвеніння трамваїв за вікном, шуму нескінченного потоку машин. Але її корені, мабуть, десь далеко, в селі, серед тихої природи. І тільки голос горлиці, що теж уже стала жителькою міста, обравши собі для житла парк, нагадує про «несказаний камертон природи». Ніжне туркотіння горлиці заколисує... А хочеться чогось такого...

Асоціація веде ліричну героїню далі: горлиця — пташка, пташка — сойка, сойка — пронизливий зойк, зойк — слово, незвичайний вигук, слово — мова, мова — «гілочка тернова» багатостраждального українського народу. І все ж, хочеться думати про краще, про щасливішу долю для свого слова й народу, тому «я вранці голос горлиці люблю...»

11. Виразне читання поезії «Недумано, негадано...», прослуховування аудіо-запису пісні.

12. Складання есе або твору-мініатюри з називних речень — синонімів до визначення кохання в інтимній ліриці Ліни Костенко.

Кохання — всепоглинаюче, всеохоплююче почуття. Вірш Ліни Костенко «Недумано, негадано...» — оспівдання в коханні. Почуття ліричної героїні такі глибокі — «до стогону, до сліз», і хочеться ввібрати кожен промінець, що випромінює коханий: «Ловлю твоє проміння крізь музику беріз». Задушевність змальованої картини підтримується романтичним пейзажем на початку твору, який покладений на музику і став прекрасним романсом.

Z **Висновки й підсумки вчителя.**

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z **Інтерактивна вправа «Займи й обґрунтуй позицію».**

— Поезія Ліни Костенко здатна вплинути на мою душу, зачепила її за живе.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вміти виразно читати, аналізувати поезії Ліни Костенко; зробити письмовий аналіз (або есе) однієї з поезій, одну вивчити напам'ять; прочитати роман у віршах «Маруся Чурай»; підготувати повідомлення.

УРОК № 47

Тема. **Ліна Костенко. Історико-фольклорна основа історичного роману у віршах «Маруся Чурай». Духовне життя нації крізь призму нещасливого кохання**

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художній зміст та особливості твору; розвивати навички цілісного сприйняття великого за обсягом художнього твору, виділення ключових епізодів, висловлення власної думки щодо прочитаного; виховувати почуття відповідальності за свої вчинки, прагнення до розвитку духовних якостей.

Очікувані результати: учні знають зміст твору письменниці, виділяють ключові епізоди, вміють їх коментувати; визначають особливості сюжету й композиції, риси індивідуального стилю.

Обладнання: портрет письменниці, видання твору й ілюстрації до нього.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z **Перевірка домашнього завдання.**

1. Читання напам'ять поезії Ліни Костенко (за вибором, обґрунтувавши його).
2. Заслуховування есе про одну з поезій Ліни Костенко.

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Ця дівчина не просто так Маруся.
Це — голос наш. Це — пісня. Це — душа.

Ось рядки, в яких закладено квінсистенцію ідейного змісту роману у віршах «Маруся Чурай». Чи справедливі ці слова — поміркуємо на уроці.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ; ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Повідомлення учнів.

ЛЕГЕНДАРНА ПІСНЯРКА МАРУСЯ ЧУРАЙ

Маруся (Марина Гордіївна) Чурай народилася в Полтавському посаді в сім'ї урядника Полтавського козацького полку Гордія Чурая 1625 року. Будинок Гордія Чурая, як розповідають народні легенди, стояв на березі Ворскли, недалеко від того місця, на якому 1650 року було засновано полтавський Хресто-воздвиженський монастир, що зберігся до наших днів.

Батько Марусі, Гордій Чурай, був людиною хороброю, чесною. Він палко любив свою Батьківщину і ненавидів її ворогів. Брав участь у походах проти польської шляхти. Під час бою під Кумейками (1637) козаки зазнали поразки. Гордій Чурай разом з гетьманом Павлюком та іншою козацькою старшиною потрапив до рук польського коронного гетьмана Потоцького. Полонених привезли до Варшави і там стратили 1638 року.

Пам'ятаючи про героїчну загибель Гордія Чурая, народ оточив його вдову та дочку теплом і увагою. Цьому значною мірою сприяла й обдарованість Марусі — дівчини з чарівною зовнішністю й добрим серцем. Маруся мала чудовий голос і майстерно співала пісні, які складала з різних приводів, і часто навіть у звичайній розмові викладала свої думки віршами.

Один із сучасників, свідчення якого дійшли до наших днів, зазначив, що Маруся була справжньою красунею. Чорні очі її горіли, як вогонь у кришталевій лампаді, обличчя було біле, як віск, стан високий і прямий, як свічка, а голос... Ах, що то за голос був! Такого дзвінкого і солодкого співу не чувано ні від кого. Голівку дівчини покривало розкішне чорне, як смола, волосся, заплетене ззаду в широку косу до колін. У Марусі Чурай було круте, трохи випукле, гладеньке, сухе чоло і трохи дугоподібний, енергійний, з горбиком ніс.

Образ Марусі Чурай (прізвище, очевидно, походить від слова «чура», що означає, як свідчить П. Білецький-Носенко, — «Зброєносець. Гридень, вірний слуга»; власне, це те саме, що й відоме всім нам «джура») живе у пам'яті українського народу. Легенди про неї розповідають від Дінця до Дунаю; пісні, про які кажуть, що вони «Марусині», співають від Слобожанщини до Прикарпаття. Цікаво, що в різних місцях України зовсім різні письменники на основі переказів, легенд намагалися ще в минулому столітті складати твори про цю поетесу. Цікаво й те, що всі ці твори розповідали по суті про одне: великий талант, велике кохання і трагічну загибель дівчини...

Ми чуємо голос нашої поетеси на кожному кроці. Ось співають жінки на буряках:

Посадила огірочки
Близько над водою,

Поливала огірочки
Дрібною сльозою.

Ростить, ростить, огірочки,
В чотири листочки!..

Не бачила миленяго
Аж три вечорочки...

Ось зі старої грамофонної платівки голосом Оксани Петрусенко лунає:

Ой у полі вітер віє,
А жито половіє.
А козак дівчину та й вірньоко любить,
Та зайнять не посміє...

І ми розуміємо — вона з нами завжди, юна козачка Маруся. Йде з нами понад три століття така ж юна, прекрасна в любові, трагічна в смутку...
Ми чуємо твій голос, Марусю!

(За С. Тельнюк)

ІСТОРИЧНА ОСНОВА РОМАНУ У ВІРШАХ «МАРУСЯ ЧУРАЙ»

Роман розповідає про події часів хмельниччини. В основу покладено історичні факти про оборону Полтави, а також про життя полтавки Марусі Гордіївни Чурай (за переказами, мешкала у Полтаві 1625–1650 років). Та автор роману цікавиться не тільки фактами суто історичного характеру, а й історією особистого життя уславленої співачки й авторки багатьох пісень Марусі Чурай, пісні якої співала вся Україна. Таким чином, розповідь про долю цієї дівчини подано на тлі історичних подій, сучасницею яких вона була. Що ж це за події?

Напередодні грізного 1648 року, коли вибухнуло козацьке повстання під проводом Богдана Хмельницького, Річ Посполита перебувала в дуже вигідному становищі. Всі сусіди Польщі були ослаблені тією чи іншою кризою: Німеччина і Швеція — участю в 30-літній війні; Угорщина гнулася в турецькому ярмі; Московщина ще не загоїла ран «Смутного часу»; Туреччина страждала від частих династичних переворотів та добре пам'ятала Хотинську кампанію 1621 року. Козаччина, як здавалося, приборкана остаточно. Міцний мир назовні сприяв економічному добробуту, джерелом якого стали головні українські провінції. За короткий час були сколонізовані широкі задніпрянські простори — теперішня Полтавщина, багата на ліси колишня Сіверщина (нині Чернігівщина). Релігійні суперечки на деякий час затихли. До того ж панувала «золота» шляхетська свобода. Більшість істориків вбачають саме в цій шляхетській свободі боліове місце держави, бо виконавча влада не мала сили, фактично діяло право сильного. Королівська влада Владислава IV була обмеженою. Сам король — щирий патріот — любив військову справу, вмів керувати і воювати. Ще влітку 1646 року він зібрав військо для походу на Туреччину, але справа розбилася через рішучий опір сейму. І все ж саме ці дії короля знайшли відгук серед української козаччини. Короля в козацьких колах стали вважати немов за спільника в боротьбі проти магнатів і шляхти. Одержані від Владислава IV грамоти і клейноди козацька старшина зберігала у великій таємниці як запоруку королівських симпатій до козаччини. Новий козацький рух наростав непомітно через режим, заведений після погрому козаччини у 1638 році. Призначені для реєстрових козаків замість виборної старшини полковники зі шляхти держали козацтво в «залізних рукавицях», багатіли за рахунок жорстокої експлуатації підлеглих та й просто через грабіж їхнього майна. Усе це викликало невдоволення. Для організації повстання бракувало лише ватажка. І він з'явився в особі чигиринського сотника Б. Хмельницького. Ця історична постать стала легендарною в Україні і, незважаючи на різні тлумачення дій Хмельницького істориками, він завжди користувався народною любов'ю та повагою.

З весни 1637 року в Україні спалахують повстання козаків та селян проти польської шляхти під проводом Я. Острянина, Д. Гуни та Скидана. А з січня 1648 року ці розрізнені вибухи народного гніву перетворюються на визвольну

війну, яку й очолив обраний гетьманом Б. Хмельницький. Під його керівництвом українське військо одержало визначні перемоги під Жовтими Водами, Корсунем та Пилявцями. У серпні 1649 року між Б. Хмельницьким та польським королем Яном II Казимиром укладено Зборовський мирний договір. Але через деякий час він був порушений, і війна спалахнула з новою силою. Одним із наслідків тих страшних часів стала пожежа в Полтаві, у вогні якої і згоріли документи, пов'язані із життям Марусі Чурай.

Z Обмін враженнями щодо роману у віршах «Маруся Чурай».

Z Переказ ключових епізодів твору, складання «сюжетного ланцюжка».

Розділ I

ЯКБИ ЗНАЙШЛАСЬ НЕОПАЛИМА КНИГА

Такого-то року й такого-то дня Маруся Чурай на лаві підсудних і пів-Полтави свідків під дверима.

Маруся стоїть перед судом тому, що її звинувачують у навмисному отруєнні свого коханого Гриця Бобренка. Один за одним свідки розповідають, що бачили, як Гриць і Маруся зустрічалися, як дівчина кинулася через кохання в річку, і її врятував Іван Іскра. Мати Гриця привела аж сімнадцять свідків, які стверджують, що Маруся — відьма. Горбань вважає, що Чураївна, дізнавшись про одруження свого нареченого з іншою, Галею Вишняківною, спеціально напоїла його отрупою. Сама ж Маруся стоїть і мовчить. А Бобренчиси так хочеться бачити її приниження, каяття. Вона розповідає, що не заважала їхнім зустрічам, щоб син не бігав до жінок легкої поведінки.

Яким Шибалист розповів громаді, як ріс Грицько, якого Чураї і годували, й на розум наставляли, бо матері його все ніколи було: «воювала — за курку, за телицю, за межу». Діти зростали разом, покохали одне одного. Маруся — щиро, самовіддано, а от у Гриця в душі двоїлося: «Від того кидався берега до того. Любив достаток і любив пісні».

До суду прибув посланець із Січі з листом про необхідність допомоги Хмельницькому. Він послухав справу і сказав, що треба подивитися ще з боку зради: «Зрадити в житті державу — злочин, а людину — можна?!»

Найбільше страждає Іван Іскра, козак, що любить Марусю. Але він, перш за все, патріот, тому говорить: «Ця дівчина не просто так Маруся. Це — голос наш. Це — пісня. Це — душа... Коли в поход виходила батава, — її піснями плакала Полтава... Людей такого рідкісного дару хоч трохи, люди, треба берегти!»

Але судді ухвалили вирок — страту на шибениці.

Розділ II

ПОЛТАВСЬКИЙ ПОЛК ВИХОДИТЬ НА ЗОРІ

Спливає час. Усюди битви. У боях вирішується доля народу: «Там бій гримить. Там гине наша воля. Там треба рук, і зброї, і плечей». І що там, здавалося б, чиясь маленьке життя. Але Полтава мовчить, приголомшена власним ви роком. Сумно, без пісень, виходить Полтавський полк на зорі в похід. Іскра мчить посланцем до гетьмана Хмельницького.

Розділ III

СПОВІДЬ

Очікуючи страти, Маруся думає: «Проїшло життя. Не варто було й труду. Лише образи наберешся вцерьт». Вона зневірена, покинута, до того ж і не винна у смерті Гриця. Картає себе, що загинув хлопець не по-людськи, усі з ним прощаються, тільки до неї нікому немає діла. Пригадує дитинство, працю разом із Грицем, розповіді діда Галерника про війну, про полон, щедрування, святкування в ніч на Івана Купала.

Згадає й перше горе — смерть батька, який був справжнім героєм, лицарем. Коли вона почула, як про Гордія Чурая співає кобзар, у неї в душі задзвеніли пісні. Любов її батьків одне до одного була для дівчини взірцем, тому вона й вимріяла, вигадала собі кохання: «Моя любов чолом сягала неба, а Гриць ходив ногами по землі». Парубкові не стільки сподобалася інша дівчина, як набридли щоденні материні нарікання на нестатки. Гриць і Марусі часто говорив: «Затям, любов любов'ю, а життя життям». А він же був хоробрим козаком! Але: «Не так ті кулі козаку страшні, як це щоденне пекло метушні».

Бобренчиха весь час говорила синові, що Маруся — надто розумна для дівчини. І Гриць обирає Галю Вишняківну. «Нерівня душі гірша, ніж майна!» Але виявилось, що вдавати кохання теж нелегко. І одного разу він приходив до Марусі, щоб полегшити свою душу. Благає простити, клянеться в коханні. Та Маруся йому не вірить. Але не хоче помсти: «Я не труїла. Те прокляте зілля він випив сам. Воно було моє».

З розпачу дівчина зібрала зілля, про яке знала від бабусі. Вона не хотіла жити, і смерть була для неї як жадане забуття, спочинок.

Розділ IV

ГІНЕЦЬ ДО ГЕТЬМАНА

Палає Україна, скрізь точаться бої. Іван Іскра поспішає до Білої Церкви, де перебуває Богдан Хмельницький. Нарешті дістався. У гетьмана — безсонням обпалені очі, старшини — в рубцях, у клоччі, прямо з бою. І все ж Іван, повідомивши гетьмана, що полк у дорозі, розповів йому про Марусю Чурай. Той згадав славного Гордія Чурая, пісні Марусі, які співала вся Україна. І написав наказ про помилування славної піснярки. Та чи встигне козак до Полтави вчасно?

Розділ V

СТРАТА

На світанку Маруся вже була готова до страти. Мати принесла їй чисту сорочку, намисто. Безжальна юрма потяглася в степ на видовисько. Маруся йшла гарна, як завжди, й горда. Сліз немає. Та раптом вершник — гінець від гетьмана з помилуванням: «В тяжкі часи кривавої сваволі смертей і кари маємо доволі. ...Її пісні — як перло многоцінне, як дивен скарб серед земних марнот. Тим паче зараз при такій війні...»

Маруся мовби скам'яніла: цієї кари для неї було досить.

Розділ VI

ПРОЩА

Мати не витримала такого випробування і незабаром пішла із життя. Відчуваючи невимовну пустку в душі, Маруся зібралася на прощу. Йшла дорогами чорна, худа, дивилася на світ порожніми очима. Тільки з часом краса рідної природи трохи відлікувала душу: «Буває, часом спісну від краси. Спинюсь, не тямлю, що воно за диво,— оці степи, це небо, ті ліси, усе так чисто, гарно, незрадливо, усе як є — дорога, явори, усе моє, все зветься — Україна». Дорогою дівчина зустріла мандрівного дяка, який поставився до неї, як до дитини. Маруся не сміла відкритися йому, хто така, розповісти про свою долю.

Дорогою вони бачать міста, де проливалася кров за волю України. Страшні картини обпаленої землі, сплюндрованої війною, примушують Марусю на деякий час забути про особисте горе. Вона складає пісню про Байду, інших славних захисників вітчизни, а дяк дивується з її голосу. Доходять до Києва — суцільної руїни на той час. Дяк роздумує над тим, хто ж святі. І висловлює думку, що козаків-оборонців теж можна до них причислити. Треба вчитися на прикладах власної історії. Розповідає, що й він колись кохав панну, але та його мову назвала «хлопською», тому зрікся своєї любові до чужої йому по духу людини.

Дяк залишив Марусі в дарунок хустку, і їхні шляхи розійшлися.

Розділ VII ДІДОВА БАЛКА

Зима в Полтаві була тривожна. Скрізь порожньо, тихо, сумно. Тільки димок куриться з Дідової Балки. Там живе дід Галерник. Двадцять років він пробув у неволі на галерах. Дід виробляє з дерева ополоники, ложки та різні немудрі катні речі. До нього завітав Іван Іскра, щоб порадитися щодо Марусі. Вона самотня, горда, ніякої турботи од людей не приймає. А він же хотів зробити її щасливою, відчувати велику спорідненість душ і долі.

Розділ VIII ОБЛОГА ПОЛТАВИ

Незабаром під брамами Полтави зупинилося вороже військо. Його, за угодою, мали б випустити, але брама зачинена, міцна, і на валах козацтво походжає. Вороги лютують, а їм подають універсал, в якому говориться, що український і польський народи є рівними, полк стоїть у полковому місті, «це значить — стоїмо ми на своїй землі».

На валу стоїть Іскра, думає про Марусю. Вона відмовилася стати йому за дружину, говорячи: «Моє життя — руїновище любові, де вже ніякий цвіт не процвіте».

Над Полтавою нависла загроза. Вороги рубають віковичний Пушкарівський ліс. Стріляти не можна. Голод. На базарі — дві качки, одна хлібина й безліч матерії, різних приправ, тільки приправляти нічого, навіть на Різдво. Іван був у Марусі, а вона навіть не зраділа, сама як тїнь. Облогу зняли. Полтава ожила.

Розділ IX ВЕСНА, І СМЕРТЬ, І СВІТЛЕ ВОСКРЕСІННЯ

Після тяжкої зими прийшла весна, принесла надію на спасіння. «Цвіте земля, задивлена в свободу. Аж навіть жити хочеться мені», — радіє Маруся, хоч хвора на сухоти. У неї кашель, лихоманка. Прийшов Іван, посидів мовчки і пішов, бо «Богдан підняв козацтво за свободу, універсалом обіслав полки».

Маруся стояла край шляху, як колись, а повз неї проходив полк, співаючи її пісні: «Зелененький барвіночку», «Не плач, не журися, за свого миленького Богу помолися», «Ой не ходи, Грицю».

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Евристична бесіда.

— Чому твір Ліни Костенко визначається за жанром як історичний роман? (Великий за обсягом, кілька сюжетних ліній, охоплює історичні події, хоч і крізь призму сприйняття головної героїні.)

— Чи можна назвати Марусю Чурай історичною особою? (Хоч про Марусю Чурай немає достовірних відомостей, це напівлегендарна особа, все ж талановиті піснярі були в нашого народу, і свідчення цьому — їхні пісні, яких у нашого народу чи не найбільша кількість серед інших.)

— Які проблеми твору суголосні нашому часові? (Моральної відповідальності, ролі митця в суспільстві, духовного розвитку, війни і миру та ін.)

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— До тези «Пісня — душа народу» я ставлюся...

— Найбільше в романі у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай» мене вразило (запам'яталося)...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати зміст роману у віршах «Маруся Чурай», вміти його аналізувати; вивчити уривок за вибором.

УРОК № 48

Тема. **Ліна Костенко. Роман у віршах «Маруся Чурай». Центральні проблеми твору — митець і суспільство, індивідуальна свобода людини**

Мета: допомогти учням осмислити проблеми та ідеї твору, з'ясувати їхні багатство й глибину, естетичну привабливість; розвивати навички виділення елементів композиції, сюжету, характеризування образів, їх порівняння; поглиблювати вміння висловлювати власне ставлення до вчинків, морального вибору героїв; виховувати тверді моральні переконання, повагу до мистецтва та митців.

Очікувані результати: учні вміють характеризувати проблеми й образи твору, висловлювати власне ставлення до них, визначати художні засоби характеротворення.

Обладнання: портрет письменниці, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: формування вмінь та навичок.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

«“Маруся Чурай” Ліни Костенко — не просто наша обікрадена й поганьблена історія, не тільки художня енциклопедія життя українського народу середини XVII ст. Це історія, яка осмислює саму себе, мисляча історія. Це — партитура вічних мотивів духовного буття народу... Якщо в національному письменстві є такі твори, як “Маруся Чурай”, значить воно не безнадійне і не безнадійна доля того слова — воно виживе й вистоїть у цьому складному й трагічному світі, який не має сентиментів до жодного народу», — пише відомий літературознавець М. Слабошпицький. Про вічні мотиви духовного життя у їхніх конкретних виявах і будемо говорити сьогодні на уроці.

II. ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Читання напам'ять уривків з роману.

Z Евристична бесіда.

— Розкажіть про історичні події, що відбувалися в Україні в період життя Марусі Чурай.

— Як, на вашу думку, вони впливали на становлення духовного світу дівчини?

— Чи можна сказати, що Маруся стояла осторонь визвольних змагань свого народу, адже вона не бере участі у війні?

— У чому виявляється її суспільна активність?

— Знайдіть у тексті твору виступ Івана Іскри перед суддями на захист Марусі (розділ «Якби знайшлась неопалима купина») та універсал Богдана Хмельницького аналогічного змісту (розділ «Страта»). Прочитайте рядки, в яких Іван Іскра та Богдан Хмельницький оцінюють значення творчості поетеси: а) для духовного життя народу; б) для підтримки високого морального духу воїнів — борців за незалежність; в) для увічнення героїки національно-визвольних змагань.

— Як сама Маруся Чурай бачить місце людини в житті свого народу?

— Визначте громадянську позицію тих героїв, діяльність яких вона схвалює, і тих, чію поведінку вважає аморальною.

— Як героїня реагує на ті криваві події, що принесли горе на рідну землю? Пригадайте її роздуми та емоції при вигляді зруйнованих сіл, сплюндрованого Києва, втікачів з Волині, що вмирають з голоду.

— Чи залишилася б у пам'яті стількох поколінь Маруся Чурай, якби вона стояла осторонь життя свого народу, його боротьби за волю і державність?

Z Коментар учителя.

Нелегко, але й вельми почесно бути «біографами народу». Ця думка повторюється в різних поезіях і часто поєднується з твердженням: творчість художників слова повинна посідати важливе місце в духовному світі людей. На цю тему у віршованому романі «Маруся Чурай» висловлюються ті герої, хто щиро вболіває за долю України. І хоч вони різні й займають неоднакове становище в суспільстві, однак такий погляд об'єднує їх, ставить в один ряд, роблячи спільниками в боротьбі за національне відродження. Згадаймо: козак Іван Іскра, захищаючи на суді Марусю Чурай, одним з аргументів висуває те, що її пісні потрібні саме для висоти духовного життя народу:

Ця дівчина не просто так, Маруся.

Це — голос наш. Це — пісня. Це — душа.

Подібне говорить гетьман Богдан Хмельницький у своєму універсалі й забороняє страчувати дівчину. Звичайно ж, стару Бобренчиху, в якій думки крутяться навколо вигідного одруження сина, не можна поставити в один ряд з Хмельницьким чи Іскрою, проте й вона змушена визнати:

Які там «Засвіт встали козаченьки»?

А цілий полк співає. Дивина.

Мандрівний дяк, очевидно випускник Києво-Могилянської академії, зневажаючи графоманство, славолюбство, прислужництво, чітко розмежовує «віршописців», які «убогі словом, мислію порочні», та «кобзарів», що «в селах ридма плачуть», розкриває їхнє справжнє обличчя,

визначає місце кожного у виробленні ціннісних орієнтирів, побудованих на історичних традиціях нації.

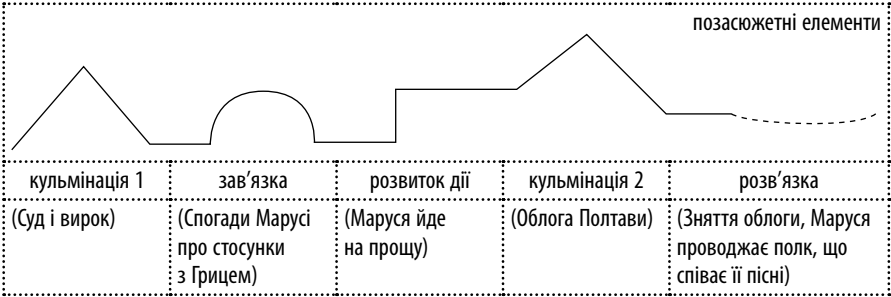
Поетичне слово Ліни Костенко виступає ще в одній іпостасі: воно — внутрішня опора незламності борців за незалежність. У романі «Маруся Чурай» Богдан Хмельницький так каже про це:

що помагає не вгашати духа,
як не співцями створені пісні?

Z Опрацювання схеми.

За схемою назвіть і запишіть ключові епізоди, що відповідають поданим елементам сюжету, прокоментуйте їх.

КЛЮЧОВІ ЕПІЗОДИ РОМАНУ «МАРУСЯ ЧУРАЙ»

Z Коментар учителя.

Твір складається з 9 розділів, різних за розміром. Сюжет розгортається двома лініями: кохання Марусі та Гриця; боротьба українського народу, очолюваного Богданом Хмельницьким, проти польських загарбників. Позасюжетні елементи: портрети героїв, пейзажі, опис саду, пісні, діалоги, монологи, авторські відступи.

Z Інтерактивна вправа «Мозковий штурм».

Визначте тему роману у віршах Ліни Костенко.

Орієнтовні відповіді

- Зображення головної героїні Марусі Чурай як легендарної народної поетеси й талановитої співачки з Полтави;
- відтворення духовного життя України XVII ст.;
- всенародна участь у національно-визвольній війні під проводом Богдана Хмельницького.

Z Робота в групах.

Схарактеризуйте образи.

I група — Маруся Чурай.

II група — Гриць Бобренко.

III група — Іван Іскра.

IV група — Полтавська громада.

V група — образ України.

ОБРАЗ МАРУСИ

Головний персонаж роману — Маруся Чурай, через спогади в III розділі твору письменниця відтворила життя українського суспільства XVII ст.

Дитинство Марусі не було безхмарним. Не повернувся з війни батько, і вдвох з матір'ю, холодні й голодні, вони одні перебули зиму. А через півроку звістка про батька заплакала пісню кобзаря «Орлику Чураю, ой забили тебе ляхи у чужому краю». Душа дванадцятилітньої дівчини сколихнулася, що її батько «пішов у смерть і повернувся в думі, і вже тепер ніхто його не вб'є». Власне горе злилось з народним і породило пісні, які сприйняло всім серцем козацтво, вся Україна.

Через спогади Марусі ми дізнаємося про звичаї, побут, родинні та громадські стосунки між людьми різних станів українського суспільства. Не останнє місце серед цих стосунків посідає й любов.

Ідеалом кохання для Марусі є подружнє життя її батьків, яких доля звела наче в нагороду за те, що вони мали незглибимі душі.

Чурай не сушив собі голови земельними наділами, а бачив «свою долю — ось ти, ось я, тепер нас буде двоє».

Такою ж безоглядною і сильною була любов Марусі до Гриця. Трагедія дівчини в тому, що вони з Грицем по-різному сприймали життя:

Моя любов сягала неба,
А Гриць ходив ногами по землі.

Гриць зраджує Марусю, та вона не дорікає його за дводушництво, а карає себе, бо не розпізнала раніше, що вони з Грицем нерівня по духу, а «нерівня душ — це гірше, ніж майна».

Марусине кохання виростило, як пісня, з повноти душі. Та, на жаль, урвалось, як струна, на найвищій ноті, спаливши душу, де вже не могло прорости натхнення, не могла народитися пісня, а без них вона не могла жити. Коли Гриць повертається до дівчини з каяттям, вона говорить йому:

Иди до неї, будеш між панами.
А я за тебе, Грицю, не піду.

Кохання, як і мистецтво, виростає тільки на ґрунті абсолютної страсті і повноти почуттів, розтоптане ж зрадою, — не відроджується, для Марусі воно було єдине, і навіть руїни його для дівчини є священними, і топтатися по них вона не дозволить нікому. Тому й мовчить на суді. Свою таємницю довіряє лише сонцю:

Я завтра, сонце, буду умирати.
Я перейшла вже смертницьку межу.
Спасибі, сонце, ти прийшло крізь ґрати,
Я лиш тобі всю правду розкажу,
Не помста це була, не божевілля.
Людина спроста ближнього не вб'є.
Я не труїла. Те прокляте зілля
Він випив сам. Воно було моє.

Це звучить як гімн кохання. Людина, здатна перелити кохання пісню, не може помститися, тим більше вбити.

Великодушна у ставленні до людей, Маруся прагне зрозуміти й Бобренчику, якій хотілося бачити свого сина багатим, і Галю, чварну бездуховну ляльку. Однак вона не може прийняти моралі, коли люди йдуть на компроміс із совістю.

Від розправи за вироком суду Марусю рятує козак Іван Іскра, який є рідним двійником дівчини («Ми з нею діти однієї печалі, себе читаю у її очах»).

Прочитавши розділ «Страта», ми розуміємо, що Маруся не вбивця, а жертва драматичного конфлікту. Вона вже сприймається нами не як конкретна особистість, а як митець, носій духовності народу, поет, не захищений перед безпощадністю юрби.

Образ героїні, що йде на ешафот, розростається до широких узагальнень, які викликають асоціації про розп'яття Христа. На Голгофу йде не просто Маруся, а поезія — душа України.

Ця сцена є найсильнішою в романі.

Іван спиняє натовп і проголошує універсал. Хтось плаче, хтось голосно сміється, хтось біжить до Марусі. Тільки в смертельно пораненої дівчини не було «ні радості, ні чуда. Лиш тихий розпач: вмерти не дали».

Між легендою про Марусю Чурай і сюжетною лінією роману Л. Костенко є певна розбіжність. Письменниця подає свою інтерпретацію легенди про Чураївну. Та цим не принижується значення роману, бо і в легенді, і в романі Маруся — не просто дівчина: «це голос наш. Це — пісня. Це — душа».

ОБРАЗ ГРИЦЯ

Образ Гриця — один із найцікавіших. Характер його вимальовується поступово в різних епізодах: як через коментар самого автора, так і завдяки думкам багатьох людей. Ось на суді просить слова Яким Шибиліст, що знав Григорія змалку, «ще у сповітку». Пригадуючи дитинство Гриця, він зазначає:

То те дитя й на ноги зіп'ялося,
і розуму дійшло у Чураїв.

Та чи увібрав він науку Чураїв, чи такою ж чистою була душа його, як у Марусі?

Грицько ж, він міряв не тією міркою.
В житті шукав дорогу не пряму.
Він народився під такою зіркою,
що щось в душі двоїлося йому.
Від того кидавсь берега до того.
Любив достаток і любив пісні.

Ось як говорить про нього наречена Галя:

А він такий, що він брехать не буде.
Грицько був чесний, не якийсь бабій.
Він сам казав, що вже її забуде.
У домі в нас він був уже як свій.

Що в цьому правда? Зовнішне сприйняття. У наведеному монолозі подвійна характеристика — і не дуже розумної та чутливої Галі, і небрежливому Грицю. Та чи він брехав Галі? Ні. Скоріше, він брехав собі. Хотів умовити себе забути незабутнє: кохання, що заповнило душу не тільки Марусі, але і його.

«Бездонне небо і безмежний світ». Саме такими були їх з Марусею ночі, і не раз згадуються вони йому, а надто, коли він уже з Галею:

Вже ми удвох ночуємо в коморі.
Дивлюсь до ранку на холодні зорі...
Три бочки меду, вісім кув селітри,
та ми удвох на шльонських килимах.

Ось тепер які його ночі. Так важко карає його саме життя за оту роздвоєність. Хіба він не бачить, що світ речей заповнив його душу, обмежив її, вільну, страшними кайданами?

Говорить з дівчиною, що його кохає безмежно, — з Марусею, що віддала йому молодість, кохання і ладна віддати життя, — про що?

Погане літо, не було врожаю.
Та ще й тягтись на чоботи й кожух.

Однак Маруся нічого не бажала бачити.

Та він же в світі отакий один.
Він, мамо, гордий. Він козак. Він лицар.
І що для нього гроші, мамо? Дим.

Таким він здавався Марусі в найпалкішу пору її кохання. Але із часом, згадуючи Гриця, Маруся сама собі дивується, як могла так помилитися в людині:

Гриць був інакший. Щирими очима
він так дивився приязно на світ!
Це, Грицю, що, була твоя личина?
Яку ж ти душу приховав під спід?

Щоб це зрозуміти, спробуємо заглянути до Гриця в хату.

Батько його колись був таким козаком, як і Чурай. Та, одружившись, він потрапив у полон власницького характеру своєї дружини. Це через неї він «став домашніх хоругов хорунжим» і «втратив серце до козацьких справ». Загинув же, провалившись під лід разом з конем і возом. А Бобренчиха відтоді «лютіша стала до роботи вдвоє». Здавалося б, ну й що в цьому поганого? Нічого. Окрім того, що всьому мусить бути своя міра. Син повернувся з походу. Живий. Чого б ще треба! А мати йому докороє:

От ти прийшов з великого походу,
а не приніс ні слави, ні добра.

Вона постійно точить Гриця:

— Якби ти взяв ще дівчину не вбогу,
то, може б, якось ми і прожили.

Відтак у словах Гриця з'явилось оце розважливе міркування, яке так ображало Марусю: «Затям, любов любов'ю, а життя життям».

То, може, Гриць і був отакий нікчемний у всьому? І це не так. Ми дізнаємось про його хоробрість у бою зі спогадів Марусі:

Під Берестечком бився ти сміливо.
Під Зборовом також і под Пілявою
своє ім'я ти не покрив неславою.

Виявляється, що легше було триматися на висоті в бою, ніж у мирний час, коли не всі витримують «оте щоденне пекло метушні»:

Душа розм'якла якось, заморилася,
хоч коники ліпи, як з м'якуша.
До всього звикла, із усім змирилася
і від життя схотіла бариша.

Це вже дещо пояснює. Гриць схотів добробуту. І те можна зрозуміти. Тільки заплатив він за нього страшну ціну — понівечене кохання і життя:

А вже Бобренки з тим усім не крились.
Не встигла їм душа й почервоніть.

Гриць зробив вибір на користь багатства, та не так легко примусити душу кохати. І от він уже шукає порятунку від мук совісті. Де? Звичайно ж, у Марусі:

Тобі дано і вірити, й кохати.
А що мені? Які такі куші?!
Нелегко, кажуть, жити на дві хати.
А ще нелегше — жить на дві душі.

Оце і є його суть — роздвоєність душі, роздвоєність сумління і життя. Саме ця роздвоєність і призвела Гриця до загибелі.

ОБРАЗ ІВАНА ІСКРИ

Особливі почуття викликає образ Івана Іскри. Він син знаного гетьмана Якова Острияниці. Та ніде не намагається скористатися славою батька. В нього є своє ім'я, здобуте в боях, хоч слави батька він не зрікається і шанує його пам'ять. Так само поводить Маруся, яка не бажає називати себе перед мандрівним дяком. Головне — що ти сам у житті важиш. Тим і підтвердиш, чи гідний славних батьків. Не випадково цю духовну близькість підкреслює сам Іван:

Ми з нею рідні. Ми одного кореня.
Мабуть, один лелека нас приніс.
Батьки у нас безстрашні й невопорошені
і матері посивіли од сліз.

Шляхетність духу, вірність у дружбі й коханні, як і вірність Батьківщині — ось найважливіші риси характеру Івана Іскри.

ОБРАЗ ПОЛТАВСЬКОЇ ГРОМАДИ

Письменниця не ідеалізує свій народ. Люди, що його складають, дуже різні. Є серед них обережний Горбань, що перш за все думає про себе. Є й важний пан Вишняк, що ладен змовитися зі шляхтою.

Хто — за Богдана, хто — за короля.
А він за тих, которі не проти.

А поруч його дочка Галя, що не соромиться топтати людську гідність. Та й Бобренчиха не краща. Все життя вона «воювала — за курку, за телицю, за межу». Життя прожила, а тільки й зрозуміла одне: доки живеш, треба нахапати якнайбільше.

Мабуть, саме з таких осіб, байдужих до всіх, крім себе, і склалася юрба цікавих, охочих до видовищ людей, що зібралися подивитися на страту Марусі.

Що їх веде — і доброго, і злого?
Де є та грань — хто люди, хто юрма?

Ліна Костенко чітко змальовує цю грань. Це — людяність. Хто її втрачає, втрачає і право називатися людиною. Тому й нема співчуття до названих героїв. Але не вони складають той народ, про який говорять у світі з пошаною. То хто ж?

Чесний і прямий Яким Шибиліст, що не боїться стати за правду проти неправого суду людського. Він судить з огляду на вікові моральні застави свого народу, піддаючи осуду власницьку психологію, що нівечить душу. Вірить йому полковник Мартин Пушкар, що не дав згоди на тортури Марусі.

Але він не є якимось винятком. Так само поведуться його бойові побратими — козаки, з якими не раз Іван ділив труднощі походів. Такий і Лесько Черкес. Змалку жив сиротою, не знав ні батька, ні матері. Та була у хлопця Батьківщина — люди, які виховали в ньому лицарський дух, чесність і відвагу. Коли виповнилося йому 17 років, пішки відправився за військом, бо сором було сидіти вдома, коли всі йдуть у похід. Леська відзначає весела вдача, притаманна усьому нашому народові. Під час облоги Полтави серед голоду і зневіри обнадійливо лунають його слова:

— Хіба це голод? Ні.
Це просто піст. На те ж воно й Пилипівка.

Такою ж вдачею наділений і старий дід Галерник. Двадцять років перебував він у полоні, та зберіг свою гідність, свідомість найвищих життєвих цінностей. Він повернувся додому, має змогу працювати серед своїх людей, а не на чужині. Це немало для щастя. А вороги, що йдуть повз його хати в балці, — що ж, хай ідуть собі. Хіба мало він бачив їх у битвах, поки мав змогу тримати шаблю! А тепер і поготовів не боїться. Не одну навалу пережив. Отож і здається дід Галерник символом невмирущості і незборимості свого народу. Саме він промовляє до Івана в час журби:

Душа у тебе має бути крицею.
Так плакати не гідно козака.

Усі ці герої об'єднані відчуттям приналежності до українського народу. Над усе цінує національну гідність і мандрівний дяк, про якого розповідається в розділі «Проща». Його очима бачить читач зруйновані міста і села України. З його вуст дізнаємося ми разом із Марусею про славетні імена і події з минулого України, бо він щиро вболіває за свій народ, за свою Батьківщину. Це видно з кожного слова, з кожного вчинку. Коли ще в молодості кохана дівчина дорікнула йому за те, що розмовляє «хлопською мовою», він рішуче відмовився від цього кохання. Бо не можна пов'язувати життя з духовно чужою людиною:

Немає щастя — можна жити без.
В душі людській, крім видимого неба,
Є одинадцять всячеських небес.

Теплішає на душі у Марусі після довгих розмов зі старим дяком від його турботи й уваги. Такими людьми тримається народ.

III. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Проблемні запитання та завдання.

— Кого з героїв можна порівняти, за якими позиціями; кого протиставити? (Спільні та відмінні риси притаманні героям Марусі — Грицю, Грицю — Іванові Іскрі, матерям Марусі та Гриця, протилежні — Марусі та Галі Вишняківні.)

— Назвіть твори класиків літератури, що підтверджують високу роль мистецтва в житті людини, суспільства. («Давня казка» Лесі Українки, «Intermezzo» М. Коцюбинського, поезія І. Франка та ін.)

— Доведіть істинність тез, викладених на початку уроку, про роль твору Ліни Костенко. (Духовність автор пов'язує з високою моральністю, з відповідальністю героїв за свої «вчинки»; вона ставить «високу планку» для всіх: «Зрадити в житті державу — злочин, а людину — можна?!» Пісню, якою так славиться Україна, Ліна Костенко прирівнює до душі. І поки пріоритети будуть на боці духовності — нація не загине.)

Z Міні-диспут.

— Як ви думаєте, чи винна Маруся у смерті Гриця Бобренка? Чи можна простити їй гріх заради її таланту?

Z Дослідницька робота.

Проведіть невелике дослідження щодо художньої майстерності роману у віршах «Маруся Чурай».

Матеріал для дослідницької роботи

МОВА РОМАНУ «МАРУСЯ ЧУРАЙ»

Мова роману «Маруся Чурай» містить у собі все багатство стильових різновидів живої української мови — від розмовної, офіційної до вишуканих взірців літературної.

Лексичне багатство роману вражає: тут і високий стиль інтелектуальної мови автора, і суха суддівська мова, пересипана канцеляризмами та русизмами, і розмовна мова міщан, козаків.

Мелодійна структура твору — поєднання багатьох голосів. Кожна дійова особа наділена особливою, тільки їй властивою лексикою і способом висловлюватися. Ось бере слово незвичний до промов Яким Шибиліст. Сама структура мовлення, в якому переважають речення з непрямим порядком слів, вказує на щирість простої людини. У таких людей що на думці, те й на язиці. Мовлення запорожця, що прибував до Полтави у справах, також вказує на те, що це людина відверта і не ховає за словами думок:

А запорожці — люди без круть-верть,
Все кажуть щиро на своє копито.

Не випадково суддя, відповідаючи козакові, ніби забуває про свою офіційність: «Знаскока тут не можна». Так побудовано увесь роман. Приєм індивідуалізації мовлення героїв не новий у літературі, та Ліна Костенко продемонструвала широку обізнаність з найрізноманітнішими проявами багатой української мови. Стиль мовлення, добір лексики вражає точністю вживання. Живий діалог у сцені суду змінюється ліричним внутрішнім монологом героїні. А в другому розділі автор бере слово, щоб високим стилем громадянина говорити про велич подій, на тлі яких розгортається особиста трагедія героїв. Письменниця вступає в діалог з героями і читачем. Часом уживає несподівані порівняння, що коренями сягають глибин народної образності: «зірками ніч висока накрапала», «слова самі на голос навертали, як сльози навертаються на очі», «душа до ранку смутком осипалась» та ін. Із цих порівнянь народжується метафора, яка також часто трапляється в тексті.

Гармонійне поєднання різних пластів живої народної мови, чутливість до слова — ось головні риси мови і стилю Ліни Костенко, що так яскраво виявились у романі «Маруся Чурай». Емоційній виразності слова сприяє також форма віршування. В основному автор використовує шестистопний ямб, але разом з тим у романі можна побачити приклади римованої прози. Усе це — не самоціль. Така багата палітра художніх засобів робить твір Ліни Костенко по-справжньому талановитим, підносить його на рівень найкращих взірців світової художньої літератури.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Твір Ліни Костенко «Маруся Чурай» справив на мене враження...

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вміти аналізувати роман у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай», висловлювати власну думку про його героїв та проблеми, в ньому порушені; підготуватися до контрольної роботи — твору за однією з вивчених тем.

Тема. **Контрольна робота № 4. «Творчість О. Довженка, поезія “шістдесятників”, творчість Ліни Костенко».**
Твір

Мета: актуалізувати, поглибити, систематизувати знання учнів з тем, виявити рівень цих знань для наступної корекції; розвивати зв'язне писемне мовлення, вміння логічно та послідовно викладати думки та обґрунтовувати їх; виховувати кращі людські якості.

Очікувані результати: учні знають матеріал, що вивчався, вміють аналізувати твори, характеризувати героїв, визначати художні засоби, писати творчі роботи із залученням літературного матеріалу та власних спостережень.

Обладнання: текст творів, що вивчалися за темою.

Тип уроку: контроль і корекція знань, умінь та навичок; розвиток зв'язного мовлення.

Хід уроку

**I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ.
ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Z Колективна робота.

Повторення основних вимог до написання твору (обсяг, жанр, змістове й граматичне оформлення, самостійність, уживання цитат і художніх засобів).

Z Ознайомлення з темами твору.

Орієнтовні теми

1. Мої роздуми про кіноповість О. Довженка «Україна в огні».
2. Гнівний осуд війни в кіноповісті О. Довженка «Україна в огні».
3. Актуальність національних проблем у кіноповісті О. Довженка «Україна в огні».
4. Жінка і війна (за кіноповістю О. Довженка «Україна в огні»).
5. Про вміння «бачити зорі в калюжах» (за кіноповістю О. Довженка «Зачарована Десна»).
6. Дитинства золота колиска (за кіноповістю О. Довженка «Зачарована Десна»).
7. Мій улюблений твір поета-«шістдесятника».
8. Мотив самоствердження людини в складному сучасному світі, її неповторність та самодостатність (за творами В. Симоненка).
9. Образ України у творчості поетів-шістдесятників.
10. Кохання у творах поетів-шістдесятників.
11. Роль мистецтва в сучасному світі (за творами І. Драча й Ліни Костенко).
12. Чим близька мені поезія Ліни Костенко.
13. «Нерівня душ — це гірше, ніж майна?» (за романом у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай»).

14. «Зрадити в житті державу — злочин, а людину — можна»? (за романом у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай»).

Z **Робота в чернетках.**

Z **Написання учнями твору.**

III. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z **Інтерактивна вправа «Мікрофон».**

— Найскладніше для мене сьогодні було...

УРОК № 50

Тема. **В. Стус. Поет як символ незламного духу, збереження людської гідності. Життя і творчість. Узагальнені образи крізь призму індивідуальної долі**

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю митця, його трагічною долею, зацікавити творами; удосконалювати навички виділення головного, критичного оцінювання явищ життя й літератури, висловлення власних думок; виховувати любов до літератури, повагу до митців, патріотизм, людську гідність.

Очікувані результати: учні знають матеріал про життєвий і творчий шлях поета, причини його трагічної долі, вміють аналізувати поетичні твори, висловлювати власні враження й думки щодо прочитаного.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстративні матеріали до біографії.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z **Аналіз контрольної роботи.**

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z **Вступне слово вчителя.**

«Покоління молодой української інтелігенції, що його зробили поколінням політ'язнів, було виховане на ідеях гуманізму, справедливості, свободи. У цьому вся його провина, весь його злий намір, але тільки такими силами славен народ і нині, й у віки вічні», — писав поет В. Стус про своє покоління. Повною мірою це стосується і його самого. Трагічній долі письменника-патріота, що віддав свій талант безмежно любимій Україні, і буде присвячено наш урок.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Робота з документом.

В. Стус — висока постать, що піднялася над часом, над мілинами часу.

В. Стус — вольова людина: йому вдалося зреалізувати свій талант за умов, де інші гаснуть і посилаються на складнощі життя.

В. Стус — щаслива людина: його спадщина не пропала, хоча лежала в пропасті. Знайшлося кому рятувати його творчість — збирати, опрацьовувати, видавати. І то в наш час, коли скрізь бракує розумних рук.

Загиблий В. Стус зробив більше за багатьох інших, кому поталанило вернутися.

Він справді «у смерті повернувся до життя».

ВІДЛУННЯ СМЕРТІ

Якщо говорити про зворотну луну його загибелі — вона була великою. То був час, коли грім було далеко чути. Усі радіостанції світу повідомили про загибель українського поета. Комуністи заметушилися.

Цей грім вдарив і по його друзях — і теж пробудив. Чимало сміливих акцій проходило під його іменем — за законом зеківської солідарності.

«Стуса ми не здамо» — висіло в повітрі.

«Стуса не забудуть» — це стало зрозуміло тим, хто дозволив без шуму видати книжку «Дорога болю».

«Від Стуса краще відійти, умивши руки», — здогадалися кагебісти після кількох спроб виправдати свій вирок.

Стус був найбільшим, найбільш відвертим ворогом КДБ, бо, здається, тільки він написав звинувачення тій бездушній жорстокій і антиукраїнській потворі. Звинувачення від імені свого народу.

Воно звучить. Воно завжди звучатиме.

Нарешті, коли труна з його прахом з'явилася в Києві під синьо-жовтими знаменами в руках друзів, гідних тримати ці знамена, — стало зрозуміло, що Стус таки переміг.

То було перше диво його повернення до життя.

ВИСОКЕ СЛОВО

Слово В. Стуса зайняло свою висоту й утримує її. Маніфестація вільного поетичного слова зі сцени в українську глушину прийшла з іменем Стуса. Ще в кінці 80-х Львівський молодіжний драматичний театр виступав у містах України з віршами В. Стуса та інших опозиційних поетів, і ще був відзначений премією В. Стуса. То був початок перемог: поет владно зайняв високу нішу, яка чорніла в самоті: нішу великої вільної справжньої поезії.

Та премія теж була викликом режимові, який визнавав тільки державні нагороди і терпіти не міг якихось громадських інституцій.

ГЕРОЇЧНА ПОСТАТЬ

Для масової свідомості Стус залишається легендарною постаттю незламного борця за волю України.

Є люди, яким здається фальшивим таке «використання» поета. Вони обурюються з «примітивізацією» і з «перетворення особи на прапор».

Вони, певно, мають рацію. Але їм можна виставити батальйон опонентів — майорів, прапорщиків, вертухаїв і стукачів, які конвоювали поета на його хресній дорозі. І вони будуть свідчити, що Стус як поета не знають, а знають його як запеклого націоналіста — «всегда говорил по-украински», вічного борця і справді небезпечного для держави ворога. «Он ваш герой» — скажуть вони. І їхні свідчення будуть правдиві. Це ж їм він казав: «И вы не смаете всей вашей черной кровью».

поета праведную кровь». Україна потребувала героя — і він з'явився. Бо таки справді В. Стус був чи не найпопулярнішим борцем проти комуністичного режиму, боровся самовіддано і загинув на барикадах протистояння.

ПОЛЕ ЛІТЕРАТУРИ

В. Стус працює вже з десять років на ниві літературознавчої думки, і то в двох іпостасях: як непересічний літературний критик і як об'єкт дослідження. Він належить до числа небагатьох авторів, навколо яких є постійний рух, текстологічні дослідження, суперечки — створюється простір активної думки. Тимчасовий аспірант Інституту літератури повертається в той інститут і урухомлює його омертвілу структуру. Немає фінансування, але й немає нагляду. То саме пора Стуса. Він будить, тривожить і не дає спокою тим, хто доторкнувся до його «палімпсестів».

І ось виходить при тому ж інституті 9 книжок творів Стуса. Нічого подібного за десять років там не було: це єдиний живий нерв і джерело, що б'є в цій занепалій ідеологічній сторожці.

Уявімо собі: п'ятнадцять років тому хтось в Інституті літератури на Вченій раді сказав, що таке трапиться до 2000 року з іменем і творчістю з/к, убієнного в камері зони 36 4 вересня 1985-го!

Усі розумні визнали б такого навіть не гідним психлікарні!

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

За п'ятнадцять років Стус великою мірою наповнює також український інформаційний простір, зокрема ефірний простір України. Пісні на його слова лунають в усіх концертних залах, може, за винятком урядових концертів у Палаці «Україна».

І то не просто данина імені — то дух, який підняв до високої творчості багатьох молодих виконавців і композиторів. Зі словом В. Стуса в залі проскакує іскра. І ніщо не гасить її, окрім важкої навколишньої сіроти.

СТУСА ЛЮБЛЯТЬ

Не всі. Таких і не повинні любити всі. Але він любив — і його люблять. І знають: йому нічого ні від кого не треба. А підіймати чи понижувати Стуса, прославляти чи замовчувати — це вже клопіт інших.

(З виступу Є. Сверстюка на вечорі пам'яті В. Стуса 4 вересня 2000 року)

Z Міні-лекція вчителя з елементами бесіди.

Розпочався життєвий шлях поета-борця Василя Семеновича Стуса під час Різдвяних свят, 6 січня 1938 року в с. Рахнівка Гайсинського району на Вінниччині. Батьки його були селянами. Дитинство, яке сам він назвав «гарним», проходило в атмосфері добра та любові. А ще — народної пісні.

«Перші уроки поезії — мамині. Знала багато пісень і вміла дуже інтимно їх співати... Найбільший слід на душі — од маминої колискової “Ой люлі-люлі, моя дитино”. Шевченко над колискою — це не забувається. А співане тужно “Іди ти, сину, на Україну, нас кленучи” — хвилює й досі». Із чистого джерела народної пісні черпав майбутній поет любов до добра, краси, від мами і від пісні вчився над усе ставити чисту совість і слово правди.

Навчався спочатку в місцевій школі, потім — у Донбасі, куди сім'я переїхала, коли Василько був ще маленьким хлопчиком.

Пам'ять по собі школа залишила безрадісну. «Шкільне навчання — вадило. Одне — чужомовне, друге — дурне», — згадував пізніше Василь. Проте саме в школі прокинулася в нього потреба віршувати:

«В четвертому класі щось заримував про собаку. По-російському. Жартівливе. Скоро минуло. Відродилося в старших класах, коли прийшла любов».

Вищу освіту В. Стус дістав на історико-філологічному факультеті Донецького державного педагогічного інституту. Студентські роки він пізніше назвав «трудними». Стосувалося це, очевидно, й матеріального буття, і, ще більшою мірою, казенного схоластичного навчання, зокрема тієї фальші у висвітленні історичного минулого нашого народу, якою була просякнута тогочасна офіційна наука, а передовсім — історія. Мабуть, не випадково, після слів про «трудні» інститутські роки поет говорить, що його «перша публіцистика віршована — позови з історією».

Студентом Стус глибоко зацікавився світовою літературою, передусім поезією. Серед улюблених письменників — М. Рильський і В. Свідзинський, Б. Пастернак і Й. В. Гете, Р. М. Рільке, С. Квaziмодо. Він прагне осягнути таємниці художньої майстерності таких різнопланових письменників, якими були Л. Толстой і В. Стефанік, А. Камю та В. Фолкнер.

Як би там не було, та В. Стус зумів узяти навіть із тогочасного обкросеного вузівського навчання дуже багато.

Закінчивши інститут, молодий учитель їде в сільську Таужнянську семирічну школу Гайворонського району на Кіровоградщині, «стужілий за справжньою (не донецькою) Україною», він там «витеплів душею, звільнився від студентського схимництва».

Як учитель, В. Стус залишив по собі теплі спогади в колишніх учнів і колег, хоч і працював він там усього два місяці — до призову в армію. «До Василя учні горнулися — це вам всі скажуть... Після уроків він залишався з учнями, хотів більше грамоти навчить...» — згадував його колега-вчитель.

Після служби в армії (1959–1961), де «вірші, звичайно, майже не писалися», В. Стус у 1961–1963 роках учителює в Горлівці на Донбасі, працює літредактором газети «Соціалістичний Донбас». Ці роки він назвав «часом поезії». Захоплюється вершинними досягненнями світової та української літератури, багато пише сам. Перший вірш надрукований у 1959 році.

У 1961 році В. Стус вступає до аспірантури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, працює над дисертацією на тему «Джерела емоційності художнього твору (на матеріалі художньої прози)».

У ті роки поет багато друкується, з'являються його поезії в журналах «Вітчизна», «Дніпро». Першою публікацією, якою він заявив про себе як про цікавого, неординарного поета, була добірка віршів у «Літературній газеті» (тепер — «Літературна Україна») 22 грудня 1959 року. Окрилило його й те, що тепле вступне слово до неї написав А. Малишко.

Перша половина шістдесятих років була позначена помітним, хоч і недовготривалим, розквітом духовного життя в Україні.

Це було покоління новаторів, яке будило національну самосвідомість народу, принісло із собою не тільки свіжі теми й мотиви, оцінки найскладніших виявів життя, безкомпромісне висвітлення соціальних

суперечностей, а й рішуче зламало офіційні, казенні шаблони соціалістичного реалізму, вивело українську літературу на широкі обрії світового мистецтва.

Задушлива атмосфера панувала тоді й в Інституті літератури АН України, директором якого був М. Шамота. Певна річ, що В. Стус із його загостреним почуттям справедливості, правдолюбством, здатністю відчувати чужий біль гостріше, ніж власний, не міг ужитися в такій обстановці, і його у вересні 1965 року виключають з аспірантури. Формальною причиною послужив випадок, що стався в кінотеатрі «Україна» на прем'єрі кінофільму С. Параджанова «Тіні забутих предків».

Після перегляду картини до глядачів звернувся В. Стус і запропонував вставанням висловити протест проти незаконних дій уряду та КДБ. А в наказі М. Шамоти значилося, що Стус звільнений «за систематичне порушення норм поведінки аспірантів і працівників наукового закладу...»

І почалися поетові поневіряння. На роботу його не брали ніде, довелось працювати навіть кочегаром.

Друкувати його, звичайно, перестали. Рукопис першої збірки віршів «Круговерть» у 1968 році дістав негативну рецензію у видавництві «Молодь», і книга не побачила світу. Особливо болісно пережив він те, що й другий рукопис — «Зимові дерева», який п'ять років «залежував місце» у видавництві «Радянський письменник» і навіть був схвалений до друку, теж зазнав долі «Круговерті». «Така збірка мені була психологічно потрібна, оскільки без такої я не міг іти далі...» — писав В. Стус.

Однак, незважаючи на утиски та переслідування, В. Стус продовжував і поетичну творчість, й активну громадську діяльність, виступав на захист прав людини, проти свавілля й беззаконня брежнєвських років. Поет знав, який тернистий шлях йому судився, та не прагнув «сховатися од долі». Як згадує письменник Ю. Покальчук, у розмові з ним Василь сказав одного разу: «Я просто інакше не можу! І жити не можу спокійно і не зможу! Я знаю, що за мною одного разу прийдуть, знаю свою долю, але я почуваю, що мушу її пережити саме ось так». І лихе передчуття збулося. Стус був заарештований і звинувачений у тому, що, як говориться у вироку київського обласного суду від 7 вересня 1972 року, «систематично виготовляв, зберігав і розповсюджував антирадянські наклепницькі документи, що порочили радянський державний лад, а також займався антирадянською агітацією в усній формі». Поета було засуджено до позбавлення волі у виправно-трудовій колонії суворого режиму на п'ять років і заслання на три роки.

Жорстоке і несправедливе покарання В. Стус відбував у мордовських таборах, заслання — в Магаданській області.

Відбувши покарання, 1979 року В. Стус повертається в Україну. Роки неволі не зломали його. За цей час за кордоном виходять друком дві його збірки: «Зимові дерева» (1970) та «Свіча в свічаді» (1986). Його ім'я стало широко відомим у цілому світі, поезії перекладаються англійською, німецькою, російською, іспанською та іншими мовами світу.

А поет продовжує боротьбу за національне визволення народу, за права людини. Усього вісім недовгих місяців судилося побути йому на волі в колі сім'ї, друзів.

Потім — знову арешт, звинувачення у належності до Української Гельсінкської групи і ще більш жорстокий і немилосердний присуд: десять років позбавлення волі у таборах суворого режиму, п'ять років — заслання. Усього — двадцять три роки неволі за сорок сім — як сорок сім і у Т. Шевченка — життя. Тільки ж Кобзареві судилося відбути десять років солдатчини, Стусові — десять років гулагівських таборів і померти в неволі. Хоч на захист поета, за його звільнення виступала прогресивна громадськість цілого світу, в тому числі відомий німецький письменник, лауреат Нобелівської премії Г. Белль, академік А. Сахаров, який сказав, що навіть на трагічному тлі тогочасних беззаконь «вирок українському поетові В. Стусові вирізняється своєю нелюдністю» і закликав скасувати його.

І в умовах неволі В. Стус не зломився, виступав проти свавілля, чиненого табірною адміністрацією, за що був додатково караний. І помер він у карцері, в ніч з 3 на 4 вересня 1985 року.

А через чотири роки Василь Семенович Стус був повністю реабілітований, виправданий по всіх статтях звинувачення «за відсутністю складу злочину».

(За В. Неділько)

— Які стоїчні риси характеру виявилися у В. Стуса? Як вони відбилися в поезії?

— Чим пояснити те, що поет свідомо наражався на небезпеку, відкрито йшов проти влади, знаючи, яке жорстоке покарання на нього чекає?

Z **Виразне читання поезії «Мені зоря сіяла вранці...».**
Обмін враженнями щодо прочитаного.

Z **Коментар учителя.**

Багато болю й страждань випало на долю поета. А найперше — за ту незгасаючу, безкомпромісну любов до своєї батьківщини, до рідної мови, за обстоювання справедливості й людських прав. Тому й зоря йому — «скалок болю». Він свідомий того, що судилося в житті нести тяжкий хрест, тому прагне набратися сили й снаги, аби виконати своє призначення.

Z **Виразне читання поезії «Як добре те, що смерті не боюся я...».**
Обмін враженнями щодо прочитаного.

Z **Коментар учителя.**

Цей вірш входить до збірки «Палімпсести», яка була видана за кордоном 1986 року, вже після смерті поета. Точної дати написання поезії не встановлено, але, скоріше за все, створена вона була в ув'язненні і стала відповіддю Стуса тим, хто лякав його смертю, безславним кінцем:

Як добре те, що смерті не боюсь я
і не питаю, чи тяжкий мій хрест.
Що перед вами, судді, не клонюся
в передчутті недовідомих верст...

Чимало поетів передчують неминуче, завбачають свою трагічну мить, після якої переходять у легенду (В. Чумак, О. Ольжич, О. Теліга, В. Симоненко та ін.). Такою властивістю був наділений і В. Стус. Політ'язень, дисидент, відірваний каральною владою від рідної землі, він вірив у своє повернення в Україну, хай і після смерті:

...і в смерті з рідним краєм поріднюсь.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Проблемне завдання.

Прокоментуйте відгук рецензента КДБ М. Нагнибіди на першу збірку В. Стуса «Круговерть».

«Молодий поет Василь Стус, судячи по окремих віршах, строфах, а то — і рядках — людина талановита...

Можна навести чимало вдалих поезій, гарних строф з поезій Василя Стуса. Але вони, на жаль, визначають форму, зміст, дух всієї книги...

Перечитуєш... і дивиєшся з того, як молода людина, сучасник наших буремних, героїчних, а часом і драматичних подій, зуміла відмежуватися від них, заховатися від них у світ своїх дрібних переживань і невиразних прагнень.

Нова, найголовніша риса нашого суспільства — почуття колективізму, почуття спільності боротьби та інтересів, наче і невідомі автору...

Світ сповнений подіями історичного значення, працею мільйонів людей соціалістичного табору, які зусиллями своїми перетворюють світ, людину, дивують своїми відкриттями, подвигами все людство. Життя сповнене чудодійними проявами людського героїзму в ім'я великої мети.

Але все це (в більшості поезій рукопису) поза увагою В. Стуса. Його цікавить дріб'язок, далекий від життя. Його ліричне "я" захоплене дрібними переживаннями, умовною філософічністю, яка нічого спільного немає зі справжньою філософією, яка вторгається в життя, в переживання людей, в їхні долі. Чи не тому в книзі зустрічаємо мало сюжетних поезій, а в ліриці переважає байдуже "міркувальництво", яким поет абстрагується від живого життя, його героїв.

Хай не ображається Василь Стус за цю правду, бо саме в ній, на мою думку, найголовніший недолік рукопису».

(Ясніше не скажеш. Несприйняття існуючого світу, протиставлення цьому світові власного, що проріс з маминих пісень, дитячих образків несправедливості, набутого досвіду «дорослого» життя — саме це найбільше налякало «рецензента». М. Нагнибіда відзначає «намагання поета навмисно ускладнити вірш, вивернути слово не по-людському».)

«Коли уважно вчитаєшся в нарочито ускладнені поезії В. Стуса, — веде далі М. Нагнибіда, — то помічаєш, що мисль у них куца, думки — на гріш».

(«Рецензент» дає зрозуміти, як і про що треба було писати, щоб мати змогу на 1/6 частині земної кулі видати поетичну чи якусь іншу книгу.)

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Найбільше мене вразило те...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати матеріал про життя і творчість В. Стуса, вміти аналізувати його поезію, вивчити напам'ять вірш «Мені сіяла нині вранці...» або «Як добре те, що смерті не боюсь я...».

УРОК № 51

Тема. **В. Стус. Поезія. Основні тематично-проблемні лінії. Україна — мрія та Україна знищена, скорена — у віршах поета. Поетичні твори В. Стуса — зразок «стоїчної» поезії у світовій ліриці**

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художні особливості, естетичну вартісність віршів поета; розвивати навички визначення провідних мотивів, ідей, характеристики образів-символів, порівняння їх; поглиблювати вміння висловлювати власні думки з приводу порушених письменником проблем; виховувати прагнення до активної життєвої позиції, вироблення стоїчних рис характеру, повагу до митця.

Очікувані результати: учні вміють характеризувати тематику й проблематику творів поета, виразно та вдумливо читати вірші, робити їх ідейно-художній аналіз, висловлювати власну думку про поезію митця.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстративні матеріали до них.

Тип уроку: формування вмінь та навичок.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Друг В. Стуса, письменник Ю. Покальчук так оцінював його особистість і творчість: «У Василя Стуса найбільшим злочином було те, що він був українцем, просто справжнім українцем; любив свою мову, свою землю, свою культуру і хотів бачити Україну нормальною українською землею, а не витоптаним полем.

Поезія Василя Стуса виходить далеко за межі того експериментального бунтарства, часто дилетантської, показової інтелектуалізації вірша, що були притаманні творам багатьох його ровесників...

По-блоківськи виточений і холоднуватий його вірш, природний український сентимент тут приборканий і палає всередині кристала. Якщо ж торкнешся, гріє, мов серце.

Дисципліна слова, лаконізм виразу, надзвичайно широкий словник, що постійно збагачується, ще й незупинне власне словотворення — ось шлях його поезії».

У цьому ми переконаємося на сьогоднішньому уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Перевірка домашнього завдання.

Читання напам'ять віршів В. Стуса із висловленням власного враження від поезії.

III. ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Виразне читання поезії «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...». Обмін враженнями щодо прочитаного.

Z Словникова робота.

Щовб — сходинка, перекладина драбини;

хлань — безодня;

врочить — передірає;

запрагла — захотіла.

Z Евристична бесіда.

— Яку мету ставить перед собою ліричний герой твору — автор? (Домагатися Добра й Справедливості для свого народу чи хоча б прокласти дорогу прийдешнім поколінням.)

— Який пафос поезії? (Піднесений — «душа запрагла неба», «в буремнім леті», «держить путь на стовп високого вогню».)

— Що відчуває ліричний герой на цьому шляху? (Сумніви, зневіру і разом із тим — тверде переконання у своїй високій меті «предтечі».)

— Який цікавий синтаксичний прийом використовує автор у творі? (Перенесення рядка.)

Z Коментар учителя.

В. Стус свідомо обрав свою життєву дорогу — це шлях добра і правди. Але там чекають його «сотні сумнівів», «сто зневір» і треба вперто, наполегливо долати щабель за щаблем («йти з щовба на щовб»), щоб досягти мети або хоча б прокласти дорогу іншим, бо він — «предтеча».

Z Виразне читання поезії «Господи, гніву пречистого...». Обмін враженнями щодо прочитаного.

Z Евристична бесіда.

— Яким настроєм сповнений ліричний герой твору? (Твердим переконанням, що вистоїть, мужньо сприйматиме всі випробування долі; біда загартує волю, дух.)

— Як називаються такі риси людини? (Стоїчні.)

— Що говорить ліричний герой про те, звідки у нього такий стоїцизм? (Від матері, від роду, від народу.)

Z Коментар учителя.

Мужня, стоїчна поезія «Господи, гніву пречистого...» В. Стуса утверджує впевненість ліричного героя в тому, що він зможе вистояти, не зрадить себе й своїх переконань. Він свідомо йде «на амбразуру», на біду, щоб відкрити людям очі на правду, показати приклад боротьби за людську гідність і силу людського духу.

Z Виразне читання поезії «О земле втрачена, явися...». **Обмін враженнями щодо прочитаного.**

Z Евристична бесіда.

— Чим цей вірш відрізняється від попередніх (за тематикою, настроєністю)? (Ліричний герой, перебуваючи в нелюдських, важких обставинах, знаходить розраду в спогадах про рідну землю; звучать мотиви пейзажної, інтимної лірики.)

— Які метафори, порівняння здалися вам незвичайними? («Дня розгойдані тарілі», «бризкит райдуги в крилі», «солодавий запах винниць, як гріх, як спогад і як біль» та ін.)

— Від чого ліричний герой просить «порятувати душу»? (Від зневіри, відчаю, бо це — гріх, відступ від принципів, від мети — побачити свій народ вільним по-справжньому та щасливим.)

Z Коментар учителя.

Ліричний герой поезії сумує, страждає в розлуці з рідною землею, він пригадує забуті дні — «сині ниви», «перегуд джмелів», «лет голубів» і її — «грішну і святу», кохану. І просить «землю втрачену», щоб явилася вона йому хоч уві сні — дати силу, порятувати зболену душу.

Однією з головних тем поезій В. Стуса є тема рідної землі. У вірші «О земле втрачена, явися...» поет мріє про повернення у давно забуті дні дитинства і юності. Світлі спогади про «сиві ниви, в сум поійняті», «світання тіні пелехаті», «плескіт крил і хлюпіт хвиль», «солодавий запах винниць», «мосянжний перегуд джмелів» переповнюють ліричного героя, навівають щемливий сум за втраченим.

Поет згадує своє перше, юнацьке, несміливе кохання, окремими рядочками малює перед нами прекрасний образ: «пшеничні руки білі», «чорні коси», «жаром спечені уста». У цій поезії — радість пізнання любові. Настрій ліричного героя емоційно піднесений, окрилений. У цих сонячних рядках «вихлопувалася» радість буття, природний і вічний дар молодого, первісного сприймання світу, коли здається, що все навколишнє існує для тебе, для твого щастя. Але рефреном повторюване слово «де» повертає нас до сумної дійсності, коли все найкраще, що було пов'язане з дитинством і юністю, зникло. Закінчується твір рядками, якими й починається.

Та останній рядочок розкриває оптимістичний настрій твору. Поет має надію, що спогади дитинства та юності порятують його душу від зневіри і скверни, і одне з головних місць у цих спогадах посідають поетичні, мальовничі описи рідної української природи («сиві ниви», «чорне вороння лісів», «сонця хлюпочуться в озерах»).

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Інтерактивна вправа «Мозковий штурм».

Визначте основні тематично-проблемні лінії поезії В. Стуса.

Орієнтовна відповідь

- X Душа людини «перед вічністю високого неба», формування себе як особистості.
- X Відчуження від світу, стан трагічної самотності.
- X Проблема вибору: пасивне споглядання чи активна дія.
- X Атмосфера розтлінного духу тоталітарної системи.
- X Україна дійсна (скорена, знищена) та Україна-мрія.

Z Дослідницька робота.

Зробіть порівняльний аналіз образу України у В. Симоненка та В. Стуса.

СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ В ОБРАЗІ УКРАЇНИ У В. СИМОНЕНКА ТА В. СТУСА

В. Стус	В. Симоненко
<p>«Ярій душе! Ярій, а не ридай! У білій стужі серце України.» («Ярій, душе!..»)</p> <p>«Стенаються в герці скажені сини України, той з ордами ходить, а той накликає Москву, заллялися кров'ю всі очі пророчі.</p> <p>З руїни вже мати не встане...» («За літописом Самовидця»)</p> <p>«Народе мій, до тебе я ще верну і в смерті обернуся у життя...» Як син, тобі доземно уклонюсь...» («Як добре те, що смерті не боюсь я...»)</p>	<p>«Україно! Ти для мене — диво! і нехай пливе за роком рік, Буду, мамо горда і вродлива, З тебе дивуватися повік.» («Задивляюсь у твої зіниці...»)</p> <p>«Народ мій є! В його гарячих жилах Козацька кров пульсує і гуде!» («Де зараз ви, кати мого народу?»)</p> <p>«І якщо впадеш ти на чужому полі, Прийдуть з України верби і тополі, Стануть над тобою, листям затріпочуть, Тугою прощання душу залоскочуть.» («Лебеді материнства»)</p> <p>«Бо у мене стукотить у грудях Грудочка любиміої землі.» («Грудочка землі»)</p>
Спільне	
Любов до України, рідної землі, народу, невіддільність себе як поета і людини від неї; дві України	
Відмінне	
Жаль, біль через роз'єднаність і зрадливість із давніх часів, безкомпромісність; активна життєва позиція в ставленні до системи	Захоплення Україною, її славним козацьким минулим, віра в неї; дещо споглядальна позиція, хоча є й сильний критичний струмінь

Z Слово вчителя.

Поезія В. Стуса, безперечно, складна. Літературознавець М. Коцюбинська зазначає: «Це поезія філософічна, причому філософічність її проявляється не на рівні цитування або тлумачення тих чи інших положень... Це своє, вистраждане поетом осмислення основних засад буття людини, роздуми над її місцем у природі й суспільстві, над її моральним самовизначенням у такому непростому й недосконалому сучасному світі».

Основним засобом образності, поетичного відтворення світу, передачі власних почуттів, думок, переживань у поезії В. Стуса є метафоризація. Про це неодноразово говорили дослідники його творчості, справедливо вважаючи, що здатність піднести конкретне спостереження до рівня метафори — символу — характерна риса поезики В. Стуса.

Мова поезій В. Стуса відзначається багатством, оригінальністю, сміливим поводженням з усталеними нормами. Поет часто вдається до словотворення, неологізмів, деформує слова, але з тонким почуттям такту, міри, так, що новотвори допомагають глибше розкрити задум, привнести у зміст нові нюанси.

Новаторські підходи В. Стуса до образотворення, орієнтація на психологізм, звернення до підсвідомого, філософська глибина та інтелектуалізм поезії виводять її на рівень вершинних світових досягнень.

Одним із ваших завдань додому буде — проілюструвати ці положення, дібрати приклади з творів В. Стуса.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Займи й обґрунтуй позицію».

— Чи можна В. Стуса назвати справжнім героєм України?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вміти виразно читати поезії В. Стуса, аналізувати їх, характеризувати творчість поета в цілому; письмово — дібрати приклади художніх засобів, пояснити їхню роль у творі; підготувати повідомлення.

УРОК № 52

Тема. **Проза другої половини ХХ ст. Тематичне й жанрове розмаїття, національна специфіка. О. Гончар. Життя і творчість**

Мета: ознайомити учнів з основними тенденціями розвитку української прози в другій половині ХХ ст., із життям і творчістю одного з найвидатніших її представників О. Гончара; розвинути навички виділення головного, його систематизації, самостійного пошуку інформації; поглиблювати вміння висловлювати власні думки та враження; виховувати прагнення до літературної самоосвіти, любов до художнього слова, повагу до митців, естетичний смак.

Очікувані результати: учні вміють характеризувати розвиток української прози другої половини ХХ ст., її тематичну та жанрову різноманітність, національну специфіку; знають матеріал про життєвий і творчий шлях митця, розповідають про найвизначніші його твори.

Обладнання: «портретна галерея» письменників-прозаїків другої половини ХХ ст., виставка їхніх творів.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Завдання учням.

1. Доведіть, що В. Стус — новатор змісту і форми в поезії, письменник світового рівня (наведіть самостійно дібрані приклади).
2. Висловіть власну думку про героїзм і жертвність поета-патріота В. Стуса. Чи не даремними вони були?

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Нова генерація українських прозаїків другої половини ХХ ст., хоч і активно шукала власних шляхів, усе ж спиралася на досвід попередників. «При майстрах якось легше. Вони — як Атланти. Держать небо. Тому і є висота», — писала Ліна Костенко у вірші, присвяченому О. Довженкові. Творчу молодь не влаштовували тогочасні «література на замовлення», суворо обмежені рамки «соцреалістичної» партійності, народності, що полягала у висловленні народом «глибокої вдячності комуністичній партії, радянському урядові й особисто товаришу...», історизму (написаній самою партією історії партії). Щоправда, багато письменників самі ще вірили в комуністичні ілюзії, вважаючи: можна ще гуманізувати суспільство, оздоровити його в межах існуючої системи. Ці протиріччя знаходили своє відображення в українській прозі аж до кінця 80-х. Про особливості розвитку прози у другій половині ХХ ст. та її представників ми й будемо говорити сьогодні на уроці.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Міні-лекція вчителя з елементами бесіди.

— Яких прозаїків другої половини ХХ ст. ви знаєте з попередніх класів? (С. Гуцало «Лось», «Олень Август», «Сім'я дикої качки», Гр. Тютюнник «Дивак», В. Нестайко, В. Близнець, М. Стельмах, Я. Стельмах, Б. Харчук, Л. Пономаренко, А. Дімаров, В. Дрозд, І. Багрянний та ін.)

— Які теми й проблеми порушуються в їхніх творах, чи здалися вони вам цікавими, актуальними?

У центрі епічних полотен та коротких прозових форм «шістдесятників» постала проста людина, змальована без штучного оптимізму, зі

всіма своїми маленькими radoцями та великими болями, яка була носієм справжньої духовності. Досить відчутним у прозі цих років виявилось особистісне першоджерело. І це не дивно — ще свіжими були рани, завдані війною, хотілося сказати правду про неї, про повоєнні роки. Тому подіями ставали виходи творів Г. Тютюнника «Вир», О. Гончара «Людина і зброя», «Тронка», творів М. Стельмаха, Л. Первомайського та ін.

Брат Григорія Тютюнника Григорій пішов іншим шляхом. Уже перша його збірка оповідань «Зав'язь» засвідчила неабиякий талант. Письменник так майстерно розкриває неповторні характери у звичайних побутових ситуаціях, що вони набувають загальнолюдського, гуманістичного узагальнення.

Тогочасна проза розвивалася не лише в реалістичному та лірико-романтичному руслах. Письменник В. Дрозд започаткував новий стиль, названий «химерною прозою». Це твори «Білий кінь Шептало», «Ірій», «Маслини», «Катастрофа». До такої стильової манери, підживленої традиціями І. Котляревського, О. Стороженка, О. Ільченка, вдалися й В. Земляк у диалогії «Лебедина згряя» та «Зелені млини», В. Міняйло у творах «Зорі й оселедці» та «На ясні зорі», Є. Гуцало в романі «Позичений чоловік». Паростки нового пробивалися і в період так званого застою. З літературного обігу було вилучено й піддано нищівній критиці, а потім «забуто» роман О. Гончара «Собор» лише за те, що в ньому говорилося про потребу відновлення національної пам'яті, про право людини на свободу, засуджувалися вияви пристосуванства та національного нігілізму.

Українські прозаїки звертаються до фантастики і пригод (Ю. Мушкетик), до історії (П. Загребельний). Ті, хто зважувався полемізувати з офіційною історіографією, піддавалися брутальній критиці, як це було з романами «Мальви» Р. Іванчука та «Меч Арея» І. Білика.

Інтенсивний процес оновлення української прози відбувся наприкінці 80-х — початку 90-х років, коли в Україну прийшла заборонена література діаспори, репресованих письменників, коли з'явилася нова хвиля «вісімдесятників» (Г. Пагутяк, В. Медвідь, Є. Пашновський, Ю. Андрухович та ін.) зі своєю «експериментальною» прозою. Нове покоління митців прагнуло досягнути першосутність, обстоювало потреби духовної свободи та індивідуальної ініціативи.

Нинішнє літературне життя розвивається в багатьох напрямках — від неореалістичного до постмодерного, від осмислення мистецької спадщини, поверненої читачам, до творення нових художніх цінностей.

— На вашу думку, які зв'язки літератури з історією? з політикою? економікою? іншими видами мистецтва?

Z Розповідь учителя про О. Гончара.

Олександр (Олесь) Гончар народився 3 квітня 1918 року в слободі Суха (тепер Кобеляцького району) Полтавської області в сім'ї робітників Терапія Сидоровича і Тетяни Гаврилівни Гончарів; батько перед війною працював у приміському колгоспі (де й загинув від німецької авіабомби), мати — на заводі металевих виробів.

1921 року померла матір Олександра, хлопець переїхав до бабусі та дідуся (батьків матері), з 1925-го вчився в рідному селі, потім у с. Хорішках. 1933 року — після закінчення семирічної школи в с. Бреусівка Козельщинського району працював у редакції районної газети «Розгорнутим фронтом» (с. Козельщина).

Протягом 1933–1937 років О. Гончар навчався в Харківському технікумі журналістики ім. М. Островського; по закінченні недовго працював учителем у с. Мануйлівка, потім — в обласній молодіжній газеті «Ленінська зміна».

З 1937 року почав друкувати (переважно оповідання) в «Літературній газеті», «Піонерії», «Комсомольці України», «Молодому більшовикові». Вступив на філологічний факультет Харківського університету.

У 1938–1941 роках створені новели «Іван Мостовий», «Черешні цвітуть», «Орля», повість «Стокозове поле».

У 1941 році з третього курсу Харківського університету в лавах студентського батальйону О. Гончар добровольцем пішов на фронт, був двічі поранений.

Гончар писав також поезії (видані 1985 року окремою книгою «Фронтові поезії»). Нагороджений орденами «Слави» і «Червоної Зірки», трьома медалями «За відвагу», медаллю «За оборону Києва».

У 1945 році О. Гончар демобілізувався з армії, оселився у старшої сестри в Дніпропетровську. Закінчив Дніпропетровський університет у 1946-му, працював асистентом кафедри української літератури цього університету, переїхав до Києва, вступив до аспірантури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України, почав професійну літературну діяльність, надрукував романтичне оповідання «Модри Камень» в журналі «Україна».

Протягом 1946–1947 років О. Гончар написав романи «Альпи», «Голубий Дунай» (Державна (Сталінська) премія СРСР, 1948), «Злата Прага» (Державна (Сталінська) премія СРСР, 1949), які склали трилогію «Прапорonosці», уперше опубліковану в журналі «Вітчизна».

У 1947–1959 роках вийшли його повість «Земля гуде», збірки оповідань «Новели», «Весна за Моравою», «Південь», «Чари-комиші», «Маша з Верховини» та ін., повісті «Микита Братусь» (1951), «Щоб світився вогник», романи-дилогія «Таврія» (1952), «Перекоп» (1957), книги нарисів «Зустрічі з друзями» (1950, про Чехословаччину), «Китай зблизька» (1951).

У 1959–1971 роках О. Гончар є головою правління Спілки письменників України, у 1959–1986-му — секретар правління Спілки письменників СРСР, депутат Верховної Ради СРСР та УРСР.

Роман «Людина і зброя» (1960) 1962 року отримав Державну премію УРСР ім. Т. Г. Шевченка.

У 1961-му вийшла книга нарисів «Японські етюди», у 1963-му — роман у новелі «Тронка» (Ленінська премія, 1964).

1966-го на V з'їзді письменників України О. Гончар виступив з доповіддю «Думаємо про велике».

1968-го опубліковано роман «Собор».

Протягом 1970–1976 років письменник створив такі твори: роман «Циклон» (1970), збірник статей «Про наше письменство» (1972), повість «Бригантина» (1973), роман «Берег любові» (1976).

У 1973-му він очолив Український республіканський комітет Захисту миру, став членом Всесвітньої Ради Миру.

У 1978-му О. Гончара обрано академіком АН УРСР, йому присуджено звання Героя Соціалістичної праці. Роман Гончара «Твоя зоря» (1980) 1982 року отримав Державну премію; вийшов збірник статей «Письменницькі роздуми» (1980). У 1986-му опубліковано повість «Далекі вогнища», новели «Корида», «Чорний яр», «Двоє вночі», повість «Спогад про океан». У 1990-му О. Гончар вийшов з КПРС (вступив 1946-го). У 1991-му опубліковано збірник статей «Чим живемо. На шляхах до українського Відродження». 1992-го О. Гончару присвоєно почесний ступінь доктора Альбертського університету (Канада). 1993-го Міжнародний біографічний центр у Кембріджі (Англія) визнав О. Гончара «Всесвітнім інтелектуалом 1992–1993 років».

Його онука була серед тих студентів, котрі своїм голодуванням під Верховною Радою змусили уряд піти у відставку.

О. Гончар помер 14 липня 1995 року, похований у Києві на Байковому кладовищі.

Визнання прийшло до О. Гончара з першим твором. Вчорашній фронтовик, за плечима нема й тридцяти, опубліковано лише початок трилогії «Прапорносці» — і раптом критика заговорила про нього як про зрілого художника. Державні премії за романи «Прапорносці», «Людина і зброя», «Тронка» і загальне визнання, здавалося би, мали гарантувати письменнику недоторканність і цілковите благополуччя в житті й творчості. Але коли з'явився його роман «Собор», від того «офіційного» благополуччя не залишилося й сліду: письменника було піддано вульгарній критиці, проти нього організовано кампанію ідеологічного шельмування, а сам роман — вилучено з літературного процесу на двадцять років. У 1966 році, працюючи над «Собором», О. Гончар виступив на V з'їзді письменників України з доповіддю «Думаймо про велике», в якій порушив багато болючих тем: збереження історичної пам'яті, незадовільний стан вивчення української мови в Україні, проблеми освіти й тогочасного розвитку українського мистецтва, необхідність дбайливого ставлення до природи, загроза екологічних катастроф, повернення із забуття творів П. Куліша, В. Винниченка, Б.-І. Антонича. Тепер нас дивує, що ж у цьому виступі було «крамольного». Проте в країні «процвітаючого соціалізму» насправді треба було мати неабияку громадянську мужність, щоб говорити про якісь проблеми. 1964 року помінялось вище партійне керівництво держави: Хрущова замінив Брежнєв, «свобода» для українських митців закінчилась, почались масові арешти інакомислячих (тобто всіх, хто не прославляв, а «очорнював» радянську дійсність, був, за визначенням владних структур, «ідеологічним диверсантом» або ще гірше — «буржуазним націоналістом»). Це були часи, коли вдома говорили одне, а серед людей — інше; шпигунство,

доноси, конформізм, почесні й залякування — неповний перелік того, що потім назвуть «застійними явищами» і що особливо буде процвітати в 70–80-х роках.

У 1986-му в інтерв'ю журналу «Радуга» Гончар так пояснив виникнення задуму свого роману: «Хотілося сказати слово на захист того, що було виплекане творчим генієм народу. Було бажання також сказати про такі негативні явища, як пустодзвонство, кар'єризм, нехтування народною мораллю». «Собор» дратував партійну верхівку тим, що це був гостропроблемний твір, перейнятий аналітичним критичним пафосом, спрямованим проти серйозних суспільних вад і, нарешті, тим, що це був роман з виразно відчутними національно-патріотичними мотивами (це було найбільшою крамолою для охоронців імперії).

Z Повідомлення учнів.

РОМАН О. ГОНЧАРА «ЛЮДИНА І ЗБРОЯ»

...Окопи стали для нас другими університетами.

О. Гончар

«Людина і зброя»... Заголовок цього роману має в собі великий філософський зміст, бо об'єднує два поняття, що породжують і взаємно виключають одне одне: людина створила зброю, щоб убивати людину. Чи в цьому високе призначення людини? Ні! — каже письменник своїм романом. Люди народжуються, щоб жити, любити, щоб пізнавати світ, робити своє життя на землі кращим і щасливішим.

1938 року О. Гончар вступив на філологічний факультет Харківського університету. Про свою альма-матер письменник згадував з теплою й любов'ю: «Університет на цілих три роки став рідною домівкою, обдарував щастям дружиби, в його аудиторіях, у тиші бібліотек пізнавали ми радість прилучення до скарбниці людських знань...»

У читальній залі й застала його звістка про війну: «Одним ударом були строчені всі наші студентські, по-юнацькому світлі мрії, сподівання. Невимовно тяжко було на душі. Мороком окутувалося майбутнє. Наступного дня ми були в райкомі комсомолу. Тут зібралися сотні таких, як і ми, студентів, котрі прагнули якомога швидше потрапити на фронт. Після двотижневого навчання в чугувських таборах під Харковом наш студентський батальйон направили на Дніпро в район Білої Церкви, де в цей час точилися жорстокі бої».

Запеклі бої на берегах Росі, оспівані І. Нечум-Левицьким, бої за Київ... Скільки там полягло вірних друзів-студбатівців! Мужньо і правдиво розповість про це Гончар у романі «Людина і зброя».

Роман виданий 1960 року, а в 1962-му відзначений Державною премією УРСР ім. Т. Г. Шевченка.

Для зображення письменник обирає найважчий для України час — поразки й відступи перших місяців війни. У творі багато автобіографічного. Написаний він з позицій відтворення «війни справжньої, реальної, з її стражданнями, кров'ю і потом». Це роман пам'яті, адже і для його героїв звістка про війну ввірвалась у студентську аудиторію під час підготовки до екзаменів.

«...Несподіваний грукіт стрясонув двері... Запам'ятайте цю мить! Назавжди запам'ятайте цю останню свою студентську аудиторію на третьому поверсі істфаку, де, вдершись крізь забарикадовані двері, застало вас страшне, приголомшливе слово: "Війна!"».

ВІЙНА В ОБРАЗАХ

«Написати цю книгу підказав мені мій обов'язок перед товаришами, перед тими, хто на зорі своєї юності, в розквіті сил гинув на вогненних рубежах 41-го року», — так письменник розкрив свій творчий задум.

Дійові особи — бійці-студбатівці. Це ті, що навчалися з О. Гончаром у Харківському університеті й у перший же день війни здали свої відстрочки і стали до армійських лав.

«Як їх багато. Студенти й студенти. Ідуть історики, літератори, географи, біологи, хіміки... Ідуть, чітко карбуючи кроки по бруку...

Сама юність іде, красиві які люди все йдуть... Ідуть і співають бадьорими голосами, і видно усмішки на юнацьких обличчях і блиск сонця в очах, але під цим буйним, майже безшабашним співом чути — клекоче сльоза».

Герої — духовно багаті юнаки й дівчата, справжні патріоти, сповнені щастя, радісних надій на майбутнє: Богдан Колосовський, Андрій Степура, Мирон Духнович, Василь Дробаха, Мар'яна Кравець, Таня Криворучко, Ольга-гречанка... Постаті й характери їхні виписані опукло, яскраво, вони дихають життям.

Вдумливий і серйозний, щедрий і відкритий Богдан Колосовський. Для друзів він «був і є взірцем мужності, людиною обов'язку й честі. Три роки Богдан був душею їхньої університетської дружби», людиною, на яку «можна до кінця покластися». Колосовський високо цінує справжніх друзів, «людей високої проби... людей з домашнього заліза, сталі». Це з такими вірними товаришами він вибирався з оточення, долав найважчі перешкоди. У листі до своєї коханої Тані він пише:

«Жди, ми вийдем. Кожен із нас має в серці заряд, силу любові й ніжності, що виведе нас до мети. Сильні духом, пам'ятаєш цей вислів?.. Скільки я бачив їх живими. На танки ворожі вони кидались з горючими пляшками за Дніпром. Грудьми ставали на оборону споруд Дніпрогесу, тримали рубежі, які, здавалось, нічим уже втримати не можна... Мало в нас зброї, але найміцніша гартована зброя — у нас самих, в нашій волі, в наших серцях».

Молоді воїни — вчорашні студенти — готові на самопожертву, аби тільки знищити фашизм. Вони одразу на собі відчули, що війна — це «ураган чорний, бушуючий, смертоносний». Перед читачем постають реальні, страшні картини оточення батальйону, смертей зовсім юних хлопців, які ще вчора готувалися стати вчителями, поетами, науковцями...

Автор по-філософському осмислює зображуване, показує полярність життя і смерті, війни і миру. Немов живі, постають перед нами студенти-воїни Духнович, Степура, Лагутін.

Духнович: «Фашистська ніч огорнула Європу, хвиля вандалізму накопчується все ближче, на дорогах Київщини валяються трупи, літаки вогнем поливають з неба людей. Рушиться, руйнується все, і нічим уже, здається, не поправити становище. Були мрії, були перспективи, а тепер війна зяє під ногами чорним бездонним проваллям...»

Степура: «Історики, географи, філологи — скільки вас полягло на одному рубежі! Кров'ю стікає студбат. На криваві тріски розметала його війна, — ті там, а вони ось тут. Покалічені, мчать під гуркіт канонади через села, повні тужби, повні тривоги й непевності. Оце твоя Україна, ось такою її бачиш. Не пісня, яка ще недавно лунала над цим краєм, а велика народна тужба розливається тут всюди по селах... Хто зостанеться живий, не забуде цього довіку...»

Людиною з великої літери можна назвати Мирона Духновича, цього «факультетського вільнодумця і філософа». До глибини душі цивільний, скромний і чесний, він приваблює високим почуттям відповідальності перед собою, друзями, Батьківщиною; захоплює чистотою своїх ідеалів, готовністю на само-

пожертву. Він, як герой, пішов назустріч смерті, підірвавши гранатою склад авіабомб.

На самому початку війни в боях полягли мрійник і поет, «син села трудового», безстрашний Андрій Степура, ніжний, красивий Славко Лагутін...

У творі немало етико-психологічних конфліктів, які підтверджують велич духовного першоджерела в людині. Суперники в мирному житті (обидва кохали Мар'яну), Лагутін і Степура не втратили людяності. Коли було смертельно поранено Славка Лагутіна, Степура забув про свою неприязнь, подумки закликав його вижити.

Ясними, чистими барвами змальовує О. Гончар образи дівчат. Вірні, багаті душею, вони, як могли, допомагали захисникам Вітчизни.

«З ранку й до ночі, мов чайки морські, білють хустинками по степах дівчата, жінки-солдатки та солдатські матері. Віряться їм, що немарною буде їхня праця, що тяжкі ці рови, які вони риють, — три метри завглибшки, сім метрів завширшки! — таки зроблять своє, допоможуть рідній армії перепинити ворогові шлях».

Навіть серед жахів війни є місце світлому й палкому кохання. Слава Лагутін і Мар'яна святкують своє весілля напередодні відправлення на фронт — народжується нова сім'я. Але в неї немає майбутнього: хлопець гине в першому ж бою. Рано залишилась удовою Мар'яна. Ось вона щойно дізналася про загибель свого чоловіка:

«Заточуючись, мов п'яна, вона пішла од них, і, дивлячись їй услід, вони бачили, що то вже пішла вдова. Коси вдовині, горе вдовине невидимим тягарем гнітило її похилені плечі... Десь за Дніпром він похований. Харків без Славки. Вона без Славки. Назавжди без нього. На все життя...»

А як контрастує з розрухою, спустошенням чисте й ніжне кохання Богдана і Тані... Як жагуче покохала Степуру Ольга-гречанка, але так і не освідчилася хлопцеві, що поліг лицарською смертю, захищаючи Дніпрогес.

На основі життєвого матеріалу письменник зобразив війну глибоко й багатогранно. Серед крові, жорстокості, бруду солдати не втратили найкращих людських рис, залишилися гуманістами. Герої роману серцем і розумом відчували, що захищають від варварства й спустошення не тільки свою Батьківщину, — вони боронять найвищі здобутки всього людства. Адже смерть загрожує і прадавній «Гліаді», і творам Толстого, Барбюса, Гете, українській пісні, і педерам Гойї...

Оглянувши історичні шляхи народів, професор університету Микола Ювеналійович дійшов сумного висновку: «Кострища книг палають на всю Європу. Нема Сорбонни. Нема Карлового університету. В самому центрі Європи сьогодні — концтабори, фашистські казарми, гидкий сморід фашизму...»

У романі показано прагнення нашого народу до миру, творчої праці, осуджується війна як явище протиприродне, антилюдське. Особливо вражає епізод, де наші війська і працівники електростанції змушені підірвати Дніпрогес і відступити. Богданові Колосовському важко змиритися із суворою дійсністю: «Все оце, що так натхненно будувалось, що зводилось мільйонами трудових рук, хіба воно будувалось для бомб? На цілі століття мирного життя ця споруда була розрахована».

Письменник таврує ганьбою світ насильства й людиноненавистництва. Ідея миру, що домінує в романі, реалізується крізь призму світосприймання героїв, зокрема Духновича: «Така мала в нас планета і таке, по суті, мале на ній людство. Чи зможе воно коли-небудь об'єднатись для мирної праці, від цього, власне, залежить усе, усе».

Його думку підхоплює інший персонаж — Колумб: «Ця війна мусить бути останньою з усіх воєн, що були на землі... Досі все винаходили для війни, — хіба

не пора вже винайти щось — раз і назавжди — проти неї? Земля — не полігон. Земля — це нива, щоб сіяти».

Головний мотив роману — життєствердний. Створивши образи мужніх патріотів — студентів добровольців та їхніх вірних подруг, — О. Гончар звеличив просту людину, яка стала на захист Батьківщини, людину з непереможною зброєю — силою духу, впевненістю в правоті своєї справи, відданістю своєму народові.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Тестове завдання.

Доповніть висловлювання літературознавця А. Погрібного про О. Гончара, обравши відповідні за змістом слова; прокоментуйте цей вислів.

«Майстер, голос якого ... ціну всюди, де в пошані сила й краса духовності, гуманізму, національної свободи, — таким ... видатний письменник сучасної доби Олесь Гончар».

А співає ... видніється;

Х Б має ... постає;

В робить ... здається;

Г триває ... уявляється.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Найбільше мене вразив той факт, що...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати матеріал про розвиток прози другої половини ХХ ст., про життя і творчість О. Гончара; прочитати новелу «За мить щастя».

УРОК № 53

Тема. **О. Гончар. Новела «За мить щастя». Краса й сила кохання як матеріал художнього осмислення. Узагальнений образ миті життя, філософія миті щастя людини**

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художні особливості, філософську сутність твору, майстерність автора; розвивати й удосконалювати навички аналізу прозових творів малих форм; виховувати любов до літератури, естетичний смак, усвідомлення філософської сутності щастя людини, його відносності й короткочасності.

Очікувані результати: учні знають зміст новели, вміють її переказувати, виділяти головне та яскраві деталі, характеризувати героїв, узагальнені образи, філософію, висловлювати власні думки та враження.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: формування вмінь та навичок.

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

«Маємо відродити в наших сучасних українцях і українську генетичну пам'ять, почуття гордості, маємо і до збайдужілих душ торкнутися запашистим ешпан-зіллям рідного слова!» — ставить завдання перед собою й перед іншими митцями О. Гончар. І виконує його повною мірою, даруючи читачам скарби своїх думки й слова, роздуми про щастя людське у високохудожніх образах. Про це ми й поговоримо сьогодні на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Завдання учням.

1. Розкажіть про О. Гончара як письменника, громадського діяча і людину.
2. Охарактеризуйте його творчість, романтичну стильову манеру.

III. ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Обмін враженнями щодо новели «За мить щастя».

Z Переказ ключових епізодів, складання «сюжетного ланцюжка».

Було перше повоєнне літо. Зеленіли виноградники й виблискували перші снопи. Шляхом з військового табору до містечка тпоають артилерійські коні, але везуть не гармату, як завжди, а бочку-водовозку. Високо на ній сидить Сашко Діденко в пілотці набакиреній, у медалях на всі груди. Про демобілізацію думає, не інакше. Бо всі в ці дні живуть лише думками про те, що скоро додому, а там кожного очікує любов. У кожного — своя, а в когось просто невідома, туманна. Насвистує, наспівує бравий водовоз, чуб пшеничний напустивши на чоло. Літо горить, пашіє, хмелить хлопця. З радості він гогає на все горло. У голову лізе всяке, що чув про любовці фронтіві, про знайомства в медсанбаті. А він знав тільки гармату, за боями ніколи на дівчат озиратися.

На жив'яному полі біля невивершеного полукіпка раптом щось майнуло, як живе полум'я. Жниця вийшла з-за копички, позирає на шлях до солдата звабним оком. Червона кофтина палахкотить на ній. Волосся темніє, вільно спадаючи на плечі. Блищать загорілі ноги. Жінка п'є з глека воду й весело всміхається до водовоза, ніби під'юджує, припрошує до себе. З'являються ще двоє чи троє дівчат і давай жартувати, піддражнювати солдата, спокушати натяками.

А він дивиться лише на ту одну, яка не бере участі в їхніх безсоромних вихлясах.

Сашко кидає віжки, встає з воза і прямує до жниць. Ті з вереском розбігаються, лише та, в червоній кофтині, залишається незворушно стояти. Дивиться очима, в яких безодня жаги й ніжності. «Ніщо не боялось його, все ніби ждало цієї миті, цієї зустрічі з ним, ніби навіть довгожданим». Вказала на глечик — напийся, мовляв. Солдат не став, почав питати, як її звати. Відповідала, що Лорі, Лариса. Золоту соломинку знічев'я крутила в руках. Діденко обережно забрав її, потім узяв її маленьку руку у свою велику, грубу. Не пручалася, дивилася так, ніби все життя чекала саме його. У чорній хвилі волосся побачив срібну нитку сивини. З якого горя, якого смутку вона? «І сповнився ще гарячішим почуттям

до неї, бажанням оберекти, прихистити її». Руку не хотілося випускати зі своєї, безодня очей зваблювала, а густо-вишневі губи були так довірливо близькі. Солдат припав до них. А вона ніби й чекала цього пориву, «віддарювала його жаркими поцілунками спраглості, вдячності й відваги».

Раптом вона жажнулася, скрикнула йому в засторогу. До них наближалася смерть у вигляді незнайомого, чорного, в жилетці, з блискучим серпом у руці чоловіка. Це був її чоловік, наближався він з почуттям несамовитої правоти, з божевільною каламуттю в очах. Діденко згадав, що бачив недавно, як один їхній солдат лежав на винограднику затоптаний, з перерізаним горлом. І вихопив важкий трофейний пістолет. Пролунав постріл.

Того ж дня Діденко вже сидів на гауптвахті. Перший, хто його допитував, був упевнений, що причиною всьому — вино, але солдат сказав, що це дійсно хміль, та не той, про який вони думають. І замовк.

Симпатії вартових, звичайно ж, були на боці ув'язненого. Передавали йому й цигарки, і їжу, слухали безкінечні розповіді про його Ларисочку. І вже спільно відтворювали легенду її життя: віддано за нелюба, напевно, безприданниця. Зав'язав старий жмикрут світ молодій. От і збурунилась її душа, коли побачила цього білявого артилериста. «Чули раніше хлопці, що любов змінює людину, що в коханні душа людська розквітає, а тут це диво відбувалося на їхніх очах. Був, як усі, їхній друг і ось враз — із звичайного став незвичайним, став щедрим, багатим, багатшим за царів, королів! І це був їхній Сашко Діденко! Наче напоєний чарами, тільки й жив він тепер своїми золотими видіннями, отими снопамі, її красою, тільки й чекав, коли вийде з гауптвахти та знов гайне до своєї циганочки (так він свою малярочку називав)».

Мріяв про весілля. Але закон забороняв брати шлюб з іноземками.

Старий ревнивцеві помер у лікарні, і справа набула широкого розголосу в країні. Говорили про безчинства окупаційних військ. Йшли депутації, вимагали винуватцеві найвищої карі! А тут ще й вибори. Лариса кричала, що це її провина, але тільки заступництво священника врятувало її від самосуду.

Діденка засудили до розстрілу. На варту заступили молоді, і до ув'язненого нікого не допускали. Приходила Лариса, але їй теж не дозволили наблизитися. Тільки в інші зміни вдалося зустрітися закоханим. Бійці без сліз і розчулення не могли дивитися на це побачення. Вирок подали на апеляцію, але надійшла відповідь — усе залишається в силі. Комбату доручили вислухати останнє слово. Діденко сказав, що ні про що не жалкує.

За півгодини засудженого розстріляли в яру, і тільки пронизливий жіночий скрик сколихнув тишу над виноградниками. Дива не трапилося. Сталося все, що мусило статися.

Z Евристична бесіда.

— Про який час ідеться у творі? (Одразу після перемоги у Другій світовій, коли війська ще залишалися на звільнених від фашистів територіях.)

— Яка тема новели? (Романтичне кохання малярки, заміжньої жінки, та радянського бійця, молодого хлопця.)

— Який злочин вчинив Діденко? (Вбив розлученого чоловіка Лариси, звабив жінку.)

— Чому Лариса так вчинила? (Мабуть, це було справжнє кохання з першого погляду, якого не зазнала зі своїм чоловіком-нелюбом.)

— Чи піддаються однозначній оцінці вчинки закоханих? (Ні, адже сталося вбивство, порушені моральні норми та звичаї народу, до

якого належала жінка; з іншого боку — любов не підвладна жодним законам, розуму, кордонам, заради неї йдуть на все.)

— Чи жалкує Сашко Діденко про своє кохання, ціна якого — життя? (Ні, він відчув мить щастя і за це готовий померти.)

— Які художні деталі в новелі запам'яталися, вразили вас? (Пасмо сивини в чорних косах Лариси, грубі руки артилериста Сашка, які можуть бути такими ніжними, та ін.)

— Які кольори підкреслюють романтичний настрій твору? (Червона кофтина, золотисті снопи, голубе небо, чорне волосся та ін.)

— Який твір з української класики нагадує новела «За мить щастя»? («Момент» В. Винниченка.)

Z Слово вчителя.

Твори О. Гончара — благодатний матеріал для досліджень лінгвістів. Послухайте, як аналізує художню майстерність автора, його індивідуальний стиль літературознавець С. Єрмоленко, доктор філологічних наук, співробітник інституту української мови НАН: «Поетичною сповіддю можна назвати новелу “За мить щастя”. Вона має характерний настроєвий зачин — ніби місточок між сьогоднішнім і минулим.

Зачин — одна розгорнута ускладнена синтаксична конструкція, своєрідна фігура періоду, в якому поєдналися епічний та романтично-піднесений зміст і в якому друга завершальна частина налаштовує читача на сприймання “давньої історії”, причому розказаної оповідачем у поетично-романтичному ключі. Поодинокі розмовно-знижені слова інтимізують, індивідуалізують оповідь, але не можуть переважати піднесеної романтичності метафор, пристрасних ліричних відступів, наприклад: “Де й бралися в нього, грубого артилериста, ці слова-пестоці, ці ласкаві співи душі, співи до неї, єдиної, що й справді мовби зробила його щасливим, піднесла своєю любов'ю на якісь досі не знані верхогір'я... Що знав він досі, що бачив, чим жив? Вирви, та бруд, та сморід війни, снаряди тільки й міг фугувати, смерть одну тільки бачив, а вона, ця любов несподівана, з'явилась, мов з неба, і сонячним духом снопів — подихом самого життя — тебе обдала...”

Синтаксис новели — це синтаксис риторичних нанизаних запитань, фігур градації, інверсійного порядку слів, властивого для схвильованого емоційного монологу. Межа між внутрішньою, невласне авторською мовою і вкрапленням мови персонажів у характерні оповідні структури майже непомітна: голос оповідача зливається з голосом і відчуттям персонажа, а через такий синтез відбувається психологічно-мовне залучення читача до цієї “сповіді душі”.

Поезія у прозі — саме так можна оцінювати мову новели “За мить щастя”. Читача тримає в полоні пейзаж літнього сонячного дня: “Дунайське небо шовками-блаватами переливається, літо горить, пашіє, хмелить хлопця”; “Стерня, свіже литво полукипків, снопи і снопи — все виблискує золотом, все бризкає жнив'яним сонцем”.

Можливості народнорозмовного словотворення реалізуються в природних епітетах (*набакирена* пілотка, *снопаста* праця), у порівняннях,

що видобуваються з мовної свідомості, підказані сприйманням світу й того часу, в якому живуть авторові герої: “Були сказані якісь слова, — він їх сказав по-своєму, вона по-своєму — і хоч це було як мова птахів і говорилося не для того, щоб зрозуміти, однаке й це щасливе лепетання ще більше зближувало їх.

Десь косу лунко клепає косар, і перепел профуркотів у повітрі, ніби важкий осколок, а біля неї сонцем пахли снопи, і вона йому теж пахла сонцем і снопами”.

В оповідній манері Гончара вагому стилістичну роль виконує чергування коротких простих й ускладнених поширених речень, фраз, що переростають у ритмічно організовані періоди.

Таке чергування створює тональність індивідуалізованої оповіді, в якій несподівано набуває семантичної виразності, афористичності якась фраза, речення, що прочитується на тлі всього тексту, а не лише у зв’язку з конкретними сусідніми фразами, наприклад: “Передній край галасу не любить”; “— Не сміємо брати шлюб з іноземками... Такий закон. — Проти любові закон? Не може бути такого закону!”; “Що ж, був хміль, а тепер — похмілля”.

Романтичний сюжет про спалах кохання артилериста Сашка Діденка і малярки Лариси закінчується військовим трибуналом, смертним вироком для Діденка. На зміну золотисто-мажорним кольорам початку новели приходить дощовий сумний пейзаж: “Дощило, і передосінні хмари облягали небо, коли батальйони похмуро шикувалися — не на плацу, а на іншому глухому узліссі...” Мотив темних хмар повторюється, відтінюючи гнітючий настрій суворої тиші, коли виконується смертний вирок.

Контрастує з мажорним початком новели її закінчення. І хоч синтаксична і ритмомелодична організація фраз витримана в тому самому запитально-нагнітальному градаційному ключі, що й уся лірично-романтична оповідь (порівняйте типові вислови: “Що так рано її [чорну хвилю волосся] посрібвило?”; “Що знав він досі?”; “Що вона бачила там?”; “Що після цього ще додати до цієї історії?”), проте закінчення сприймається читачем як лірично-мінорний акорд. Уся історія «промайнула» перед читачем як одна мить. Не випадково слово *мить* повторено в передостанньому абзаці: воно ще раз повертає читача до назви новели. Повтор — лексичний і синтагматичний — визначає музичність останніх двох речень: “Хмари над яром пливли, як і пливли. Сталося все, що мусило статись”. Епічний лад цих фраз контрастує з іншим комунікативним типом висловів — риторичними й заохочувальними запитаннями, до яких часто звертається оповідач і які внутрішньо діалогізують текст, урізноманітнюють сприймання романтичної ліричної оповіді. Саме через цю внутрішню діалогізацію відбувається спілкування автора з читачем, при цьому народжується той тип інтимізованої прози, в якій читач легко знаходить і свої суголосні інтонації.

Вони, очевидно, закорінені в особливостях світовідчуження українців, в образно-пісенних, ліричних картинах світу, в мінорному ладі народнопісенної мови.

Новели Гончара діють так, як діє на слухача музичний твір. Відчутти нюанси цієї музики в лінгвопоетиці твору означає пізнати естетику національної мови, а також естетику індивідуального слова».

— Яке враження справила на вас ця розвідка? Чи хотіли б ви навчитися так аналізувати?

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Дослідницька робота.

Доведіть, що твір «За мить щастя» — новела.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— За мить щастя я міг би (могла б)...

— Щастя для мене...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати зміст новели «За мить щастя», вміти аналізувати її. Прочитати новелу О. Гончара «Залізний острів» з роману «Тронка»; підготувати повідомлення.

УРОК № 54

Тема. **О. Гончар. Новела-засторога «Залізний острів» з роману «Тронка». Гуманістичні цінності під загрозою цивілізаційних процесів**

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художні особливості, естетичну наснаженість, художню майстерність твору письменника; розвивати образне, асоціативне мислення, вміння самостійно аналізувати твори й готувати повідомлення; поглиблювати навички літературознавчого аналізу, висловлення власної думки щодо прочитаного; виховувати активну громадянську позицію, несприйняття антигуманної воєнної політики та «гонки озброєнь», любов до літератури, повагу до митців, щирих людських почуттів.

Очікувані результати: учні знають зміст твору, вміють його переказувати й аналізувати, визначати основні думки, ідеї та засоби їхнього втілення, висловлюватися про художню вартість новели.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: формування вмінь та навичок.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

«Жити варто так, щоб на цьому чудесному шляху не побільшувати страждання і печалі світу, а усмішкою вітати його безмежну радість

і таїну», — говорив відомий американський письменник Вільям Сароян. Ці слова, як жодні інші, підходять до добротворчої і сонцясайної натури О. Гончара. «Яким світлим, яким багатонадійним і радісним почуттям душа моя бриніла, коли я “Тронку” перечитував», — захоплено відгукувався П. Тичина.

Роман у новелах О. Гончара «Тронка» — твір багатопроблемний. Один із найважливіших аспектів буття, висвітлених письменником у творі, буде сьогодні для нас предметом обговорення на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАЬ УЧНІВ

Z Завдання учням.

Схарактеризуйте образи новели О. Гончара «За мить щастя», висловіть своє ставлення до них.

III. ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Повідомлення учнів.

(Перший учень розповідає про політичну обстановку у світі в 1960-ті роки. («Холодна війна», політичне протистояння США, «Карибська криза», агресивна зовнішня політика М. С. Хрущова та ін.).)

РОМАН В НОВЕЛАХ О. ГОНЧАРА «ТРОНКА»

Яким світлим, яким багатонадійним і радісним почуттям душа моя бриніла, коли я «Тронку» перечитував.

П. Тичина

Роман О. Гончара «Тронка» — гімн Людині, її творчій праці.

Журналістом Гончар чимало поїздив рідною Україною, чарівний образ якої постає в його ранніх оповіданнях і повістях.

Твір переносить нас в один зі степових радгоспів України. Тут ми зустрічаємо людей різних поколінь, професій, характерів: старого чабана Горпищенка, що уособлює мудрість і працелюбність народу, його дітей — сина Петра, льотчика-винищувача, служба якого — щоденний подвиг, дочку Тоню — палку, чисту й віддану у своєму першому коханні.

Сам письменник говорив: «Наше суспільство — це суспільство будівничих, людина праці — центральна постать нашого життя». «Без наших буднів хіба були б людям свята?» — зауважує героїня твору Лукія Рясна.

О. Гончар завжди вмів бачити в людях красиве, благородне, світле. У «Тронці» цей бік його таланту виявився з особливою силою. Душевну красу героїв роману — голови робіткому Лукії Рясної і капітана далекого плавання Дорошенка, начальника полігону Уралова і його дружини Галі, Грині Мамайчука і бульдозериста Браги, Ліни Яцуби і Віталія Рясного — автор не декларує. Ми бачимо їх у нелегкій праці і в години роздумів, у хвилини веселих бесід і непоправних утрат.

Роман «Тронка» вийшов 1963 року, а через рік був відзначений Ленінською премією.

Твір складається з 12 новел, об'єднаних темою праці, спільними персонажами.

Д. Павличко писав: «Тронка — дзвіночок на овечій шії, голос заблуканої отари, звук чабанської землі. Звучання рідної мови переливається в людську

душу і саму її робить звучною. Хто не чує своєї землі, той приречений на духовну німотність».

В однойменній з романом новелі автор розв'язує проблему єдності поколінь і спадкоємності традицій, а також проблему зв'язку людини з рідною землею.

Тоня дуже пишається своїм батьком. Дівчина розуміє, що чабанська праця потребує терпіння, високої відповідальності, і готова продовжити його справу. Вустами Тоні письменник осуджує нищих душею нероб, їхнє пусте життя за татів гаманець і стверджує думку про те, що тільки праця робить людину красивою.

Віталік — розумний, цілеспрямований, чесний, чистий душею хлопець. Він закоханий у море й свої південні степи. Тронка нагадує йому звук шкільного дзвоника, що назавжди лишається в душі людини. І коли юнак від'їздить з капітаном Дорошенком на кораблебудівний завод, аби стати на судні радистом, у світанковому полі йому вчувається звук тронки — символ невидимого єднання людини з землею своїх батьків: «Та знає: хоч де буде він, хоч під якими сузір'ями, всюди йому як позивна мелодія степового рідного краю ніжно й сумовито дзеленчатиме тронка».

Дорошенко — капітан далекого плавання. Він не раз огинав планету, був у найвіддаленіших гаванях світу, а все ж його весь час вабить «це село степове». Чому? Бо рідна сторона, де ступив перші кроки, де залишилися батьки, завжди для людини найдорожча.

Провідна думка роману — боротьба за мир у всьому світі, за право людини вільно працювати, жити спокійно, не боячись «гарячої палуби» рідної землі, розпеченої ядерними випробуваннями. Тому Д. Павличко й назвав «Тронку» «книгою доби». Змальована тут місцевість постає як один з найважливіших центрів сучасної світобудови. Дихання планети вчувається в розповідях про морські маршрути капітана Дорошенка (вражений безмежжям океану, не може він не думати про всіх людей, що живуть на планеті), вчувається у звуковому хаосі радіофіру, який слухає радист Віталік. У цьому творі вперше прозвучала думка про загальну відповідальність за життя на землі: «Все під загрозою. Вчені, хто-хто, а вони вже знають і самі б'ють тривогу. Тут треба всім задуматись — і їхнім, і нашим».

«Малою стає планета, а людина велетнем стала» — може вона зруйнувати це небо, спалити хмари, але нічого з того ні створити, ані очистити вона не зможе.

Є у творі епізод, у якому з «космічної точки зору» — у сприйманні Віталіка і Сашка — розгорнуто пейзажну картину: «Палаюче бескеття хмар на заході уже перепплавляється в якісь дирижаблі, постають там, мов на гігантських стапелях, обриси якихось розбудованих кораблів, велетенських ракет, а сонце кує у своїй майстерні все нові й нові кораблі, і вони вже палають по обрїю святковочисті, блискучі, стартово націлені в неземні простори».

Скільки краси, романтики... Та водночас Гринь Мамайчук звертає увагу друзів на протилежний край неба: «Одна хмара стоїть, піднявшись над іншими сторчма. Висока, біла, клубчаста, як химерно застиглий у небі, непорушний атомний гриб! Притихлі, вражені стоять хлопці».

Так у романі стикаються основні контрасти і провідні проблеми доби. З одного боку — «де, на якій планеті будуть ще оці прекрасні фрески неба»? З другого — реальна загроза ядерного смерчу, оті атомні перегони. Тож і важливо, аби кожен крок людина узгоджувала із вдумливою відповіддю на запитання «Для чого я живу?».

Z Обмін враженнями щодо новели «Залізний острів».

Z Переказ ключових епізодів, складання «сюжетного ланцюжка».

Блакитніє море. Дитячим щebetом розпочинається ранок на одному з мальовничих півостровів. Тут дитячий табір відпочинку. Люди в ньому веселі, безжурні, але й серед них виділяється Тоня Горпищенко зі своїми вигадками і завзяттям, і голосом, як веселий дзвіночок. Хоч нікому й не потурає, як і їй самій батько не потурав, уміє всякого приструнити. Тоня завжди в оточенні дітлахів. Уміє вона їх зацікавити, розповісти про кожну рослинку й комашку, водить у походи. Дивитися в степу особливо ні на що, тож вожата веде малюків до очеретів, до криниці з прісною водою, про яку ходять легенди.

Перед вихідними Тоня стає схвильована, бурхливо-радісна. Подруги вже знають, що чекає на побачення з хлопцем, і просять начальника табору відпустити її.

Щоб скоротити шлях до радгоспу, дівчина бреде неглибокою затокою, через водорості, здригаючись від доторків медуз. Серце палає від передчуття зустрічі. Сьогодні її Віталік чергує на радіовузлі, відлучатися йому не можна, тож вона сама прийде.

Радгосп ще відпочивав міцним трудовим сном, коли Тоня, вся мокра, пробралася в садок, де спав на розкладачці Віталік. Хлопець одразу ж прокинувся, пригорнув її.

Уранці мати Лукія Назарівна поїхала на вантажівці в сусідній колгосп, а Віталік із Тонею на мотоциклі степом по в'язких кучугурах — до моря. Дівчина міцно обнімає хлопця, і вони мчаться, аж вітер гуде.

Нарешті — море. Ліниво плюскотять хвилі, чорніють на березі водорості. Далеко біліє рибальська хатина, а біля неї — корова. Вона забрела у воду, рятуючись від спеки, й тепер зацікавлено дивилася на прибульців.

Хлопець і дівчина сміються, купаються, бризкаються, жартують. Віталік відвів свій мотоцикл до хатини (там жив його далекий родич Сухомлин, і хлопець часто допомагав йому смолити човни), узяв баркас і зіпхнув його у воду. Дядька не було, і юнак почував себе трохи господарем. Вирішили попливти до судна, що виднілося на горизонті. Це був покинутий корабель, багато жителів уже плавали туди, та й Віталік теж, добувати свинець і всякі там радіодрібнички. Пливли вже цілу годину. Берег віддалявся, ледь виднівся, а корабель усе не наближався. Стало навіть трохи лячно. Тоня ніколи так далеко не запливала.

Аж ось уже й сіре залізне громаддя корабля. Висока щогла похилена, з неї звисають якісь проводи.

Для Тоні тут усе сповнене таємничості, якоїсь заборони. Судно грізне, похмуре, від усього віє запусінням. Підпливли до борту. Тоня вхопилася за ілюмінатор і вилізла на палубу. Але одразу ж затанцювала босими ногами — залізо було, як розпечена сковорідка. Дівчина закричала, щоб Віталік швидше кидав їй босоніжки. Хлопець теж піднявся на корабель, і Тоні стало веселіше. «Почуття гостре, нервово-лоскітне охопило її. Хотілось сміятись, кричати, галасувати так, щоб усі почувли їхній крейсер. Двоє їх, двоє закоханих, на великому військовому судні. Ніколи, звичайно ж, не було на цьому військовому судні закоханої пари, щоб отак — він і вона. Лунали тут суворі команди, накази, радіопозивні, номери, шифри — все службове, суворе, владне. А тепер їм скорилося це тисячотонне сталеве громаддя, на сталевій арені могутніх рудо-іржавих палуб владарює сміх, їхня любов!»

Вони пішли по кораблю. Тоні все було цікаво — і скловата, і пробойні, рвані дірки, якими вкрита палуба, і зяючі люки. Коли дівчина спитала, що то за дірки, Віталік зам'явся, перевів розмову на інше й сказав, що полігоном пахне. Йшли неквапом, оглядаючи кубрики, рубки, люки. Віталік застерігає — можна через необережність зірватися вниз. Тоня глянула вгору і побачила високо-високо щось, як шпаківню. То було місце для сигналіста, того, що дивиться

вперед. Віталік, як мавпа, чітко подряпався угору. Раптом зблід, дивлячись у море. Дівчина й собі подивилася. Далеко від них гойдався їхній човник, що, очевидно, відв'язався від корабля. Наздогнати його вже не можна було.

Звечоріло. На березі засвітилися вогники. А вони сидять, як сироти, мерзнуть — залізо дуже швидко вистигає. Тоня, наплакавшись, схилилася хлопцеві на коліна й задрімала. Віталій картає себе нещадно. Як він міг завести дівчину в смертельну пастку?

Тут їх чекають не лише спрага й голод, а й бомби, адже це — полігон для нічних тренувальних бомбардувань наших літаків.

Тоня теж картала себе — як вона могла, чому не зупинила таку небезпечну витівку. Їх шукатимуть, звичайно, але ніхто не подумає, що вони тут. А ще як знайдуть порожній човен із одягом.

Віталік думав, як їм урятуватися. Уранці він обстежить двигуни. Раптом їх можна якось запустити. Хлопець сказав Тоні, що після того, що сталося, вона мала б його ненавидіти. У дівчини ж прокинулося якесь ніжне, материнське почуття. Недаремно вона обрала Віталіка, якого вважала за найрозумнішого, найталановитішого. Він, хоч і скромний, але з тих, що роблять великі відкриття. Раптом почувся гуркіт літака. Хлопець шарпнув Тоню, потяг у якусь будку, та не зрозуміла, і тільки згодом до неї дійшло, що вони — мішень, їх бомбитимуть. Скільки ж вони тут перебуватимуть? Дівчині згадалися чомусь братові слова про те, як важко бомбити море в зоряну ніч. І про те, як льотчики інколи не повертаються, наче й досі живуть там, у зоряних висотах.

Зажеврів схід, темніє на березі Центральна садиба. Віталік вирішує, що не занепадатиме духом, буде шукати, боротись, спробує викресати вогню, добуде забортової води. А поки що «ці двійко, що на судні, забравшись на бак, сидітимуть на своєму залізному острові, ждучи нічного удару, сидітимуть, мовчазно зіщулені, мов останні діти землі, мов сироти людства!»

Z Спостереження над текстом художнього твору.

— Зачитайте опис танцю Віталіка і Тоні на розпеченій палубі затонулого крейсера, визначте його символічне значення. (Гуманістичні цінності під загрозою цивілізаційних процесів.)

— Змалюйте перебіг почуттів Віталіка і Тоні від розуміння, в якій критичній ситуації опинилися, до фіналу. (*Віталік*: переляк — відчуття провини — каяття — почуття відповідальності — бажання діяти, знайти вихід, захистити кохану дівчину.)

Тоня: переляк — відчай — розгубленість — почуття провини — почуття відповідальності, що не застерегла коханого від необдуманого вчинку.)

— На ваш погляд, які ідеї утверджує автор цим твором? (Красу і силу кохання; відповідальність за долю інших, світу в цілому; неприродність військових змагань як загрозу миру й життю тощо.)

— Які риси романтизму ви помітили у творі? (Незвичайні обставини й ситуації, сила почуття героїв.)

— Поясніть символіку назви новели «Залізний острів». (Неприродне поєднання — залізний острів, як і корабель, — мішень для військових нічних бомбардувань, бомбардування в мирний час, над мирним морем, під мирними зорями.)

— Чи змінилися ваші враження від твору після його детального аналізу? Як саме?

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Робота над характеристикою героїв.

Схарактеризуйте образи героїв новели «Залізний острів» Віталіка й Тоні.

на вигляд звичайний	необережний	досвідчений радист	чистий душою	романтичний	цілеспрямований
не падає духом, активно шукає виходу зі скрутної ситуації	Віталік				здатний на сильні почуття
допитливий	скромний	чесний	розумний	сміливий	відповідальний
весела	допитлива	працьовита	віддана	відповідальна	
Тоня					
має підхід до дітей	щира, чесна, чиста	здатна на сильні почуття		переймається долею світу	

Z Робота з текстом.

1. Випишіть приклади художніх засобів та прийомів (пейзаж, портрет, опис корабля), з'ясуйте їхню роль у творі.
2. Назвіть елементи композиції та сюжету в новелі, враховуючи те, що вона входить до складу роману.

експозиція	зав'язка	кульмінація	розвиток дії	розв'язка
Тоня йде на побачення з Віталіком	Хлопець і дівчина плывуть до крейсера	Герої розуміють, що відрізані від світу, що вони — «мішень»	Пошуки виходу	Герої сподіваються на порятунок (розв'язка в іншій новелі)
Позасюжетні елементи: пейзаж, портрети героїв, діалоги, описи, міркування героїв				

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

- Якби я потрапив (потрапила) в подібну ситуацію...
- Стосовно «гонки озброєнь», «клацання зброєю» я думаю...
- У новелі О. Гончара мене захопило...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати зміст новели, вміти її аналізувати, висловлювати власні думки з приводу порушених автором проблем; підготувати повідомлення.

УРОК № 55

Тема. **Гр. Тютюнник — «один із найвидатніших наших новелістів». (В. Шевчук). Життя і творчість**

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю письменника, зацікавити, спонукати до читання; розвивати навички виділення головного, висловлення власної думки щодо почутого, вміння обгрунтовувати її, наводити приклади; виховувати любов до літератури, повагу до митців, естетичний смак, активну громадянську позицію.

Очікувані результати: учні знають матеріал про життєвий шлях письменника, вміють характеризувати його творчість, визначати стильові та індивідуальні риси.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстрації до біографії.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

«Близкучим новелістом і повістярем увійшов у свідомість сучасного читача Григорій Тютюнник. Живописець правди — так можна б визначити і творчі принципи письменника, і весь лад його душі, а відтак і його стиль, позначений справді яскравою індивідуальністю. Не кожному з тих, хто пише, вдається здобути визнання сучасників. Не все із читаного залишає глибокий слід у серцях людей. Григорій Тютюнник прийшов до читачів своїх чесно, надійно, надовго. Прийшов, щоб не розлучатися». Так тепло й захоплено відгукнувся О. Гончар про свого молодшого побратима по перу. Саме Гр. Тютюннику буде присвячено наш сьогоднішній урок.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Бесіда.

— З якими творами Гр. Тютюнника ви познайомилися в попередніх класах? («Дивак», «Климко».)

— Яке враження справили на вас оповідання, про що вони?

— Що вам відомо про самого письменника, і чому в літературі є два імені — Григорій Тютюнник і Григорій Тютюнник?

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Міні-лекція вчителя з елементами бесіди.

Літературознавець Т. Аврахов, досліджуючи художню майстерність творів Гр. Тютюнника, зазначав, що «уже перше безпосереднє читання кількох новел викликає відчуття повної новизни стильової манери, якоїсь надзвичайної справжності оповіданого». Він намагається визначити, «у чому ж суть Тютюнникового феномена, магізм його слова? Чому саме його новели і не такі вже й масштабні повісті звучать актуальніше, мудріше від багатьох проминулих і сучасних творів і їх безсумнівною, а проте лише дозволеною правдою».

Твори Гр. Тютюнника несли правдиві й невітні вісті про свій час. Письменник не був здатний на компроміси, і в цьому його трагедія. Та почалася вона не в застійні роки, коли ім'я Тютюнника шельмували або замовчували, а значно раніше. Можливо, ще того холодного осіннього дня 1937 року, коли п'ятилітній Григір біг за возом, яким його безневинно взятого під варгу батька везли з рідної Шилівки до Полтави, а потім далі й далі — на край світу, аж до «Сибіру неісходимого», де він і загинув.

Майбутній письменник поділив долю мільйонів дітей, яких осиротив «великий вождь і вчитель» Сталін. Пекучий біль, туга за батьком ятрили йому душу до кінця днів. З тавром «син ворога народу» жив Гр. Тютюнник до посмертної реабілітації батька в середині 50-х років.

Z Повідомлення учня.

КОРОТКИЙ ЛІТОПИС ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ

1931 5 грудня Народився Григір Михайлович Тютюнник в с. Шилівці Полтавської області в селянській родині. Батько плотникавав та нишком готувався до екзаменів у вчительській ВНЗ, мати працювала на різних роботах.

1933 Сім'я Тютюнників голодувала, дід помер з голоду. Півторарічний Григір перестав ходити, говорити та сміятися, хоча все це вже вмів робити.

1937 Заарештували батька, «маючи на увазі політичний мотив», і «пустили по сибірських етапах...» Григора забирає на виховання до себе у Донбас батьків брат Филімон Васильович Тютюнник (мати виїшла заміж удруге).

1938 Йде до першого класу (спочатку українського, потім російського, через те що український закрили з причини малокомплектності) станції Щотове Луганської області. Закінчив 5 класів. Із цього часу і до 1962-го розмовляв і писав російською мовою (крім часу, проведеного в рідному селі).

1942 Повертається пішки додому, до матері на Полтавщину, щоб полегшити становище родичів.

1946 Вступив до Зінківського ремісничого училища № 7, щоб отримувати одяг і 700 грамів хліба на день (цей пайок урятував сім'ю від голоду у 1947 році).

1948 Одержує 5-й розряд слюсаря з ремонту автомобілів і тракторів та направлений працювати слюсарем-шліфувальником до м. Харкова на завод транспортного машинобудування ім. Малишева.

Батько помер на засланні.

1949 Від важких умов праці на заводі захворів на туберкульоз і повернувся на Полтавщину, працює в колгоспі. За те, що не відпрацював три роки після училища, забрали в міліцію, судили й ув'язнили на 4 місяці в одній з коло-

ній Полтавської області. Після звільнення знову на роботі в колгоспі, потім їде на будівництво Миронівської ДРЕС (Донбас), де працює слюсарем-ремонтником автомобілів.

1951 Переходить до автоколони при шахтобуді на станції Щотове Луганської області. Живе у дядька. Цього ж року призваний на службу у флот. Служить чотири роки радистом спочатку в бухті Находка Приморського краю, потім — у Владивостоці. Займається самоосвітою.

1955 Після демобілізації одразу йде у восьмий, потім у десятий клас вечірньої школи. У той же час працює токарем у Щотовському вагонному депо.

1957 Вступив до Харківського державного університету на філологічний факультет (російське відділення).

Реабілітовано батька (посмертно).

1959 Одружився з учителькою 88-ї школи м. Харкова Людмилою Василівною (1938 року народження, випускниця філфаку ХДУ). (Мав синів Михайла і Василька, яких дуже любив.)

1961 У журналі «Крестьянка» надруковано першу новелу «В сумерки» (російською мовою), що народилася з листа до дружини. Перший читач Григорових творів — старший зведений брат Григорій, письменник, який повернувся з війни тяжко пораним і хворим. Він прихилив юнака до писання українською мовою: «Хто ж буде писати для оцих людей? Для них і про них? Ремарк?»

1962 Закінчує навчання в університеті. Працює викладачем у школі, в редакціях газет, журналів, у видавництвах.

1963 У газеті «Літературна Україна» надруковано оповідання «Дивак». Працює вчителем вечірньої школи на станції Щотове Луганської області.

1964 У журналі «Дніпро» друкуються оповідання «Зав'язь», «На згарищі», «В сутінки», «Чудасія».

1965 Оповідання «Смерть кавалера».

1966 Виходить друком перша збірка «Зав'язь».

1969 Збірка «Деревій».

1970 Книжка для дітей «Ласочка».

1971 «Лісова сторожка».

1972 Збірка «Батьківські пороги».

1973 Книжка для дітей «Степова казка».

1975 Збірка «Крайнебо».

1976 Збірка «Коріння», повість «Климко» (екранізовано 1983 року).

1979 Повість «Вогник далеко в степу».

Негласна заборона згадувати в періодиці ім'я письменника.

Повісті «Климко», «Вогник далеко в степу» відзначені премією імені Лесі Українки (за найвидатніші твори для дітей і юнацтва).

1980 6 березня Закінчив життя самогубством.

1981 Вийшов однотомник «Вибраних творів» Гр. Тютюнника.

1984 Вийшли «Твори» у 2-х томах.

1989 Посмертно нагороджений Державною премією України імені Т. Г. Шевченка.

Z Продовження міні-лекції вчителя.

Творчість Гр. Тютюнника виросла з його часу — воєнного і повоєнного лихоліття, коли несвобода, офіційна брехня захоплювали низи суспільства, а верхи розбещували; коли вільна думка, любов до України переслідувалися як найбільші злочини. Той час пройшов крізь його серце, позначився на його долі, на творчих принципах, укарбувався в характерах його персонажів.

Коли Гр. Тютюнника запитували, над якою темою працює, він відповів: «Ніколи не працював над темою. Завжди працюю над почуттями, що живуть навколо мене і в мені». І додавав: «Найдороччою темою, отже й ідеалом, для мене були і залишаються доброта, самовідданість і милосердя людської душі в найрізноманітніших проявах...»

Про особистість письменника, творче кредо свідчать його щоденникові записи.

- X З любові і муки народжується письменник — іншого шляху у нього немає.
- X Іноді я відчуваю людину, як рана сіль.
- X Мила моя Людино, ніколи я не скажу про тебе чорного слова.
- X Я сприймаю те, що мене оточує, і те, що діється навколо мене, спочатку почуттям, серцем, а вже потім усвідомлюю, — тобто страждаю двічі з одного приводу.
- X Ні від чого я так не страждаю, як від невдоволення собою.
- X Часто запитую себе: навіщо тобі істина? Відповідаю: щоб знати де брехня... Ніщо так боляче не б'є людину, як брехня. Тому її так ненавиджу, тому й прагну вперед на пошуки істини.
- X Будьте прокляті часи, коли людина говорить собі: ти розумна, ти все бачиш, розумієш — від того так багато страждань. І благословенні ті, коли людина скаже: я розумна, все бачу, все розумію — тому щаслива.
- X Якщо письменник любить свій народ і хоче йому всіляких благ, то він хоче й ще одного: щоб про це знали люди. Платонічного винятку немає. Виняток є лише один — самовідданість. Вона єдина позбавлена егоїстичних підвалин. Особлива відданість тиха, негероїчна. Це і подобалося мені в Климові. Це моя найлагідніша думка в світі, найлагідніший біль.
- X Важко щось перемінити в цьому світі. Тільки пам'ять людям, пам'ять лишається велика. Вона поволі-поволенки виробляє в народі мораль, ідеал. Пам'ять!
- X І що я в Господа за людина!!! Ні в чому немає мені ані міри, ані віхи — ні в любові, ні в стражданні, ні в захопленнях, ні в сумі пекельному... Неприкажаний я.
- X Ідеалізм мій полягає в тому, що я завжди жду від людини хорошого.
- X Людиною треба вдатися. А стати нею, не вдавшись, — подвиг.
- X Сумніве мій! Мій ти мучителю і помошнику. Як тяжко з тобою і як страшно залишатися без тебе.
- X Згідно з моєю метою, мій вчинок — ось гармонія людської душі: мета — вчинок. Шукати гармонії всезагальної, шукати на денному небі зірки.
- X Але в житті людини один страшний день — коли вона вперше опустить плечі, зігнеться.
- X Кому ж зостанеться жаль, що жив у моїй душі?

Найкраще про письменника скажуть його твори.

Z Колективна робота. Художнє читання оповідання Гр. Тютюнника «Зав'язь» (або інсценізація уривка).

Прочитайте речення, що вказують на душевний трепет юнака і дівчини.

«То Соня. Жде. Мені здається, що я ширшаю в плечах, твердішаю в ході і ось-ось підлечу. А от голосу — не стає...»

— Соню, — белькочу шепеляво й противно, — це ти?..»

«...У мене починають терпнути ноги і стають, як мотуз'яні. А голова хилиться, хилиться...»

«А що, — думаю, — як я її поцілую, а вона мене — в пику? Буває ж так. Он і в кіно показують...» — і шия перестає гнутися, дубіє...»

«Отак і стовбичу коло неї, не знаючи, що й казати...»

«І від того шепоту у мене паморочиться голова, а серце починає калатати, як дзвін».

«Я не допомагаю, а майже виношу її вгору на руках. І сили в мене — як у вола».

«А далі вже нічого не бачу і нічого не чую».

«Розходяться далеко за північ, ледве переступаючи замлілими ногами і несучи на губах солодку пекучу спрагу...»

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Творча робота.

Змалюйте «психологічний портрет» письменника.

Z Проблемне завдання.

На основі оповідання «Зав'язь» доведіть, що Гр. Тютюнник — майстер художньої деталі.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— У біографії письменника мене вразило...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати матеріал про життя і творчість Гр. Тютюнника, прочитати новелу «Три зозулі з поклоном» та 1–2 твори за вибором; підготувати повідомлення.

УРОК № 56

Тема. **Гр. Тютюнник. Новела «Три зозулі з поклоном». «Вічна» тема «любовного трикутника» в новітній інтерпретації. Образ любові як втілення високої християнської цінності, що вивищує людину над прагматичною буденністю, очищає її душу**

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художнє багатство й естетичну цінність твору; розвинути навички аналізу новел, вміння висловлювати власні роздуми про поведінку героїв і проблеми, порушені у творі; виховувати прагнення до щирості, краси почуттів, християнських, гуманістичних взаємин між людьми, усвідомлення високого сенсу любові.

Очікувані результати: учні знають зміст новели, вміють її переказувати, визначати особливості композиції, засоби характеротворення, стильову манеру; висловлюють власні враження від прочитаного.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: формування вмінь та навичок (урок-спостереження над текстом художнього твору).

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

М. Вінграновський писав: «Дивна б, здавалося, річ: з тих, власне, слів, якими говорять мільйони людей і якими користуються десятки й сотні письменників, раптом з'являється один, який ці ж, власне, прості слова ставить у такому порядку, що вони в нього живуть, як у нікого й ніде, і, скільки би ти їх не читав, до них, до їхнього автора хочеться повертатися ще й ще. Саме таким письменником і є Григорій Тютюнник. Він — дорогоцінне обличчя нашої літератури. Він — її гідність, постава і шляхетність. Його твори не борються із часом. Вони самі — час. Лише не той, розкиданий і безладноплинний, а підвладний його художньому зорові, сяйний і пересіяний на густому ситі його обдаровання, де все неістотне і тимчасове відстоюється, а зостається лише чисте золото таланту». А ось як відгукується про твір Гр. Тютюнника, який ми розглядатимемо на уроці, відомий літературознавець Є. Сверстюк: «Струна затремтіла, коли в таборі я прочитав у збірці Григора Тютюнника “Три зозулі з поклоном” — оповідання про зека в серпанку любові — твір, злеліяний на дні душі в глибокій самоті».

II. ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Обмін враженнями щодо твору «Три зозулі з поклоном».

Z Детальний переказ новели.

Герой-оповідач виходить з-поза клубу в новенькому дешевому костюмі (три вагони цегли розвантажив з хлопцями-однокурсниками, то й купив) і з чемоданчиком у руці. І перше, що бачить, — хату Карпа Яркового. Перед нею рівними рядочками на жовтому піску — молоденькі сосни. На ганку стоїть Марфа Яркова і проводить юнака очима. Вона без хустки, видно пишне сиве волосся. Колись її коси сяяли золотом проти сонця, тепер не сяють.

Хлопець підходить ближче й чемно вітається з тіткою. Марфа ворухить губами й проводить його поглядом далі, поки не ввійшов у великі сосни, ті, що його тато садив.

Дома хлопець цілує матір, розповідає куці студентські новини й питає, чому це тітка Марфа так на нього дивиться.

Мати зітхає й говорить, що тітка любила його тата, а він на нього дуже схожий.

Марфа (тоді її за маленький зріст звали «маленькою Марфою») серцем чула, коли від тата надходив лист. Вона відчувала його здалеку, прямовала до пошти, чекала, втікши з поля від косаря. Коли виходив однорукий поштар дядько Левко, Марфа підхоплювалася і тихо питала, зазираючи у вічі, чи є від Мишка писемце. Поштар говорив, що немає, вона не вірила. Тоді дядько Левко здавався й відповідав, що є, але не їй, а Софії. Марфа просила дати їй листа хоч у руках потримати. Поштар відмовлявся, бо це заборонено, потім усе ж віддавав та наказував, щоб нікому не казала, бо його з роботи виженуть.

Дівчина хапає листа, притискає до грудей, цілує і довго з ним мліє. Потім віддає, дістає дядькові карбованця, щоб випив за здоров'я Мишка, й птахою мчить на роботу, а вітер ніяк не висушить слюзи в її очах.

Хлопець питає у матері, хто їй про це розказав — чи не дядько Левко? Мати відповіла, що сама це бачила й чула, бо тікала з роботи слідом за Марфою, яка вгадувала, коли буде лист від тата. Син запитав:

«— І ви на неї сердилися?

— У горі, синку, ні на кого серця нема. Саме горе».

Мишкові було тридцять три роки, а Марфі — дев'ятнадцять. Два роки прожила вона зі своїм Карпом і нажилася за сто. Тато ж героя-оповідача якось і не старів. «Сокіл був, ставний такий, смуглий, очі так і печуть, чорнючі. Гляне, було, просто гляне і все, а в грудях так і потерпше».

А востаннє, як мама бачила тата (ходила аж у Ромни, їх туди повезли), то вже не пекли, а тільки сумно голубили.

Карпо і Марфа ходили до них на посиденьки. Розмовляли, співали втрюх. А Карпо в цей час то у вуса дмухав, то галушки наминав, тільки сопів. Товстопикий був, товстоногий і рудий. Марфа проти нього — як перепілочка. Гляне, бувало, як її чоловік над галушками сопе — і сльози в очах. Гляне на тата, а той затулить долонею надбрів'я і співає. Софія говорить йому, щоб хоч раз на Марфу глянув, бо вона так до нього й світиться. А Михайло відповідав: «Навіщо людину мучити, як вона і так мучиться».

Останній лист від тата.

Батько писав, що глянув якось на себе в уламок дзеркальця — увесь сивий. Думає, що іній. Часто сниться йому робота — наче робить вікна, двері, столи. І тепер вирізає хлопцям на дозвіллі ложки. А цю ніч снилася йому його сосна, річки сине крило. Далі просить, щоб дружина не судила його гірко, бо відчуває, що десь витає біля нього нещасна Марфина душа. Тож хай Соня піде й скаже Марфі, що послав він їй три зозулі з поклоном, як казав сліпий бандурист на Зіньківському ярмарку. От тільки не знає, чи перелетять вони Сибір несходиму, а чи впадуть од морозу. «Сибір несходиму» було нерішуче закреслено густим чорнилом, а потім написано знову. І хай Соня попросить Марфу, щоб покликкала та свою душу назад, і тоді хоч на хвилику прийде забуття. Закінчувався лист таким: «Обнімаю тебе і несу на руках колицку з сином, доки й житиму...»

Давно все це минуло, а герой-оповідач і досі думає, як вони відчували одне одного — Марфа і тато. А ще міркує — чому не одружилися, коли отак одне одного чутили? У відповідь шумить велика «татова сосна»: «Тоді б не було тебе...»

Z Евристична бесіда.

— У чому незвичність композиції твору? (Новела в новелі.)

— Які автобіографічні мотиви ви помітили у творі? (Батько репресований; звати Михайлом; був бідним студентом.)

— Чи традиційно вирішується в новелі проблема «любовного трикутника»? (Ні, суперниці не протистоять одна одній, а розуміють і прощають.)

Z Робота зі словником літературознавчих термінів.

Художня деталь — така виразна риса (образ, подробиця або штрих), яка особливо збуджує думку, часто викликає в уяві цілу картину, робить зображення дуже відчутним і яскравим. Художня деталь може відображати подробиці обставин, зовнішності, пейзажу, портрета і взагалі може бути домінантою цілого твору.

Так, у своїх творах Гр. Тютюнник широко використовує художню деталь — від деталі-образу й навіть символу (зав'язь) до деталі-штриху (сині губи матері, закреслено й написано в листі «Сибір несходиму» та ін.)

Z Завдання пошуково-дослідницького характеру.

(Можна провести як роботу в групах.)

1. Випишіть цитати з твору, у яких подається портрет батька в різні періоди його життя. Про що свідчать зміни в його зовнішності? Які деталі сприяють виразності портрета?
2. Випишіть цитати з твору, у яких подається портрет Марфи в різні періоди її життя. Які деталі передають її почуття? Що свідчить про те, що жінка нещаслива в шлюбі?
3. Знайдіть і випишіть портрет Карпа. Які деталі вказують на авторське ставлення до нього? Схарактеризуйте цей образ, висловіть міркування про те, чому їхній із жінкою шлюб не можна назвати щасливим.
4. Знайдіть і випишіть цитати до характеристики матері. Визначте характеристичні деталі в її портреті.
5. Як описує батько свій тюремний побут? Про що це свідчить? Про що говорять закреслені й знову написані слова «Сибір несходиму»?
6. Опишіть на основі деталей, використаних автором в новелі, сільський побут, ставлення односельців до «ворогів народу».

Z Коментар учителя.

У пронизливій, аж болючій новелі «Три зозулі з поклоном» серед головних героїв легко впізнаються сам автор і його безталанний батько. Присвячена новела «Любові всевишній». А любов ця й справді була, як кажуть, неземна. Тридцятитрьохрічного чоловіка Михайла, батька оповідача, безнадійно покохала молода жінка Марфа Яркова. Вона й жила на світі тільки тим, що могла бачити його — сусідами ж були. І ось прийшла біда: Михайло попав у веремію сталінських репресій й опинився в сибірських концтаборах. Тепер Марфу тримали на світі листи Михайла, які він, зрозуміла річ, писав не їй, а своїй родині. Вона ж потайки просила листоношу тільки в руках «подержати письмомце» («Сльози рясно котяться їй по щоках, — пригортає його до грудей, цілує у зворотню адресу...»).

Так були знедолені всі четверо — оповідач з матір'ю, його батько й Марфа. Знедолений увесь народ.

Гр. Тютюнник довго не міг опублікувати цю новелу, цю, без перебільшення, художню перлину — у застійні роки не допускали навіть натяку на жахи сталінщини, хоч у творі ніде про це відверто й не сказано. Врешті-решт «Три зозулі з поклоном» надрукував журнал «Ранок». Однак, з однією «невинною» правкою. В останньому передсмертному листі Михайло просить дружину: «Не суди мене гірко. Але я ніколи нікому не казав неправди і зараз не скажу: я чую щодня, що десь тут коло мене ходить Марфина душа нещасна. Соню, сходи до неї і скажи, що я послав їй, як співав на ярмарках Зіньківських бандуристочка сліпенький, три зозулі з поклоном, та не знаю, чи перелетять вони Сибір неісходиму, а чи впадуть од морозу». Далі йде від автора: «Сибір неісходиму» було нерішучою рукою закреслено густим чорнилом, а вгорі тією ж рукою написано знову: «Сибір неісходиму».

Та якщо навіть у 1937 році чиясь «нерішуча рука» не наважилася закреслити слова про місце ув'язнення, то в 1977-му — інша рука виявилася рішучою і невблаганною (мабуть, від давнього страху): «Сибір неісходиму» було виправлено на «цей світ неісходимий».

Ніби дрібниця, але як вона характеризує недавню добу з її безсомною брехнею й фарисейством.

Про що ж ця новела? Звичайно, перш за все, про любов. А ще — про людські долі, які нещадно скалічила тоталітарна система, про високий духовний світ і тонке світовідчуття простої людини. І про весь уклад життя довоєнного і повоєнного села (виснажливу працю жінок на колгоспному полі, світло каганців, відсутність культурних розваг, окрім вечорниць по сусідах, брак чоловіків — одні інваліди, студентські злидні).

Через усю новелу проходить наскрізна художня деталь — «татава сосна». Вона є і конкретною (дійсно, тато посадив на піску перед хатою сосну, згадує про неї в листі), і символічною: для сина, матері й жінки, яка його любила — пам'ять «про тата», для односельців — спогад про хорошу людину, безневинно загублену. У свою чергу, для тата сосна, ним посаджена, — символ рідного дому, можливо, якась трепетна надія: «Сю ніч снилась мені моя сосна. Це вона вже досі в коліно, а може, й вища. Сосна — а за нею річки сине крило...» До сосни подумки звертається в кінці новели й оповідач, а та ніби дає йому відповідь: «Тоді б не було тебе...»

Новела, хоч і невелика за обсягом, але зі своєю рідною, складною композицією. Автор використовує прийом обрамлення, щоб через безпосередню розповідь ліричного героя (на початку і в кінці твору) досягти більшої емоційності в зображенні трагедії як окремої людини (Марфи, матері, батька, сина-оповідача), так і цілого народу (який потерпав від сталінських репресій). «Останній лист від тата» — це як новела в новелі. І розкриває він не тільки цілий світ почуттів батька — сум за родиною, за втраченою свободою та й самим, очевидно, життям, безмежну любов до дружини й сина, до рідного краю, до такої милої йому роботи столяра, милосердя і співчуття до страждань іншої людини, — а й характеризує самого Михайла як працьовитого, люблячого, тактовного, чесного, навіть поетичного («синок, мій колосок», «річки сине крило», «три зозулі з поклоном»). Вважає така деталь. Герой, щоб не засмучувати рідних, пише, як їх, ув'язнених, добре (!) годують та вдягають: «Ти питаєш, як нас годують, як одягають на зиму. Годують такою смачною юшкою, що навіть Карпо Ярковий п'ятнадцять мисок умолотив би, ще й добавки попросив! Вдягачка звичайна, селянам до неї не зникати».

Короткими, лаконічними штрихами змальовані образи жінок — Софії і Марфи. Але від того вони не менш повнокровні. Обидві передчасно постаріли, згорьовані й змучені працею. У Софії — «сині губи», Марфа — «сива», хоч вони ще й не старі. Розповідаючи історію кохання Марфи до свого чоловіка, Софія не сердиться на суперницю і говорить: «У горі, сину, ні на кого серця немає. Саме горе». Син помічає, що «очі мамині сухі, голос ні здригнеться», і він чує за цим, що «спогади її не щемлять їй і не болять — вони закам'яніли».

Марфа, колись «тонесенька, тендітна, у благенькій вишиваній сорочці», із сяючими жовтими кучерями, що вибилися з-під чорної хустки. За розповіддю Софії, «два годочки прожила з Карпом своїм і нажилася за сто». Карпо був товстопиким, товстоногим, рудим. Коли сусіди співали на посиденьках, він дивився у стелю або вуса свої розпушував. А ще їсти любив — як за себе кидав. Тож не дивно, що дев'ятнадцятирічна Марфа полюбила Михайла, котрий як «сокіл був, ставний такий, смуглий, очі так і печуть, чорнюці».

Героїні схожі завдяки праці в колгоспі, своїй гіркій долі, але різні за характером. Софія — спокійна, врівноважена (може, тому, що впевнена в чоловіковій любові, має сина), співчутлива. Вона навіть сказала якось: «Ти, Михайле... хоч би разочок на неї глянув. Бачиш, як вона до тебе світитись».

Марфа — емоційна, чутлива, одчайдушна у своїх почуттях, які зберегла на довгі роки (у синові Михайла вона завжди бачила свого коханого). Настільки великим було її кохання, що вона задовго відчувала, коли прийде до родини лист від Михайла з ув'язнення. І просила поштаря дати їй хоч потримати це «письомце» в руках, поплакати над ним, притиснути до грудей. Потім «біжить на роботу, птахою летить, щоб дов'язати до вечора свої шість кіп, і вітер сушить — не висушить сльози у її очах». Марфа розуміє, що на більше вона не має права — її обранець, на жаль, одружений, і чужому щастю вона не стане на заваді. Хоча її любов, її «душу нещасну» відчуває біля себе навіть Михайло в «Сибірі неісходимій». Хотів би якось допомогти, заспокоїти, та не може, бо надто далекий світ.

Софія вважає ту любов Марфину якоюсь неземною, тому й не ревнує, не переживає, тільки співчуває.

У новелі, здається, немає жодного зайвого слова. Кожне — значуще, цілий образ, риса характеру не лише героя, а й народу. Ось хлопець-студент повертається додому. Проходить мимо сусідки і, вітаючись, вклоняється. Малесенька деталь, слово... А в ньому — традиційна для українського народу пошана до старших, привітність, такт. Або той факт, що на ярмарках ще співали бандуристи. Це характерна прикмета того часу. Ось однорукий поштар, дядько Левко — «височенний, худощий, як сама худорба». Жаліє бідолашну Марфу, дає чужого листа. Бере од неї «пожмаканого» (берегла дівчина, ховала, носила із собою для такого випадку!) карбованця, бурмочучи: «Хіба за його [Михайла] здоров'я..., а так зроду не взяв би...» Бо не вірить, що його односелець — «ворог народу», і знає, що врятує його хіба молитва, чудо.

А заголовок твору? Чимось прадавнім, фольклорним віє від нього. Глибоку символіку несе і число три, і назва птаха. Зозуля — символ туги, провіщення.

Отже, все в новелі — від заголовка до кінцівки пронизане якимось дивним щемливим почуттям, щирим і непідробним. Видно, що все йде від серця, передумане, пережите, і має не лише автобіографічну основу, а ввібрало в себе дух і почуття цілого покоління та загальнолюдські цінності.

III. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Творча робота.

Складіть схему узагальненого образу любові за новелою Гр. Тютюнника «Три зозулі з поклоном».

Любов у героїв		
Михайло	Марфа	мати
вірна, чутлива, благородна	пристрасна, благородна, страдницька	впевнена, розуміюча, тактовна, співчутлива
Божий дар, невідладний волі людини; почуття, що робить людей чистішими, добрішими, благороднішими, здатними на співчуття, на глибоке взаєморозуміння		

Z Проблемне запитання.

— Чого вчить новела Гр. Тютюнника «Три зозулі з поклоном» нас, читачів XXI ст.? (Благородства в коханні, здатності зрозуміти й пробачити іншого, прагнення поважати чужі почуття й не зашкодити іншому.)

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Від твору Гр. Тютюнника у мене залишилося враження...

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Зробити письмовий аналіз однієї з новел Гр. Тютюнника («Син приїхав», «Одавали Катрю», «Зав'язь» чи іншу); підготувати повідомлення.

УРОК № 57

Тема. В. Шевчук. Життя і творчість митця. Особливості світобачення, громадянська позиція. Зв'язок із давньою українською літературою

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю письменника, зацікавити ними; розвивати навички самостійної роботи із джерелами інформації, виділення головного в прочитаному та почутому; поглиблювати вміння висловлювати власні думки, аналізувати й порівнювати літературні явища; виховувати любов до літератури, повагу до митців, естетичний смак.

Очікувані результати: учні знають основні віхи біографії митця, вміють характеризувати його світогляд, творчість, джерела натхнення, називають основні твори.

Обладнання: портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до них.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

Z Перевірка домашнього завдання.

Звіт про виконання письмової роботи за творчістю Гр. Тютюнника.

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Під час вручення В. Шевчукові, із творчістю якого ми починаємо знайомитися, премії фундації Антоновичів він сказав про себе: «Моя доля як митця не складалася безхмарно, але я ніколи на неї не нарікав. Ніколи не шукав слави для себе, а шукав слави для народу свого і своєї літератури. Зрештою, я й полюбив народ свій через те, що він був уподіблений, гнаний, битий і обкрадений». А закінчував промову так: «Кожен з нас — гість у цьому житті, але кожен у ньому, як уміє і як може, буде свій храм...»

Який же він, той храм В. Шевчука? Про це поміркуємо на уроці.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Міні-лекція вчителя з елементами бесіди.

«Храм душі» В. Шевчук будував своїми творами. Основу його складають загальнолюдські цінності, а не ідеологічні, класові чи політичні міркування. Тому довгий час він писав «у шухляду стола», вважаючи, що там, «де до мистецтва домішується політика, починається його поступовий занепад».

В. Шевчук є представником інтелектуально-філософської, психологічної прози в українській літературі ХХ ст., започаткованої свого часу І. Франком (його твори про інтелігенцію), яка досить успішно розвивалася у 20-х роках (твори В. Винниченка, В. Підмогильного, В. Домонтовича).

Твори письменника непрості, елітарні, для підготовленого читача, але від того не менш цікаві кожному, хто прагне до вищої духовної «планки».

Звідки у Шевчука, сина простого шевця, така любов до літератури, такий талант? Звичайно, від Бога, а ще — від родини.

Уявіть собі картину: батько сидить на стільці й до пізньої ночі шие взуття. Поруч сидить мати й читає йому українську класику. Сама, до речі, полька за походженням. Мріє про освіту двох своїх синів. І... обидва вони стають письменниками.

Але почнемо все спочатку.

Валерій Олександрович Шевчук народився 20 серпня 1939 року в Житомирі в сім'ї шевця. 1956 року, закінчивши середню школу, вступив на історико-філософський факультет Київського університету. Після його закінчення 1963-го працював у Житомирі кореспондентом газети «Молода гвардія». Восени того ж року В. Шевчука, вже доволі відомого

письменника, забрали до армії (довелося служити аж під Мурманськом). Це в українському суспільстві було сприйняте як покарання волелюбного й талановитого прозаїка. Після демобілізації 1965 року працював у методичному відділі музеєзнавства при історичному музеї, який містився в Києво-Печерській лаврі.

Перші новели В. Шевчука були надруковані в журналі «Вітчизна» і газеті «Літературна Україна» ще під час навчання в університеті, але окремі збірки повістей та оповідань вийшли тільки у другій половині 60-х років («Серед тижня» (1967), «Середхрестя» (1968)). Перший роман письменника «Набережна 12» (1968) викликав зливу негативної критики. Це призвело до того, що В. Шевчуку доводилося протягом понад десяти років писати «в шухляду», вряди-годи друкуючи окремі твори в періодиці. Тому він заглибився у наукову діяльність, досліджуючи як історик епоху українського бароко. Пізніше він видасть антологію власних перекладів української поезії XI—XIX ст., творів Г. Сковороди, І. Вишенського, літопису Самійла Величка.

Лише на початку 1980-х почали виходити твори В. Шевчука («На полі смиренному» (1982), «Дім на горі» (1982), «Дзигар одвічний» (1990), «Три листки за вікном» (1986)), що принесли йому як одному з найталановитіших представників української інтелектуально-філософської, психологічної прози популярність серед читачів та визнання критики. Роман «Три листки за вікном» був удостоєний Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка. У наші дні В. Шевчук активно працює як письменник (повісті «Початок жаху», «Чортиця», «Місяцева зозулька з ластів'ячого гнізда», «Горбунка Зоя», «Срібне молоко», епопея «стежка в траві» (Житомирська сага), роман «Юнаки з огненної печі») і літературознавець, досліджуючи творчість Т. Шевченка, М. Філянського, В. Підмогильного та ін. Твори В. Шевчука перекладалися англійською, польською, словацькою, російською, литовською, грузинською, казахською та іншими мовами.

Умовно доробок В. Шевчука можна поділити таким чином: твори про сучасність, історичні твори, філософські та літературознавчі. Але чіткої грані між ними немає, усі вони об'єднані індивідуальним стилем. Один із друзів письменника писав: «“Як у житті” для Валерія Шевчука замало — він творить словом власну своєрідну форму життя, свою правду життя, естетичну і моральну реальність — світ, що виростає з особистості творця, з його волі, уяви, філософії».

Невід'ємними рисами індивідуального стилю письменника є філософічність, книжність, притчовість, зокрема біблійна (наприклад, у багатьох творах присутній мотив притчі про блудного сина).

Особливо вплинула на митця традиція культури бароко.

Z Повідомлення учня.

БАРОКО

У XVIII ст. слово «бароко» вживалося для характеристики, часто негативної, літературних творів складної форми. Проте його походження точно не встановлено, незважаючи на побутування в кількох мовах. У португальській вираз

perola barroca — перлина неправильної форми. Латинське слово baroco — це термін логіки, особливо складний вид висновку. У перекладі з італійської barocco — вигадливий, примхливий. І, нарешті, в середовищі французьких художників жаргонне слово baroque означає пом'якшувати контур. Терміном «бароко» прийнято називати напрям і домінуючий стиль у мистецтві середини XVI — початку XVIII ст., що виник спершу в архітектурі, живописі, а пізніше — і в літературі.

Література бароко відмовилася від принципу наслідування життя, його відображення. Вона створила власний світ за певними законами, мета яких — вразити читача. Тому представники цього напрямку виявляли інтерес до ускладненої художньої форми. Вони вважали, що реальний світ — це ілюзія, а його предмети — символи та алегорії, які необхідно пояснити.

Ознакою бароко є його контрастність. Вона виявляється, зокрема, у зображенні героїв і в щасті, і в горі, у протиставленні земного й неземного. Названі риси бароко яскраво розкриваються у відповідних метафорах, символах, алегоріях: життя людини нагадує квітку, що губить пелюстки, сама людина — це скло; Смерть, Доля, Віра стають досить поширеними алегоричними персонажами.

Захоплення барокових письменників ускладненою формою, химерним, дивним виявилось в нанизуванні метафор, порівнянь, антитез, зверненні до фігурної поезії, акростихів-віршів, у яких перші літери кожного рядка утворюють слово або речення; мезостихів — поезій, всередині яких приховано якесь особливе значення, найчастіше ім'я адресата; бурме — літературної гри, суть якої — написання жартівливих віршів-експромтів на заздалегідь визначену тему або відповідно до наперед визначених рим. Усе це підпорядковується завданню вразити, здивувати читача. Звідси — незвичайний вигляд віршів: у формах хреста, колони, ромба, зірки, серця тощо. Усі ці художні засоби декоративно прикрашають твір, роблять його пишним, химерним, монументальним.

Найвидатніші представники бароко — П. Кальдерон в Іспанії, Д. Маріно і Т. Тассо в Італії, Х. Гріммельсхаузен у Німеччині.

Літературне бароко в Європі розвивалося нерівномірно, несинхронно: його початок припадає на середину XVI ст. (Іспанія, Італія), а розквіт у слов'янських країнах — на XVII—XVIII ст.

Першим українським письменником, творчість якого була позначена рисами бароко, вважається І. Вишенський. Проте утвердження бароко у вітчизняній літературі пов'язується з іменами Мелетія Смотрицького та Кирила Транквіліона. Значну роль у становленні цього стилю відіграла Києво-Могилянська колегія (пізніше — академія), його професори організували своєрідні курси поезії, на яких приділяли значну увагу характеристиці курйозних, фігурних, панегіричних віршів. Науку віршування вивчали не лише теоретично, а й на практиці вправлялися в складанні віршів. Останнім великим українським письменником епохи бароко був Г. Сковорода, із творчістю якого, за твердженням Д. Чижевського, «літературне бароко не дожеврело, а догоріло повним полум'ям до кінця та враз згасло».

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Творча робота.

Змалюйте «психологічний портрет» В. Шевчука.

Z Проблемне запитання.

— На вашу думку, з ким із сучасників у В. Шевчука найбільша «духовна спорідненість», схожа «модель опозиції»? (З Ліною Костенко, яка протестувала, пишучи «в шухляду».)

V. ПІДСУМОК УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Займи позицію».

— Виразить своє ставлення до «елітарної літератури».

Цікаво, корисно	Позитивне	Байдуже	Негативне
-----------------	-----------	---------	-----------

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати біографію письменника, вміти аналізувати його творчість, прочитати повість-преамбулу «Дім на горі»; підготувати повідомлення.

УРОК № 58

Тема. **В. Шевчук. Повість-преамбула до роману-балади «Дім на горі». Композиція, розгалуженість сюжету. Використання традицій європейської балади**

Мета: допомогти учням усвідомити зміст, особливості композиції та сюжету твору, використання автором традицій балади; розвивати навички аналізу прозових творів складних форм, аналітичне мислення, вміння визначати головні риси, ознаки літературних явищ, висловлювати власні думки; виховувати усвідомлення значення духовності для повноцінного розвитку й утвердження особистості.

Очікувані результати: учні знають зміст повісті-преамбули, вміють виділяти ключові епізоди, перекладувати їх, коментувати, визначати елементи сюжету й композиції, особливості використання автором традицій європейської балади.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

«Історія і сучасність,— стверджує В. Шевчук,— неподільні. І не тільки тому, що все виростає з минулого. Змінюються соціальні обставини, і людина стає в них іншою. Але, як і багато років тому, сьогодні хвилюють її одвічні проблеми — пошуки істини, шляхів людського самоствердження. Духовний світ людини, її вчинки, жага пізнання врешті стають частиною, з якої складається картина життя, його руху вперед...»

Про пошуки істини героями твору «Дім на горі» В. Шевчука і піде мова сьогодні на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Завдання учням.

Складіть «паспортну анкету» письменника В. Шевчука.

III. ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Обмін враженнями щодо повісті-преамбули до роману-балади «Дім на горі».

Z Переказ ключових епізодів, складання «сюжетного ланцюжка».

У душі Володимира панував тихий і незвичний спокій. Його радувало все — і горобці в поросі, і дим із димарів, і молодиця з відрами. Він зайшов на шкільне подвір'я, сторож поставився до нього недовірливо, аж поки не подивився його, нового директора, документи. Повів у кімнату, завалену мотлохом та запилену. Прийшла висока худа вчителька Олександра Панасівна, якась ніби сердита — і за кілька хвилин помешкання вже блищало чистою від її вправних рук. Володимир побачив на подвір'ї в домі на горі жінку, від якої струменіло дивне голубе сяйво, що притягувало, ніби магнітом.

Високий сивогривий чоловік у супроводі кіз неквапно йшов берегом. Цілий день він, пасучи своїх подруг, милувався краєвидами, тоді приходив додому, дружина Марія доїла кіз, потім вони сідали на веранді, пили молоко, і дід Іван записував щось до товстого зошита. Володимир сидів на постелі, розтираючи набряклу від протеза ногу. Його нестерпно тягло піднятися до будиночка на горі, побачити ту жінку, яка відібрала увесь його зір та всю увагу.

Галя часом закривалася в кімнаті, вбиралася в найкращий одяг і милувалася своєю красою. Інколи бачила в дзеркалі втомлену, постарілу жінку, яка сама ростить сина й доглядає хвору бабусю. Коли Володимир, шкутильгаючи, все ж піднявся до будиночка, то мало не зомлів, і жінка дала йому води, сама теж чомусь зніяковівши. Бабуся розповіла Галі, що дім, у якому вони живуть, — особливий. Тут споконвіку володарювали одні жінки. До них приходили чоловіки: від тих, хто з'являвся згори, невідомо звідки, були одні неприємності. Від них народжувалися хлопчики, які полишали дім і пускалися в мандрі. Якщо ж чоловік приходив знизу і просив води — залишався, від нього народжувалися дівчатка. Галя і вірила в бабусині розповіді, і не вірила. Коли прийшов Володимир і вона його напоїла водою зі своїх рук, бабця зраділа й сказала, що це — доля. У Галі теж тенькнуло серце, згадала Анатолія, що зійшов, як сірий птах, звідкись із гори, зачарував її очима, а потім, добившись її любові, покинув уже вагітну. Тепер вона має золотонного Хлопця, що гасас, як вітер по урвищах та скелях.

У Олександри Панасівни п'ятеро дітей. Кожен зайнятий ділом — хлопчики пішли стояти в черзі по гас, дівчата — по хліб, старша — прати білизну. Сама жінка копає картоплю, пере, підмазує хату, лагодить горище, а їх кілька промайнуть одночасно то у вікні, то на вгороді, то на подвір'ї.

Ночами вона часто згадує свого чоловіка, кремезного шевця, пропахлого шкірами, з такими синіми очима, що, раз ввійшовши в душу, не вийдуть із неї. Микола не повернувся з війни, Олександра вчителює й виховує п'ятьох діток, дає лад у господарстві. Інколи їй вчувається, як тихенько заграє на стіні інструмент, що любов на ньому грати її чоловік.

Галину дуже дивували ті збіги з бабусиними оповідями-казками, які ставалися в її житті: «Усе це переколошкало Галину душу, бо вже починала губити межі, де в цій історії фантастичне, а де реальне. Знала бабчину здатність надавати всьому неприродного значення, але цей збіг подій, що навалився притьма, був разучий». Володимир у Галі викликав дивне почуття, але вона боялася повірити собі, відкритися. Навіть вдягла найгірший, сірий одяг, коли йшла білити школу, наводити в ній лад. Він «впивався її красою, і аж стогнати йому хотілося, наскільки далека вона була й недоступна». Вона «закушувала губу й натужно намагалася розв'язати пекуче завдання: вийти — це волю загубити, а не вийти — загубити кохання». Але не витримала його очей, відкрила серце, і вони пішли по життю разом. Бабуся раділа, їй стало краще, вона могла навіть сама ходити.

Марія Яківна помічала інколи в чоловікові ніби якийсь дивний вогонь, коли той сідав і щось цілими днями писав, покинувши кіз. Ще раніше він покинув роботу бухгалтера, і його не обходили домашні клопоти, чи є їсти і що саме. Дітей у них не було. Марія, хоч і боялася розсердити чоловіка, пішла вчителювати, знаходячи розраду в першачках. Іван, блукаючи горами, узбережжям, завжди приносив їй букетик польових квітів. Вона брала найкращі й засушувала. Вони милувалися заходом сонця щодня, і кожного разу він був різний. «...Вона розуміла, що тільки й щастя її, що біля цього чоловіка. Боялася, що мить оця швидко мине...»

Старша дочка Олександри Панасівни задивилася на Хлопця — який він золотонігий, який вправний у руках, коли біжить, коли фарбує парті. Хлопець задивився на тоненьку дівчину, як вона прала на річці білизну, і сказав, що покаже їй свої володіння. Неоніла погодилася, і Хлопець повів її в підземні ходи. Там у нього була навіть кімната. Стали юнак і дівчина судженими, поклялися одне одному у вірності, скріпивши клятву кров'ю.

Якось хлопець спитав у Галі про свого батька, захотів дізнатися хоча б його прізвище. Але мати розсердилася чомусь і назвала спересердя перше-ліпше, що спало — «Пугач».

Іван-козопас дописував свій п'ятий зошит. І снилися йому чорняві, темноокі ненароджені його сини, кликали до себе.

Через десять років Хлопець, тепер уже огрядний чоловік, повертався додому, радісно дивлячись на знайому вулицю, яку пам'ятав до дрібниць. З дому на горі вийшла дівчина — знайома й незнайома. Спитав, чи Галина Іванівна вдома. Та відповіла, що вдома. Це була його сестра Оксана. Мати теж ледь упізнала сина — змінили його і роки, і мандри, і ті випробування, що випали. Сестра не хотіла його визнавати, її дратували його важке тупання в бібліотеці над нею, тютюновий дим, безцеремонність, але терпіла заради матері.

Хлопець пішов до Неоніли. Вона одна залишилася з дівчат при матері. Сердилася на Хлопця, що не писав, а потім подивилася в його очі — і все забула. Уранці сказала вдома, що вони одружуються.

Хлопець пішов до Марії Яківни, попросив зошити діда Івана, якого вже не стало. Жінка радо віддала, адже Хлопець був їхнім правнуком, але попросила поставитися з пошаною. Похвалила його сестру Оксану, яка їй завжди дуже допомагала. Прийшла провідати бабусю Марію і Неоніла. Та привітала її з тим, що дівчина, нарешті, діждалася судженого. І запропонувала, щоб вони йшли жити до неї.

Хлопець перечитував книжки в бібліотеці, що була в домі на горі, їх складав прапрадід і доповнювали кожен із чоловіків, які там оселялися. Взявся і він до заповітних дідових зошитів. Сам теж мав на думці писати, тому наполегливо вивчав літературу.

Коли Оксана поверталася додому, до неї причепився якийсь дженджурик. Усе намагався познайомитися, говорив, що хоче винайти тут, на горі, квартиру. Оксана гордо відтучувала його. Галина, побачивши цю картину, змущена була застерегти дочку, адже вона вже колись потрапила в таку історію, повіривши якомусь залітному птахові. Ось звідки і з'явився Хлопець. Оксана була впевнена, що з нею таке не трапиться, але при наступній зустрічі з дженджуриком танула від його очей, не могла позбутися їхньої магії. Одного разу до будинку прилетів великий сірий птах і перетворився на дженджуристого юнака, який, заглядаючи попід вікнами і сумно зітхаючи, вкинув у відчинену квартиру букет троянд. Коли Оксана прокинулася, у неї в кімнаті лежали сотні трояндових пелюсток.

А Хлопець сидів обійнятий м'якою радістю: широкий світ клався йому перед очі. Здалося йому, що вийшло з-за хмари сонце, і він побачив себе загорненим

у хмару огненного світла. Озирнувся, бо подумав, що жінки перестаралися там, на кухні, і запалили дім, але палала вже ціла вулиця і весь краєвид перед очима. Тоді він зрозумів, що світло горить у ньому самому. Мозок його освітила миттєва блискавка — чудове саяво увійшло в його душу, запліднивши навки його життя. В серце впала іскра блаженства, залишивши в ньому назавжди відчуття неба. Звів очі і пізнав раптом космос, повний нескінченного простору, густо заповнений круглими темними та ясними тілами. Погідний ритм упізнав він у всьому — там, у небі, і тут, на землі: рух планет, соку і крові, рух живих та мертвих тіл. Він збагнув раптом: не мертвий світ лежить навколо нього, а жива тремтлива матерія, що виповнює небо, землю і все, що є. Живу присутність він пізнав у всьому, і це наповнило його справжнім щастям. Зрозумів: весь світ дивовижно улашдовано і все діє співмірно до добра кожному, а основним принципом світу все-таки є любов. За кілька секунд побачив і пізнав більше, ніж за всі десять років своїх мандрів. Від цього затремтіли в нього ніздрі, а очі пролляли туди, на вулицю, яку нещодавно так пильно озирали, всю його любов, тугу, занепокоєння та біль. Рука його мимохіть потяглася, щоб натрапити на олівця чи ручку, але завмерла в повітрі.

— Тільки не поспішати, — прошепотів він. — Тільки не поспішати.

Z Повідомлення учнів.

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ РОМАНУ «ДІМ НА ГОРІ», ЙОГО КОМПОЗИЦІЯ

Найяскравішим прикладом необарокового стилю є роман-балада Валерія Шевчука «Дім на горі».

Створювався він протягом 1966–1980 років, а вийшов у світ 1983-го.

Цікавою є історія написання. Ось як розповідає про це сам В. Шевчук: «Книжку “Дім на горі” я писав мовби з кінця, тобто з другої її фольклорно-фантастичної частини “Голос трави”. Писалася вона поволі: спершу одне оповідання, котре я відкладав убік — хай вилежитьсь, тоді друге й так далі. Мав щастя, що мене ціле десятиліття не друкували, отож міг собі дозволити таку розкіш — не поспішати. А коли згодом переглянув усі ті оповідання, побачив, що вони утворюють певну цілість. І от вона собі лежала, я відчув, що чогось їй бракує. І дописав тоді першу частину — роман-преамбулу, що, власне, дав назву цілій книжці — “Дім на горі”. Тим самим у творі розлилась часова перспектива, увиразнились елементи притчі, що промовляє до нас не якимись силогізмами моральних повчань, а художніми образами, котрі не потребують логічних коментарів». (Сучасність. — 1992. — № 3. — С. 55)

Твір складається з двох частин: повісті-преамбули «Дім на горі» і другої частини, яка має назву «Голос трави». Оповідання, написані козопасом Іваном Шевчуком і «приладжені до літературного вжитку правнуком у перших» й об'єднує 13 оповідань.

Певно, працюючи над обома частинами роману, В. Шевчук не замислювався над тим, що підсвідомо втілював у ньому специфічне барокове світосприйняття, яке відбилосся вже на самій композиції твору.

«Дім на горі» асоціюється з подібними бароковими спорудами. Друга частина — «Голос трави» — ніби основа цієї споруди, своєрідне підніжжя. Тринадцять оповідань в алегоричній, замаскованій формі розповідають про реальне життя. Їх фольклорно-міфологічна основа виконує роль не екзотичного тла: міфи, легенди, перекази були невід'ємною частиною світовідчуття наших предків, привносили в нього своєрідну духовну корекцію. Тому так тісно переплетено тут реальні картини з фантастичними, умовними, ірреальними.

Життя героїв перебігає мовби в якомусь химерному (бароковому) світі, який, однак, суттю своєю нічим не відрізняється від світу реального. В ньому так

само відбувається протиборство між добром і злом, світлом і тінню, людина по-стійно шукає сенсу свого буття, самої себе, прагне розібратися в довоколишньому світі, в якому панують страх, непевність, неспокій. Кожне оповідання — своєрідна притча, морально-етичний постулат, до якого варто прислухатися, щоби вижити в *такому* світі. Про перемогу тут не йдеться. Автор художньо досліджує сутність добра і зла («Відьма», «Чорна кума»). В оповіданні «Панна сотниківна» він тривожиться душевною роздвоєністю людини. Ця проблема хвилювала ще й давнє українське бароко. Він навіть показує, як ця роздвоєність може погубити («Перелесник»). Особливу увагу звертає на відповідальність кожного за свої вчинки на цій землі («Свічення»). Усі герої В. Шевчука свідомо чи підсвідомо прагнуть внутрішньої чистоти, гармонії («Швець»).

Той дім на горі побіля річки Тетерів, довкола якого розгортаються події повісті-преамбули, уособлює своєрідну фортецю нашої духовності, той ідеал, до якого прагне жива душа. Дарма що той дім не розгаданий до кінця, загадковий і недоступний декому. Зате традиція дому є стійкою: там володарюють жінки — зачинательки та продовжувачки роду, хоронительки моралі. Чоловіки тут з'являються вряди-годи; їм належить доля блудних синів. Лише від тих, хто нап'ється води тут, на горі, з рук жінки, народжуються дівчатка. Хлопці народжуються від таємничих прибульців, які зваблюють жінок усупереч їхній волі, — «джиґунів». Спочатку вони з'являються в подібі сірого птаха, який перетворюється в чоловіка, а потім так само таємниче зникає. Зате залишаються по них нащадки — Хлопці, покликані бути творцями — поетами, художниками. Так народився козопас Іван, який згодом залишить нащадкам свої тринадцять напівфантастичних оповідей, так народився і син Галі Хлопець, який ті оповідання «приладить до літературного вжитку».

Сюжет повісті «учуднений» багатьма засобами. Важливе значення має в ньому й символіка, зокрема кольорів (синій, сірий, жовтий, зелений), образів (як реалістичних, так і умовно-фантастичних).

Ця символіка тісно пов'язана із суто бароковими мотивами, які пронизують твір. Наприклад, мотив небесної дороги. Автор пояснює його як «символ життєвого шляху», йдучи по якому, «кожна людина відчуває потребу ступити не лише на життєвську дорогу, а й на ту, що провадить до вічності». (Сучасність. — 1992. — № 3. — С. 56) Піднімаючись крутою стежкою до будинку, що височів на горі, недавній фронтовик Володимир навіть не підозрював, що від того життя його круто зміниться, там він знайде спокій і душевну гармонію — він підсвідомо змушував себе підніматися вгору.

Мотив самотності водночас є прокляттям та благом. Відчуття самотності переживають усі герої твору, в різний час і за різних обставин вона відіграє свою роль.

Мотив блудного сина, заснований на біблійній притчі, передає горе вигнання з рідного дому-фортеці, своєрідну втечу від світу, від себе і радість повернення — знаходження себе, пізнання законів природи і світу. Символ дому в поєднанні з цим мотивом означає своєрідне благо, фортецю, міцну основу, а дорога, яка веде з цього дому, — прокляття.

(За Р. Мовчан)

Z Коментар учителя.

В. Шевчук у романі-баладі «Дім на горі» широко використовує традиції європейської балади, зокрема сюжет кохання жінки і демонічної сили, трагізм. Сюжет твору, як бачимо, дуже розгалужений. У ньому наявне барокове поєднання високого (духовного) і низького (буденного). Над цим ми помірковано пізніше.

Z Переказ-аналіз окремих новел зі збірки «Голос трави».

(«Панна сотниківна», «Джума», «Відьма», «Чорна кума», «Свічення» та ін.).

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

- Найбільше мене вразив епізод...
- Мені припала до душі алегорія щодо...

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати зміст повісті-преамбули, вміти аналізувати твір, характеризувати героїв.

УРОК № 59

Тема. **В. Шевчук. «Дім на горі» (повість-преамбула).
Бароккові притчеві мотиви і символи.
Жіноче і чоловіче першоджерело у творі**

Мета: допомогти учням усвідомити філософську основу, притчевість твору, спроектовану на утвердження загальнолюдських цінностей; розвивати навички виділення притчевих мотивів, ознак бароко, розшифрування символів, алегоричних образів, підтексту; виховувати прагнення до розвитку особистості, духовності.

Очікувані результати: учні знають ознаки бароко, притчі, вміють виділяти відповідні мотиви у творі, аналізувати ідейно-художній зміст повісті, характеризувати образи, висловлювати власне ставлення до зображуваного.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: формування вмій та навичок.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

«Дуже суттєвим для Валерія Шевчука є вузол проблем, що їх можна означити так: “людина і родовід” або те, що ми розуміємо під поняттям “апологія дому”. “Кочівний” у світовій літературі мотив блудного сина активно використовується письменником у різних інтерпретаціях...

Окрім того, творенню універсальності, цілісності Шевчукової мікрогалактики служить (хоч, може, це здається парадоксальним, але така вже манера письма цього автора) і послаблення причинно-наслідкових зв'язків — власне, як одна з ознак, що визначають стильову манеру притчі.

Йдеться насамперед про те, що події чи колізії, у які потрапляє герой, не лише зображаються із чіткою хронологічною послідовністю, автор нерідко вдається до часових зміщень, аби опукліше показати якийсь порух душі свого героя, його рефлексивні роздуми. Адже для притчевої розповіді важливішим є людина не в системі реалій, а в системі філософських координат, та “мисленна” атмосфера, духовний простір між землею і небом, що вабить можливістю “польоту”, духовний вимір заданої автором ідеї твору, як це бачимо в романі-баладі “Дім на горі”.

Так окреслює проблематику й особливості творів письменника дослідниця Л. Тарнашинська в книзі із символічною назвою «Художня галактика Валерія Шевчука».

У складнощах та літературних знахідках автора сьогодні спробуємо розібратися й ми.

II. ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Слово вчителя.

Літературознавці визначають у творі В. Шевчука такі риси бароко:

— поєднання високого (духовного) і низького (буденного): дім на горі як фортеця нашої духовності, душі, підніжжя гори як поле боротьби добра і зла, світла і темряви;

— притчеві мотиви і символи: самотність, роздвоєння людини, блудний син, дорога;

— жіноче і чоловіче першоджерела;

— нагромадження художніх засобів.

У героях твору поєднуються високі поривання, мрії, прагнення з буденним життям; вони вміють бачити красу, незвичність у звичайному. Так, Володимирові вчителька Олександра Опанасівна, мати п'ятьох дітей, здається Вітром, який може одночасно бути в кількох місцях і виконувати кілька робіт одразу. Галя, мати-одиначка, кинута зрадливим «сірим птахом», інколи відчуває себе богинею.

«Часом на Галю находило: хотілось убраться у найкращу одягу, взяти сина за руку й податись у кіно чи просто пройтись по вулицях; накидала гачок на двері й годину крутилася біля дзеркала, видивляючись на себе. Розбирала сукні, хай і довоєнні, одягала кожну й припасовувала. Хотілося муркотіти й крутитися, хотілося, щоб синьо світилося від доброї погоди вікно і щоб падало в її кімнату сонце.

...Ступала навшпиньках й поморгувала до свого зображення. Підчорнювала брови й шкодувала, що ніс у неї трохи кирпатий. Здавалося, що цей ніс — головна вада її обличчя, тож приплющувала його і пробувала уявити себе із носом прямим і тоненьким. Але тоді її обличчя гасло, і вона милостиво дозволяла своєму носикові задиратися, як собі хоче,— з'являлися тоді на щоках дві розчудові ямки, і вона не могла не всміхатися. “Отака собі Галя!” — казала й тішилася, хотіла ж бо бути отакою собі Галею. В такі хвилини все важке й темне губилося, як згубилася нещодавно ніч, і хоч не була вона короткопам'ятна (взяти б хоча згадки про Анатолія — постійна темна хмарка серед неба), в ті

ранки розвітрювалася й була схожа на ясно-синю кульку, якій небагато треба, щоб попливти в широке й роздольне небо. ...Здавалося їй тоді — впливала до неї через вікно повітряна богиня. Була складена з голубих площин, а вдягнена в сонячне проміння, входила в неї через очі, тоді й очі її голубіли; вони зливалися в одне й жили отак: богиня й вона — їй аж подих забивало від такої зухвалості».

Самотній серед людей, заглиблений у себе і свою творчість козопас Іван, його дружина мріє віддати «першачкам» нерозтрачений запас любові. Повертається з далеких воєнних доріг Володимир; після стількох років прибивається до рідного дому й тепер уже дорослий Хлопець. Він же продовжує справу діда Івана, що писав напівфантастичні оповідання.

Дорога присутня постійно: Володимира — на гору, до дому й до серця Галини; Галини — до віри у справжнього чоловіка; Хлопця — до свого кохання, до здобутого життєвого досвіду.

Чітко прослідковується жіноче й чоловіче першоджерела. Жінки в «домі на горі» — продовжувачки роду і його охоронниці. Чоловіки — часто «блудні сини». Від «джигунів», «сірих птахів», які з'являються «згори», зваблюють жінок, народжуються хлопчики. Їхня доля — мандри, творчість (так з'являються Іван-козопас, син Галини Хлопець). Постає питання: то яка ж сила живить поетів, художників?

Від тих, хто прийшов знизу й напився з рук жінки води, народжуються дівчата, і так іде життя по одвічному колу.

У повісті-преамбулі до роману-балади «Дім на горі» постійно трапляються багатобарвні барокові нанизування художніх засобів. Наприклад: «Минулий день стояв за їхніми спинами, як величезна істота, теж випасла й випила свій сік, наслідком чого й став цей вечір, це молоко у філіжанках і ця тиша, що росте навколо, як квіти» (три метафори, два порівняння, епітет, персоніфікація, повтор).

«Не бачив у ній звичайних жіночих принад, пізніше, коли спустився він у долину, не міг сказати, чорні чи сині були в неї очі. Пам'ятав тільки голубу барву, відчуття дивної, запаморочливої краси, а поруч із тим якийсь острах, наче був він метеликом, а вона огнем, і він, сидячи тут, на горі, з квартою в руках і отак по-безглуздому задивляючись на незнайому жінку, раптом повірив, що всі людські казки — це таке ж життя, як і те, що реально бачать наші очі. Йому захотілося, щоб це його вчарування тривало якомога довше, хай довше покупається він у хвилях такого п'яного гіпнозу — не мав сили не дивитися на неї, хоч не мав уже сили й дивитись».

Яким саме чином виникає любов між людьми, не знає, мабуть, ніхто. В. Шевчук за допомогою контрастів і барв майстерно передає відчуття, яке виникає у героя (метелик — вогонь, незнайома — близька, казки — життя, реальність; не мав сили не дивитись — не мав сили й дивитись). І в цьому вічна загадка, таїна виникнення кохання.

«Дощ шумів і плескотів, Микола дивився сумно в зелений сутінок, що розсвітився несподівано, — там попереду лежала прозора куля, до якої вела синя мерехтлива дорога. Великий всесвіт стояв перед його

зором, звідусіль вивишалися острівці й горби, і на цих острівцях, що їм і числа не знайти, видно ставало ледь примітні садиби й тіні біля них. Ворушилися, займаючись буденним ділом: хто снідав, хто обідав, а хто вечеряв, хто копав заступом хмару, а хто ту хмару засівав. Швець шив невидимі чоботи, а кравець невидиму одягу, шофер їхав на машині без коліс, а жінки варили обіди в уявних каструлях і прали уявне шмаття. Вряди-годи озиралися вони на синю дорогу, по якій ішов Микола, приставляли долоні дашком і вдивлялися.

...Ніхто не знав про його хід цією дорогою, і ніхто його не бачив. Видивлялися, правда, з острівців з-під дашків долонь сумні матері, коло них — матері інші, а далі ще і ще — довга низка матерів. Довга низка й батьків — безконечний ряд, — що дивилася на нього, але не бачила, бо не його сподівалася. Постаті складали довгі лави, що були наче смужки чи гілля, — безконечне дерево, розгалужене навсібіч, з'єднувалося, розходилося, ніде не починалось і не кінчалося. Початки без кінця і кінці без початків побачив самотній подорожній на своїй дорозі. Тяглася, драглиста і тремтлива, і впечатувались у неї білі й круглі світляки зір. Ступав по тих зорях, як колись по кам'яних тетерівських греблях, завертав голову, щоб хоч відчутти, коли не може бачити, дімець, до якого нещодавно підходив, — п'ятеро дітей і жінка в цей час думали про нього. Замовкли на хвилину там, за столом, в хаті біля Тетерева, і зробилися раптом серйозні-серйозні — великий всесвіт навідався до їхніх душ і засіяв їх своїм попелом. Олександрі незвідь-чому захотілося помолитися, хоч вона давно сміялася з таких бабських забобонів, але те, що відчувала оце зараз, годі було пояснити. Він таки був тут, біля їхніх вікон, а зараз уже повільно відходить по синій дорозі. Сльози підійшли їй під очі, бо світ перед нею раптом покрутився, і вона аж за стола схопилася. Цього, на щастя, не помітив ніхто з дітей, чи, може, так їй здалося, і Олександра змушена була струснути головою, запосміхатися, зашарітися й почати оповідати дітям щось із такого, чого ще не оповідала, — була то розповідь про височезного столяра, що, працюючи, співав сумних, але гарних пісень...»

Химерним, таємничим і незбагненим є потойбічний світ. Відчуття люблячих людей по різні боки буття й небуття — дивовижні. Переплетіння цих відчуттів, як і всього, пройденого життєвою дорогою кожним із них, з майстерністю вибудовує автор у бароково-притчевій манері.

Z Опрацювання таблиці.

РЕАЛЬНІ ТА АЛЕГОРИЧНО-СИМВОЛІЧНІ ОБРАЗИ ТВОРУ В. ШЕВЧУКА

Реальні образи	Алегорично-символічні	Значення
Володимир	дім на горі	фортеця, храм душі
Галина Іванівна	«сірий птах»	диявольська сила, звабник
Іван Шевчук — козопас	дорога	життєвий шлях, шлях до серця
Оксана, його дружина	Хлопець	чоловіче першоджерело
Олександра Опанасівна, її діти	Дівчина	жіноче першоджерело
Хлопець — син Галини		

Z Проблемне завдання.

1. Спробуйте «розшифрувати» епізод із повісті.

«Дженджурик устав і прислухався. З розчиненого вікна випливав запах тютюнового диму, але долітало вже й могутнє хропіння. Дженджурик сплунув і посунув далі.

Коло третього вікна він спинився, став навшпиньки й потяг носом. Запах, яким віяло з кімнати, його обворожив. Стояв і ловив його трепетними ніздриями, а з очей його котилися сльози. Світло зір кришилося в тих сльозах, і став дженджурик у ту мить гарний, як янгол. Він підтягся на руках і тихенько постукав у ту шибку. Глуха тиша відповіла на цей постук, і дженджурик важко зітхнув. Озираючись навдокіл: внизу, наче синя дорога, завмерла річка. Літали біля нього нічні метелики й комарі, снували нитки павуки — рух і життя множинних тіл відчув у цьому світі дженджурик. Довго стояв під глухим вікном і безнадійно чекав. І тільки коли затремтіло над головою небо, коли зорі пішли раптом угору, віддаляючись од землі все далі й далі, а над головою пропливли перші подмухи надранкового леготу, тільки тоді дженджурик отямився. Був звідусіль облутаний павутиною, тож мусив вилізти з неї, як з одежі. Став проти вікна, що так його чарувало, змахнув руками, як чародій, і в його долонях виріс букет найчудовіших і найсвіжіших троянд. Дивився на ті квіти й обливався гіркою печаллю. Солодкий біль пік його, він махнув рукою, і букет вільно пролетів у відчинену квартиру. Впав на підлогу біля ліжка, де спала Оксана, і відразу ж розсипався сотнею пелюсток.

Дженджурик за вікном змерз і замажав руками, щоб зігрітися. Від того руху знову почав заростати пір'ям, руки його перетворювались у крила, у туплях проростали гострі пазурі. Він хитнув крильми і на мить притулився обличчям до скла. В півтемрявній кімнаті, осяяна блідим, мерехким світанням, спала красуня. Обличчя її полум'яніло й світилося, а уста щось неспокійно шепотіли.

Птах ударив із розпачем крильми об шибки і на мить притемнив оте чудовне видиво. Розвернувся й повільно поплив над сонним обійстям, меншаючи й меншаючи, аж доки став ледь помітною крапкою. Тоді освітило його перше світло, і він умер раптом, загаснувши серед безмежного простору на ще одну з мільярдів зорю, котрі швидко й нестримно віддалялися од землі.

Оксана прокинулася у той ранок раніше. Снилось їй дженджурик, вона тікала від нього, а він здоганяв. Снилось, що стала вона птахом, знялася й летіла, а дженджурик біг за нею слідом і тяг угору руки. Обличчя його було спотворене від розпачу, і в її грудях через той розпач солодко грало серце. Приснився їй і брат, котрий вискочив із хати й кинувся бити дженджурика. На мент їй стало жаль і дженджурика, і брата, захотілося кинутися поміж них і розборонити. Вона йшла по якійсь синій дорозі, біля неї поруч ступав, накулягуючи, батько, і йшли вони до крихітного будиночка, на порозі якого сиділа стара як світ бабуся. В небі плавали великі сферичні тіла, і в тих сферах проглядали людські подобенства: витягнуті й зміщені, наче у кривих дзеркалах. Їй стало страшно на тій дорозі, хоч вона добре знала, що то за шлях — світ колишніх людей та відлетіле життя. Ішла з наповненим жалем серцем, кришилися, наче піщані яблука, під ногами зорі, і їй раптом здалося, що душа її ширшає і стає необмежена, що вона проростає в увесь цей світ, над усі ті постаті, котрі сомнамбулічно блукають довкола. Тоді дівчина раптом злякалася свого розросту й цієї дороги — помчалася чимдуж, розбиваючи п'ятами крихітні тіла зір. Сірий птах з обличчям дженджурика летів коло неї і щось їй казав, але не почувала вона його слів. Рвонула геть із дороги».

Орієнтовна відповідь. Можливо, традиція «зваблення» жінок «дженджуриками» в домі на горі перерветься, бо дівчина не піддалася викликам темної сили; у домі з'явився брат-охоронець; можливо, так алегорично автор показує пробудження жінки в героїні.

2. Поясніть прикінцевий епізод повісті.

Орієнтовна відповідь. Так зароджується творче першоджерело в людині, з'являється осягнення нею світу.

III. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Творча робота.

Охарактеризуйте образ, який вам найбільше запам'ятовся.
(Можна провести, як роботу в групах.)

Z Обмін враженнями щодо твору В. Шевчука після аналізу та обговорення.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Яка з проблем твору здалася вам найбільш актуальною для нашого часу, цікавою; чому саме?

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до контрольної роботи (тестування).

УРОК № 60

Тема. **Контрольна робота № 5. «Творчість В. Стуса, О. Гончара, Гр. Тютюнника, В. Шевчука».**
Тестування

Мета: актуалізувати й узагальнити вивчене, виявити рівень знань, умінь та навичок учнів з метою контролю й корекції; розвивати пам'ять, зв'язне писемне мовлення, вміння висловлювати власні думки й обґрунтовувати їх, аналізувати художні твори; виховувати любов до літератури, повагу до митців, загальнолюдських цінностей.

Очікувані результати: учні знають навчальний матеріал, що вивчався, вміють аналізувати тематику та проблематику творів, характеризувати образи, розкривати у письмових висловлюваннях проблемні питання із залученням літературного матеріалу та власних спостережень.

Обладнання: тестові завдання у двох варіантах.

Тип уроку: контроль і корекція знань, умінь та навичок.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Z Інструктаж щодо виконання тестових завдань.

Z Виконання учнями контрольної роботи.

Варіант I

Початковий та середній рівні

(Кожна правильна відповідь — 1 бал.)

1. У якому вірші В. Стус закликає: «не спиняйся, йди. То — шлях правдивий. Ти — його предтеча»?
 - А «Господи, гніву пречистого...»;
 - Б «О землі втрачена, явися...»;
 - В «Мені зоря сіяла нині вранці...»;
 - Х Г «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...».
2. Дім на горі з однойменного роману-балади В. Шевчука — це символ:
 - Х А фортеці духовності;
 - Б сімейного щастя;
 - В недосяжної вершини;
 - Г основи світобудови.
3. У стильовій манері О. Гончара визначальними є риси:
 - А бароко;
 - Х Б романтизму;
 - В символізму;
 - Г постмодернізму.
4. Продовжіть речення. *Бароко* — це ...

Достатній рівень

(Кожна правильна відповідь — 2 бали.)

5. Розкрийте образ «миті щастя» (на основі новели О. Гончара «За мить щастя»).
6. Як по-новітньому трактує тему «любовного трикутника» Гр. Тютюнник у новелі «Три зозулі з поклоном»?

Високий рівень

(Правильна, змістовна, цікава відповідь — 4 бали.)

7. Виконайте одне із завдань.
 - А Напишіть есе або зробіть ідейно-художній аналіз поезії В. Стуса «Мені зоря сіяла нині вранці...».
 - Б Напишіть твір-роздум на тему «Високий сенс почуття любові в житті людини» (за вивченими творами та власними спостереженнями).

Варіант II

Початковий та середній рівні

(Кожна правильна відповідь — 1 бал.)

1. «Де я не стоятиму — вистою», — говорить ліричний герой поезії В. Стуса:
 - А «Мені зоря сіяла нині вранці...»;
 - Х Б «Господи, гніву пречистого...»;
 - В «О землі втрачена, явися...»;
 - Г «Як добре те, що смерті не боюсь я...».

2. Танець героїв новели О. Гончара «Залізний острів» на розпеченій палубі покинутого крейсера несе в собі символіку:
А естетичних чарів мистецтва;
Б відчаю від самотності в сучасному світі;
X В відчуття того, що гуманістичні цінності під загрозою цивілізаційних процесів;
Г краси й сили кохання.
3. У стильовій манері В. Шевчука значною мірою відчуються риси:
X А бароко;
Б романтизму;
В символізму;
Г постмодернізму.
4. Продовжіть речення. *Притчевість* — це ...

Достатній рівень

(Кожна правильна відповідь — 2 бали.)

5. Розкрийте узагальнений образ любові в новелі Гр. Тютюнника.
6. Визначте провідну думку новели О. Гончара «Залізний острів» та засоби, за допомогою яких вона розкривається.

Високий рівень

(Правильна, змістовна, цікава відповідь — 4 бали.)

7. Виконайте одне із завдань.
А Напишіть есе або зробіть ідейно-художній аналіз поезії В. Стуса «Як добре те, що смерті не боюсь я...».
Б Напишіть твір-роздум на тему «Значення духовності для повноцінного розвитку й утвердження особистості» (за вивченими творами та власними спостереженнями).

III. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Сьогодні найскладнішим для мене було...

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготувати повідомлення.

УРОК № 61

Тема. **Українська історична проза. П. Загребельний — життя і творчість. Загальна характеристика історичних творів письменника**

Мета: дати учням уявлення про розвиток української історичної прози другої половини ХХ ст.; ознайомити із життям і творчістю П. Загребельного, зацікавити ними, спонукати до читання; розвивати навички самостійного добору інформації, презентації її в цікавій формі, вміння аналізувати, співставляти суспільні та історичні явища, висловлювати любов до літератури, повагу до митців, усвідомлення потреби в літературній самоосвіті.

Очікувані результати: учні вміють характеризувати українську історичну прозу, знають матеріал про життя і творчість П. Загребельного, розповідають про його історичні твори.

Обладнання: «портретна галерея» письменників — представників української історичної прози, вставка творів, ілюстрації до біографії П. Загребельного.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАЬ УЧНІВ

Z Аналіз контрольної роботи.

Z Бесіда.

— Які історичні прозові твори ви вивчали в попередніх класах? («Захар Беркут» І. Франка, «За сестрою» А. Чайковського, «Роксолана» О. Назарука, «Чорна рада» П. Куліша, «Оборона Бущі» М. Старицького.)

— Чому письменники зверталися до історії? (Це давало їм можливість провести паралелі, завуальовано порушити актуальні проблеми, показати приклад сучасникам.)

— Чому за радянських часів небезпечно було звертатися до історичної тематики? (Бо історія писалася відповідно до ідеології пануючої партії, підлаштовувалася під неї, і це часто розходилося з правдою, дійсністю.)

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

«В Україні історичний роман тривалий час був найконсервативнішим жанром, оскільки постійно перебував під пильною опікою “літературознавців” із ЦК КПУ, які не дуже схвально дивилися на письменницькі зацікавлення історією, бо вона ж — продукт доволі небезпечний; ті, хто потрапляють під його вплив, можуть прийти до непрогнозованих варіантів у поглядах на свою сучасність. Цілком логічно, що надто зацікавлених національною історією піддавали ідейному остракізмові. Тому в Україні, окрім усього іншого, треба було мати особливі амбіції та впертий характер для того, щоб працювати в історичному жанрі. Тобто — все те, чого не позичати Загребельному. Саме завдяки цьому письменникові наш історичний роман набув нової мистецької якості. “Диво”, “Євпраксія”, “Роксолана”, “Я, Богдан” не тільки зробили їхнього автора найчитабельнішим українським прозаїком, а й утвердили за ним звання сміливого реформатора історичного жанру. Саме Загребельний з усією самоочевидністю переконав читача, що історичний роман посильний лише письменникам-інтелектуалам».

Так пише про історичну прозу в Україні другої половини ХХ ст. та одного з її найяскравіших представників відомий літературознавець М. Жулинський. Детальніше про це ви дізнаєтесь сьогодні на уроці.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Міні-лекція вчителя з елементами бесіди.

Український народ штучно на десятиліття було позбавлено правдивої історії, тому він тягнувся до кожного справжнього художнього, публіцистичного слова, що якимось чином проникало через цензуру, кордони, навіть завдяки «самвидаву» чи усним відгукам-переказам.

Взагалі, історичний роман другої половини ХХ ст., перебуваючи в лещатах радянської ідеології, часто не мав і високої художньої вартості з причини тематичної та стильової обмеженості. Виняток становлять такі твори, як «Людолови» З. Тулуб, «Святослав», «Володимир» С. Скляренка, «Мальви», «Черлене вино», «Манускрипт з вулиці Руської» Р. Іваничука, «Меч Арея» І. Білика, «Яса» Ю. Мушкетика. Звичайно ж, історична проза П. Загребельного.

Z Повідомлення учнів.

(Учні розповідають про твори З. Тулуб, Р. Іваничука, Ю. Мушкетика, І. Білика.)

Z Продовження міні-лекції вчителя.

Серед найширшого загалу українських (та й чи тільки українських) читачів Загребельний став популярним передовсім історичними романами. І «Диво», і «Первоміст», і «Євпраксія» поставили його в ряд найчитабельніших вітчизняних прозаїків. А «Роксолана», очевидно, побила всі рекорди популярності. Загребельний став єдиним українським автором, чиї книжки поряд з найдефіцитнішими виданнями перепродували на книжкових «товкучках». Саме «Роксолана» — перший і поки що єдиний український бестселер у повному розумінні цього слова.

Тому дуже дивно, що наші кінематографісти, беручись за кіносеріал про Настю Лісовську, користалися такою анемічною літературною основою, у котрій немає жодного натяку на якусь концепцію чи характерологічне заглиблення. Натомість у романі Загребельного є і триумф, і трагедія цієї жінки, і глибокий аналіз фактів під таким кутом зору: як могло статися, що в епоху титанів, чиї імена й до сьогодні з гарячим захватом повторює світ, як вийшло, що в цій епосі не згубилося й не загубилося, а прийшло до нас через віки ім'я рогатинської дівчини, яка стала в історії Османської Порти поряд із султаном Сулейманом Пишним?

А ще митець, обдарований тією дорогоцінною рисою, про яку близько трьох десятиліть тому писав В. Земляк: «Загребельний — письменник загадковий, важко вгадати, чого від нього можна чекати завтра, куди ми, читачі, рушимо слідом за його нестримною уявою. І можна додати — за його ерудицією, читацькою обізнаністю, енциклопедичними знаннями.

Народився Павло Архипович Загребельний 25 серпня 1924 року в с. Солошині, що на Полтавщині. У 1941-му, щойно закінчивши середню школу, пішов добровольцем на фронт, був курсантом 2-го Київського артучилища, в серпні цього ж року поранений. Наступного року знову був тяжко поранений, потрапив до полону. У 1945-му П. Загребельний працював у радянській военній місії в Західній Німеччині.

У 1946-му він вступив на філологічний факультет Дніпропетровського університету. Закінчивши заклад 1951-го, розпочав діяльність журналіста.

У 1957 році видав збірку оповідань «Учитель», повість «Дума про невмирущого», наступного року — збірку «Новели морського узбережжя». 1959-го письменник розпочав пригодницько-політичну діалогію, видавши перший роман «Європа 45». У 1961–1963 роки Загребельний працював головним редактором «Літературної газети», видав другу книгу діалогії «Європа. Захід».

Протягом 1960–1980-х років митець створив основну частину своїх романів, які принесли йому світове визнання: «День для прийдешнього» (1963), «Диво» (1968), «З погляду вічності» (1970), «Переходимо до любові» (1971), «Первоміст» (1972), «Смерть у Києві» (1973), «Євпраксія» (1975), «Розгін» (1976), «Роксолана» (1980), «Я, Богдан» (Сповідь у славі) (1983) та ін.

Оцінки цих творів були далеко не однозначними: від схвальних до знищувальних, але саме це й засвідчувало, що з'явилися твори небуденні, автор здобув славу одного з найерудованіших письменників свого часу.

У 1974-му за романи «Первоміст» і «Смерть у Києві» П. Загребельний отримав Державну премію ім. Т. Г. Шевченка. У 1980-му твір «Розгін» був відзначений Державною премією СРСР.

1979–1986-го П. Загребельний очолював Спілку письменників України. Був депутатом Верховної Ради СРСР 10-го і 11-го скликань, Верховної Ради УРСР 9-го скликання. Протягом 1980–1990-х письменник видав твори: «Південний комфорт» (1984), збірник «Неймовірні оповідання» (1987), «В-ван» (1988), фантастичний роман «Безсмертний Лукас» (1989), «Гола душа» (1992), пригодницьку повість «Ангельська плоть» (1993), «Тисячолітній Миколай» (1994), «Юлія» (1997) та ін. твори.

Впродовж багатьох років читачі з великим інтересом зустрічали літературно-критичні та літературознавчі виступи П. Загребельного, з нетерпінням очікували його нові твори.

П. Загребельний власноруч переробляв свої прозові твори на п'єси: «День для прийдешнього» переробив на «Хто за? Хто проти?», «З погляду вічності» — «І земля скакала мені навстріч», які були поставлені українськими театрами. За його сценаріями на Київській кіностудії ім. О. Довженка було знято художні фільми: «Ракети не повинні злетіти» (1965), «Перевірено — мін немає» (1966), «Лаври» (1974), «Ярослав Мудрий» (1982). Загребельний є автором збірника статей, есе «Неложними устами» (1981).

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Творча робота.

На основі почутого та висловлювань літературознавця В. Фашенка складіть психологічний портрет письменника П. Загребельного.

«Сам він — невтомний шукач, експериментатор, вигадник, людина різносторонніх інтересів, майже фотографічної пам'яті, дотепного розуму, полемічного обдаровання, що засвідчує вся його творчість.

Прикметною рисою П. Загребельного є неситима жага творення.

Книги П. Загребельного — це думи й роздуми про народ від давнини до сучасності, про людей, які прагнуть від життя дива, шукають його і знаходять, втрачають або нівечать і — що найважче — творять його в муках любові.

В епічно-об'єктивному стильовому діапазоні П. Загребельного, який не приховує свого “я”, а, навпаки, втручається і в оповідь, і в монологи героїв, — чудово поєднуються гостра, цікава фабульність з докладною деталізацією, іронія, гумор і сарказм з романтикою, публіцистика з психологізмом, афористичність і уривчастість з довгими фразами — періодами, з енергією дієслівних множенів, в яких передається обшир і безперервність вирування життя.

Стиль П. Загребельного називають експресивним.

Романи П. Загребельного — від перших спроб, де характери лише окреслювалися, до густонаписаних картин багатогранного людського буття — об'єднує погляд на народ як першоджерело в бутті творче, діяльне.

Слово тієї чи іншої доби, в якому вона знаходить сконденсований вираз, — це передусім пісня, поезія та афоризми. Для П. Загребельного вони — не матеріал для здоблення, орнаментування тексту, а сама плоть мислення й переживання дійових осіб.

Над усе герої П. Загребельного підносять в людині думку».

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Найбільше в характері письменника П. Загребельного мене вразила така риса, як...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати матеріал про розвиток історичної прози другої половини ХХ ст., життя і творчість П. Загребельного; прочитати роман «Диво» (або повторити зміст прочитаного).

УРОК № 62

Тема. **П. Загребельний. Роман «Диво». Історична основа й художній вимисел у творі. Софія Київська як історична пам'ятка та художній символ**

Мета: допомогти учням усвідомити зміст, ідейно-художні особливості роману, його історичну основу; розвинути навички цілісного сприйняття великого за обсягом твору, виділення ключових епізодів та їх коментування, вміння визначати історичну реальність та вимисел, символіку образів, висловлювати власні думки щодо прочитаного; виховувати національну самосвідомість, історичну пам'ять, любов до літератури, повагу до митців, естетичний смак.

Очікувані результати: учні знають зміст твору, вміють розрізняти реальність та художній вимисел у романі, характеризують образ історичної пам'ятки та символу духовності Софії Київської.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього, фотографії Софії Київської (зовнішній вигляд та інтер'єр), Софії Константинопольської.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

На початку Бог створив Небо та Землю. А земля була пуста та порожня, і темрява була над безоднею, і Дух Божий ширяв над поверхнею води. І сказав Бог: «Хай станеться світло!» І сталося світло. І побачив Бог світло, що добре воно, — і Бог назвав світло: «День», а темряву назвав: «Ніч». «І був вечір, і був ранок», — день перший. І сказав Бог: «Нехай станеться твердь посеред води, і нехай відділяє вона воду від води». ...І сказав Бог: «Створімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою, і хай панують над морською рибою, і над птаством небесним, і над худобою, і над усею землею, і над усім плазуючим, що плазує по землі». І Бог на Свій образ людину сотворив, на образ Божий її Він сотворив...

З тих пір і почався великий процес Творення. Людина взялася творити, змінювати світ і змінюватися сама. За багатовікову історію землі було багато творців, справжніх мистецьких шедеврів. Імена деяких із них збереглися, інші — загубилися в історії, як, наприклад, зодчого, за чийм задумом було споруджено Софію Київську, що перевершила свій взірець — Софію Константинопольську і стоїть уже тисячоліття.

Письменник П. Загребельний спробував відтворити художній образ цього будівничого, саму епоху, коли постала Софія Київська. Як це йому вдалося — поговоримо на уроці.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Перевірка домашнього завдання.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ; ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Обмін враженнями щодо роману «Диво».

Z Повідомлення учня.

ІСТОРІЯ НАПИСАННЯ ТВОРУ

«Десь ще в 1961 році, працюючи над романом “День для прийдешнього” (в робочому варіанті він називався в автора простіше й коротше: “Зло”), я хотів у цю книжку, суто сучасну, сказати б, гостро сучасну, вставити кілька розділів

про Київ найдавніший, щоб поєднати духом історії будови минулого з сьогоднішніми, тими, які ростуть, мов гриби в прикиївських лісах... намір розповісти про давнину не зникав, читалися якісь книжки, наукові праці, передплачувалися спеціальні видання (іноді не тільки наші, а й зарубіжні, як чеський журнал “Візантінославіка”, для прикладу), авторова книгозбірня поповнювалася різними раритетами, як давньоруські літописи (Іпатіївський, Лаврентіївський, Воскресенський, Густинський, Перший Новгородський), хроніки Тітмара (або Дітмара, як у нас пишуть) Мардебурзького, Галла Аноніма, Вінцента Кадлубека, праці російських академіків Шахматова, Кондакова, Гротта, Потєбні, Веселовського, Буслаєва, французького візантолога Ш. Діля. Є книжки, які досить раз прочитати, а є такі, що їх треба мати завжди під рукою, отож доводиться набувати їх у власність. Але спробуйте придбати, скажімо, “Историю монголов” католицького монаха Плано Карпіні, який у 1246 році був посланий римським папою Інокентієм IV до хана Батия, або “Записки о Московских делах” Герберштейна з XVI століття, або навіть книжку турецького вченого Джелала Ессада “Константинополь”, що вийшла у 1919 році”.

(П. Загребельний «Неложними устами»)

Z Переказ ключових епізодів роману «Диво», складання «сюжетного ланцюжка».

1965 РІК. ПРОВЕСІНЬ. НАДМОР'Я

Молодий професор-історик Борис Отава в санаторії біля моря познайомився з московською художницею Таєю, привабливою молодою жінкою з оригінальним світобаченням.

РІК 992. ВЕЛИКИЙ СОНЦЕСТІЙ. ПУЩА

У той день, коли він прийшов у світ, лежали білі сніги, світило низьке сонце, тиша стояла в подніпрянських пущах. Він вибирався з п'їтьми на світ, і плавав од незвіданості шляху.

Потім був дід Родим. Власне, його руки, як широкі теплі лопати. Від них малюк заспокоївся й притих. Мав він блакитні очі, тож назвали — Сивоок. Родим був велетенським чоловіком із сивим волоссям, в одязі зі шкури дикого тура. Він місив глину, клав на круг і виготовляв різні вироби. Найбільше — богів. Потім фарбував і опалював на вогні. Усе сяяло різнобарвністю. Дід був мовчазний. Сивоок із захопленням слідував за його роботою, знав усіх богів, хоч цього йому ніхто не говорив — і Перуна, і Велеса, і Сварога. Найбільше ж хлопчик любив Ярила. Тільки пізніше здогадався чому — той був схожий на діда! Приїжджали купці й купляли богів, а Родим складав у хижці срібло, хутра та інше добро. Він нікого не боявся. Але одного разу прийшли люди в чорному зі срібним хрестом, сказали підкоритися одному богові. Почали троцяти готових богів на полицях, Родим кинувся захищати — і поліг від меча. Сивоок вибрався через стріху й щодуху побіг у пущу.

Після багатоденного блукання по лісу Сивоок потрапив до медовара Ситника і закохався в його дочку Величку. Але, не витримавши підневільного життя у Ситника, втік у пущу. Там познайомився з Лучуком — вправним стрільцем з лука, хлопцем його років. Вони разом вирушили у мандри.

1941 РІК. ОСІНЬ. КИЇВ

Професор Гордій Отава не встиг евакуюватися з Києва, оскільки до останнього моменту намагався врятувати цінності Софійського собору. Він потрапив до концентраційного табору для військовополонених, де його, як виявляється, наполегливо розшукував колишній колега-науковець, а тепер штурмбанфюрер Адальберт Шнурре. Полонені не виказують Отаву, але він несподівано побачив за колючим дротом власного сина Бориса і назвав себе.

РІК 1004. КИЇВ

Сивоок і Лучук потрапили до Києва, де хлопців вразила краса християнських храмів. Якось вони опинились на галасливому київському торзі, де побачили багато чого дивного для себе. Їхню силу й кмітливість помітив зухвалий та спиритний купець Какора і запросив до себе охоронцями.

1941 РІК. ОСІНЬ. КИЇВ

Повернувшись додому за допомогою Шнурре, професор Гордій Отава міркує про долю рідної землі, згадує про репресії щодо своїх колег у тридцятих роках. І тут він змушений звернутися по допомогу до Шнурре, бо знов ледь не втратив сина.

РІК 1004. ЛІТО. РАДОГОСТЬ

Під час подорожі з купцем Сивооку та Лучуку стало відомо про таємну змову прислужників проти Какори. Хлопці намагаються попередити купця, але той випадково вбиває Лучука. Сивоок разом із валкою купця потрапив до древлянського язичницького міста Радогость і залишився. Він закохався в місцеву красуню Ягоду й почав учитися в язичницькій жриці Звенислави малювати, розуміти красу барв. Через деякий час Какора привів до Радогості воїнів князя Володимира, які після відмови мешканців визнати владу князя та прийняти християнство спалили Радогость. На місці давньої святині, що мала вигляд писанки, поставили церкву, а Сивоока захопили в полон.

1941 РІК. ОСІНЬ. КИЇВ

Гордію Отаві довелося пристати на пропозицію продовжити свою наукову роботу. Повернувшись із гестапо та передчуваючи свою неминучу загибель, Отава починає розповідати сину Борису про Сивоока.

РІК 1015. ПЕРЕДЗИМОК. НОВГОРОД

Молодий князь Ярослав живе в Новгороді. Він з дитинства від матері багато чув про батька Володимира і зненавидів його. Готувався до війни з ним за київський престол. Якось під час полювання Ярослав зустрів доньку ловчого Забаву і покохав її.

РІК 1014. ЛІТО. БОЛГАРСЬКЕ ЦАРСТВО

Князь віддав Сивоока Какорі. Хлопець кілька разів невдало тікав. Одного разу втеча вдалася, після довгих блукань Сивоок потрапив до християнського болгарського монастиря, прийняв нову віру й ім'я Божидар. У монастирі він вивчився грамоті. У цей час триває запекла війна між болгарами та візантійцями (ромеями). Сивоок і кілька монахів вирішили допомогти болгарському цареві Самуїлу, який мужньо стримував наступ ромеїв в ущелині. Але вони запізнались, болгарі зазнали поразки. На честь своєї перемоги візантійський імператор Василій звелів привести в столицю тисячу полонених і осліпити їх. До їх числа потрапив і русявий Сивоок.

1965 РІК. ВЕСНА. КИЇВ

На виставці московських художників у Києві Борис Отава побачив цікаву картину Таї Зикової. Але наступного дня полотно зникло, бо оргкомітет виставки заборонив її показ. Незабаром Борис знову зустрівся зі своєю знайомою Таєю.

РІК 1014. ОСІНЬ. КОНСТАНТИНОПЛЬ

Сивоок потрапив до Константинополя, де він уже бував раніше з купцем. Коли відбувалася церемонія осліплення і черга дійшла до Сивоока, у ката не витримало серце, і він помер прямо на арені. Глядачі почали вимагати помилування, імператор погодився, і юнака відправили працювати на конюшню.

Але коні лякалися Сивоока. Тоді імператор запропонував викупити полоненого. Це й зробив славетний майстер Агапіт, який будував церкви та монастирі. Так Сивоок став учитися в знаменитого майстра, перейняв у того науку оздоблення храмів. Зустрів у нього й свого земляка Міцила.

1942 РІК. ЗИМА. КИЇВ

Шнурре доручив наглядати за Гордієм Отавою своєму ад'ютанту ефрейтору Оссендорферу. Професор після довгих умовлянь прийняв рішення ніби погодитися допомогти вивезти фрески Софійського собору до Німеччини. Працювати він змушений був з німецькими солдатами.

РІК 1015. СЕРЕДЛІТТЯ. НОВГОРОД

Князь Ярослав наказав побудувати серед лісу таємний терем із церквою для Забави. Зустрічалися вони недовго. Розпочалася боротьба за київський престол спочатку проти батька Володимира, потім проти брата Святослава. Були підступно вбиті брати Гліб та Борис. Щоб привернути на свій бік варягів, Ярослав одружується з гордою та свавільною красунею Унгігердою.

1966 РІК. ВЕСНА. КИЇВ

Борис і Тая гуляють Києвом. Молодий чоловік розповідає, як батько тягнув час, не квапився з реставраційними роботами. За це його розстріляли. У молодих людей виникають одне до одного почуття. Борис через два дні мусить їхати до Німеччини, щоб спробувати забрати історичний документ про будівничого Софії, ймовірно, викрадений у його батька й вивезений. Про цей давній пергамент Отава дізнався із закордонної публікації професора Оссендорфера.

РІК 1026. ЛІТО. КОНСТАНТИНОПОЛЬ

Сивоок працює разом із помічниками Агапіта на будівництві храмів. Якось Агапіт, розгнівавшись за щось на Сивоока, відправив його споруджувати храм на віддаленому острові Пелагос. Там Сивоок зустрів дівчину-сироту, яка вміла говорити лише одне слово «Ісса». Згодом Агапіт відправив Сивоока споруджувати новий храм у Києві. Старшим був призначений Міцило. Сивоок забрав із собою Іссу, назвавши її своєю дружиною.

РІК 1026. ПАДОЛИСТ. КИЇВ

Князю Ярославу все більше доводилося вирішувати проблеми зміцнення держави, релігії. Боротьба за владу триває, і він може довіряти лише Ситнику, який колись убив вепра і врятував князеві життя. Тепер Ситник призначений боярином. Забава (Шуйця) заснувала у своєму теремі монастир і стала там ігуменею. За деякими чутками, в неї народилася дочка, але вона це заперечувала. Ситник наказав ув'язнити новгородського посадника Коснятина, який обстоював права Новгорода.

1966 РІК. ПЕРЕД ВАКАЦІЯМИ. ЗАХІДНА НІМЕЧЧИНА

Борис Отава приїхав до Західної Німеччини, але державний радник не поспішав організувати йому зустріч з Оссендорфером — професором Марбурзького університету.

РІК 1028. ТЕПЛІНЬ. КИЇВ

При зустрічі з князем Сивоок заперечував проти проекту Міцила, який пропонував збудувати невелику церкву у візантійському стилі. Він мріяв про величезний храм, який уславив би рідний край, відповідав місцевим традиціям. Разом з іверійцем (грузином) Гюргієм Сивоокові вдалося переконати в цьому й князя. Так Сивоок став головним будівничим, а Гюргій — його помічником. Міцило помстився Сивоокові тим, що призвів до смерті Іссу, яку той любив.

1966 РІК. ВАКАЦІЇ. ЗАХІДНА НІМЕЧЧИНА

Борис Отава, так і не зустрівшись із професором, повернувся додому. Але з'ясував, що це той самий Оссендорфер — денщик та асистент штурмбанфюрера Шнурре, котрий у війну застрелив його батька.

РІК 1032. КИЇВ

Незважаючи на постійні суперечки з митрополитом через канонічні обмеження, Сивоокові все ж удалося збудувати величезний храм. Митрополит Феопемпт підозрював, що в Сивоока — язичницькі уявлення про красу та велич людини, і всіляко йому перешкоджав. Почали розписувати храм. Сивоок намагався орієнтуватися не на ромейські зразки, а на місцеві культурні традиції. Розписуючи фресками собор, Сивоок згадував і діда Родима, і чудовий храм Радогості, і все бачене та відчуте, вкладав у малюнки всю душу. Будівничий пропонував розписати храм і зовні, але це суперечило церковним канонам.

За наказом Ярослава писці записували всі важливі події. Одним із найобдарованіших був отрок Пантелій.

1966 РІК. ЛІТО. КИЇВ

Повернувшись із Німеччини, Борис поїхав до Москви, щоб зустрітися з Таєю. Домовився телефоном про побачення. Коли прийшов, то побачив, що жінка пішла з іншим. Пізніше вона надіслала листа, в якому повідомила, що розриває з ним стосунки, бо вважає, що Борисові ніхто і ніщо не потрібне, окрім його собору. Борисові було боляче, але й зрадити своїй святині він не міг.

РІК 1037. ОСТАННІЙ СОНЦЕВОРОТ. КИЇВ

Будуючи храм, Сивоок ніби віддавав по часточці свої душу і тіло. Здається, видихся, вийшов увесь. Але ось добували, треба розписувати. Міщило старанно викладав мозаїку, на якій був зображений князь. Однак робив він це дуже повільно, припасовуючи камінчик до камінчика. Тому зображення князя так блищало, що не можна було дивитися. Сивоок працював швидко, прилаштовував камінці смальти ніби недбало, але з будь-якого куточка храму вони випромінювали сонце. Оранта великими очима дивилася з-під купола на кожного. Князь велів закінчити храм до його повернення з Новгороду. На будівництво приходило подивитися багато людей. Чутки про диво розійшлися по всіх землях разом з іноземними купцями. Найчастіше приходила й дивилася на Богоматір якась дівчина з дикими, сизо-веселими очима. Сивоок познайомився з нею. Це була Ярослава з Новгороду. Вони покохали один одного. Сивоок почав зникати з будівництва. Днями закохані бродили по Києву, потім по лісах, плавали за Дніпро.

Ярослав повернувся і відбулося пишне освячення храму, де князь став уже не князем, а кесарем. Міщило попередив Сивоока, що за дівчиною полює боярин Ситник. Під час спроби її захопити Сивоок загинув, а Ярослава втекла.

Князь запитав у Ситника, чи знайшли його дочку. Боярин сказав, що знову втекла, а допоміг їй Сивоок, тому був убитий. Ярослав розгнівався і відправив Ситника в поруб. Отрокові ж Пантелію звелів вилучити пергамент, де написано про Сивоока, і написати новий, що він, Ярослав, заклав церкву святої Софії. Пантелій розшукав Гюргія, той сказав, що знає і що вони вже таємно поховали Сивоока в соборі під плитами, а пергамент хай він віддасть йому, щоб сховати його надовго.

Ярослав думав про те, що й він, князь, кесар, не всесильний — йому не вдалося підкорити ні Шуйцю, ні власну дочку. Втекла вона, заховалась між людьми. І народила від Сивоока сина. «І син його сі серед нас. Завжди з його талантом і горінням душі. І диво це ніколи не кінчається і не переводиться».

Z Словникова робота.

Мозаїка — зображення на стіні чи на підлозі з різнобарвних камінчиків — смальти — емалі, скла, дерева, заліза.

Фреска — розпис стін водяними фарбами по свіжонакладеній штукатурці; витвір мистецтва, виконаний цією технікою.

Z Завдання учням.

Виділіть історичні періоди, змальовані в романі.

Орієнтовна відповідь. Міжусобиці князів і розквіт Київської Русі, боротьба з язичництвом, політичні відносини між європейськими країнами, війна Візантії з Болгарією, життя князів, монархів та імператорів.)

Z Повідомлення учнів.

(Учні розповідають про добу князювання Ярослава Мудрого та про самого князя; про Софію Київську, Софію Константинопольську.)

Z Опрацювання таблиці.

ІСТОРИЧНА ОСНОВА ТА ХУДОЖНІЙ ВИМИСЕЛ У РОМАНІ «ДИВО»

Історична основа	Вимисел
Князювання Ярослава Мудрого, побут тієї доби. Побудова з його ініціативи храму, оздоблення, ведення літописів. Боротьба з язичництвом; турецько-болгарська війна. Пограбування фашистами храму під час Другої світової війни	Конкретні образи — дід Родим, Сивоок як творець храму, його особиста доля. Друзі, жінки Сивоока, купці, їхні стосунки, подорожі. Історія з похованням Сивоока

Z Інтерактивна вправа «Мозковий штурм».

— Софія Київська виступає у творі П. Загребельного як історична пам'ятка і як символ. Символом чого вона є?

Орієнтовна відповідь

- X Духовності народу.
- X Таланту.
- X Дива.
- X Душі народу.
- X Мистецької досконалості.
- X Історії.
- X Вічності.
- X Єднання з богом.
- X Краси.

— Яке чи які із цих визначень вам ближчі, чому саме?

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Найбільш вражаючим для мене в романі «Диво» було...

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати зміст роману, вміти характеризувати образи, визначити провідні ідеї та засоби їхнього втілення; розпочати підготовку до реалізації проєкту (див. урок № 65).

УРОК № 63

Тема. **П. Загребельний. Роман «Диво». Образи Сивоока, князя Ярослава Мудрого. Наскрізнi проблеми твору, його художні особливості**

Мета: допомогти учням усвідомити проблеми твору та способи їх розкриття через конкретні образи; розвивати й удосконалювати навички аналізу літературного твору, вміння обґрунтовувати власну думку прикладами з художнього тексту; виховувати любов до літератури, інтерес до читання, повагу до митців і мистецтва, естетичний смак.

Очікувані результати: учні вмiють визначити у творі проблематику, особливості сюжету й композиції, характеризувати образи, висловлювати свою позицію з актуальних питань, що порушуються в романі.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього, фото краєвидів із храмом та його інтер'єром.

Тип уроку: формування вмiнь та навичок.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Літературознавці до цього часу сперечаються, хто чи що стоїть у центрі художньо-історичної оповіді П. Загребельного — романі «Диво». Одні вважають, що це — сама Софія Київська, диво з див. «Але за цим дивом, — як відзначають інші дослідники, — у тісному зв'язку з ним, поступово виростає інше диво — диво людського духу. Дивовижна людина, яка зуміла створити цей храм, дивовижно сильні духом і ті, хто зберіг красу. Ось ця естафета людського духу і є тим композиційним центром, що забезпечує якість роману...» Літературознавець Юрій Бондаренко об'єднує ці думки й пропонує розглядати проблему під кутом зору історичності, як її розуміє сам письменник, включаючи поняття неісторичності, агресивної історичності, творчої історичності (пригадайте у Шевченка: «Той мудрує, той руйнує...»).

Про складну часово-просторову структуру, багатовимірні історичні явища, втілені в конкретні художні образи, ми й подискутуємо сьогодні на уроці.

II. ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Колективна робота над характеристикою героя. Евристична бесіда.

(Учні характеризують Сивоока — зодчого Софії Київської.)

— Хто першим спрямував Сивоока у світ мистецтва? (Дід Родим, який був для хлопчика батьком і матір'ю, наставником і духівником.)

— Яким чином дід Родим впливав на хлопця? (Виховував доброзичливе ставлення до природи — язичницького божества, вчив цінувати красу людських почуттів, розкривав перед ним таємницю гончарного ремесла.)

— Чи знадобився дідів талант при будівництві Софії? (Дідів досвід допоміг йому створити самобутній шедевр, а не копію храму в Константинополі.)

— Яку роль у житті Сивоока зіграла зустріч з Ярославом? (Зустріч допомогла відкрити глибину християнського світогляду, мудрість державної людини, здатність до самопожертви в ім'я нації, мистецтва.)

— Чи можна назвати його другим вчителем? (Безумовно, адже це він надихнув на створення Храму в Київській Русі та допоміг реалізувати задум.)

— Як у душі молодого чоловіка язичництво поєднувалося з християнством? (Язичництво пов'язувало його з дідом Родимом і його філософією, асоціювалося з прекрасною квіткою, яку можна було знайти в диких хащах, навіювало спогади про хвилини, проведені з Ягодою. Християнство ж мало для Сивоока два протилежних полюси: смерть діда і велич самопожертви Христа, загибель Лучука і глибина віри Ярослава та Іларіона, покаяння болгарських ченців і жорстокість візантійських (християнських) правителів.)

— Приймавши християнство, чи зрікся Сивоок дідового вчення? (Релігійного — так, мистецького — ні.)

— Наскільки багатою на переживання була зустріч із Ягодою? (Почуття до жінки завжди надихали на створення шедеврів, найвідчайдушніші вчинки, допомагали самоутверджуватися. Розум Ягоди допоміг побачити Сивоокові в собі чоловіка.)

— Чи мала вона вплив на формування мистецьких смаків хлопця? (Враження від побаченого святилища не покидали його все життя, гармонія стосунків між мешканцями Радогості залишилася для Сивоока вічною таємницею.)

— Своєрідний відбиток у молодій душі залишило спілкування із ченцями. Яку частку вони внесли до скарбниці Сивоокової душі? (Мудрість попередників було зібрано в книгах, що їх молодий чоловік мав можливість перечитати.)

— Що найбільше знадобилося Сивоокові з побаченого в Агапіта? (Майстерність виконання, техніка і досвід.)

— Ким є Сивоок — своєрідним дзеркалом, у якому відбилися мудрість і знання, вміння і навички його попередників, чи самобутнім митцем?

— Які проблеми та ідеї втілює автор в образі Сивоока? (Проблему творчого першоджерела в людині, свободолюбства, людської гідності.)

Z Робота над характеристикою героя.

1. Схарактеризуйте образ князя Ярослава Мудрого, порівняйте його з історичною постаттю. Підтвердіть свої міркування прикладами з тексту.

сильний духом мудрий правитель чутливий до краси далекоглядний

Ярослав Мудрий

піддається почуттям владолубний небайдужий до слави творча людина

2. Визначте, яку основну ідею, проблему втілює автор в образі князя.

Орієнтовна відповідь. Проблему влади і людини.

III. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Інтерактивна вправа «Мозковий штурм».

— Які наскрізні ідеї, проблеми проходять через увесь роман «Диво»?

Орієнтовна відповідь

- Людина перед вибором;
- людина в процесі самопізнання та самоствердження;
- людина-творець;
- збереження історичної пам'яті;
- моральна відповідальність;
- добро і зло;

Z Інтерактивна вправа «Передай естафету».

Зробіть відгук про героя «другого плану» з роману «Диво», який найбільше вам запам'ятався.

Z Проблемне запитання.

— Чим роман П. Загребельного «Диво» актуальний у наші дні? (Закликом берегти мистецько-історичні цінності, митців — творців прекрасного та доброго тощо.)

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

- Проблема в романі «Диво», яка мене найбільше зацікавила, — ...
- Я вважаю, що історична проза в наш час...

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Написати твір за романом П. Загребельного «Диво».

ОРІЄНТОВНІ ТЕМИ ТВОРУ ЗА РОМАНОМ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «ДИВО»

- 1) Національна та світова історія в художньому відображенні роману П. Загребельного «Диво»
 - 2) Творча історичність як вияв величного
 - 3) Проблема митця і його творчої свободи
 - 4) Минуле і сьогодні крізь призму світобачення сучасних героїв роману П. Загребельного «Диво»
 - 5) Мої враження від роману П. Загребельного «Диво» та думки з приводу прочитаного
 - 6) Образ жінки в історичній романистиці П. Загребельного. Актуальність образу в наш час
 - 7) Новаторство й сила історичної романистики П. Загребельного: сопреалістичний міф чи реальність
2. Продовжити підготовку до презентації проекту (див. урок № 65).

УРОК № 64

Тема. **Сучасна українська література (огляд)**

Мета: ознайомити учнів з історико-культурною картиною літератури кінця XX — початку XXI ст., викликати інтерес до сучасного мистецтва, допомогти зрозуміти його тенденції; розвинути навички самостійного оцінювання естетичної ідейно-художньої вартості сучасних творів, вміння висловлювати власні враження та думки; виховувати прагнення до всебічної гармонійної освіти й самовдосконалення, любов до літератури, повагу до вічних цінностей.

Очікувані результати: учні вміють характеризувати тематику, проблематику, стильові течії, жанрові особливості сучасної української літератури, називають найвідоміших представників, їхні твори, висловлюють власне ставлення до сучасних авторів та їхньої творчості.

Обладнання: «портретна галерея» письменників, виставка книг, твори сучасного живопису.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z **Звіт про написання домашніх творів.**

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z **Вступне слово вчителя.**

«...Коли американці свого часу запускали з мису Канаверал дослідну станцію з якимсь особливо потужним телескопом, що мав прецизійно точну систему дзеркал, то, виявивши в останній момент дефект головного дзеркала, призупинили запуск, усунули дефект і лише тоді запустили цей телескоп на орбіту.

В переносному значенні таким телескопом, з такою системою дзеркал, у кожній нації, в кожному суспільстві повинен бути весь комплекс гуманітарних наук, з літературою, освітою, мистецтвом, — і в складному спектрі цих дзеркал і віддзеркалень суспільство може мати об'єктивну картину самого себе і давати на світ невикривлену інформацію про себе, сфокусовану в головному дзеркалі. Ефект головного дзеркала, точність його оптики грають вирішальну роль.

У нас же цей телескоп давно застарів, ніколи не модернізується, його обслуга часом не дуже й грамотна, а часом і недобросовісна й упереджена, так що нація відбивається не в системі розумно встановлених дзеркал, фокусується не в головному дзеркалі, а в скельцях некоректно поставлених лінз і призм, що заломлюють її до невпізнання. Маємо не ефект, а дефект головного дзеркала, місцями воно розбите, уламки розкидані скрізь по світу. Та й взагалі цей телескоп встановлений нам не нами. Запрограмований на систему анахронічних уявлень, він умисно спотворює обличчя нації. Відтак і живемо в постійному відчутті негараздів, психологічного дискомфорту, викривленої істини. В той час, коли справжня дослідна станція з потужним нашим телескопом давно вже повинна пролітати над світом, вивчати світ об'єктивно і об'єктивно ж віддзеркалювати світові нас.

Раніше це було неможливо. Ми були у складі імперії, вона робила свій імідж на експорт, коригувала систему ідеологічних дзеркал, створювала ілюзю своєї, а відтак і нашої, присутності у світі. Насправді ж ми були на світовій сцені лише по цей бік залізної завіси. Чманіли в ідеологічній риторичі, самі собі аплодували, не бракувало й запевнень, що ми великий народ, носії передових ідеалів, що у нас всесвітньо відомий Шевченко etc. Водночас відбувався нечуваний за цинізмом геноцид нації шляхом репресій, голодоморів та асиміляції, послідовна її дискредитація в очах народонаселення, індексування чіпких ідеологем типу “націоналісти”, “сепаратисти”, “зрадники”, і все це в сліпучих перехресних променях добре відшліфованих імперських лінз.

Коли ж з гуркотом упала залізна завіса, виявилось, що по той бік завіси нас нема. Україну мало хто знає, її все ще плутають із Росією, її проблеми для світу неактуальні, за нею тягнеться шлейф історичних упереджень, не спростованих нами й досі.

Для багатьох це було страшним відкриттям, для деякого прикрою несподіванкою, а дехто буквально пережив шок. А надто це тяжко було, я думаю, для молодих амбітних людей, що саме входили у життя, не обтяжені тягарем ретроспекцій, ані жодним з національних комплексів, готові гідно жити і працювати. А тут раптом така гнітюча і принизлива реальність.

Що повинна була відразу зробити Україна? Насамперед — об'єктивно оцінити ситуацію. Поставити свою оптику, свою систему дзеркал. Розробити свою гуманітарну політику, її стратегію та пріоритети. Зафіксувати себе у свідомості людства парадоксом молодої держави з тисячолітньою культурою, що була досі заблокована в силу історичних

причин. Бути відкриттям для світу, а не морально ущербним народом в аберациях чужих віддзеркалень.

То звідки ж він, цей *дефект головного дзеркала*?

Згадайте чарівну казку Андерсена “Снігова королева”. Там все починається з того, що один дуже лютий чорт зробив дуже дивне дзеркало. “Це дзеркало, — цитую, — мало незвичайну властивість: все добре і прекрасне зменшувалося в ньому до неможливого, а все негідне й погане виступало чіткіше і здавалося ще гіршим”.

Оце він і є — дефект нашого головного дзеркала. Його зробив чорт. А учні й послідовники чорта, — цитую далі, — “всюди бігали з тим дзеркалом і, нарешті, не залишилося жодної країни, жодної людини, які б не відбилися у тому дзеркалі спотвореними”. Тоді поплічники чорта полетіли в небо, ще й там хотіли порозважатися. Але дзеркало відбивало такі страхіття, робило такі гримаси, що аж випало з їхніх рук, брязнуло об землю й розбилося на мільйони скалок.

“І ці скалки нарobili ще більше лиха, ніж саме дзеркало”. Вони літали скрізь по світу і якщо потрапляли комусь в око, то “людина з такою скалкою в очах бачила все навиворіт або тільки найпоганіше, бо кожна скалочка мала ту ж силу, що й ціле дзеркало. Декотрим людям скалочка потрапляла в серце... і серце перетворювалося на маленьку крижинку”. “А по світу літало ще багато таких скалочок”...

Не буду розшифровувати, що то за чорт і хто його поплічники. Sapienti sat. Скажу тільки, що ті скалочки літають по світу й досі, і люди з такими скалочками в очах бачать зовсім не ту Україну. Але все це реверберації старих імперських дзеркал з облізлою вже амальгамою.

На щастя, дедалі більше людей не хочуть, щоб такі скалочки потрапляли їм в очі і в серце.

Отож, історія триває. І якщо ми вчора не випили брому, читаючи її, то сьогодні й завтра будемо здатні її творити.

Тільки не треба чекати, щоб хтось вам зробив ваше власне індивідуальне дзеркало і вмонтував його в систему суспільних дзеркал. Кожен має зробити це сам. Демократія тим і добра, що при демократії не держава руйнує людину, а людина будує державу. І саму себе, і своє гідне життя, і гуманітарну ауру своєї нації».

Так пише Ліна Костенко у своїй знаменитій лекції «Гуманістична аура нації, або Дефект головного дзеркала», прочитаній в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» 1 вересня 1999 року.

На фоні цієї «гнітючої і принизливої реальності» в українській літературі особливо інтенсивно починає розвиватися постмодернізм, який у світовій літературі зайняв уже досить значний культурно-мистецький простір. Як не дивно, але саме засади постмодернізму відповідали тодішньому (і, мабуть, теперішньому) станові душі творчої молоді: відчуття універсальної порожнечі після втрати ідеологічних ілюзій (а вони передалися генетично від батьків і дідів), розгляд усіх цінностей як відносних, культ незалежної вільної особистості.

Про складнощі й характерні риси сучасного літературного процесу ми поміркуємо сьогодні на уроці.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Міні-лекція вчителя з елементами бесіди.

Періодизація в літературі — річ дуже умовна. Про нову українську літературу ми говоримо з часів Котляревського і Шевченка, про новітню — з другої половини ХХ ст. Досить умовним є й поділ на «шістдесятників», «сімдесятників», «вісімдесятників», «дев'яностників» та «двохтисячників», адже дехто з письменників пройшов усі ці етапи й еволюцію у своїй творчості, а дехто не пройшов такої еволюції й залишився вірним своєму письменницькому кредо. Термін «молодий» часто стосується не віку митця, а часу його появи в літературі.

У літературному процесі сьогодення активно працюють представники різних мистецьких течій чи напрямків — традиційного народницько-реалістичного; модерністського з тяжінням до нового чи старого традиціоналізму; постмодерністського з елементами неоавангардизму.

Ми зосередимо увагу на постмодернізмі.

— Пригадайте, що ви знаєте про постмодернізм з уроків світової літератури.

Умберто Еко писав: «...В усіх книжках говориться про інші книжки... будь-яка історія переповідає історію, яка вже переповідана...» І стверджував: «Постмодернізм — не хронологічно фіксоване явище, а певний духовний стан... У цьому сенсі слушним є твердження, що кожна доба має власний постмодернізм».

Саме тому ми можемо пояснити наявність рис постмодернізму у творах представників старшого покоління літераторів — П. Загребельного, В. Земляка, В. Шевчука та ін.

Літературознавці відзначають такі риси постмодернізму:

— у центрі уваги — не минуле людей, а текст як паралельна реальність або паралельне минуле; гіперболізація невідповідності між сучасною мовою, за допомогою якої ми намагаємося вивчати минуле, і самим минулим;

— визнання неможливості отримання «позитивного» знання, тобто з'ясування того, що насправді було колись із людиною;

— мова — не представник реальності, а сама реальність, замкнена й самодостатня система знаків;

— провідний метод — думати про минуле, а не досліджувати його через інтуїцію, осяяння, «прислухання».

Із методів для постмодернізму характерні: гра з читачем, іронічність, пародійність, карнавальність, інтертекстуальність, суперечливість, парадоксальність.

Сучасний письменник Ю. Андрухович так оцінює нинішню культуру: «Саме нова, молода культура і тільки вона є по-справжньому нецензурованою, нескорумпованою і — наважуся вжити дещо заоскомлене слово — незалежною».

Отже, про молодих. 1985 року у Львові Ю. Андрухович, О. Ірванець, В. Неборак заснували літературне угруповання Бу-Ба-Бу

(Бурлеск-Балаган-Буфонада). І. Лучук, Н. Гончар, Р. Садловський склали угруповання «ЛуГоСад». Ці неоавангардисти із традиційного надбання бурлеску використовують передусім епатажний, пародійно-знижений тон, вказуючи на невідповідність застарілих суспільних та літературних цінностей новій історичній ситуації. Їхній стиль не має обмежень. І політика, й економіка, й мистецтво можуть стати об'єктом естетичних зацікавлень, бо це є наше життя. У дев'яностих роках у Києві з'явився літгурт «Нова дегенерація», у Харкові — «Червона фіра», лідером якої був С. Жадан. Можна назвати ще низку літературних об'єднань, як-от творча асоціація «500», «Пропала грамота», «ОЧІ», «пси Святого Юра», «Музейний провулок, 8» та ін. Своєрідною опозицією до Спілки письменників України стала створена у 1997 році АУП — Асоціація українських письменників. 118 її учасників проголосили своїми критеріями фаховість, подолання колоніального синдрому в українській літературі, відкритість світовим світоглядним та стильовим надбанням ХХ ст.

Осередками розвитку сучасної літератури стали часописи «Сучасність», «Слово і час», «Кур'єр Кривбасу», «Дніпро» (оновлений), бібліотека «Дивослова» та ін.

— Згадайте, із творчістю яких сучасних письменників ви знайомилися в попередніх класах? Яке враження про них у вас склалося? (І. Малкович, Е. Андієвська, В. Герасим'юк, С. Чернілевський, І. Жилко, І. Калинець, Л. Пономаренко, В. Голобородько, В. Голубович, що створювали візуальну (зорову) поезію та ін.)

У літературознавстві розрізняють літературу елітну (елітарну) і масову.

Z Робота зі словником літературознавчих термінів.

Масова література — 1. Література, розрахована на масового, пересічного читача. 2. Твори, які за своїми художніми якостями не сягають рівня класики. 3. Низькопробна література, розрахована на низькі смаки читачів.

У сучасній англо-американській критиці вона називається популярною літературою, в німецькій — тривіальною, у французькій — паралітературою (пара з грец. — подібний).

Загальними рисами всіх різновидів масової літератури є її розважальний характер та масове тиражування.

Масова література не однорідна: є літературний «низ» — література, що культивує аморалізм, жорстокість, грубий натуралізм, — і белетристика — науково-фантастичні, пригодницькі, детективні та ін. твори, які мають велику популярність у читачів і сприяють утвердженню загальнолюдських моральних цінностей.

Елітарні твори (від франц. elite — краще, добірне) вирізняються інтелектуальною та естетичною ускладненістю, наявністю багатого підтексту та зашифрованої образності; часто суттєву роль у них відіграють літературний і культурний контексти. Такі твори потребують активного, освіченого й розвиненого читача, який би в процесі знайомства з текстом залучався до «співтворчості».

Z Літературний практикум.

«Прочитайте», «розшифруйте», уявіть картину за такими поезіями.

А рима
Дверима
Гуп.

(Н. Гончар,
«ЛуГоСад»)

Орієнтовна відповідь. Можливо, коли поет складав вірш, хтось гупнув дверима — і рима «втєкла». А може, такий вірш, що рими б'ють, як настирливе, набридливе гупання дверима. А можливо...

Приходьте до мене завтра!
Я розкажу вам правду!
Приходьте до мене автра
Я розкажу вам равду!
Пи одьте о мее авра
Я оза жу ам аву!
Пи о те о мее ава
Я ао жу а ау!
И о е о ее аа!
Я оа у а ау!

(Юрко Позаяк)

Орієнтовна відповідь. Можливо, герой не набереється відваги розповісти правду ні завтра, ні будь-коли. Він — боягуз, і може із себе видавати лише незрозуміле аоу аау! А можливо, це чиновник, що зволікає, випрохуючи таким чином хабаря. А може...

КОЗА-ДЕРЕЗА

Все змішалось — злидні і зло,
і антихристська сила...
О північна Козо-Дерезо,
що ти тут загубила?
Триста років у нашій траві
(кажеш: їла листочок).
Триста літ мед-вина ручаї
(кажеш: пила ковточок),
триста літ наші княжі ліси
ти із печі косила...
Але — чуєш? — в лісах — голоси —
це вертається сила.
Ревка цап твій в страху... Допекло
нам в байраках конати:
свиснув рак — встав байрак — загуло —
Ми вертаєм до хати!

(І. Малкович)

(Без коментарів...)

Z Огляд картин сучасного живопису, обмін враженнями.

(Художники В. Попов, І. Марчук, О. Клименко, О. Петрова, В. Кононенко, А. Ткаченко, С. Аккерман, М. Левицький, О. Скоп, М. Бабак, Г. Вишеславський та ін.)

Z Прослуховування аудіозаписів пісень.

(Прослуховуються аудіозаписи пісень на слова сучасних українських поетів (гурт «Мертвий півень» — «Садок вишневий»; гурти «Плач Єремії», «Океан Ельзи», пісні з фестивалю «Червона рута» та ін.).)

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Z Проблемне завдання.

Визначте мотиви, асоціації та риси новітньої поезії, прочитавши уривок із вірша І. Римаука «Портрет» (збірка «Висока вода»).

У покинутій хаті обмітає щоніч домовик
Биту шашелем раму, старий полотняний рушник.
В димаревому горлі, в забитому роті вікна
Перекочує вітер обпалене сонце: «війна».

Орієнтовна відповідь. Позачасовість та позапросторовість: це нагадує і чорнобильську зону, і зникаючі села, і локальні війни, і пам'ять Другої світової; незвичні натуралістичні метафори та ін.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Найбільш цікавою мені здалася думка...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знати матеріал про тенденції розвитку сучасної літератури; підготуватися до презентації проекту.

УРОК № 65

Тема. **Сучасна українська література. Презентація дослідницько-творчого проекту «Літературна кав'ярня»**

Мета: поглибити знання учнів про сучасну літературу, зацікавити нею; розвивати навички самостійної індивідуальної та колективної роботи з літературою, творчі здібності, вміння цікаво представляти результати творчих досліджень; виховувати любов до літератури, відповідальність, прагнення до самореалізації, естетичний смак.

Очікувані результати: учні вміють самостійно знаходити потрібну інформацію, працювати колективно й індивідуально; виявляють творчі здібності, володіють навичками презентації своєї пошуково-дослідницької та творчої роботи.

Обладнання: портрети письменників, книжкова виставка, ілюстрації, аудіо-, відеозаписи, відеопрезентації.

Тип уроку: нестандартний (презентація дослідницько-творчого проекту).

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Є такий напівжарт-напівправда: «Нове — це давно забуте старе». Традиція «літературних кав'ярень» сягає з часів першого українського ренесансу, 1920-х років, коли молоді люди збиралися разом, щоб почитати свої вірші, послухати інших, гаряче подискутувати про літературну класику та їхню сучасність. Тепер ми на шляху до нового відродження, і нам є про що поговорити, посперечатися, є чим насолодитися й над чим поіронізувати чи посміятися. Отже, сьогодні в літературній кав'ярні зібралися сучасні поети та прозаїки, літературні критики й просто зацікавлені читачі.

(Методична замітка. Захід можна проводити як інтерактивну вправу «Акваріум» — група учнів у малому колі в центрі обговорює проблеми уроку, інші у великому колі спостерігають, задають питання; можна — у вигляді вільного спілкування за кавою. Виступаючі можуть говорити від імені письменників, критиків, а можуть — від себе, як читачі, що діляться враженнями.)

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Z Презентація проекту.

1. Діджей пропонує прослухати сучасні музичні композиції, пісні на вірші сучасних поетів.
2. Представлення сучасних письменників (у вигляді анкети чи автобіографії), зачитування творів В. Слапчука, Ю. Позаяка, Ю. Андруховича, І. Римарука, О. Забужко, Г. Пагутяк та ін.

(Розпочати варто з «Україніани» В. Слапчука, вірша Юрка Позаяка «Щойно ми народились...».)

Обов'язково слід поговорити про найсучасніших літераторів, «кумирів» молоді з покоління «пофігістів» Любка Дереша й Таню Малайчук*.)

Матеріал для доповідей учнів

Ю. АНДРУХОВИЧ

Поет, прозаїк, есеїст, перекладач. Колишній віце-президент Асоціації українських письменників. Народився 13 березня 1960 року в Станіславі (нині Івано-Франківськ). Закінчив редакторське відділення Українського поліграфічного інституту у Львові (1982) та Вищі літературні курси при Літературному інституті в Москві (1991). Працював газетярем, служив в армії, деякий час очолював відділ поезії івано-франківського часопису «Перевал» (1991–1995). Був співредактором часопису «Четвер» (1991–1996).

* Див. «Вивчаємо українську мову та літературу». — 2009. — № 26 (210). — С. 13–19.

Творчий доробок Андруховича формально можна поділити на два головні річища: поетичне й прозове. Поетичний дебют Андруховича відбувся в першій половині 80-х і завершився виходом у світ збірки «Небо і площі» (1985), загалом прихильно зустрінutoї критикою. Того ж року він разом із В. Небораком та О. Ірванцем заснував поетичну групу Бу-Ба-Бу (скорочення від Бурлеск-Балаган-Буфонада). Проте друга поетична збірка Андруховича («Середмістя», 1989) носить швидше не «бубабістський», а «елегійно-класицистичний» характер. Уповні «балаганно-ярмарковою» можна вважати натомість третю збірку — «Екзотичні птахи і рослини» (1991, перевидання «Екзотичні птахи і рослини» з додатком «Індія» — 1997, 2002). Домінантою поетичної картини поета в усі періоди його творчості видається напружене шукання «духовної вертикалі буття», суттєво занижене тенденцією до примирення «вертикального з горизонтальним». Звідси — стале поєднання патетики з іронією, нахил до стилізаторства і заміна «ліричного героя» щоразу новою «маскою».

З прозових творів Андруховича найперше був опублікований цикл оповідань «Зліва, де серце» («Прапор», 1989) — майже фактографія служби автора в армії, своєрідна «захальна книжечка», що поставала під час чергувань у вартівні. 1991 року з'являється друком оповідання «Самійло з Немирова, прекрасний розбишака» («Перевал», № 1), що ніби заповідає риси, характерні для подальшої прози письменника: схильність до гри з текстом і з читачем, містифікаторство, колажність, еротизм, любов до магічного і надзвичайного. Романи «Рекреації» (1992, перевидання — 1997, 1998), «Московіада» (1993, перевидання — 1997, 2000) та «Перверзія» (1996, перевидання — 1997, 1999, 2000, 2002) при бажанні можна розглядати як трилогію: героєм (антигероєм?) кожного з них є поет-богема, який опиняється в самому епіцентрі фатальних перетворень «фізики в метафізику» і навпаки. Усі романи являють собою доволі відчутну жанрово-стилістичну суміш (сповідь, «чорний реалізм», трилер, готика, сатира), час розвитку дії в них вельми обмежений і сконденсований: одна ніч у «Рекреаціях», один день у «Московіаді», п'ять днів і ночей у «Перверзії».

Есеїстика Андруховича виникає внаслідок його частих подорожей до інших країн і поступово складається в майбутню «книгу спостережень» над нинішніми особливостями європейського культурно-історичного ландшафту. Перший варіант такої книги — «Дезорієнтація на місцевості» (1999). Разом із польським письменником А. Стасюком Андрухович видав книгу «Моя Європа: Два есеї про найдивнішу частину світу» (польське видання — 2000, українське — 2001, німецьке — 2003) — текст, написаний до цієї книжки митцем, носить назву «Центрально-східна ревізія» і являє собою спробу гранично відвертого осмислення власного «часу і місця».

Творчість Андруховича має значний вплив на перебіг сьогоdnішнього літературного процесу в Україні, з його іменем пов'язані перші факти неупередженого зацікавлення сучасною українською літературою на Заході.

Твори Андруховича перекладено і видано в Польщі, Німеччині, Канаді, Угорщині, Фінляндії, Росії, Сербії, США (окремими книжками), Швеції, Австрії, Болгарії, Хорватії, Білорусі, Литві, Словаччині (окремими публікаціями).

Серед ряду літературних нагород — премія ім. Гердера (Фонд Альфреда Тьопфера, Гамбург, Німеччина) за 2000 рік.

ВАСИЛЬ ГЕРАСИМ'ЮК

Поет, кіносценарист, голова журі Міжнародного літературного конкурсу «Гранослов». Народився 18 серпня 1956 року в Караганді (Казахстан) в родині засланив. У 1978-му закінчив українське відділення філологічного факультету Київського університету ім. Т. Г. Шевченка. З 1978-го по 1988-й був редактором, завідувачем редакції поезії видавництва «Молодь». 1988–1992 — старший

редактор поезії видавництва «Дніпро». З 1992-го працював коментатором, заступником завідувача редакції літературних програм Українського радіо (Національна радіокомпанія України).

З 1999-го — ведучий літературних програм Національної радіокомпанії України. Він є членом Національної спілки письменників України (з 1983-го), Асоціації українських письменників (з 1996-го).

В. Герасим'юк є автором поетичних книжок «Смереки» (1982), «Потоки» (1986), «Космацький узір» (1990), «Діти трепети» (1991), «Осінні пси Карпат: Із лірики вісімдесятих» (1998). Передостання збірка була оцінена літературознавцями як одна з найкращих поетичних книжок десятиліття. Герасим'юк — член літературної майстерні «Пси святого Юра».

Поет є лауреатом Міжнародної літературної премії «Благовіст» (1993), премії журналу «Сучасність» (1995), літературної премії ім. П. Тичини (1999).

О. ЗАБУЖКО

Поет, прозаїк, перекладач, есеїст, літературознавець. Кандидат філософських наук, одна з найвідоміших письменників сучасної України.

Народилась 19 вересня 1960 року, закінчила філософський факультет (1982) та аспірантуру з естетики (1985) Київського університету ім. Т. Г. Шевченка, 1987-го захистила кандидатську дисертацію на тему «Естетична природа лірики як роду мистецтва». Співробітничає з Інститутом філософії НАН України ім. Г. С. Сковороди. Викладала україністику в американських університетах (1992-го в Пенн Стейт як запрошений письменник, 1994-го в Гарвардському й Пітсбурзькому університетах як Фулбрайтівський стипендіат), провадила авторську колонку в деяких періодичних виданнях («Рапогата», «Столичные новости» та ін.), вела літературні майстер-класи в Київському університеті ім. Т. Г. Шевченка.

О. Забужко є автором поетичних збірок «Травневий іній» (1985), «Диригент останньої свічки» (1990), «Автостоп» (1994), роману «Польові дослідження з українського сексу» (1996), поем, повістей, книги есеїстики «Хроніки від Фортінбраса: Вибрана есеїстика 90-х» (1999). У її перекладі з англійської вийшли друком твори П. Сміта, Сільві Плят.

У прозі Забужко відчувається специфічна жіноча стомленість від інтелектуального світу. Дещо осторонь головного каналу прози Забужко знаходиться експериментальна повість «Дівчатка» (1999).

Філософсько-літературознавчий доробок Забужко становлять праці: «Дві культури» (1990), «Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період» (1992) та «Шевченків міф України» (1997).

В Україні від 1996-го року (з часу першої публікації роману «Польові дослідження з українського сексу») загальний наклад проданих книжок О. Забужко станом на 1 січня 2003 року склав понад 65 тис. примірників. Твори О. Забужко здобули також міжнародне визнання, особливо широке — в Центральній та Східній Європі. Її вірші перекладалися шістнадцятьма мовами світу і 1997-го удостоєні Поетичної премії Global Commitment Foundation. Серед інших її літературних нагород — премії Фонду ім. Щербань-Лапіка (1996), Фондації Ковалевих (1997), Фонду Рокфеллера (1998), Департаменту культури м. Мюнхена (1999), Фондації Ледіг-Вольф (2001), Департаменту культури м. Грац (2002) та ін.

Роман «Польові дослідження з українського сексу» О. Забужко — один з найпомітніших творів української літератури останнього десятиліття. Роман, який своєю появою викликав колосальний резонанс. Про нього писали все: від «Геніальне творіння геніального автора» до «Купа сирого напівлітературного тіста». Насправді ж цей твір — своєрідний щоденник особистого життя головної героїні — талановитої української письменниці (утримаємося від жодних натяків

на автобіографічність), яка була змушена виїхати за кордон через занадто вже сильний контраст між внутрішнім світом та реаліями життя на батьківщині.

С. ЖАДАН

Поет народився 23 серпня 1974 року на Старобільщині Луганської області. Закінчив філологічний факультет Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Є автором поетичних збірок «Рожевий дегенерат» (1993), «Неп», «Генерал Юда» (1994), «Цитатник» (1995), «Пепсі» (1998), «Два міста» (2000). Визнаний критикою як лідер поетичного покоління 90-х. Створюючи власне естетичне поле, Жадан спромігся поєднати українську поетичну традицію (зокрема футуристичну, семенківську) із панк- і рок- субкультурами, зі знаково-символічною розмірністю буття занепалих промислових маргінесів сучасного східноукраїнського міста, з постімперськими інтонаціями Одена і Бродського. С. Жадан — автор роману «Депеш мод» (2004). Він є членом Асоціації українських письменників, а з лютого 2000 року ще й віце-президентом АУП. Був членом літературної корпорації «Червона Фіра». Співредактор часопису «Гігієна».

«Депеш мод» — один з прикладів дійсно вартісної сучасної української літератури. Сюжет роману такий: троє друзів вирушають на пошуки четвертого, який кудись зник, щоб повідомити його про самогубство вітчима, бо мама дуже просила, щоб Саша приїхав на похорон. У результаті — мотив втечі, в даному разі на лоно природи, в дитинство, як засіб захисту від усіх зовнішніх мракобісій Совка і псевдоідей із Заходу. Це основна лінія, до якої додаються три прологи та три епілоги.

Ю. ВИННИЧУК

Андеграундний псевдонім — Чемодан.

Поет, прозаїк, режисер, журналіст народився 1952 року. Живе і працює у Львові. Є автором повістей «Діви ночі» (перша публікація — «Дзвін», 1991, № 7), «Ласкаво просимо у Щургород» (1992), «Ги-ги-и» («Четвер-3», 1992), роману «Мальва Ланда» (2000), поезій, оповідань, есеїв. Один з першопрохідців еротичного жанру в сучасній українській літературі. 1991 року Ю. Винничук видав збірку поезій «Відображення», упорядкував антологію української фантастичної прози «Огненний змій». Письменник надзвичайно широкого діапазону: від кічу («Діви ночі») до філософських оповідань та постмодерністських псевдопародій («Арканумські історії», «Прапор», 1990, № 5). Різнопланова діяльність Винничука стала своєрідним символом розквітлого пізньоімперського підпілля, що обласшовує та провокує феномени вільних часів, вітер свободи перехідних періодів.

КОСТЬ МОСКАЛЕЦЬ

Поет, прозаїк, критик народився 1963 року. Живе на Чернігівщині. Був одним із засновників естетико-філософської робітні «ДАК». Є автором поетичних збірок «Думи» (1989), «*Songe du vieil pelerin* (Пісня старого палігрима)» (1994), «Людина на крижині». Літературна критика та есеїстика» (1999). Лауреат фестивалю «Червона рута-89» у номінації авторської пісні. Лауреат премії журналу «Сучасність» (1994) за прозовий твір «Досвід коронації». У поетичній творчості Москальця спостерігаємо синтез вйонівської балади з ностальгією за повнотою буття. У прозі видається більш винахідливим і навіть майстерним. Автор «суперхіта» «Вона», відомого у виконанні рок-групи «Плач Єремії».

В. НЕБОРАК

Поет, прозаїк, літературознавець, перекладач, есеїст народився 1961 року. Живе і працює у Львові. Учасник літгурпування Бу-Ба-Бу, майстерні «Пси святого Юра». Є автором поетичних збірок «Бурштиновий час» (1987), «Літаюча

голова» (1990), «Alter Ego» (1993), «Розмова зі слугою» (1994), «Епос про тридцять п'яту хату» (1999), незавершеного роману «Пан Базьо та решта». Неборак був, як сам зазначає в автобіографії, «рецитатором власних текстів, продюсером поезо-хімеро-рокдійств, концептуалістом кількох фестивалів і рушень». М. Рябчук вважає, що «поетичний карнавал В. Неборака — це ще й добре організований спектакль, з прекрасною режисурою... з питанням з-поміж питань у кінці, в останньому вагоні карнавальної кавалькади, питанням, заради якого, можливо, й розігрується все це дійство». (Вітчизна, 1989, № 10). Із середини 90-х років найпомітнішим з літературних проєктів В. Неборака є «Трете тисячоліття» — серія літературних вечорів у Львові, до участі в яких запрошуються «письменники наживо», а сам автор проєкту поєднує організаційно-продюсерські функції з функціями ведучого і співрозмовника.

Ю. ІЗДРИК

Прозаїк, поет, культуролог, автор концептуального журнального проєкту «Четвер» народився 1962 року. Живе і працює в Калуші. Є автором повісті «Острів Крк» (1994), поетичної збірки «Станіслав і 11 його визволителів» (1996), романів «Воцпек» (1996, 1997) і «Подвійний Леон» (2000), низки повістей, оповідань, статей з культурології та літературознавства. За останні роки Іздрик перетворився на надзвичайно цікавого прозаїка, який не орнаментує, не риторствує, не ідеологізує, а за допомогою письма шукає зміст і не боїться боїться.

О. ІРВАНЕЦЬ

Поет, прозаїк, драматург, літературний критик народився 1961 року. Живе і працює в Ірпені та Києві. Учасник літературного угруповання Бу-Ба-Бу. Є автором поетичних збірок «Вогнище на дощі» (1987), «Тінь великого класика та інші вірші» (1991), п'єс, оповідань та поезій, друкованих у збірці «Бу-Ба-Бу». В «Кур'єрі Кривбасу» (1991, № 1) надрукована п'єса «RE-CORDING». О. Ірванець — представник карнавально-провокативної складової постмодернізму. Згідно з «Четверговим глосарієм» («Четвер-3», 1992) «Творче кредо Ірванця полягає у жонглюванні. Політичні, соціальні, культурні реалії в поезіях Ірванця набувають рис гротескового спотворення...» Ірванець балансує на кордоні, за яким починається відвертий кіч і грає штампами та стереотипами кічевої культури. Ірванцева «Маленька п'єса про зраду для однієї актриси», перекладена німецькою мовою, з великим успіхом ішла на кількох театральних сценах Німеччини.

О. ЛИШЕГА

Поет, прозаїк, есеїст, перекладач народився 1949 року. Живе і працює в Києві. Є автором поетичної книги «Великий міст» (1989), книги перекладів з китайської «Оповідки Давнього Китаю» (1990, у співавторстві з І. Зуєвим). Увагу критики привернула містерія Лишеги «Друже Лі Бо, брате Ду Фу...» («Сучасність», 1992, № 11), у якій відчувається вплив на творчість Лишеги східних медитативних практик і орієнтальної філософської настанови на самоспоглядання. Як у прозі, так і в поезії Лишеги простежується творення «екзистенційного колапсу» для читача, особливої ситуації медитативного резонансу з настроєм тексту. Саме звідти специфічні оцінки творчості Лишеги: «шаманізм» (Ю. Іздрик), «вибух підсвідомих людських почуттів» (В. Габор). «Він сам — каліграма та декупаж, червоний лебідь власних поезій» (Н. Білоцерківець). Лишега — автор низки перекладів (з Т. С. Еліота, Е. Павлида, Д. Г. Лоуренса, М. Твена, М. Лаурі). У травні 2000 року Лишега був нагороджений щорічною премією американського ПЕН-клубу за найкращу перекладну (англійською мовою) книгу поезій 1999 року (переклад Джеймса Брасфілда). І. Клекх вважає Лишегу найкращим українським поетом останніх десятиліть.

Є. ПАШКОВСЬКИЙ

Прозаїк, есеїст народився 1962 року. Живе і працює в Києві. Є автором романів «Свято» (1989), «Вовча зоря» (1991), «Бездоня» (1992), «Осінь для ангела» (1996), «Щоденний жезл» (1997), кількох есеїв. Лауреат премії фундації М. Дем'янива (1993). Один із найпомітніших письменників постмодернізму в Україні. У творах Є. Пашковського лексично нюансований потік свідомості означає ситуацію тотальної безпритульності Людини, вичаклює алхімію соціальних і текстових маргіналій, де «мозок б'є з голови, немов іржава вода з вирватоного крану». В цій алхімії грубою матерією Буття виступає соціальне середовище, сприйняте чуттєво. Тексти Пашковського нагадують площину розчленованих ієрогліфів, в яких лексика незбагненим чином повстає супроти знакової складової, усліджує її до нісенітниці та пірнає в безглуздя.

У деяких дослідників творчості письменника виникають сумніви щодо приналежності Пашковського до постмодернізму. Ці сумніви базуються на твердженні, що алхімія Пашковського не зовсім Гра (або зовсім не Гра).

ОСНОВНІ ТВОРИ

Поезії І. Андрусика, «Рекреації», «Московіада», «Переверзії» Ю. Андруховича, «Депеш мод» С. Жадана, «Польові дослідження з українського сексу» О. Забужко, поезії О. Ірванця, «Дефіліяда у Москві», «Конотоп» В. Кожелянко, «Друже Лі Бо, брате Ду Фу...» О. Лишеги, «Із янголом на плечі» І. Малковича, поезії В. Неборака, «Записки білого пташка» Г. Пагутяк, «Щоденний жезл» Є. Пашковського, поезії І. Ципердюка, «Сталінка» О. Ульяненка.

Поезія

В. СЛАПЧУК

УКРАЇНІАНА

Без права перекладу на іноземні мови

1.

Не знав Бог,
як чоловіка
покарати,
та й створив його
українцем.

2.

Спочатку
українці були
євреями,
а євреям
це не подобалося.

3.

Куди б не закинула
доля українця,
всюди йому дорога
хрестиком вишита.

4.

У що б українець
не взувся,
слід завжди босий
лишається.

5.

Став українець
суджену вибирати.
За однією дівкою
Україну дають,
а в другій —
корова на посаг.
Господар —
він і є господар.

6.

Мовчить українець,
рот їжею зайнятий.
Від пісні
лише ноти zostалися.

7.

Дайте
українцеві сала —
і матимете
точку опори.

8.

Повна Україна
українців,
але всі —
іншомовні.

9.

Що не українець —
то зять,
що не українка —
то невістка.
Усе життя
в приймах.

10.

Хатній поріг
Україну від українців
відділяє.

11.

Воля для українця —
це коли руки
вишиваним рушником
зв'язані.

12.

Москаля ховають,
а мати
плаче, як за українцем.

13.

Затягне українець
сумної
та й заплаче.
Якби горілки не випив,
від обезводнення
організму
помер би.

14.

Така мені
Україна,
що
повісився б.

15.

Щораз прикурить
українець —
хата згорить.
Уже й жінку
поміняв — не помагає.

16.

Зустрілися
два українці.
Один чорношкірий,
а другий
не по-нашому
балакає.

17.

Ніхто так
художньо
сала
не наріже,
як українець.

18.

Здолали б
українця вороги,
якби жінка
фартушком
не відігнала.

19.

Куди б серце не
закинув,
по всьому світі —
соловейки
з прізвищами
українськими.

20.

У кожного українця
дзеркало з булавою.
Коли б то
жінка в нього
так часто
не заглядала.

21.

Не ті українці,
що народилися,
а ті, що
не виродилися.

22.

Українець
ворогові не побажає,
другові не порадить
бути українцем,
а сам ним
лишається.
Через це і вважають,
що він хитрий.

23.

Ще не було
такої держави,
якої б українка
спідницею не накрила.
Отакі жінки
в українців.
А ви кажете:
де наша держава?

24.

Кому українець
позичав,
перед тим
і в боргу
зостався.

25.

Усім багата
Україна,
а найбільше —
терпінням.
Терпить українець
довше,
ніж живе.

26.

Нехай собі лякають
вороги, війною
погрожують.
Хліб-сіль в українця
завжди напоготові.

27.

Хто тільки
не гнобив українців,
у землю не закопував.
Зате ж яка тепер
земля наша
родюча!

28.

Ой і нагнули ж
вороги
з українців луків,
наробили!
А брати наші,
знай, — до коліна
випрямляють.

29.

Як здибається лихо,
назву його
Україною
та й буду любити.

30.

Кожна людина
іншій людині —
трохи українець.

31.

А що вже
напрацювався
українець — чорно!
І бідував чорно.
Поки красти
не навчився.

32.

Поки українець
дітей рахував,
то й гроші
знаходилися,
а як
став гроші лічити
діти перевелися.

33.

Я — українець,
ти — українець,
і це
чи не єдине,
чого ми не годні
один одному
пробачити.

34.

Що з нами
сталось б,
якби мати
за українця
не молилася!

35.

Любить
Бог
українця,
але
не признається.

ЮРКО ПОЗАЯК

ЩОЙНО МИ НАРОДИЛИСЬ

Щойно ми народились,
Нам вручили по ложці
І сказали: в майбутнім
Вас чека бочка з медом.
Треба йти прямо-прямо
Треба йти й не звертати,
Й ви побачите бочку
Й буде в бочці тій мед.

Й от, здається, збулося —
Ми по вуха в тій бочці,
І було б все, як треба,
Тільки в бочці — не мед.

І. РИМАРУК

ЗІРКА

Може, так би невидимо й жив —
та котроїсь липневої ночі
впала зірка з високих верхів
у дитячі незамкнені очі,
пропекла борозну межі брів
і засіяла пам'ять золою...
Затулитись од неї хотів —
та долоня була замалою.

Z Коментар вчителя.

Дитинство — пора мрій, фантазій, сподівань. І як добре, що дитяча душа відкрита, готова до сприйняття добра й краси! Тільки в дитинстві можна впіймати зорю, запалитися нею, мати хай нездійсненну, але велику мрію. І як важливо підтримати в собі отой запал, не прожити «невидимкою», котра ні собі, ні людям нічого корисного не зробила, нікого не підтримала, не допомогла!

ОБНОВИ

молодій душе
радій обновам —
лавровий вінок стає терновим
стражники у мученики пруть

хрест не орден
хрест не одберуть
на крилатий герб у консулаті
задивились коники крилаті

а буланий змій
а вороний —
де ви нині
в упряжі якій
мчить полями бричка макабрична
деренчить горлянка візника

і твоя
душе
зоря одвічна
в небесах оновлених зника

Z Коментар вчителя.

У вірші І. Римарука «Обнови» подана алегорична картина сучасного світу з його суперечностями, протиріччями, коли «лавровий вінок» перетворюється на «терновий», кати стають героями, тільки «тяжкі хрести» залишаються, їх не одберуть, це не ордени. Ліричний герой поезії жалкує за «буланими», «вороними» «зміями» — мріями, сподіваннями, сміливими вчинками, котрі змінилися на буденщину — деренчливу бричку з крикливим візником, і прагне оновлення, «крилатості» та лету до осяйних небес.

Група Бу-Ба-Бу

Ю. АНДРУХОВИЧ

ПІСНЯ МАНДРІВНОГО СПУДЕЯ

Слова: *Юрій Андрухович*

Обробка слів, переклад: *Мертвий півень*

Агов, мої маленькі
чортенята!
З-під свити я вас випущу на світ
туди, де кров з любов'ю
черленяється,
де пристрастей і пропастей
сувій...
Я — ваш отець, тож будьте мені
вірні!
(які невірні рими в голові!),
але коли до серця входять вірші —
прекрасні, наче крила голубів,
які тоді надії!..

Отож — на світ, за діло,
чарувати!
Агов, мої маленькі чортенята!

З риторик і поетик академій —
гайда на площу, як на дно ріки!
Підслухані у вирі цілоденнім,
ті рими — вчителям наперекір
(у вчителів, здається, перекир)!

Або в поля, як на зелену прощу —
читати вірші травам і вітрам!..
І постарайтесь, я вас дуже
прошу,
щоб явір тихі сльози витирав,
щоб небо, нахилившись,
наслухало,
щоб завше був натхненний
соловій...
Хвалу воздавши часові зухвалу,
звірят і пастухів
благословіть!..

Отож — на світ, за діло,
чарувати!
Агов, мої маленькі чортенята!

Z Коментар вчителя.

«Спудеї» — це студенти академій у давнину. Часто на канікулах вони мандрували містами й селами, співали пісень, розказували вірші (що, як правило, самі й складали), щоб прогодувати себе, а також показати свою поетичну вправність. У пісні — звернення спудея до своїх творів (пісень), які склалися з любов'ю, про любов, часто з добрим почуттям гумору. Вірші просяться на волю, і треба, щоб вони зворушували серця людей, щоб від них і «явір тихі сльози витирав», і небо слухало, і соловей співав.

КАЗКАР

Я міг би гнати тепле стадо —
мене б життя кудись несло,
або пізнав би легко й радо
просте корисне ремесло.
І так лічив би добрі днини,
а дзигарі з високих веж
мене хвалили б щогодини:
«Ти мудро й праведно живеш,
якщо живеш, якщо живеш!»
А я — не той, бо родом з райдуг
і я махнув на похвали —
мене ви знаєте як зайду,
а все ж зовете за столи!
Адже в мені бринить як свято
земних історій вічний рух:
про серце, вірне і завзяте,
про творче диво теплих рук,
про незугарне і прегарне,

про сонний сад і жах темниць,
 про дівчину з очима сарни,
 що виросла в краю суніць,
 про двоголосся неба й хліба,
 коли у небі віщий птах,
 коли духмяна груша липня
 в листках повисне і в літах,
 а я повім коханій так:
 ти — достеменна як сльоза
 найтонша лагідна лоза
 ти — океан для корабля
 розкішна маревна земля
 ти — і колиска і труна
 найчарівливіша струна
 в тобі живе моя луна
 моя небесна борозна
 я — просто пісенька твоя
 моє світило золоте
 холодний і бездарний я
 коли без тебе все не те
 і світ як плід у нас надвоє
 аж ми ласуємо обоє.

Z Коментар вчителя.

Він міг би бути звичайною людиною, займатися якимось звичним ремеслом — виготовляти корита, пасти худобу. І його б шанували, хвалили. Але він — казкар, творець, зайда. Проте йому раді, його кличуть за стіл і слухають «земних історій вічний рух», бо слово в його устах — чарівне. Він уміє так освідчитися коханій, що стає «світ як плід» у них «надвоє».

АСТРОЛОГ

У нього палка потреба,
 у нього жадання слізне:
 окраєць нічного неба
 піймати у фокус лінзи...
 Бо він живе на горищі,
 а там сутерени вищі:
 у сутінках — мерехтіння
 і сонце межує з тінню.
 Він дивиться тільки вгору,
 і небо лоскочуть вії,
 коли в полудневу пору
 від кухні смаженим віє.
 Над містом літають птахи,
 а поруч із ними «ахи»,
 коли роззявлять на площі
 голодні роти бідолахи.
 Земля собі пілігримить,
 кружляє собі й кружляє,
 а хтось нові пелерини
 на осінь собі замовляє —

а він живе на горищі
 (там зимно, там вітер свище),
 але насправді з горища
 небесна ковбана ближча.
 У нього маєтків немає —
 згори в декольте заглядає,
 а в місті вічність минає
 не так, як він загадає.

(Балконне крило ажурне
 й сентиментальне, мов танго,
 обжив бароковий янгол —
 створіння пухке й безжурне).
 І взявши голову в руки,
 він крикне собі з розпуки:
 «Чого я марную роки?!
 Візьму попід руку Юзьку,
 піду в пивничку на Руську,
 забуду святі мороки!
 Забуду святі мороки...»

Z Коментар вчителя.

Він живе у кімнатці на горищі, де дме вітер і холодно. Але найвище щастя для нього — «окраєць нічного неба піймати у фокус лінзи» й полинути думкою до зірок, намагаючись вчитати в них людську долю. Інколи він сумнівається, впадає у розпач, вирішує жити «як усі», не марити зірками. Та, мабуть, він не зрадить ні себе, ні свого неба в зірках — своєї мрії.

БАЛАДА ПОВЕРНЕННЯ

Коли мандрівник повернувся додому,
ступив за ворота, зійшов на поріг,
здійнявши на плечі дорогу і втому, —
всі радощі світу вляглися до ніг.

Його не забули, його зустрічали:
вечеря з вином — на широкім столі;
чомусь не казав про далекі причали,
замкнувши в устах невідомі жалі.

І всім було дивно, і жінка до ранку
зітхала в даремній гонитві за сном.
А він все дивився туди, за фіранку,
де зірка по небу пливла над вікном.

Z Коментар вчителя.

Є просто люди і є люди-романтики, яких манить даль, далекі світи. Повернувшись додому із чергової подорожі, вони вже мріють про іншу мандрівку. Їх завжди будуть бентежити недосяжні зорі, тихий сімейний затишок — не для них.

В. НЕБОРАК

ЛІТАЮЧА ГОЛОВА

ВОНА ПІДНИМАЄТЬСЯ, ЯК ГОЛОВА,
відрубана голова волоцюги.

Вона промовляє уперше, і вдруге,
і втретє свої потойбічні слова:

Я ЛІТАЮЧА ГОЛОВА!

Над юрмищем площі нависло навскіє
її всевидюче летюче бароко.

Кров гусне в повітрі, розчахнутий зріз
тінь відкидає, важку і глибоку:

Я ЛІТАЮЧА ГОЛОВА!

Сокира невидима в місто ввійшла,
стягнути з помостів тіла безголові,

роззяви напились дешевої крові,
та зішкребе слід іржавий з чола

ПРИВИД ЛІТАЮЧА ГОЛОВА!

Жереш мелодрами телевізійні?

Ти розглядаєш драконів за склом!

Стіну тобі проламає чолом

ожила куля з Оркестру Фелліні —
Я ЛІТАЮЧА ГОЛОВА!
Запам'ятай, не сховатись ніде!
Площа приходить у схови, площа!
Бруківку темну свято полоще
і в Реберітаційне небо гряде
МАСКА — ЛІТАЮЧА ГОЛОВА
Я ЛІТАЮЧА ГОЛОВА
Я ГО ЛОВА ЛІТА
ЮЧА ГОЛО ВАЯ
ЧАГОЛО Ю АЯ
АОАО

Z Коментар вчителя.

Епатажна, дещо шокуюча і карнавальна рефлексія в сучасній постмодерній поезії — це своєрідний захист художньої свідомості від суспільних катаклізмів переходової доби. Мабуть, не варто шукати логічного змісту, теми та ідеї, у цьому випадку важливіші асоціації, прозорі натяки на відомі явища й погляд на них очима художника слова.

О. ІРВАНЕЦЬ

ДО ФРАНЦУЗЬКОГО ШАНСОНЬЄ

Це є поезія найвища,
Це є найвища простота,
Коли передаються вірші,
Як поцілунки — з уст в уста.

Твої пісні легкі і світлі
(їх так сприймають слухачі),
Та пам'ятай — у цьому світі
Є свистуни і стукачі.

А ти — гітара, гілка з дерева,
І ти сьогодні на кону.
Скажи, кому твоя заревана
Душа потрібна, ну, кому?..

Вдягайся модно, лайся модно,
Та час від часу пригадай,
Як слухав дзвона Квазімодо
В глухонімому Нотр-Дам.

Він припадав до дзвона тілом,
Він разом з ним літав, літав...
О, скільки тих, які хотіли
Тілами битися в тіла,

А язиками лізли в душі...
Я й сам колись таким грішив.
Пісні, мов кошенят задушених,
В зубах по вулицях носив.

Душа повільно прозоріла
Все по ночах.

А по очах
Боляче вдарило прозріння:
Про що кричав?

Кому кричав?..
Є вуха, що, немов корою,
Укриті суетністю змін.
Хай серцем слухають і кров'ю,
Як Квазімодо слухав дзвін!..

Z Коментар вчителя.

Ліричний герой поезії сперечається з тенденціями сучасного світу, коли класика стала немодною, люди бояться виявляти щирість почуттів, замість справжніх митців — «свистуни і стукачі». А «душа заревана» нікому не потрібна. І все ж треба пробитися до вух, що вкриті, «мов корою», суетою життя, змусити їх слухати «серцем... і кров'ю», «як Квазімодо слухав дзвін».

С. ЖАДАН

* * *

Музика, очерет,
на долоні, руці.
Скільки пройде комет
крізь понадхмар'я ці.
Як проступа тепло
через ріки, міста.
Все, що у нас було —
тільки ця висота.
Все, що трималось вій,
голос печальний, плач,

я скидаю на твій
автовідповідач.
Поїзд твоїх химер
не зупиняє біг,
нам з тобою тепер
падає різний сніг.
Нарізно кров поспіша,
солодко шириться лет,
тихо росте душа,
мов ламкий очерет.

Z Коментар вчителя.

Ліричний герой глибоко переживає розлуку з коханою («нам з тобою тепер падає різний сніг»). Йому залишаються спогади про музику ламких очеретів, про висоту, де були вдох. І солодко завмирає, «тихо росте душа» в пригадуванні щастя і в його передчутті.

Проза

Г. ПАГУТЯК

Народилася Г. Пагутяк у с. Залокоть біля річки Бистриці серед Карпатських гір.

Згодом родина переїхала в с. Урож. Батьки були вчителями. У домі — багато книжок зі стародавньої історії та філології. Дуже хотіла стати археологом, але тоді треба було при вступі на історичний факультет мати членство в партії. Однак розкопки вона все одно проводила, залучаючи до цього увесь клас, поки про це не дізналися дорослі. Демонологію рідного села Галина пізнала від сусідів, що приходили до бабусі, і ставилася до цього досить серйозно. Змалку росла незалежною, виховувалася на книжках. Після невдалої спроби вступити на філософський факультет Київського університету почала писати повість — спогади про 10-й клас. Надіслала твір до Києва, у Спілку письменників, і її запросили на всеукраїнську нараду молодих авторів. Запропонували надрукувати повість за умови, що скоротять ледь не наполовину, але дівчина не погодилася. Повернулася додому, прагнула свободи. У 18 років узимку втекла з дому до Одеси. Там потрапила в навчальний заклад, де готували штукатурів-плиточників. Пізнала життя вповні.

Потім працювала на конвеєрі Бориславського фарфорового заводу, часом у три зміни. Почала писати повість «Діти». Через рік вступила до Львівського університету, навчалася спочатку там, потім — у Київському університеті. Закінчивши його, рік попрацювала неподалік від Чорнобиля (ще до аварії) у маленькій школі вимираючого села. Потім працювала в музеях, гімназії, жила в Урожі, у Львові і писала. Про її погляди «освіченого серця» і принцип «так є, але так не повинно бути» говорять есе «Беззахисність», «Жорстокість існування», «Рукава вологі від роси».

Г. Пагутяк — автор дванадцяти книг. До сучасної літератури у неї високі вимоги, так само, як і до власної творчості. І нині вона постійно перебуває в пошуку.

РАНОК БЕЗ ВЕЧОРА

Сонце пробивається крізь зелені штори, будить дівчинку. Літо. Широ, від усієї душі кукурікає півень. Чорніють від ягід кущі смородини, падає стигла малина, вишні аж бризкають соком.

Качата стовпилися біля миски з кукурудзяною кашею. Мала п'є молоко, а бабуся загадує роботу: нарвати кропу, перебрати, почистити цибулю, принести дров.

У хаті холодно й темно, й дівчинка думає, як би швидше втекти з неї. Бабуся свариться, що онука йде нечесана, говорить, що дівчата з такою шалапутною й гратися не захочуть. Мала відповідає, що це вона з ними бавитися не хоче, й вискакує з хати.

На небі — одна тільки хмарка. Дощу, скоріш за все, не буде. У сестрину торбину дівчинка кладе хліб для качат, шматок собі зі смальцем та зеленою цибулею. Натягає на голову капелюха. Добре було б ще й каченят посадити в кошик та перенести через дорогу, бо там раз за разом машини.

Найкраще, коли каченята бовкнуть у воду, замахають лапками, закрутять хвостиками. Коли захочуть, самі можуть вибратися на берег.

Дівчинка ставить ноги у воду. По мосту їдуть машини, неподалік бульдозер риє яму. Сонце піднялося високо. Стара баба Орина пасе свою корову. Коли що, можна б їй і допомогти. Дівчинка береться шукати в прозорій воді гарні камінці. У неї їх уже ціла коробка вдома. Качата вилізли на берег, а мала попросилася в них піти погуляти берегом. Йшла берегом, обминаючи засохлі будяки, зривала звіробій.

Сонце почало припікати. Дівчинка пішла купатися, і течія зносила її на мілке. Вода гралася з нею, вилазити не хотілося. Сиділа, поки не змерзла. Проквтунула, як голодне звіря, свій обід, надробила каченяткам їхні півхліба, не втерпіла, щоб і собі не відламати шматочок. Треба сидіти, поки баба Орина знову не прижене корову з обіду.

Потім приїде мама з роботи й привезе малій її улюблене морозиво. А тоді вони з мамою будуть обривати смородину і перетирати її з цукром, далі повечеряють і всією родиною дивитимуться телевізор. І так аж до смерті. Вона сама не знала, як спало на думку їй це слово, і злякалася.

Озирнулася — ніде нікого. Слово ніяк від неї не відчеплювалося. Хоч би хтось прийшов та заговорив до неї!

Бабця казала, що в таку пору з річки піднімаються утопленики. Мовби на власні очі бачила, як дитина йшла поверх води й кликала маму.

Мала залізла в кущі, відвернулася від річки, затулила вушка і застигла німою грудочкою, ніби загублене мамою пташеня.

За її спиною поверх води йшли діти, жінки й чоловіки. То був їхній час, їхнє свято: сліпучого полудня пройти, наче по суші, тією річкою, що забрала їхні тіла під час повені.

Дівчинка відчула, що вони вже пройшли. Серце її застукало рівніше, а мостом проїхала машина.

Z Коментар вчителя.

У новелі Г. Пагутяк «Ранок без вечора» змальовані почуття дитини, яка раптом відкрила для себе страшне й незбагненне слово. До цього вона жила, допомагала бабусі й мамі, мала свої нехитрі розваги та радощі. Думала, що так буде вічно, що завжди буде ранок, а вечір ніколи не настане. Відкриття злякало її, змусило пригадати страшні історії, які бабуся розповідала про утоплеників. Тільки рух машини по мосту прогнав жажливі видіння.

Кажуть, що діти щасливі, поки думають, що вони безсмертні. Нікому не вдавалося ще відмінити одвічні закони природи, тому треба, мабуть, цінувати кожну хвилинку, вміти радіти життю — найвищій цінності, яка є в людини.

Звичні, буденні епізоди перемежуються у творі з відточеною, прихованою грою уяви, фантазії, як модерністичне розгортання наскрізної метафори.

Z Проблемні, «провокаційні» запитання.

- Чи можна висміювати все і всіх, не залишаючи «нічого святого»?
- Чи затишно оточуючим поряд із «пофігістами»?
- На якому місці в системі цінностей у вас естетика, краса художнього слова?
- Ви відносите себе до творців масової чи елітарної літератури?
- Чи може якимось література, особливо така, вплинути на читача, на сучасний стан речей?
- У чому сенс сучасної літератури?
- Чому так багато у ваших творах грубих, лайливих слів, навіть непристойностей?

Z Огляд малярських робіт сучасників, обмін враженнями про них.

Z Коментарі й підсумки вчителя.

Z Заключна бесіда.

- Що вам запам'яталося найбільше, що вразило?
- Чого б ви не хотіли?
- Який вид роботи, на ваш погляд, був найцікавішим, найдоцільнішим і найкориснішим?

III. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

- Чи виникло у вас бажання познайомитися із сучасною літературою, якого жанру, наприклад?

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Написати «відкритого» листа одному із сучасних письменників.

УРОК № 66

Тема: Українська російськомовна поезія (огляд)

Мета: ознайомити учнів з українською російськомовною поезією, її основними темами та мотивами, особливостями; розвивати й удосконалювати навички самостійного оцінювання різних літературних явищ, аналізу поетичних творів; поглиблювати вміння висловлювати власні думки з приводу прочитаного; виховувати толерантність, любов до літератури, естетичний смак.

Очікувані результати: учні вміють розповідати про українську російськомовну поезію, називають найвідоміших представників, їхні твори, аналізують поезію.

Обладнання: портрети письменників, видання творів, ілюстративні матеріали.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Перевірка домашнього завдання.

Зачитування написаних учнями листів до сучасних письменників (можливе надсилання адресатам або оформлення «відкритих листів» для ЗМІ).

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Так уже склалося у нашому великому, глобалізованому, інтернаціональному світі, що в одній державі живуть представники різних націй, носії різних мов. Але вони вирости тут, це їх рідна земля, яку вони люблять не менше за інших. Картина наших уявлень була б неповною, коли б ми не познайомилися з російськомовною поезією, яка теж внесла частку любові в українську літературу, у свідомість читачів.

III. СПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Міні-лекція вчителя з елементами бесіди.

З ім'ям Л. Кисельова ви знайомі ще із сьомого класу. Згадайте його вірші «Стати б хоч на менти лічені...», «Земля така гаряча», «Катерина» і «Додому», де його серце розривається між двома столицями. Л. Кисельов із тих поетів, чий талант спалахнув яскравою зорею, але дочасно дуже рано згас разом із життям. Проте його поетична зоря світить і сьогоднішнім читачам, і, безперечно, буде світити прийдешнім.

Ось як пише про поета його старший побратим по перу І. Драч: «Про нього вже багато писали, а ще більше будуть писати як про митця справжнього, небуденного, може, забуваючи про одне — він щойно починався і був розрахований за своїми величезними можливостями на довге творче життя, встигнувши лише пригубити його гірко-солодкого трюнку».

Леонід народився в сім'ї київського письменника, отже, камінні сторінки міста і білі сторінки книжок були для нього такою ж насиченою реальністю світу, як для багатьох його сільських ровесників, що потім прийдуть у поезію, такими реаліями були зелені сторінки поля і бездонні сторінки неба. Відомо, що духовна конституція митця формується надто рано — Київ поклав свій неповторний відбиток на становлення молодого таланту. Короткий, але надзвичайно плідний творчий шлях молодого поета був осяяний сонцем Шевченка — в різні

роки і по-різному писав Леонід про Кобзаря, але завжди висока повага бриніла в його рядках, присвячених великому вчителю життя і поезії. Він сприйняв від нього найбільшу науку, основний заповіт великих поетів — підтверджувати власним життям свої виболені строфи. Молодий поет завжди вражав чистотою свого думання, дивував умінням говорити про головне, суттєве, полишаючи мовчанню оту безплідну тарабарщину, над освоєнням якої трудяться чималенькі легіони, припнуті до пера. Делікатна стриманість вдачі, тиха юнача мудрість, пройнята вогнем безжальної іронії, безборонна вразливість молодого душі, яку то материнськи заладкує час-казкар, то над якою збиткується безбережний і безжальний світ-вітчим.

Юнак дозрівав разом зі своєю добою і намагався все дістати з перших рук, все пізнати, не звіряючись ні на кого, всьому дати свої визначення, доходити свого власного розуміння, а не обходитись загально-вживаним ставленням до речей, до ідей, до світу. Саме ця тенденція до першоосвоєння матеріалу, до роздягання популярних легенд і до ствердження своєї першоправди дала такі дивні і глибокі вірші, як “Степан Разин”, “Цирюльник”, “Цари”, “Расковали Прометея...”, “Монолог Галилея”. Це справжня поезія думки, неспокійної, часом роз’їдаючої рефлексії, це поезія, яка мало турбується про евфонію, про зовнішню бездоганність слова, — вона сповідує свої особливі закони.

Найважливіше — здобувати поезію з речей найбуденніших, підіймати її з землі, одухотворювати щоденну конкретність і радіти, як вона відривається від бруду, посипана золотим пилком фантазії. Простираadlo легко перетворюється на вітрило (вірш “Балкон”), але не щезає з очей, не летить у небо, примощоване тропами земними до землі. Оця віднайдена міра речей конкретних і речей, народжених фантазією поета, в творчості кожного митця є завжди суто індивідуальною, є його визначальною міткою. Кисельов вражає точністю словесного відтворення первісних вражень про світ, саме небоязну щось спростити чи щось применшити, здатись банальним і неоригінальним. У цій органічній здатності немає і краплі силуваності, надуманості. Є в нього вірші, які піддаються аналізу, тлумаченню, а є такі дивні словесні спалахи, як-от, наприклад, “Подол — плохое место для собак”, до яких грішно застосовувати алгебру, тут згадуються слова Пастернака про поезію Тіціана Табідзе: “Взагалі важко говорити про мистецтво, про поезію в цьому винятковому випадку, так якби треба було розбиратися в цих тонкощах на лобному місці...”

В українську поезію Леонід прийшов уже у всеозброєнні майстерності, прийшов з робітні поезії російської, де не тільки вчився, а й сам уже сформувався в поета оригінального, самобутнього. Та все ж у болючі хвилини прозріння і відчуття майбутності свого таланту спалахувало одне і те ж:

Я позабуду все обиды,
И вдруг напомнят песню мне
На милом и полузабытом,
На украинском языке.

И в комнате, где, как батоны,
Чужие лица без конца,
Взорвутся черные бутоны —
Окаменевшие сердца.

Я постою у края бездны
И вдруг пойму, сломаясь в тоске,
Что все на свете — только песня
На украинском языке.

І почав свою пісню так, ніби плекав її під серцем все життя і на-решті випустив на волю, як пташку. Щирість і бездоганність, ясність і прозорість, тріпотіння ніжної білої нитки бабиного літа, що зачепи-лась за шорткий стан блакитного морозу і провіщає мороз білий. І вже тут — кожен його вірш про найголовніше, про найсуттєвіше. Поезія стає голосом самої душі, її найінтимніших, найпекучіших порухів, вона вже віщає, забувши про слова. І хрестоматійний вірш “Рано ще, рано”, і “Ду-дарик”, і трагедійний вірш-стогін “Не дайте, щоб заснула край коня” — все це на вищому етапі освоєння сенсу буття, все це — прориви до істини, яка вимагає найвищої сплати за себе — ціною життя. І не захолоне ця іс-тина, і знову вона жива й пекуча для нас, знову невідворотна, як смерть, — Леонід Кисельов згорів заради неї, спалився, творячи її полум’я».

МОНОЛОГ ГАЛИЛЕЯ

...И пусть меня сожгут, как Галилея!
Из стихов начинающего поэта

А все-таки Земля стоит на месте!
На трех китах, киты на черепахе,
А черепаха... Эта черепаха
На ваших спинах, олухи, стоит.

Неправда, будто вам нужны герои,
Вы травите живых, вам нужен труп.
Огромною и жадною толпою
Вы побежите к моему костру.

Вы будете скрывать свое веселье,
Стонать в тавернах: Галилей сожжен!
И, распалаясь увиденным, в постели
С особенным усердьем тискать жен.

Но этого не будет, я умней,
Вам не увидать моего сожженья.
Кричите, что проданся Галилей.
Есть вещи поважнее ваших денег.

Я буду жить! Наперекор всему!
Смотреть на солнце, улыбаться детям,
Подмигивать портрету своему
И слушать птичье пенье на рассвете.

Как это важно — чувствовать и знать,
Что луг (могу лицом зарыться в травы),
Цветок (могу его поцеловать).
Есть вещи поважнее вашей правды.

Z Виразне читання поезій Л. Кисельова.

(Учні виразно читають вірші «Я позабуду все обиды...», «Цари», «Язык не может сразу умереть...» та ін.)

Z Обмін враженнями щодо прочитаного, стильової манери автора.

Z Продовження міні-лекції вчителя.

Микола Миколович Ушаков народився 6 червня 1899 року в м. Ростові-Ярославському, у сім'ї службовця. Закінчив Київську першу гімназію та Київський інститут народного господарства (1924). Працював на кінофабриці, співробітничав із редакціями газет і журналів. Багато їздив по країні. Має чимало державних відзнак, серед них Державна премія УРСР імені Т. Г. Шевченка. Крім збірок віршів та прози, перекладав російською мовою І. Франка, Лесю Українку, М. Коцюбинського та інших, редагував російські твори Т. Шевченка й М. Коцюбинського.

Іменем М. Ушакова названа літературна премія, котрою нагороджують кращих російськомовних українських поетів.

Україну, Київ, де пройшло майже все його творче життя, поет описував з особливою симпатією. Поетична манера Ушакова вирізняється яскраво вираженою індивідуальною своєрідністю.

Глибокий і ясний погляд на життя, точна деталь, місткий образ, виразна мова, майстерна ритміка — такі характерні риси поезії цього тонкого лірика, великого майстра художнього слова.

Не стало письменника в 1973 році.

Z Виразне читання поезій М. Ушакова, обмін враженнями щодо прочитаного.

* * *

М. Ф. Рьльському

«Суровый Дант не презирал сонета»,
но в наши времена
ни слез,
ни грез
уже не вызывала форма эта
и, кажется,
состарилась всерьез.
И все же песенка ее не спета.
Сонет в подарок Рьльский нам принес
в тот милый край,
где из окна поэта
Китаев виден и днепровский плес.
Сонет открыл глаза,
очнулся,
ожил,
заметил многое и подытожил,
заговорил,
как прежде, молодой.

У славы он опять в почетных списках,
а врач его в созвездье сердцу близких
сияет многоцветною звездой.

П. Г. ТЫЧИНЕ

Восторженный Ваш ученик —
не первый меж учениками, —
пытаюсь следовать за Вами,
но тайны Вашей
не постиг.
И мне порою только снится
недостижимая высь,
неуловимая граница,
где музыка и жизнь
слились.

Z Продовження міні-лекції вчителя.

Леонід Миколайович Вишеславський народився 18 березня 1914 року в м. Миколаєві у сім'ї інженера. З 1921 року жив у Харкові. Учився на робітфаці при електротехнічному інституті (1930–1933) і на біологічному факультеті університету, відвідував літературну студію при Будинку українських літераторів ім. В. Еллана-Блакитного. У 1936 році перевівся на літературний факультет Київського університету. Після закінчення цього закладу 1938 року завідував літературним відділом у газеті, навчався в аспірантурі, викладав у Київському педагогічному інституті.

Під час Другої світової війни був кореспондентом армійських газет. Після демобілізації (1946) повернувся на педагогічну роботу в Київський педінститут, захистив кандидатську дисертацію. У 1958–1965 роках очолював редколегію київського журналу «Радянська Україна» («Веселка»), мав багато державних нагород. Помер 2002 року в Києві.

Поет, перекладач, критик, літературознавець. У поезії намагався крокувати в ногу із часом. Його «Зіркові сонети» (1962) вийшли з передмовою першого космонавта Ю. Гагаріна. Лауреат премії ім. П. Тичини та Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка.

Z Виразне читання поезій Л. Вишеславського, обмін враженнями щодо прочитаного.

МОВА

Эта мова величава и проста.

В. Маяковский

Зарделся маков цвет. Вкусней запахла мята.
Белеет у воды гусиное перо.
В заречной стороне поют, поют дивчата —
их песни широки, как степи, как Днепро.

В тех песнях, мне родных и милых с колыбели,
я — русский — различал в тиши вечеровой
днепровской чайки стон, и скрип карпатской ели,
казачьей сабли звон и Ненасытца вой.

Подсолнух у плетня повернут к струям света.
К истокам красоты повернуты сердца.

Народ... Его язык — его души примета,
подобно цвету глаз или чертам лица.

О чем успела мне в безмолвье молвить мова,
когда ненастным днем упал я на траву
и — раненый лежал? О том, что встану снова,
что речь земли — жива, а значит — я живу!

В кривбасских рудниках, у вышек Борислава,
в распаханной степи у юного леска
о будущем гремит — простой и величавый —
всегда живой язык Шевченка и Франка.

Он мне поддержкой был на всем пути суровом,
я к нежности его с далеких лет привык,
меня пленила степь своим пахучим словом
и подарила мне свой песенный язык.

КОСАРАЛ

Памяти Т. Г. Шевченко

Был на Арале остров. Плоский остров.
Безлюдный остров ссылки и тоски.
Безжизненный. Казавшийся погостом.
Сухие ветры. И пески. Пески.

Но там росло и зеленело слово.
Живые корни сквозь пласты песка
там добрались до самого живого,
таящего бессмертье родника.

Прошедший век переминался грузно,
и подымал, и мучал, и карал...
Река в песках переменяла русло.
Косой столетья скошен Косарал.

А голос правды так же свеж и нов,—
он долговечней рек и островов.

Z Продовження міні-лекції вчителя.

Борис Олександрович Чичибабін народився 9 січня 1923 року в м. Кременчуці. Справжнє прізвище — Полушин. Належить до когорти «шістдесятників».

Виховувався в родині офіцера, закінчив школу в Чугуєві Харківської області. Свій псевдонім узяв на честь двоюрідного діда з боку матері, академіка Олексія Євгеновича Чичибабіна, видатного вченого в галузі органічної хімії й одного з перших радянських громадян, котрі не захотіли повертатися на батьківщину. У 1940 році Борис вступив на історичний факультет Харківського університету, але на початку війни його демобілізували в армію і він служив на Закарпатському фронті.

У 1945 році вступив на філологічний факультет ХДУ, але вже у червні 1946 року був заарештований і засланий на 5 років таборів — «за антирадянську агітацію».

«Тюремна лірика» Б. Чичибабіна широко розійшлася по країні навіть без друкування.

Після повернення з ув'язнення поет поринув у творчість, громадянську лірику, ставши «новим Радищевим», гнів і печаль якого викликають «державні хами». У своїй поезії Б. Чичибабін висловлює співчуття всім пригнобленим народам повоєнної радянської імперії — кримським татарам, євреям, мешканцям Прибалтики. Із синівською ніжністю він відгукується про рідну Україну.

На початку — в середині шістдесятих Чичибабін з успіхом читає вірші на поетичних вечорах, веде літературну студію. Виходять збірки його творів. Але тиск цензури призвів до того, що багато поезій виявилися декларативними й навіть антидемократичними (наприклад, про вторгнення радянських військ у Чехословаччину 1968 року). Це відштовхнуло від митця читачів й призвело його до глибокої духовної кризи.

У роки так званої перебудови вірші Б. Чичибабіна завдяки їхній прямоті й відсутності фальші зазвучали злободенно, актуально, їх друкували в пресі, у збірниках. 1990 року за книгу «Колокол» поет отримує Державну премію СРСР. Він бере участь у роботі товариства «Меморіал», дає інтерв'ю, виїжджає в Італію, в Ізраїль.

Помер Б. Чичибабін 1994 року в Харкові.

Z Виразне читання поезій Б. Чичибабіна, обмін враженнями щодо прочитаного.

С Украиной в крови я живу на земле Украины,
и, хоть русским зовусь, потому что по-русски пишу,
на лугах доброты, что ее тополями хранимы,
место есть моему шалашу.

Что мне север с тайгой, что мне юг с наготою нагорий?
Помолюсь облакам, чтобы дождик прошел полосой.
Одуванчик мне брат, а еще молочай и цикорий,
сердце радо ромашке простой.

На исходе тропы, в чернокнижье болот проторенной,
древокрылое диво увидеть очам довелось:
Богом по лугу плыл, окрыленный могучей короной,
впопыхах не осознанный лось.

А когда, утомленный, просил: приласкай и порадуй,
обнимала зарей, и к ногам простирала пруды,
и ложилась травой, и дарила блаженной прохладой
от источника Сковороды.

Вся б история наша сложилась мудрей и бескровней,
если б город престольный, лучась красотой и добром,
не на севере хмуром вознес золоченые кровли,
а над вольным и щедрым Днепром.

О земля Кобзаря, я в закате твоём, как в оправе,
с тополиных страниц на степную полянь оброне.
Пойте всю мою ночь, пойте весело, пойте о славе,
соловьи запорожских времен.

Z Евристична бесіда.

- Що об'єднує російськомовну поезію української тематики? (Любов, повага до України, її культури, митців.)
- Чим приваблює ця поезія?
- Яка стильова манера переважає?
- Чия творчість, вірш запам'яталися, вразили вас? Чим саме?

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

- Я вважаю, що мої літературні горизонти після цього уроку поширилися, збагатилися, бо...

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до уроків з літератури рідного краю.

УРОКИ № 67–68*

Тема. **Література рідного краю**

Очікувані результати: учні знають представників літератури рідного краю, розповідають про них, їхню творчість, вміють аналізувати твори, що сподобалися найбільше, обґрунтовувати свій вибір.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до контрольної роботи (тестування).

УРОК № 69

Тема. **Контрольна робота № 6. «Творчість П. Загребельного. Сучасний літературний процес. Російськомовна українська поезія. Література рідного краю». Тестування**

Мета: актуалізувати, систематизувати й узагальнити знання учнів, виявити рівень їхніх знань, умінь та навичок з метою контролю та корекції; розвивати пам'ять, удосконалювати навички аналізу літературного твору, порівняння та оцінювання літературних явищ, висловлення власних думок та вражень із посиланням на текст; виховувати повагу до літератури, її творців, прагнення до сповідання загальнолюдських цінностей.

Очікувані результати: учні знають навчальний матеріал, що вивчався, вміють аналізувати твори, характеризувати літературні явища та героїв, висловлювати власні думки в письмовій формі щодо актуальних проблем, порушених у творах, аргументуючи їх цитатами з текстів та прикладами з власних спостережень.

* Проводяться за індивідуальним планом учителя.

Обладнання: тестові завдання.

Тип уроку: контроль і корекція знань, умінь та навичок.

Хід уроку

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Z Інструктаж щодо виконання тестових завдань.

Z Виконання учнями контрольної роботи.

Варіант I

Початковий та середній рівні

(Кожна правильна відповідь — 1 бал.)

1. Хто із цих письменників не є творцем історичної прози:
А З. Тулуб;
Б Р. Іванчук;
X В. Гр. Тютюнник;
Г Ю. Мушкетик.
2. Сучасне літературне угруповання — це:
X А АУП;
Б Аспанфут;
В ВАПЛіте;
Г ВУСПП.
3. Назвіть 2–3 сучасні українські часописи.
4. Продовжіть речення.
Постмодернізм — це ...

Достатній рівень

(Кожна правильна відповідь — 2 бали.)

5. Розкрийте образ Сивоока з роману П. Загребельного «Диво».
6. Складіть тези (3–4 пункти) до теми «Українська російськомовна поезія».

Високий рівень

(Правильна, змістовна, цікава відповідь — 4 бали.)

7. Виконайте одне із завдань.
А Напишіть есе «Шляхи розвитку сучасної української поезії».
Б Напишіть твір-роздум на тему «Я і література».

Варіант II

Початковий та середній рівні

(Кожна правильна відповідь — 1 бал.)

1. Хто з названих письменників не є представником сучасної літератури:
А Ю. Андрухович;

- Х Б Є. Маланюк;
В О. Забужко;
Г І. Римарук.
2. Творче об'єднання 1920-х років — це:
- Х А «Ланка»;
Б «Пропала грамота»;
В «Червона Фіра»;
Г «Нова дегенерація».
3. Напишіть, на які дві категорії за якістю і призначенням поділяється література.
4. Продовжіть речення.
Ознаками й прийомами модернізму є: ...

Достатній рівень

(Кожна правильна відповідь — 2 бали.)

5. Схарактеризуйте образ Софії Київської, змальований у романі П. Загребельного «Диво» (або образ Ярослава Мудрого).
6. Складіть тези (3–4 пункти) до теми «Література рідного краю».

Високий рівень

(Правильна, змістовна, цікава відповідь — 4 бали.)

7. Виконайте одне із завдань.
- А Напишіть есе «Шляхи розвитку сучасної української прози».
- Б Напишіть твір-роздум на тему «Я і мій улюблений сучасний літературний герой».

III. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Сьогодні на уроці мені вдалося...

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Повторити весь пройдений у курсі української літератури 11 класу матеріал.

УРОК № 70

Тема. Підсумок. Українська література від 20-х років ХХ ст. до наших днів

Мета: актуалізувати, систематизувати й узагальнити вивчений матеріал; удосконалювати навички систематизації та узагальнення, висловлення власних думок з приводу прочитаного, вміння визначати провідні риси та тенденції літературних явищ; виховувати прагнення до самовдосконалення, стійкий читацький інтерес, усвідомлення важливості духовного зростання людини, сповідування нею загальнолюдських цінностей.

Очікувані результати: учні мають загальне уявлення про розвиток української літератури у ХХ ст. й до наших днів, знають найвидатніших представників і їхні твори, вміють їх аналізувати,

визначати ідейно-художню цінність, висловлювати власні думки та враження; розуміють значення художньої літератури, мистецтва в житті людини.

Обладнання: «портретна галерея» письменників, твори яких вивчалися, книжкова виставка «Прочитай, не пожалкуєш», кращі учнівські ілюстрації до творів, зошити, читацькі щоденники, аудіозаписи пісень на слова сучасних українських поетів.

Тип уроку: систематизація та узагальнення вивченого.

Хід уроку

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Z Аналіз контрольної роботи, рівня навчальних досягнень школярів за рік.

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

Z Вступне слово вчителя.

Звернімося, як завжди, до висловлювань відомих людей. «Для читання потрібен час і особистий простір. Щастя, що ми його маємо», — пише Т. Злобіна. Від себе можна додати, що для читання потрібні ще велике бажання, любов до книги. Сподіваюся, хоч частка такої любові до мистецтва слова у вас є, а уроки української літератури були не просто навчальним предметом — часом спілкування, роздумів, захоплення красою та мудрістю художнього слова, яке ви понесете із собою в подальше життя. Тож підсумуємо наші літературні здобутки й накреслимо шляхи вашої літературної самоосвіти в подальшому житті.

III. ПОВТОРЕННЯ, СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Z Опрацювання таблиці.

Див. с. 358.

Z Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— З усіх письменників, творів я б виділив (виділила) ..., тому що...

— Із собою в дорогу я б узяв (узяла) книжку...

— Своїм успіхом я вважаю...

— Мені ще треба попрацювати над...

Z Проблемне запитання.

— Як відрізнити твір елітарної і масової літератури, книжку хорошою й не дуже?

Орієнтовна відповідь: Як варіант — слова поета В. Герасим'юка: «Одне знаю напевно: справжня творчість завжди існує в одному примірнику...»

УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА ХХ–ХХІ СТ.

Основні етапи розвитку української літератури ХХ–ХХІ ст.	Представники*	Українська література в діаспорі	Представники*
Українське відродження 1920-х років Модернізм «Розстріляне відродження» 1930-х років Література «соцреалізму» 1940–1950-х років «Шістдесятники» «Сімдесятники» «Вісімдесятники» «Дев'яностники» Сучасна новітня література ХХІ ст. Постмодернізм	П. Тичина (ранній) М. Семенко Є. Плужник М. Зеров М. Хвильовий М. Куліш Г. Косинка Ю. Яновський В. Підмогильний Остап Вишня О. Довженко О. Гончар В. Симоненко Д. Павличко І. Драч М. Вінграновський Ліна Костенко В. Стус Гр. Тютюнник В. Шевчук П. Загребельний Ю. Андрухович О. Забужко І. Римарук Г. Пагутяк та ін.	«Празька школа» МУР Нью-Йоркська група Література в Західній Україні (до 1939 року)	Є. Маланюк І. Багряний В. Барка Є. Андієвська та ін. Б.-І. Антонич О. Турянський Б. Лепкий О. Кобилянська В. Стефаник та ін.

Z Творча робота.

Складіть усний твір-фантазію «Що після постмодернізму?»

Z Міні-дискусія.

— «Чи допоможе мені книжка в реальному житті?» (або «Чим може допомогти мені художня книжка в реальному сучасному житті?»)

Z Огляд ілюстративних матеріалів.

* Поділ умовний, бо багато письменників переходили з групи у групу, творили протягом багатьох років представлених етапів, а дехто продовжує писати й зараз.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Z Інтерактивна вправа «Коло друзів».

(Учні висловлюють побажання всім і собі.)

Z Читання духовного заповіту Матері Терези.

Життя — це шанс. Скористайся ним.

Життя — це краса. Милуйся нею.

Життя — це мрія. Здійсни її.

Життя — це виклик. Прийми його.

Життя — це обов'язок. Виконай його.

Життя — це гра. Стань гравцем.

Життя — це цінність. Цінуй його!

Життя — це скарб. Бережи його.

Життя — це любов. Насолоджуйся нею.

Життя — це таїна. Пізнай її.

Життя — це долина сліз. Перебори усе.

Життя — це пісня. Доспівай її.

Життя — це боротьба. Почни її.

Життя — безодня невідомого —
не бійся, вступи у неї.

Життя — удача. Шукай цю мить!

Життя таке чудове — не згуби його.

Це твоє життя. Борони його.

1. Програма з української літератури «Українська література. 11 клас. Рівень стандарту, академічний рівень», 2010.
2. *Анісімова Н.* «І заміє поруч слово — мій духовник і мій наглядч» (Деякі аспекти модерністичної поетики Ігоря Римарука) // Дивослово.— 2003.— № 4.— С. 4–10.
3. *Бірченко М. І.* Сучасний український літературний процес. Урок в 11 класі // Вивчаємо українську мову та літературу.— 2007.— № 14(126).— С. 22–33.
4. *Бондаренко А., Бондаренко Ю.* Поезія Ліни Костенко у формуванні національної самосвідомості учнів // Дивослово.— 1994.— № 4.— С. 34–37.
5. *Бондаренко Ю.* Феномен історичності в романі Павла Загребельного «Диво» // Дивослово.— 2006.— № 2.— С. 2–8.
6. *Борзенко О. І.* Українська література. 11 клас. Рівень стандарту, академічний рівень: Хрестоматія-довідник.— Х.: Вид-во «Ранок», 2011.
7. *Бузовська Л. М.* Остап Вишня — чародій сміху. Урок-семінар в 11 класі // Вивчаємо українську мову та літературу.— 2009.— № 2(186).— С. 8–13.
8. *Вишня Остап.* Твори в 5-ти томах.— К.: Дніпро, 1974–1975.
9. *Воловець Л. І., Дунаєва О. М.* Українська література 11 кл.— Львів: Світ, 1994.— 894 с.
10. *Голобородько Я.* Духовний подіум Миколи Куліша // Дивослово.— 2002.— № 12.— С. 10–14.
11. *Голобородько Я. Ю.* Нова поетика Юрія Андруховича // Вивчаємо українську мову та літературу.— 2006.— № 19–21(95–97).— С. 45–47.
12. *Демчук О.* Нестандартні уроки з української літератури.— Тернопіль: Підручники та посібники, 2000.— С. 141.
13. *Дирда Г. В.* Вивчення творчості Богдана-Ігоря Антонича. Уроки з теми. 11 клас // Вивчаємо українську мову та літературу.— 2009.— № 33(217).— С. 2–8.
14. *Дончик В. Г., Азеєва В. П.* Історія української літератури ХХ ст. Книга перша.— К.: Либідь, 1994.— 781 с.
15. *Єрмоленко С.* Творчість Олеся Гончара і мовно-естетична культура сучасника // Дивослово.— 1998.— № 7.— С. 11–13.
16. *Жданова В. М.* Урок — психологічне дослідження за новелою М. Хвильового «Я (Романтика)» // Вивчаємо українську мову та літературу.— № 26(174).— 2008.— С. 13–16.
17. *Жулинський М.* Із забуття — в безсмертя.— К.: Дніпро, 1990.— 446 с.
18. *Жулинський М.* «Хто ж потребує слів твоїх?» // Дивослово.— 1998.— № 11.— С. 56–62.
19. *Задорожна С., Бернадська Н.* Українська література. Запитання і відповіді.— К.: Феміна, 1996.— 231 с.
20. *Кіт Д.* Багатогранний талант (Шкіц до портрета Миколи Вінграновського) // Дивослово.— 2002.— № 9.— С. 5–7.
21. *Клочек Г.* Художній світ поезії Павла Тичини «Ви знаєте, як липа шелестить...» (До проблеми аналізу внутрішнього світу художнього твору з позицій рецептивної поетики) // Дивослово.— 2007.— № 11(608).— С. 53–61.

22. *Ковальчук О.* «Ми є. Були. І будемо ми!» (Вивчення роману Івана Багряного «Тигролови») // Дивослово.— 1999.— № 7.— С. 36–41.
23. *Колісниченко А.* Катастрофа кентавра // Київ.— 1997.— № 7–8.— С. 128.
24. *Косинка Григорій.* Заквітчаний сон.— К.: Веселка, 1990.— 285 с.
25. *Костенко Ліна.* Сад нетанучих скульптур.— К.: Радянський письменник, 1987.— 203 с.
26. *Кривка Н. В.* Українська література: Плани-конспекти уроків. 11 клас.— Х.: Ранок Веста, 2002.— 240 с.
27. *Кухар О.* Проблема митця й мистецтва в естетиці й поезії Євгена Маланюка // Дивослово.— 2002.— № 2.— С. 14–17.
28. *Лавріненко Ю.* Григорій Косинка // Дивослово.— 2000.— № 6.— С. 29.
29. *Логвиненко Н.* «Велика школа правди» (Вивчення творчості Г. Косинки в 11 класі) // Українська література в загальноосвітній школі.— 2000.— № 5.— С. 5–13.
30. *Марко В.* Талант на межі канонів. Зі студій над творами Григора Тютюнника. // Дивослово.— 2006.— № 1.— С. 51–55.
31. *Мащенко Л. В.* Традиції родинного виховання у романі І. Багряного «Тигролови» // Вивчаємо українську мову та літературу.— 2006.— № 4(80).— С. 32–37.
32. *Мовчан Р.* Неоромантична проза Юрія Яновського («Майстер корабля», «Чотири шаблі») // Дивослово.— 2001.— № 7.— С. 59–65.
33. *Мовчан Р. М., Ковалів Ю. І., Погребенник В. Ф., Панченко В. Є.* Українська література. 11 клас: Підручник.— К.: Перун Ірпінь, 1999.— 91 с.
34. Нові імена в програмі з української літератури / Упорядник В. Я. Неділько.— К.: Освіта, 1993.— 344 с.
35. *Паращич В. В.* Українська література. 11 клас. Рівень стандарту, академічний рівень: Комплексний зошит для контролю знань.— Х.: Вид-во «Ранок», 2011.
36. *Підмогильний В.* Місто.— К.: Молодь, 1989.— 445 с.
37. *Пославська В. А.* Літературна дискусія 1920-х років в Україні та участь у ній В. Підмогильного // Вивчаємо українську мову та літературу.— 2009.— № 28(212).— С. 31–34.
38. *Савченко О.* Україна як образ-концепт в історіософії Євгена Маланюка // Вивчаємо українську мову та літературу.— 2006.— № 34(110).— С. 35–39.
39. *Сверстюк Є.* Василь Стус. 15 років. Міра присутності // Дивослово.— 2001.— № 1.— С. 54–57.
40. *Семерня В.* Образ любові в новелі «Три зозулі з поклоном». 11 клас // Українська мова та література.— 2008.— № 20(564).— С. 26–27.
41. *Ситченко А.* Основи взаємодії наукових і навчальних методів літературного аналізу // Дивослово.— 2007.— № 5.— С. 14–16.
42. *Слабошпицький М.* Історичний дивосвіт Павла Загребельного // Дивослово.— 2000.— № 2.— С. 57–59.
43. Словник літературознавчих термінів / Автор-укладач М. Ф. Гетьманець.— Х.: Веста: Видавництво «Ранок».
44. *Сорокіна Н. О.* Павло Тичина. Кларнетичний символізм // Вивчаємо українську мову та літературу.— 2006.— № 16(92).— С. 31–36.

45. *Сорокіна Н. О.* Пізнання першого кохання // Вивчаємо українську мову та літературу.— 2006.— № 17–18(93–94).— С. 43–46.
46. *Ставицька Леся.* Мовно-образна структура роману В. Підмогильного «Місто» // Дивослово.— 1999.— № 5.— С. 10–12.
47. *Сухорукова А. А.* Іван Багряний «Тигролови». Версія шкільного аналізу // Вивчаємо українську мову та літературу.— 2003.— № 2(114).— С. 22–29.
48. Сучасна українська література: Уроки за програмою факультативного курсу. 10 клас // Українська мова та література.— 2008.— № 13–16 (557–560).— 103 с.
49. *Токмань Г.* Шкільний аналіз художнього твору // Дивослово.— 2001.— № 10.— С. 22–26.
50. *Турукало Т. Б.* Тексти постмодерної літератури в шкільному вивченні: Уроки в 11 класі // Вивчаємо українську мову та літературу.— 2009.— № 26(210).— С. 13–19.
51. Українська література. Стислий виклад змісту всіх творів за новою шкільною програмою. 10–11 класи.— Х.: Вид-во «Ранок», 2011.
52. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. Книга перша.— К.: Аноніт, 2001.— 799 с.
53. *Федоренко Т.* Вивчення композиційно-сюжетних засобів роману «Маруся Чурай» Ліни Костенко // Українська література в загальноосвітніх школах.— 2009.— № 5.— С. 22–25.
54. *Фурсова Л.* Створення проблемних ситуацій під час вивчення творчості Олександра Довженка // Дивослово.— 2006.— № 4.— С. 15–19.
55. *Хізова Ю. І., Щоголева В. В.* Усі українські письменники.— Х.: Торсінг, 2006.— 383 с.
56. *Чечикова Н. Є., Рубан Л. В.* Культурне життя в Україні у другій половині 40-х — на початку 50-х рр. ХХ ст. Розвиток літератури і мистецтва. 11 клас // Вивчаємо українську мову та літературу.— 2009.— № 30(214).— С. 15–20.
57. *Шевцова Л.* «Завжди один, бо завжди проти течії...» (Лекція і семінар в 11 класі за темою «Євген Маланюк») // Дивослово.— 2008.— № 9.— С. 10–13.
58. *Шуляр В.* З вірою по тернистій стежині Правди... (Матеріали до занять в 11-му класі за творчістю Остапа Вишні) // Українська література в загальноосвітній школі.— 2000.— № 6.— С. 43–48.
59. *Щерба Т.* «...Співаю, тож існую». (Вивчаємо творчість Богдана-Ігоря Антонича) // Українська література в загальноосвітніх школах.— 2000.— № 1.— С. 21–26.

ЗМІСТ

Передмова	3
Урок № 1 Українська література 1920–1930-х років. Вступ. Складні суспільно-історичні умови, основні стильові напрями, їхнє розмаїття. «Розстріляне відродження»; домінування соцреалістичної естетики в 1930-ті роки	4
Урок № 2 Провідна роль поезії у 20-ті роки ХХ ст. П. Тичина — найбільший модерніст 20-х років. Трагізм життєвої і творчої долі. Феномен «кларнетизму»	10
Урок № 3 П. Тичина. Звернення в поезіях до «вічних» тем, поєднання тенденцій символізму, неоромантизму, експресіонізму, імпресіонізму. Художнє відтворення народу, уславлення борців за вільну Україну	14
Урок № 4 Літературний авангард. М. Семенко	19
Урок № 5 Київські «неокласики». М. Зеров	25
Урок № 6 М. Рильський. Філософічність, афористичність його лірики, пошук душевної рівноваги, краси в житті та в душі	30
Урок № 7 Поезія київських «неокласиків». Виразне читання напам'ять	37
Урок № 8 Є. Плужник — один із провідних поетів «розстріляного відродження». Життєвий і творчий шлях, тематика, проблематика, основні мотиви творчості	39
Урок № 9 Є. Плужник «Громадянський інтим», сповідальність, ліричність, філософічність лірики. Урівноваженість душевного стану ліричного героя, мотив туги за минущию краси, гармонією світу і людини, мить і вічність у чуттєвому вираженні	43
Урок № 10 <i>Контрольна робота № 1.</i> «Вступ. Творчість П. Тичини, М. Зерова, М. Рильського, Є. Плужника». Тестування	48
Урок № 11 Українська проза 20–30-х років ХХ ст. Жанрово-стильове розмаїття, часткова ідеологічна заангажованість, експериментаторські модерністичні пошуки. М. Хвильовий. Життєвий і творчий шлях	51
Урок № 12 М. Хвильовий. «Я (Романтика)» — новела про добро і зло в житті та в душі. Проблема внутрішнього роздвоєння людини між гуманізмом і обов'язком	55
Урок № 13 Г. Косинка. Трагічна доля митця. Змалювання строкатої картини життя крізь призму долі й душі людини. Перевага імпресіонізму в стильовій палітрі	59
Урок № 14 Г. Косинка. Новела «В житах» — зупинена мить, пошуки порушеної гармонії. Вітаїстичний пафос, імпресіоністична настроєвість	63

Урок № 15	Ю. Яновський. Творча біографія митця. Романтичність світовідчуття і стилю в ранній творчості. Роман у новелах «Вершники» як «реабілітаційний двійник» «Чотирьох шабель».....	67
Урок № 16	Ю. Яновський. Новела «Подвійне коло» з роману «Вершники». Умовність зображення, ідея протиставлення загальнолюдських вартостей класовим. Проблема розпаду роду, родини як трагедія народу.....	72
Урок № 17	Ю. Яновський. Новели «Дитинство», «Шаланда в морі» з роману «Вершники». Ідея нетлінної вартості національних основ буття, спадковості поколінь, духовної пам'яті. Утвердження високих загальнолюдських ідеалів вірності й кохання, відданості громадянському обов'язку.....	74
Урок № 18	В. Підмогильний — автор інтелектуально-психологічної прози, перекладач. Роман «Місто».....	77
Урок № 19	В. Підмогильний. Роман «Місто». Світовий мотив підкорення людиною міста, самоутвердження, інтерпретовані на національному матеріалі.....	82
Урок № 20	В. Підмогильний. Роман «Місто». Зображення «цілісної» людини в єдності біологічного, духовного, соціального.....	85
Урок № 21	Остап Вишня. Трагічна творча доля українського гумориста, велика популярність і значення його усмішок у 1920-ті роки.....	89
Урок № 22	Остап Вишня. Усмішки. Оптимізм, любов до природи, людини, м'який гумор як риси індивідуального почерку Остапа Вишні.....	98
Урок № 23	Остап Вишня. Секрети творчої майстерності.....	102
Урок № 24	<i>Контрольна робота № 2. «Творчість М. Хвильового, Г. Косинки, Ю. Яновського, В. Підмогильного, Остапа Вишні».</i> Твір.....	111
Урок № 25	Драматургія 1920–1930-х років. М. Куліш. Життєвий і творчий шлях митця.....	112
Урок № 26	М. Куліш. Сатирична комедія «Мина Мазайло». Особливості сюжету.....	116
Урок № 27	М. Куліш «Мина Мазайло». Розвінчання національного нігілізму, духовної обмеженості на матеріалі українізації. Драматургічна майстерність автора. Актуальність п'єси в наш час.....	120
Урок № 28	Українська література за межами України. Література в Західній Україні (до 1939 року). (Огляд.) Б.-І. Антонич. Життя і творчість.....	126
Урок № 29	Б.-І. Антонич. Аполітичність, наскрізна життєствердність, метафоричність і міфологізм поезії. Екзотика лемківського краю в контексті вселюдських мотивів.....	131
Урок № 30	О. Турянський. Поема в прозі «Поза межами болю». Історичний матеріал Першої світової війни як предмет художнього узагальнення.....	135

Урок № 31	О. Турянський. Поема в прозі «По́за межами болю». Ідея перемоги духа над матерією. Гуманістичний, життєствердний пафос твору, його вселюдська значимість і всеохопність	138
Урок № 32	Еміграційна література (огляд). «Празька поетична школа» української поезії та її представники. Є. Маланюк	143
Урок № 33	Є. Маланюк. Художнє осмислення трагічної історії України, ностальгічні мотиви, філософічність поезій. Вірші про призначення поета і поезії. Символічні образи.	153
Урок № 34	Огляд прози українських літераторів в еміграції. І. Багрянний. Основні віхи життя і творчості митця	158
Урок № 35	І. Багрянний. «Тигролови» як український пригодницький роман. Проблема свободи й боротьби за визволення.	162
Урок № 36	<i>Контрольна робота № 3.</i> «Творчість М. Куліша, Б.-І. Антонича, О. Турянського, Є. Маланюка, І. Багряного». Тестування.	174
Урок № 37	Українська література 1940–1950-х рр. Участь українських письменників у Другій світовій війні. Активізація патріотичної тематики, героїчного пафосу, посилення філософічності літератури. Засилля соцреалізму в мистецтві повоєнного періоду. О. Довженко — видатний кінорежисер, письменник	177
Урок № 38	О. Довженко. «Україна в огні». Соцреалістичний канон і новаторський естетичний пошук. Національні та загальнолюдські проблеми. Поєднання лірико-романтичного, виражального начала з публіцистикою; доля народу крізь призму авторського бачення й оцінки	182
Урок № 39	О. Довженко. Кіноповість «Зачарована Десна». Автобіографічна основа, сповідальність оповіді. Морально-етичні проблеми в кіноповісті; поєднання минулого й сучасного, два ліричні герої.	192
Урок № 40	Українська література другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Вступ	200
Урок № 41	«Шістдесятництво» як явище культурологічне й соціальне; його зв'язок із дисидентським рухом. В. Симоненко. Творча біографія поета. Традиційність лірики. Образ України. Мотив самоствердження людини в складному сучасному світі	210
Урок № 42	Д. Павличко — відомий український поет сучасності, перекладач. Громадянські мотиви лірики; образно-притчевий зріз часу, історії народу, проблеми нації, окремої людини. Пісня «Два кольори», яка стала народною	217
Урок № 43	І. Драч — невтомний шукач нового змісту і нової форми в поезії. «Балада про соняшник» — поетичний роздум про суть мистецтва, процес творчості. Символіка образів	221
Урок № 44	М. Вінграновський — поет, прозаїк, кіномитець. Вселюдські, національні мотиви крізь призму «інтимного самозосередження». Збірка інтимної лірики «Цю жінку я люблю»	224

Урок № 45	Ліна Костенко. Життєвий і творчий шлях. Риси індивідуального стилю.....	230
Урок № 46	Поезія Ліни Костенко.....	235
Урок № 47	Ліна Костенко. Історико-фольклорна основа історичного роману у віршах «Маруся Чурай». Духовне життя нації крізь призму нещасливого кохання.....	237
Урок № 48	Ліна Костенко. Роман у віршах «Маруся Чурай». Центральні проблеми твору — митець і суспільство, індивідуальна свобода людини.....	243
Урок № 49	<i>Контрольна робота № 4.</i> «Творчість О. Довженка, поезія “шістдесятників”, творчість Ліни Костенко». Твір.....	252
Урок № 50	В. Стус. Поет як символ незламного духу, збереження людської гідності. Життя і творчість. Узагальнені образи крізь призму індивідуальної долі.....	253
Урок № 51	В. Стус. Поезія. Основні тематично-проблемні лінії. Україна — мрія та Україна знищена, скорена — у віршах поета. Поетичні твори В. Стуса — зразок «стоїчної» поезії у світовій ліриці.....	260
Урок № 52	Проза другої половини ХХ ст. Тематичне й жанрове розмаїття, національна специфіка. О. Гончар. Життя і творчість.....	264
Урок № 53	О. Гончар. Новела «За мить щастя». Краса й сила кохання як матеріал художнього осмислення. Узагальнений образ миті життя, філософія миті щастя людини.....	272
Урок № 54	О. Гончар. Новела-засторога «Залізний острів» з роману «Тронка». Гуманістичні цінності під загрозою цивілізаційних процесів.....	277
Урок № 55	Гр. Тютюнник — «один із найвидатніших наших новелістів». (В. Шевчук). Життя і творчість.....	283
Урок № 56	Гр. Тютюнник. Новела «Три зозулі з поклоном». «Вічна» тема «любовного трикутника» в новітній інтерпретації. Образ любові як втілення високої християнської цінності, що вивіщує людину над прагматичною буденністю, очищає її душу.....	287
Урок № 57	В. Шевчук. Життя і творчість митця. Особливості світобачення, громадянська позиція. Зв'язок із давньою українською літературою.....	293
Урок № 58	В. Шевчук. Повість-преамбула до роману-балади «Дім на горі». Композиція, розгалуженість сюжету. Використання традицій європейської балади.....	297
Урок № 59	В. Шевчук. «Дім на горі» (повість-преамбула). Барокові притчеві мотиви і символи. Жіноче і чоловіче першоджерело у творі.....	302
Урок № 60	<i>Контрольна робота № 5.</i> «Творчість В. Стуса, О. Гончара, Гр. Тютюнника, В. Шевчука». Тестування.....	307
Урок № 61	Українська історична проза. П. Загребельний — життя і творчість. Загальна характеристика історичних творів письменника.....	309

Урок № 62	П. Загребельний. Роман «Диво». Історична основа й художній вимисел у творі. Софія Київська як історична пам'ятка та художній символ	313
Урок № 63	П. Загребельний. Роман «Диво». Образи Сивоока, князя Ярослава Мудрого. Наскрізні проблеми твору, його художні особливості	320
Урок № 64	Сучасна українська література (огляд)	323
Урок № 65	Сучасна українська література. Презентація дослідницько-творчого проекту «Літературна кав'ярня»	329
Урок № 66	Українська російськомовна поезія (огляд)	346
Уроки № 67–68	Література рідного краю	354
Урок № 69	<i>Контрольна робота № 6 «Творчість П. Загребельного. Сучасний літературний процес. Російськомовна українська поезія. Література рідного краю». Тестування</i>	354
Урок № 70	Підсумок. Українська література від 20-х років ХХ ст. до наших днів	356
Література	360

Навчально-методичне видання
Серія «Новий майстер-клас»
ПАРАЩИЧ Валентина В'ячеславівна
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

11 клас
Рівень стандарту, академічний рівень

Плани-конспекти

Редактор *Г. В. Доніна*
Технічний редактор *С. М. Жубр*
Коректор *О. В. Зима*

Код Ф14427У. Підписано до друку 28.05.2011. Формат 60х90/16.
Папір друкарський. Друк офсетний. Гарнітура Шкільна. Ум. друк. арк. 23,0.

ТОВ Видавництво «Ранок». Свідоцтво ДК № 3322 від 26.11.2008.
61071 Харків, вул. Кібальчича, 27, к. 135.

Адреса редакції: 61145 Харків, вул. Космічна, 21а.

Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

Для листів: 61045 Харків, а/с 3355. E-mail: office@ranok.com.ua

З питань реалізації звертатися за тел.: у Харкові – (057) 712-91-44, 712-90-87;
Києві – (044) 599-14-53, 377-73-23; Білій Церкві – (04563) 6-90-92;
Вінниці – (0432) 55-61-10, 27-70-08; Дніпропетровську – (056) 785-01-74;
Донецьку – (062) 261-73-17; Житомирі – (0412) 41-27-95, 44-81-82;
Івано-Франківську – (0342) 72-41-54; Кривому Розі – (056) 401-27-11;
Луганську – (0642) 53-34-51; Львові – (032) 244-14-36; Миколаєві – (0512) 37-85-87;
Одесі – (048) 737-46-54; Сімферополі – (0652) 54-21-38; Тернополі – (0352) 51-28-27;
Хмельницькому – (0382) 70-63-16; Черкасах – (0472) 51-22-51, 36-72-14;
Чернигові – (0462) 62-27-43.

E-mail: commerce@ranok.com.ua

«Книга поштою»: 61045 Харків, а/с 3355. Тел. (057) 717-74-55, (067) 546-53-73.

E-mail: pochta@ranok.com.ua

www.ranok.com.ua

«НОВИЙ МАЙСТЕР-КЛАС» зробить ваш урок яскравим!

ПОСІБНИК ДОПОМОЖЕ ВЧИТЕЛЮ:

- ◆ збагатити власний досвід;
- ◆ урізноманітнити навчальну діяльність учнів;
- ◆ розвивати уяву і творчі здібності дітей;
- ◆ виховувати в учнів відчуття прекрасного;
- ◆ прищепити школярам любов до літератури;
- ◆ реалізувати принципи розвивального та особистісно-орієнтованого навчання;
- ◆ здійснити об'єктивне оцінювання знань учнів

Створено вчителями для вчителів!

ISBN 9786175403327

9 786175 403327

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК
www.ranok.com.ua

Навчально-методична література видавництва «РАНОК»

УСІ КНИГИ ТУТ!

КУПИТИ: WWW.RANOK.COM.UA

ЗАВАНТАЖИТИ: WWW.E-RANOK.COM.UA

ЗАМОВИТИ: pochta@ranok.com.ua

безкоштовний каталог видань: (057) 717-74-55